Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonComercial 3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) **license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format
Adapt — remix, transform, and build upon the material

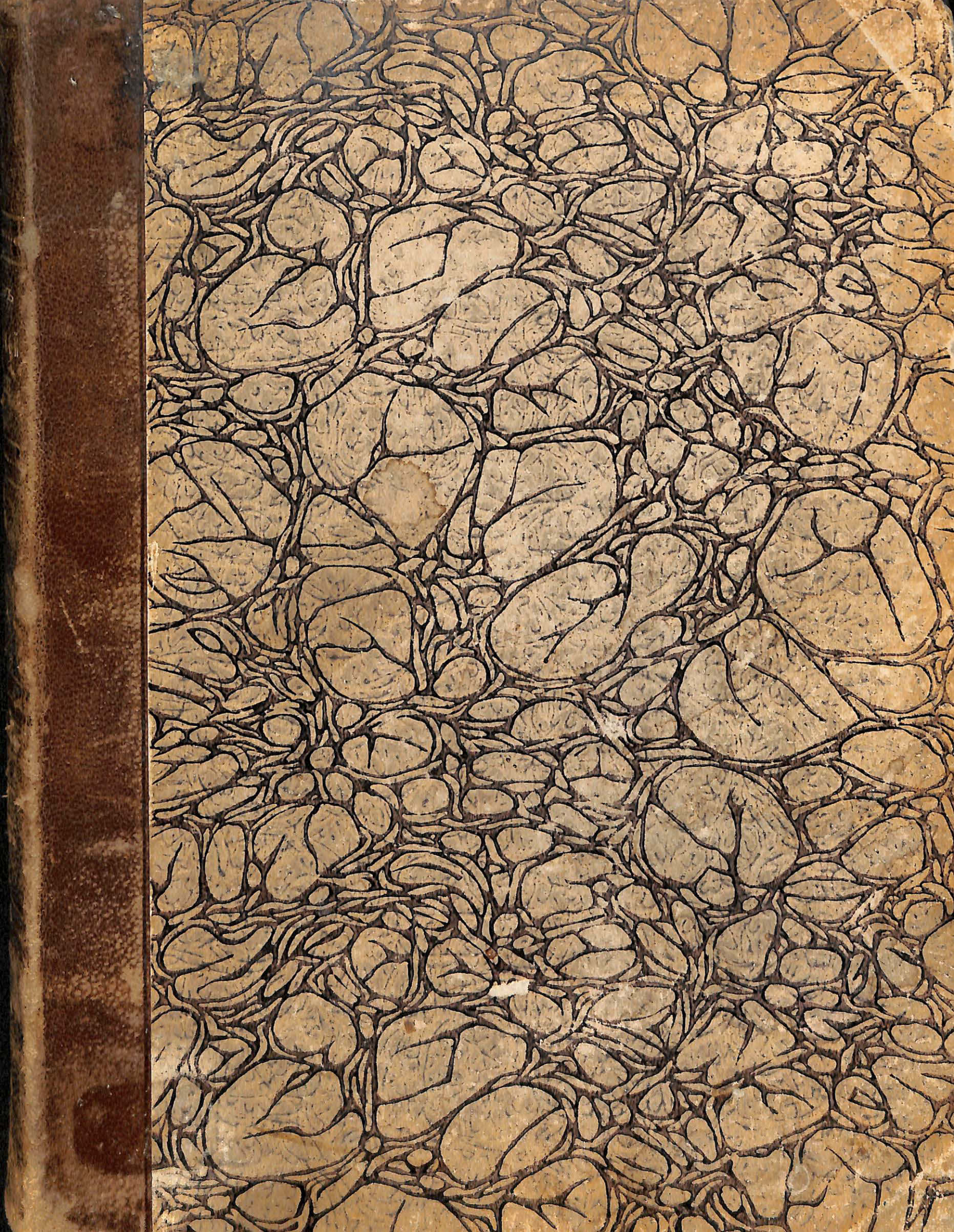

19 Aug 2006

16 DEC 2012

ԳԻՒԱՆ
ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ԳԻՐՔ Ե.

ԴԱՆԻԷԼ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍ

(1800—1808)

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆՈՒԹԵԱՄԲ, ՅԱՒԵԼՈՒԱԾՈՎ, ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՎ ԵՒ ՄԻ ՎԻՄԱՏԻՊ ԻՆՔՆԱԳԻՐ ԿԱՆԴԱԿՈՎ

Հրատարակեց

ԵՒՍԵՒ ԱՒԵՏ ՔԱՀԱՆԱՅԻ ԵՂԻՇԵԱՆՑ

ի հայրապետութեան Տ. Տ. ՄԿՐՏՉԻ վեհափառ եւ Սրբազնագոյն Կաթուղիկոսի ամենայն Հայոց:

Տպուած է արեւմտեան օրինակին.

Տպագրեալ ծախիւք եկեղեցւոյ Հայոց ի Պետերբուրգ.

ԹԻՓԼԻՍ

Տպարան Տ. Թօսիկեանցի

1902

03.04.2013

Չ409

«ԼՈՒՍԱՎՈՐԻՉ»-Ի ԽՄԲԱԳՐԱՏՈՒՆԸ ՎԱՃԱՌԻՆՈՒՄ Է

ԳԻՏՑ Ե. ՔԱՀ. ԵԳՄԱՆԵՑՆԻ

Ա. Աշխատություններ.

1	Ս ատեառ. գ. տպագրութիւն փոփոխած 1898	— 10
2	Կ ի գասագիրք ա. տ. 1889 (սպառուած)	— 15
3	» բ. տ. Գ. տպագրութիւն 1891	— 25
4	» գ. տ. Գ. տպագրութիւն 1890	— 25
5	Տոհմ և ծննդոց Հայաստանեայց եկ. Բ. տպագրութիւն 1894	— 50
6	Կարնոյ գաղթը, պատմական տեսութիւն, 1891	— 10
7	Դիւան Հայոց պատմութեան գիրք Ա.-Բ. 1780—1834. Ս. Մեսրոպեան մրցանակին արժանացած 1893	2 —
8	Դիւան Հայոց պատմ. գիրք Գ. Սիմէոն կաթողիկ. յիշատակ. կենսագրութեամբ, յաւելուածներով ու ծանօթութիւններով. Սահակ-Մեսրովպեան մրցանակին արժանացած 1894	7 —
9	Դիւան Հայոց պատմութեան գիրք Դ. Ղուկաս կաթուղ. 1780—1800. 1 լուսանկար պատկերով և 1 վիմատիպ կնոջակով 1899.	4 —
10	Դիւան Հայոց պատմ., գիրք Ե. Դանիէլ կաթ.. 1800. 1808. (Մի վիմաս. ինքնագիր կնոջակ.) 1902.	4 —
11	Կարգ Ըստուածպաշտութ. Հայաստանեայց ս. եկեղեցւոյ գ. տպագրութիւն, 34 նկարով 1900	— 50
12	Հնչից-Նորից, հն. ուղղագրութիւն. պրակ Ա. 1900	— 30
13	Պատի օրացոյց 1902 ամի, ժամանակագրութեամբ, ՃԳ տարի	- 50
14	Նամակագիրք, 1902	— 50
15	Ծոցի օրացոյց 1902 ամի և յաւելուած. Ազգապահական խոհարարութիւն	— 15

Բ. Թարգմանություններ.

16	Հաւատարմութիւնը ամէն արդելքների յաղթում է. Ֆ. Հոֆմանի 1877.	— 40
17	Խաւարից դէպի լոյս, Ֆ. Հոֆմանի 1877	— 40
18	Դօն Քիշօտ լամանչեցի Մ. Սերվանտէսի 1878 (սպառուած).	— 70
19	Գեորգ Իոլէսաոն, վէպ 1879 (սպառուած)	— 60
20	Երրորդ ոսկի, առակ Լակիդէի ր. տպագրութիւն 1893	— 10
21	Ռոբինզոն (հրատարակութիւն Թիֆ. տպագր. ընկերութեան) 1881.	— 60
22	Ձեսաէրատնի ժառանգը, պատկերազարդ 1882	1 —
23	Ակախա, ս. Սիսօեվայի 1885 (սպառուած)	— 50
24	Եան Լբնատ Մոլնար, Ն. Եանչուկի 1885 (սպառուած).	— 20
25	Ըրծուի մատծմունքը, պրոֆ. Մ. Բոգդանովի 1892	— 50
26	Պիւղի աղբրը, Սվետոպոլկ Չեխի 1892	— 10
27	Կեանքի գալրոցը, Պիկկէնսի 1892	1 —
28	Դեպի Աֆրիկէ, Սենկևիչի ր. տպագրութիւն 1902	— 10
29	Մի կաթ հաց, Պօտապենկօի ր. տպագրութիւն 1902	— 15
30	Պրսորդ. Օ. Շէյնէրի 1901.	— 10
31	Պատուհի աւերակներուն Օ. Շէյնէրի 1901	— 5
32	Կարա	— 5

Գ. Հրատարակություններ.

33	Խ. Յարութիւնեան, Հայոց գիրը 1893	1 50
34	Ալֆ. Կ. Ռնհրուգեան, Ծուխ 1893	— 15
35	Ուանդաբէ, էմաե, վէպ, թարգմ. Ց. Լալայեանի 1893.	— 25
36	Ընդեր Ազիս, Քուրդի լեառն 1894	— 25
37	Ճալալբէդինց Ց., Հայոց լեզուս ա. տ. 1894	— 30
38	Խրիմեան Հայրիկ, ժամանակ, 1895	— 15
39	Սպիրի, Ա.ծ.ապած Մօնի, թարգմ. Խ. Յարութիւնեանցի 1895.	— 15
40	Բակ, Կիլիկիա 1896.	— 15
41	Պեսսալոցցի, Լինհարդ և Գերտրուդ 1897.	— 15
42	Մելբիսեդեկ եպ. Մուրատեան, պեսրոս Շանշեանց, պատկերով 1897.	1 50
		— 50

05 SEP 2011

9(47.925)
Դ-52
ար

ԳԻՒԱՆ

ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ

ԳԻՐՔ Ե.

ԴԱՆԻԷԼ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍ

(1800—1808)

ԱՐՁԱԳԱՆՔՈՎ, ԱՒԵԼՈՒԱԾՆԵՐՈՎ, ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՎՔԱՆԻ ՄԻ ՎԻՄԱՏԻՊ ԻՆԳՆԱԳԻՐ ԿԱՆՈՒՆՈՎ

Հրատարակեց

ԳԻՏՑ ԱՒԱԳ ՔԱՀԱՆԱՅ ԵԳՄԱՆԵՑՆՑ

ի Հայրապետութեան Տ. Տ. Մկրտչի Ազգանուանափառ եւ Սրբազնագոյն Կաթուղիկոսի ամենայն Հայոց:

Տպագրեալ ծախիւք եկեղեցւոյ Հայոց ի Պետերբուրգ:

ԹԻՓԼԻՍ

Տպարան Տ. Թօսիփեանցի

1902

1004
Լ67ԵՅ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՊԱՏՄ. ՄՈՒԶԵՈՒՄ
Ա. Ա.
Անձն
Публичная Библ.

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՊԱՏՄ. ՄՈՒԶԵՈՒՄ
Ա. Ա.
Անձն
Գրադ. 19 1 27
VIII

Дозволено цензурою, Тифлисъ, 20-го Іюля 1902 г.

ՆՈՒԷՐ

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻ ՀԱՅՈՑ ԵԿԵՂԵՑԵԱՅ

ԵՒ

ԼԱԶԱՐԵԱՆ ՃԵՄԱՐԱՆԻ ՀԻՄՆԱԴԻՐ

Մ Ե Ծ Ա Ն Ո Ւ Ն

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԼԱԶԱՐԵԱՆԻ

Յիշատակին

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

«Դիւանիա» Դ գիրքը, որ լոյս տեսաւ 1899 Մուկին, Տոյնպիսի ընդունելութեան արժանացաւ բանասէրներէ չրջանակ, ինչ որ նախորդ հատորները. ամեն կողմից ստացանք խրախուսանաց և քաջալերական նամակներ. իսկ ս. Սիօնի բարձունքից ազգի սիրելի Ամենապատիւ ս. Մատթէոս արքեպիսկոպոս Խզմիրլեանից, որ հրատարակութեան առաջին հատորի մրցանակի արժանի համարող քննադատն էր, բազդ ունեցանք ստանալ հետեւեալ գրութիւնը այդ գրքի առիթով.

Ս. Երուսաղէմ 2/14 օգոստոսի 1899

Պատուական պաշտօնեայդ Աստուծոյ և վաստակաւոր մշակդ Հայաստանեայց առաքելական Եկեղեցւոյ՝ Տէր Գիւտ աւագ քահանայ Ազանեան.

ի Թիֆլիզ

Արժանապատիւ սիրելի մեր ի Քրիստոս

Ձեր Արժանապատուութիւնն իւր «Դիւանն Հայոց պատմութեան» անուն շարք մը հրատարակութենց Դ րդ հատորէն ևս օրինակ մը զրկած էր ինձ, զոր հաճութեամբ սրտի ընդունեցի.

Պատուարժան Հայր. կարեւոր ծառայութիւն մը կը մատուցանէք Հայոց ազգային-եկեղեցական պատմութեան՝ հրատարակելով պաշտօնական թղթակցութիւնաց, եւ ուրիշ տարարնոյս և այլ պաշտօնագրերու բնագրեր, որոնց առատութիւնն և ժամանակագրական ճշդութիւնը աժէն կասկածներէ և ենթադրութիւններէ ազատ են, և որոնք ազգային—եկեղեցական պատմութեան ժամանակի մը վրայ բաւարարին նոր լոյս կը սփռեն, և իրը այն կարդ մը պատմիչներու կամաւոր կամ ակամայ սխալանքները կուղղեն, և երեան կը բերեն գէմքեր պաշտօնական անձնաւորութիւնաց և մարմիններ, որոնց գործերն և գործելու եղանակն արդարև նոյն ժամանակամիջոցի հանգամանաց համեմատութեամբ խոհական, իմաստուն և ոչ նուազ գնահատելի ծառայութիւններ են ազգին-եկեղեցւոյն համար. Կը պարզեն ժամանակին սիրող հանգամանքներն, ի լոյս կը հանեն և եկեղեցական ու աշխարհական դասակարգեր ու գովեստից կամ պարսաւանաց արժանի նիստ ու կացը, նկարագիրը, անոնց կրթութեան աստիճանը, կրթութեան և դաստիարակութեան համար եղած ջանքերն և գործադրուած միջոցները. Կը բառնան վերջապէս մթութեան քողն, և լուսակ ուղիղ կըներկայացնեն ինչ որ է իրականութիւնն, և կը մատակարարեն, թէև նուազ, բայց պատմութեան ուսմամբ պարապող մարդիկ ու պարարտ նիւթեր.

Պատուարժան Հայր, ապագէն արժանի նիւթական և բարոյական քաջալերութեան, զուք ոչ միայն Ձեր քահանայական սրբանուէր պաշտօնի պարտականութիւնները կատարելով՝ հետեւի օրինակ կընդունիք, այլ և Հայոց գարաւոր մատենագրութեան—ազգին պատմութեան համար ևս կեղեցւոյն կը ծառայէք օգտակարապէս. Արդիւնք Ձեր անխոնջ աշխատասիրութեան, արդիւնք Ձեր ջերմ սիրոյն առ ազգն Հայոց, ազգիդ և Ձեր կենդանի և անբեկանելի հատատոյն, զոր ունիք Հայաստանեայց սուրբ եկեղեցւոյն-ազգին ազատալին վերայ:

Սիօնի բարձունքէն կը նայիմ Ձեզ,

Հայր պատուական, ողջոյն Տիրանուէր և սէր Տիրաքարող, կաղօթեմ կենսասփիւռ Գողգոթայի առաջ Գողգոթայի խաչասեղանին արժանաւոր պաշտօնէիդ համար ամենայն յաջողութիւն և լիալիր բարօրութիւն։ Ողջ լեր վաստակաւոր Հայ զաւակ։

Ողջոյն, սէր և լիաշուրթն օրհնութիւն ի Տէր ցիստս Քրիստոս և՛ պարոն Սահփանոս խաչատրեան Թումանեանցին՝ առատաձեռն Հայորդւոյն, որ գնահատելով Ձեր աշխատութիւնն ազգասիրաբար օգնած է Ձեզ նիւթապէս և ցիւրացուցած Ձեր Դիւան Հայոց պատմութեան Դ-րդ հատորի հրատարակութիւնն. Օրհնեալ՝ նորա կեանքն ամենայն բարօրութեամբ, օրհնեալ և լի՝ նորա տուն ամենայն առատութեամբ։

Մնամ աղօթարար վասն համօրէն ազգիս Հայոց

ՄԱՏԹԷՈՍ ԱՐՔԵՊԻՍԿ. ԵԶՄՈՒԼԵԱՆ։

—

Թէ «Դիւանիս» Ա.—Բ. հատորից և թէ առ հասարակ գրականութիւնից յայտնի է, որ անցեալ դարու սկզբին հայ եկեղեցին միաժամանակ երկու հակաթոռ կաթուղիկոս ունեցաւ. Դանիէլը՝ Բագրեւանդի Արնքխորան վանքում օծուած և Դաւիթը՝ ս. Էջմիածնի վանքում։ Ներկայ հինգերորդ հատորը նուիրուած է դոցանից առաջինին՝ Դանիէլ կաթուղիկոսին, բայց առաջ քան կհրատարակենք Դաւիթ կաթուղիկոսի երկու մեծամեծ կոնդակների ժողովածուն, որոնք պատրաստ են մեզ մօտ տպագրութեան համար, չենք կարող ներկայացնել ընթերցողներին այդ շրջանի համառօտ պատմութիւնը՝ երկու կաթուղիկոսների գործունէութեան հետ՝ միասին. ուստի այդ թողնելով առաջիկային՝ այս անգամ բաւականանում ենք միայն ծանօթութիւն տալով ներկայ հատորի նիւթ կազմող աղբիւրների մասին։

Այս գրքում մենք տպագրում ենք 253 թուղթ. Դանիէլի կոնդակներն ու նամակները և զանազան անձանց իբան Դանիէլին գրած և միմեանց ուղղած թղթակցութիւնները կաթուղիկոսական կնճռոտ խնդրի կամ առհասարակ Մայր Աթոռի և Ազգի ժամանակակից վիճակի մասին։ Այդ նիւթերին մեզ որպէս աղբիւր ծառայել են.

1. Արժ. Հ. Յովհաննէս ա. քահ. Մըկրտեանից մեզ նուէր ուղարկած զանազան պատմական վաւերագրերի ժողովածուից 31 գրութիւն, որոնք գրքիս մէջ մտել են Ա. Դ. Է. Ը. Թ. ժ. ԺԱ. ԺԴ. ԺԵ. ԻԵ. ԼԲ. ԼԹ. ԽԲ. ԽԳ. ԽՋ. ԽԸ. ԽԹ. ՇԱ. Կ. ԿԹ. Հ. ՀԱ. ՀԳ. ՀՐ. ՀԵ. Զ. ԶԱ. ԶԴ. ԶՐ. ՂԵ և ՃԴ. լօդուածներով.

2. Ս. Էջմիածնի մատենադարանի թ. թ. 761, 775 և 778 կոնդակների պատճէններից 128 հատ. բացի դոցանից նոյն մատեաններից 29 օրինակը ծառայել են համեմատութեան համար մեր ունեցած նոյն օրինակների հետ։

Եւ 3. Մեր սեպհական հաւաքածոյքը, որոնց մի մասի օրինակները կալին թէ ս. Մկրտեանի և թէ ս. Էջմիածնի հաւաքածոյքի մէջ։

Դանիէլ կաթուղիկոսի կոնդակների և նամակների մի մասը, ինչպէս լիշել ենք իւր տեղերում, ինքնագիր էր—իւր իսկ ձեռքով գրած, յաճախ աղճատ լեզուով ու սխալներով. թէ դոքա և թէ առհասարակ հատորիս մէջ ամիսփուռած բոլոր թղթերը տպել ենք այնպէս, ինչպէս որ մեզ հասել են, առանց որևէ փոփոխութիւնների՝ ցանկալով նախ հարազատութեամբ ներկայացնել մեր ստացածը և ապա՝ իրաքանչիւրի հայագիտութեան մասին մի գաղափար տալ հետաքրքրողին։

—

Ինչպէս ընթերցողը կըտեսնէ գրքիս կազմի վերջին յայտարարութիւնից, այժմ մենք պատրաստ ունինք տպելու «Դիւանի» հետևեալ հատորները, որոնք բարերարների օժանդակութեան են կարօտ.

Գիրք Զ. Դաւիթ կաթուղ՝կոս Ա. մասն.
» Է. » » Բ. »
» Ը. Պօղոս » Բ. »
» Թ. Սիմէօն » Բ. »
» Ժ. Մանուէլ վ. Պիսիլեան ցոյլ երկասիրութիւնք։

Սոցանից «Սիմէօն կաթուղիկոսի լիշատակարանի Բ. մասը» որ կազմում է մեր հրատարակածի ճիշտ չարունակութիւնը, բայց դարձեալ թերի, և մօտ 1000 էջից մի հատորը հրատարակում է Ս. Պետերբ. Հայ եկեղեցեաց հաշուով, որոնց մեծանուն հիմնադիր իշխան Յովհաննէս Եղիազարեանի և նորա բարեպիշատակ լաչորդների մասին ընդարձակ տեղեկութիւններ կալին Դանիէլ կաթուղիկոսի և ժամանակակից գործող անձանց գրագրութեանց մէջ, վասնորոյ բարւոք համարեցինք կանխել այս նիւթերի տպագրութիւնը։

—

«Դիւանի» անցեալ Դ. գրքում իբրև Ա. յաւելուած տուել էինք մի պատմական կարևոր հատուած «Յաղագս կաթուղիկոսութեան Տ. Ղուկասու» և չնայելով նորա ծանօթութեան, որ ենթադրել էր տալիս թէ դա պէտք էր լինի կարապետ վ. Շահնազարեանինը, մենք այնուամենայնիւ կասկած էինք յայտնել այդ մասին, ի նկատի ունենալով գրութեան չափազանց անգրագէտ ոճը։ Արդ՝ այժմ կարող ենք գրականապէս ասել, որ այդ հատուածը մի մասն է Սանահնի վանքի նախկին վանահայր հանգ. վարդան արքեպս. Օձնեցու ընդարձակ ճանապարհորդութեան, որի ամբողջ բնագիրը գտնւում է հանգ. Ա. Երիցեանի մատենադարանում։

ԳԻՒՏ Ա. ԲՈՒՂԱՐԱՆԵԱՆՑ

տոր պիտի կազմէ, այս տարի օրինակել ենք ս. Էջմիածնի մատենադարանի թ. 749 մատենից և պիտի հրատարակուի առաջիկայում։ Գեր. տ. Արիստակէս արքեպս. Սեդրակեանը լոր «Ցոյն. Հսկ. Շահխաթունեան» աշխատութեան 214 երեսում ասում է, որ Շահխաթունեանի պատմութիւնն ու Սիմէօն կաթուղիկոսի լիշատակարանը, որ մենք տըպել ենք, մինչև 1890 թ. պահում էր ս. Էջմիածնի մատենադարանում, իսկ 1893 թ. լոյս տեսաւ Թիֆլիզում «Դիւան Հայոց պատմութեան» հրատարակութեան մէջ։ Չարկաւոր ենք համարում ասել, որ դա ճիշտ չէ. տըպուածների ձեռագիրը իմ սեպհականութիւնն է, որ ապա նուիրեցի Մայր Աթոռի մատենադարանին. ճիշտ է որ մինչև 1890 թ. կար Սիմէօն կաթուղիկոսի լիշատակարանի չարունակութեան ձեռագիրը և այժմ էլ կալ, բայց դա վերոլիշեալ թ. 749 է, որ այս տարի օրինակելով պէտք է հրատարակենք որպէս երկրորդ մաս Սիմէօն կաթուղիկոսին նուիրուած հատորի։

—

Իսկապէս ժամանակագրական կարգով այժմ մենք պիտի տպէինք «Սիմէօն կաթուղիկոսի» այդ հատորը, բայց որովհետև

ՅԱՆԿ

I. ԻՆՔՆԱԳԻՐ ՎԵՄԱՏԻԳ ԿՈՆԴԱԿՆԵՐ ԴԱՆԻԷԼ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ
II. ՅԱՒԱՋԱԲԱՆ
III. ԲՆԱԳԻՐՔ (ԿՈՆԴԱԿՆԵՐ ԵՒ ԳՐՈՒԻԹԻՆՔ)

1799

Ա. Թուղթ Դաւիթ եպիսկոպոսի առ Յովսէփ եպիսկոպոս Արզռումեանց։

Բ. Ամանէբական թուղթ ի միաբանից սրբոյ Ամենափրկչին առ Կոստանդնուպոլսեցիս և առ այլս վասն նոր կաթողիկոս ընտրելոյ։

Գ. Թուղթ ի միաբանից սրբոյ Ամենափրկչին առ Պատրիարքն Պօլսոյ, Դանիէլ արսի և. պիսկոպոսն. Ծանուցումն վախճանման Տեառն Ղուկասու սրբազան կաթողիկոսին. և հրաւիրումն ինքեան գալ ի կաթողիկոսութիւն։

Դ. Թուղթ միաբանից Էջմիածնի առ Դաւիթ եպիսկոպոս։

Ե. Թուղթ ի միաբանից սրբոյ Ամենափրկչին առ Յովսէփ արքեպիսկոպոսն կողմանն Հիսիոյ, որ կամ վախճանման Տեառն Ղուկասու սրբազան կաթողիկոսին ի Սիւնհոդոսին ընտրութեան, արժանի համարեցաւ և սա կաթուղիկոսութեան, սակայն վասն կասկածանաց ոմանց, ոչ եղև համարձակութիւն գրել դանուն ի մատենին որ առաքեցաւ ի Կոստանդնուպոլիս։ Այլ կամ ասացեալ ի Թիֆլիզոս մահէն և թուղթք եկին, որք յորդորեալ էին և զնա գրել և միաբանութիւն մեր, ի վերայ առաջնոյ մահուանէն, զերկրորդ մահէր գրեաց անուամբ Դանիէլ Պատրիարգին, և Յովսէփայ Արք եպիսկոպոսին։ Վասն որոյ և ղէպ եղև այս թուղթ հրաւիրանաց առ նա ինքն Յովսէփ արքեպիսկոպոսն գրել։

Զ. Գերյարգելի ի Քրիստոս սիրելեաց եղբօրդ մերոյ Տեառնդ Դանիէլի Աստուածաբան վարդապետի, արքայն Արք եպիսկոպոս և հոգեկոչ Պատրիարքի մեծիդ Պօլսոյ բազմաթագ լուծիւ մաստոցանիւ զոլջոյն և զսէր սիրական։

Է. Թուղթ Յովսէփ Արքեպիսկոպոսի առ իշխանապետս Հայոց Կ. Պօլսոյ։

Ը. Տեառնդ Մինասայ սրբազան Արքեպիսկոպոսի և Աստուածաբան վարդապետի։

Թ. Թուղթ Յովսէփայ Արքեպիսկոպոսի առ սրբազան Եփրեմ Արքեպիսկոպոս։

Ժ. Ի Քրիստոս սիրելեաց եղբայր՝ Յովհաննէս Արքեպիսկոպոս և աստուածաբան վարդապետ։

ԺԱ. Երջանկազարդ եղբօրդ իմոյ տեառնըդ Դանիէլի սրբազան Արքեպիսկոպոսի, աստուածաբան վարդապետի պատրիարքի մեծիդ Պօլսոյ, նաև բարեպաշտ և պաշտաւածին իշխանաց և Ամիրայից ազգի մերում, ողջոյն և օրհնութիւն ցանկամ։

ԺԲ. Նամակ Յովսէփ արքեպիսկոպոսի առ Յովհաննէս Եղիազարեան։

ԺԳ. Թուղթ Յովսէփ Արքեպիսկոպոսի առ Կարապետ վարդապետ։

ԺԴ. Թուղթ Ամենէբական առ Դանիէլ Պատրի օրդն Կոստանդնուպօլսոյ և համայն իշխանան և արուեստապետան, ի պատասխանի բազմակնիք թղթոյն նոցա վասն տեղապահութեան Մինաս արքեպիսկոպոսին. Յանձնառութիւն հնազանդ գոլ նմա յամենայնի, և չհարհակալութիւն յազգս խոստման նոցա, ի բաց ցրել զանաստուած խորհուրդս վնասակար անձնիշխանից ի զանազանութիւն և խնդիր դարձեալ վերստին, զի վերստիպեալ պատրիարգն եկեսցէ ի կաթուղիկոսս։

ԺԵ. Թուղթ միաբանից Էջմիածնի առ Պատրիարգ Կ. Պօլսոյ։

ԺԶ. Թուղթ Մինաս Արքեպիսկոպոսի առ Դանիէլ։

ԺԷ. Թուղթ միաբանից առ Դանիէլ։

ԺԸ. Թուղթ ընդունելութեան և հրաւիրանաց առ Յովսէփ Տիրակոչ սրբազան կաթուղիկոսն ի Հաչաբրան ի պատասխանի թղթոյն։

ԺԹ. Թուղթ երկրորդ առ Յովսէփ կաթուղիկոսն ի գործակալաց սրբոյ աթոռոյս վիշապին չառաջ գրեալ թղթոյն հրաւիրանաց և ծանուցումն զմահուանէ Մինաս արքեպիսկոպոսին, և խնդիր ասիպաս անյապաղ գալ

ի սուրբ աթոռս։

Ի. Թուղթ Յովսէփ կաթուղիկոսի առ կայսր։

ԻԱ. Թուղթ Զաքարիայ ի միաբանից սրբոյ աթոռոյս առ Յովսէփ նորակոչ սրբազան կաթողիկոսն լաղագս գալոյ հասանելոյ աստ ի ժեծէն Պօլսոյ արքունական ֆերմանին և բերաբերին և համահաճութեան մանկերին, ձեռամբ Դաւիթ արսի եպիսկոպոսին. և խնդիր առ ի չուառով գալ։

ԻԲ. Թուղթ Յովսէփայ առ Դաւիթ եպիսկոպոս։

1801

ԻԳ. Թուղթ Պատրիարգին Պօլսոյ առ Ֆ. կնօրին։

ԻԴ. Թուղթ զարձեալ առ Յովսէփ նորակոչ կաթուղիկոսն, ի պատասխանի թղթոց նորա ընդ կարապետ վարդապետին լղեցելոց. հանդերձ վիշատակութեամբ յաւաջ լղեալ թղթոցն մերոց։

ԻԵ. Թուղթ Գրիգոր վարդապետի առ Դաւիթ Արքեպիսկոպոս։

ԻԶ. Օրինակ թղթոյ ի վերից եպիսկոպոսաց միաբանից սրբոյ Էջմիածնի գրեցեալ առ սրբազան եփրեմ Արքեպիսկոպոսն և Առաջնորդն Ռուսաստանաւ հայոց ազգի, ստրամ և հրաւիրեն խնդրանօք հանել ընդ առաջնորդութիւն Ռուսաստանի։

ԻԷ. Ի Հաչաբրանաւ հոգևոր կանգիսաւորէն հայոց հրաման առ Ղահիմ հայոց հոգևոր կառավարութիւնն։

ԻԸ. Օրինակ երկրորդ թղթոյ Հարեանցն եպիսկոպոսացն, գրեցեալ առ սրբազան եփրեմ Արքեպիսկոպոսն և Առաջնորդն Ռուսաստանաւ հայոց ազգի, լաղագս անպատեհ ալարմանցն Գրիգոր վարդապետի և գոյն հանդուցեալ կաթուղիկոսին ի նոսին վատնելն և պատճառ լինելն արգելման նոցա։

ԻԹ. Օրինակ թղթոյ Փիլոտենց Ագալի, գրեցեալ առ սրբազան եփրեմ արքեպիսկոպոսն և առաջնորդն Ռուսաստանաւ հայոց ազգի. որով ծանուցանէ զբմբռնումն թղթոյ՝ որ առ նա լԱրզռումեանց ի ձեռանէ կուրիէլին զոր խոպանութեամբ առեալ խաղտատ կեցեալ են։

Լ. Թուղթ միաբանից ս. Էջմիածնի առ Դաւիթ խանն։

ԼԱ. Ամենազօր ամենատեսմամբ ինքնակալ մեծի կայսերն Ալէքսանդր Պաւլովի չիսը լուսափայլ կաւղ ֆեոդիչ Հօրին մեծաշուք ենթալ և վօյինի գործոնեաց։

ԼԲ. Թուղթ Գրիգոր վարդապետի առ Յովհաննէս պարիսպեցի, լորմէ պատմէ զառաջին սկզբումնս չարութեան իւրոյ։

ԼԳ. Բնդառաջ կառավարութեան Յովսէփ կաթուղիկոսին ինձ Սիմէոն եպիսկոպոսիս որ խոստովանաւոյր եղէ նմա ի Թիֆլիզ քաղաքին ի ժամ մահուն։

ԼԴ. Գերընտիր առաջնորդիդ մերոյ ընդ հանուր հայոց Ռուսաստանու և ծայրագոյն նուիրակի սրբոյ գահոյն միածնիչի Տեառն Եփրեմի սրբազան արհիապատիւ եպիսկոպոսիդ ի Հաչտարխանու հայոց հասարակութենէ։

ԼԵ. Հաչի Բարալի թուղթն է որով գրգռէ զղալչն առնել վազվազակի զոր ինչ առնելոցն իցէ, լորժամ Ղազար և Մահփանոս վարդապետքն տակաւին անդ ի կարին սպասէին գալստեան Դանիէլ սրբազանին չնազդիցէ։

ԼԶ. Դանիէլ կաթուղիկոս առ ոմանս ազգայինս։

ԼԷ. Հայր սուրբ և այլ զանազան մտաց սարսափելի բանք և պատմութիւն, զորս կամ՝քմբ լսանել սրբութեանդ։

ԼԸ. Դանիէլ կաթուղիկոսն առ ազգայինս ոմանս։

ԼԹ. Թուղթ Գէորգ Աղալէկովի առ կարապետ վարդապետն։

Խ. Թուղթ Շուլավերցի Թադէոս վարդապետի, զոր գրէ առ Դաւիթն լաղագս կաթողիկոսութեան. և համառօտ պատմութիւն անցից Պօլսոյ։

ԽԱ. Ղազարոս և Մօզդոկու հասարակութիւն առ Յովհաննէս, Մինաս և Յովակիմ ազգայն եղիազարեան։

ԽԲ. Թուղթ Դանիէլ կաթուղիկոսի առ կայսն Ռուսաց Ալէքսանդր Ա.

ԽԳ. Թուղթ միաբանից ս. Լմիածնի առ Հաչտարխանցիս, և այլն.

ԽԴ. Թուղթ Յովակիմայ Աղազարեան առ հասարակութիւնս Աստրախանու և այլն։

ԽԵ. Դանիէլ կաթուղիկոսն առ Եփրեմ Արքեպիսկոպոս։

ԽԶ. Թուղթ Գէորգ Աղալէկովի առ Դաւիթ.

ԽԷ. Թուղթ Գէորգ Աղալէկովի առ Մարտիրոս արքեպիսկոպոս Զմիւռնեայ։

1802

ԽԸ. Թուղթ Յովհաննէս եպիսկոպոսի Պօլսեցւոյ առ Եփրեմ Արքեպիսկոպոս։

ԽԹ. Բուղթ Ա. Չնորհաւորութեան Պօլսեցւոյ առ ս. Դանիէլ կաթուղիկոս։

Ծ. Թուղթ Յովհաննէս եպիսկոպոսին Թիֆլիսոյ առ Եփրեմ արքեպիսկոպոս և Մինաս եղիազարեան։

ԾԱ. Ի Գրիգոր Պարիսպեցէ Կ. Պօլսոյ գրեալ առ վիճակն Օսմանեան Տէրութեան։

ԾԲ. Թուղթ Դաւիթ կաթողիկոսի առ Մելիք Արթամ և Իպրայի Գարրիէլ։

ԾԳ. Դանիէլ կաթուղիկոս առ միաբանութիւն ս. Էջմիածնի։

ԾԴ. Առ միաբանսն Սրբոյ Աթոռն

գրեալ՝ ի վեհաշնեալ իշխան Աղայ Մինաս Աղայ եղիազարեանէն.

ԾԵ. Առ իւրաքչի պարոն Գաբրիէլն և Մելիք Աբրահամ և միւս իշխանան գրեալ։

ԾԶ. Առ սրբազնակատար վեհապետն Դանիէլ գրեալ ի սրբազան Եփրեմ արքեպիսկոպոսէ։

ԾԷ. Ի սրբազան Եփրեմ արքեպիսկոպոսէ գրեալ առ միաբանութիւնս սրբոյ Աթոռոյն։

ԾԸ. Առ Մելիք Աբրահամն։

ԾԹ. Առ երևանու խանն գրեալ։

Կ. Թուղթ կարապետ և Աբրահամ եպիսկոպոսաց առ Դաւիթ։

ԿԱ. Թուղթ Եփրեմ արքեպիսկոպոսին առ Գրիգոր պատր. Կ. Պոլսոյ.

ԿԲ. Ի Մոսկով գրեալ։

ԿԳ. Յակոբ Եփրիկեան առ Դաւիթ կաթողիկոս։

ԿԴ. կոնդակ Դանիէլ կաթուղիկոսի առ կարնեցիս։

ԿԵ. Եփրեմ Արքեպիսկոպոս առ Դէօրգ Աղաևկով։

ԿԶ. Թուղթ Մինասայ Եղիազարեան առ հասարակութիւնն Գրիգորապօլսոյ։

ԿԷ. Կոնդակ Դանիէլ կաթուղիկոսի առ Շնորհ Մկրտիչ և Մարաիրոս աղայս։

ԿԸ. Թուղթ Ամուռակալ Սիմէօն վարդապետի առ Ստեփաննոս բաբունի։

ԿԹ. Թուղթ Երուսաղէմայ նո իրակ Գրիգոր վարդապետի առ Դաւիթ կաթողիկոս։

Հ Թուղթ Գրիգոր պատրիարքի առ դեսպան Միւշիւ Աղաթօն։

ՀԱ. Թուղթ Դանիէլ կաթուղիկոսի առ Եփրեմ Արքեպիսկոպոս։

ՀԲ. Թուղթ Թիֆլիզեցի Տէր Ստեփան քահանայի առ Գրիգոր սեւասրն Յովսէփ կաթուղիկոսի. լի ամենայն գրաքանութեամբ ստախօսութեան։

ՀԳ. Խոստմնագիր մի։

ՀԴ. Թուղթ Դանիէլ կաթուղիկոսի առ Անտօն վարդապետ։

ՀԵ. Թուղթ Մանուէլ վարդապետի առ Ներսէս վարդապետ։

ՀԶ. Թուղթ Սղ. Կուրակինի առ Դանիէլ կաթուղիկոս։

ՀԷ. Թուղթ Կարապետ և Աբրահամ վարդապետաց առ Դաւիթ։

ՀԸ. Թուղթ Իվանէ Սարգսի Օրբէլեան առ Դաւիթ կաթողիկոս (?)։

ՀԹ. Հրովարտակ Կայսեր Ռուսաց առ Դանիէլ կաթողիկոս։

Զ. Թուղթ միաբանից ս. էջմիածնի առ Պատրիարքն Կ. Պոլսոյ։

ՁԱ. Յայտարարութիւն Միաբանից սբրբոյ էջմիածնի և Հոգևորականաց Արևելեաց առ ընդհանուր Ազգն Հայոց։

ՁԲ. Թուղթ Գրիգոր Արքեպիսկոպոսի առ Տ. Ստեփան։

ՁԳ. Թուղթ միաբանից ս. Աթոռոյն առ ս. ժողովն Ռուսաց։

ՁԴ. Թուղթ միաբանից ս. Աթոռոյն առ կայսր Ռուսաց։

ՁԵ. Թուղթ Թիֆլիսի հասարակութեան առ կայսր Ռուսաց.

ՁԶ. Թուղթ Դանիէլ կաթուղիկոսի առ կայսր Ռուսաց

ՁԷ. Թուղթ Պլատոն Արքեպիսկոպոսին Հաչտարխանու առ Եփրեմ Արքեպիսկոպոս։

ՁԸ. Օրինակ գրոյ Թումչեան Ստեփան վարդապետին ի Պօլսոյ, առ ապօրինաւորն Դաւիթ. խնդրելն 100 քսակ. և այլ բանք։

ՁԹ. Պետր Կաւալէնցիի առ Դանիէլ կաթուղիկոս։

Ղ. Դաւիթ արքայորդին առ Դանիէլ կաթողիկոս։

ՂԱ. Դանիէլ կաթողիկոս առ Ալէքսանդր Կուրակին։

ՂԲ. Կոնդակ Դանիէլ կաթ. առ ս. քահանայս Թիֆլիսոյ։

ՂԳ. Թուղթ Կուրակինի առ Դանիէլ։

ՂԴ. Ռէմէոս (?) վ. առ Յովհաննէս Արքեպիսկոպոս։

ՂԵ. Թուղթ ի Գալուստ եպիսկոպոսէ նուիրակէ Պօլսոյ առ Դաւիթ կաթուղիկոս։

ՂԶ. Թուղթ Դանիէլ կաթ. առ կայսրն Ռուսաց։

ՂԷ. Առ կայսրն կրկին Թուղթ յաղագս վէքիլութեան Ազգ Մինասին։

ՂԸ. Դանիէլ կաթ. առ. Կուրակին։

ՂԹ. Վասն սաստելոյ զԳրիգոր վարդապետն։

Ճ. Վասն սաստելոյ Հաչտարխանու Կէօմրուկճի Սիմօն Սէրկիչին։

ՃԱ. Առ Երևանու Մահմէտ խանն և առ Նախիջևանու Փէլպալէ խանն մինչդեռ օրինակաբ երկու գիր գրեցեալ իսուսերէնէ ի պարսից լեզու. և անտի ի հայս թարգմանեալ։

ՃԲ. Ի Ղրաքի վօրոնցովէ առ քենիազ Յիցիանովն։

ՃԳ. Թուղթ Դանիէլ կաթողիկոսի առ կայսր Ալէքսանդր Պաւլովիչ։

ՃԴ. Թուղթ Դանիէլ կաթ. առ դրաքի Ալէքսանդր Վօրոնցով.

ՃԵ. Թուղթ Յովհաննէս արքեպիսկոպոսին Թիֆլիզոյ առ Ներսէս վարդ.

ՃԶ. Ի Պօլսոյ և յայլ քաղաքաց գրութիւնք Կէորգ Աղաևկովին առ Դաւիթ ապօրինաւորն, որ գայս գիր իւր ձեռագրով լիս կալանէ օրինակել՝ երկրորդաբար և ի ներքոյ սառագրի։

ՃԷ. Դանիէլ կաթողիկոս առ Ալ. Պաւլովիչ կայսր.

ՃԸ. Թուղթ առ Եփրեմ Արք եպիսկոպոսն և Մինաս և Յովակիմ Լազարեանց։

ՃԹ. Հրաժարագիր Դանիէլ կաթուղի կոսի։

ՃԺ. Թուղթ անստորագիր առ Յովհաննէս արք եպիսկոպոս։

ՃԺԱ. Թուղթ միաբանից Մալր Աթոռոյ առ Յովհաննէս եպիսկոպոս։

ՃԺԲ. Դանիէլ կաթուղիկոս առ Գրիգոր պատրիարգ։

ՃԺԳ Դանիէլ կաթուղիկոս առ Ներսէս և Մանուէլ վարդապետս։

ՃԺԴ. Թուղթ Մելիք Աբրահամու առ Դիւան Մաղաքեան։

1803

ՃԺԵ. Թուղթ Դանիէլ կաթուղիկոսի ս առ կն. Պ. Յ՚ցիանով։

ՃԺԶ Թուղթ միաբանից ս. էջմիածնի առ կայսր Ռուսաց։

ՃԺԷ. Վասն արտաքսման Գրիգոր վարդապետի Պետրբուրգու Սանկտ Պետրբուրգ օբր Պօլիցմեստր պարոն գենեռալ մայօր և նչանակիր երթևեկին։

ՃԺԸ. Թուղթ Դանիէլ կաթողիկոսի առ կն. Պ. Յիցիանով.

ՃԺԹ. Նորին Դանիէլի առ Յովհաննէս արքեպիսկոպոս Թիֆլիզոյ։

ՃԻ. Նորին Դանիէլի առ կայսր Ալէքսանդր Պաւլովիչ։

ՃԻԱ. Թուղթ Դանիէլ կաթուղիկոսի առ Յովհաննէս արքեպիսկոպոս Թիֆլիզոյ։

ՃԻԲ. Հաճի Միհեսերի գրութիւնն առ վրացի Ստեփան վարդապետն։

ՃԻԳ. Թուղթ Ներսէս աթեղայի առ Յակոբ, Ներսէս և Սուքիաս աղայս։

ՃԻԴ. Թուղթ կն. Պաւլ Յիցիանովի առ Մելիք Աբրահամն։

ՃԻԵ. Յեփրեմայ Արք եպիսկոպոսէ ամենայն հայոց Ռուսաստանու առ Ղզլարու հայոց մարմնաւոր ազիական դատարանդ։

ՃԻԶ. Մանուէլ վարդապետն գրէ զ՚ղանակ վախտեան իւրոյ ի Պօլսոյ և զդժուար տալեաց պատրիարգութեանն և կաթուղիկոսական երկրորդ փրմանի։

ՃԻԷ. Թուղթ միաբանից ս. էջմիածնի առ կայսր Ռուսաց։

ՃԻԸ. Թուղթ արքայազն Դաւիթի առ Եփրեմ (?)

ՃԻԹ. Թուղթ Յովհաննէս Պաւլիտպին կ. Պօլսոյ առ կաթուղիկոսն Դաւիթ։

ՃԼ. Թուղթ Դանիէլ կաթուղիկոսի առ Թաթուլ։

ՃԼԱ. Նորին Դանիէլի առ պանդխտացեալս ի ս. Աթոռոյն։

ՃԼԲ. Նորին Դանիէլի առ Յովակիմն Եղիազարեան.

ՃԼԳ. Թուղթ միաբանից ս. էջմիածնի առ Սիմեոն Ռուսաց։

ՃԼԴ. Թուղթ Աբրահամ աթեղալի առ Դաւիթ։

ՃԼԵ. Եւս ի նոյնոյ Դէօրգ Աղաևկովէ առ ապօրինաւորն Դաւիթ։

ՃԼԶ. Թուղթ Դանիէլ կաթուղիկոսի առ Գրիգոր, Բարսեղ, Յովհաննէս արքեպ՚սկոպոսեան և այլն։

ՃԼԷ. Թուղթ ոմանց եպիսկոպոսաց և միաբանից առ Դանիէլ կաթուղիկոսն։

ՃԼԸ. Թուղթ Եփրեմ արք եպիսկոպոսի առ իշխանս։

ՃԼԹ. Թուղթ Գէօրգ Աղաևկովի առ Դաւիթ։

ՃԽ. Թուղթ տաճկացի Աբրահամ վարդապետին ի Պօլսոյ առ ապօրինաւորն Դաւիթ։

ՃԽԱ. Թուղթ Դանիէլ կաթուղիկոսի առ Ներսէս վարդապետ։

ՃԽԲ. Ֆէրման Դանիէլի կաթուղիկոսութեան։

ՃԽԳ. Թարգմանութիւն ֆէրմանին յ՚ա պատուագրութեան։

ՃԽԴ. Առ Դանիէլ սրբազանն յորժամ ի բանտէ իւրոյ գրեալ էր հրաման Պաւլի առ Յովհաննէս եպիսկոպոսն և Ներսէս վարդապետն զի եկեսցեն էջմիածին։

ՃԽԵ. Առ Բարսեղ եպիսկոպոսն։

1804

ՃԽԶ. Թուղթ հասարակութեան Գանձակի առ. կն. Պ. Յիցկանով։

ՃԽԷ. Անստորագիր գրութիւն Դանիէլ կաթուղիկոսի։

ՃԽԸ. Թուղթ Յովհաննէս արքեպիսկոպոսին Թիֆլիզոյ։

ՃԽԹ Թուղթ Աղայի փիլոպանց։

ՃՄ. Թուղթ կն. Էլիզաբեի Էրմոլաուով առ Ստեփան Շարօյեան։

ՃՄԱ. Թուղթ Հայրապետի Ստեփանոսեանց առ Դանիէլ։

ՃՄԲ. Պատմական տեղեկութիւնք տուեալք ի Դանիէլ կաթուղիկոսէ. *)

ՃՄԳ. Թուղթ Յովսէփ Ղարլանեանի առ աղայ Մինաս Եղիազարեան։

ՃՄԴ. Թուղթ առ աղայ Մինաս Եղիազարեան։

ՃՄԵ. Թուղթ Գանձակի հասարակութեան Կայսր ռուսաց։

ՃՄԶ. Թուղթ Ղազարոս Յովհաննիսեան առ Դաւիթ։

1805

ՃՄԷ. Թուղթ Յովհաննէս արքեպիսկոպոսին Թիֆլիզոյ առ իշխ. Մինաս Եղիազարեան։

ՃՄԸ. Թուղթ Ներսէս աթեղալի առ իշխ.

Յովակիմ Եղիազարեանց։

ՁՇԹ. Թուղթ Յովհաննէս արքեպիսկոպոսին Թիֆլիզ առ իշխ. Մինաս Եղիազարեան։

ՁԿ. Թուղթ Սահմանոս Եպիսկոպոսի ս. էջմիածնի և Յովհաննէս վարդապետի Կարբեցւոյ առ Վահաննեայ Պայծառ իշխան Աղուանից Մինասի։

ՁԿԱ. Թուղթ Սահմանոս Եպիսկոպոսի և Յովհաննէս վ. Կարբեցւոյ առ Եփրեմ արք եպիսկոպոս։

ՁԿԲ. Թուղթ Յովհաննէս եպիսկոպոսի առ իշխ. Մինաս Եղիազարեան։

ՁԿԳ. Նորին Յովհաննէս արքեպիսկոպոսի առ նոյն իշխ. Մինաս Եղիազարեան։

ՁՆԴ. Թուղթ իշխան Յիսկանովի առ Յովհաննէս արքեպիսկոպոս։

ՁԿԵ. Թուղթ Դրիզոր Պատրիարքին Կ. Պոլսոյ և այլոց առ իշխ. Մինաս Եղիազարեան։

ՁԿԶ. Թուղթ Յովհաննէս արք եպիսկոպոսի առ իշխ. Մինաս Եղիազարեանց։

ՁԿԷ. Թուղթ Յովհաննէս արքեպիսկոպոսի Վրաստանու առ իշխ. Մինաս Եղիազարեան։

ՁԿԸ. Թուղթ Յովհաննէս արքեպիսկոպոսին Վրաստանու առ իշխան Մինաս Եղիազարեան։

ՁԿԹ. Թուղթ Յովհաննէս, Դրիզոր և Բարսեղ արքեպիսկոպոսաց և Ներսէս արեղայի առ իշխան Մինաս Եղիազարեան։

ՁՀ. Թուղթ իշխանաց Երևանու առ իշխ. Մինաս Եղիազարեան։

1806

ՁՀԱ. Կոնդակ Դանիէլ կաթողիկոսի առ Յովակիմ աղային։

ՁՀԲ. Թուղթ Յովակիմայ Սաղամելեան առ պ. Հալրապետ։

ՁՀԳ. Կոնդակ Դանիէլ կաթողիկոսի առ պ. Կարապետ։

ՁՀԴ. Թուղթ միաբանից ս. էջմիածնի առ Կայսր ռուսաց։

ՁՀԵ. Թուղթ միաբանից ս. էջմիածնի առ կն. Պաւլ Դ. Ցիցիանով։

ՁՀԶ. Թուղթ Ներսէս արեղայի առ ազայ Մինաս Լազրեան։

ՁՀԷ. Թուղթ Յովհաննէս արքեպիսկոպոսի Թիֆլիզայ ս. ազայ Մինաս։

ՁՀԸ. Կոնդակ Դան. էվ կաթողիկոսի առ Եփրեմ արք եպիսկոպոս։

ՁՀԹ. Թուղթ Մելիք Չիմշիի Մելիք Շահնազարեան առ իշխան Մինաս Եղիազարեան։

ՁՁ. Թուղթ Յովհաննէս արք եպիսկոպոսի Վրաստանի առ իշխան Մինաս Եղիազարեան։

ՁՁԱ. Թուղթ Դանիէլ կաթողիկոսի առ Եփրեմ Արք եպիսկոպոս։

1807

ՁՁՐ. Նորին Դանիէլի առ Յովհաննէս արք եպիսկոպոս Վրաստանի։

ՁՁԲ. Թուղթ Մինասայ Աղազարեան առ Եփրեմ արք եպիսկոպոս։

ՁՁԴ. Նորին Մինասայ Աղազարեան առ Մանուէլ վարդապետ։

ՁՁԵ. Դանիէլ կաթողիկոսի առ Յովհաննէս արք եպիսկոպոս Վրաստանու։

ՁՁԶ. Մելքխեզեդեկ քահանայի Ղամազեան առ վեհ. իշխ. Մինաս Եղիազարեան (*)։

ՁՁԷ. Ներսէս արեղայի առ Դրիզոր վարդապետ։

ՁՁԸ. Նորին Ներսէս արեղայի առ Բուքրէշու Հայոց։

ՁՁԹ. Դանիէլ կաթուղիկոսի առ Մինաս Եղիազարեան իշխան։

ՁՂ. Մահտեսիներ Յովհաննէս արեղայի առ Դանիէլ կաթուղիկոս։

ՁՂԱ. Թուղթ ս. Մեսրոպի առ Դանիէլ կաթուղիկոս։

ՁՂԲ. Ազայ Մինասն յայտնէ Եփրեմ սրբազանին վասն զԴաւիթն արժան համարելոյ դնել ընդ ապաշխարութեամբ. յղելոյ զկաս. վասն ոչ գրելոյ սրբազանի առ Կ. և այլ ինչ հարկաւորութիւնք։

ՁՂԳ. Դանիէլ կաթուղիկոս առ գրաճ (*)։

1808

ՁՂԴ. Ի սրբազան Դանիէլ պատրիարգէ առ ի Եաչ, ի Փոչիթան, ի Սչով, ի Բուգրէչ, ի Ֆօքչան, և յՕթոման բնակեալ հայն գրեալ օրհնութեան և հարցման կոնդակի համառօտ պիտանիքն լիշատակին ասա։

ՁՂԵ. Դանիէլ կաթողիկոսի առ Ներսէս վարդապետ։

ՁՂԶ. Դանիէլ կաթուղիկոսի առ Դաւիթ քահանայ։

ՁՂԷ. Դանիէլ կաթուղիկոսի առ Փիլիպպոս Վասիլիչ։

ՁՂԸ. Դանիէլ կաթողիկոսի ի Թիֆլիզ առ բարեծնունդ Մխիթէլ Մարիչ Բաշէվ սկիզն առնողացն կառավարութեան վրացական հասարակութեան ժողովոյն։

ՁՂԹ. Դանիէլ կաթուղիկոսի առ գրաճ Կուտովիչն վասն գերի Թաւադացն Թիֆլիզայ։

Ս. Դանիէլ կաթողիկոսն առ գրաճ Կուտովիչն վասն լղկելոյ զղերի Թաւադացն։

ՄԱ. Դանիէլ կաթուղիկոսի առ Հաղբատայ պարոն և Թիֆ իզու ուսդիսատի մարչալ Թաւադ Զալ Դաւթի որդի Բարամեզին։

ՄԲ. Հրովարտակ կայսեր Ռուսաց առ Դանիէլ կաթուղիկոս։

ՄԳ. Կոնդակ օրհնութեան և կանոնակերպ հրամանի լազարոս բարոյ կատարութեան արդիւնաւորիչ կարգաւորացն ընդ արքունիսն։

ՄԴ. Առ Թաւատ Ուռպելեան ենարալ Դիմիտր ի պատասխանի գրոյն իւրոյ որով խնդրեալ էր զտունն Գուդալ Դաւթի թողուլ Հոգւոյն կնոջն իւրոյ։

ՄԵ. Առ Նապօլիօն խաչապակ ինքնակալ Օգոստոս կայսր Ֆրանցայու սիրոյ բարեպաշտութեան։

ՄԶ. Մեծ Նապօլէօն տիեզերահրաման կայսերն Ֆրանցայու ամենախոհեմ դեսպան մեծագոյն վառաց և պատուոյ արժանաւոր ժօմպարթիատ Բուասսօ նշանակիր արեգական։

ՄԷ. Քաջ խորհրդական մեծ կայսերութեան Ֆրանցայու և մինիսթր հաւատոյ և օրինաց մեծ իշխան փօրտալիս։

ՄԸ. Առ կայսրն գերժանացւոց խնդիր վասն հրովարտակի, զի բաց լինցանէ, որք ունիցին զգիր ի պատրիարգէն Արարատեան այլ ոք ի կարգաւորաց հայոց մի կարող լինի ժամանել ի մէջ հայոց եղելոց ի սահմանս տէրութեան իւրոյ։

ՄԹ. Դանիէլ կաթուղիկոսի առ կայսր Ալէքսանդր Պաւլովիչ։

ՄԺ. Դարձեալ առ նորին կայսերական մեծութիւն վասն առաջնորդ կարգելոյ զնփրեմ սրբազան արքեպիսկոպոսն առաջնորդն Ռուսաստանու Հայոց։

ՄԺԱ. Առ Ագրաֆինեայ Մոխալէովնան ի Պետերբուրգ։

ՄԺԲ. Կոնդակ օրհնութեան և ժողովարարութեան վասն Արզուման անուն ուրումն Սպահանցւոյ ի վերայ Ղարսայ, Կարնոյ, Թօխաթու և Բաղդատու. որ անկեալ ընդ ծանր հարկապահանջութեամբ, և զերկու որդիսն իւր գրաւ եղեալ Սձ թուման առ տաճիկ պարսիկս մի տարի վատալիւ, ինքն զսա կոնդակ առեալ գնաց ի ժողովարարութիւն։

ՄԺԳ. Առ Կարբեցի Յովհաննէս վարդապետն վասն նոյն Սպահանցի Արզումանին։

ՄԺԴ. Առ երանեալ Փօլտնեակինն որ ևկն փոխանակ Նեավեատովին սահմանեալ կողմանցն Բամրակու։

ՄԺԵ. Թուղթ չնորհակալութեան առ կայսրն ամենայն Ռուսաց, վասն կաւալերին և աստեղն չնորհեցելոյ՝ 1808.

ՄԺԶ. Առ կայսր Ռուսաց խնդիր լազարոս Սիւնւոյն։

ՄԷ. Դանիէլ կաթողիկոսի առ Քահանայն, Հալրապետ և Նահապետ ազգայն Անտօնեան ի Բալագիտ։

ՄԺԸ. Դանիէլ կաթողիկոսի առ Մինաս Եղիազարեան։

ՄԺԹ. Թուղթ օրհնութեան ի Հինդ քրնակեալ ժողովրդոցն ի պատասխանի բազմակնիք մահտէսի Նոցին. որով խնդրեալ էին Թողուլ զինքեանս ըստ վազեմի սովորութեան իւրեանց լինել Թեմ և վիճակ Ջուղայեցւոց վանիցն. և մի առնել տէրունի։

ՄԻ. Դանիէլ կաթուղիկոսի առ իշխ. Մինաս Եղիազարեան։

ՄԻԱ. Դանիէլ կաթուղիկոսի առ Գրաճ ի. վ. Գուդովիչ։

ՄԻԲ. Առ կայսրն ամենայն ռուսաց զեփրեմ արքեպիսկոպոսն կարգելոյ առաջնորդ ի վերայ Ռուսիոյ։

ՄԻԳ. առ Գրաճ Գուդովիչն դարձեալ վասն Սիւնեոդոսին։

ՄԻԴ. Ի Թիֆլիզ առ Յօհաննէս առաջնորդն։

ՄԻԵ. Դանիէլ կաթուղիկոս առ գրաճ Գուդովիչ։

ՄԻԶ. Առ գրաճ Նիկոլայ Բումեանցովն ի պատասխանի գրեցելոյ իւրոյ յաղագս կաւալերին և աստեղն և վասն ժամանելոյ առ ինքն զգիր սրբաղնակատար տեառն մերում։

ՄԻԷ. Առ Գրաճ Գուդովիչն վասն կաւալերին զորս ինքն էր յղեալ։

ՄԻԸ. Առ կայսրն խնդիր վասն յղելոյ զնփրեմ արք եպիսկոպոսն յաղագս նստուցանելոյ լամոս կաթուղիկոսութեան։

ՄԻԹ. Թուղթ օրհնութեան և չնորհակալութեան Ջուղայու հասարակութեան վասն չնորհաւորութեան նոցին. և միամտութիւն, թէ ոչ ոք կարէ առնել զձեզ տէրունի։

ՄԼ. Առ Սամարղուզ Ոսկանն ի նոր Ջուղայ բարեկամ սրբազանին։

ՄԼԱ. Առ Ղարադաշ Դանիէլն։

ՄԼԲ. Առ ազայ Ղարադաշէն ի Ղալամ։

ՄԼԳ. Առ Ղարադաշի փեսայ Սարգիս աղային և իւր կողակից Հռիփսիմէին։

ՄԼԴ. Առ հասարակութիւն Շօրակալայ վասն սէր Սարգիս քահանային. զոր կամէին ինքեանց և Ղալչախու վանիցն Առաջնորդ կարգել քանց քանսասաքս։

ՄԼԵ. Ս. Ժողովն Արարատեան առ Կուտովիչն վասն Եփրեմ սրբազանին։

ՄԼԶ. Առ կայսրն դարձեալ վասն Գրիգոր սեւակրին։

ՄԼԷ. Առ Կուտովիչն վասն առաքելոյ զԹուղթան մեր Դաւթիչի։

ՄԼԸ. Ի Սարդարէն առ Եփրեմ սրբազանն։

ՄԼԹ. Ի Սարդարէն առ սրբազան Տէրս մեր վասն պատժոյ Դաւթին։

ՄԽ. Թուղթ օրհնութեան և չնորհակալութեան ի Պետրբուրգ առ Ալէքսանդր Մակարիչ Խուտապաչովին։

ՄԽԱ. Առ Աւետիք Գրիգորիչ Սերեբրյակովն օրհնութիւն և չնորհակալութիւն։

ՄԽԲ. Առ Մէզոփու տէր Սահմանոսի եղբայր պարոն Սարգիս Իսալիչն։

ՄԽԳ. Առ աղնուսէի տիկին Աննա Իվանովնայն զոր Կատայինէ Իվանովնին։

ՄԽԴ. Առ Զաքար Իվանիչն ի Մոսկով

ՄԽԵ. Թուղթ անդամոց բարձրագոյն խորհրդարանի առ Պատրիարք կաթողիկոս։

ՄԽԶ. Թուղթ միաբանից Մ. Աթոռոյ առ Դանիէլ կաթուղիկոս։

ՄԽԿ. Թուղթ Ներսէս եպիսկոպոսի առ Գաբրիէլ և Յովաննէս իշխանսն։

ՄԽԸ. Գրութիւն կառավարութեան վերաստին առ Յովաննէս արքեպիսկոպոս վրաստանի։

ՄԽԹ. Մկրտիչեան քահանայի Ղամազեան առ Եփրեմ արքեպիսկոպոս։

ՄՎ. Թուղթ միաբանից առ Գրաճ Դուդովիչ։

1809

ՍՃԱ. Գրութիւն Սարգարին երևանու առ գրաճ Դուդովիչ։

ՄՃԲ. Գրութիւն Եփրեմ արքեպիսկոպոսին առ Հիւսէյին խան Երևանու։

ՄՃԳ. Նորին Եփրեմի առ Շահզադայն Պարսկաստանի։

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

ԳՐՈՒԹԻՒՆՔ ԴԱՆԻԷԼ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ ԵԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿՑԱՑ

Ա. *Թուղթ Դաւիթ եպիսկոպոսի առ Յովսէփ եպիսկոպոս Արղուէթեանց։*

ՐՋանիկ և երանաշնորհ ... Տէր... Յովսէփ Արհի եպիսկոպոսի։

Ցառաջ քան զայս զմէն Թուղթ ... մատուցեալ եմ վհատանձնս Քեանդ ի ձեռն եղբօրն իմոյ Տէառն Եփրեմայ Արհի եպիսկոպոսի, զոր կարծեմ ի հարիէ գոլ հասեալ. այլ այժմ հայեցեալ ի լապտակ վտանգս՝ զորս կրեացէ Մայր Աթոռս մեր, հարկեցայ ի մըտացս ասէն կարճ բանիւս զմիտս իմ ծանուցանել Հայրութեանդ, և նովիմբ խնդրել զքոյդ միտս. բայց նախ՝ լիմս կոչմանէ միամիտ լինելիս, զի Աստուծով՝ զոր ինչ հարազատութիւն ունելոց է որդի սիրելի առ իւր ծնողն, զնոյնն՝ իմ առ քեզ ունել յուսամ ի Տէր, Քերևս այսմ և քոյդ ճշմարտագատ միտ զբեզ վկայեսցէ. և զոր ասելոց եմ, է այս։ Ահա գլուխ մեր Տէր և Հայր ծերացեալ է և մանաւանդ Թէ ի լեռին ակարութիւնս է. և ժամանակն նեղ և երկիւղ խառնակ. Թէպէտ որքան ասէն Հովիւս մեր ի կեանս է (որում Տէր Աստուած զկեանս խաղաղս պարգևեսցէ) Աստուծով որպէս բաղում անառանձինքն տարին են եղեալ և անցեալ, նմանապէս և հանդերձեալքն անցանեն, բայց զի մարդս մահկանացու է և այն ի հասակի ծերութեան և Աթոռս դատարկ է ի Քեզապետաց, զի որդի ի տեզի հօր փոխանակեսցէ. և մեք Թարց Ձեր գիտութեան չկարեմք ինչ վճռել, և մանաւանդ Թէ ի քոյդ մտաց չունիմ ինչ տեղեկութիւն Թէ արդեօք հաճիս գալ ցայս կողմունս Թէ ոչ, զի ի նոյն Ջատագով եղէց, որ զմիտս իմ ի քեզ ունիմ հանդուցեալ. որ եթէ կամք Ձեր հաճին լայսր ի սուրբ Աթոռս գալ, տեղեակ եղէց, որ ի գիտէ, Քերևս մեք յառաջ ելանեմք, քան որոյ ելանելոյն կատածս կրեմք, սակայն Թէ ողջ միացաք և այսպիսի ինչ պատահեցաւ, մեք քոյդ խորհրդոյդ տեղեակ գոլով՝ ի վերայ նոյնոյ մըտացն Ջատագով լինուք, որ անբասիր ի ձէնջ գանձն մեր կացուսցուք։

Ջայսքան առ այս բաւական համարիմ ի գրել և զայլս Թողում խորհել Քոյդ մեծութեան և այլն և այլն։

Նուաստ ԴԱՒԻԹ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ *)

1799. Նոյեմբերի 27
ի ս. Էջմիածին։

---

*) Ի վերայ Թղթոյս գրեալ էր ձեռամբ Յովսէփայ Արհւոյ՝ կարծեմ ի պատասխանի Դաւիթ եպիսկոպոսին այսպէս. «Եփրեմ Արք եպիսկոպոս եղբայրն մեր ի սեպտեմբերի 19. գրեալ էր մեզ Թէ սրբազան կաթողիկոսն վասն քո օգտի է զիս առաքեալ, որ ինքն այսօր վաղն է, նորին կամքն և բոլոր միաբանիցն առ քեզ է և դու ես ակնկալութիւնն մեր. Աթոռն և միաբանքն քոյ են, զի դու ես Տէրն և Հայր մեր և այլն։ Ցետ այսորիկ վաթսուն համարձակին գալոյք ի տեղի մեր ընալել. զի Հոգևոյս Հայրապետի հրաւիրակն առ իս է. և այժմ լուով գրեալ է զգործն նոցա ապօրինաւորս...»

(Ծան. Ս. Վ., Շահնազարեանց)

1800

Ա. *Մահսէբական թուղթ ի միաբանից սրբոյ Աթոռոյս եւ յերկրականացս առ կոստանդնուպօլսեցիս եւ առ այլս վասն նոր կաթողիկոս ընդրելոյ։*

Ի լուսանկար և յարուցածհրաշ մեծի գահիս Հայաստանեայց ս. Էջմիածնի պաշտօնէից քահանայապետող միաբան եղբարց, այսինքն լալիսկոպոսաց, ի վարդապետաց և յաբեղայից և յայլոց վանականաց ամենեցունց, նաև ի մնրձակալ վանօրէից, առաջնորդաց, այլ և ի քաղաքական և գիւղական քահանայից, ի մելիքաց, ի հարկատուաց, ի տանուտէրաց, ի վաճառականաց և յարուհաստաւորաց և ի համայն ժողովրդականաց առ հասարակ ի մեծաց և ի փոքունց, քրիստոսանւոյ սուրբ ողջունիւ և ճշմարիտ սիրով և հոգեւոնէ բաղձանօք ծանուցումն լիցի աւադապետիս և մեծարգոյ եղբարցդ մերոց ի Քրիստոս լուսածնունդ զաւակացդ Մօրս հասատոյ ս. Էջմիածնի և օկտակար բարեկամացդ սորին որք քնակեալ կայք ի տանդ աբեմեան յաստուածախնամ և ի կալսերաց. նիստ Մայրաքաղաքդ Կոստանդնուպօլիս, և յայլ քաղաքդ և ի գիւղաքաղաքդ և ի գիւղօրայսդ, և յամենայն չորչակալ երկիրդդ, Նախ գերապատիւ Տէառնդ Գաբրիէլ արտաճխատ Արհիեպիսկոպոսի, և քաջընտիր Պատրիարգի մեծիդ Կոստանդնուպօլսոյ, և ապա այլոց ամենից ուղղաչափ առաջնորդաց, չնորհաղարդ եպիսկոպոսաց, լմաստնափայլ վարդապետաց, ճգնաւորն աբեղայից, և քնաւից վանականաց, որք ի վանորայսդ և ի քաղաքսդ, ընդ որս և համայնից, սրբանուէր քահանայից, աւագաց և երկրորդաց, համեստակենցաղ սարկաւագաց և դպրաց. և համօրէն եկեղեցականաց։ Նաև ազնուամիտ և չքեղափառ իշխանաց և սառաֆիից, հաւատարիմ միաբէվէլլեաց և գանձապետաց, հանճարապերճ վաճառականաց, և ամենայն էսնաֆիից, արուեստապետաց և արուեստաւորաց, և բոլորից իսկ Հայկազանց և լուսաւորչակրօնից միահաղոյն՝ քնակաց և եկաց մեծաց և փոքունց։ Ջի սրովհետև անչուշտ վըճիռ աստուածայնոյ բանին կնքեցեալ է ի վերայ հողեղէն քնութեանս գառնալ ի հող, յորմէ սահմանէ ոչ ոք կարէ ելանել, ըստ սրբոյմ և առ աստուածարեալն Դաւիթ. ով է մարդ որ կեցցէ և ոչ տեսցէ զմահ. վասնորոյ և մեծաւաստակ հայրապետն մեր Տէր Ղուկաս սրբազան կաթողիկոսն ի սահմանեալ կէտ կոչման իւրոյ կատարեաց զնրաման անմահ արարչին։ Քանզի յետ բազմապատիկ ճգանօք և անձնամաչ վարանմամբ տանելոյ զանազան փոթորկացն ի վերայ հասելոց, հիւանդացեալ գնիւանդութիւն մեծ ի Ռմխէթուին մերում և կրեալ զայն յամիսս քանիս, թէպէտ և յարեաւ յայնժամ յանկողնոց՝ և արիական ջանասիրութեամբն փոյթ տանէր եկեղեցական և արտաքին գործոց, բայց ոչ ևս եգիտ զլիաւիր առողջութիւն մարմնոյ յարգս ձերութեան հասակին։ Եւ այնպէս ժամանեալ ի նախընթաց տարւոյ նոյեմբեր ամսին իրրև եաես գինքն օր քան զօր ի նուազանալ, այնուհետև զելս ի մտի հաստատելով կատարեալ զպաստութեամբ խնդրեաց գնորդութիւն, և ստոյգ զղջմամբ և խոստովանութեամբ հաղորդեցաւ ի կենարար մարմնոյ և յարենէ Տէառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, և կեցեալ ևս մինչև ցդեկտեմբերի քսան և ևթն երորդ օրն, ի պիչերի քսան և ութ երորդ աւուրն առ ութն և կէս ժամու առանցական զսրբասնեալ հոգին իւր առ Աստուած։ Եւ ի վաղիւն որ էր ն չաբաթի և ասն որդւոցն սրոտման մեծաձանդիս յուղարկաւորութեամբ և հոգևոր պաշտամամբ ամփոփեցաւ պատուական մարմին ի գերեզմանի ի դաւիթ ստրը տաճարի սրբուհւոյն Գալինեայ մերձ ի չիրիմ առաջնոց սրբազան կաթողիկոսաց։ Արդարև թէպէտ ինքն հանդեաւ ի վշաց անցաւոր կենցաղոյս պիտեալ առ երանաւէտ կեանն անվախճան, և ի կատարուն հասակին որպէս զհասուցն ցորեան ժողովեցաւ ի չտեմարանս արքայութեան Քրիստոսի, այլ զմեզ եթող որպ և անտերունչս ի զառնադէտ ժամանակիս տարակուսեալ յամենայնի։ Եւ սակայն, զի Աստուծոյ ամենակալին է գործ, որ Տէր է կենդանեաց և մեռելոց, ասեմք, բարերար կամք նորա եղիցի օրհնեալ. որ և անճառ մարդասիրութեամբ իւրով լուսաւորեսցէ զհոգի նորին Տեառն Ղուկասու սրբազան կաթողիկոսին և զասաւորեսցէ ընդ երջանիկ սուրբ Հայրապետացն և զձեզ զամենեսեան հոգևոր սրբով մխիթարեսցէ և խաղաղ կենօք պահեսցէ ընդ երկայն աւուրս։ Իսկ արդ մեծապատիւ եղբարք մեր սիրեցեալք ի Քրիստոս, յայտնի է ամենեցուն, զի որպէս ոչ կարեն անդամք առանց գլխոյ կեալ ապագէս և ոչ տուն առանց գլխաւորի, և կառավարչի։ Եւ թէ մանաւանդ տուն մի ոչ կարէ առանց վերակացուի բարեկարգապէս վարիլ, որչափ ևս առաւել այս ընդհանրական և մեծ տուն, և յատպիսեաց յոդնավորոյ ժամանակիս։ Ամէն իրի յետ վախճանման հոգելոյս Հայրապետին, բոլոր միաբանք սրբոյ աթոռոյս, և երկրիս քահանայք, մելիքք, իշխանք և ժողովուրդք գումարեալք առաջի սրբոյ իջման տեղւոյս Քրիստոսի և խորհուրդ ի մէջ առեալ ազգմամբ սուրբ Հոգւոյն ամենայօժար կամօք ընտրեցաք զպերազաղձալի հայրդ մեր և զբազնորեցաք զպերազաղձալի հայրդ մեր և զբարեխառնեալ Պատրիարգդ Մեծի Մայրաքաղաքիս Կոստանդնուպօլսոյ զՏէր Գաբրիէլ արքեպ Կոստանդնուպօլսոյ և խնդրեմք անդնդի հիամեծար եպիսկոպոսդ և խնդրեմք անդնդի մուօք և աղաչանօք իսկ զի զա եկեսցէ լինել կաթողիկոս և Հայրապետ ազգիս մերոյ և սրբոյ աթոռոյս։ Այս է նախապատուական խնդիր մեր, որք և խնդրեմք ի ձէնջ, զի

յարդարող լիջիք դմա չուտով գալ և մխիթարել զմեզ ի նեղութենց և ի տարակուսանաց։ Բայց ո գիտէ, եթէ դուք սիրելիքդ մեր ոչ խոլլատրիցեք դմա գալ և կամ թէ ինքն զկնի բազմիցս տրաւիրելոյ ոչ խոնարհեսցի յաղաչանս մեր մինչև իսպառ հաւանել զայս մեր լինքենէ, ապա երկրորդապէս գնոգեկից եղբայրն իւր և գլարգելին մեր գՏէր Եփրեմ հեզահամբոյր արհի եպիսկոպոսն, կամիմք որ առաքեցեալն է ի կողմանս հիւսիսոյ նուիրակ Փառզի նարդենիս երկոքեան դոքա են հաւանականք և հաճելիք մեզ ամենեցուն, որք նկատին խոհական խորհրդով բուսական գոլ բառնալոյ գնոգս կառավարութեան մեծի տանս և օրհնեալ ազգիս մերոյ։ Ուստի ըստ վաղնջական սահմանին ահա զայս համահաւանութեան թուղթ գրեալ և կնքեալ առաքեցաք առ առաջագոյն եղբարսդ մեր, գի գիտացեալ գնորհուրդս և գկամս մեր համակամ և միաբան լինիցիք ընդ մեզ, և կնքելով գթուղթս զայս ընդառնիցիք գնդիրս մեր, և առիցիք գմին յերկուց արժանաւառանգ անձանցն ի գալ։ Իսկ մանաւանդ որպէս գի բանն չհետաձգեցէ, և սրբոյ աթոռոյս մեծագոյն վնասք չհանդիպեսցին լանարութենէ, դարձեալ խնդրեմք զպատրիարգդ աստուածխմաստ վարդապետդ առաքել մեզ ի պաշտպանութիւն սրբոյ տանս, և ի փարատումն բազմազանակ տարակուսանաց մերոց։ Եւ գալն ի մանաւանդ սիրելի եղբօրդ մերմէ ի Դաւիթ արհի եպիսկոպոսէդ ունիք իմանալ։ Որք և համաձայնելով ընդ մեզ ի կատարումն խնդրոյս առ ի պահպանութիւն չինութեան սրբոյ աթոռոյս, և ի բարեկարգութիւն լրութեան ազգիս եղիջիք օրհնելոք յաստուծոյ և յամենայն սրբոց նորա, և ի սուրբ լուսաւորչէն մերմէ։ Եւ չնորհք սրբոյ տեղւոյս Իջմանն Քրիստոսի ընդ ձեզ ամենեսին։ Ամէն։ Գրեցաւ յամի Տեառն 1800, և ի յունվարի ամսոյ 16, ի սուրբ աթոռս Էջմիածին։

Գ. *Թուղթ ի միաբանից սրբոյ աթոռոյս առ Պատրիարգն Պօլսոյ, Դանիէլ արհի եպիսկոպոսն. ծանուցումն վախճանման Տեառն Ղուկասու սրբազան կաթողիկոսին. եւ հրաւիրումն ինքեան գալ ի կաթողիկոսութիւն:*

Բարձրապատիւ բարեհամբաւ և մեծարգոյ հօրդ մերում Տեառնդ Դանիէլի արհիապատիւ եպիսկոպոսի և աստուածաբեաց Պատրիարգի Տիեզերահռչակ մեծի Մալրաքաղաքիդ Կոստանդնուպօլսոյ, մատուցանեմք ջերմեռանդ սիրով և կարօտիւ և որդիական խոնարհութեամբ զողջոյն, և սրբոյ աջոյդ զհամբոյրս

Եւ ընդ սիրալիրական ողջունիս և համբուրիս լայտ առնենք վսեմաշուք հայրութեանդդ. Զի ըստ որում փչուտ և տաժանական է ասացեալ աշխարհս լի աշխարհաւօք, վասն որոյ ուրախականքն սորա ոչ են ի հաստատութեան. Քանզի բնական է քերմանց սորա ընծայեալ բնակչացն ի նմա ընդ ուրախութեան և տրտմութիւն, ընդ ծիծաղելոյ և սուգ, ընդ քաղցրութեան և դառնութիւն և այլն ամենայն ըստ սոյն եղանակիւ: Որպէս և այժմ հանդիպեցաւ մերումս խղճալի միաբանութեանս. վասն զի այն ինչ ուրախութեամբ մեծաւ ուրախ էաք հանդերձ սրբազան Հայրապետաւն մերով ընդ բարեկեցողութիւն ցանկալւոյդ և ընդ ախորժալուր համբաւս օրհնեալ մերազնեայդ հաղագութեան և կքերկին կապակցութեան սիրով ընդ սրբոյ աթոռոյս, զորս նա լինքն ազդ առնէր մեզ. և գոհութեամբ սայր զնորահաս ուրախութեանն, ընդհակառակն ժամանեցին մեզ աւուրք սգոյ և հեծութեան: Քանզի էառ Տէր աստուած զՏէրն մեր ի գլխոց մերոց, և զնահատատ Հայրապետն ի յորդւոցս ողորմելեաց, զՏէր Ղուկաս սրբազան կաթողիկոսն, որոյ լեռին մեծի հիւանդութեան սկիզբն ի նոյեմբերի նախկին աւուրսն, և բարի մահուամբ չուէն տաստեացս ի գնկեմբերի ԻԸ: Զոր միրաւի սիրեաց բարերարն աստուած, զի կեա զքնքան հոգոց և նեղութեանցն ոչ նթող այլ ևս առնել տաժանելի կրիւք յանցաւոր կենցաղոյս, այլ ի բարւոք ծերութեան փոխեաց առ քնանութիւն հանգստեանն: Սակայն զմեզ նթող որբս և վարանեալս ի յանմատոյց խոհականութեանդդ, զի որք չարչ կան գմեօք են ըստ բանի իմաստնոյն, սակաւ քաղցեալ և գալ ծարաւի զոլով աղքատ և բուռն ի վերայ ապրի անանկի. վասնորոյ ոչ է հանգուրժելի մեզ յերկար ժամանակս այսպէս անտերունչ մնալ. Երկրիս իշխողն ևս առ այս փոյթ կալեալ արդ գրեաց յարքունիսն թէ պիտոյ իցէ, թէ անպիտան, մեզ ոչ դեպ եղև արգելուլ, և առաւնօր առ ժամս ոչ կարեմք երկարել զպարագայս անցիցն այլ զերկարապէսն համառօտելոցս ի մանաւանդ եղբօրէս մերմէ իմանալով, ինչ և իցէ գոն գործեացես աւուրք միով կանխել գչնորհարեր գալուստդ, առ ի ազատել զսուրբ գահս և զողորմելի միաբանութիւնս ի կասկածանաց զանազան վտանգից՝ որք կարեն հանդիպել անտիրութեան մերում. Այլեւայլ առ այս բաւ լիցի իմաստնասէր հայրութեանդ. Իսկ վասն Ներբսէս վարդապետ եղբօրն մերոյ այսպէս լայտնի լիցի դի ի գեկտեմբերի ԺԸ այսպէս վարդապետին բերել տալ զրեաւնան, և զոր ինչ չառնուն միաբանից է բաժանել իսկ գայլսն ամենայն ի պահեստի ունել, զեամ հրամանի սպասելով: Ողջ լեր ի Տէր պարագայդ ամօք և խաղաղական կենօք ի մխիթարութիւն և ի պարծանս անտերունչ միաբանութեանս սպասողաց աւետաւոր ազդունպրութեանդ ամէն: (Ստիքն և ապա թուականն)։

Գրեցաւ յամի Տեառն 1800 և ի մերս թուոջ ՌՄԽԹ. ի յունվարի 16, ի յերկնահանգիստ Աթոռս սուրբ Էջմիածնին։

Գ. *Թուղթ Միաբանից Էջմիածնի առ Դաւիթ եպիսկոպոս.*

Ի լուսանկար սրբոյ գահի Էջմիածնի միաբանից յեպիսկոպոսաց և ի վարդապետաց, Քրիստոսական սուրբ ողջունիւ և սիրով ծանուցամ լիցի սիրելի եղբօրդ մերոյ Տեառնդ Դաւթի յոգնահանճար Արհի եպիսկոպոսիդ. Զի ի Պօլսավանից գրեալ թուղթդ եհաս առ մեզ և իմացաք զնասանելդ անդ. բայց ապաստեմք և զալ Թուղթս ընդունելոյ ի քէն և իմանալոյ թէ որ իցես հասեալ ցսրդ՝ զոր գնա ոչ գիտացաք. Իսկ վա՛ մեսասան աւուր ելանելոյ քո ի սրբոյ Աթոռոյս. Թիֆլիզոյ Մինիչքար պաշի պարոն Յովսէփն և Տէր Աւաքել աւագ քահանայն՝ Թղթովք մեծաչուք Գէօրկի Արքային վրաց և որդւոյ նորա և Մահէբիւ քաղաքի մերալին ժողովրդոյն եկին ի սուրբ Աթոռն, հանգիպ Մելիքաբ և Խզրաչիւն: Ընդերցաք զԹուղթն՝ որք ընդ միմիթարական բանից առաջագրեալ էին թէ՝ Յովսէփ արքեպիսկոպոսն ըստ հասակին և ըստ համառայն և ըստ հանդամանացն արժանի է առաջնոյն կաթողիկոսութեան, ըզնա ընտրել և հրաւիրել արժան է: Եւ զի՝ յերկուս սինադոսըն մեր ևս լիչատակեցաք առնուն Յովսէփայ արքեպիսկոպոսին և այժմ նի զտաեցաք նա ևս. և ի զնացան տեղեայ մարդիկ գալով ի Սինոդոսն, ի հարկէ գնամբաւ ընտրութեան հասս ցանն առ նա. թէպէտ և վասն կասկածելի պատճառաց ոմանց որք լայտնի են, ի Մահարիզ լայդիկ ոչ համարձակեցաք գրել զնասն նորա, սակայն այժմյս յերկար ևս խորհել և խորհրդակցեալ հանգոյաք միաբանութեամբ և պատշաճ տեսաք զերկրորդ Մահէբ գրել. զոր գրեցաք ևս ըստ նոյն օրինակի, միայն՝ ընդ յարգելի պատրիարք Դանիէլ արքեպիսկոպոսին զնախասեա *)

*) Ձեռագրի մէջ այդ ձեռքս չէ, այլ ինքն չատ մեղաւ Ց. Ք. Մ.

սկսալ, և զերկոսին ևս միասէռ հաւանական ցուցանելով: Ջոր և ընդ սոյն թղթոյս առաքեցաք ի Ղարս առ Դէսպոտ Աղային, զի թաթարաբ հաւատացէ առ քեզ ուր և իցես: Եւ քեզ սիրելի եղբօրդ գրեմք, զի թէ առաջինն մահսէրն, և թէ զերկրորդ Մահսէրն ի միասին մատուցցես օրհնեալ Աղին մերոյ, քանզի ունիս տեսանել յերկրորդումն զառաջինն ևս պարզապէս լինեալ: Եւ բանասէր բարեխոհ աղին մեր ի յերկուց արժանապատիւ անձանցըն զերն և կացուցանիցեն մեզ ընդունելի ևն: Բայց և ի ժամանել երկրորդ Մահսէրին և թղթոյս առ քեզ, դու մէկ զաղ *) գրեալ տացես թաթարին որ բերցէ ի միամտութիւն մեզ և ամենեցուն:

Իսկ վասն մահսէրին կինքըն պակասութեան տարակուսութիւն մի լինիցի, զի յաղագս սղութեան ժամանակին, իւրաքանչիւր կինքողացն ոչ եղև ժամանել, այլ նշանաւորքն անձինք կինքեալ ևն: Այսպէս գիտացեալ ջան դիցես չուտով գալոյ, և Տէր ուղղեսցէ ճանապարհդ ի բարին: Ողջ լեր.

Գրեցաւ ի ՌՄԽԹ (1800) թուոջս, և ի Յունվարի ԻԲ. ի տարբ Սթեռն Լջմիածնի **):

Մինաս եպս. 1215	Գրիգոր եպս. Լուսաւորչ 1235	Սիմէօն եպս. աթոռակալ 1233
Առաւաւծատուր եպիսկոպոս ՌՄԼԳ	Բարսեղ եպիսկոպոս ՌՄԼԳ	Թադէոս եպիսկոպ. 1234

*) Ծան. գաղտ՝ այսինքն ընկալագիր: Գ.ապէ. Տ. ք. Մ.

**) Օրինակեալ յհին ձեռագիր կարմրագրով կնքակնիքն: Ն. վ. Շ.

Թուղթ ի Միսրայիմէ սրբոյ աթոռոյս Առ Ցուվսէփ արքեպիսկոպոսն կողմանն Հնդկաց, որ յետ վախճանմանն Տեառն Ղուկասու սրբազան կաթուղիկոսին ի Սիմեոնոսին ընտրութեան, արժանի համարեցաւ եւ սա կաթուղիկոսութեան, սակայն վասն կասկածանաց ոմանց, ոչ եղեւ հաստատութիւն գրել զանունն ի ժամանակին որ առաքեցաւ ի Կոստանդնուպոլիս: Այլ յետ աւուրց ի

Թիֆլիզու մահսէր եւ թուղթ եկին, որք յորդորնալ էին եւ զնա գրել, եւ միաբանութիւն մեր, ի վերայ առաջնոյ մահսէրին, զերկրորդ մահսէր գրեալ, անուամբ Դանիէլ Պատրիարգին, եւ Ցովսէփայ Արք եպիսկոպոսին: Վասն որոյ եւ դէպ եղեւ այս թուղթ հրաւիրանաց առ նա ինքն Ցովսէփ արքեպիսկոպոսն գրել:

Մեծահամբաւ բարձրապատիւ և գերարդոյ հօրդ մերում Տոկտորի, Տեառնդ Ցովսէփայ արքեպիսկոպոսի արք եպիսկոպոսի վայելչաւուք և քաջահաչակեալ վերատեսչի կայսերապետ մեծ երկրիդ Հիւսիսականի, Հալկազանց, մատուցանեմք մաքուր սիրով և կաթողին կարօտիւ և սրտիական խոնարհութեամբ զողջոյն և սրբոյ աջոյդ դնամբույր:

Եւ ընդ սիրալիրական ողջունիս և համբուրիս լայտ առնեմք վսեմախոհ Հայրութեանդ: Զի ըստ սրտում ի տան աշխարհիս հանապազ երկու են ձայնք ընդունելեան և կոծոյ, և կրկին ժամանակք ծիծաղելոյ և լալոյ, գալոյ և գնալոյ, մուտ և ելս առնելոյ և իբր պանդուխ է կենցաղոյս, սահման որոյ ընդ մի դուռն մտելոց հարկ է ելանել ընդ միւս դուռն, որ է անխոտոր ճանապարհ ամենայն մարդոյ անդր անցանելոյ և տունն լաւիտենականութեան, վասն որոյ ղէպ եղև մեզ նաւրդենիս ծանուցանել զայս ինչ ձերումդ մեծարգութեան: Քանզի հասարակաչաւ և խնամատար Հայրապետն մեր Տէր Ղուկաս սրբազան կաթուղիկոսն յետ բազմապատիկ ճգնաւոք տանելոյ զանազան վտարանդութեանց և նեղութեանց ի վերայ հասելոց, ի լրման ժամանակի կենաց իւրոց հիւանդացեալ ցհիւանդութիւն մեծ ի նախընթաց ամի յամսեանն Նոյեմբերի և խոստովանութեամբ հաղորդեալ պատուական մարմնոյ և արեան Տեառն, ապա ի ղեկտեմբերի 28 աւանդեաց զսրբասնեալ վիր հոգին առ Աստուած, և ի հանգուցեալ աւուրն որ էր ութն որդւոցն որոմանն մեծահանդէս յուղարկաւորութեամբ ամփիսիցաւ ի գաւթի Տաճարի սրբոյ Հարութեանս, մերձ ի չիրիմս առաջնոց սրբազանից Հայրապետացն: Արդ այսպէս էառ Տէր ամենակալ զՏէրն մեր ի գլխոց մերոց, և զայրն բարեհնոյց ի յորդւոցս ողորմելեաց, որ թէպէտ հանգիստ էր նմա ի տաժանուտ կենցաղոյս զերծանիլն և գլխովն առ մշտնջենաւոր կեանսն, այլ զմեզ եթող համակեալ ի սուգ և ի տրտմութիւն ի գառնաչուչն ժամանակիս և յանտերունչ երկրիս, չրջապատեցեալ ի խոցոտչաց զանազանից, ամենևին պակասեալ ի սիրիչաց: Բայց զի գործ Աստուծոյ է կեցուցանել և հանդուցանել, և նա ինքն իշխէ կենաց և մահու, և ոչ ումիք է հակառակիլ կամաց Նորա. վասն որոյ առհասարակ եղիցին կամք Նորին օրհնեալ: Ուր և անհուն ողորմութեամբ իւրով լուսաւորեսցէ հոգի նորոգ հանգուցեալ սրբազան Հայրապետին: Եւ զգլուխ պատուական հօրդ ողջ պահեսցէ և մխիթարեսցէ: Իսկ արդ մինչև այսպէս փոփոխական և յաղորդական է կենցաղոյս վիճակ և հարկ էր սրբացելոցս ընդրիլ մեզ այցելու և հառավարիչ, ի պաշտպանութիւն սրբոյ տանս հանրականի և ի պահպանութիւն մխաքանութեանս և օրհնեալ ազգիս մերոյ, սմին իրի յետ թաղման երջանիկ Հայրապետին մերոյ, բոլոր միաբանք սրբոյ աթոռոյս, և երեսիլ անձինք մերալեհից երկրիս և երկիցս անգամ զումարեցաք առաջի սրբոյ իշման տեղոյս Քրիստոսի յաղագս ընտրութեան կաթուղիկոսի և յերկուս զումարմանն ևս քանիցս լիաձայնեցաք մեծահռչակ անուն քաղցրալիշատակ յարդելոյդ և ամենեքեան արժանի գտեցաք զսրբութիւն ձեր գահաւորութեան ալամ աթոռոյ և սրբոյ աթոռոյս և մանաւանդ խղճալի ազգի մերում թէ անդ և թէ ասա գառնելոց. և կարծելով ևս թէ ձեզ յօժարելի չիցէ ի կայսերական ապառով երկրէ գալ ի կալուածս աերութեան այլազգեաց, ոչ համարձակեցաք գրել զանուն մեծարգութեան քո ի մանաւանդ զի մեծարգութեան քո ի մանաւանդ զի մեծարգութեան քո ի մանաւանդ զի

ռացն չգրեցաք ի մահէրին ապա թէ ոչ և զքեզ ընտրեալ եմք կատարեալ հաւանութեամբ արժանի գահակալութեան սրբոյ աթոռոյս. եւ վիճակն իսկ քեզ է ժամանեալ այսօր՝ իսկ յետ միտասան աւուր յուզարկման մահէրին, ի Թիֆլիզու ժողովրդենէն մահէր ընկալաք հանդերձ թղթովք մեծապօր Վէօրդի արքային Վրաց, և որուհւոյն Նոյա քաջազէն Դաւիթ Միրզային ձեռամբ մերիչքեարբայի Յովսէփ ազային. և Տէր Առաքել աւագ քահանային. որք դրեալ էին զարժանաւորութենէ մեծաչուք անձինդ և զժամանելոյ վիճակին առ քեզ և ցուցեալ էին յամենայնի օգտակար գոլ զգահակալելդ աստ և ոչ վնասաբեր, իբրև տեսաք թէ ոչինչ է տարաձայն խնդիրն ի մերս ընտրութենէդ և հաճութենէդ, ապա վերկրորդ մահէր գրեցաք ըստ օրինակի առաջնոյն, և ընդ Դանիէլ պատրիարգին զձեր ընձայի անուն կարգեցաք զերկոսին ևս միապէս հաւանական և հաճելի մեզ ցուցանելով, զի յերկոցունգ զս և կամելին առաքեսցեն. Ապա և զայս թուղթ հրաւիրանաց ջերմեռանդ սիրով խոնարհաբար առ վհանդենութիւն ձեր գրեմք առ ի գիտել թէ մեք միաբանք սրբոյ աթոռոյս յօժար սրտիւք և բարի դիտաւորութեամբ կամիմք և խնդրեմք զսրբազնութիւն ձեր լինել կաթուղիկոս սրբոյ աթոռոյս, և աղդին մերոյ և մեզ, որ եթէ լիշեալ պատճառաւքն չունիս կասկած վտանգի առ ամենաղնիւ անձն քո և առ սուրբ առնս, և առ ազդ մեր մշտաբարեբար ի հրաւիրել աղդին հրամայեսցես եկեսցես ի սուրբ աթոռս ի կաթուղիկոսութիւն ուղղափառ սրբոյ եկեղեցւոյս Հայաստանեայց, և ի պաշտպանութիւն մեծի տանս. և ի հայրապետութիւն սրբացեալ միաբանութեանս. ճշմարիտ հաւատացեալ թէ ի մէնջ ըստ ամենայնի մտադիւր ընդունելութիւն և օրդիական հնազանդութիւն առընծային սրբազնութեան ձերոյ և ի վերայ գլխոյց մերոյ ունիս զտեղի, զի արդարև այսր ձեր է վիճակն կաթուղիկոսութեան. Բայց եթէ որ կիցես ի պատճառացն լիշատակելոց թէ վտանգ լինիցի չքեզափառ անձինդ, և սրբոյ աթոռոյս և ազդի մերում, և չկամիցիս գալ առ մեզ մեք ազատեալ ենք ի կողմանէ մերմէ. ապաքէն խոզով զընտրութիւն օծիդ ձերոյ իմաստութեան, և յաւէտ ևս վերնականամ անսկսելի ողորմութեան ապաստան, մնամք ձերումդ մեծապատիւ հայրութեան արժանաձայց աղօթասիրք և հնազանդ որդիք սրբացեալ միաբանք սրբոյ գահիս ստորակնքողք ի թղթիս եպիսկոպոսք և վարդապետք և այլք որք ընդ մեզ:

Բրեցաւ յամի Տեառն 1800 և ի թուականութեան Հայոց ՌՄԻԹ ի յունվարի ամսոյ 29. ի լուսանկար աթոռս սուրբ Էջմիածնի:

Ջ. *Դեղյարզելի ի Քրիստոս սիրեցեալ եղբօրդ մերոյ Տեառնդ Դանիէլի Աստուածարան վարդապետի, սրբազան Արք եպիսկոպոսի եւ հոգեկոչ Պատրիարքի մեծիդ Պօլսոյ բազմարազմ՝ ըղձիս մատուցանեմ զողջոյն եւ զսէր տիրական:*

Հոգեկից քաղցր եղբայր իմ ի Քրիստոս. Մխիթարութիւն մեծ է պակեզոց սըրտից՝ մինչ գաւանին՝ դիպուկ և յարմար առիթ լինի գրութեամբ՝ առ ի վերակրկնելոյ զսէրն՝ զոր սեռեալ ունին՝ յինքեանս, որք եթէ ոչ կարեն կենդանական աչօք տեսութեամբ՝ գոնէ անկենդան խօսուն գրչաւ լցուցանել զօրէն զիմաւոգ իւրեանց. որպէս ահա ի անօրէնութենէ աստուծոյ՝ առ մեզ դիպեցաւ այնու. որ յաւուրս յայսոսիկ կրկին վերաժամանեցին մեզ քանիք մի գրեանք ի զանազան տեղեաց, այսինքն, ի սուրբ գահէն և յարարատեան, նաև ի Վրաստան եղեալ յինելիք անձանց. ընդ որոց և ի ներկայիս յաժգարեան եղեալ սիրելի եղբօրդ մերմէ. սրբազան Եփրեմ արէի եպիսկոպոսէ վերադիմեալ գրութիւն. որ իբր թէ առ այս նիւթ յատուկ հրաւիրակ լինիլ մեզ ուղևորեցեալ. (գրէ) և պատճառեցին մեզ զսոյն վերարձարձութիւն սիրոյ, որով և դիմեմք ի զեկուցանել սրբազնութեան ձերոյ, որ լիշեալ գրեանքն այնոքիկ մխաղազին ծանուցանեն զկարի ծանր հիւանդութիւն սրբազնասուրբ վեհին Տեառն Ղուկասու ընդհանրական Հայրապետին մերոյ. (որոյ կենսատուն աստուած՝ ի՛ր առողջութեամբն կեանս երկարեսցէ պարգևելով՝ չնորհեսցէ սփոփանս և մխիթարութիւն մեզ և բոլոր մերազնէից՝ Ամէն.) ուստի և հրաւիրեն զմեզ, (որպէս ասեմ յառաջ ևս հրաւիրեալ էին). առնուլ յանձն զլուծ պաշտօնատարութեան սրբոյ գահին. և լինիլ ի պատրաստի, որ ի լուր չուման վեհին յերկրաւորացս առ յերկնալինսըն անդրաւ վայելչութիւն, անկորուստ ժամանակաւ փութասցուք լինիլ ներկայ ի սուրբ գահն, առ ի լինել հոգաբարձու ի պաշտպանել զնա ընդդէմ ալէծփեալ վրդովմանց կողմանցն այնոցիկ ի բարբարոս բռնակալացն պարսից. որոց կրկին ըստ առաջնում նուագդի որպէս Քրիստոսապատակ վրաց Արքային՝ և համայն երևելի իշխանացն անդր եղելոց. նմանապէս և միաբանից սրբոյ գահին՝ ուշէաք գրեալ. թէ առ ի ծառայել աստուծոյ, և սրբոյ տաճարի իւրոյ. նաև բոլոր հասարակութեան ազգին, կամալ և ակամայ, եթէ առցուք յանձն զծանրութիւն գժուարակիր լծոյն այնմիկ ի սոյնպիսեալ խառնվալ ժամանակի փոխանակելով զապահովութիւն հանդստութեան մեր ընդ հոլովակի ճգանց և անձկութեանցն այնոցիկ՝ վասն սիրոյ՝ և օգտի տանն աստուծոյ, սակայն ոչ կամիմք երբեք անձնակամ. և լինիլ առիթ վրդովմանց սիրոյ և միաբանութեան և համաձայնութեան բոլոր մերազնէից՝ վասն որոյ և գրեսցուք ի Կոստանդնուպոլիս առ համայն գերապնիւ իշխանս և ժողովրդականս. նաև սրբազան Պատրիարգի նոցա. (որպէս և ասեմ յառաջ գրեալ էաք առ ի Քրիստոս հանդուցեալ սրբազան Զաքարիայ Պատրիարգի եղբօր մերոյ և ամենայն իշխանաց, որք ներկայէս գտանին գրութիւնքն այնոքիկ ի ձեռս հանճարեղակ սիրացու Մանասէ դպրապետի սիրելի որդեկին ձերոյ և մերս). որ եթէ համաձայնութիւն և հաւանութիւն այնց իշխանաց և բոլոր ժողովրդականաց՝ որք են այժմու՝ սիւնք եկեղեցւոց՝ հիմունք ժողովրդոց՝ և պարծանք ազգին. և միաբանեալ ընդ նորին պարծանք ազգին Պատրիարգի իւրեանց՝ հաստատ սրբազան Պատրիարգի իւրեանց՝ հաստատ սրբազան Պատրիարգի իւրեանց՝ համաձայն և միաչունչ եղիցի, յայնժամ ձայն բազմաց՝ ձայն աստուծոյ լինելով ի Տեառնէ եղև կոչումս այս հաւատալով՝ մատչիմք ի պաշտօնատարութիւն սրբոյ տաճարին աստուծոյ՝ և բոլոր ազգին:

Եւ այլ սոյնպիսիս վերակրկնեալ պատասխանեցաք թէ Արքային վրաց իցէ՝ և թէ միաբանից սրբոյ գահին. և կամ համայն առ նոյն կողմանս եղեալ երևելի իշխանաց. և պալատա մելիքներաց՝ վասն որոյ և անա

ըստ ասուս գրութեան մերոյ՝ վերադարձ գրեցի յատկապէս առ վերոյ լիշեալ իշխանս և իշխանապետս տեղւոյդ. որ լընթեռնուլն ձեր թէ զնախկինն, և զներկայիսս կարէք տեսանել զհաստատ յառաջադրութիւնս մեր զոլ սոյնասպատս. որ եթէ կամեցողութիւն Աստուածային ազդեալ ի սիրտս ձերոյ Սրբազնութեան, և նոցին բոլոր հասարակութեան. և եղիցի առ ամենեսին համաձայն հաւանութիւն, զեկուսչիք մեզ հաւատալ գրութեամբ համայնից. զի և մեք փութասցուք կարգադրել զիրակութիւն մեր ասելս. և լինիլ ի պատրաստի ժամանել ըստ նոցին խնդրանաց անդր ի դիպուկ և պատեհ ժամու. որպէս և ստիպանօք հրաւիրեն զմեզ: Բայց հոգեկից եղբայր իմ ի քրիստոս. բարւոք գիտէք՝ զոր լինքնին զորպիսութիւն նոյոյ կոզմանցն. և զչարութիւն ղըժնէից բռնակալացն Պարսից, այր սակս և զդառն վտանգալի գժուարակրութիւն լծոյն՝ որոյ պարտէանդիլ հրաւիրեն զմեզ՝ կարէք երևակերպիլ. ուրեմն եթէ իցեն կամք աստուծոյ, և եկցուք մեք ի նոյն աստիճան պաշտօնատարութեան սրբոյ գահին. արդեօք որքան պարտիք և գոք բաղկակից՝ նիզակակից և օգնական լինիլ մեզ հանդերձ օրհնեալ և լուսաւորչածին հարազատ զաւակացդ այդոցիկ՝ որոյ մօրն մերոյ լուսակառոյց սուրբ Էջմիածնի, զի եղբայր եղբօր օգնութեամբ, պարիսպ ամուր կառուցանել կարասցուք ընդդէմ բըռնութեանցն ընդհանուց խաչին քրիստոսի. Իրաւի է զի Քրիստոսապատակ Արքային վրաց. որ է տէր և թագաւոր այնց գաւառաց և նահանգից, և մեզ սիրահար. որ իբր որդի սնեալ ի ձեռն մերում, փոխանակ երկրորդ հօր ճանաչելով զմեզ՝ բաղձալ ունիլ առ ընթեր իւր ի սուրբ գահն այն. և ամենայն կերպիւ իբր պարտաւոր խոստանալ զհոգածութիւն և զպաշտպանութիւն իւր: Նմանապէս և ամենամեծ տիգերական հզօր կայսրն և բարեպաշտ Տէրն մեր, որ անհուն սէր և չնորհս ունի արարեալ և առնելոց ևս է մերոյ սուրբ գահութեան. զոլով իշխան և թագաւոր բոլոր տանն վրաց. և Աբրատեան գաւառացն՝ որք են ենթ իշխանութեամբ Արքային վրաց. ոչ ամենեին խնայելոց է ընդ համայն կայսերական նախապատ իշխանօք իւրովք՝ ի մէնջ և մեօք ի սրբոյ գահոյիս զբ

Ա.Ղ.Ա. ՀԱՅԿԱԶՅԱՆ
ՆԳԱՐ
19 I 27
VIII

գութ՝ չնորհ՝ խնամք՝ և զպաշտպանչութիւն իւր. որոյ իսկապէս հաւատացեալն նմանակին արուեստաբուստ համարելով զսուտա՝ ոչ այնքան վստահ եմ. որքան և վստահացեալն եմ ի սէր և ի միաբանութիւն բոլոր սղին մերոյ. և մանաւանդ թէ զերաղնիւ և հանճարաշատ իշխանացդ այդոցիկ՝ որք են ի տանէ ի ներքուստ իսկական և հարազատ որդիք. քանզի միաբանութիւն և համաձայնութիւն դոցա՝ միաւորեալ ընդ Աստուածային համահաճութեան. կառուցեալ և կազդուրեալ մնայ տունն և տիրողութիւնն՝ ըստ Աստուածային փրկչին բանի. ապա թէ ոչ անհամաձայնութեամբ և բաժանմամբ յանձին աւերի տունն. և կործանի տէրութիւնն. Ուրեմն առ այս յորդորիցէք զամենեսին. առ սէր փութասցուք ամենեքին. զի սիրով լինի մեզ չարկապիլ ընդ միմեանս. և մեր ամենեցուն ընդ Աստուծոյ. որոյ հաճութիւն՝ օրհնութիւն՝ չնորհք՝ սէր և խաղաղութիւն եղիցի ընդ ձեզ՝ ընդ մեզ՝ և ընդ ամենեսին. Ամէն։

Գրեցաւ ի մլինն փետրվարի 1800 յամին ի Ս՛ Պետրբուրգ։

Ը. *Թուղթ Յովսէփ Արքեպիսկոպոսի առ իշխանապետս Հայոց Կ. Պոլսոյ*

Առ ընդհանուր բարեհոգի պայազատս Ամիրայից, իշխանաց և իշխանապետաց և բոլոր Հայկազուն ժողովրդականաց Քրիստոսասէր անձանց քնակելոց ի Կոստանդնուպոլիս, ողջոյն, սէր և օրհնութիւն Աստուածային ձօնելով, Յեկուցանեմ առնանի։

Սիրելիք մեր ի Տէր.

Ջմեռագոյն յարգանս և զյոդնազեղումն սէր հոգեկան որ ի վաղի հետէ ունիմք առ զերաղնիւ և բարեպաշտօն ընդհանուր իշխանացդ և սիրազուն որդեկացդ մերոց, կարիք ապացոյց քանիւ հաւաստել նովիմբ գրութեամբ մերով, որ մերթ ընդ մերթ ի յարմար դիպուածոջ ունիմք լռեալ յատկապէս առ պայազատս ոմանս որ ի ձեզ. ընդ որոց կարացաք ունել իրաւացի առիթ ինչ գրութեան, իսկ առ հասարակութիւն ձերոյ Ազնուութեան մինչ ըղձալով մնայաք ունել բանաւոր պատճառ լմնի, այն ևս դէպ եղև յանցելոյն աւուրս առաքել այդր ի ձեռն հանճարի Տիրացու Մանասէ դպրապետի սիրելի որդւոյ մերոյ՝ զպատճէն գրոյն նորապակ Արքային վրաց, որ կատարեալ գոլով ի նախնեաց և ի ծնողաց իւրոց, ունիլ հոգ և խնամածութիւն ի վերայ Աստուածասէջ և Լուսակառոյց Տանն և Տաճարին Աստուծոյ, որ ի վերնային Տուչութենէ գաւանի ներկայացէս հանդերձ նորին նահանգաւ ենթ իւրոյ Արքայական գաւազանի իշխանութեանն վիճակեալ. որոյ Արքայի տեսանելով զձերութիւն և զանհանգիստ տկարութիւն անձին Սրբազնութեանդ Հօրն մերոյ հասարակութեան Տեառն Պետրոսի. Արիցս երանեալ ընդհանրական Հայրապետի ամենայն Հայոց, և զմտաւածելով որ ըստ ընթացից մարդկային պարտաւորեալ ընութեան (Տէր մի արասցէ) վութիւ փոխիլ յանցաւորէս առ անանցն յաւիտենական երջանիկ հանգստութիւն պատահիցի, վասնզ մեծ լինելոց է սրբոյ Տանն վասն ներկայ խռովութեանց և անմիջոց բազմածուի վրդովանաց կողմանցն այնոցիկ, թարց յատկապէս կառավարիչ Տնտեսի և Ջերմեռանդ հոգաբարձուի մնալն նորին, ժամանակս լինչ՝ մինչև լրասցի ընտրութիւնն. հրաւիրեալ էր զմեզ ընդ բազմաց երևելի անձանց եղելոց ընդ իւր իշխանութեամբ, դառնիլ ի մերձակայ սահմանս, առ ի վերաժամանել արագ անդ՝ ի դիպուկ ժամու, և բառնալ զլուծ նորին Հոգաբարձութեան, ըստ որում ականատես լեալ էր ինքնին՝ մինչ էաք մեք ի նոյն կողմանս ի ժամանակի անցեալ աղէտալի խռովութեանց, թէ որպէս հեզաբարոյ քաղաքականութեամբ վարելով ընդ բարբարոսացեալն բռնակալ խաներացն Պարսից, չահէաք զնոսա ի քաղցր ակնածութիւն։

Բայց մեք ըստ պատշաճին պատասխանել նմա, գրեցաք այդր առ ի Քրիստոս հանդուցեալ Զաքարիա Սրբազան Պատրիարքին, և առ Ձեզ հարազատ որդեկացդ սրբոյ դահին, զեկուցանելով թէ մեք զոյն կոչումն ոչ կամիմք լինիլ միայն ի թագաւորաց և ի կալսերաց. կամ ևս երևելի իշխանաց և ի մարդկանց. այլ նախ՝ յԱստուծոյ, եւ՞ապա ի բոլոր հասարակութենէ Հայկազուն Քրիստոսասէր ժողովրդոց, որոց բազմութեան ձայն, Ձայն Աստուծոյ հաւատալով կարացուք յանձրն առնուլ ծանր ընդունելութեամբ։

Եւ այս վասն երկուց գլխաւորագոյն

պատճառաց, նախ՝ զի մի բռնաբարիչ սրբացեալ աստիճանին երևեսցուք, որպէս և ընթեռնումք ի մեր պատմութեանց երբեմն եղեալ ոմանց՝ և ստորև մեծի վշտալիր վրդովմանց ենթարկեալ զսուրբ գահն, առիթ ընդհանուր գայթակղութեան եղեն Ազգին։ Երկրորդ՝ զի մի չունչ խռովութեան և քակտումն սիրոյ եւ միաբանութեան ծնանիցի ի մէջ ձեր և՛ ի մէջ անդ եղեալ բանաւոր հօտին Քրիստոսի։ Ոյր սակս պատուէր տուաք վերոգրեալ տիրացու Մանասէ հարազատ որդեկի մերոյ՝ մի հրաժարակել զնոյն գրեանս մեր մինչև ցպատահ ժամն։ Քանզի թէ ըստ հոգւոյ և ըստ մարմնոյ պարտական իսկ եմք աղօթել առ կենսատու Աստուած՝ չնորհել առաջնորդ և երկար կեանս սրբազնատուրբ գլխոյն և հօտապետին մերոյ, զի որպէս այսքան ժամանակ զղոլովակերպ ձգունս և զվիշտս (զոր ի փառս իւր համարեալ՝ վարձս մշանջենական երջանկութեան պարգևեացէ) կրեալ կառավարեաց զսուրբ տեղին՝ ընդդէմ յարուցմանց բազմադիմի թշնամեաց, կրկին կառավարեսցէ ժիր առաջնութեամբ և բազմամս, որպէս և յընթեռնուլն Ձեր զնոյն գրեանսդ մեր կարէք վերաչասու լինիլ սոյնոյ հարազատ և անտարակուսելի մտերմութեան մերոյ։

Եւ այժմ պատճառ երկրորդելոյ մեր զսոյնս՝ դիտաւոյ Աստուածասիրութիւն ձեր՝ որ կրկին զիսկեցեալ եղաք ի սոյն աւուրս բազմութեանդ դրանց, ոչ միայն ի նախկին հրաւիրեցաք, այլ և արդիւնական յերեւելի միաբանից սրբոյ Աթոռոյն, յորոց մինն է ներկայացեալ յԱշտարխան եղեալ գերիմաստ Եփրեմ սրբազան Արհի Եպիսկոպոս եղբայրն մեր, և յարդի մեծիքենէրաց եւ յընտիր ժողովրդականաց այնոյ կողմանց, որք յորդորեն զմեզ զիջանիլ ի հաճութիւն, խոստով զաստիս ապահով վայելչութիւն եւ զմտանաւոր աշխատութիւն ի վերայ սահաւաթիւ ազգայնոց և յանձն առնուլ կրել զծանրակիր լուծն Տնտեսութեան և պաշտօնատարութեան սրբոյ Տանն, եւ ժամանեալ է սրբազնութեան զերերջանիկ Հայրապետն մեր *). և յարուցմունք բնակչաց պարսից անդադար ալէծփեն

*) Ինձ թուի թէ պակասին սոտ մի քանի տառք։ Ց. ք. Ս.

ղչրջապատս Արարատեան գաւառաց, որպէս և ի ներկայիս եղեալ խանգարումն Խոյայ քաղաքին եւ ամրոցին լուսնալ իսկ և՛ յորմէ եւ առ յայլ տեղիս կասկածք յայտնապէս նչմարին, «ուստի ոչ է ժամանակ կետաձգութեան (դրեն) թողուլ մի կոց ինչ անտեսուչ զսուրբ գահն. և ո՛ է այժմոյս երեւելապէս ժրաջան աչխատաւոր և առ թագաւորս եւ իշխանս յառաջադէմ եւ ենթակայ չնորհաբաչխութեան նոցին, և մանաւանդապէս ծերոնին և ասագ ի մէջ սրբազան արհի Եպիսկոպոսաց մերոց իրրև զՁերդ Հայրութիւն, վանորոյ և ոչ օք կարէ ներհակիլ և կամ խոչընդոտ լինել այսու արժանաւոր ընտրելականութեան և կոչման Ձերոյ սրբազնութեան. ուրեմն խնդրեմք մի զանձինդ հանդստութիւն նախապատիւ առ ձգունան, որ վասն Աստուծոյ՝ և Տանն սրբոյ՝ և ընդհանուր ազգին՝ բանաւոր հօտին Քրիստոսի. և այլ սոյնպիսի բազում յորդորանօք խնդրեմն ի մէնջ փութալ աճապարել և մերձենալ ի նոյն կոչումն. բայց մեք վերստին զնոյն առաջին բան պատասխանեցաք նոցա. թէ ոչ կամիմք ինքնին կարևոր իշխանութեամբ նպաստաւորաց մերոց ելանել ի սուրբ գահդ, այլ կոչմամբն Աստուծոյ, եւ համահաճութեամբ (առ) հասարակ զաւակաց սրբոյ Մօրդ մերոյ, զի բազմասցի և վերակրկնեսցի սէր և խաղաղութիւն առ ամենեսին, որ է պտուղ եւ պարգեւ Ամենատուրբ Հոգւոյն Աստուծոյ, որպէս եւ մեք կարասցաք ղբենուլ զզօրութիւն ի բարձանց առ ի հովուել զնօսան Աստուծոյ և կրել զծանրութիւն լծոյն այնորիկ եւ այլն։

Արդ՝ այսմ վերատին հարկաղրեցեալ ի նոցունց ժոխց, զրեցաք զսոյն օրհնութեան նամակ, ազնուագործ իշխանաց և իշխանապետ Ամիրայից, եւ օրհնեալ հարազատ գաւակացդ առ հասարակ բնակչաց մեծի մայրաքաղաքիդ Կոստանդնուպոլսոյ. որպէս եւ յատկապէս առ սրբազան Դանիէլ Պատրիարգ տեղւոյդ՝ հոգեկից և սիրելի եղբայր մեր. որ եթէ կոչումս այս իցէ ի Տեառնէ և լիցի ի Ձեզ հաւանութիւն եւ համակամ հաճութիւն սատ եւ անդ եղեալ միաբանից եւ երեւելի անձանց և Քրիստոսապսակ թագաւորաց, որեւ յայնժամ խնդրեմք զեկուցանել մեզ հաւաստի գրութեամբ, զի եւ մեք հետեւելով

ընդ ձայնից բազմութեան, ստորադրեցուք զմեզ ձայնի և հրամանի իսկական պաշտպան չի և անքուն պահպանօղի սրբոյ Տանն իւրոյ Որդւոյն Միածնի, որ ինքեամբն իւրով վաճառաղրեալ կառույց ի վերայ անպղծհանարելի հիմանն իւրոյ անչուշտ բանին. որոյ չնորհ և օրհնութիւնն հանգիցէ ի վերայ Ձեր ամենից, եւ ի վերայ ընդհանուր Հայաստեա հաւատացելոց իւրոց. Ամէն։

Գրեցաւ ի Սանկտ Պետրբուրգ ի 1. փետրվարի 1800 ամի փրկչին.

Խոնարհ ՅՈՎՍԷՓ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ կողմանցըս Ռուսաստանի և Կասպէրէ։

(Օրինակեալ ի ձեռագրոյ գրոցին) Կ. վ Շ.

Յայս միաս է գրեթէ միւս նամակ նորին առ Գանիէլ պատրիարգ Կոստանդնուպօլսոյ, ի նոյն թիւ տարւոյ եւ ամսոյ. այլ զնամակին որ առ Արծրն Մինաս՝ կարեւոր դատիմ արտագրութեան։

Ծան. Կ. վ. Շ.

Ը. Տեառնդ Մինասայ սրբազան Արքեպիսկոպոսի եւ Աստուածաբան վարդապետի

Ողջոյն կարօտալից։

Չփոխումն յաստի կենաց առ երջանիկ կեանս վշտալիր և երանելի Հայրապետին մերոյ և Հօր՝ ի Թիֆլիզու լուեալ ողբացաք ըստ օրինի որդւոյ. և արտասուեալ, համայն վիճակաւ կատարեցաք զպաշտօն հանդիսաւոր, մինչեւ տալ գիտել մեծի կայսերն մերոյ, և զհանդէսն եղեալ ի կազմել հզակեալ եղեւ ամենայն ուրեք։ Փրկիչն մեր Քրիստոս հանդուցեալ զհոգի նորա ընդ սուրբ Հայրապետան, յարուցեալ զարժանաւոր ժառանգս Աթոռոյ իւրոյ և մխիթարեցէ զսիրտ մեր ամենեցունն։

Ըստ լրոյ մահու նորին ընկալաք և զնամականն, որ առ Ամենողորմած թագաւորն մեր և առ այլս, անա աչխատեմք ի թարգմանել և իրրեւ ի կենդանւոյ մատուցանել. ծանեալ և զպանական գրութիւնս երանեալ Հօրն մերոյ որ առ մեզ սակս Եփրեմ վարդապետին. նա քննակելով ի տան իմում որպէս որդի և եղբայր կայ ի միխիթարութեան, որպէս յառաջադէմ։

Դրեալ էր մեզ նորին Արքայական բարձրութիւնն, նոյնպէս և այլք բազումք յետ վախճանի սրբոյ Հօրն՝ զընտրութենէ միաբանիցն զմի ոք ի նոր Հայրապետութիւն. և որպէս թէ ձայն եղիցի և ներանայնոցն բարձրացեալ եղեւ ի վերայ նուաստութեան մերոյ. առ այդ չնորհակալ եմ զՍրբաղնութենէ Բումմէ և զներանային ամենայն հարազատացն մերոց. բայց անպատրուակ բանիւ լուր Հոգի եղբայր. զի ահա երկու ամն լրանայ, վասն այդմ խօսին ընդ իս ի Վրաստանու, ի սուրբ Աթոռոյդ և ի Պօլսոյ. հուսկ յետոյ եւս նիրեմ վ սրդապետն երկիցս գրեալ էր առ իս թէ՝ առ այն վախճան եմ եկեալ առ քեզ, զի յորժամ գլուխն մեր փոխեսցի, զքեզ մուծցուք ի սուրբ Աթոռն, զի աչք ամենից ի քեզ հայեն և այլն։ Սոյնպէս գրէն մեզ և այլ երեւելի եպիսկոպոսունք սրբոյ Դաւիդ. ուրեմն յետ այսր ամենայնի ոչ մարթ էր միաբանիցն մերոց, ընդ մերս անուան դասել և զայնպիսի անուն, որով նախատինք վերաբերի սրբոյ Դաւիդ և Աղգին։ Այլ գոնէ իմաստասիրեա. մինէ ոչ զոյ Աստուած իրաւելի որ երթան պաշտել զհանճիկն։

Այս ամենայն ի բաց թողեալ գրեմ Հոգի եղբօրդ. Աղգն ամենայն ընդ երեսս երկրի՝ գիտելով առ իս Ջերմեռանդ սիրով կապակցեալ, հաւատի գիտեմ զմեզ հրաւիրել առ այն, (թէպէտ ի մեծ կայսերէ նշանակեցեալ իցեմ առ այն նպատակ, և ի վրաց Արքային հրաւիրեալ ամենայն նախարարօք Աղգին մերոյ.) բայց վեհապունից հրամանն լեսին համարեցի և համարիմ, զի մի ըանութիւն նոքա մոցէ ի սուրբ աստիճանն. այլ տեղի ետու աղգային սովորութեանն, զի Աղգն ես՝ և գիս՝ Աղգն ընդգրկելոց եմք. ուստի և վասն այսմ նիրեցի ի ժամանակս կենդանութեան Ջաքարիայ պատրիարքին դրեցի նմա և իշխանացն, և գնա կոչեցի ի բարձրադոյն աստիճանն՝ ըստ ամենայն իրաւանց. այլ մինչ նա մնեալ գոաւ, իշխանք ամենեքեանք՝ որպիսիք են, Շնորհք, մանուկ Սահիան Զէլէպին, Պետրոս Մարտիրոսեան և այլք, ընդ միրացու մահեսի Մանասէին, գրեալ էին մեզ պահել գիտղիճն հաւարակ իշխանաց, զի յորժամ Տէրն մեր փոխեսցի ի կենաց, յայնժամ յայտնեսցին Ըստ այսմ գրութեան նոցա, և ըստ յարձրա-

դոյն հրամանին հանրական իշխողին կիսադնին աչխարհի, որ ոչ իշխանքն մեր իշխեցին առնել ինչ, և ոչ մեր Գանիէլ վարդապետ պատրիարքն համարձակեցի մերձիլ այսմ, իսկ միւսն անիշխելի է այժմ և յապացին եւ օգուտ սուրբ Աթոռոյդ է այն՝ զի եթէ Հոգին սուրբ ըստ իւրոյ գուտ ընտրութեանն զմեզ արժանաւոր համարեսցէ այնմ կոչման՝ Գանիէլ պատրիարքի լինելն ի Պօլիս, որպէս թէ յաստուածային տնօրինութիւնն է։

Ամենեքին որք գրէին ինձ՝ զայս և՝ եթէ ցուցանէին, իբր աչք ամենից առ իս է, այլ ոչ գիտեն ես յօժարիմ թողուլ զհանգստութիւն և զփառս՝ զորս վայելեմ աստ, որպիսիթիւն և զփառս՝ զորս վայելեմ աստ, որպիսիսիք են Դաւիթ վարդապետն, Յովհաննէս վարդապետան Գևղարդակիր, Եփրեմ վարդապետն և այլք. զի ընդ Ձեզ երեւելիքն սուրբ աթոռոյն այժմ սուքա են. ապա մինչ նոքա աղիողորմ ձայնիւ կոչեն, և յոյս իւրեանց առիս դնեն, յաղագս ծառայելոյ Մօրն մերոյ. ծրքան քարացեալ սիրտ պարտ էի ունել հակառակիլ, և ծրքան անձնասէր պարտէի գալ պանձն իմ չտալ ի զոհ ծառայութեան լուսաւորչին Մօրն, յորում ծնեալ և սնեալ եմ, ուբուղխ Մօրն, յորում ծնեալ և սնեալ եմ, ուբոլոր չնորհօքն և գտեալ պայքան չնորհ և պատիւ. մինէ չէր օրէն անողորմս ոչ լինել վասն գմին աղքատ աղաղակողացն. այժմ նուիրել զանձն իմ, և կապեցեալ գրութենանց միաբանիցն Աթոռոյն և համայն Աղգին՝ կամ մայ ակամայ լչի ի խնդիր նոցա, լինել սպասաւոր սրբոյ Աթոռոյդ, աչխատիլ վասն նորա և Աղգի նորին, բանիւ և գործով, որքան կարն իմ ատել տեւողութիւն. վասն որոյ և յանձնելոյդ *) զղուշացեալ ի յապագայն վտանգէ սուրբ Աթոռոյդ՝ սակս անուրջութեան, և մանաւանդ համառօտելով զ չնչինս ոմանց և կարճհոգուցանելով զգրիչս անչրջանկ և կարճհոգուցանելով զգրիչս անչրջանկ նպատից, ըստ խնդրոյ Եփրեմայ վարդապետին գրեցի առ Դաւիթ և Յովհաննէս եպիսկոպոսն՝ զոմանս պատուէրս իմ ցուցանել կոպոսն՝ զոմանս պատուէրս իմ ցուցանել միաբանիցն, և լինել կառավարիչք կամ վիքիլք մեր, մինչեւ հանիսցի Տէր արժանացուցանել զմեզ այդմ վիճակի։

Իսկ այժմ առ Հայրդ իմ և եղբայր զայս և եթ գրեմ, որ եթէ կոչումն մեր յԱստուածոյ իցէ հաստատեալ, ըստ առ քեզ գրութեանն Արքային և ես գրեմ. խոնարհաբար խնդրեմ ի սրբազնութենդ զի հաճեացիս ի խնդիր իմ. գնացեալ ի Ներսն ի բնակութիւն Տնզապահ Մկրտիչ վարդապետին, և անդ կացցես ընդ ներսնայնոցն մերոց՝ որպէս Հայր խոհական քոյդ սիրեցելոյն Յովսէփայ, և անդ լինել յամենայն աւուրս կենաց քոց որպէս Յակոբ ընդ Յովսէփայ. զի ոչինչ է ընդ մէջ Հօր և որդւոյ։ Նոքա երկոքին եղիցին անդէն վէրադրել, որպէս և գրեալ եմ նոցա, իսկ դու քել, որպէս և գրեալ եմ նոցա, իսկ դու որպէս Տնզապահ որդւոյ քոյ՝ և Հայրդ իմ որպէս ներսնային որդւոց մերոց և կառավարիչ նորա Տնզապահ որդւոյ մերոց և կառավարիչ նորա ամենայն, . . . միաբանիցն ամենեցունն սրբազան ատն, . . . միաբանիցն ամենեցունն սրբազան ատն, Եպիսկոպոսաց, Աստուածաբան վարդապետաց, աբեղայից, սարկաւագաց, դպրաց, մանչսեաց, նաեւ վարձել մշակաց ամենից՝ լինիլն ողջոյն և օրհնութիւն և պատուէր տալ, լինել ջոյն և օրհնութիւն և պատուէր տալ, լինել զգաստ իւրաքանչիւրոցն ի պաչտօնս իւրեանց, զգաստ իւրաքանչիւրոցն ի պաչտօնս իւրեանց, լինել միաբան հոգւով, հնազանդիլ օրինաց և կառավարչաց իւրեանց և արի ի պաչտօնս զոր ունին ինքեանց յանձնեցեալ։

Արդ զոր ինչ հարկն է՝ պրեցեալ եղև ի Պօլիս լինէին, Տէրութիւնն եւս գրելոց է. մինչ մեք ի գրունս գտանեցաք՝ ոչ կարելի (է) չտապկիլ, մինչեւ ոչ եկեսցէ բազմակնիք մաար ձեր և խնդիր Արքային, առ հզօր կալսրն, որոյ չաղաղս լսեմ, զի առաքեալ է առ Ձեզ զպարոն Մխիթարեան, և զՁեր Աւաքելն, որպէս գրեն և նոքա չտտալ ծանուցանելոց են Նորին Կայսերական Մեծութեան և մեզ. ար եմք և մեք պարտիմք սպասել աստ. ապա չեմ ընկալման համառաճութեան՝ աստ հոգալ զԱղգային հարկաւոր գործս. և որպէս երեւի մեծ թագաւորն ունի կամս մեծ չգօր առաքել զմեզ, ըստ որում նոր է այս։ Ես սպասեմ մինչեւ ամսոյս վերջն ի Պօլսոյ լուր առնուլ, որպէս զի պատրիարքն և իշխանքն ըստ կարգի հոգւոցն զհոգւոյն և զՔրիստոսեան . . . եւ եթէ հնար իցէ մինն Ռաչամ Պարսից և Ֆէլման Օսմանցւոց յաղագս կաթուղիկոսական իշխանութեանն առաքիցէք, յոյժ բարւոք լինէր. . . . . ,

Մնամ Ձերդ եղբայրութեան ի Քրիստոս եղբայր և սրբոյ գահիդ սպասաւոր նուաստ

ՅՈՎՍԷՓ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Յամի 1800 փետրվար 23.

ի Ս. Պետերբուրգ։

---

*) Թուի լինել՝ յանցելոյն։

Թ. *Թուղթ Ցուվսէփայ Արք Նպիսկոպոսի առ Սրբազան Տիրեմ Արք Նպիսկոպոս.*

Յանցեալ փոշտին գրեցի առ քեզ զամենայն որպիսութիւնս մեր, և ղկնի այնմ ընկալաք ի քէն ի փետրվար 16-էն գրեալ գիրդ. ասացէ Տէր այժմ կատարեալ առողջութիւն ունիցիս։ Գրեալ էիր որպէս թէ Ցովհաննէս վարդապետն գրեալ է առ Քեզ ի Յունվար 25. զգնալ Պաւլոյ վարդապետին ի Պօլիս Մահմբաւ. այդմիկ չեմք տեղեակք և եթէ գալ մեզ թուղթ՝ վրաց դեսպանքն ի Մօզդոկ են, ի հարկէ պահեն ինքեանս ըստ սովորութեան իւրեանց. դի ինքեանք տացեն մեզ։ Յամսոյս 5. հրամայեցին նոցա գալ ասա, այլ ոչ գիտեմ Պաւլոյ վարդապետն զկնի տեսանելոյ Մինիչքիար բաշան և Տէր Աւաքելին է գնալն նորա թէ յառաջ. այս միայն էր ինձ հարկաւոր։ Այլ դու լուր լինի այժմ զանցս Պօլսոյ։ Ի Յունվարի 23, ի կարնոյ գրեալ են անդ զմահն Հալրապետին. լեալով Պատրիարքին հրամայեալ է ումեք չպատնել, մինչև գրոյ գնալն յԱթոռոյս. այլ քրիմընջիւն բարձրացեալ ի տունս տունս իշխանաց զանազան գրոյցք են (և ղեալ) որպէս գրեն մեզ Զօպան Ամիրային, Գրիգոր Սախաղատայն, մահտեսի Սահիան Ամիրային Եղիազարեան, ծերունի Սահակ Ամիրային, Պետրոս Ամիրային, մահտեսի Գասպար ամիրային, մեր սիրացու Մանասէն և այլոք, որպէս թէ ոմանք առաջնորդք կղզանց յարեալք լիչխան բարեկամս իւրեանց խոստանան զծախսն հատուցանել և ծանր ծանր ընծայս տալոյ Պատրիարքին, իսկ Պատրիարքն՝ տակաւին ոչ իւր կամքն է յայտնեալ և ոչ նոցա հաճեալ. այլ մի ոմն յեպիսկոպոսաց (որ կարծեմ թէ վեքիլ Ցովհաննէս վարդապետն իցէ) 200. Գիտաց խոստանալ վէզիրին, և վէզիրն գոլով ի բանակ՝ լիւրոց բարեկամացն առաքեալ է առ նա ազերս հաճել՝ զընծայսն ընկալնուլ և հրամայել իշխանացն գնա ընտրել ի կաթուղիկոսութիւն. իսկ մեզ ազաչեն փութալ ի յԱթոռն ըստ լուսոյ Ազգին, յայնժամ խորհուրդ ամենեցուն Ջրեալ լինի. նաև մխիթարեանքն Աթոռոյ ըստ իւրեանց բուն սովորութեան զանազան քաւութիւնս են գրեալ ոմանց, զորս չէ փոյթ մեզ երկարել։

Նախ՝ ամօթ միաբանիցն, երկրորդ՝ ամօթ իշխանացն, երրորդ՝ համօրէն ազգին, որ արծաթով ընտրեալքն ունիցին Հայրապետ ինքեանց։ Որպէս եւիթէ գրեմք Քեզ պարզապէս թէ՝ խոստացեալքն արծաթով յառաջ մատիցն, և թէ նոյն Պատրիարքն իւր մակագրութեանն ոչ չատացեալ, յառաջասցի ընդդէմ մեզ ապօրինաւորութեամբ որ ըստ ամենայն իրաւանց իմ է ժառանգութիւն ի Սիմէօն կաթուղիկոսէն մինչև ցարդ. որպէս գոյ գրութիւն ի մէջ իմ եւ հանգուցեալին՝ ըստ ծերակուտութեան իմ, ըստ այլ խատանացն իմ, ըստ հաճոյութեան երեւելի Միաբանից՝ յորոց մի եւ դու ես. Իմ վրաց աչխարհին ուր միշտ մեծ ձայն ունիմ. զիարդ հնար է նոցա գալ իբրև սեղեակ մտանել յառագաստ հարսին իմոյ. ծառայքս՝ լինել ինձ սեարք, և որդիքս՝ հարք. որով գիտութեամբ և կամ իեղկատակութեամբ ոչ կամիք *). իսկ մերն յայտնի է աչխարհի որպէս զլայս, ուրեմն ես գնոսա ճանաչելոց չեմ որպէս կաթուղիկոս. այլ իբրեւ գմի ի լիրք բանաւորաց և ի չարժանոյ ընտրելոց. Թէ ինչ ասի ծնանի՝ խոստասիրեան և դրամ յաթոռն. իբր **) կալ որ քան զուղարկեցի Ստեփաննոս վարդապետի և Փիլիբիւրի անցքըն մեծ լինի ի նախատինս Ազգին և ի վնաս Աթոռոյն, եւ մանաւանդ թէ մինչ ամենամիձ կայրն և վրաց Արքային այժմ ճանչնէն զիս Պատրիարք ամենայն հայոց, վասն այսմ թէպէտ յանցեալ փոշտին գրեցին գ՝ասպանքն, սակայն այսօր յատուկ սուրհանդակ առաքեցին դադարեցուցանել զընտրութիւնս այլոց՝ թէ և հրովարտակ իցեն առաքեալ, այլ վասն մեր տալ պատրաստել. գրեցին և ի Վիրս՝ գիտել, եւ մի զոք մտածանել ի յայն Աթոռն։

Փութա գրել Դանիէլ պատրիարքին, մի լինել պատճառ խռովութեան թագաւորաց, մի թեթեւանալ եւ մի օտարանալ ի վիճակէն իւրմէ՝ եթէ որդի է սրբոյ Աթոռոյն. իսկ եթէ ձգտեցի, ունի տեսանել զոր ոչ կարծէ, բարւոք է մնալ անդ՝ որպէս է. թէ ի ճանապարհին իցէ՝ արդելցի որպէս Սահակ Ասագինն, եթէ ոչ հաճեսցի՝ հրով

*) Գիտե՞մ։
**) Ի մասէ։

ծախեն զսուրբ Աթոռն, եւ լինի ամբարիշտ բեալ, եթէ գնա կացուցանէին, չունէի ինչ խոռվարկու եւ ապօրինաւոր բռնաւոր. Եւ ասելոյ, դի ես գնա միշտ հայր եմ ճանաչեալ։

Խոնարհ ՅՈՎՍԷՓ ԱՐՔ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ *).

1800. մարտի 8
ի Ս. Պ.-բուրգ։

Դ. *Ի Քրիստոս սիրեցեալ եղբայր՝ Ցովհաննէս Արք եպիսկոպոս եւ աստուածարան վարդապետ։*

Ջպատասխանիս Թղթոցդ ըոց՝ յառաջնոցն և ի չուշվարի գրեցելոցն յարագս փոխման Հալրապետին գրեալ եմ առ քեզ, առ բաղումս և առ եղբօրորդին իմ։ Այժմ հարկաւորեալ եղէ՝ կրկին գրել ձեզ, զամենայն անցս Պօլսոյ գիտել և ըստ այնմ տնօրինել։ Բարւոք էր որ երբէք՝ լանուն իմ ոչ չիշէիք. այլ դուք ի կենդանութեան Հալրապետին գրէիք մեզ՝ որ մի միայն եմ ակնկալութիւն իսրայէլի. ըստ որում և Դաւիթ վարդապետն եւ Եփրեմ վարդապետն՝ երբ գիս յարուցիք ի կառարումն բազմականաց ձերոց լանձն առեալ զուգ անարատ հարսին Քրիստոսի (զորնուել գնաց մի եւ նորին բարձրութիւնն և երկիր իւր մէ և նորին բարձրութիւնն և երկիր իւր խօսիւր ընդ իս ամ մի ողջոյն.) իսկ գկնի խօսիւր ընդ իս և գալս մահուն՝ ի չընարութեան՝ ընդ իս և գալս մահուն՝ ի չընարութեան՝ ընդ իս և գալս մահուն՝ ի չընարութեան՝

կիցի ոք յառաջել լինէ. և զիմ օրինաւոր ժառանգութիւնն տիրել և կոչել լինէ հայր և տէր՝ յետ այնքան աշխատանաց իմոց և արդեանց՝ որ առ ազգս և եկեղեցիս. մինչ՝ իբր զղերուքն(?) չպարտիմ ընդունել զնաւ չորրորդ տես թէ՝ ինչ նախատինք սուրբ գահին և ազգին ոչ ելանէ աստի. քանզի ի յունվարի 23 լուեալ ի Պօլիս պատրիարքին և իշխանաց ի գրութեան կարնեցւոց, թէպէտ հրամայեալ են ումեք չպատնել մինչ գիր ոչ եկեսցէ, սակայն քանն ի հռչակի է և վկայիրն ի քանակի. Պատրիարքն զնա զկամս իւր չէ յայտնեալ յանձն առնելոց է թէ ոչ. ի մի ի մէջ իշխանացն՝ մին քրմմինչիւն, ոմանք զմեզ կամին. Չօպան ամիրային. Գրիգոր ազգն. մահտեսի Սահփան Եղիազարեան, մահտեսի Գասպար Աղնաուրեան, ծերունի Սահակ ամիրայ. Պետրոս ամիրայ Մարտիրոսեան և այլք բազումք. Իսկ ոմանք կամին զպատրիարք կացուցանել. բայց ընդ ամին և ի զանազան կողմանց եպիսկոպոսաց գրեալ են առ բարեկամ իշխանս իւրեանց և զնոստմունս արարեալ նոցա և ծանր ընծայ պատրիարքին. Իսկ մի ոմն՝ լիրք, չար և որդի սատանայի. որ կարծեմ զոլ վէքիլ Յովհաննէս վարդապետն՝ առաքեալ է ի բանակն առ վեզիրն. երեք հարիւր քեսայ խոստացեալ որ հրամայեսցէ /չխանացն. զնա ընտրել այլ թէ բանն որպէս վճարի, չէ յայտ. այլ երևի որ ամենայն ունկն արծաթոյ լսէ. և թէ զկ լինիցի նմա, լինի ոչ թէ՝ հայրապետին ազդին, այլ մատնիչ յուդայ, խոտեսցին այնոքիկ որք ընտրեալք են արծաթով, նա ոչ լինի վեհապ՝ այլ սեխեխ և կամ պոռնիկ։ Ամօթ միաբանից մերոց, այլ և այլ գրութեամբ լցեալ են ի Պօլիս։

Գրեմ քեզ պարզապէս. ես օրինաւոր ժառանգ եմ սրբոյ Աթոռոյն ի Սիմէոն կաթուղիկոսի զրութեանցն և ի այժմոյս հանգուցելոյն և ի հաստատութեան չորից հրովարտակացն կայսերական մեծութեան. զօտար ոք ոչ ճանաչեմ և զհարան իմ ոչ օտարացուցանեմ լինէն և ոչ տամ տեղի սեխեղի և պոռնկի. պատրիարք Դանիէլ վարդապետին՝ չատ է պօլիս և պատրիարքական անունն. արծաթով ընտրեալն խոտեալ է ի հոգւոյն սրբոյ և ոչ կարէ մատնել զԱթոռն սուրբ և այն չար օրինակն թողուլ չետնոցն. որպէս Մելքիսեթ կաթուղիկոսն. իսկ այլք ամենեքեանքն, ոչ ունին զիրաւունս մատնելոյ ի չայս աստիճան։

Վասնորոյ փափակելով իմ, չուտով չիջուցանել զնուրս այս, ծանուցանեմ քեզ. նախ՝ նորին Կայսերական մեծութիւնն ամենողորմած թագաւորն սուրհանդակ առաքեաց ի Պօլիս առ դեսպանն, ծանուցանել պատրիարքին և իշխանացն չհամարձակիլ զոք հանել յայն աստիճան և եթէ արարեալ իցեն կոչել. իսկ ի զրանէն խնդրել, որպէս նախնի կաթուղիկոսացն. նոյնպէս և մերն Գէրմէնոն առաւել լաւագոյն տալցեն պատրաստել։ Վասն այսմ, ես աներկրայ եմ, ար. . . . լինքն պատրիարքն եկեսցէ՝ ամօթով մնալոց է. վասն այսմ հրամայեմ քեզ, սուրբ գեղարդն թողուլ չայդր ի միում սանդուղջ երկոտասան իշխանաց կնքով և դուռ վուխթալ ի սուրբ Աթոռն և տալ միաբանիցն պիտի, մի լինել նախատինք ազգի, և ընդ սրբազան Մինաս արք եպիսկոպոս հօրն իմոյ և ներսային և ի չարտաքսային հարկաւորութեանցն մինչեւ մեր գալն, որպէս յունվարի 26-ին գրեալ եմ առ քեզ և առ Դաւիթ վարդապետն. և այս գիրս ատցես կարդալ որոց հարկ իցէ. գրեցին և տեղդ առ Կավալենցկին. այլն ի եղբօրորդւոյս գիտասջիր. զի ահա պատրաստի տեսանես զմեզ ուղեւորելոց. եթէ ընտրեալ ոք իցէ իբրև զահագին Սահակն՝ զաղաչեցուցանել ուրեւիցէ։

ՅՈՎՍԵՓ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

1800 մարտի 8
ի Պետրոպոլ

Ա.Ն. *Ընդհանրապէս ընդօրդ իմիկ տեսանող Դանիէլի սրբազան Արքեպիսկոպոսի, աստուածաբան վարդապետի պատրիարքի մեծիդ Պօլսոյ, նաեւ ընտրեալ եւ պայծառաձին իշխանաց եւ Ամերայից ազգի մերում, ողջոյն եւ օրհնութիւն ցանկամ։*

Յառաջին գրեցելոցդ, նաև ի փետրուարեան թղթովդ ամենայն ինչ, յայտնի լեալ է ձեզ, և յուսամ զի և դուք ըստ այնմ իցէք

համաձայնեալ ընդհանուր գլխոյն, այսինքն՝ բազձանացն հոգելոյս հայրապետին, զի սբբազան Եփրեմ արքեպիսկոպոս եղբայրն իմ, ի սեպտ. 19 գ եալ է մեզ թէ՝ սրբազան Հայրապետն մեր կայ ի չետին հիւանդութեան. կամքն նորա և բոլոր միաբանիցն առ քեզ է և զու ես ակնկալութիւն մեզ առնեցուն, լետ մահու նորա լինել տէր Աթոռոյն և հայր հասարակաց ազգի մերում. Ես ի յունվ. 5 գրեալ է մեզ զայսպիսիս նոյնպէս և Դաւիթ արքեպիսկոպոս ի նոյեմ. 2, գրէ մեզ, որ ակնկալութիւն իսրայելի զու միայն ես և ոչ այլոք, ըստ այս և զնզարդակիր Յովհաննէս արք եպիսկոպոսն գրէ մեզ ի հոկտ 10 և 20, ուստի և մեք անկասկած լեալ լայտանէք, զի և վրաց Արքային և երկիր իւր համաձայն գտաք չամս երկուս, որք զմեզ յորդորելին չանձն առնուլ զլուծ ծանրագոյն և առ իս աղաղակողացն, տեսանելով իմ որ ըստ ճշմարտութեան, ըստ հնութեան, ըստ աշխատանաց ես իմ է այն ժառանգութիւն, լբի թողի զամենայն ասա եղեալ պատիւս և զիտաս իմ և զնանդստութիւնս, տեղի ետու բանից նոցա. այլ առնել լուսոյ մօրն իմոյ և համօրէն ազգի ծանուցանել զնոստմունս մերոյ նուիրակ ամենառզօրմած թագաւորին մերոյ և կայսեր զբարձրագոյն հրամանաւ, գրեցաք և կայսեր զբարձրագոյն հրամանաւ, պահելով զսովորութիւն հանուրց առ մեզ, պահելով զսովորութիւն հանուրց առ մեզ, պահելով զսովորութիւն հանուրց առ մեզ

թագաւորական պատիւն ի կարգի մնասցէ և սուրբ Աթոռն մեր՝ նորոգեսցէ զնմանութիւնն իւր որպէս զարծուի և տեսցէ զայն, որում երկայն ժամանակաւ փափակի ազգն իմ ընդ մէաքանիցն տեսանէ զայն ամենայն. որում ըղձան՝ զի զանձն իմ պատրաստեալ եմ զոհ առնել ի վերայ ազգին և Աթոռոյն, և զԱթոռն լուսաւորեալ իմաստութեամբ, գիտութեամբ և ամենայն կերպ բարեկարգութեամբ, որ եթէ համաձայն դասնիցիք ինձ և զձերդ համբուրելի խաղաղութիւնն, սէրն, համաձայնութիւն և միաւորութիւնն ընդ Կարապետ վարդապետ հարազատին իմոյ և կամ Փաւլոս արքեպիսկոպոսին որ եկեալ է յայդր՝ առ իս առաքեսջիք. իմացէք թէ զԱթոռն գայն նոր չինէք, մուծանելով ի նմա ի ցեղէ լուսաւորչին ձերոյ սրբոյ Գրիգորիս, յորմէ եմք մեք. զոր ազգմութեան թագաւորն եւս հաւաստեալ ի զանազան պատմագրաց և ի գրութենէ Արքային վրաց, նորոգեաց գցեղն իմ և զտոհմակից կնքով Աստուածամոլ մատամբն հաստատեալ։

Իսկ եթէ ոչ լսելիցէք ինձ՝ լուարուք. ամ և ընտրէք, կաթուղիկոս լինել ոչ կարէ և ոչ իշխել ի վերայ կողմանցս. այլ խղճալի է յոյժ տեսանել զայն ազգատալի տեարան, զոր տէր մի ցուցցէ մեզ։

Եւ եթէ ընտրեալ եւս իցէք և առաքեալ, ես սուրբ եւ մաքուր հոգւով յառաջադրեմ ձեզ, զազարեցուցանել ուր և իցէ ընտրեալն այն՝ որպէս գահակին Սահակն, յաղագս հաստատութեան և Աթոռոյն հաստատութեան և կատարման բարձրագոյն հրամանին։ Արդ գիտելով ձեր զամենայն հանգամանս բանիցս ասացեալ՝ ես յուսով եմ, որ դուք հարազատ բարեկամութեամբ և որդիական ջերմեռանդութեամբ պարտաւորիցէք վրս, առաւել զրկել զձեզ սիրով, այնու որ դուք, անդր քան զյառաջնոյն տայցէք պատրաստել վանս իմ զիերմէն ամենալառաւար զրանէն ի չոհ եւ ի յօգուտ սուրբ Աթոռոյն եւ ի բարձրութիւն անուան ձերոյ, առ այս օգնելոց է ձեզ եւ մեծ գնապանն առաւտաց, որքան ինչ թուղթք վանս այսմ նիւթոյ գրեալ եմ առ լուսաւոգի Զաքարիա պատրիարքն եւ առ իշխանան, եւս առ Գանիէլ պատրիարքն եւ առ իշխանսդ զամենեսեան առաքեալ եմ առ ի մէնջ ընտրեալ վէքիլն իմ եւ հարազատ սիրագութ Մանասէն, ըստ պատուիրանի հարկին մատուցանել ձեզ. ի հարկէ նա մատուցեալ լինի. ի յորս գտանել կարէք զազգասիրութեան պարզ հոգին իմ, պահպանումն պատուոյն ձերոյ եւ գիաղաղութիւն հանուրց ազգին. գի եթէ եւ անձնասէր ոք լինիցէին, ոչ թողուի ասա զհանգստութիւնս իմ եւ զիհաս, զորս ունիմ ի մեծ եւ ի բարեպաշտ կայսերէ, որպէս եւ լուեալ էք եւ գիտէք, այլ զայն ամենայն կամաւ թողի, լինել ծառայ ազգին եւ Աթոռոյն, վայելել զանհանգստութիւն եւ զվրդովալի կասկածալի կեանս ի պատիւ եւ ի չահ Ազգին եւ սուրբ Ծնողին իմոյ, կենցաղավարելով ընդ բարբարոս ազգաց, այլ յորժամ ձերդ սէր որդիական լինիցի առ իս, այն ամենայն գրեալ որպէս բաժակ պատրաստեալ վանս իմ ի Ցետանէ Աստուծոյ։ Ես ալժմ առաքեմ առ ձեզ՝ զօրինակ համահաճական թղթոյն զոր երիցս այս առաքեաց ի սուրբ Աթոռն, որպէս եւ վրաց աշխարհն էր առաքել, թերեւս ձեզ յայտնի իցէ։ Սոյն ճշմարիտ լուսով քրիստոնէականաւ, սպասեմ համաձայ։ Նոքաքն սրբազան Պատրիարք եղբօրդ իմոյ եւ պատճառ իշխանացդ եւ համօրէն ազգին. որով եւ մնամ վանս ձեր միշտ ազօթարար

Խոնարհ ՅՈՎՍԷՓ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ
աւելածու սրբոյ Աթոռոյն Էջմիածնի

1800 մարտի 23
ի կայսերական քաղաքն
ի Սանկթ Պետրբուրգ.

ԺԲ. *Նամակ Յովսէփ արքեպիսկոպոսի առ Յովհաննէս Ղուկասովեան*

Գերապանցութիւն ձեր,
Ողորմած Տէր իմ

Աղաչ Յովհաննէս Ղուկասովեան. Ընկալեալ ի Ձերմէ գերապանցութենէդ յանցեալ 1799-դ ամի հանգ. ընդ խնդրոյ ձերոյ՝ զարարեալ կարգաւորութիւն ձեր, որ վանն երկուց եկեղեցեացս հայոց ի Սանկթ Պետրբուրգ սրբագործեսցին կատարիցէն և սուրբ չրութեան՝ կառուցելոց ի ձէնջ սեպհական արդեամբ ձերով, և չինուածոցն զորս չինեալ էք չուրջ դեկեղեցւով սրբագործոյն կատարիցէն, և ծանուցեալ զնոյն խնդիր ձեր՝ զի ըստ պարտաւորութեան կոչման իմոյ՝ գնոյն կարգաւորութիւնն ձեր հաստատելոյ ինձ անխափան առ ապալ՝ ձեռագրութեամբ իմով, ոչ յամեցայ յարկել զիրաւացի խնդիրդ՝ բարի համարելով զնոյն կարգաւորութիւնն, և հաստատելով զնոյն ձեռագրութեամբ իմով, գրեցի և հրամայն ի յաժգարբանոս հայոց հոգւոյ կանգլխատօրն, ուղղորդելով զօրինակ որպէս կարգաւորութեան թղթոյդ, նոյ պէս և այս իմս առ ձեզ գրեցիկ ի պատասխան խնդրոյդ որ նոյն կանգլխատօրն մուծեալ զերկու օրինակն ևս ի զիր մատենից իւրոց՝ գրեսցէ առ ամենայն անձինս հոգևորականս լինելոյ եկեղեցեացն որ ի Սանկթպետրբուրգ, որպէս զի նոքա և որք գկինն նոցա՝ քահանայք և պաշտօնեայք եկեղեցականք՝ վարեսցին յամենայն հանգիստս ևս ըստ ամենայնի համաձայն լինելոյ կարգաւորութեան ձերոյ։

Բայց զոր լինչ ոչ տակաւին առ իմս և առ ազգին հայոց ճշմարիտ երախտագէտ լինիլ առ գերազանցութիւն ձեր, սակս երախտեաց առ սուրբ եկեղեցին և անբաս բարերարութեանց ձերոց առ ազգն, զորս ցուցեալ էք նախ քան զգալուստ իմ ի յերկիրս ռուսաց, և մէկ ի ներկայութեանդ իմոյ, օգնական լինելով յամենայն հանգիստս ևս քանիս և արդեամբ՝ ձեռնտու եղեալ նոցա վանն օգտի և բարեաց. զոչ այլ ինչ ունիմ առ այս ասել, եթէ ոչ՝ գովաբանելով գայսպիսի արբանեակ Քերմեռանդութիւն ձեր առ սուրբ եկեղեցին, և զանհամեմատ սէր ձեր և բարերարութիւն առ ազգն, զորս առատօրէն վայելեցաք մեք՝ եկեղեցիք մեր և ազգն բոլոր, չնորհակալել ի գլխաց իմոց և բոլոր հօտին իմոյ, որպէս վկայելով զբարեգործութեանց ձերոց, նոյնպիսի գերազանցութիւն ձեր։

Մաղթելով յամենաբարձրելոյն Աստուծոյ վարձատրել զձեզ ամենառատ չնորհիւ իւրով և անսպառելի ողորմութեամբ, ունիմ պատիւ յարաճիալ միշտ կատարեալ վերապատուութեամբ և հպատակութեամբ,

Գերազանցութեան ձերոյ՝ ողորմած Տեառն իմոյ չերմեռանդագոյն ազօթարար և խոնարհ ծառայ՝ ՅՈՎՍԷՓ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ
Նարեագոյն ծառայ՝ ՅՈՎՍԷՓ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ռուսաց երկրի Հայոց Ազգին՝ իշխան երկրաբազուկ Արղութեան և կալաւեր։

Ի մարտի 30 1800 ամին
ի Սանկթ Պետրբուրգ։

ԺԳ. *Թուղթ Յովսէփ Արք Եպիսկոպոսի առ Կարապետ վարդապետ*

Սիրելի որդի Կարապետ վարդապետ.

Ահա կայսերական բարձրագոյն բաշխման առ քեզ ուղեւորեմք, փութով գնալ ի պօլսոյ առ քեզ ուղեւորեմք, փութով գնալ ի պօլսոյ օր մի յառաջ ծովով եւ կամ ցամաքով։ Թամարով դեսպանին բաւական եւ ըստքով։ Թամարով դեսպանին բաւական եւ ըստքով եմ վասն քո, և ունի կայսերական հրովարտակ վասն մեր՝ որ ոչ ոք չարժէցի ի վարտակ վասն մեր՝ որ ոչ ոք չարժէցի ի յախտակրութենէ ընդդէմ օրինաւոր ժառանգութեան մերոյ...։ Պատրիարքն ոչ ունի իդութեան մերոյ...։ Պատրիարքն ոչ ունի իրաւունս յառաջանալ լինձ եւ լինել հրամարաւունս յառաջանալ լինձ եւ լինել հրամայատու, եթէ ամ մի (է) պատրիարք եղեւ՝ նատու, եթէ ամ մի (է) պատրիարք եղեւ՝ որ տակաւին Ազգին, Հաւատոյն և Եկեղեցոյն ոչինչ է արարեալ, այլ նոր պարտի ոչինչ է արարեալ, այլ նոր պարտի ձայն ոք կացուցանել, որպէս առնեն ոմանք ձայն ոք կացուցանել, որպէս առնեն ոմանք ախտակիրք .. այլ կատարումն ախտից իւրոց է չնորհելն գՊանիէլ Պատրիարքն՝ և գնելն է չնորհելն գՊանիէլ Պատրիարքն՝ և գնելն ի տեղի նորա իւր ընտրեալն արծաթով. ոչ ի տեղի նորա իւր ընտրեալն արծաթով. ոչ ապաքէն խոստացեալ այնոքիկ՝ որք ընտրեալ ապաքէն խոստացեալ այնոքիկ՝ որք ընտրեալ են արծաթով Պատրիարք եղբայրն իմ ըստ են արծաթով Պատրիարք եղբայրն իմ ըստ գրութեան Քեռորդւոյն իմոյ Սիմոնին, որպէս գրութեան Քեռորդւոյն իմոյ Սիմոնին, որպէս թէ խաբի ի սուտ բարեկամ ձեացեալ ախթէ խաբի ի սուտ բարեկամ ձեացեալ ախտակիրն. այլ մեզանչէ չանձն իւր և ի սուրբ տակիրն. այլ մեզանչէ չանձն իւր և ի սուրբ Աթոռն, Յամուսս մատն գրեալ եմ սրբազան Աթոռն, Յամուսս մատն գրեալ եմ սրբազան Պատրիարքին և երեւելի իշխանաց մերոց՝ Պատրիարքին և երեւելի իշխանաց մերոց՝ վասն գործ առաքելոյն, որոց (արարի) գանձավասն գործ առաքելոյն, որոց (արարի) գանձնարարութիւն, զորս ամենայն անդ պատնարարութիւն, զորս ամենայն անդ պատրաստ գտանես. Շնորհքին, Հովիւին, Գրիգոր բաստ գտանես. Շնորհքին, Հովիւին, Գրիգոր Ռոտակէսեանին, Գրիգոր Սահակազատէին, Ռոտակէսեանին, Գրիգոր Սահակազատէին, մանաւանդ Գաւազր Աղնաւուրեանին, ծերոմանաւանդ Գաւազր Աղնաւուրեանին, ծերոմանաւոր Գաւազր Սահակին, մանաւոր Սահակին, մանաւոր Սահակին, մանաւո

Քաղաքիդ, և ցուցցէ առ իս զորդիական հպատակութիւն և զեղբայրական սէր... թէպէտ իմ իղձ էր ի վերայ Պօլսոյ անցանել, սակայն դիտեմ հաստատապէս ծանր լինի յոյժ և յամէ գնալն իմ ի սուրբ Աթոռն. (թէպէտ օգտութիւնք բազում յառաջանան անտի սրբոյ Աթոռոյն և Ազգին), այս կախի զնաճառթենէ իշխանացն և ազգին....

1800 Ապրիլ 12 ի Ս. Պետրբուրգ։

Սրբոյ Աթոռոյն անուանեալ ՝ աթոռակալ ՅՈՎՍԷՓ ԱՐՔԵՊԻ ԴՊՈՍ

ԺԶ. *Թուղթ Մ՝անէբրեան առ Դանի էլ Պատրիարգն Կոստանդնուպօլսոյ եւ հաւայն իշխանան եւ արուեստապետան, ի պատասխանի բազմակնիք թղթոյն նոցա վասն տեղապահումնեան Մ՝ինաս արքեպիսկոպոսին: Յանձնառութիւն հնազանդ զոլ նմա յամենայնի, եւ շնորհակալութիւն յաղագս խոստման նոցա, ի զաց գրիլ զանազատուած խորհուրդս վնասակար անձնընծայից ի զահատութիւն եւ խնդիր դարձեալ վերատին, զի վերադրեալ պատրիարգն եկեսցէ ի կամուղիկոս:*

Երից երջանիկ հոգեղէն և իմաստապերճ հօր մերոյ զերացանկալւոյ Տէառնդ Դանիէլի շնորհալորդ Արքեպիսկոպոսի և սրբազան Պատրիարգի Տիեզերական մեծի Մ՝արաքաղաքիդ Կոստանդնուպօլսի պատկառելոյն շնորհօք զողջոյն սիրոյ և լարգանաց մատուցանեմք համբուրիւ սրբոյ աջոյդ։

Եւ աստուածասէր սիրելիացդ մերոց և հաւատարիմ օրդւոցդ լուսաւորչական սրբոյ դաւին Քրիստոսիւ օծացելոյ և քաջալերելոց բարեպաշտից և վանեմաներից աղնուականաց և փառաւորելոց օրհնեալ իշխանապետացդ և իշխանացդ, և արհեստապետացդ, և համայն երևելի անձանցդ, և բարեպաշտն ժողովրդոցդ առհասարակ, յոյժ սիրով և անձկութեամբ հոգւոյ ողջոյն և օրհնութիւն ընծայեմք ճանուցանել հետևաբար զայս ինչ։

Գանդի մինչ քան եղջերուաց փափագանաց աղբերաս ջուրց փափագեաք զովարար բանից սիրտիանաց և կազդուրման, եկն էհաս ողջունաբեր բազմակնիք թուղթ ձերոյ պատուականութեան, յԱպրիլ ամսոյ Ը. ի տրճռալից աւուր Զատկի հրաշափառ տօնի սրբոյ Յարութեան Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ։ Որ գրեցեալն էր ի Մարտի ԺԹ։ Զոր ընկալեալ վայելուչ յարգանօք և ընթերցեալ յարեցօժար ախորժանօք նախապէս ընդ լուր ողջունի քաղցրալուծական ազնուագունիցդ զուարթացաք սրտիւք։ Երկրորդ վասն սգացութեան տարաղատիցդ ընդ մեզ առ վճար կենաց դերընտիր սրբազան Հայրապետին մերոյ և մխիթարական հոգիչունչ բանիւք մխիթարութիւն չնորհելոյ մխիթարեցաք բաւականապէս, Երրորդ ղշահաւէտ պատուէր սքանչելի խորհրդականութեան հաւատարիմ և խնամոնախոհ բարեկամացդ բարեաքաչս ի մեն վերծանեալ որ վասն հնազանդ և հպատակ գոլոյ մեր առ ի ձէնջ կարդեալ տեղապահի և կառավարչի սրբոյ դահու. Տէառնդ Մինասայ Աստուածաբան վարդապետի և ծերունափայլ արք եպիսկոպոսի, ի բոլոր սրբոյ բարեհաճ կամաք յօժարեցաք։ Եւ զի գրեալ էիք բառնալ տարաձայնութիւն երկոցդ թեան, և համակամ գտանել, վստահիմք ասել ըստ ստուգութեան թէ մեք ամենեքեան ի վաղուց իսկ ի հոգելոյս սրբազան Հայրապետին կենդանութենէն հետէ զսա ճանաչեմք հաւատարիմ և զվնասուր պաշտօնեայ սրբոյ դահու, և խրատառ մեզ, և ամենարգոյ ծերունի. և կամեցող յառաջադիմութեան բերել ի բարին, և թէպէտ ի հայրապետական մերում և տապնապի լեզակարծ չինել ընդ առաւելս անճառագալթ կերպիւ իւրում նշմարեցաւ պատասխանն ի մեզ, այլ ոչ տեսաց ա՝ելի քան զքսան աւուրս, յորմէ հետէ գարձեալ ուղեցաք ի նախկին միաբանութիւն, և այժմ ի ժամանել լուծինս մեր օգտակար բանից, պատուիրանաց ձերոց յարդութեան, որ ի պահպանութիւն չնաւութեան սրբոյ տանս, և բարեկարգութեան միաբանից են առաւել ևս պարտաւորեցաք յամենայն անձնէ որդիական հպատակութեամբ հնազանդ գտանել արժանապատիւ

տեղապահի սրբոյ գահու. վերոլիչատակեալ մեծիմաստ ծերունաղարդ հօր մերում, և պատրաստ լինել ի հրամայելն մեզ զնոգատարութիւն առ իւրաքանչիւր կարևոր գործոցն սրբոյ Աթոռոյս, սպասաւորութիւնս Եւ ի վերայ այսր ամենայնի Տիրապէս հոգունակութեան և խնամատարութեան Ձերոյ սրբոյ գահու և պարտաւոր պաշտօնէիցս սուրին չնորհակալիմք կարի յոյժ, զդորովագութ հօրդ մերմէ զաստուածարեալ սրբազան Պատրիարգէդ և զմեծարդոյ օրհնեալ իշխանապետաց և իշխանացդ և արուեստապետացդ Ալթը ճէմճատաո [1]) կոչեցեալ պլխաւորութեանցդ. և աղօթող եմք բազմապատաո հայցուածովք վասն ձեր առաջի Քրիստոսասէջ սրբոյ տեղոյս։ Որոցդ չնորհեցէք Աստուած զերկարութիւն խաղաղական կենաց. և զյաջողութիւն գործոց, և զարգասաւորութիւն բարեաց ի փառս մեծի անուան իւրոյ, և ի մխիթարութիւն մեզ ապաստանելոցս ի ձեզ։ Իսկ և զոր գերազանց այլոց բարեչնորհութեանցդ ձերոց լուսացուցեալ էիք զմեզ նուաստութիւն կուռն Ջանիւ պաշտպան լինել լուսածնի մօրս ձերոյ, հաւատոյ. առ զդուշալին պատճառ ի բաց վանելով զԱստուածընդդէմ խորհուրդս անմիտ տարիւորաց այդ յոյս միաբանական օժանդակութեան ի բաց փարատեաց զերկիւղն կարծեաց ի մերոց մտաց և եռ մեզ քաջալերութիւն հանիմատ ձայնին յերկինից Աստուածատաո առ հանդիսաւորութիւն մարմիորոացն Թէ քաջալերեցարուք և ու երկինչիք զի ես ընդ ձեզ եմ Ապաքէն ճշմարտութեամբ ծանիջիք, զի որ ի ձէնջ ոչ է ընդունելել, մեզ ևս չէ ընդունելի, և որքան ապիկարութիւնս մեր զօրիցի Աստուծով չնաստարութիւնս մեր զօրիցի Աստուծով չնաստ նաստնջիլ և յուսամք, զի հալեցեալ Տէառն ամենակալի յանկեղծաւոր խորհուրդս միաբանութեան օրհնեալ ազգիդ ընդ մեզ ցրիսցէ զընդունայն խորհուրդս ի մտաց պանծացելոց, այլ արդ չլացան աչք մեր գիտելով ի ճանապարհս կոչմանդ լսել զկոչումն Վեհիդ սրբազան կաթուղիկոսի մերոյ, և երկրպագութեամբ փառս տալ Աստուծոյ, բայց տակաւին ոչ եղաք արժանի լսելոյ, և ընդ հակառակն յուսոյ մերոյ գիւռ ևս յամեցման նշանակութիւնք նշմարին։ Արդ եթէ ի կըկին մանաերացն կարծիք լինչ եղև ձեզ բարեաոք իմանալ կարէք թէ առաջին մանէրն է յազատ կամաց գրեցեալ, իսկ երկրորդն ակամայ ի բռնաբարութեան բռնաւորացն։ Եւ յառաջնումն մանրերի ևս նախ զսրբազան Պատրիարգդ եմք խնդրեալ, հետևաբար գրեալ ևս թէ այս է նախապատկան խնդիր մեր և այլն, և թէպէտ մարդկօրէն կարծիս առեալ թէ ո գիտէ յանհնարին լիցի գալն սրբազան պատրիարգին, զկնի երկրորդապէս գրեցաք զանուն Եփրեմ արհի եպիսկոպոսին, սակայն գիտելով ևս թէ կասկածելի է յայնմ կողմանէ զոք խնդրելն, ի վերջոյ թախանձանօք գրեալ եմք թէ մանաւանդ որպէս զի բանն չդեռանայցէ, և սրբոյ տանս վնասք չը պատահիցին յանտիրութենէ, գարձեալ խընդրեմք զՊատրիարգ աստուածիմաստ վարդապետ չուտով ուղարկել ի պաշտպանութիւնն սրբոյ տանս, և այլն։ Ըստ որոյ են և բանք թղթոյն մերոյ յատկապէս առ պատուամեծար օրհնեալ ամիրայսդ ևս և հայցուածն մեր ի թուղթն հրաւիրանաց առ ինքն սրբազան Պատրիարգն ղնոյն ցուցանէ։ Զորս եթէ կամիք խնդրեմք զի կրկին ընթեռնուցուք։ Եւ յամենայնի ամենայն իրօք նախապատուաբար խնդրելն մեր պատրիարգ աստուածաբան վարդապետդ է և զի զդուշալին պատճառ ևս գոյ ի միջի, այժմ գալ ձեալ վերատին ազգեմք և խնդրեմք, զի ոչ զալև ոք այլ ղզերըզձալի հայրդ մեր զԴանիէլ բարեչնորհ պատրիարգդ (թէև հօթնապատիկ առաւել կարեոր իցէ ձեզ) զթալով ի սուրբ աթոռս չնորհ արարեալ բաչխիցէք մեզ ի կաթուղիկոսութիւն լուսաւորչակրօն օրհնեալ ազգիս և ի բարւոք կառավարութիւն սրբոյ գահու և պաշտօնէիցս սուրին Եւ որպէս զուք Քրիստոսասէր մեծազնիս ամիրայպետդ և ամիրայդդ, և ճարտարագործ արուեստապետդ և արուեստաւորդդ, և այլ ամենայն տեսակ օրհնեալ ժողովուրդդ սրբոյ լուսաւորչին կատարեցէք զնայցուած մեր լցուցանելով այժմ զկարևորագոյն պէտս անարատ հարսնիս լուսոյ, ընծայեալ սմա զարժանաւոր մաքուր փեսալ Քրիստոս երկնաւոր փեսային գձեր աժնայն բարի խնդիրս կատարեսցէ, ամէն։ Ողջ լերուք խաղաղական բարեկենդանութեամբ ի պարագայս ամս ի փառս պարծանս մեծի գահս սուրբ էջմիածնի և ի մխիթարութիւն որբացեալ միաբանից սուրբ եպիսկոպոսաց, վարդապետաց, աբեղայից սուրբ

---

[1]) Ալթը ճէմճատաո կոչի ժողով ամենայն պլխաւորաց ազգին, ուր ամենայն գործք ազգին կարգադրին։

բակնքողաց ի Թղթիս. և համայն աստիճանաւորաց և զպրաց ընդ մեզ եղելոց։

Գրեցաւ յամի փրկչին 1800, և յապրիլի 23. ի լուսանկար աթոռս ամենայն Հայոց ի սուրբ Էջմիածին։

ԻԵ. *Թուղթ Միսաքայ Էջմիածնի առ Պատրիարք Կ. Պոլսոյ։*

Աստուածընտիր ամենապատուելի բարեփառ Պատրիարքն մեծի Մայրաքաղաքիդ Կոստանդնուպօլսոյ հոգևոր Հօր մերոյ պճառատի և գերըղձալոյ, Տէառնդ Դանիէլի սրբազան Սրբ Եպիսկոպոսի, խնամարհադիմ ողջունագրութեամբ ի հեռուստ չրթամբք հոգւոյ պչնորհազեղ սուրբ ԱՂՒՆ համբուրեմք եռանդագին սիրով և կարօտիւ։

Ընդ հասարակական բազմակնիք թղթոյ և առանձին ի Սրբութենէդ Զերմէ գրեալ երկու թղթին՝ որոց մին յատկապէս առ Միսաս վարդապետն և միւսն առ Հասարակութիւն գործակալացն և քոյոյ միաբանից, հասին՝ առ մեզ ամսոյս Ը. յաւուր միաշաբաթու սրբոյ Զատկին։ Ձեռ ուրախութեամբ ընդունելով մեր, ի նոյն աւուր կսկեցեալ զամենայն զմիաբանսն առ մեզ՝ ի լուր ամենեցուն ընթերցաք. և ամենեքեան ընկալան հնազանդութեամբ գոհանս։ Իսկ ի վերոյ այլոց թղթոյդ խորհեալ, ի վաղիւ ղկարգաւորսն միայն ժողովեցաք ի սուրբ Եկեղեցին և ընթերցաք թէ զառ մեզ գրեալ թուղթս ձերոյ սրբութեան և նուիրակ Վալուստաւաքինազարդ Արհի եպիսկոպոսին, և թէ զմախրիրն Արդի մծամզօր թագաւորին, և զՅովսէփ պետի առ հանդուցեալ պատրիարքն և առ քեզ գրեցեալ մաղթողական թղթոց օրինակսն. և ծանուցաք զոմանս պարագայս անցիցն, և ասացաք թէ՝ եղբարք, զինչ հեշտալի գործ է Կաթողիկոսութիւնն, առ որ այսքան աչխարհական ցանկութեամբ անձնբծախութիւն լիցի, և վշտակիր ազգի մերում ցաւք ի վերայ ցաւոց յաւելցին, մինչ երանութիւնք իւէ այս և այլն. և թէ անա ըստ յայտնապէս ցուցանելոյ քոյին, եթէ այն Այր յանդգնիցի զալ, խնամածութիւն Ազգին բառնելոց է ի մէնջ, ձեր զլխոյ ճարն տեսէք։ Ընդ որս ապչեալ ամենեցուն՝ ասացին ոմանք թէ մինչ Ազգն մեր ոչ ընդունի զնա՝ մեք ևս չենք ընդունելոց. և զիարդ համաձակեսցի գալ նա։ Զայսքան ինչ խօսեցեալ արձակեցաք զժողովն։ Այսքան առ այս։

Այժմ ծանուցանեմք և զայս՝ որ դեռ ի Յովսէփ վարդապետէն առ մեզ գիր ոչ եկն, այլ թուղթ մի ի Պետրպօլիս ի 1800 Յունվարի, գրեալ առ սրբազան Հայրապետն եհաս ի ձեռս մեր յապաղելի ամսոյս 3, որ դեռ չլուեալ զվախճան Հոգելոյս Հայրապետին՝ գրէ առ նա զկնճռապատիր բանս վասն Եփրեմ վարդապետին, և ի կողմանէ արզելման նորա ի գործոյն ի չքմեղն եղեալ անձնագով լինի, և վասն թարգմանութեան Հաւատամքին և Մկրտութեան կարգին պանծայ, և վերջացուցանէ թէ՝ անա պատրաստ եմ դառնալ ի Հաչտարխան՝ նպատակ Եփրեմ վարդապետին և այլոյն եւ կրկին Դուքս Տըվխսիսւ գրեալ զպատասխանիս թղթոցն մերոց համառօտ, չնորհակալութիւն էր ցուցեալ վասն իբրու կատարելոյն մեր զխնդիր իւր, և ապա զղուշացուցեալ էր թէ այլ ևս տարաձայնութիւն ինչ մի լիցի ի մէջ Միաբանիցդ, մինչև ի Յովսէփ Արշևոյն զպատասխանի ընկալցուք։ Եւ վասն սուրբ Գնդարդին խոստացեալ էր չետ նոր կիւրակէին ղրկել. և մեք ի պատասխանւոջն գրեցաք թէ չետ միանգամ առաքիցն մեր զգանն առ օրհնեալ Ազգն մեր բարեփառ Ժողովուրդն Կոստանդնուպօլսոյ, մեք ոչ ևս ունիմք ինչ առնել, այլ գնոցա հոգացողութենէն կախի կատարումն բանին, որք զիարդ և կարևոր գտանցին, և զով ոք կացուցցեն, մեզ ընդունելի է լինելոց, ըստ որում հաստատութիւնն սրբոյ Աթոռոյս նոքօք է. և մարց նոցա հաւանութեանն ոչ ոք հաստատ կաթողիկոս սրբոյ Աթոռոյս։

Եւ վասն սուրբ Գնդարդի խոստմանն գարձուցանելոյ գրեցաք թէ՝ Աստուած ատցէ զկեանս և զանվրէպ կատարումն խոստմանդ։

Իսկ արդ՝ զինի ծանուցանելոյ զմերոցն, խօսեցայք և զձերին յարգութեան գրուածոցդ թէ՝ զլաստարկսն երեք ինչ ազդեցան մեզ. նախ՝ Յովսէփայ անչահ արշաւանքն, և Ձեր ոչ ընդունելն զնա. և զմեզ ևս զղուշացուցանելն. երկրորդ՝ առաջարկութիւնն թէ ի ժամանել մահակբաթերին ժողով ապարեալ, անուանակոչելոց էք զոք կաթուղիկոս։ Երրորդ՝ տարակուսացուցիչն մեզ բան, թէ սպասեմք այլ ևս լուր։

Առաջինն ճչմարտութեամբ ծանիցիք, որ մեք զայն հրաբարանաց թուղթին այնպէս գրեալ ևս ոչ յօժարեցաք, գիտելով թէ՝ նա ի վաղուց ունի լաճալս թղթակցութիւն ցայդր, և կարծելով թէ բազումք ի տեղւոյդ Յատաղվացն նմա, վանորայ զինչիալ մեր այնպէս յարգանօք գրեցաք, զի մի գուցէ ի լընդունելն ձեր՝ մեք և եթ արհամարհոզք երևցիմք։ Այլ այժմ որ ծանուցեալ էք մեզ ևիցիմք։ Այլ այժմ որ ծանուցեալ էք մեզ զձեր չընդունելն զնա, գիտասջիք, որ ձեր չընկալեալն՝ մեզ բնաւ չէ պիտանացու։ Վանորայ հատատեմք զմտաս ձեր, զի արպէս և արքան կարելի է մեզ՝ չանալոյ նմա զդրով և բանիւ արգելուլ զամենայնս գալոստս նորա. և յուսամք թէ զգաստացեալ չգայցէ ևս. և թէ յանդգնիցի, Աստուած խափանեսցէ, զի մի եկեսցեն ի վերայ մեր ոտք ամբարտաւանից. և թէ գայցէ՝ ձեր առնելիքըն ևս ի ձեռս ձեր է, որպէս և նչանակեալ էիք։ Իսկ առ երկրորդն բան՝ յոյս մեծ ունիմք թէ Աստուծով վաղու ևս ընդարձակ և անուանակոչեալ իցէք զկաթուղիկոսն մեր, և առաւար թուղթ ձեր ի ձանապարհի իցէ։ Բայց առ երրորդն բան՝ զարձեալ տագնապիմք տարակուսանօք, թէ մեռանելոյն ձեր զմահսէրն մեր, մանաւանդ զառաջին Մահսէրն, զինչ ևս կարօտելոց էք նոր լրոյ ի մէնջ։ Չի առաջին մահսէրն է ի կամաց զրեցեալ՝ և այն մանաւանդ վասն քոյ, յորում թէ և Եփրեմ վարդապետն զինչ քոյ ի մէջ բերեցեալ էր, բայց տեղին վանդազաւոր, և ահա ի թղթոջ ձերում յայտնի է՝ թէ ոչ լինի հրաւիրել անտի. զոր և մեք գիտեաք։

Իսկ երկրորդ Մահսէրն՝ չանպատճառ խնդրոյ անզգալոյց և ի բանութենէ բռնաւորաց գրեցաւ. և նորա անզօր լինելն՝ անտի ևս յայտնի գոլ կարէ, զի չեմք զրեալ ի նմա թէ կնքեցէք զթուղթս, եթէ ճիշդ քննութեամբ վերահասու եղեալ իցէք գրուածոցն։ Եւ եթէ այլ թղթով սակս Սահմանոյս Արք Եպիսկոպոսին կհաարիլ խնդիր գրեցաւ, այն ոչ թէ առ ձեզ վերաբերութեամբ, այլ առ այլ ոմանս, եթէ անձնընծայութեամբ յառաջ մըղիցեն զանձինս. և կամ եթէ ժողովրդոցն հաղուագիւտ լիցի յաղագս յաջորդ գտանելոյ Աթոռոյս ի չնորհելն զքեզ մերոյս սրբութեան, զնա ևս ծանիցեն վայելուչ է։ Բայց ոչ ապաքէն մեք զանսպան թղթովք առ յարգութիւնս ազիւ ոանաց բանս ևմք գրեալ վասն ինքենին գալոյ. մանաւանդ Միսաս վարդապետ՝ որիշ լինն թղթով գրեցի քեզ թէ՝ ևս ծերացեալ եմ և տկարացեալ, դուս իմ եղբայրն ևս, ևկ և այլն։ որոյ գրուածն իգնաւոսին է և միայն իմ կնիքն գոյ դրոշմեալ ի նմա. և այն թուղթ ընդ Դաւիթ վարդապետին յղեցաք։

Այլ արդ՝ ի վերայ նախանցեալ բանից և գրուածոց հարկաւորապէս զայս ասեմք, թէ մինչև ցայժմ անուանակոչեցաւ կաթողիկոս մեր յայդր՝ բարի է. և եթէ ոչ, այժմ զղուշալի պատճառ ևս գոյ. միայն զքեզ տեսչալի Հայդ մեր զբարեհռչակ սրբազան Պատրիարքդ խնդրելով ի կաթողիկոսութիւն սրբոյ Աթոռոյս, զի հզօր ցաւոյն՝ հզօր բժիշկ է պետութ վանորայ ահա ի պատասխանի ըստ գմակնիք թղթոյն ձերոյ միաբանութեամբ կրկին հաւասէր գրեցաք, և զգերյարգոյ Հայդ մեր միայն խնդրեցաք. որ այլ ասողին ևս գրոյդ չունիք առնելոյ, այլ պարտիս գալ՝ և զանձդ դնել ի վերայ սրբոյ Աթոռոյս և մերս։

Ըստ այնմ ունիք խնամալ և ի թղթոյն զոր գրեցաք առ արզոյսպատիս եղբայրն մեր և ծայրագոյն նուիրակն սրբոյ գահիս Գաղատա հոգիզօն Արհիեպիսկոպոսն Զորս բաւական վարկեալ խնամատութեան Զերում, ասեմք՝ ողջ լեր ի Տէր ի յոյս մխիթարութեան մերում Ամէն։

Գրեցաւ ի ՌՄԻԹ (1800) թուին և յԱպրիլի 23, ի ս. Աթոռս Էջմիածին։

Մինաս Արքեպիսկոպոս, Գրիգոր Լուսարար. Սիմոն եպիսկոպոս Աթոռակալ. Աստուածատուր Եպիսկոպոս. Բարսեղ Եպիսկոպոս. Թադէոս Եպիսկոպոս։

ԻԶ. *Թուղթ Մինաս Արքեպիսկոպոսի առ Դանիէլ*

Ցամի Տեառն 1800 և յԱպրիլի 23 ի սուրբ Էջմիածին։

Ի Սէր մեր՝ սիրարժան սիրոյդ սիրելութեան՝ Սիրով գրեալ՝ և սղջունաքերն ողջ

ջացուցիչ ողջունիդ նամակ և զորպիսութենէդ և զողջութենէդ յարգութեանդ ծանուցիչն քարտէզ գրեալն յամի Տեառն 1800 և ի մարտի 14՝ ակն էհաս ընդ բազմակնիք որ վասն տեղապահութեան մահասքիւն՝ գարձեալ ի սոյն ամի և ի յապրիլ ամսոյս 8՝ յաւուր հրաշալի զատկի և յարութեան Տեառն մերոյ ազատարարի Յիսուսի Քրիստոսի. և զլորամ գրեալն քան՝ ընթերցեալ՝ զամենայնէ խմացաք և ի զգուշութեացն՝ որպէս յառաջն միշտ զգուշանալի՝ գարձեալ զգուշացայ՝ ըստ գրութեանդ՝ զի ես քանիցս ի մէջ սինհոդոսին տակար անձամբս բարձրաձայն աղաղակաւ ծանուցի և ցուցի անմարդ գոլն՝ ասելով եթէ ի յայն կողմանց մեզ Կաթողիկոս կոչել զոք չի լինիր՝ զի ազգն մեր է ի մէջ տէրութեան այլազգեաց՝ վասն որոյ թէ մեզ և թէ առ ազգն մեր մեծ վնաս և տրտմութեան առիթ ծնանի՝ և այժմ փառք Աստուծոյ՝ զի՝ որպէս ես խորհեալ և խօսեցեալ էի, նմանապէսն գտաւ համաձայն, ընդ սիրելոյդ իմոյ խոկմանն և ընդ օրհնեալ ազգինն՝ և այս ի խնամոց Աստուծոյ է, վասն որոյ օրհնեալ է տէր և փառաւորեալ, և որպէս յառաջն զը րեալ եմ մեծութեանդ յատուկ պրով, այժմ ևս նոյն գրչովն գրեմ մեծանձնութեանդ, զի շուտով օր մի առաջ, անպատճառ և անկասկած զանձդ ի վերայ հօտին գնելով եկեսցես և գայցես, և մի՝ երկիցես՝ զի Աստուած մեր կոյս է, ոչ ոք կարէ հակառակիլ, զի արդար է տէր և ճշմարիտ, և ճշմարտութիւնն յաղթող, եկ սիրելագունեղ նազելիդ իմ հոգոյս, զի ես ծերացեալ եմ և ոչ կարեմ զամենայն հոգս բառնալ, եթէ տեղ հանգստութիւն ունես, եկ տեղս՝ կրել գնեղութիւն, և եթէ գնեղութիւն, եկ առ տարփալին քո, զի տացէ քեզ գհանգստութիւն. լիրաւի և լիրաւի զի, անձնահաճ ըղձիւ զքեզ կամիմք լինիլ մեզ գլուխ և տէր. վասն որոյ եղր բանիս ասպարէզ կառուցանելով ժեմ ի հատչէն ըստ իմ ըղձանացս լսող և կատարող եղիցի խնայելով ի բազմաժամանակեալ ալեաց ծերութեանս իմոյ, չապացէ լինձ ոզորմածն, լսել ձայն գուժի, և աւետիս փութոյ. ձն և ձն չգիտէք թէ, որպէս դառնաշէտ ամանակօք պիպեցայ. փառք Աստուծոյ. վասնորոյ վերակրկնելով զրեմ սիրելութեանդ, գոնեայ զպատուական անունդ որ վասն Կաթողիկոսութեան, երկուղ գրով ի թէ աղաւնոյ կապեալ յլեսցես, առ ի միամտութիւն խղճալեացս և այս փոքր գրութիւնս, մեծ երևեսցի առաջի մեծութեանդ, և ընդ յարգանս եղիցի՝ նաև յանձն առնեմ քեզ զԴէորդ վարդապետ որդեակն իմ. ողջ լեր ի յողջ գլուխն Քրիստոս և ի սէր ծերացեալ Մինաս վարդապետիս:

Սուրբ և մաքուր ողջունիդ ողջունեցեալ Իգնատիոսն, ցուպ ծերութեան իմում, մաքուր սրբազնասուրբ Աչոյդ որդիական հպատակութեամբ, համբոյր մատուցանէ հուպ առ հուպ, կենացդ բարեվաստութեան յար ըղձալով:

ԺԷ. Թուղթ միաբանից առ Դանիէլ

Ջանազիր հետևողիդ զկնի հետոցն Բերիատոսի՝ բարեսէր անձին պատուականի Տեառն Դանիէլի հոգևզգօն վարդապետի և Առաքելապատիւ Եպիսկոպոսի և արքայական Մայրաքաղաքիդ Պօլսոյ Արժանընծիր Պատրիարգի մատուցանեմք զողջոյն և զսէր՝ և զողջ լինելդ մաղթեմք յԱստուծոյ:

Առածն հասարակաց, թէ ծառ ի պըտղոյ իւրմէ ճանաչի, կնքեալ է և սուրբ Աւետարանսն, ըստ որում ասէ, ի պտղոյ անտի ճանիջիք զնոսա, ոչ կարէ ասէ ծառ բարի զպտուղ չար առնել, և ոչ դարձեալ ծառ չար զպտուղ բարի առնել. Ապաքէն հանգուցեալ նշան, ըստ սիրոյ աշակերտին, մի և այս է որպէս ասան՝ ցուցակ Քրիստոսանց, որով և դու յատկանաս, Աչոյդ Աստուծոյ անկեալ առնկ հաստատուր և սերմն բեղմնաւոր. զի թէ սէր, զնոգեկիր աշակերտելոցն բացատրչէ զանձինս, ըստ վճռելոյ Տեառն, ապա և զՅանատիր բարեխնդրութիւն, զԱստուածանմանելոցն, որպիսի և դու արդիս ճանաչիս, ընտրեալդ ի բազմաց բազմալի Սէրդ մեր, ամենայորդոր փութով հետևող զկնի հետոցն Քրիստոսի. զի զոր նոյն հիմնեալ հաստատեաց, զնորին անտեսութիւն սիրով առաձնեալ, անձնամատոյց լինիլ յօժարիս ի նորին պաշտառ պատգամներին, զառաքելոցն բերեալ յանձին վկերպարան. զոր օրինակ լսեմք և ճանաչեմք: Ուստի և որպէս հարապատ այցելութիւն և սրատեսս հոգածութեան, տաբէր գրով առաջի առնեմք Սրբութեան ձերոյ զմանաւանդապէս տիրապետն հոգևնականիս զի ըստ բարեսէր բարեացդ որպէս և կամեցար և որքան ինչ կարեոր լիցի և հանճարեղ խորհրդոցդ ձեռնհաս գտեսցի, այնպիսի կերպիւ փոյթ ունիցիս հոգևնականել պաշտպանութեանն Քանզի Աստուածեան սրբոյ Տաճարիս մերոյ չորս կողմանց անկիւնքըն բնականապէս զխախտութիւն ունին, որպէս և յարգութիւն քո լուեալ իցէ որ ի ժամանակս յառաջինս, ոչ կարի հնագունս, ի պաշտօն կալն միաբանիցն պաշտօնէից, ի դասուն յաջակողմեան արևելեան հիւսիսային անկեան գմբեթին, ուր Սուրբ Աւազանն է, անկեալ են քանի քարինք. զոր չետոյ Կաթողիկոսն ժամանակին ի կարկատելն, ոչ լուսաւորեալ որպէս զառաջինն հատատանութեան, նորա առեն յորինել դոյն ամրութեանն, նորա առեն յորինել տուեալ զկերկրորդ թաղն ագիւսեացդ, ի զգուշութիւն յաղագս խախտութեան վերնագոյն քարեաց գմբեթին ուստի անկեալ են քարինք ըստ լսելոյ մերոյ. և զի մի կարկատանն յայնմի երևեալ անչքեղս առնիցէ զչքեղագարդ կազմած լուսաձև Տաճարին, նաև այնպիսի զգուշաւորութեամբն ժամանակս լուսաձոյ Սիմէօն սրբազանին մինչ նոր ևս խախտումն երևէր արևելեան կողուց անկանց ծածկութիւնն. ապուչեալ երկուց անկանց ծածկութիւնն. ապուչեալ քարամբք ասելոց գՏանիս նոցա որպէս գիտեղ, որով ևս իցէ թէ և ժամանակ ինչ տեսեալ գնոս. Իսկ երկու անկիւնքն արևմտեան որք կան և մնան գնոս ևս, յասացեալ կարկատանքն, արդիս առաւելապէս վտանգաւորեալ երևին. զորս և միշտ տեսանելով գնոսա երևին. զորս և միշտ տեսանելով թէպէտ նորոգ հանգուցեալ սրբազան Տեառն մերոյ, ցաւէր և կսկծայր և ամենայն Քանիմերոյ, ցաւէր և կսկծայր և ամենայն Քանիփոյթ յանձին ունէր հոգևնականել վասն նորոգութեանցն և զգուշաւորութեան հաստատութեանցն, այլ ոչ յաջողեաց ամենավրդով տութեանցն, այլ ոչ յաջողեաց ամենավրդով չարաչար ժամանակի. մինչև արդիս առաւել ևս յաւելաւ խախտութիւնն, որում հարկանն ևս գործառնութիւնք օգնել ոչ ևս կարեն, քանզի որ յառաջն միայն արտաքուստ և ներքուստ գիմեթիւն որմոցն և գմբեթիցն կարծեցուցանէր զխախտութեանցն. ըստ որում նրբին ծակոտկէնիւք միայն ծծելով զջուր անձրևաց, թափանցէր զիտութիւն ի քարինսն ըստ մասին. բայց արդ ի սոյն աւուրքս ի լինել յորդ անձրևի, սուզեալ ջրոյն ժոզովեալ է վերայ երկրորդական ներքինն աղիւսեաց թաղին, անտի յանկարծ լինի զճանապարհ արարեալ հոսեցաւ ի գլուխս ժողովրդականացն ներքոյ կացելոց. ոյոյ թէ զինչպիսի լինիցի խախտութիւնն, յեղանակէն և քեզ յայտնի լինի. մինչև ի մէջն անհաս գոլով զծածուկսն ի յորմունսն և ի մէջոց երկուց թաղիցն ճանաչել անտարակոյս, միայն յերևութիցն նչմարեմք զմեծագոյն խախտութիւնն, որ որմունքն ի ներքուստ և յարտաքուստ, յերկուց կողմանց մինչեւ ցքերան նորոյ չարեալ քարանցն, այնքան են ծծեալ ղջուր, մինչև համարանց թէ անցուցեալ են ի ներքին մէջակէս քարանցն. յորս և գիճութիւնն եղեալ է իբրեւ գերբ, որոց և սըրբելն անհնար է խմիչոցն գիճութեամբ քարանցն հնացելոց, միայն զի հնարաւորեցայ նոցա գոնէ ոչ յաւելուլն զգիճութիւնն առաւել քան զանհցելոն իւրեանց. զի մի անցուցեալ և յալլս, թափանձեսցեն և ի նոսա զիտութիւնն. որպէս եւ թափանցեալ են ի քանի կալդ քարինս նորաչէն գեղեցկաչէն մատրան Սրբոց հրեշտակապետացն: Արդ թէ պինդպիսի հոգացութիւն առ այնս պարտ իցէ, քամ վանմամբ ընտրութեան մնալ. զի որպէս մեզ տեսանեմք աչօք, ըստ կերպի պատմութեան է, որպէս և լսելդ ականջօք: Այլ եթէ մեծագոյն ստուգագոյն հոգածութեանդ անձեռնհասութիւն համարեսցի, վասն երկրորդին, զի մի ըստ գրեցելոյն զառաւելութիւն գիճութեանցն և յալլս թափանցեսցին, ծանուցանեմք Սրբութեան ձերոյ, որ թէ եկեալիք Աստուծով և անօրինութեամբն նորա. թէ կամիցէք, բերէիք ընդ ձեզ զմի վարպետ արճիճ չինելոյ. զի ըստ կերպի տեղոյդ այնպիսի չինուածոցն, մաղտալից և այլոց, չինասչ և զտանիս խախտած անկեանցըն ասացելոց. զի զջուրսն զոր ոչ հոսեցուցանէն քարինքն, գնեն հոսեցուցեալ կապարեալ սալապատութեամբն, առ ժամանակ մի ևս ապրեսցին նովաւ որմունքն և գմբեթքն

խախտեցեալք. Ողջ լեր ամենայն զուարթութեամբ հոգւով եւ մարմնով ի զուարճութիւն մեր ամենեցուն: 1249. մայիս 1. (1800)

Ի լուսանկար Ամուռս սուրբ Էջմիածին:

Հասցէ ի սպաս Արքային Պաւարիարքին, ի մտաղրութիւն հոգեշողութեան յաղագս սուրբ Եկեղեցւոյն:

ԺԴ. *Թուղթ ընդունելութեան եւ հրաւիրանաց առ Յովսէփ Ծիրակոյ սրբազան կաթուղիկոսն ի Հաշտարխան ի պատասխանի թղթոյն:*

Վերջերջանիկ վեհափառ Հայրապետի ժամանելոյ ի բարձր ասպնջական փոխանորդութեան սուրբ լուսաւորչին, Ամենազաւիւ հոգեւոր հօր մերում Տեառն Յովսէփայ սրբազան Կաթողիկոսի հանուրց Հայոց խոնարհեալ որդիական սիրով և կարօտալիր մատուցանեմք դմամբողջս չնորհաբուղխ սրբոյ աջոյդ փափաքելով զուարթարար օրհնութեանդ:

Յայտնի լեալ վեհանձնութեան ձերում, զի քանիցս առաքեալ թուղթք սրբութեանդ ի Սանկտ Պետրպօլըդու և ի Մոսկովու հասին առ մեզ վերաքանչիւր ժամանակի և իմացաք զոր ինչ ի նոսա էին բանք: Եւ նախ զի յաղագս բարձմանն ի գլխոյ մերոց բազմավաստակ և հասարականամ Հայրապետին մերոյ Տեառն Ղուկասու սրբազան Կաթողիկոսին զքանս մխիթարութեան և յուսադրութեան գրեալ էիք առ յոդնաթախիծ սրբացեալ միաբանութիւնս, չնորհակալ եղաք և եմք զմեծարգոյ սիրատառ Հայրութենիդ. ոբուժ առցէ Տէրն տէրանց զկնճռս երկարս և խաղաղական: Եւ ապա զի վասն ընտրութեան յաջորդի զքանզական բանս էիր հրամայեալ, մեք որ սակս ոչ պատակառումն ի մէջ անկանելոյ միանգամ ըստ նախնեացն սահմանի գրանն արկեալ էաք առ օրհնեալ ազգըն մեր. և գլխաւորն մերազանց բազմաժողով մայրաքաղաքին Կոստանդնուպօլսոյ ըստ սրբոյ և աղդ արարաք մեծութեանդ նախնի գրովն մերով. սպասեաք նոցին պատասխանապրութեան, եթէ զինչ գրեսցեն ի վերադարձ մեզ հասուցանն մերոց. յակ տակաւին մինչեւ ցայսօր, զբացակայ պատասխանի իմն ոչ ընկալաք: Դիտէք և առ գրութիւն մանաւանդ Պաւիի արհն եպիսկոպոսին սիրելի եղբօրն մերոյ, որ առ մի նուագ զայլ իմն ունեալ գրեաց և հետեւաբար լսելի եղեն ընդհակառակն աղմուկք չվոթիցդ: Յայնմիկ ատելութեան գոյով մեր, բորբոքեցաւ զարձեալ հուրն պարսկական հինից յայսկոյս, որ տոչորեաց զմեացուածս չինութեանց երկրիս. մանաւանդ գրեթէ ի մեզ առաւելապէս ներգործեալ կացուց զմեզ բազմաաւերելիս: Իսկ զքան այնոցիկ փորձութեանց իսկ ժամանակաց ի ձեռս մեր օրինակ բազմակնդոյն համահաճութեան կողմանցդ մերոցդ. որում ընթերցման անդամ չեղև պատեհ ժամ, այլ միայն վերծանել, և զպատասխանի խորհիլ: Եւ ժամանակքն մեզ ատուբք չարչարանաց և զառնադէտ վշաստաց ձգեցան մինչեւ յօգոստոսի 6, յորում եղ բանակն ի քանակատեղին որ ընդ մէջ գղեկին և տեղւոյս և լաւէր ևս զնոյն ամսոյ քան և մի երորդ օրն, յորում, ի Շարաթ զաւառէ զերևոս զարձուցին առ Նախիջևան: Յայնմ հետէ ևս ոչ զտեալ զհանգիստ բնաւ այլ նորանոր կրկնք ի մերձակայից վշտանալով և ի սպառեցմանէ ամենայն պիտոյից հոգալով, ակն ունէաք և ի ճանապարհն թղթոյ իրիք՝ որ դիւր ընծայեսցէ սրտից մերոց, անդադար ուրեմն ի սեպտեմբերի ԻՉ, էհան առ մեզ թուղթ մի ի միձէն Պօլսոյ ի Պաւիի արհն եպիսկոպոսէն գրեցեալ ի յունիսի Դ. որով գրեալ էր զաւելս ընտրութեան բարեբաստիկ սրբազան վեհափառիդ մերոյ եթէ նախ յօգոստափառ հոգւոյ կաւսերէն և ապա նորին ակնարկութեամբ ի սէրութենէն Տաճկաց և ի մերս ազգի լրութենէ ընտրեալ և ընկալեալ եղեւ. Զկնի այնորիկ՝ զառ ի սրբութենէդ ձերմէ ի Հաշտարխան ի սեպտեմբերի 17՝ գրեալ զողջունս ձերն նամակ ընկալեալ յարգանօք ի վեցն Հոկտեմբերի ամսոյս, և տեսեալ զվարդապոն գրչիւ Հայրապետական նորահերս կնքոյդ և ժողովեալ ի տուրբ եկեղեցին միաբանութեամբ ընթերցաք, և տեղեկացեալ զլաջողմանէ կոչմանդ ի բարձրագոյն աստիճան սրբազան կաթուղիկոսութեան ազգիս Հայոց և մեծի գահիս Հայաստանեայց, ըստ վերնամանամ տեսչութեան մերոյ ընդ մեզ եղելոց:

գոհութեամբ փառաւորեցաք զանուն Աստուծոյ ամենակալի՝ որ լայց եղեալ անալցելու սրբութեանս մերում չնորհեաց զդիրընտիր հայրդ ի հայրութիւն հաստատեցաւ: Որք և և միջնորդութեամբ ատմ քարտիսի մատչիմք ի հանդէս վեհապարդ Տեառնդ չնորհատուրել զբարձրագունութիւնդ՝ ասելով կեցցէ վեհափառ Հայրապետդ մեր պանծալի պատուով ի գլուխ կաթուղիկէ սրբոյ եկեղեցւոյս Հայաստանեայց՝ ի պարծանս ուխտի մանկանցս և համօրէն ազգիս: Ջոր և պահպանեսցէ Տէր հղօր ձեռամբ իւրով, և առաջնորդեսցէ խաղաղութեամբ ժամանել ի տուրբ դան, և արժանաւորել կաթողիկոսական օծման ի տուրբ հոգւոյն. և կարողացուսցէ ըստ վայելչութեան տնտեսել զտուրբ գան սիրական և զմանկունս սորա ղբանաւոր հօտն երկնաւոր հովուապետին, առ ի պահանել ժառանգաւոր անթառամ պսակին: Հրամայեալ էիք ի նամակի ձերում, և զոմանս պատուէրս, զոր ծանեաք մի ըստ միոջէ, և մինն այս էր, զի զանցս մեր ծանուցանիցեմք Մեծանձնութեան Ձերում Բարեաք էր հրաման ձեր, այլ անցքն մեր որք ի մալիսէ մինչև ցսեպտեմբերի մէջն, և ներկայական հոգք և տարակուսանք մեր առ պակասաւորութեանց, և առ ապագայական ցաւս, ոչ լինի գրել. և սէրութեան ձերում ի բացուստ չէ հնար զարման առնել վշտաւորութեանց մերոց: Այլ զի Աստուծոյ և ի մարդկանէ մտադիր տուեալ ես զանձն ընդ աչս տիրական լծոյ, պարտիս աւուրբ և ժամս միով յառաջ կանխել և փութացուցանել զչնորհաբեր գալուստդ ի տուրբ աթոռս. Քանզի մինչ ազգն մեր բոլոր հաճեցեալ են ընդ վեհափառութիւն քո, ի մէջ ի միաբանից ևս որդիական հնազանդութիւն սուրբ հօրդ հաստարակաց, և ոչ բնաւ ընդդիմութիւն, և ի գալդ բարեաւ՝ ի վերայ գլխոց մերոց ունիս զտեղի ըստ նախագրեալն մերում խոստման. Ապաքէն ազաչեմք և խնդրեմք, մի ամենևին կամիցես յամել և յապաղել, այլ զամենայն պատճառանս լետոյ թողեալ հրամայեսցես երագ ընդ երագ գալ, և ի դեկտեմբերի վերջին աւուրսն գոնէ առաւնօր գտանիլ, զի մինչև ցգարունն կատարեսցես զամենայն զարիւրաւոր գնովալիսն քո և առնս սրբոյ: Բայց եթէ ապասեսցես գարնան, և յայնժամ գարձեալ վերատին բոլոքևցի հուրն յարևելից, (զոր Աստուած խափանեսցէ), մեք որք միանգամ յանտիրութեան զոլով արբաք զճաշակ գառնութեան նոցա, մի ևսանդամ ոչ կարեմք տանել, զի թէ կամիցիմք ևս անօգուտ է. ապա եթէ այնուհետև եկեսցես, և ոչ զմեօք ի մէնջ գտցես առ, և յայնժամ գայն և չգալն ոչինչ զանազանին: Հաւատարիմ լիցին Տեառնդ բանք ծառայիցս. Վասն որոյ կրկին առնեմք խնդրուածս առ բարձր սրբազնութիւն ձեր՝ խոնարհել ի մաղթանս մեր, որք յայսմհետէ ակնադէպ սպասեմք յառաջիկայ մեծութեանդ, և յայցեմք յԱստուծոյ ամենակալէ՝ լաջողել զգալուստ քո ի բարիս: Ողջ լեր պանծաւոչք գլուխդ Հայաստանեայց սուրբ եկեղեցւոյ, ի մխիթարութիւն գլուխն հաւատացելոց Քրիստոս, ի մխիթարութիւն և ի պարծանս խոնարհ որդւոց և ծառայից քոց՝ վշտակիր միաբանից սրբոյ աթոռոյս և պիսկոպոսաց, վարդապետաց և աբեղայից առաքելաշէնից ի Թիֆլիս, և այլ համայն աստիճանաւորաց ընդ մեզ եղելոց:

Գրեցաւ յամի Տեառն 1800 և ի հոկտեմբերի ԺԱ, ի լուսանկար աթոռս սուրբ Էջմիածին:

ԺԵ. *Թուղթ երկրորդ առ Յովսէփ կաթուղիկոսն ի գործակալաց սրբոյ աթոռոյս յիշումն յառաջ գրեալ թղթոյն հրաւիրանաց եւ ծանուցումն զմահուանէ Մինաս արք եպիսկոպոսին, եւ խընդիր սահման անյապաղ գալ ի սուրբ աթոռս:*

ՈՈՈ Տեառն Յովսէփայ սրբազնասուրբ կաթողիկոսի ի քաղցրաձայից ակնարկութեան Աստուծոյ ընտրեալ յառաջագոյն ճանէնէն Աստուծոյ ընտրեալ ամենաղնիւ նաչմամբ և չնորհազարդեալ ամենաղնիւ քաջընտիր հովապետի և լարարիան գլխոց հաւատացելոց Քրիստոսի . . . . փեսայութիւն առաքեալ նշանագրելոյ . . . . փեսայութիւն անարատ հարսին Քրիստոսի լուսանկար գանարատ հարսին Քրիստոսի լուսանկար գանարատ հարսին Քրիստոսի լուսանկար գան

կարօտիս օրհնաձիր սրբոյ Աչոյ գնամբոյս մատուցանելով՝ ծանուցանեմք զայս ինչ։

Վանդի լետ ժամանելոյ առ մեզանուխիկնա չնորհալի նամակի Ձերոյ սրբութեան ի Հաշտարհան գրեցելոյ ի մեսասանելորդ աւուր ամսոյս գրեցաք գթութիւ հրաւիրանաց և աղերսանաց առ ձերին մեծամանդէս վեհափառութիւնն, զոր մինչ յուզարկեցաք չերեւան հարկ եղև մեզ ի հրաման իշխողին դնալ անդ, որք ի գրաւ պատասխանատուին մերոց՝ ընկալեալ և առ ի նմանէ գթութիւ և գրեալ մեր ալեալ նոր թղթով գպատմութիւն անցիցն համառօտակի և վերատանելորդում աւուր ամսոյս գարձուցաք գթղթաբերսն լնբնանու առ ի Թիֆլիզ և մեք գարձաք առ սուրբ գան, և այն ինչ ժամանեցաք ալսր, գնողեսր Հայրն մեր գմինաս ծերունափայլ արք եպիսկոպոսն՝ զոր թողեալ էաք ի թեթն հիւանդութեան, գտաք յայնժամ ի տագնապի ծանրագոյն գասց. որում մինչ պատմեցաք գիջումն կամաց իշխողին, ի կամս մեր, կարի լմն գիւրաբիր եղև։ Բայց գի կամք եղեն Աննման Արքային կալել գնա կեանս յաւուր կենացս, օր գան օր առաւելաւ հիւանդութիւն և ինքն երանելին ևս իբրև ի մացաւ գնրաւէր մանուն, պատրաստեցաւ խոստովանութեամբ և հաղորդութեամբ։ Եւ յամսոյս ԻԹ. ի չորրորդ ժամու գերեկին առանդեաց գրբեանեալ գիւր հոգին առ Աստուած։ Արդ՝ Տէր մեր սրբազան գկնի վախճանման հոգելոյս Հայրապետին երկու պատուական ծերք էին առաջոր, ի սուրբ գահիս՝ աչխատասէրք և ակտաղանք և բարեջանք. առաջինն այն այս չիշատակեալս, խոհական բանասէր և իմաստուն վարդապետս Երկրորդն հաւատարիմ և ընտիր լուսաբար Գրիգոր առաքինաղարդ վարդապետն Ցորոց երկոցունց պիտանեզոյն արանց՝ լուսաբար արևին կառաջ քան զգալ պարսկական հնինն մնաւ խաղաղութեամբ և թաղեցաւ՝ փառաւորապէս սրոյ գրկէթ գիւրազգն մանն, ցանկալի էր կենդանեացս քան գթշուառալեց կեանս մեր Իսկ Մինաս հոգելոյն սրբ եպիսկոպոսն կրեալ և գդառնութիւն նեղութեանցն գիւաժողով օրսն և վշացեալ լանչալի հոգս, լետ վախճանեցաւ, քան ո. րում ծանուցաւ։ Եւ թէպէտ հանդիստ էր նմա ի վշաց ծերութեան և աչաց վառնդին զերծանելն, սակայն մեք բոլոր միաբան, որ գնա փոխանորդ Հայրապետի ճանաչէաք և ի մնծութենէ ձերմէ և ի Կոստանդնուպոլսեցւոցն բազմակնով կարգեցեալ սեպազան ունէաք, որ ամենեցուն պատկառելի հրամանատու էր, և խորհրդականութեամբ նորին վարէաք, և իրատուքն միխիթարէաք. ալսօր դրկեցեալ ի նմանէ ի մեծի թախծութիւնս կամք, տեսանելով գմարդապետական սպասնալեան առ մեզ վճարեալ, գբարձումն առն տգօրի, և գիմաստնոյն և գծերոյ, և գսքանչելի խորհրդականին։ Այլ Հանդերձեալն Աստուած՝ հանդուցիչն ննջեցելոյ և պահպանիչն կենդանեաց լուսաւորեսցէ գնոգիս բարեվիչատակ յոդնավաստակ արք եպիսկոպոսացն, և գԱմենապատուական գլուխդ սրբոյ եկեղեցւոյ մերոյ յետ գլխոյն Քրիստոսի, ողջ պահեսցէ և ընդ երկայն աւուրս արասցէ ի պարծանս և ի միխիթարութիւն բազմավարս որդւոցս քոց և ծառայից։

Եւ արդ պարտական համարեալ գայս ազդ առնել սրբազան վեհապետիդ մերում, ի վերայ այսր մանաւանդ կարևոր իմանամբ կրկնել և երրորդել գվնդիրն հատարակութեան մերոյ, այս է գանկապազ գալստեան սրբութեանդ առ սուրբ աթոռս գանդի այս ժամուս եղեն անտեղեակ գոլոյ սրբոյ տանս և տարակուսանս լինելոյ միաբանութեանս, և սրբութեանս մերում այն գլխաւոր ազգաց ևս ժամանեցին ի վերայ ի կենդանութեան ձերոյ՝ լսելոս նոցա նազելաց, լետ նոցա ևս պահանջոյն գինչ ունիմք առնել։ Թէպէտ և աչխատասիրեմք, թէպէտ և հոգամք, թէպէտ և ջանամք վասն բարւոյն, սակայն ընդառն և զօրութիւն իւր գինչ է կար զօրութեան մերոյ, և գի ի մէջ օձից և կարճայ բնակեալ նմա, ըստ բանի մարգարէին, և ժամանակս մխորհել սղութիւն ամենայն պիտուից կարօտաբաստ լումէքէ գանկ մի չէ մնալ ի սուրբ տունս, բայ ի լուսաւորացն եկելոց և (նոքա ևս լայնալիսկ աւուրս եկիցն որ ժամ մի կառաջ ի բաց առնելն հոգալաք)։ Բայց պառաւին եղեալ, ոն իբր թէ սպառելոյն։ Ընդ այսորիկ ծանիցէ Ձերութիւնդ և գայնսակի պակասութիւնսն որք ըստ հոգևորին. ի քանի վիճակս եպիսկոպոս ոչ գգ. և աստուծ լարտաքուստ և ի ներքուստ սպասողքն չլացան պիտելով ի ճանապարհս կաթուղիկոսարակութեան. ակնունիմք թէ օգնութիւն լինիցի. և գալ պիտոյս ձերդն ևս պատրաստեմք, և գամենայն հոգալիսն տեսանեմք։ Զատանդս ինչ գորս ի մնծի վրդովմանն առրեալ էին սրբոյ աթոռոյս. ի բերդն ամբողջ գարձուցին առ մեզ։ Ձերութիւն ձեր ապահով մնօք եկեսջիք և մի յամեսջիք. ակնապէտ սպասեմք աւետաւոր գրոյդ և տրախտարար գալստեանդ։ Ողջ լեր ամենայն խաղաղութեամբ և փառաւորութեամբ ի մխիթարութիւն որդւոցս քոց և ծառայից իրր գորձակալ սրբոյ գահիս առորակնգողաց։ Գրեցաւ լամի կենարարին 1800, և ի Հոկտեմբերի 14. ի սուրբ Էջմիածին։

Ի. Թուղթ Յովսէփ կաթուղիկոսի առ Գայանէ։

Աստուածապսակ օգոստափառ Կայսր և ինքնակալ

Ամենազօրմած Տէր!

Որոյ Ազօթարար և Ցիսուսի Քրիստոսի ծառայ Յովսէփ կաթողիկոս և ծայրագոյն Պատրիարգ ամենայն Հայոց Առաքելականի Եկեղեցւոյն Քրիստոսի սրբոյ Էջմիածնի, և փոխանորդ սրբոց Առաքելոցն Թադէոսի և Բարզուղիմէոսի, և ս. լոյս Լուսաւորչ ն մերոյ Գրիգորի։

Ո՛չ գադարիմ ի փառաւորելոյ գԱստուածամատաստա և Արքայանալ գՔէզ ձերոյ կայսերական մեծութեան որ բարձրացեալ գինս ի գանազան ասիածնս չնորհաց, վերջապէս եղիք ի վերայ իմ գդերապոյն պատիւ բան հոգևորական կոչմանս, այսինքն կացուցիք զիս լինել Կաթողիկոս և ծայրագոյն Պատրիարգ ամենայն Հայոց սիրելոյդ ընդ երեսս երկրիս։

Ուրեմն ուրան լինի այսօր եկեղեցին Հայոց, գի ըստ որում նա չէ խնարհման գատաստանի իւրոյ՝ փոխարինեցեալ կախիւ, նախարարել և վերահաստատել գհոգևորական իշխանութիւնս իւր ի ձեռն սատրաստեալ և այլահատատ տէրութեանդ, ոյր վասն մեծապէս ցատգնեալ հնձէր, իսկ այսօր տեսանէ որ կաթուղիկական մնծութիւն որպէս Աստուած խաչին Քրիստոսի հոլանատորիչ իրոյ սալ։ Այլ և Պօլսոյ նուիրակն ի մետաղս (°) և չորք վիճակք ևս ի տէրութեան օսմանցւոց, ահա յերիս ամս առանց նուիրակի են, որոց կոնդակքն գրեցեալ հոգելոյս սրբազանն ձեռնհաս չեղև առաքել։ Սրբալոյս մեռանն ևս նուազեալ է մնրձ ի սպառումն, ուստի նախատրամբ լուսահոգի Հայրապետին ներին պատրաստեցաւ ձեռամբ մերով, և այնպէս կնքեալ պահպանի։ Արդ այսքիկ պակասութիւնք հարկաւորք կարօտին գոր բազկի, բարձր սրբազնութեան ձերոյ, առ լցումն։ Վասն որոյ աղաչեմք զվեհափառութիւնն Ձեր մինս ամենեցուն լետաձգել այլ փութացուցանել գբարիսք գալստեան չքեղաչուք փութալով առ մաքուր հարսն քո սգացեալ որ գբազձանն իւր առ երգութիւն ընթացեալ գիշդ ցուցանելով կոչէ տարիմամբ սրբոյ ոյդ գուցանելով կոչէ տարիմամբ սրբոյ գարձի եղբօր որդի իմ, և նմանոյ այծն. մանց կամ որթուց եղանց ի վերայ լերանց խնկաբերաց, եկ և բարձ գխորութիւն ապրութեան իմոյ և որբութեան մանկանց իմոց։ Եւ մի գուցէ լինոյ բարձրաձայն աղաղոյ։ Եւ մի գուցէ լինոյ բարձրաձայն աղաղակացէ, թէ խնդրեցի գնա և ոչ գտի, կոչակացէ, թէ խնդրեցի գնա և ոչ գտի, կոչեցի և ոչ ետ լսել գձայն։ Ապաքէն ըստ խոստմանն Ցեսուեդ, և ըստ խնդրոյ ծառայեցս կամաց և չանս երագել ի գալ որպէս լիցս կամաց և չանս երագել ի գալ որպէս գի գոնէ ի դնկատմբերի վերջին աւուրն ասատնօր գասնիցես, և գրազամ հոլովիս սրբոյ տան (որ չէ արձանացուցանելի ատ) սրբոյ տան (որ չէ արձանացուցանելի ատ) և այնր գինչ նչանք երևեցին, որք թէ լատ գազգութեան իցեն անխոով վայելեցուք, իսկ թէ խռովութեան իցեն մի անդադարատ գասնիցեմք. ամէն ասեմք գի չուշանամ անդասնիցեմք. ամէն ասեմք գի չուշանամ անդղխութիւն մեր և անդադարատ լինելն ածղխութիւն մեր և անդադարատ լինելն ածլոց է գվախճան չինութեան սրբոյ աթոռոյս, զոր մի արասցէ Տէր։ Ջներկայական կացուցմինք նուաստիցս այսպէս գիտել լիցի գոբոլոգատի Հայրութեանդդ, գի ի գարձէ երկրակացաց և վանդութիւնէ իւրեանց, մինչև գարգ ևս խաւնարհութիւն և չվոխանմն ատ գա ոչ գադարեաց, գի ոչ գոյ խոգադութիւն ամբարչաց, այլ ամենայն ջանիւ ջան գործեալ գմեացորդ սր ալն ցորենով ժողովեալ գինացք գԳԵ. սամար որ սերմանելով ևս չէ բաւական։ Գնեցաք և գնեմք մինչև ցի սամար գարի և ցորեան, և ի լօրնեալ երկիրն Գարսոյ ժողովարար առաքեցաք կռնդակս հա-

տանն եղեալ, հաստատէ իւրոյին ներգործութեամբ զսուրբ Աթոռս նորա՝ ընտրելով զնովաւաձեաս նորին։

Զի որպէս ոչ գոյ տեսակ ինչ ողորմութեանց՝ զոր ոչ ընկալալ ի ձերդ կայսերական մեծութենէդ, և ախորժեալ վայելեցի, նոյնպէս և ոչ գոյ կերպ ինչ չնորհակալութեան՝ զոր արժանապէս նուիրեալ բացայայտեցից ձերդ կայսերական մեծութեան, զիմ ամենանպաստակաց ջերմեռանդութիւնս առ սուրբ անձն ձեր, ճանաչեմ ստուգութեամբ ի յանենայն սրտէ իմմէ որ թէ ամենայն լեզուք միաբանիցին ընդ իմոյս բարբառոյ փառաբանել զանսահման բարեգթութիւնս՝ և բոլոր զԱստուածածնման առաքինութիւնս ձերոյ կայսերական մեծութեան, սակայն և յայնժամ ոչ բաւականանալին զօրութիւնք այժանաւորութեան վերջնոց առ առաջնոյդ։

Յաղագս այսքանեաց անբաւ ողորմութեանց ձերոց ցուցելոց առ յիս և առ համայն ազգն իմ առաքեցի առ սուրբ ոտս ձերոյ Կայսերական մեծութեան, զամենանպատակ ծառայն ձեր և զսիրելի որդին իմ և զյաջորդ արքիմանդրիան Վրիգոր, զի զներքին սրտի իմոյ զլիալի չնորհակալութիւնս մատուցէ Աստուածահաճոյս Աթոռոյ ձերոյ, և ընկալեալ զԱմենաբարձր Հրովարտակ չնորհաց և այլ ողորմութեանց ձերոյ վերադարձցի առ մեզ, որով զօրացեալ յառաջ խաղալ մարթասցուք առ ընկալնուլ զօծումն լիութեան սուրբ Հոգւոյն ի գլուխ մեր, և ապա ձեռնադրեալ զնա Արքեպիսկոպոս, ի վերայ Տիրանատառս Տէրութեան ձերոյ եղեալ հայոց, գարձուսցուք օրհնութեամբ սուրբ տեղեացն՝ և մեր ամենանպաստակաց չնորհակալութեամբ առ Ամենամաքուր գրշապարս ձերոյ կայսերական մեծութեան։

Ամենայօդուտափառ Թագաւոր Ամենողորմած Տէր։

Որպէս դուք էք պատկեր Աստուածային բարերարութեանց և իսկական կերպարան վերնոյն էակի, նոյնպէս և սիրտ ձեր կալ ի ձեռին նորա, ոյր ուսան և ես խոնարհեցուցեալ զծունկս իմ առաջի արքացուցեալ Աթոռոյ ձերոյ կայս. մեծութեան, հեզութեամբ աղաչեմ զիջանել ի գերամբարձ Աթոռոյ ձերմէ և ունկն մատուցանել աղաչանաց Ագինա Հայկայ և նոցին խոնարհ հովուապետի զոր զուք զնա ի սոյն պատիւ վիճակոչեցիք, հալեցարուք ողորմածագոյն Աստուածն ի նա և ի հօտս նորա, որ ի Տէրութեան ձերում, և որ յարատևոյ ամիս, քանզի նա՝ զկնի Աստուծոյ ի ձեզ հղեալ ունի զյոյս իւր. և զվիճակ բարեբախտութեան իւրոյ, ի սուրբ անձն ձերոյ կայսերական մեծութեան։

Եւ իմս չրթունք և սիրտ յամենայն ժամ առ Տէր ունին վերառաքել զաղօթական նուէրս մինչև ցեղ չնչոյս. որպէս դի, երկրեսցէ նա զամենաբարեպաշտ և զԱստքինասէր կեանս ձերոյ կայսերական մեծութեան, վասն բարօրութեան Քրիստոնէական եկեղեցւոյն, փառաւորութեան խաչին Քրիստոսի, և սակս իսկական մխիթարութեան իմոյ։

Ձերոյ կայսերական մեծութենանն
Ամենանպատակ Աղօթարար,
Յիսուսի Քրիստոսի ծառայ խոնհագոյն
ՅՈՎՍԷՓ ՊԱՏՐԻՈՐՔ ամենայն Հայոց,
իշխան երկրաչնաքազուկ Արդութեանց։
կնիք.

Յամենայն Նոյեմբերի 14 եղի
յամի Տեառն 1800
ի Վատրախան

ԻԳ. *Թուղթ Ղազարոսի ի Միաբանից սրբոյ աթոռոյս առ Յովսէփ Նորակոչ սրբազան կաթողիկոսն յաղագս զայլոյ հատանելոյ ասա ի մեծէն Պօղոսէ արքունական Քէրմանին եւ ընտրելին եւ համահաճութեան մահտէրին, ճեռաւոր առ ի շուտով գալ։*

Աստուածարեալ երջանկափառ մեծի Հայրապետիդ Հայաստանեայց, ծայրագոյն Պատրիարգի Քրիստոսանիմն սրբոյ գահիս Էջմիածնի՝ և տղոց Տեառնդ մերոյ Տեառն Յովսէփայ սրբազան կաթուղիկոսի որդիական լոգնաբաղձ կարօտիւ և ջերմեռանդ սիրով տամք զնամբոյրս օրհնաձիր սրբոյ աջոյդ, յայտնելով զիմաքոյ սրտից մերոց առ չնորհըս Հայրական ձեր առատ խնամոց,

Եւ խոնարհաբար ծանուցանեմք վեհափառութեանդ, զի յայգելի եղբայրն մեր

մանասարատար Պաւլիք չնորհափալլ արի եպիսկոպոսն գարձ արարեալ ի Կաստանդնուպօլսոյ անցուցանելով ընդ երկարութիւնս երկիւղալից ճանապարհաց ողորմութեամբն աստուծոյ անվտանգ եմուտ յերկիրս մեր բերեալ ընդ ինքեան ղչքեղազարդ փեշմանն, ի մեծազօր թագաւորէն օսմանցւոց, և զբերաթն չանուն մեծութեան ձերոյ չնորհեալ հանդերձ օրինակօք իւրեանց, և զմանսերական թուղթն մեր հաճութեամբ ընտրութեան ընտրելոյդ կնքեալ չամնիկ երևելեաց անձանց։ Որոյ զուարճալի գալուստն մինչ ազդ եղև մեզ ելաք բազմութեամբ եպիսկոպոսք և վարդապետաց ընդ առաջ, և ի պատ և վարդապետաց ընդ առաջ, և ի պատիւ մեծի թագաւորութեան խնամոցի բազմութեան ազգի մերում, և ի նշան որպիական սիրոյ և հնազանդութեան մերոյ առ ամենապատուական Հայրութիւնդ, հնչեցուցամք զանգակաց հանդիսիւս մուծաք ի սուրբ աթոռս, ի նուիրեալն ԻԳ. և ի յաջորդն Ներսիսէ բազմական ի կարգաւորաց և աշխարհականաց բազում եղեն մանչկն համանաճութեան, և ծաղկավայլ փեշմանն արքունական ի տեսութիւն ամենեցուն. որք և արքունի բաժակ ուրախութեան յաղագս կենաց և առողջութեան գերազանց գլխոյդ մերոյ, խորհրդականի կարդացաք զարժանին օրհնութեանն չնորհել Տեառն ամենակալի զչնորհազարդ վեհապետդ մեր սրբոյ աթոռոյս հաստատել և ամրացուցանել զձեզ ի նոյն Պատրիարգէ և լիչխանաց ոմանց, ի Թօխաթու հնուրեակ Գրիգոր վարդապետ եղբօրէն մերմէ ս. մեծութիւնդ որք կարծելով թէ աստ իցէք, յերեսս թղթոյն ի սուրբ աթոռս հասանել էին գրեալ։ Այլ զի տակաւին ոչ լուեալ լինի գազդ և ոչ հասանելոյ, ահա և զայնսիկ թուղթն ընդ սմին գրոյ մերում յուզարկեցաք ի սպաս բարձրութեանդ, հանդերձ Զմիւռնիայեաց Ապրօհան Մարզար ազգէն Թղթոնէ բացելով՝ որ աւուրբք բազմաք յառաջ էր հասեալ աստ Ընդիմիք և զայլ գրելիս առ Տէրութիւնդ, բայց սպասեմք ի Հոկտեմբեր ՅԳ. և ի ԼԱ գրեալ Թղթոցն մերոց պատասխանեաց, իսկ առ ծանուցումն գալոյ Քէրմանին և բէրաթին ձերոյ՝ այսքանս չատ լիցի։ Մնամք գերամբարձ վեհապետութեան ձերին խոնարհ ծառայք և որդիք սրբոյդ գահիս միաբանք եպիսկոպոսք, և վարդապետք ստորակոթեալք ի Թղթիս, և այլք ի Թիֆլիզու լեալ զնամբան։ Արդ սրբազան հայր մեր, որպէս մեզ, նմանապէս և ձերում իմաստութեան յայտնի է որ մինչև յայժմ արքունի նամակ կաթողիկոսականք կամ ընդ կաթողիկոսին են հասեալք, կամ կաթողիկոսն աստ նախապատրաստ գոլով, առ նա են հասեալք իսկ այսքիւ նամակ հանեալք յարքունուստ յետ բոլորման տարւոյ վախճանման նախնի կաթողիկոսին տակաւին ոչ գտանի աստ յաջորդն՝ առ որ զտուղն առնուցուն։ Գանգի զինչ երևումն պատահման, եթէ ոչ առ գոհացութեան, և զինչ զօրութիւն անուան առանց ներհակութեան։ Ըստ այնմ և բացակայութիւն այսոցիկ ի Տեառնէդ իւրեանց ընդունելութեան, թերց որոյ չզօրն առնել ինչ։ Վասն որոյ գարձեալ յիչեցուցանեմք, վհանձնութեանդ զնախագրեալսըն մեր զաղաչանս, զի անդադար փութով ակնկաս զօրացուցանել զրանս հրամանաց արքունի հրովարտակացս, և մատուցանս գարքունի սրբոյ աթոռոյ, և մատուցանել գալոյ Քէրմանին և բէրաթին ձերոյ՝ այսքանս չատ լիցի։ Մնամք գերամբարձ վեհապետութեան ձերին խոնարհ ծառայք և որդիք սրբոյդ գահիս միաբանք եպիսկոպոսք, և վարդապետք ստորակոթեալք ի Թղթիս, և այլք

ամենեքեան որք ընդ մեզ։

Գրեցաւ լամի Տեառն 1800. և ի դիկտեմբերի. . . ի լուսանկար աթոռ սուրբ Էջմիածնին։

ԻԲ. Թուղթ Յովսէփայ առ Դաւիթ Ալիսկոպոս։

Ցիտուած Քրիստոսի ծառայ Տէր Յովսէփ կաթուղիկոս և ծայրագոյն պատրիարք ամենայն Հայոց՝ Առաքելականի Եկեղեցւոյն Քրիստոսի, նաեւ Լուսաւորչի սրբոյ Աթոռոյն Էջմիածնին։

Յորմէ բազմաւ սիրով Տեառնասէրդ ողջունիս և անդրանիկ օրհնութեամբ ծանիր, սիրեցեալդ իմ հարազատ Դաւիթ բազմաշխատ վարդապետ, և յոգնահանճար Արքեպիսկոպոս։ Ցի գրեանքն քոյ՝ զորս ի Պօլսոյ գրեալ էիր, վերկուան ի Յունիսի քսան և ութն, և զմինն ի Յուլիսին, առ միշտատեցման անուան մերոյ՝ և քոյդ իջանելոյ ի ճանապարհ զամենայն ի միասին ընկալայ ի Սեպտեմբերի 12, ի չՈՁգարխան, ի գառնալն իմ ի նորոյն Նախիջեանս, առ որ դիմեալ էի ի Մոսկովա, ըստ մեծահասաւտ Ջերմեռանդական խնդրոյ և թախանձանաց հասարակութեան նոցա, առ ի չնորհել զմեր Վահանապատական օրհնութիւն։ Ընկալայ և ըստ քոյդ գրեանց զբարձրագոյն Ֆէրմանի Վասոի չէրիֆի [2]) օրինակն տղօր Թագաւորութեան Օսմանցւոց, ընդ հայերէն թարգմանութեան իւրոյ, և զի որովհետև ամենայն Թուղթքն ձեր և պատրիարքին Պօլսոյ, և իշխանացն և այլոց բազմաց, ընդ սիրբէլի *) փարմանի, ի Սանկտ Պէտէրբուրգ առաքեալ էր գնացեալն, ուստի ի Ռուսաց բարբառ անդ թարգմանեալ զգիրս պատրիարքին, քոյ, և ամենայն իշխանացն ևս զգաստի չերիֆին. և այնպէս ցուցեալ էին ոգորմած կայսերն մեծի, և ապա գամենայն ի միասին կնքեալ և զչալիւբ թարգմանութիւն ֆէրմանի ընդ նոսին առաքեալ էին առ մեզ, (զորոյ օրինակ առաքեցի ի Թիֆլիզ), զորս ընկալեալ մեր ուրախացաք, և զմեր բերածն կատարեալ պիտացեալ միամտեցաք, և մի ըստ միոջէ զղրուիլունն քոյ ընթերցեալ Տնօրինողին ամենայնի փառս և գոհութիւն վերադարձուցաք, որ զընդհանուր զԱզգս մեր զտարացրուեալս աստ և անդ՝ այսպէս միաչունչ և մխահոգիս կազմեաց. մինչ զի լաւուր Պայծառակերպութեան Տեառն որպէս և մեծն Պօլիս, նոյնպէս և ի Մոսկով ի ներկայութեան մերում մեծաւ հանդիսիս, և ի Նոր Նախիջեւան, ի Գրիգորուպոլ և յայլ քաղաքս, անուան մեր ընդհանուր Ազգիս Հայոց Գահանայապետական կոչման սկիզբն եղեւ, որպէս թէ կանուխ ժամանակաւ խորհրդեամբ Ձայնից էին տուեալ միմեանց։

Նոր պատրիարքն մեծին Պօլսոյ երկիցս է գրեալ առ մեզ գիր, և զիւր խոր խնամարութիւն և զորդիական հնազանդութիւնն այնու ցուցեալ առ մեզ կատարեալ խոստմամբ, ունիլ առ մեզ յարաժամ հաւատարմութիւն և զհրամանակատարութիւն մինչև ցմահ իւր. և խնդրեալ էր ի մէնջ չնորհել գկոնդակ վերահաստատութեան պատրիարքութեան իւրոյ. ուստի գրեցաք առ նա և առ ամենայն իշխանս զպատասխանին թղթոյ իւրեանց և առ հասարակութիւնն զկոնդակ անդրանիկ օրհնութեան, ըստ փափաքանաց սրտից իւրեանց, որք որպէս հարազատ որդիք կարօտք հայրական գրոյ և օրհնութեան մերոյ՝ ըզճանօք խնդրէին. և գրեցաք ի սմին վճռոյ խրատս և զիրկառիթ պատեհս առ ամենայն մարդկիզէն կացութիւնս, ընդ որում ևս չնորհեցաք զվերահաստատութիւն պատրիարքութեանն և խրատս օգտակարս առ լցուցումն պաշտաւորութեան իւրոյ, որ և լուսամբ թէ ամենայն ժողովրդականացն զաւք գրաւական միխիթարութիւն այնու ունիցին, զի ի բազանդակ յանցեալ կաթուղիկոսացն մերոց հաւատոյ գիտեմք որ նոյն գունակ կոնդակ քաղցր և ախորժ հայրական խրատուց և միխիթարութեան սրտի ընկալեալ չեն. և խոստացեալ իմ գրէն և պատարուն ի սուրբ Աթոռոյդ գրել, ևս ընկալման օծմամբ գչնորհս սուրբ Հոգւոյն ի գլուխ մեր։

Ցոր ինչ սակս Գանիէլ վարդապետին տարկուռն էր՝ հայրական գթով լայեցեալ գրեցոյ, գլխովինն գրեցի պատրիարքին և իշխանացն. գի և նա իմ է. կամիմ ևս զամենեսեան ի գոգ խնամոց հայրական սիրոյս ժողովել. և ամենեցուն գնահատութիւն և գանգորրութիւն պարգևել, գի գչոմ առցին հեզութեան և քաղցրութեան սրտի խոյզ և այնու ի բարելաւութիւն անդր լառաչնոց լինիցին ամփոփիչք սրտի՝ ըստ Հոգւոյն կոչման Հօրն իւրեանց, մխիթարութիւն տամայն Ազգիս Հայոց և պարծանք Սօրն լուսոյ սուրբ Աթոռոյն Միածնաիջի։

Գնոյդ ամենայն թղթոց զպատասխանին զորս գրեալ եմ առ Գնդ՝ յուսամ թէ ընկալեալ իցես զի պատրիարքն և պարոն Գէորգն (Ագաթէկեան) գրեալ էին մեզ յՕզտատոսի 15, թէ զամենայն լղեալ են առ քեզ յԻղնիմիզ, որովք ի տարկէ գիտացեալ ես զամենայն միտս իմ։ Ես թէպէտ զբարձրագոյն պէտ

1801

Ի Գ. *Թուղթ Պատրիարգին Պօլսոյ առ Փ. Ննոքին:*

Սիրատոչորման օգուտա-
վառ կայսերութեա-
նըն ռուսաց հա-
ւատարիմ կուսակալ
և մեր հաւատարիմ
բարեկամ մեծա-
նուն Կարլ Ֆէդրիչ
Կ ն օ բ ի ն ի մասու-
նանեմ ողջոյն լի-
սուսանդ մեծ յարգութեամբ և սիրամ վասն
ձեր միշտ աղօթարար:

Որչափ ես ազգի մերոյ՝ ի քեզ անախ, զկաթուղիկոսն Էջմիածնի այն է Պատրիարգ Արարատեան՝ մեծահանդէս սիւնհոդոսիւք և ընտրութեամբ բոլոր ազգին նստուցանել զարժանաւորն. իսկ այժմ ի վազճանիլ Յովսէփ Սրբազանին, ինքնագլուխ բռնութեամբ նոսա յաթոռ սուրբ Էջմիածնի Գաւիթ եպիսկոպոս, որ բազում չմտութեանց ազգին եղև պատճառ, մինչև ետու ձայն ազգակից անապցելու ազգիս, յականջս ազգասէր բարեսէր Կ . . . . . , որ և զմացեալ մարդասիրաբար ձեռնհալու եղև ազգի մերում հրամայելով պարոն Թամարով պատուելի դեսպանին, որ ի գրանէ տէրութեան օսմանցւոց ունայնացուցեալ զպէրաթ և զիշխանն Գաւթի, չինել ևս նորոգ զայլ պէրաթ և ֆէր, մանչանուն ազգընտիր և արժանապատիւ Սրբազան տեառն Դանիէլի գոր ահա յամսոյս 15 յղեցաք առ նորին Սրբութիւնն հանդերձ համազգային բազմակնիք մանկտիվք առ միաբանութիւնն սրբոյ Էջմիածնի և առ խանն Երևանու, զի որովք երթիցէ ի սուրբ աթոռն, և նոսայն արժանապէս գլուխ Հայաստանեայցս եկեղեցւոյ և օրինաւոր Կաթողիկոս ազգիս:

Խնդրեմք ուրեմն և ի ձերինդ յարդութենէ զի և դուք համաձայն մեծազօր . . . . Բարձու հրամանին, զհրաման առաքեսջիք առ Երևանու խանն զի ամենայն իրօք ձեռն քարչեսցէ ի Գաւթէն զոր յառաջն նստուցեալ էր ինքն բռնութեամբ կաշառակուր լինելով ի նմանէ, և ամենայն սիրով և արժանաւոր պատուով յառաջ մատուսցէ յԱթոռ իւր զհանելին. և զվերականգնեալն ձեռնտուութեամբ նորին բարձրութեանն՝ ընտրեալն յամենայն ազանց Հայոց Տէր Դանիէլ Սրբազանն, յազգս որոյ բոլոր ազգովիմբ ուղեղոց եմք և ի ձերինդ գերազանցութենէ զմեծ չնորհս. մանաւանդապէս մեք, որ եմք բնիկ միաբան սրբոյ Էջմիածնի և ի ժամանակիս Պատրիարգ Մայրաքաղաքիս . . .

Գր . . .

10 յունվարի 1801:
ի պատրիարգարանս Հայոց:

Ի Գ. *Թուղթ դարձեալ առ Յովսէփ Նորակոչ Կաթողիկոսն, ի պատասխանի թղթոյ նորա ընդ կարապետ վարդապետին յղեցելոյ. հանդերձ յիշատակութեամբ յառաջ յղեալ թղթոցն մերոց:*

Երանելի Մեծի Հայրապետի Հայոց և բարձրագահ Պատրիարգի լուսանկար սրբոյ գահոյ Էջմիածնի՝ գերապատիւ գլխով և առաքինեաց երջանիկ հոգիավոյս Հայրապետին, վայելուչ վարկաբ լինել օր սկզբնաւորութեան յիշատակի քաղցրալուր անուան նորակոչ սըրբազան վեհապետիդ մերոյ: Ոստի առաւել ևս փառաւորեալ գոհանն ի նմին աւուր ի ժամ սուրբ պատարագին յիշատակեցաք զդերանելի անուն սրբութեան ձերոյ յաստուածակերտ սուրբ տաճարիս, և յայլ ամենայն եկեղեցիսն երկրիս ևս ազգ արարաք յիշատակել. և ի գիշերին գիրկնապատիկ պաշտամանցս բաժանեալ յանուն հանդուցեալ սրբազանին, և յանուն նորոգ սրբազանիդ, ի ճաշուն ևս զմեծամանդէս սեղան պատրաստեցաք հրաւիրեցեալ ունելով և զբեռելիան մերազնէից, և ի նոյն հանդիսի ևս քարձրաբարբառ ծանուցմամբ հռչակեցաք զդերապատիւ անուն ձեր ի վերնախնամն աւետչութենէ կացուցեալ ընտրելագոյն Հայրապետ Հայաստանեայց: Վասնորոյ և կրկին գրեմք թէ չնորհաւոր եղիցի ի հոգւոյն սրբոյ, և նա ինքն առաջնորդեալ խաղաղութեամբ հասուսցէ առ սուրբ գահն, և երկար կենօք և բարօրութեամբ ժառանգորդ պահեսցէ: Այսքան առ այս: Եկեսցուք ի պատասխանիս ալլոց ոմանց բանիցն նամակացդ: Առաջնովն գրեալ էիր զբանս խաղաղութեան, և զխրատս առ բարին, յորդորմանն, և այլն: Որոյ ի փոխարարձ ընկալեալ ևս այնորիկ զդերապատիւ հայրապետութեան զմերոյ և հրաւիրեալդ հայաստանեայցս զմերոյ և հրաւիրեալդ հայաստանեայցս ընծայելոյ ի բրանաց այնու բաւականութիւն ընծայելոյ ի մատանն մաց վնիդ, անխարդախ ունիլ զսուրբ սիրտ բարեգութ հօրդ առ որդիս այլ կերպիւ խիթ գիարձիս առեալ. երկրորդ գրեալ էիր ընչ էիր ազգեալ բացակալ ի թղթով զայլ ազգեալ ընդ ազգիս մերում հաւատարմութենէ մերմէ: Որոյ առաջարդ ևս պէտք վկայից. զի աչք Տեառն զութեան չեն պէտք վկայից. զի աչք Տեառն ամենակալի բաց են յամենայն ճանապարհս մարդկան ըստ Երեմիայի և մեծանձարդոյ մարդկան ըստ Երեմիայի և մեծանձարդոյ մարդկան ըստ Երեմիայի և մեծանձնութիւն ձեր ի հարիէ տեղեկանալոց է ճըշնութիւն ձեր ի հարիէ տեղեկանալոց է ճըշմարտութեան: Ուրեմն սրբազան Հայրդ ամենայնիս անշոգ եղեալ գոն գործեա ի փառնայնիս անշոգ եղեալ գոն գործեա ի փառնայնիս անշոգ եղեալ գոն գործեա ի փառն

հայցեցաք միաբանութեամբ, և հայցմամբ, չնորհել նմին օգոստափառ և ողորմածագութեամբ կայսերն և կալսերազարմ որդւոցն, և ամենայն իւրայնոցն զերկարութիւն կենաց, և պահպանել հաս քաղցրութիւն կամաց առ օրինակ ազգ մեր և առ սուրբ աթոռս և առ քաջընտիր հոգաբարձուդ սորին Երկրորդ՝ ի վերայ այնր թէ ելեալ էք ի ճանապարհ, հրամայեալ էիր հրաւիրել զչրջակայից առաջնորդս Առ որ գիտասցէ Տէրութիւնդ, զի կարապ և բայազիտու եպիսկոպոսքն թերեւս և Աղբակայն որք մերձ են մեզ, յորժամ և թիֆլիզու ելանիցէք յայս կողմն, յայնժամ և մեք ազդ արասցուք նոցա, որք կանխեսցին քան զժամանել ձեր այսր Եւ վասն հեռաւորացն քանզի ձիւնակալ են ճանապարհքն, խորհելոյ պէտք են. զորմէ լիագոյն ունիք իմանալ ի գրութենէ Կարապետ զգոնամիտ վարդապետին Երրորդ հրամայեալ էիր վասն ընդ առաջ ելոյզին, և Դաւիթ արէն եպիսկոպոսին՝ նանդերձ ֆէրմանին զալ իւր զի ի զալդ զկարսաւ պիտոյացին. իմացաք Ասա պատրաստ են սոքա ելանել, բայց նմէ կանխեալք ի թիֆլիզ յերկարեացին առ նուազութեամբս մերով, կարծմք թէ եւ մեծութիւնդ ոչ հաճիցին Սմին իրի վաղապէս զրբեալ և այժմ զրեցաք ի թիֆլիզ եւրագապէս ազդ առնել առ զժամանել վեհիդ ի Մոզդօք. որով անտարակոյս լիցի և եէն սոցա առաւել Իսկ հրամանագիրն զոր առեալ էիք ի ձեռս արդոյ եղբօր մերոյ, կարապետ բարեմիտ վարդապետին, տեսաք և զայն և ընթերցեալ լուաք. զոր ինչ միանդամ զրեալքն էին, լինել սոցա զործակից տեղապահ Մինասայ Աղբ եպիսկոպոսին, և այնու ընդհան. բանիւ զործակալ և կառավարիչ, և ոչ հնազանդելոցն ոսաւել և ալլեւ Առ որ ասեմք եթէ լիչողութիւն վեհիմասս Տեառնդ բաւական է մտաբերել զնոցանդ միաբանութիւնն սրբոյ գահին՝ որք չունին ընդվզիլ ընդդէմ օրինաւոր և օծեալիր հրամանաց կաթուղիկոսին և գործակալաց, և չեն սովոր անկանելոյ ի գառասոսանս ալլազգեաց, յորմէ և սրբազան առաքեալն հրաժարեցուցանէ։ Ասա յոյս ի Տէր, զի սիրով և հեզութեամբ վարեալք չընդիմիցեմք գոեզի անարդ առնիցէ մանաւանդ և սգութեան միջոցիս ցիրվի ժամանիլ Տեառնդ, ոչ նեղէ նչմարիլ այնպիսեացն Այլ արդ՝ քանզի տեղապահ Մինաս արքեպիսկոպոսն ոչ զոյ ի միջի, և կարապետ վարդապետ եղբօրն կարի ծանրագոյն էր միանգամ կառավարիչ լինել, մեր ամենեցուն ժողով բարւոք եւս խորհեալ և ընտրեալ յերեսաց մերոց վոխանակ հանգուցեալ Տեղապահ արհեստն զչորեսին խորհրդական անձինս զԱստուածատուր, զԴաւիթ, զԲարսեղ, և զՅովհաննէս արք եպիսկոպոսն տուաք ի գործակցութիւն Կարապետ յօդնականութիւն վարդապետին, զի զամենայն հրամայեալսն սրբազան Հայրապետիդ մերոյ՝ հնազանդեսցեն համամիտ խորհրդով և հաւասար հաճութեամբ, և միասին վճարեսցեն ի պատգամաւորութիւն չինութեան սրբոյ Աթոռոյս և բարեկարգութեան մերոյ և ի դիւրութիւն սրտի մեծանալոյ Տեառնդ մերոյ։ Զալ ամենայն ծանուցանելիս սրբոյ Աթոռոյս և զմեզնջ, և վերկրէս բաղձալի եղբայրս մեր Կարապետ աստուածասիրատ վարդապետն զրեսցէ վեհափառութեանդ։ Որոյ խաղաղական կենաց երկարութեան աղօթասրբք, և զուարթարար զալստեանդ սպասողք խոնարհ ծառայք և հնազանդ որդիք պաշտօնեայք սրբոյ գահիս եպիսկոպոսք, վարդապետք, և արեղայք. հանդերձ ամենայն ասաիճանաւորօք, և ալլովք ընդ մեզ եղեալովք։

Գրեցաւ յամի Տեառն 1801. և ի յունվարիս... ի լուսանկար գան ամենայն Հայոց ի սուրբ Էջմիածին։

ԺԵ. Թուղթ Դրիզոր վարդապետի առ Դաւիթ Արքեպիսկոպոս։

Սրբազնագունեղ Հայր՝ Դաւիթ Արքեպիսկոպոս և Տէր.

Մինչ ցարդ զորպիսեան և սիրանիշ թղթով ոչ ունիմ ներկայացեալ առաջի Սրբազնութեան ձերոյ, յայն սակս ըստ սրտի զընթացս մեր՝ օր աւուր յառաջ խաղացուցեալ՝ յուսալաք վստիով զգալի աչօք տեսութեան և մաքուր Աչոյն համբուրման ձերդ Սրբազնութեան. թէպէտ այժմ եւս պարտ էի ի լռութիւն, և ոչ աղէտալի լրովք յառաջինն յայս նուազ գտանիցէի գումարեր համբաւով առաջի սրբազան Հօրդ, զի ի միջոցի սրբել և սիրել հայրական ձեր գթութեամբ, զի լուսաճոխ եղբօրորդիքն գովութեամբ պատմեն զձէնջ, և լուսագրեն ձեօք միսիթարիչ. բոլոր կառավարութիւն և զգուիցն իւր պիշխանութիւն եզ ինձ որդւոյս իւրոյ ի պիշխանութիւն զի զընծայս խանի և թէ զալն Աստուծով թէ զընծայս խանի և զալն Աստուծով թէ զընծայս խանի և թէ սուրբ Աթոռոյ պատկանելս ունիմ տալ բոսուրբ Աթոռոյ պատկանելս ունիմ տալ բոլորովքին Նոյնպէս երկրի Ռուսաց և քաղքոյ բոլոր հոգացողութիւնն իբրեւ կտակաչանձնեաց ինձ, Զկնի հոգելոյս ծնողիս՝ սրբ. մեկ. Խանի թուղթն ձեր պահարանին եդի ընդ հաւատարմաւ առաքել։

1801. մարտի 16 ի Թիֆլիզ։ Խոնարհ ԳՐԻԳՈՐ սեւազգեաց և սպասատ Աբեղայ։

Իփ. *Օրինակ թղթոյ ի յերից եպիսկոպոսաց միաբանից սրբոյ Էջմիածնի գրեցեալ՝ առ սրբազան Եփրեմ Արքեպիսկոպոսն և Առաջնորդն Ռուսաստանու հայոց ազգի, որում եւ հրաւիրեն խնդրանօք հաճել ընդ առաջնորդութիւն Ռուսաստանի։*

Ցարգոյամեծար և չնորհազարդ հայրապատիւ սիրելի և հաւատարիմ եղբօրդ մերոյ զաղճալուզ՝ Տեառն Եփրեմ Աստուածիմաստ և քաղաքակրթ վարդապետի՝ և Արխիմանդրիտ Արք սրբակրօն վարդապետի՝ և Արխիմանդրիտ Արք եպիսկոպոսի, հոգեկիզ սիրով և բազում կարօտութեամբ ողջունն բոսիս, զկատարեալ միաբար սուրբ ողջոյնն մեր։ Ցարգանդ մեծութեամբ յարգանօք, խնդալ ի Քրիստոս յարաժամ ցնծութեամբ։

Ի հարկէ մինչև ցայժմ լուեալ եիցես ցովսիւ կաթուղիկոսի ի տեղւոյդ գալն մինչև ի թիֆլիզ, և անդ վազճանիլն, և աստանօր սպասաւոր Գրիգոր վարդապետն զինքեանէ ժառանգ մեռելոյն քարոզել որպէս թէ՝ պիշխանութիւն և զամենայն կալս նորին պարտ լինքեան յանձնիլ. վասնորոյ Թիֆլիզու նստոյ եպարքն ձեռօքն ծածուկ ջան դնէ զի եթէ հնար իցէ, տեղւոյդ առաջնորդութիւնն և նուիրակութեան աղագաւ աչխատի

և կամ յաիշտակել և սեփական գրաւել վասըն իւր. Ուստի՝ հաւանութեամբ ս եղոյս եղեալ քանի անձանց եպիսկոպոսաց դիտութեամբն, գրեմք հալրապատիս քաղձալի եղբօրդ մերոյ, զի ահա այս է վաստակաւորութեան և քաջութեանդ ժամանակն, զի եթէ քան զործ ունիս տեսցես և մի լապաղիցես, զի մի կարասցէ Քշնամին ամբարտաւանութեամբ յառնել ի վերայ սրբոյ Աթոռոյս և զչար ախան իւր յառաջ տանել. և ուր ուրեք լինիս չտեսով զայնս Մօղոլոյս կուսակալի մօտն, և կամ այլոց ձեռօքն բանդ չինել տացես՝ և հաստատուն ամրացուցանս զիշխանութիւնդ չլինի թէ՝ թոյլ բռնես բանս՝ որ ալլք չտեսով յառաջացուցանեն զկամս ի բեռանց. քանզի ոչ քեզ է օգուտ ոչ սրբոյ Աթոռոյս և ոչ միաբանութեանս մերոյ և այնպէս բան ասացեալ որ նորա ձեռքն և ոտքն բոլորովին ի տեղույդ կարիցի, և այլ ևս չկարողացի բանի ինչ խառնիլ և կամ մերձիլ յայդր. ա մնացեալ ջանիւ ջանասցես որ նորին կամք և դիտաւորութիւնն ունայնացուսցես, որ այլ ևս մի կարասցէ մուտ գտնել զէպ ի յայդ երկիր։ Այդ Դրիգոր վարդապետի քնութիւնն լաւագոյն տեղեակ ես թէ որպէս նենգապոր խորամանկ և անհաւատարիմ անձն է առ սուրբ Աթոռս, յայտնի է սիրելի եղբօրդ մերոյ. զի եթէ զա յառաջ տարձէ զչար ախան իւր, թէ՝ որքան խնամութեամբ և նենգութեամբ վարեալոյ է առ սուրբ Աթոռս և առ Աթոռակիցսն, քաջ գիտակ ես։

Ուրեմն կրկին գրեմք և յորդորեմք զի յամենայն զօրութեան չան դիցես և թերս հանիցես զամենայն չան և գնենգաւոր հնարըս նորին. և եթէ կարելի իցէ անզուգ կուսակալէն մկ թոյլ առեալ առաքեցես ի վերայ Թիֆլիզոյս նատոյ ննարալին որ մեր հրաւիրակք վարդապետացն գնելին լեցի եւանել զալ ի սուրբ Աթոռս. քանզի Գրի գոր վարդապետն այն՝ բանիւ ենարալի արգելեալ է անդ, որ մինչև իւր ախան չառաջ տանիցէ, վասնորոյ մկ այնպիսի սաստիկ կիրպիս թոյլ լինի ի վերայ նորա թէ՝ ինչ բան ունիս ընդ այդ վարդապետացդ՝ որ մկ չնչին մարդոյ լսելով, զոյա ի զուր անդն արգելեալ ես այդր, այսուհետև մի ևս արամիցուսցես բանիւ. այլ պատուով ընդունիցիս և ուղեւորացես ի քնակութիւնս իւրեանց. և որպէս զոյա կամք և դիտաւորութիւն է, այնպէս արասցես։ Վասնորոյ միաբանութեամբ և համակամութեամբ քանի անձանց եպիսկոպոսաց դիտութեամբն, զայս թուղթ գրեալ և կնքեալ առաքեցաք առ սիրելի եղբայրդ մեր զի սրատեսութիւն հոգ տարցես վասն այս բանիս, որոյ աղագաւ չնորհակալ լինելոց եմք զքէն մեծապէս։ Այնքան բաւական համարելով խոհականութեան քոմ, ողջ լեր ի տէր բերկրութեամբ և ցնծութիւն սրտմաղթեաց եղբարց քոց։ Կլևցաւ ի ՈՄԾ թուոջս, և ի մարտի 28 ի լուսանկար Աթոռ սուրբ էջմիածնին։

ԿՆԻՒՔ

ԻԵ. *Ի հաշտարհանու հոգևոր կանցիսաօրէն հայոց հրամանն առ Ղրիմու հայոց հոգևոր կառավարութիւնն*

Սրբազան Եփրեմ Արքեպիսկոպոսն և Առաջնորդն Ռուսաստանու՝ հայոց ազգի հրաման է գրեալ առ կանցլեսաօրն, ընդ նովաւ և յղեալ է վեցհատն գիր՝ գրեցեալք ի չորեքին միաբանից և երևելի իշխանաւոր եպիսկոպոսացն սրբոյ էջմիածնի որք կանն անդէն ի Թիֆլիզ քաղաքէ։

Ուստի և հրամայեալ է օրինակել զնոսա ի կանցլեսաօրէն և յղել առ ձեզ, որ դուք զզօրութիւնն նոցին մի քան միոջէ ծանուցանիցէք յայդր եղեալ առհասարակացն լսելոյ։

Որպէս և կանցլեսաօրն ասա առաքեաց զնոսա առ ձեզ կատարել զհրաման նորին բարձր սրբազնութեան։

Կարէք և վերնագրովքն յանուանէ ճանաչել զնոսա և լսակապս գնոսին՝ թէ որն ի նոցանէ զինչ պատմէ, և կամ յորոյ նկրեալ վերայ խօսի, և մանաւանդ՝ նուիրակքն ևս կարելի է փութով հասու լինիլ, որք ընդ սմա կցեալ և կապեալք կան 1801, և ի մայիսի 15։

(Ի լընկալնուլն հոգևոր կառավարութեանդ զայս հրամանագիրս, հարկ է օրինակեալ տարածանել առ ամենայն քաղաքան Ղրիմա, զայս ամենայն գրութիւնք եպիսկոպոսացն գրոս ի ներ Թիֆլիզ պարունակեալ կայ՝ թարգ զանցառութեան հրամանի Սբրբազան Առաջնորդին մերոյ։

Գաւառս տէր Մարտիրոս հայոց քահանայն Ատենագիր Մինաս սարկաւագ Յարութիւնեան)

Օրինակ առաջին թղթոյ. գրեցեալ ի չորեսին եպիսկոպոսաց առ սրբազան Եփրեմ Արքեպիսկոպոսն և Առաջնորդն ռուսաստանու հայոց ազգի, յաղագս վաղճանի Յովսէփայ Կաթուղիկոսի, անպատեհ չար արարմանցն Գրիգորի վարդապետի և անցիցն։

Ամենապատուելի և Գերամեծար Արդոյ եղբօր մերում հալրապատուի՝ Տեառն Տեառն Եփրեմի սրբազնագունեղ Արքեպիսկոպոսի և Ծալրագոյն նուիրակի և հոգևոր այդեպէտ կողմանցդ հիւսիսոյ հայկազանց՝ նուիրեմք մեծաձ սիրով և խոնարհութեամբ զողջոյն յարդանաց՝ համբուրիս սրբոյ Աթոռ։

Ի գալն մեր ի Թիֆլիզ առ կենդանութեամբ Տեառն Յովսէփայ կոչեցեալ կաթուղիկոսին գրեցաք սրբութեանդ զթուղթ ինչ, որում գեռ պատասխանի ոչ առաք. Ցետոյ ի թուղթ քո գրեցեալք առ Թադէոս և Յովհաննէս վարդապետաքս՝ հանդերձ այլ թղթով հասին առ իս և ևս տեսեալ և յղեցի ի սուրբ Աթոռն առ Յովհաննէս սրբակրօն Արքեպիսկոպոսն. այսքան առ այս. և Բարսեղ վարդապետինս սիրածդարեալն ի քէն թուղթ չնորհաց եղբայրութեան ընկալալ և գտանել եմ. այլ Յովսէփ անուանեալն կաթուղիկոս՝ զոր բաղումս ասացաք դնալ յԱթոռն, և նա ի քան աւուրս պատաղեալ ատ ի մնալ զբաղմունս. ետոյ կապեալ գբեւինան և չարխեալ և քիրաճի կալեալ և պատրաստեալ զպաշարս ճանապարհի. մեք ևս զմերն պատրաստեալ, տակաւին ինքն չերջագալէր ի տունս բարեկամ կոչեցեալոց, հետաքար գնացեալ ի բաղանիսն և ցրտացեալ հիւանդացաւ հիւանդութիւն մեծ. և ի մարտի ինն յառաւօտուն խոտոռանեալ և հաղորդեալ և լեալ բանիւ կտակս աւանդեալ ինձ Սիմէօն եպիսկոպոսիս (զոր լետոյ ասացուք) ի բեհկոլին երկրորդ ժամուն վճարեաց գկնանսն, որում աէր ողորմեացի և քեզ ողջ պահեսցէ։ Ի նմին ժամու կոչեցին զմեզ ի բնակութենէ մերմէ՝ որ էր կաթուղիկէ եկեղեցին, գնացեալ անաձ զդին, և զի ննարալն ի Դաւչէթ էր, Գրիգոր ընծոյր պաշտօնեայն կալից նորա՝ և ոչ իւրն, զինաւրս բերեալ կացոյց ի դրանն և ի ներքս և ի ծակս. և յառաւօտուն մինչ մեք կարզաւորաբար զկնացումն կարդ կատարեցաք, նա թագնացմանն կարդ կատարեցաք և եկն ննարալն. և երկար ապսպարեաց և եկն ննարալն. և երկար օր յամեցեալ զդին. խօսեցաք վասն կալից կնքելոյ, սկսաւ՝ չողոքորդութեամբ ինքն և Սօլօմօնն մարմնազգեաց ասել թէ, մի թէ զառն մեր կնքելոց է ք, և զալ այսպիսիոյ և աղաչէին փառաւորութեամբ կատարել զկարգն, և զդին տանել յԱթոռն ըստ կտակին. մեք յայնժամ թուղթ գրեցաք յԱթոռն՝ ծանուցանել զմահ կաթուղիկոսացուին. և զիրն դիր սոցա վասն զիոյն, և մեր գժուարաւ յանձն առնոյն որ վտանգ մեծ է։ Ապա ըստ կան ասել թէ՝ մեք ոչ գամք և ոչ վկայն տամք, այլ միայն զդին տարէք. ասացաք թէ՝ եթէ զկայն ևս տալք տանիլ, այսօր մեք ոչ կարեմք տանիլ. զի անուն գոտ ձր մեք ոչ կարեմք տանիլ. զի անուն գոտ ձր մեք ոչ կարեմք տանիլ. զի անուն գոտ ձր հասեալ. այլ կնքելոյ և թաղելոց եմք, մինչ չև տան տէր յատկասցի. ապա ուր մնայ զկոչ մարմինն չալակել տանիլ ի վտանգ սրբոյ Աթոռոյն։ Ցետոյ խորհեցան ի Մուղնսրբոյ եկեղեցւոյն պահարանել. և այնու պայման հանդիսիս օծաք և եղաք զդիթիով ի խորափին, զոր խորեալ էին ի տեղոջ նոր չինեալ և կրկին քակեալ կաթուղիկոսաց չինեալ և կրկին քակեալ կաթուղիկոսաց տանին։ Եւ իբրև փառաւորութեամբ պատարանիս։ Եւ իբրև փառաւորութեամբ պատարանել եաուն սկսան զփուշս իւրեանց ցուցանել. Գրիգորն՝ թէ ես ժառանգ եմ, և Սօլօմօնն թէ ես ընտանին եմ. և թէ՝ կաթուղիկոսն կտակեալ է վասն Պօլոսոյ Յովհաննիսին կաթուղիկոս լինիլ, և թէ իմ քէֆին կաթուղիկոս լինիլ, որ Յովսէփայ կտակին կաթուղիկոս լինիլ, որ Յովսէփայ կտակին կատարեցէ, և զիս Առաջնորդ և նուիրակ ստարեցէ, և զիս Առաջնորդ և նուիրակ ստարեցէ, դնալոց եմ յԱթոռն, ապա թէ ոչ, ոչ երթալց և ալլն։ Եւ զայսոսիկ զոզանչէ վասն երթալց և ալլն։ Եւ զայսոսիկ զոզանչէ վասն լարակից առնելոյ զմեծամեծան մեծամեծ սըլարակից առնելոյ զմեծամեծան մեծամեծ սըրոք ի քսակէն Աթոռոյն և Ազգին։

Վերջապէս՝ մեք յամենայնէ ձեռն քարչել կամեցաք գտանել յԱթոռն զառաքչել կամեցաք գտանել յԱթոռն զառաքչել և կամեցաք գտանել յԱթոռն զառաքչել և կամեցաք գտանել յԱթոռն զառաքչել և

նէն, և զձեզ ուրախութեամբ ճանապարհեմ։

Եւ թէպէտ պարտ էր մեզ յայնժամ փութանակի թուղթ գրել առ սրբազնութիւնդ և առ լուսապայծառ կոմսնակալ Փնօրինն. սակայն յաւուրս տաճն չարաչար զբաղեալ ի չարութիւնս լինել որդւոցն կորստեան և մարդոյն անօրէնութեան. ապա տարակուսեցաք յաղագս գիր չունելոյն մեր ի սրբոյ Աթոռոյն՝ ոչ ի հասարակութենէն, և ոչ ի գործակալացն. ապա յամառս Գ. թուղթս ընկալաք ի հասարակացն՝ քան կնքով առ ժողովուրդն, և ի գործակալացն ևս կնքով առ մեզ և առ իշխանն, և առ Գրիգոր լոկն և առ Սօլօմոն և եղբարսն. երկարն թողցուք գրել էին զմխիթարութիւն վասն մահու կաթուղիկոս կոչեցելոյն, և թէ ժողով արարեալ ընտրեցաք զնախընարեալն մեր Պանիէլ Արք և պիսկոպոսն, և մանաւանդ գրեալ միաբանիւք և իշխանօք, և խանն ևս գրեալ սուրհանդակաւ Բ. վարդապետօք լղեցաք ի Թօխատու քերիլ. և թէ զպիսկոպոսն մեր, հանդերձ սպասաւորօքն վաղճանելոյն ուղեւորեսջիք ի գալ։

Այս արտաքին գրեցեալք են։ Բայց թէ ինչ անցք են անցեալ անդ և ինչ կաշառք են խոստացեալ, մեք լուեալ եմք դու մի լսեր։ Վերջապէս, Յովհաննէս երանաչնորհ եպիսկոպոսն և ընկերք իւր, հանդերձ Աստուածասէր հարիւրապետովն, այսպէս են կացուցեալ զբանն, որպէս ցուցաք։ Իսկ այս օդալին՝ լսելով գանոն Գանիէլին, յորոմայ, յառաջ զմարդ էր յուզարկեալ թղթով, այն չարիք յայնմանէ են յառաջացեալ, և այժմ ևս երևանցի տաճիկք աստ եկեալ ի խանէն, մեծամեծ սուրբ տուեալ նոցա, և խանին ևս մեծամեծ խոստմունք արարեալ ի Դաւիթ Պարնի որդւոյն գիր առեալ, զաճամիրոք թագաւոր լղեալ է որ ինչ կել-պիւ և լցէ, պԳանիէլն արգելցեն և գալ ոմն կացուցեն, և նա ևս սմա գրէ հալեջ օգնել, և սորա միտք յայնմ է, զի հնարիւք իւիք մտեալ ի տուն՝ զիւսն յափշտակեցէ, և զարձեալ լիսո նոր Նիկօլ գոլացի գլխով մերում։ Որքան ցաւք գոն զնոն խօսեցուք, Աստուած ինքն հոգացէ վասն սրբոյ Աթոռոյն որ հնութեանցս և նենդաւորաց ժամանեցաւ։ Արդ մեք այժմ գայս ինչ գրեմք մեծարգութեանդ. զի որպէս և ի սրբոյ Աթոռոյն առ մեզ թուղթն էր, ջանացեալ և զուն զործեցեալ յամենայնի գրաւել զհովուապետութիւնն տեղւոյդ, և արդելս տացես նենգաւոր և զաւազան որդւոցս այսորիկ կորստականիս. Փանգի ի փոխել կայսերն և ի լսելն սորա զարգելումն տէր Յովակիմին և պարգեւացն, և զԲնօրինի առքիզ խնամոն, ի կենդանութեան ի մեռելութիւն փոխեցեալ է. բայց միայն չարժի հնդսով հնարալին և ճարտասպ եղեալ գրէ ընթերան և Աթոռոյն առ հրամանին թէ այսքան և այնքան տուէք լերուք կաթուղիկոս, զիմ իղձ լրասցի ապաքէն և դու իբրեւ կիսրիզ, ընդդէմ նենգաւորի ջանացես խափանել զամենայն եղծական հնարս սորա։

Փանգի՝ զոր գրեալ է թէ՝ Յովսէփ կաթուղիկոսն ի ձեռն խոստովանահօրն գիս իւր պատկեր է կացուցեալ և ժառանգ կարգեալ և ի կղմանդ թղթով լցեալ է, սուտ են ամենայն. ոչ խոստովանահայրն է զայնպիսի բարբառ լուեալ ի բերանոյ նորա և ոչ միւս երեք եպիսկոպոսունս։ Եւ գարձեալ կամիմք մեք գրել թուղթս առ լուսափայլ Փնօրինն՝ յայս առնելով պատասխանոյ մերոյ և պլրութեանց ամենաչարիս այսորիկ, և ոչ նմա միայն, այլ եւ Հաշտարխանու իշխանացն Աղայ Մըկրտումին, Աղայ Յովհաննիսին, Աղայ Մինասին և Աղայ Յովագիմին և այլոց, նաեւ զղջարկացոյն եթէ զինչ չարիս գործեաց ևս ընդդէմ սրբոյ Աթոռոյն եւ հայրապետութեանն. Թող ի հանիր վասնզին և փչացուցանելն զգեղն նորա, եւ ասելն այլազգեաց թէ՝ իմ Ագայն գանձս է բերեալ, և զերեւանցի այլազգիսն յղէն ի Մուշնուոյ եւ կեղեցին, և ցուցանելն զգեստս եւ զպնակեան, եւ զիաչերն եւ զայլս եւ զԱթոռն եւ զիաչիչն։ կամելով ասել թէ՝ ես ըստ այսորիկ զօրաւոր եմ, եւ ի կալսերէն եւս վասն խանին պարգեւս բերել տամ, գուք զիմ կամեցեալն նատուցէք չտուով, որ իմ մաթլասն [3]) կատարի, ես զառնամ ի կայսերական գրանն գործս անիմ, վազայով եմ եկեալ պիտի զառնամ։ Ահա Թազայն՝ վասն այսր աչխատի անդ, եւ թէ խղճալի միաբանքն ինչ են քաչելոց, Աստուած նոցա օգնական լիցի, մանաւանդ Յովհաննէս եւ Աստուածատուր վարդապետացն։

Վերջապէս համառօտիւ խնդրեմք, զի վասն մեր տարապարա արգելմանն լենարալէն յայնհետս Փնօրինին գրել տա թէ՝ դու որով օրինօք իցես արգելեալ զդատս, եւ առ ինչ պէտս պահես, դու կայսերական զօրապետ ես, թէ մէկ ախտաւոր արքեմանդրիտի պաշտօնատար, որ զինչ եւ է գիչերի ասիցէ քեզ, ի ցերեկին կատարեսցես եւ ալլն։ Արդ եթէ կամիս, զայս հոգս արա վասն մեր, եւ թէ ոչ, կամք քոյ է. եւ մեք ևս որպէս խոստացաք, գրելոց եմք, եթէ այլ արգելք չպատահիցին եւ տէր լաջողեսցէ։ Հանգուցեալ Յովսէփ կաթուղիկոսն մինչ եկն ատա, Ռնձ Թուման է խարճեալ, որ կորեաւ անհնեւելն անօգուտ. փոքրատուրն նորին Գրիգոր վարդապետն մինչեւ ցայսօր թուի թէ գիսարճն նմա հասոյց, եւ թէ մէկ ամիս այս սավտայովս նոցայ ատ, պարտք եւս կատնու. հայոց ազգի աչքն լոյս. որ տուրք են տուեալ մոլեգնեալ եւ խնդչացեալ սեւազբէլասցն այսպիսեաց՝ ի պատպանութիւն չինուածոյն ատ Աթոռոյն իւրեանց։ Ապա այսպիսեաց չարութեանց արմատն՝ գիարդ չիցէ արժանի ծայրագոյն նուիրակ եւ առաջնորդ լինելոյ Ռուսաստանի. եւ զայս ինչ ներքոյ գրելին Սիմէօն Արք եպիսկոպոս խոստովանօրն, ահա գիմ Սիմէօն եպիսկոպոսիս ձեռագիր կտակն Յովսէփ անուանեալ կաթուղիկոսն բանիւ ատացեալն, և կնքեալ իմ կնքովս, ի Թղթիս եղեալ լղեցաք։ Ճշմարիտ է առաչի Աստուծոյ և մարդկան. գի նորա բերանի ատութիւնն այնքան է զոր լուեալ եմ. ուրիչ բան ոչինչ են. ոչինչ չէ ատացեալ ինձ։ Այլ ով ոք գրեալ և ատացեալ է քան զայդ աւելի, սուտ է և խաբէութիւն ատատանի. և ատացօղն լի նենգութեամբ և խորամանկութեամբ, Թշնամի արդարութեան յորոց փրկեսցէ Քրիստոս զամենայն հաւատացեալս իւր։ Այսօր ի նեղ միջոցիս այսքան լեալ ի միս և ի լեսապայն չնմք պակասեցուցանելոց զգրուածս մեր, միայն թէ քաղցրութիւն սրտի քո պարզեսցի առ մեզ և բանք մեր հաւատարիմ լիցին առ քեզ։ Ողջ լեր Քրիստոսիս Տէրամբ՝ յաջողեալ ի բարի առաջադրութիւնդ, ի հրճուանս մեզ ապագայիցիդ, Միաբանից սրբոյ Էջմիածնոյ, Սիմէօն՝ Անդրէաս Բարսեղ և Թադէոս ապագան Արքեպիսկոպոսաց՝ ատորակիր գրոց ի Թղթիս։

1801. յապրելի 6. ի Թիֆլիզ։

ԿՆԻՒՔ

ԻԸ. *Օրինակ երկրորդ թղթոյ Հօրեսին եպիսկոպոսացն, զրեցեալ առ սրբազան Եփրեմ Արք եպիսկոպոսն եւ Առաջնորդն ռուսաստանու՝ Տայոց ազգի, յաղագս անպատեհ արարմանցն Գրիգոր վարդապետի եւ զոյն հանգուցեալ կաթուղիկոսին ի նանիր վատնելն եւ պատճառ լինելոյն արգելման նոցա։*

Երանաչնորհ և երջանկակրօն հոգեւոր հայրապետիս և Ամենապարգով եղբօր մերոյս Տեառն Տեառն Եփրեմի Աստուածազգեաց Սրբազնագոյնիդ Արքեպիսկոպոսի՝ ողջոյն մեծարանաց և համբոյր չնորհաբաչխ սրբոյ Աջոյն։

Ցանկեալ վիճանձնութիւն սրբազնասուրբ հայրութիւնդ և եղբայրութիւնդ, պարտաւորք գոլով մեր մինչև ցերեկ գիշերս չդրկելոյն մեր առ քեզ, և հանդերձ հանգուցեալ Յովսէփ կաթուղիկոսի կտակի բանիւքն զոր խոստովանահայրն ձեռագրեալ է իւրով ձեռամբ և կնքով լղեցաք. և թէ մեզարդիս գիմ վասն անագան թուղթ գրելոյն մեր առ քոյդ սրբութիւն, ծանիր զներքոյ գրեալ բանն, և տատ լեր ցաւոցս մերոց՝ թէ ի մարտի լինէն որ Յովսէփ Արքեպիսկոպոսն վախճանեալ է, մեք լայսմ ամբարիշտ չիք Գրիգորի ձեռանէ ինչ մեք կրեալ եմք։ վասնզի բաւական կապն լիր ձեռին, ռուսերէն լեզու ինքն գիտէ, և զամենայն չարիսն զոր նախահայրն սերմանեալ է յաչխարհի, ինքն վարժեցեալ է. մեք պանդուխտք և սրբոյ Աթոռոյ սատիսն զարգացեալքն ի Թիֆլիզ քաղաքիս գինչ կարէաք առնել. ոչ ատր կայ և ոչ ձեռնտու և ոչ օգնիչ, այլ ամենայն ունկն լսէ արծաթոյ, վասն որոյ ատնձկոյաք զմեզ չամենայնէ. ըստ որում և ի սրբոյ գահոյն ևս գիր չունէաք։ գի թէ մեք մեզն բան ինչ գրէաք առ չարգութիւնդ, և գիրն ըմբռնելոյ ի նենգաւորաց. երկինչէաք թէ ատ և թէ չայդմ երկրի վասնզս կրէաք. Տէս ահա սրբազնութիւնդ գոյ ի մարտի 19 գրեալ թուղթն առ Թադէոս վարդապետս և Յովհաննէս եպիսկոպոսն ի պահարանի Փիլոյեանց պարոն Աղալին, Արղութեանց Բարսեղն ռուսական չօրերով և բարբառով ռուս ձեացեալ առնու ի կուրիէլէն [4]) թէ ես կըճա-

սուցանեմ փիլիպեանց Աղային, և նա տանի առ Սօլօմոնին, և լսելոյ Երիզոր վարդապետ չիքն բանալ զնորայն և զինն և Դ առաքս բանն ինաց լռանալ։ Ապա կաթուղիկն հարց և փորձ առնէ զաղարն Աղային և ասէ. քեզ խաղք եմ բերեալ՝ նա ասէ ինձ խաղք չէ հասեալ. լեալ զդաստ կաթուղիկն զառնէ զԵարահեզն և առնի առ Սօլօմոնն թէ իմ բերած խաղքս որ ի վերայ փիլիպեանց Աղային էր ընդէր զուք առիք, առաք ես թարգ նորս պատասխանոյն ոչ կարեմ դնալ. ս պա յղոք զկնի բերեալ ազային, և միջոց խնդրեն զի կարկաեսցին զպահարանն. լեալ զմեր խաղքն քոյդ կնքով, բայց ի կողմանէ պատառեալ և հատեցեալ որպէս յայնմն է, և պարոն Աղալի պահարանն օտար կնքով կընքեալ, այնպէս էին տուեալ պարոն Աղային և նա եկեր առ մեզ. ի մէջ քանի քառանասնից քեզմառգայից տեսաք որ մեր պահարանի մին երեսին վերայ մի կարգ գիր կայր այնպէս գրեալ էին որ նշմարանքն միայն երևէին, և մի տեղ ևս ծակեալ չիմացաք թէ հայերէն էր թէ վրացերէն. սորա պատմութիւնն մի հրաշալի իմն է որ Աստուած այս նոր Նիկոլիս ամբարտաւանութիւնն յանկարծ բարկանալով զայս խայտառակութիւնն երեր ի գլուխս սոցա իւրեանց ձեռօքն։

Ապա եթէ յայդ կողմն եկեալ թղթոյն գլուխն զայս վարձութիւն բերին մեր գլուխ գլուխն ինչ բերին. զայս լսելով Ա.Թոռայնոցն նոքա ևս զիւրեանց գիրն ի Ղըրխպաշլաղէ զարձեցեալ էին և չետ աւուրցն էին չղեալ. ուրեմն առ այս մեզ անմեղապիր լեր հայր մեր պատուական։

Շնորհակալ եմք վասն ծանուցեալ որ. պիտութեանդդ և Աստուածասէր հանդիպմանդդ Երիտասարդ և լուսապայծառ կոմս. նակալ Քնօրինին, զինչ ինչ հոգացողութիւնս առնելոյդ ընդ նմա յաղագս գերծ գալոյն աւանդեաց մերոց եկեղեցականացս ի չղոց բռնութենանց. արամեցաք ընդ վճար կենաց մեծի կայսերն Պաւլ Պետրովիչի, և ուրախացաք լուծ ընդ յաջորդութիւն արժանաժառանգ գահակալի նորա Ամենողորմած օգոստափառ մեծի կայսերն Ալեքսանդր Պաւլովիչին զոր աէր Աստուած չնորհաւոր արասցէ և զինքն ընդ երկայն աւուրս պահեսցէ։

Համառօտ բան ինչ ինչ ի հաստատուց թղթոյն իմացեալ զայս ասեմք. Էջմիածնի բոլոր միաբանից և մեր հաճելին գտանիցի գերամնծար հայրդ և եղբայրդ ևս լինիլ Առաջնորդ և հովիւ ոչխարաց և ուղղահաւատ և սրբակրօն վերատեսուչ առաքստանին հայոց ազգի և ոչ Գրիգորն, միայն եթէ այսօր առ մեզ լինիիր Աստուած գ՚տէ զի ամենայօժար սիրով ի կաթուղիկոսութիւն իսկ օծանէաք. զոր և ընծայ *) համարջն կատարեցուցանել ընտրեալ եմք ընդ ձեռամն Դանիէլի պատրիարգին. բայց հնար գտանելով մանաւանդ և կղմանցս իրք յայժ վտանգաւոր գալով, բարւոք համարիմք և խնդրեմք զի հաճեսցես զու պատուականդ լինիլ այդ լուսաւորչական օրհնեալ ժողովրդոյն տեսուչ և հովիւ, և մինչ Դանիէլ Արհին բարեաւ գայ, կամ թէ սլղոյ խոհականին ածղեսցի լինել կաթուղիկոս հայոց. այս բան մեր բան է և մեք Աստուծով բարեպաշտօրէն ջանասցուք. Ահա զօրինակ թղթոյդ առեալ առ մեզ՝ և պիսկն յղեցաք առ Ցովհաննէս և այլ արքեպիսկոպոսունս. և բան առաջադրեցաք նոցա. նոքեմք կատարածին. Եւ մեք յետ աւուրց ինչ ասի առ լուսափայլ Քնօրինն ըստ արժանւոյն թղթոյդ պրեպուլ և վասն քոյ ևս խնդիրս արասյուք թէ զա է արժանի և ոչ այլ ոք. Դանիէլ Արհւոյ եղբօրն քոյ գալն ևս լուսամբ մինչև ցհինգշաբաթն օրն լինի. Իսկ թէ ի չար նենդաւոր ծառայէ այս արդարոյս անօրէնութեան ձախորդութիւն հանդիպելի նմա, զայն ոչ գիտեմք, և թէ այս ասութեան քնակարանս առ քեզ գմէնջ անհատատարմութենէ բան գրիւք բոլորն ասա է և ինքն պլոդ և դժան քան զատանայ։ վասնզի մեք բան եմք լսած որ զայս քեզ գրեմք. Ապաքէն սրբութիւնդ քոյ զմէնջ բոլոր սրտիւ միամտել կայ և յուղիղ բանս քոյ հատատ և Աստուած յաջողեսցէ քեզ. զպահարան թղթոյն իմոյ նենդեցեալ ի չանզգամ Երիզորէն և չԱրզութենանց կամիմ լղել առ քեզ գի ցուցցես Քնօրինին. բայց մըս թղթոյն ողջ լեր ի տէր ի միաբանութիւն.

1801 յապրիլի 7 ի Թիֆլիզ։ Սիմէօն և Անդրէաս Բարսեղ և Թադէոս եպիսկոպոսաց պաշտօնէից սրբոյ գահին Էջմիածնի.

ԿՆԻՔՔ

*) Անընթեռնելի։

Առանձին ծանիր վասն սրբոյ Ա.Թոռայ և անցից։

Ցովսէփ կաթուղիկոսացեալն ի մարթի ինն մեռաւ. մեք ի 10-ին գրեցաք ի սուրբ Ա.Թոռն առ բոլոր միաբանութիւնն թէ սա մեռաւ, մինչ ժողով առնիցեք վասն ընտրութեան, զԴանիէլ Արհին մի խռովեցուցանէք, որ լեալ մեր գլուխն կըցաւի. և թէ գնայ, կամ զալ ոք համաձայն միաբանութեամբ ընտրէք, զնոյն ևս ընդ ձեզ խաղիք. ի ծագկազարդի ուրբաթ երևկոյին մատանեն թուղթք մեր ի սուրբ Ա.Թոռն, և ի գիշերին յերկուց կողմանց զբանս հաստացանեն Երևան, մի կողմն առ մեզիքս, և մյուս կողմն առ հարիւրապետն յառաւօտուն չաբաթուն Ղազարու զմեր ազգարարութեան և մխիթարութեան գիր կարգան ի սուրբ եկեղեցւոյն ի մէջ ժողովրդեան. Աստուածատուր վարդապետն խօսի զողովն. Աստուածատուր վարդապետն վազմանեալ է, զա թէ՝ կաթուղիկոսացուն վազմանեալ է, զա թէ՝ կաթուղիկոս է պիտոյ ընտրելոյիք. մի ոմն ասէ թէ առնն երկար անտէր է մնացեալ չալլուստ խնդրել չի լինիլ. ահա պատրաստի կայ Դաւիթ Արհին, իսկ բազումք ի ներքուստ ազգակեն թէ մեր նախընտրելն որ մասնարան ի պատրիարգութենէ անկաւ, և պատուելագոն է, և նորա մահարն կընքեալ է քան զմեռածն յառաջ է կաթուղիկոս կոչեցեալ, ընդէր ոչ ընտրիմք գնոյն Ընդ այս վիրաւորեալ Դաւթի եպիսկոպոսի բարկացեալ Ցովսէփ եպիսկոպոսի բարկացեալ եպիսկոպոսաց առ իւղաշէնն, և թէ ինչ եպիսկոպոսունք առ իւղաշէնն, և թէ ինչ անյարմար անդք անցանեն ոչ կամիմ գրել և անյարմար անդք անցանեն ոչ կամիմ գրել և որչափ վնասուց գուռն բացեալ լինին, ամենայն մեքեան ամենեքեան հայրապետութեան սոս մեքեան ամենեքեան հայրապետութեան սուրբ գահին մերոյ. վերջապէս Ցովհաննէս սուրբ գահին մերոյ. վերջապէս Ցովհաննէս վարդապետն ջանիւք հայրապետին և մերովք վարդապետն ջանիւք հայրապետին և մերովք իշխանին իշխանի և պատճառ ի ամիս ժամանիշխանին իշխանի և պատճառ ի ամիս ժամանակի գրութեան. Թուղթ գրէ առ Դանիէլ Արհին դրութեան. Թուղթ գրէ առ Դանիէլ Արհին չքով կաթուղիկոսի սրպէս և յառաջն. և չքով կաթուղիկոսի սրպէս և յառաջն. և մյս բանք և երկրացիք մահար գրին, և յամյս բանք և երկրացիք մահար գրին, և յաւադ հնդաշաբաթի ուղևորին Ցովհաննէս ւադ հնդաշաբաթի ուղևորին Ցովհաննէս պատուազգէն և զներսէս վարդապետն. ի պատուազգէն և զներսէս վարդապետն. ի Բայազիդու Թաթարաց գնալ լսելով ի Թօխատ Բայազիդու Թաթարաց գնալ լսելով ի Թօխատմ զԴանիէլ անկեալ ի գերն առաքեց. և որմ զԴանիէլ անկեալ ի գերն առաքեց. և որպէս ասեն ի նմանն աւուր բառնան գանուն պէս ասեն ի նմանն աւուր բառնան գանուն Ցովսէփայ կաթուղիկոսի ի պատրաստն, և Ցովսէփայ կաթուղիկոսի ի պատրաստն, և միայն զՎուկան չլինն որ յառաջմէ ընդ միայն զՎուկան չլինն որ յառաջմէ ընդ Ցովսէփայ չիշատակիւք. այլ զայս գրով չեմք այս է պատմութիւնն։

Թղ. *Օրինակ թղթոյ Փիլիպոսեանց Աղային, զրեցեալ առ սրբազան Եփրեմ Արք եպիսկոպոսն եւ Առաջնորդն Ռուսաստանու՝ հայոց ազգի. որով ծանուցանէ զբարկանումն թղթոյդ՝ որ առ նա՝ յԱրղութենանց ի ծնոանէ կաւրիէլին զոր խաբէութեամբ առեալ խայտառակեցեալ են։*

Սրբազան հայր Եփրեմ Արքեպիսկոպոս իմ ողորմածագունեղ տէր. Մաքուր աջդ համբուրելով արդ առնեմ. զի ամսոյս 4-ին տեղւոյս ամենայն որպիսութիւնն գրեալ էի զի առաքեցից տեառնդ իմոյ. կաւրիէլս այս նոյն կիւրղ գալու էր յղեցի առ նա զի բերցէ հրամանօդ. սոյն կաւրիէլն հարցանումք է իմ ուղարկած տղային թէ՝ Աղալ փիլիպոսին կոճանչես. տղես ասել էր թէ՝ սրբազանին գիր բերի քեզ հասաւ թէ ոչ, ես պատասխանեցի թէ չէ հասեալ. չատ նեղացաւ և բարկութեամբ եկեալ ասաց թէ՝ ես պարտիմ զայն մարդն գտանել, ձի ոք քոյ անուամբն զայն գիրն էառ լինէն. գնում է չուէջէ գալիս մի առր Արզութեան քնեալ Սօլօմոնն վկայութեամբ իւր եղբայր Բարսղին ասած է լինում թէ՝ Աղալ փիլիպոսէն ես եմ. գիրն առնում է, չետ իմ տղէն հետն կաւրիէլի գնում է Սօլօմոնի եակին բռնում թէ՝ զոր Աղային չէիր, իմ գիրն ինչու առար. Սօլօմոնն իմ տղին ասել է թէ՝ համբերէ փորր մի ես կուզարկեմ. վերջն որ գիրն ուղարկում է տեսայ որ իմ գիրն էլ բացած էր, և միջին եպիսկոպոսաց գիրն էլ բացած էր, կաւրիէլին կանչեցի ցոյց տվի, կրակ դարձաւ խակին գնում է հնարալին մտան եաւիթէ առնում է, և մինչ ցարդ չգիմին կայ, որ այսպիսի խաբեբայութիւնն բոլոր քաղաքս հրատարակեցաւ լեալ եպիսկոպոսաց գիրն տալ նոցա, կարծեմ թէ՝ նոքա և ս հրամանօդ առնուն որպիսութիւնն իրեն ծանուցանելոց են. մինչ գալ եթէ կարելի լինէր, չորեքին եպիսկոպոսունքս հետ տային գալոց էին առ տեղւոյդ մեծաւորն ի գանկառ. բայց անկարելի էր. որպէս այս բանի միջն նոքա ճշմարտապէս խայտառակեցան. աստուծով ամենայն բանն

նոցին նայնպէս ճշմարիտ լինելոց է. սուրբ Աթոռի համայն պրպտութիւնն ի թղթոց նոցա իմանալոց է. մեք եւս աւելի ծանրութիւն ոչ եառաք հրամանօդիւ զայս եւս իմացեալ լեր. զի այս կարիւէլս խնդրեաց յինէն թէ՝ Սրբազանին գրես, որ այս գրերու բանի կողմանէ չնեզանայ. ճշմարիտն էլ այս է որ այս խղճալիս մեզ ինչ ոչ ունի, յաւիտեան էին թէ փիլօլենց Աղեն ես եմ. այնպէս առեալ էին էլ թէ սա չլինէր բոլորովին կորնչէր. սա հետեւեցաւ որ գրաւ, խնդրեմ չնեզանաս։

1801. յապրիլի 8 ծառայ սրբութեանդ
ի Թիֆլիզ ՓԻՓՈՅԵՆՑ ԱՂԱՅԻ

Ի. *Թուղթ միաբանից ս. Էջմիածնի առ Դաւիթ Խանն։*

Ի լուսանկար և երկնահանդէս Աթոռոյս Սրբոյ Էջմիածնի պաշտօնէից հաճոյն Քրիստոսական միաբան եղբարց՝ այսինքն յԱրք Եպիսկոպոսաց յԵպիսկոպոսաց, ի վարդապետաց և յաբեղայից ժամանեցաք Թուղթ ճշմարիտ սիրոյ՝ Քրիստոսական ողջունի և հոգևոր օրհնութեան հանդերձ պանպանողական չնորհօքն և զօրութեամբ սքանչելագործ Սրբութեանցն առատանօր եղելոց, ամենապատուականի սիրելւոյդ մերոյ, և ցանկալւոյդ հոգւոցս. և հաւատարիմ բարեկամիդ սրբոյ գանիա. Աստուածասէր և նովիմբ զօրացեալ Քաջալաղի մեծահամբաւ և չքնաղագեղ Դաւիթ խանիդ և ամենեցուն, որք քոյ են, ընտանեաց և աղգականաց, ի ակր խնդալ չար ամաւ։ (չնորհք և այլն)։

Եւ ընդ սիրոյ և օրհնութեանս Աստուածայնոյ ծանուցանեմք լինի յարգութեան ձերում, զի ըստ որում գրէ խմաստնապերճ արքայն Սողոմոն թէ, որպէս սահանք ջրոց, նոյնպէս և սիրտ թագաւորի ի ձեռին Աստուծոյ է, ընդ որ կոյս հայեցուցանել՝ դարձուցանէ զնա, արդար այժմոյս անդ հանդրանամ և ամենակալ ձեռն ողորմածին Աստուծոյ չարժեալ էր և քաղցրացուցեալ զսիրտ մեծութեան ձերոյ՝ առ ի մխիթարել և սփոփել զպատուրաբեկնա մեր. քանզի զսիրոյ և զբարեկամութեան թուղթն ձեր, զոր գրեալ էիք ձեռամբ հաւատարիմին ձերոյ՝ և սիրելւոյն մերոյ օրհնեալ Թադէոս եպիսկոպոսին՝ առ ընկալաք ի վերայ գլխոց մերոց և սիրով ընթերցեալ վերծանեաք զոր ինչ ի նմա բանք էին։ Եւ զի նախապէս զմխիթարութիւնս էիք գրեալ յաղագս մահուան գերաչնոյ հայրապետին մերոյ Ցեառն Յովսէփայ Սրբազնասուրբ կաթուղիկոսին, նուաղեցաւ սրտմտութիւնն սրտից մերոց յայնմ մասին։ Ոտանի չնորհ մեծ ունիմք ձերոյ բարեսէր մեծութեանն, որք և առեմք Լուսաւորչին առաքելոցդ զնոցի նորին, և կարդեսցէ զնա ընդ գերապանծ սուրբ Հայրապետսն։—Եւ զձեզ ևս մխիթարեալ՝ ողջ պահեսցէ ի բազում պարագայս ամաց, և վարձատրեսցէ երկնային ձրիւքն իւրովք, և միշտ տարածեալ ունելով ի վերայ ձեր զձեռս Աստուածային խնամոց իւրոց, փառաւորեսցէ խաղաղութեամբ կենդանութեամբ, և բնաւիւք բարեճախութեամբք։ Եւ ապա ի կողմանէ սիրելի եղբօր մերոյ Դաւիթ Արհի Եպիսկոպոսին, որ հրամայեալ էիք ընդունել և կացուցանել զնա կաթուղիկոս Աստուածեան սրբոյ Աթոռոյս, բարի էր հրաման ձեր, թէպէտ և մեք ևս ախորժեմք լսել, որ օր յառաջ մկն հաւատարիմ պաշտպան յարիցէ այս անսէրտնջ սուրբ տանս մերոյ, և բարեկարդապէս կառավարեսցէ զայս և զվեղ, բայց սակայն ընդդէմ բարեփառ իշխանաց և օրհնեալ ազգին մերոյ, որք կան ի Կոստանդնուպօլիս, և ընդդէմ համահաճական կնցղութեան մերոյս սիրազուարճ միաբանութեան ոչ կարեմք առնել ինչ։ Քանզի յայնի ևգն ի հարկէ ձերումդ պատուականութեան, թէ զինչ փոխելոյն առ ակր կերերջանիկ հայրապետին մերոյ՝ Ցեառն Գաբրիէլ սրբազան կաթուղիկոսին, այն ինչ մեք զրպարկինիք մահսէր գրեցաք առ օրհնեալ ազգն մեր, նախապատրաստեալ խնդրելով ի նոցանէ զԱնիկէ սրբազան արքին չնորհել մեզ կաթուղիկոս, նոքա ևս սիրով և քաղցրութեամբ հաճեցեալ ընդ խնդիրս մեր յատկացուցին զնա կաթուղիկոս. զոր և իբրև հանդերձեալ էին առաքել այսր, բարեհաճեցան սատանայ այնպէս մրրիկ յարուցեալ, որ զնոց յօտարութիւն։ Եւ ի տեղի նորին՝ Յովսէփ սրբազանն ընտրեցաւ ի կաթուղիկոս, որ և եկեալ այլը վախճանեցաւ առ տարաբաղդութեան մերոյ. Իսկ արդ՝

ողորմութեամբն Աստուծոյ նա ինքն Դանիէլ սրբազան արհին ղերծեալ ի տարագրութենէ յիւրմէ՝ եկեալ է յԵղոկեալ քաղաք։ Եւ մեք բոլոր միաբանք սրբոյ Աթոռոյս՝ մեծ և փոքունք որպէս զառաջինն ամենայօժար սիրով կամեցեալ եմք զնա լինել կաթուղիկոս և հայրապետ մեզ, այլ ևս նոյնպիսի սիրով զնա կամիմք։ Քանզի ահա մեք եղաք պատճառ նորին ի պատրիարգական իշխանութենէն, նմին իրի և հարկ է մեզ ամենայնիւ Քանալ վերստին կանգնեցուցանել զնա. զոր թէ չառնեմք՝ տիրութիւն մեծ մեզք լինի հոգւոց մերոց. մանաւանդ և զիտեմք իսկ թէ օրհնեալ ազգն մեր մի անգամ հաճեցեալ գոլով ընդ նա, այլ ևս ընդ նա հաճեցելոց և հաւանելոց են, և ոչ յայլոց, վասն այն մինչ լուաք մեք զբօթ մահուան Ցեառն Յովսէփ սրբազան կաթուղիկոսին համակամ հաճութեամբ մեր բոլոր միաբանից, և հաւանութեամբ աստ եղեալ մերազանց ղմահալ գրեցաք, և ձեռամբ երկուց վարդապետաց առաքեցաք վասն նորին Դանիէլ սրբազան գալոց ի կաթուղիկոսութիւն, առ որ և Գէղէլեալի խանն մեր ևս թուղթ գրեաց և յղեաց ընդ մահկերին մերոյ հրաւիրելով կանխաւ ի գալ. ապա և մեք միաբանութեամբ գաչնագիր եղաք ի մէջ Աստուածեան Ցաճախրիս երդուելով ի կենսատու սուրբ խաչն Քրիստոսի. ի նորուն կողմանէ սուրբ Գեղարդեն. և ի նշանագործ սուրբ Աջ սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին մերոյ, զի բաց ի Դանիէլ սրբազան արհւոյն գալ ոք ոչ ընդունիցիմք ի գահակալութիւն սրբոյ Աթոռոյս. եւ նզով ևս եղաք, զի եթէ ոք ի մէնջ ինքնագնծայ լինելով՝ բռնութեամբ ձեռնադրեսցի կամաղիկոս, անիծեալ լիցին Աստուծոյ ինքն եւ ձեռնադրողքն իւր։ Արդ՝ այսպէս հաստատեալ երդուեալ եմք, և սաստիկ նզովիւք վակեալ, և չեմք կարող երդմնազանց լինել թէև մահ ևս հանդիպեսցի. և կաթուղիկոս ածան մեր ևս Աստուծով այս մկն երկու չարաթս գալոց է աստ, առ ի կատարել զիւրն օծութեան հանդէս։ Գիտեմք զի ձերինդ պատուելութեան ևս յատկապէս սիրելի է նա, որ և ի գալն բարեաւ առաւել ևս զսէր և զբարեկամութիւն է ցուցանելոց առ ձեզ, և պատուելոց է զձեզ լսա վայելման, վասն որոյ խնդրեմք՝ սիրով հաճիլ ընդ նա, և զոհրոյն ձերոյ և զնահատոց առաւելութիւն առ սուրբ Աթոռս և առ մեզ աննուազ պահել։ Այլ և գիտես իսկ՝ թէ բարեաց յիշատակաց արժանաւոր պապն քո, հոգելոյս օրհնեալ Հերակլ արքայն որպէս բարեկարգութեամբ կառավարիւր, և ամենևին չխառնիւր յայսպիսի բանս մեր. վասն որոյ յարգութիւնդ ևս պարտիս ըստ նմանութեան նորին լուսաճոգւոյն բարեհնամապէս վարիլ առ սուրբ Աթոռս, և չբռնադատեալ զմեզ յայլօրինաւոր գործ լինել. և ճշմարիտ բարեհամութեամբ իրացուցանելով զայս գրուածքս մեր՝ ամենևին անմեղադիր լինել և չառաջմոլել իսկ. զայսոսիկ առնելով ձեր, պարտաւոս կացուցանելոց էք զմիաբանութիւնս մեր գոհունակութեամբ աղօթելով միշտ ի մէջ Քրիստոսեէջ սրբոյ Ցաճարիս յաղագս անգին կենաց և փառապերճութեան ձերոյ։

Խոնարհ միաբանք սրբոյ գահիս. ստորակնքօղ Եպիսկոպոսք և այլ ամենեքեան որք ընդ մեզ։—

32 Եպիսկոպոսք և վարդապետք

Գրեցաւ՝ յամի Ցեառն 1801.
և յապրիլի 8.
ի սուրբ Էջմիածին.

II. *Ամենազօր ամենատոդրմած ինքնակալ մեծի կայսերն Ալէքսանդր Պաւլովիչի ᵖᵖᵖ լուսափայլ Կաւղ Փէտրիչ Կնօրին մեծաշուք Ենկրալ եւ վօյննի գլխոնաքի։*

Քրիստոսասէր և բարեպաշտ բարձրապատիւ նախարար, և հաւատարիմ զօրապետ և կառավարչ, ᵖᵖᵖ ողորմած և բարեչնորհ խնամարկու մեր։

Նախապէս չնորհաւորեմք բարձր նախարարութեան ձերում և նորապսակ կայսերութիւն ✠· [5];

Զոր թագաւորն թագաւորաց Աստուած չնորհաւոր արասցէ, և քաղցր գթութեամբ նորին առաւել քան զառաւել ծաւալեսցի ի վերայ ձեր և մեր—Եւ ապա ծանուցանեմք զայս ինչ։ Մեք բազմակից թղթով մյաբանից սրբոյ Էջմիածնի որ է ի դաշտն Արարատեան, եկեալ ի Թիֆլիզ ընդ յառաջ Յով-

սէփալ կաթուղիկոսացուին՝ տանիլ զնա և օծանել կաթուղիկոս. Իսկ նա զբաղում առաւել անցուցեալ աստ, մինչ պատրաստեցաւ ելանել. ըստ Աստուածային տնօրինութեան հիւանդացեալ վախճանեցաւ ի մարտի 9, և փառաւորապէս ամփոփեցաւ. Գլուխ մեծութեանդ լիցի ողջ։

Այնուհետեւ պարտ[ա]ք գնալ ի Ամաւն մեր և մ[ա]տաքնութեամբ ընտրել զարժանի կաթուղիկոս. սպասաւոր հանգուցելոյն Գրիգոր վարդապետ պատճառ եղեւ արգելման մերոյ հրամանաւ Իւան Պետրովիչ Նեպրալիւն. զի սա բնթռնելով իւրով ասացմ մէջ՝ որպէս թէ գրեալ իցէ մեծութեան քումդ վասն մերոյ, և սպասէ ձերոյդ հրամանի. Բայց ահա աւելի քան զվ աւուրք եղեն, որքան խնդրեցաք, չեղեւ մեզ արձակումն ի սրբոյ Էջմիածնէ եղբարքն մեր կառավարիչ արք եպիսկոպոսքն գրեալ խնդրեցին զմեզ, այնու եւս ոչ կարացաք զերծ լինել. Քանզի լիցի իրաւամբ մեծութեան ձերոյդ զի մեք ամենեքին պարտաւորութիւն չունիմք աստ մնալոյ. այլ այս Գրիգոր վարդապետ պաշտօնեայ մնացեալ զոլից իւրոյ Յովսէփ արք եպիսկոպոսին՝ սաստիկամբ կոակ հաչակեալ, և ունայնաբան գրովք զինքն ժառանգ մեռելոյն քարոզեալ ի կողմունդ՝ նաեւ զմեզ սրկելով աստ՝ վնեկտեաց դմիաբանութիւն մեր, զի ամենեցուն հաւանելին ոչ կարզեցի կաթուղիկոս. Բայց քնաւ սրոյ գահին և երկրի քահանայք և իշխանք բազմակնդրմբ ընտրեալ և հրաւիրեալ են զնախընտիր կաթուղիկոսացուն. Սակայն զեւ ոչ հանդարտեալ այս անդադար չարահնար Գրիգորիս՝ մարդ է յոռգրկեալ չներեան և մեծամեծ կաշառս խոստացեալ այլազգեաց՝ խոստանալով ոմանց՝ որ զինքն եպիսկոպոս ձեռնադրեսցէ, և կոզմանցդ մերազանց առաջնորդ կարգեսցէ։ վասն որոյ մեծամեծ վշասք են հանդիպեալ սրբոյ Ամաւոյն ի խռովարկութենէ այս ամբարշտիս ընդ սա։ Բայց զի Աստուածախնամ երկրիդ ժողովրդք մեր եւս ոչ հաճին ընդ սա, զի զաղան գիշատիչ է լինելոց սա, և ոչ հովիւ հօտին Քրիստոսի, վասն որոյ և մեք ի սուրբ Ամաւն եղեալ բովանդակ եպիսկոպոսք և վարդապետք ոչ կամիմք, եւս և ընտրեալ կաթուղիկոս եւս չէ կամելոյս։ Այլ մեր ամենեցուն խնդիր է՝ զի գերապատուիլ եղբայրդ մեր Եփրեմ սրբազան Արք եպիսկոպոսդ և ծայրագոյն նուիրակդ լիցի առաջնորդ օրհնել ժողովրդոցդ մերոյ ի Ռուսաստանի եղելոց. և լուսաւոգի Ղուկասու սրբազնասուրբ կաթուղիկոսի յայդր առաքելն եւս այսու դիտմամբ էր. քանզի այնչափ յարգելի բարի անձ է դա՝ ի մէջ մեր և ազգի մերում, զի կաթուղիկոսութեան եւս արժանի տեսանէաք. որպէս և գրեալ եմք մանաւանդ, ապա որչափ եւս առաւել վայելուչ է ի կայսերական երկրիդ հոգեւոր կառավարիչ լինել մերոյն ժողովրդոցդ։ Արդ՝ խնդրեմք յաստուածասիրութենէ ձերմէ՝ զի ճշմարտութիւն բանիցս՝ և յայլոց արժանահաւատ անձանց տեղեկացեալ հրամայեսջիք՝ զի այս Գրիգոր չարասէր անձն առանց սրբազան կաթուղիկոսի հրամանագրին ոչ դարձցի յայդ օրհնել երկիր։

Այլ զմեծապատիւ եղբայրդ մեր զտէր Եփրեմ սրբազան Արք եպիսկոպոսդ՝ որպէս յարդ քաղցր խնամօքդ մխիթարեալ և յարգեալ ես, որպ աղաչաւ և ինքն չնորհակալութիւն պրէ ի սուրբ Ամաւն և ամենայն բարեկամաց, նոյնպէս և յայմհետէ ի չնորհդ մեծի մարդասիրութեանդ ունիցիս։ Աստուծով մինչ ընտրեալ կաթուղիկոսն օծցի, նա եւս պիտ չնորհակալութիւնն մատուցանելոց է ✠ և քումդ բարձրութեան։

Դայ[ե]ալ խնդրեմք վասն մեր արգելեցոյս արձակման՝ զի[ո]ւղի ողորմութեան չնորհեսցես. յաղագս որոյ հանապազ լիցուք գոհանակ զբարերարութենէ ձերմէ, և հայցեմք յԱստուծոյ զկեանս երկայս ✠, և քաջընտիր հաւատարիմ մեծի զօրագլխիդ նորին։

Ի Թիֆլիզ յամի Մնամք ձերին բարձրապատեան 1801, և ի յապրիլի 9։

Եւ մեք նախարարութեան բարեխնդիր աղօթաւորք խոնարհ պաշտօնեայք սրբոյ գահին Էջմիածնի՝ որ ի դաշան Արարատեան
Սիմէօն արէի եպիսկոպոս
Անդրէաս արքեպիսկոպոս
Բարսեղ արքեպիսկոպոս
Թադէոս արքեպիսկոպոս
դործակատարք

LR. *Թուղթ Գրիգոր վարդապետի առ Յովհաննէս պատրիարգ, յորում պատմէ զառաջին սկզբունս հարութեան իւրոյ։*

Յանկամբ ձերդ բարեբաստիկ երջանկութեան հանապազ, և յուսամք զի կաք ի բալ ևգուարճ բ[ա]ր[ե]օրութեան չնորհիւ. Եւեան ի բերկրանս թախտալ և վչտապատում սրբոյ սրտիկի ձերդ մաքուր Հայրութեանս Յանկլուման թևպէս ծանուցաք համառօտիւ զմահ հոգելոյս Հայրապետին ամենայն Հայոց, և իմ քաղցր և բարեհոգի ծնողիս, և զնորին կառավչն առանդնալոն մեզ զքանի հարկաւոր առաջնորդութիւնս սակայն զարգիս զայս կամիմ ձերդ գերազանց բարձրութեան ծանուցանել։ Ի ձեռն փափկին գթութեան ձերոյ առաքեալ, առ սուրբ Ամաւն եւս զպատուցեալ միս քանիցն գանդակաւ գիտառորութիւնս լուսաւորչին, բայց ի լալ նոցա պանուն ձերդ սրբազնութեան և Դաւիթ սրբազան Արքեպիսկոպոսին ի բարկութիւն բրդալ, զազմուկս են յարուցեալ, և հանդերձեալ ընդդէմ կամաց լուսաւորչին և մեր ամենեցուն՝ զԴանիէլն բերել տալ և դահակալ կացուցանել, որպէս և ահա հինգերորդ օր է՝ յորմէ հետէ գՅովհաննէս վարդապետ ոմն առաքեալ են Դանիէլ վարդապետն իբր հրաւիրակ, ընդ սպասաւորի նորին Ներսէս վարդապետին։

Արդ՝ մինչ զայսպիսի գիտացաք մեք, ընդ տեղւոյս վրաց Արքայիկն և Ռուսաց զօրապետին հանդերձ համակամ հաւարակութեամբք, գրեցաք նրեանոյ խանին, միաբանիցն և որոց հարկն էր, յղոլով զԴանիէլն և բնաւին չհամարձակիլ միւս նդամ լինել դանուն, զի անարդեալ է նա յերկուց կայսերաց և տակաւին առանց *) յանկեան ուրեք անկեալ. և ունի անուն յառաջանալ տգեղութիւն ազգին և վշաս մեծ սուրբ Տանն և այլն. այլ ըստ կամաց մեծի կայսերն և ըստ կամաց լուսաւորչոյն զԳաւիթ սրբազան Արքեպիսկոպոսն կացուցանել ի տեղի հոգելոյս Հայրապետին մերոյ, և վուխտ օծանելոյ և ակն ունիմք թէ այսմ հնազանդեալ կատարեսցեն զկամս մեր։ Նոյնպէս զայնպիսի եղելութիւնն ծանուցաք և մեծի կայսերն և ըստ մեծամեծացն և տեղւոյդ դեսպանին. և զայս վասն այն այսպէս կամեցաք առնել, որ մի գուցէ հնազանդութիւն ձեր պատճառ լիցի Դանիէլ ներմտանելոյն Սրբութիւնն ձերում եւս այսու տամք գիտել, զի իմացեալ զայնպիսի արարս նոցա, և զմեր այս կերպ ձեռնարկութիւնն, ընդ մեզ մի հոգի եղեալ խոհանիչ խորհրդոյ նոցին լինիցին, և զԴանիէլ վարդապետն յայն կոզմունս դեղերեցուցեալ՝ ապացս մեզ ժամանակ և տեղի, զԳաւիթ սրբազան Արքեպիսկոպոսն կացուցանել Հայրապետ. և այնու լցուցանեալ կամակի և ըղձի լուսաւորչոյն երեւիլ։ Յուսամ զայս ամենայն բարութիւն և փափկութիւն, զորս ակն ունիմք ի լուսաւորչոյն վայելիլ, առաւելապէս ի սմանէ տեսանիլ և ընդլայնիլ, առաւելապէս ի սմանէ տեսանիլ և ոգիաւորիալ կենդանութիւն, որով վասն և զանձն իմ երաչխաւոր առաջի ձերդ սրբութեան կացուցանեմ, և յանձնեմ զնա ի չնորհս և ի հայրութիւնս ձերդ մաքուր սրբութեան, և մեծ միշտ պատրաստական ծառայ՝ սպասաւոր Գրիգոր և եմ անուամբ
վարդապետ։

1801 Ապրիլ 13.
ի Թիֆլիզ։

(ի սոյն թղթի յատուկ վուտալիս [6])

Իսկ առ կայսրն գրեալ էի անուն երկոցունդ, այժմ կրկին առ նոյն գրեցի ես և տեղւոյս վրաց ժառանգ արքայորդի Գաւիթն և Ներսէն զօրուն Ռուսաց՝ պատասխան այնմ մինչ ի Մայիսի 5-ն. ստանալով ևմք, ես վասն այն ջանամ գործով առաջացուցանել որ մի գուցէ Դանիէլն գնդրդ և իցէ հնարիս նստուցանեն. և լինի տարաձայնութիւնն ևմին գերազանն՝ քան զառաջինն։ Եւ թէ չը լինիցի հնար գԳաւիթն մուծանելոյ թերեւս, արդիւնեցոց եմ զԴանիէլի մուտն՝ կայսեր և տեղւոյս Արքայորդւոյ օգնականութեամբ։ Գրեցի առ վաղմի բարեկամն վնեալուսոր տեառնն՝ Պաթալ Հիւսէյնն փաչային, արդիւնել զԴանիէլն յաղագս չմնալոյ երկուց թագաւորաց զիչխանութիւն և զնահանգութիւնս, և մանաւանդ ի բարեկամէն իւրմէ յատկացեալք են յաթոռ Հայրապետական Ձերդ Սրբազնութիւն և կամ Գաւիթ Արքեպիսկոպոսն Էջմիածնայ. որ հակառակ գոլով ոմանց միաբա-

*) Յոլինակին պարապ թողեալ։

նից անուան հանգուցեալսն՝ աննահանջելիս ցուցանեն, և զաքսորեալ Դանիէլն բերել և նստուցանել կամին յաթոռ, և այլ այսպիսի բանք. Խնդրեմ և ձերդ սրբազնութիւն ի լաւագոյն օգտին բուռն հարկանել, որ լինիցի ազգին և սրբոյ Տանն այնմիկ օգտաւորագոյն, զի մօրուղ (՞) Դանիէլի առաջմամբն զինչ օգտիցի ազգն և սուրբ տունն այն, որ մեծամեծս եւս խոստանային նորալինք երեւանու խանին. որք են երկու երեւելի գող սեւագլուխքն, Աստուածատուր և Ցօհաննէս հալիկոպոսունքն. իսկ Թադէոսն, Բարսեղն, Սիմէօն Աթոռակալն և Անդրէասն ատ արդելեալք են և ոսկանն կայսերական վճռոյն. զի ըստ ծիսի Ռուսոց որպէս մանաղքն նոյնպէս և եպիսկոպոսն պարտին կայսեր ծանուցեալ լինիլ. սոքա թէպէտ չատ հայհոյեն զմեզ՝ կարծելով թէ մեք եմք այնմ պատճառ, բայց մեք լռութեամբ տանիմք այնմ նեղութեան նոցին՝ իբրեւ չգիտողք կանոնի Ռուսոց համարեալ, մանաւանդ թէ միայն զոցա ատ՝ օգուտ է քան թէ վնաս սրբոյ Աթոռոյն. Ներեա՛ ով պատուական Հալր, որ ըզ տխրական բանս երկարեմ քանզի մաքուր անձին լսելեաց՝ փոխանակ ուրախականին, զի տէր այսպէս կամեցաւ. եղիցի անունն և կամք Տեառն օրհնեալ։

Թողլով ձերդ վեհականաւր խոհեմութեանն. մնամ վասն ձերոյ մաքուր Սրբազնութեան պատրաստական ծ. Գրիգոր և եղ անուամբ վարդապետ։

«Գերազնիւ եղբօրն իմոյ պարոն Գէորգ Աղալէկովեանի սիրով զողջոյն նուիրել խընդրեմ, երկարն ի նախկին գրելոցս տեղեկանալոց են։ Նոյնպէս մահտեսի Միքսէր սիրելւոյս. ահա առ ինչ աչխատեաք, ուր եղերեաց։ Տեղւոյս եպիսկոպոսունքն ի վախճանի աւուրն սկսեալ մինչի օրս գերազանց ուրախութեամբ չրջին աստ և անդ ի հոգեկերումն տաղիս և չարականաւ, և յայտնի ցոյցանեն զինքեանս ցանկացօղք նորին մահուն։ Ձեր եղիցի վրէժխնդիր, ես ոչ արատաւորեմ զանուն նոցա. վասնորոյ ձեզ բնաւ չկամիմ մտանել ի յանմաքուր ժողովս նոցա. վայ, վայ և վայ, ըստ մարգարէին, և այսքանս բաւեցի։

ԼԴ. *Բերանով կտակարարութիւն Յովսէփի Գաղաղուկիկոսին ինձ Սիմէօն Աւաիսկոպոսիս որ խոստովանահայր եղէ նմա ի Թիֆլիզ քաղաքիս ի ժամ մահուն։*

Յովսէփ կոչմամբ կաթուղիկոսն ի Թիֆլիզ քաղաքոջս մինչ պատրաստեցաւ և զբեռինս կապել ետ գնալ ի սուրբ Աթոռն, հիւանդացաւ սաստկապէս և ի մարտի ինն օրն չառաւօտուն կտ խոստովանութեանն և հաղորդութեանն՝ յորժամ հարցի թէ զինչ ուզորդութեան՝ յորժամ հարցի թէ զինչ ուներս հրամայել վասն քոյ և իրաց քոց. նա լառաջ պատուիրեալ զոլով վասն բնաւանցն ուղարկելոյ. ես պատասխանեցի թէ ահա յուղարկեմ. և նա կրկին սոխպեաց թէ չուտով յուղարկես և մի յետաձգեր որ հոգիս իմ պարտական չմնայ Աթոռոյն. ապա ասաց թէ մկի փոքր զութի ունիմ հարկաւոր իրաց ի մէջն կայ յատկացեալ ինչ զայն առանձնաբար քո ձեռամբն տաս Սօլոմոնին որ օտարք չիմանան, և իմ հայրենի տունն չքակեն. իսկ յայլ ամենայն կալքն իմ սուրբ Աթոռոյն են. երկրորդ ասաց թէ ի Գրիգոր վարդապետէն դրամ եմ փոխ առեալ թանխէն աւելորդօք մօտն ունիմ. երրորդ ասաց թէ ի մեր Աւետիք վարդապետէն քանի հարիւր ոսկի փոխ եմ առել, պէտ հատուցանէք ի կալից որպէս յայտնի է. զարձեալ ի յետին ժամուն կոչեաց որ լեզուն ծանրացեալ էր ասաց կմեռանիմ իմ մարմինն տարէք սուրբ Էջմիածին Սիմօն կաթուղիկոսի գերեզմանի մօտ թաղէք և իմ կալից գաւթարն Գրիգոր վարդապետն գիտակ ի նմանէ տեղեկացէք ամենայն հէսապ և որպիսութիւնն. այսքան ինչ է կտակն որ խօսեցաւ ընդ իս և ես ճչմարտութեամբ գրեցի ի Թիֆլիզ քաղաքի։ Սիմէօն Արքեպիսկոպոս գրեցի։

ԼԴ. *Գերբնաեր առաջնորդիդ մերոյ ընդհանուր հայոց Ռուսաստանու եւ ծայրագոյն նուիրակի սրբոյ գահոյն վիրածնիջի Տեառն Եփրեմի սրբազան արհիապատն եպիսկոպոսիդ, ի հաշտարանու հայոց հասարակութենէ։*

Խ ն դ ի ր ք։

Միջոց երկարէ մինչ ի ձերոյ սրբազնութենէն բաժանեալ չունիմք քնաւ գրութիւն, և ընդ այս զարմանամբ լուժ, բօթալի լուր վախճանի կենաց սրբազնակատար կաթուղիկոսին Տեառն Յովսէփայ էհաս ի լսելիս մեր արդարև ոչ սակաւ սրտմկցաք։ Բայց զինչ ունիմք առնել, որովհետև զանդատալի վճռոյն ամենակարողին ոչ ոք կարէ անցանել, ուրեմն նմա միայնոյ տալի է փառս և պոհութիւնս. և ձերում սրբազնութեան արժան տեսանել թէ պատուական գլուխ ձեր ողջ կացցէ։ Յայտ խակ է ամենից, որ են ձեր ողջ կացցէ։ Յայտ խակ է ամենից, որ են անա ամս քառն և եօթն լ՚րապէս, յորմէ հետէ հանդուցեալ սրբազան Յովսէփ կաթուղիկոսն ժողովեալ վասն սրբոյ Աթոռոյն էջմիածնի պահէր ասաւ ես մեք ևս առ այն պահեստ ոչ ինչ երկմտեաք որովհետև ի կալսերական խաղաղ վիճակիս կայր ամրակալել։ Խակ նարդեցիս ի յայամ ամն նոյն վեհատոն մեր մինչ ընտրեցաւ ի կաթուղիկոսութիւն և դիմեր առ ցանկալի սուրբ Աթոռն ընկալնուլ զօծումն քահանայապետութեան։ վասնորոյ և զամենայն արդիւնս առեալ տասուսայս խնդրեր ցաւակցեալ յորդորեաց մամբ թէ զթածցէք առ լռեցալի սուրբ Աթոռն ձեր՝ որ կայ ի մեծի տաղնապի, և մեք ևս լուրաքանչիւրքդն ոչինչ խնայելով զմանաւորաբար ցաւակցութիւն մեր առաւաձեռնեցաք, որ և գոլով ի մեծի խնդութեան լուսացաք թէ այսքան ամեայ նուէրք մեր ուղարկեալք ի սուրբ Աթոռն և անտի ևս հասանել ի մեզ։ Սակայն վիճակաւորաբար չնորհք և օրհնութիւն ժամանել ի նախնիս մեր և ի մեզ։ Սակայն ներկայիս ընդ այնմ երանելի յուսոյն մեր դներևակն ի գաւական ասնիս և գիր մի ի Գրիգոր աբեղայէն, ընկալաւ հասարակութիւն մեր գրեալ ի մարտի 13-ըն և ապա պիր մի ևս յետ քանի աւուրց հոգևոր կանցիատորն յորս յայտնէ նախ զվախճան կաթուղիկոսին, և ապա զհիրապետէն կայիցն թէ իբրու կտակաւ բանիւ ինձ աւանդեաց, թէ իբրու անկախ յումեքէ, խակ ի գրի հոգևոր իշխել անկախ յումեքէ, խակ ի գրի հոգևոր կանցիատորիդ ևս զանազան տրամանս գործածէ թէ պատուիրեմ հոգևոր կանցիատորիդ որպէս և ի հարկէ ունի կատարել սրբազան առաջնորդն գնանդէս պաշտման և սպոյ, խակ առաջնորդն գնանդէս պաշտման և սպոյ, խակ առաջնորդն գնանդէս պաշտման և սպոյ, խակ

լով և թէ առանց դաւթարի անթերի և անպակաս առանալով հասուցես ի սուրբ Աթոռն, զի մի ջերմեռանդութեամբ տուեալ նուէրս մեր ի կորուստ դնասցէ, և ինքդ որքանդիւրինդ առ մեզ վերադառնալով լիցիս համանդամայն ծայրագոյն նուիրակ մեզ և առաջնորդ որպէս և մինչ ցարդ կաս. և բաց ի քէն զայլ ոք առաջնորդ ոչ գիտեմք և ոչ ճանաչեմք։ Եւ զայս առնելով ունիս զմեզ գոհունակ առնել զՀԷՆՉ որք եմք մըշտապատրաստ հօտք բարի հովուապետիդ ներքոյ ձեռնադրողքս, որ և գրեցաք 1801 ապրիլի 14-ին ի յաժաւերխանին։

Ի վերայ սորա ևս երիք հարիւր անձինք ձեռք եղեալ են, սոյնպէս զրկարգիք և մօղթօկիք են եղեալ և առաքեալ։

Լ Ե. *Հայի Բարայի թուղթն է որով զրգռէ զդաւիճն [7] առնել վաղվաղակի զոր ինչ առնելոցն իցէ, յորժամ Ղազար և Ստեփանոս վարդապետքն տակաւին անդ ի Կարնին ապաստին զալատեան Դանիէլ սրբազանին յԵղոկիոյ։*

Երջանկազարդ և երանաշնորհ, գերընտիր և յարգամիծար. արհիապանծ մեծի սրբազնափայլ Հօրդ իմոյ Սրբոյ՝ մաքուր գաւառակաց ընտիր բազձանօք համբոյր մատուցանեմ, և զանդրանիկ օրհնութիւնդ մխա խնդրեմ։

ՌՄԻ թուջա և մայիսի Ա ի Կարնին։

Ցետ որոյ՝ յայտ լիցի մեծի յարգութեանդդ՝ զի յապրիլի ԺԹ-ին գրեցեալ օրհնագրչմ նամակ Ցեառնդ իմոյ ժամանեալ էհաս առ հէքս, զոր ընծերցուցեալ ծանեալ զամենայն գրեալ բանսդ խորհրդակառապէս և ի միտ առեալ զնոյնսն, առ որ լցայ անպատում բերկրանօք, և զաւարճացաւ սիրտ իմ. քանզի որում աւետալի էր այն ամենայն բանք զոր ծանուցեալ էիր հիքոյս և առ այն՝ կարի յոյժ չնորհակալ եղէ ի հայրութենէդդ։ Իսկ այն էմանէլ թուղթն զոր ուղարկեալ էիր առ ի հասուցանել ի տեղիսն, չայս փոքր միջոցիս ձեր քաղաքիս ալագղեայ միջի խառ վոլթիւն ինն անկեալ եղեւ, ոյր պատճառի սուրհանդակ չզատահեցաւ ելանել. բայց այսօր կամ վաղիւն սրընթաց սուրհանդակաւ հասուցանեմ ձեռամբ մերս հաւատարմաց՝ ի տեղիս և ի տարս նոցա, որոյ կոդմանէ միամիտ լեր հայրդ իմ. Ալա ի սրբոյ գահոյդ եկող Ստեփան և Ղազար արհիապանծ հարցն լուա զամենայն որպիսութիւն իրողութեանցն որք յայդր իրակիէն եղեալ էր։ Ահա յայտ առնեմ մեծի վեհմութեանդդ՝ զի նախքան զդալն վերոյիշեալ վարդապետացն՝ ոմանք գաան ի Մատկնն փայեկ ուղարկեալ էն, որ ահա ժէ օր եղեւ՝ ամենևին ձայն ինչ կամ գնացօղ փայեկն չէ եկեալ։ յետ նորա ոմանք ևս ի Մշոյ կոդմանէն փայեկ ուղարկեալ են. նա ևս չէ եկեալ։ զկնի այնց խորհրդակցութեամբ վերոյգրեալ Արհիացն՝ յատուկ գիր գրեցի՝ ի վերայ սրբոյ Կարապետի միաբանացն և փայեկ կալեալ ուղարկեցաք. իբր զհաւատոյ լուր իմն վասն Դանիէլ հայր սրբոյն՝ արդեօք եկեալ անց կացեալ գնացեալ իցէ, կամ տակաւին նոյն կոդմանն իցէ. և կամ ի ճանապարհն է՝ որ գալոց և անցանելոց է. զսոյդն իմացեալ փայեկիէն պատասխան հասուցանեն. նոյն փայեկն ևս ահա Թ օր եղեւ՝ ոչ եկն և ոչ խաղար ինչ արար. նոյնպէս և լեկող ճանապարհորդացն լուր ինչ չլուաք. զի բնաւ խաղար չկայ։ Ահա վերոյիշեալ Արհիքն կան ատ և սպասեն լրոյ իմիք. Բայց ինձ թուի թէ գնա ևս է սպասելն ատցա։ Ապա աղերս մատուցանեմ Սրբութեանդդ՝ զի խղճահարիցիս ի վերայ սրբոյ գահոյդ՝ զի ահա տակաւին բաւական եղեւ ժամէ ի ժամ ձգելն։ այլ զկանոնօղութիւն Ամենայնիսմ Արարչին չանձն առնուլ. նոյն գոնեակ և իշխանաւորաց հաճիլն։ Բարեւք զի ալդպիսի բանք՝ վանմանոն հայրութիւնդ առաւել գիտակ է։ Բարեզատեն ժամն՝ չէաս ընկրկելն չէ լաւ։ վերջապէս խնդրեմ զի հեղս ի մաքուր մաղթանդ լինել և զարդիւնարար օրհնութիւնդ անպակաս առնել և զորպիսածանօթ նամակդ անպակասօրէն ցոլացուցանել առ հեղս որով միամիտ լինիմ, և լեր ողջ ի տէր. ի պարծանս հաճայնից և մանաւանդ Եփրեմեան մահտեսի Ցակոբ ծառայիս. Ամէն։ Մնաւ եմ մեծի սերոբութեանդդ մեր ուղարկաց սալին եկաւ սուրբ Կարապետու որ սրբոյ Կարապետու միաբանքն գրածեն գիր մի որ բնաւ տեղաց խաղար չի կայ կամ նոյա գրած գիրն վարդապետաց. հետն ուղալ կելոց եմ կամ վարդապետներն մալխի Դ-ին տիւ-

զէս կլանելոց են կամք մեծի սերոբութեանն է զանց չառնես։

Լ Զ. *Դանիէլ կաթուղիկոս առ ոմանս ազգային։*

Ի Դանիէլ Արքեպիսկոպոս սրբոյ Էջմիածնի ՌՄԻսԹ

Քրիստոսի Աստուծոյ ծառայ և Սրբոյ Էջմիածնի քնիկ միաբան որ և ի նարդնիս համակ հաճութեամբ Սուրբ Լուսաւորչածին ազգիկ և յաւուրս մանուերով բոլոր միաբանից ընտրեալ և յանկացեալ ի կաթողիկոսութիւն Տէր Դանիէլ վարդապետ և Արքեպիսկոպոս յորմէ ժամանեսցէ գիր սիրոյ՝ ողջունի և օրհնութեան՝ չնորհք և աղօթք առաքելական ի վերայ հարազատ սիրելեացդ իմոց և ճշմարիտ ցաւակից որդւոցդ Սրբոյ Էջմիածնի Քրիստոսասէր և բարեպաշտօն Շէյխեր վէքիլի մահտեսի Յովհաննէս աղալիդ, Աղանեան մահտեսի Մարտիրոս աղալիդ, Աթոռակալ Մարտիրոս աղալիդ, Թորոսեան մահտեսի Սերովբէ աղալիդ, Թոդորեան մահտեսի Աւետիս և մահտեսի Ցակոբ աղալիդց, Մըսրեան պարոն Մկրտչիդ, Տայեան մահտեսի Կարապետիդ և գանձապահ պարոն Մկրտչիդ, որոց ամենից և համայն սիրելեաց և ընտանեաց՝ զարմից և զաւակաց ձերոց Ամենազօր գիտութեամբն Աստուծոյ ցնծալ և պարել յարատևաբար բերկրութեամբ և անտրտում ուրախութեամբ ամէն. Եւ ընդ Աստուածապարգեւի սիրոյ ողջունի և օրհնութեանս ծանեալ սիրոյ սիրելիք իմ ի Տէր զի թէպէտ յաւուրս յաւուրս յաւուրս գիր հրաւիրանաց քանի դուք յաւուրս-յաւուրս գիր հրաւիրանաց դրեալ և առաքեալ էիք առ ի Թօխաթ, պարտ էր և ինձ զդարձ այնպիսեացդն առ ամենեսեան ձեզ չնորհակալութեամբ հանդերձ գիր սիրոյ և օրհնութեան գրել, սակայն ըստ իմ սակաւ մտաց զառաւել վախլչականն խորհելով և ի կարեւորէն լեալ կացի՝ քանզի խորհէի յայնժամ ի Թօխաթ գնալ ի սուրբ Աթոռն և ըստ տնօրինելոյ Տեառն ի լրութիւն առաջադրեալ գործոյն, ապա Հայրականն սիրով և անդրանիկ օրհնութեամբ ի հարազատութենէ ձերմէ չնորհակալ լինէի ի բարեպաշտութենէ ձերմէ, բայց մինչ այսու խորհրդով մալխի ԺԲ հասի ի հրաշալի Իչքիլիսէ վանս լուաք անդանօր զանակնկալութիւն չարիս նիւթեալ և գործեալ ի զեղալրասպան և տիրանենդ դատաճնող գիւաչունչ Դաւիթ վարդապետէ, վասնորոյ այժմ զամենայն կարեւոր առնելիս մոռացեալ, զելս ձախող գիտացածոյս հոգալ հարկաւորեցայ. յաղագս որոյ այժմ ոչ կարելով առ իւրաքանչիւրսդ յատուկ գրեանս գրել ազաչեմ. այսու սիրոյ միութեան գրով միակամ բաւականացեալ, հաճութեամբ սրտի լուարուք զնդելութիւնս այսր կոդմանցն ի գրաքեր հարազատ որդւոյ իմոյ Մանուէլ վարդապետէ, և առ նմա եղեալ հարկաւոր գրեանս եթէ կամիք ընթերցջիք և վերահասու լերուք թէ որպէս քակեաց Դաւիթ Թիֆլիզեցի վարդապետն զսուրբ Աթոռն և խայտառակեաց զազգդ մեր և բազմիցս գրեալ և կնքեալ մանսերան ձեր առ իս և թէ որքան թիւմէն իքեսէ կաշառով որպէս զչարն Հերովդէս զազալաւ և իբրեւ զՍիմոն մոգն ընչիւք ստանալ կարծելով ծառայ կացուցեալ է զազատ չնորհածին մայրն ձեր, վասնորոյ ատա ի գերութիւն անկեալ մայր ձեր արտասուելով աղաղակէ առ ձեզ և հայցէ զի որք սիրեք զՏէր և որք լուսածընունդ զաւակ էք նորա օգնել նմա որպէս ամենախնամ բարերարն Աստուած յամենայն ժամ յամենայն նեղութեան ձերում օգնական և ձեռնտու լինի և դուք լերուք աղէ և օրհնեալ յԱստուծոյ և ի մէնջ։

ՌՄԻ մայիսի Ի. ի Պալաթիա։

Լ Է. *Հայր սուրբ եւ այլ զանազան վրացաց սարսափելի քանք եւ պատմութիւն. զորս կամիմք յայտնել սրբութեանդ։*

Կաթուղիկոսն Կայսերն գրէ յղեալ, այն գիրն անցեալ է ի ձեռն Գրիգոր վարդապետին. բանալ, և ընթեռնու իբրև տեսանէ թէ իւր անունն չկայ ի գրին, և վասն ինքեան չէ լիչեալ բան ինչ. զայն գիրն ոչ յղէ, այլ պահէ առ ինքն։ Ցետ այնորիկ կապեալ արարել յղէ կաթուղիկոսին՝ այսու կերպիւ ասելով, թէ՝ գրեա կայսերն, թէ վասն իմ

Յովսէփ կաթուղիկոսն, կամակ էր արարեալ սրպէս զի՝ զինի մահուան իւրոյ ևս օծեալ նստիցիմ կաթուղիկոս, որ և օծաւ և նստաւ. բայց Գրիգոր վարդապետն եպիսկոպոս արարեալ չղեցոյ եմ Երիվրդ ի Աղաչնորդութիւն։ Եւ Գրիգոր վարդապետն խանին և որբին խնամի մէկիք Աբրահամին գրեալ՝ կաշառ է խոստացեալ, զի զինքն եպիսկոպոս առնել տացեն, նոքա ևս գրեալ են վասն այսր և խնդիր են արարեալ կաթուղիկոսին. սա ևս ասէ թէ երկիրն իմ է որոյ կամիմ տամ. նմին իրի, գրեաց կայսերն թէ եպիսկոպոս չղեցոյ եմ. իսկ՝ օծութիւն որա այսպէս է։ Գրիգոր վարդապետն ի Թիֆլիզոյ, վնց հազար թուման է խոստացել խանին. Լազրով ենարալին և Գաւիթ Յարևվիչի գրովն, միանգամ թաղայն է չղեալ առ խանն. և երկրորդ անգամ մինչկարբաչին և մէնթար Սօլօմօնն, որք եկեալ առ խանն խնդիր արարին, չետ մեծամեծ աղմկալի խառվուվթեանցն, ապա թէ՝ խալէթ խալիֆայական հանդուցեալ խանին չղէ ի սուրբ Աթոռս. և ի լսել միաբանիցն հադանիլն խալեթին և ի գալն, իսկոյն մեռեալ չկենդանին, տանին զսբբութիւնան և սկսան փախչել դէպ ի ափրուվթիւնս օսմանցոց. զայս պատահեալ մելիք Աբրահամին՝ գնացեալ ազգէ խանին, և նա հնծուցեալ զմուղանլու Մահմատ Հասան բէկն. բաղում արամբք չղէ ի դարձուցանել զմիաբանսն. որոց հասեալ միաբանիցն պատիժ սպառնալով և հարկանելով դարձուցանէ զամենայնսն։

Եւ երեկոյեան ժամուն գնացեալ հայր գլխաւ ասաց, զի վաղուեանն պատարագ մատուցէ և օծցի։

Իսկ ի գիշերին, ի գրուխս իւրաքանչիւր եպիսկոպոսաց պահապանս կացուց, զի մի փախիցեն և օծումն խափանեսցի։ Եւ օծման ժամուն լեակոս իշման տեղւոյն՝ զերիս մոհասիլս կացուցեալ՝ այնպէս օծաւ։ Իսկ Դանիէլ հայր սուրբն, ընդ Փիլիպպոս Ամիրալի որդւոյն Ադալ Միրաշին, եկեալ է ի Բայազիտ։ Սա որ կարապետ վարդապետին եպիսկոպոս արարեալ չղեաց ի մնձ Պօլիս զՔերման ընդունոյ. Դանիէլ հայր սուրբն ի մացեալ, մարդ է առաքեալ զկնի նորա, իցէ թէ լմընեալ ընդունի առ ինքն։ Թէ ի Բայազիտ թէ ի Ղարս և թէ յայլ ուրեք, ոչ ինչ գիտեմ։ Եւ զայն ևս գիտեմ, զի ի Բայազիտ ի ժամանել Դանիէլ հօր սրբոյ, ի գալ ընդ առաջ նորա ամենայն ազգն Հայոց, և ի ժողովել ամենայն ազգն Հայոց ի Բայազիտ, ոչ ինչ գիտեմ։ Եւ զայն ևս գիտեմ, զի ի Բայազիտ ի ժամանել Դանիէլ հօր սրբոյ, ի գալ ընդ առաջ նորա ամենայն ազգն Հայոց, և ի ժողովել ամենայն ազգն Հայոց ի Բայազիտ, ոչ ինչ գիտեմ։

Դանիէլ Արքեպիսկոպոս սրբոյ Էջմիածնի ՌՄԼԹ

I.Ը. *Դանիէլ կաթուղիկոսն առ ազգայինս ոմանս։*

Բրիստոսի Աստուծոյ ծառայ և լուսաւոր Սրբոյ Էջմիածնի բնիկ միաբան որ ի նմա։ Զարդիս բազմակնիք մահ- ի նարդիս բազմակնիք մահ- սէրով միաբանութեան Սբրոյ Էջմիածնի հրաւիրեալ և համահաճութեամբ՝ ազգի տա- յոց առաքեցեալ ի կաթողիկոսութիւն Ջէր Դանիէլ վարդապետ և Արք եպիսկոպոս Սիրեցեալ հարազատից և բնիկ բարեկամացդ մերոց և հաւատարմացդ սրբոյ Աթոռոյն բարեպաշտ և մեծահաւատ պատուելի Ասլան աղալիդ, չհար վաքիլի մահտեսի Յովհաննէս աղալիդ, եկեղեցպան և աթոռակալ Սարգիսաղալիդ և այլոց ձեզ եղբայրակից քաջաքրիստոնեայ իշխան աղալից՝ յոյժ սիրով մատուցանեմ զողջոյն և օրհնութիւն և յանձն դնեմ զձեզ պահպանութիւն Աստուծոյ պահել ընդ հովանեաւ ամբածածուկ աջոյն իւրոյ անփորձ և անսասան։ Արդ սիրելիք վասն բազում զբաղանաց մերոց, ոչ կարողացաք յառաջագոյն գրել զձեր յատուկ յատուկ ի պատասխանիս գրութեանց ձերոց, նա մանաւանդ զի և սպասէաք որպէս թէ ի պատշաճ ժամանակի է սէաք որպէս թէ ի պատշաճ ժամանակի է սրբոյ Աթոռոյն գրեսցուք առաւել չարմարաբար։ Այլ զի ոչին չարութեան դէն հակառակութեան այսչէս նիւթեաց զչարիս որ եկեալ մեր աստ ի Պալավիտս ճնացաք, աստուստ ևս ոչ կարողանամք զարձուցանել առ ձեզ զպատասխանիս յատուկ յատուկ ըստ յատկական գրութեանց ձերոց, վասն անժամանակ լինելոյս՝ ուստի ի գալն յայդր Մամանակ լինելոյս՝ ուստի ի գալն յայդր Մանուկ վարդապետ հարազատին մերոյ գնաց նուէր վարդապետ հարազատին մերոյ գնալ ի մեծ մայրաքաղաքն Կոստանդնապօլիս, տալիս ուրեմն ձեռն ձեռնհասացուք՝ ամենեցունցդ որք ունիք առ մեզ յատուկ գիր ձեր յատուկ սիրոյ ձերոյ նշան, զրել միայն զմի յատուկ սիրոյ ձերոյ նշան, զրել միայն զմի գիր և որով ծանուցաք համառօտաբար զաժենայն անցսն որ անցեալ է ընդ սուրբ Աթոռն և ընդ միաբանութիւն զայն թողեալ ի Մանուէլ վարդապետն խնամել և ի գրութեանց եղելոց ընդ նմա, իսկ այժմ զմի թուղթ առ հաւատարկութեան գրեալ լրացաք պատմեալ ամբ համառօտաբար զամենայն անցսն զոր գործեալ է Դաւիթ չիքն լցեալ հոգւովն սատանայի ուստի տեղեկանալ ունիք լըմնեանուլն զամենայն. բայց միայն այս մնալ ի պահանջել որ հետ հանելոյն առ մեզ գմահանէրն ի սրբոյ Աթոռոյն, և յետ առաքելոյն վասն մեր և առ մեզ Դ կնիքն իւր ի վերայ մոմէրին հաւարակութեան և ի վերայ թուխանեաց իշխանաց թղթոյն և ի վերայ փիլիպոս և մահտեսի Գասպար ամիրայից Թըղթոյն կինքեալ վասն մեր թէ զգա առաքեսչիք գալ ի սուրբ Աթոռս ի կաթողիկոսութիւն և վերայ այսր Դ կնքոյն որպէս յատուկ բարեկամութեամբ յատուկ ձեռագրով իւրով ևս զրեալս մեզ և խնդրեալ թէ եկեսցեմ։ Այլ սակայն՝ յետ հանելոյ զպրեանսն մտեալ ի նա ոգին չարութեան, որում ոչ կարացեալ զդէմ ունիլ զրգռէ զմիաբանութիւն անկեալ ի զրուն սաճկաց զի թերեւս լինքն զարձուսցէ զսրբազան կաթողիկոսութիւն ուստի անձար մնացեալ միաբանութիւն՝ որպէս թէ Աստուածային հնարք ընդ-

դէմ դիւական գործադրութեանցն Դաւթի զայս հնարեն, որ հանեալ զԲրիստոսամուխս սուրբ Գեղարդն և զկենաց փայտն սուրբ և զաջ սուրբ Լուսաւորչին, և բաղմեցուցանեն զնոսա ի վերայ իջման սուրբ տեղւոյն և երդնուն ամենեքին առ հասարակութիւն—որպէս զի մի ոք ամենեւին արասցէ զխարդախութիւն այնուհետեւ մինչեւ ցգալ մեր։ Այլ սակայն Դաւիթն այն որ նման ցուզալի մատնեալ է զսիրան իւր սատանայի, ըստ օրինակի նորին ոչ ճաչակեալ զայս սրբոցն հաղորդութեան և առաւել եւս լցեալ չարութեամբ դիմէ առ պարսիկս և վիրս և ուժգին յուսահատութեամբ և խղեալ բոլորովիմբ զձեզ խղճմտանացն չարաչար չօժարի ի մատուցմունս կաշառացն և յայնմ նուագ ըստ հոչակ հարկանելոյ հայոց և տաճկաց բոլոր բազմութեան, աստ և անդ խոստանայ տանն մինչեւ ցքսան և մէկ հազար թուման զրամն, որպէս և տեղւոյս փայտն եւս լառաջադոյն ի զալն մեր պատմեալ մեզ։ Եւ այնու գնով գնէ զչնորհն երկրաւորին զսրբազան քահանայապետութիւն ի պարսից ի վրաց և լինի զայթակղութիւն ազգի, այլ վչտացեալ միաբանութեան որ չկայ այսմ ամի, այժմ ի ժամանակիս միայն զանձինս իւրեանց Ջանան ապատել ի խստութենէ նորա և ի ժանտութենէ և չայնմանէ եւս անձարանան, քանզի յամսոյս 21—ակնցի Յովհաննէս կենդանի նահատակ ասացեալ արքեպիսկոպոսն և կարծեցի Յովհաննէս վարդապետն իջեալ ընդ պարիսպն Աթոռոյն ի գիշերի և փախուցեալ մինչեւ ափն Երասխայ, ընդ լուսանալ յառաւօտուն գինւորս չարձակեալ զկնի և խոստացեալ նոցա տալ 50 թումանս, ըմբռնել տալ առ ափն Երասխայ և դարձեալ ի սուրբ Աթոռն, չանգիման լուսածին քաղցրագութ ծնողին ծեծէ զղլուխս հարազատ որդւոյն—զառնութեան սրտի այժմեան իշխանն և հրամանատարն սուրբ Էջմիածնի Լարա՛զ անուն եղբայրն Դաւթի՝ փեսայն մեծի Աբրահամի և եղեալ զմինն ի չըզթայս և զմիւսն եւս պահէ կիսոզ դաժանապէս և կնքեալ զնոսա և սրբազանի խոստովանահայր Ղազար եպիսկոպոսի որ չայդր եկն եւս և մեր հրաւիրակ Յովհաննէս վարդապետի, հնարէ հնարս զի թերեւս գոցէ ի նոսա զդրանս, և հատուցէ զվճար անվճարելի բազմաթիւ պարտուցն։

Արդ բարւոք զժատաւ ածէք սիրելիք միթէ ոչ գոյ այլ միաբան սրբոյ Էջմիածնի որ կարասցէ հոգալ զհոգալիս իւր, որ անճառացեալ ի Հաշտարխանու եկեալ, կարապետ վարդապետն իսկոյն եպիսկոպոս ձեռնադրեալ առաքեալ է գնալ ի Պոլիսն և զսրբոյ երուսաղէմի Դրիզոր վարդապետն նոյնպէս եպիսկոպոս ձեռնադրեալ առաքեալ է ի Մատենն առ Փիլիպպոս Ամիրայն առնուլ զկամս նորա, գիտէք զոր որ բաղում են միաբանք սրբոյ Աթոռոյն այլ զի ինքն չնզիտ միաբան նոցա՝ ուստի և ոչ նոքա լինին միաբան ինքեան. վասնորոյ անճարացեալ պաշտէ զճանճիկ զաստուածն Ակկարոնի և Կարապետն եկեալ մնացեալ է ի Ղարս ըստ որում չնստուն աստ կամ անդ զմնասար ըստ խնդրոյ նորա վկայ ստութեանն իւրոյ. վասնորոյ և այժմ զանօրէն զհրամանն իւր աստակացուցեալ է ի վերայ միաբանութեան զրկել լատուկ լատուկ զդիր ի Պոլիսն և առ ալգն Հայոց—թէ մեք բռնադատեալ զինքն նստուցաք յաթոռ հայրական և ոչ եթէ ինքն նստաւ ինքնակամ—այլ զուք սիրելիք խոկացէք խորհուրդ արարէք և զինչպիսի կամիցիք այնպէս արարէք։

Լուաք եւս որ Եփրեմ վարդապետն ըմբռնեալ տուեալ է ի Թիֆլիսն զչիք Գրիգորն Յովսէփի և զինչն նորա և քանադրանաց գիր մի գրեալ է առ չէք Մելիքն և միւս գիր եւս առ միաբանութիւն թէ չէք է դա և չէ ընդունելի մեզ ամենեցս և թէ վազճանն ուր եղերեցի Աստուծոյ է յայտնի։

Ի Պոլսոյ մահտեսի Նիկողայոս Ամիրայն ևս զգիր առի գրեալ 27 ապրիլի թէ պերաթ և ֆէրմանն ելանէ յայս աւուրս։

Ողջ լերուք ի Տէր և զօրացեալ նովաւ ի սէր մեր։

1250 (1801) մայիսի 27.
ի Պայազիտ։

Լթ. *Թուղթ Գէորգ Աղայէկովի առ դարապետ վարդապետն։*

Բարձր Արժանապատիւ Տոքապակ Արհի Եպիսկոպոսի բարեհնչուլ սուրբ աջոյն համբոյր և զօրհնութիւն խնդրեմ։

Ապրիլի 15 գրած սուրբ աթոռն գիրդ էրզրումի վրայէ մայիսի 21 ստացայ լուսահոգի Սրբազանին վախճանիլն ինձ սրտիս ցաւ տուաւ տրտմեցայ։ Աստուած հոգին լուսաւորեսցէ, որոյ կատկն գրեր ես չատ լաւ արեր է. մնաց որ Պետրբուրգէն Ալէքսանդր Թաւատր գիր խրկել էր գեսպանին մայիսի 13. ստացաւ ձառայիդ կանչեց, գնացի նկած գիրն ցույց տուաւ առաջս կարդաց, գրած էր որ Արբազանը հիւանդութեան կատկ արեր է տեղս Պօլսու ցօհաննէս պատրիարքը կամ Դաւիթ արքեպիսկոպոսը ըլլայ տէլին. ծառայիդ ասաց որ գնա Պատրիարքին ասա, ինչ կանէ լինձի խնացում տուր տէլին. գնացի պատրիարքին ասի ճչվաղ արաւ որ անկարելի բան է ես կարող չեմ գնալուս, կը խնդրեմ Դաւիթ հայրսուրբն արժանի է՝ թող նա ըլլայ ասաց, ես ալ կընդունիմ. ետոյ դուռէն ֆէրմէն եկաւ պատրիարքին վրայ սենաթոս անիս կաթուղիկոս ընտրէք տէլին. այս գիրս գրած օրն սուրբ Աստուածածնայ եկեղեցին սենաթոս մեծ կայ. քանի մի ամիսրայ կայ Դանիէլին կուզեն, մնացեալ էսնաֆով ժողովուրդ ամնն ալ Դաւիթ սրբազան կաթուղիկոսը կուզեն. դուռնէն ալ պիտի ասեն որ Դաւիթը եղեր է նա թող ըլլայ տէլին։ Ես տէր իմ խրկած գիրդ զսուրսատն*) Եփրիկեան մահտեսի Յակոբ աղային ձեռքովը եկաւ յատուկ գիր գրեր էր ծառայիդ Խարաչին, քանի մը հաւատարիմ վաճառական եկաւ՝ նոցանէն իմացայ, ապրիլի 28 կիրակի եկաւ՝ նոյնիկն իմացայ, ապրիլի 28 կիրակի օր Դաւիթ հայր սուրբն վեհապետ օծեր են տէլին. պատրիարքին ալ գիր գրեր էր, ժողովուրդ ամն ալ իմացան ուրախացան. ծաղկաւոյ մահտեսի Միխսէր խոնարհաբար աջոյդ համբոյր։

Խոնարհ ծառայ, ԳԷՈՐԳ ԱՂԱՅԷԿՈՎ.

1801. մայիսի 27. Խալեպիա

*) Ինձ թուի լինել Պալոն։ ե ք. մ.

Լ. *Թուղթ Շուլավերցի Թադէոս վարդապետի, զոր գրէ առ Դաւիթն յաղագս կաթողիկոսութեան, եւ համառօտ պատմութիւն անցիցն Պօլսոյ։*

Քրիստոսասիրեն և լուսահառոյց գերագահ սուրբ Աթոռոյն Էջմիածնի այժանաժառանգ փեսային, և հանուրց Հայկազեան գրոյն չնորհազարդ Հայրապետի և նորապսակ սրբազնասուրբ կաթուղիկոսի մաքուր գարչապարանսրբ կաթուղիկոսի մաքուր գարչապարանսն համբոյրս մատուցանեմ մեծաւ խոնարհութեամբ և բազմաւ կարօտիւ։

Զի թէպէտ վասն մոռանն սրբազան աճեցեալ (*) Հօր մերոյ անմխիթար սգով լցեալ լոգի արտունեցաք և աւազելով ախոռեցաք զպակասիլն նորին առ ի լազեալս մերմէ, սակայն հաղորդելն քո ի տեղի նորին և վերաբազմիլն Աթոռ Հայրապետութեան, գարձոյց զսուգ իմ յուրախութիւն, և մեծաւ խընդութեամբ ասեմ, չնորհաւոր և բազմաւոր եղիցի ընդհանուր կաթողիկոսութիւնդ նորաօծ, և բարեաւ վայելեսցես մինչև ի խորին ծերութիւն, ամէն։

Անցեալ զորպիսութենէ ի Գէորգ աղայի զրոյն ունիս իմանալ, զոր ի մայիսի գերեալ առաքեցաք, յուսամ հասեալ իցէ. զկնի այսորիկ յունիս 10, որում ացան և բանարկուչար Մանուէլն եկն ասաց, ունելով ընդ ինքեան զբազում գրեանս չարաչուչն և թուղթս զբազում գրեանս չարաչուչն և թուղթս նալի, յորոց զազրալի և զժոխալին հոտս բուրեալ զգուեցոյց զամենեսեան, բայց ոչինչ օգուեաց չարահամբաւն այն, այլ ահռելիից օգուեաց չարահամբաւն այն, այլ ահռելիից եղեալ գլխակոր եղեւ։ Քանզի ոչ երամբ զօրացեալ կայսեր օրհնեալ դեսպանն՝ աղդեաց ի դուռն գերազօր Տէրութեան տեղւոյս, թէ նա է սահմանեալ փոխանորդ հանգուցելոյն. ահա հրաման եղև առ վերն Ազգին մերոյ այսպէս, թէ Դաւիթ բահիպն որ անցեալ ամին պատրիարք ընտրեցաւ, մարդավարութիւնն և վարաւարութիւնն յայտնի լինելով, այժմ Եչքիլիսայ Էջմիածնայ կաթողիկոս եղև. ուրեմն հարկիւ նորա հասին արզուհալ [9]) գրեալ փութով լղեսցես ի Պուռնի։ Եւ նա փութով կատարեալ զխրամանս նոցին. յունիս 12 տուեալ զարձն, իսկոյն զիւանդապետացն հրամայեալ են գրել զպէրաթն [10]) որպէս օրէնն է։ Նմանք կարապետ վարդապետն գայ՝ գեռ

չէ հասեալ ասու։ Զայս ևս գիտասցէ որքաղնակատար տէրդ իմ, զի արհին պանծալի գերապանծ վեհն տեղւոյս՝ յոյժ ուրախութեամբ և սիրով զսուրբ աջդ համբուրէ ասելով՝ Խատէմլի [11]) և չնորհաւոր եղիցի նորաւոպակ կաթողիկոսութիւնդ և բարեաւ վայելեսցես մինչև ի խորին ծերութիւն։ Եւ խնդրեմ ասէ որպէս հանգուցեալ սրբազանն ունէր առ մեզ հայրական գթութիւն սիրով, նոյնպէս և Տէրդ իմ նոյն առնել առ մեզ։ Այժմ ոչ կարաց յատուկ թուղթ գրել առ քեզ, վասնզի հակակողմանքն հրաւորքրոք լեալ իբրև կասաւղի կրճատն զատամուս իւրեանց ի վերայ նորա. այլ ի գալ Կարապետ վարդապետի՝ յետոյ գրելոց է, և այսքանս գիտացեալ քոյ, լեր ողջ և առողջ ի յողջ զուարն Քրիստոս, ի պարծանս ամենայն Հայոց՝ և ամենայն բարեկամաց քոց՝

յամի 1801. ՌՍԾ.

և իմ նուաստագունեղ ծառայիս քո ԹՈՒԼՈՒՄՈՍ ծերունի աբեղայիս։

ի մեծն Պօլիս ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնայ եկեղեցւոյն Օրթագիւղ։

Զգիր Գրիգոր վարդապետին ուր և իցէ իւրեան հասուցանել աղաչեմ։

ԻԸ. *Ղազար ու եւ Մօզոկու հասարակութիւն առ Ծօհաննէս, Մինաս եւ Ցովակիմ աղայան Նղիազարեան։*

Ձերումդ գերապանցութեանն վհատնեալ իշխանք Աղայ Ցօհաննէս Աղայ Մինաս և Աղայ Ցովակիմ։

Ամենողորմ Տէրանդ և բարեբալաց

Դիտմունք մերս հասարակութեան առաջագոյն ծանուցեալ ձերդ բարձր ասպետութեան, վասնորոյ հարկաւոր համարիմք, որպէս հանգուցեալ Ցովսէփ կաթողիկոսն ընդ իւր ունելով մերս բազմամեայ նուէրքն անուն սրբոյ Աթոռոյն հանդերձ հնդկաց եղեալ մերս ազգի նուէրքն. ոչ՝ սակաւ մարդկային Գրիգոր վարդապետն ինքնակամ հաճութեամբ վատնեալ է, տեղի բարբարոս բռնաւորաց. և ազգն մեր խայտառակեալ է իբրակամ ոմն Դաւիթ վարդապետ առնելով իբր կաթուղիկոս չանալ ինքն այս կողմն լինել առաջնորդ որովհետև այժմ սուրբ Էջմիածնայ գրով կայր որ ծանուցեալ են մեզ իբր Գրիգոր վարդապետն նոյն Դաւիթն իբր կաթուղիկոս եպիսկոպոս արարեալ կամի առաքել աստ տէրութիւնս ռուսաց։ Բայց մեր տեղւոյս հասարակութիւն Ղզլարուն Մօզոկուն և այլն. նոյնպիսի էլ չէրնի զաքայլիք որպէս յայտ է ձերդ գերազանցութեան, որ ոչ սակաւ Գրիգոր վարդապետէն անվայել արարմունք. և անկարգութիւն, և մեծ ևս այժմ դերանորոգեաց, յոյնժամ տանէաք, ի պատիւ ազգին մերոյ և ի պատիւ հանգուցեալ Ցովսէփ կաթուղիկոսին, բայց բոլոր հասարակութիւն մեր ոչ իւիք ընդունելոց եմք այնպիսի անկարմար և ազգ ապականօղ անձն, մեզ հոգևոր վերատեսուչ որպէս ունելիք հաստատեալ՝ և ընդունելով մեզ ծայրագոյն նուիրակ և առաջնորդ սրբազան Եփրեմ Արքեպիսկոպոսն, որ ունի երկուց հանգուցեալ երանելի Հայրապետաց մերոց Ղուկասու և Ցովսէփայ ծայրագոյն նուիրակական և առաջնորդական կոնդակ, մեք ևս ընդունելութիւն մեր նա ի Մօզոկ եղեալ ժամանակին, անցեալ ամսի ապրիլի 14-ումն բոլոր հասարակութեամբ ձեռք դրած եմք և ուղարկածեմք նմա, մինչդի նոյն մանաւանդ. հասանելով ի ձեռն իւր Դաւիթ կաթուղիկոսին նախքան Գրիգոր վարդապետի ձեռնադրիլն և բոլոր միաբանքն ևս աղաղակ բարձեալ են. թէ մի ձեռնադրիր զորայ որ ժողովրդեան հաճոյ չէ. քայց բնաւ լսողութիւն չէ արարեալ թէ ես է իմ կաթուղիկոսութեան պատճառն։ Նաև յունիսի 2-ին ևս սուրբ Աթոռոյ միաբանից եմք ծանուցեալ որպէս նոյն գրանց կօպիաչքն տեղդ առաքեալ, յաւամբ բոլորին ևս տեղեկացեալ լինիք, որ մի առաքեսցին աստ Գրիգոր վարդապետն որ ոչ ընդունեմք. նորումս ևս յուլիս 2 իւրեան Եփրեմ արքեպիսկոպոսին բոլոր ժողովուրդքս ստորագրեցմամբ տուեալ եմք գրով հաւանութիւն մեր. և բոլոր ազգս մեր Ռուսաստան բնակելոց լինել հովիւ և առաջնորդ, որպէս օրինակն ևս յանցեալ փոխին մատուցեալ է ձերդ գերազանցութեանն իմանալոյ հաստատութիւն մեր։ Սրբոյ Աթոռոյ գրածոք ծանեաք Գրիգոր վարդապետն բարձի ևս ապաւէնութեամբ ձեր գերազանցութեանն իբր կամի առնել ամենայնն ըստ իւր կամաց և փափագանաց. սակայն գիտութիւն լիցի որ այս կողմանէ երևեսցի նա աստ. ոչ թողութիւնք նմա եկեղեցի մեր և ոչ իւիք ընդունեմք. և եթէ այդ կողմն երևեսցի խնդրէ հասարակութիւն մեր ձեր գերազանցութեան ոչ ընդունել զնա և տեղի տալ, զի պատրաստեալ եմք խնդիր Ամենաողորմած կայսերութեան ծանուցանելն ամենայնէ գիտմունք և զօգուտն մեր. յայնժամ անպարտ համարիմք մեզ առ ի կողմանէ ձերդ գերազանցութեան. որ ծանուցաք զօգուտն և չահն ձեր բարձրաստիճանութեանն զուք գիտասջիք։ Գրեցաւ 1801 ին յուլիսի 11-ին, որ և մեամբ անթերի վերապատուութեամբ ձեր գերազանցութեանն խոնարհ ծառայք

Մաթէոս Խալաֆով
Մարգար դի Գալստանի
Աբրահամ Բահատրեանց
Դաւիթ Շամքարով
Գասպար Մուրադեան
Ցակոբ Աղաբաբեան
Սարգիս Ցարութիւնեան
Պօղոս տէր Առաքելեան
Ովհաննէս Վարդանեան
Յարութիւն Եղիազարեան
Պօղոս Լալայեով
Աւետիս Սարգիսեան
Մարտիրոս տէր Դաւթեանց
Պետրոս դի Մկրտիչեան
Սարգիս Գրիգորեան

ԼԳ. *Թուղթ Դանիէլ կաթուղիկոսի առ կայսրն Ռուսաց Աղեքսանդր Ա.*

Թագաւորի Աստուածասիրի և բարեպաշտի Քրիստոսասպակեալ ինքնակալ Ամենաողորմած Կայսեր մեծագոյն մասին աչխարհի, բարեբար Տէրութեանդ փայլագոյն Սգհի, բարեբար Տէրութեանդ փայլագոյն գին Ռուսաց, և ապահովի ամենայն ազգաց քրիստոնէից՝ Օղոստոս Ալեքսանդր Պաւլովիչ, չնորհօքն Աստուծոյ նորոգ բարձրացելոյ ի գահոյս ողորմութեան.

Դանիէլ արքեպիսկոպոս Հայոց, ողջունեմ Քրիստոսական ողջունեամ զօծեալդ Աստուծոյ, և չնորհաւորեմ բոլոր յարգութեամբ

զչնորհաշարդ գահակալութիւնդ յԱթոռ երանելի հարցն Քոց, խնդրելով յամենակալէն Աստուծոյ՝ բարձրութեան Ձերում զերկար կեանս։

Լուաք զլուր յաստեացս փոխման երջանիկ կայսերն մնծի՝ մերում առատախնամ բարերարի, և բազում արտասուեցաք, զի պակասեցաւ հովանի նորա ի գլխոյ տառապեալ ազգի մերոյ։ Այլ սակայն կանխաւ ընդ նմին ծանուցեալ և զփոխանորդել հարազատիդ նորա ընդ նորա, մերկացաք ի բաց սուգ մեր և զտրտմութիւն, յուշ ածեալ ըզգրեալն թէ՝ մեռաւ նա, և ոչ մեռաւ, զի եթող նման զկնի իւր։

Ցաղագս մեծագոյն ողորմութեան Ձերում առ ողորմելի Ազգ մեր՝ պարտական եմք, վանորոյ և բազկատարած հալցմամբ զաղօթս առ Աստուած մատուցանեմք, զի որ ըստ կամաց և հաճոյից իւրոց փոխեաց յաչխարհէ զերանելի բարերարն ամենայնի, հանգուսցէ զնա ի խորանս լուսոյ ի կարգս լուսապսակ թագազարդելոցն, և զբարելիչատակ ժառանգ նորին՝ ընդ հովանեաւ աչխոյ ձեռն իւրոյ ամրացուցեալ, պահպանեսցէ երկար կենօք և բարձրիչխան ի վերայ ամենայն թշնամեաց. Ամէն։

Արդ՝ ըստ գրեցելումն թէ՝ «պատիւ թագաւորի զիրաւունս սիրէ». և մեք իմանամք և ճանաչեմք հաստատապէս, ողորմած Կայսերութիւն Ձեր պատուեալ միչտ չիրաւանց Ձերոց և արդարութեանց, որով և ամենայն ունկն որ լսէ զայնս, իսկոյն առ հովանաւորութիւն Ձեր խանդակաթ առնէ զնոգին, և գրաւէ զսիրտն՝ դառնալ զնանգիստ ենթ Ամենաբարեպաշտ իշխանութեան Ձերում։

Վանորոյ ուրեմն, աղաչեմ ունկն դիր հեզութեամբ, և լուր աղերսանաց աղօթատուիս վասն կենացդ և վասն ամենայնի տանդ Թագաւորի։ Զի ես ապարդիւն գնամ, Տէր Թագաւոր։ Զի ես ապարդիւն ապատաւորս բանին Աստուծոյ, և պաշտօնեայ սուրբ Աթոռոյն Հռոմայ վչտացեալ Արքեպիսկ. Աւետարանի նորա վչտացեալ Արքեպիսկ. Աւետարանի նորա վչտացեալ Արքեպիսկոպոս Հայոց, յանցեալումն ամին մինչ էի յաղկս

նեայց ժողով զումարեալ ի մէջ սքանչելահրաշ տաճարին սրբոյ Էջմիածնի, վասն ընտրութեան յաջորդ կաթուղիկոսի և յայնմ Սիւնեոդոսի. ամենեքեան առ հասարակ Արքեպիսկոպոսունք, Եպիսկոպոսունք, Վարդապետք, քահանայք, և այլ աստիճանաւորք սուրբ եկեղեցւոյ, նաև մելիքք և հարիւրապետք և իշխանք և ժողովուրդք Արարատեան դաշտին միաբան ընտրութեամբ յատկացուցեալ էին ի կաթուղիկոսութիւնն սրբոյ Էջմիածնի գլխ՝ և զպատուական եղբայրն իմ գնութիւնակն և զարժանաւայել Առաջնորդն կողմանցդ Հիւսիսոյ զնիփրեմ Արքեպիսկոպոսն, որ և բազմակնիք մանկէ արարեալ յանուն մեր երկուցս, ճառուցեալ են զայն ի ձեռն Թիֆլիսեցի Դաւիթ եպիսկոպոսի, առ բազմախոհութիւն հասարակութիւնն Աղգի մերոյ՝ որ ի Կոստանդնուպոլիս՝ որպէս գլխ գլխ և կամեցին լերկուցս՝ գմին առաքեցեն ի սուրբ Աթոռն Էջմիածին, լինել գահակալ Աթոռոյն և կաթուղիկոս ամենայն Հայոց, քան գլխ այս է մերոյս Աղգիս բնական կանոն և ծէս։

Ուստի և բոլոր Աղգ մեր որ անդ ի Մայրաքաղաքն ի ընդունելն զբազմակնիքն գայն՝ միաբան խորհրդակցութեամբ ընտրեցին, և զմեզ յատկացուցին յայն կոչումն։

Այլ թէ Յովսէփ Արքեպիսկոպոսն կողմանցդ մեր աղգի, գինչ ինչ անցույց ընդ մեզ և ընդ խղճալի աղգն մեր որ ի Պօլիսն՝ ի ձեռն Թամարով դեսպանին, և ընդ անտրտունջ միաբանութիւնն սրբոյ Էջմիածնի՝ ի ձեռն Վրթ կեօրգի Արքային, և որչափ ջնաւուց հանդիպեցոյց զմեզ զամենեսին՝ մինչև բնաբարեաց յինքն գայն կոչումն, ծանուցէ զամենայն Եիրեմ Արքեպիսկոպոսն, եթէ բարձր Տէրութիւն Ձեր յօժարեսցի ի լսել և հասու լինել։ Որ ի վերայ ամին և մեք զրկեցաք յԱթոռոյ մերոյ, և յաքսորս գնացաք, տառապեցաք և չարչարեցաք իրրև ի վեց ամեայ ժամանակի. և այն ինչ գնո՛ր առաքեալ ի կալանաց անտի մերոց՝ ժամանեցաք յԵղոկիա քաղաք, ուր և հանդչիլ ունէաք առ ժամանակ մի ի պաշտամանս մեր. նա ինքն Յովսէփ Արքեպիսկոպոսն՝ անուանեալն Պատրիարգ Աթոռոյն, և կաթուղիկոս Հայոց, եկեալ ի Թիֆլիզ քաղաք՝ վախճանի անդ ի մարտի 9։

Եւ նորին յառաջաւոր երեւելիքն միաբանութեանն Էջմիածնի, Ամէն գործապետ՝ որ և խոստովանահայր և կտակադիր նորին Յովսէփայ՝ ի վախճանիլն, Անդրէաս գրագիր, և հաւատարիմքն խորհրդարանի Բարսեղ և Թադէոս, սոքա չորիքն Արքեպիսկոպոսունքն՝ ծանուցեալ եղբայրութեանն ի ս. Աթոռն զառ ի Բրիստոս փոխումն անուանեալ կաթուղիկոսին, և տան նոցա զնորհուրդս ձեռագրով և կնքով իւրեանց՝ վասն ընտրութեան նորոգ կաթուղիկոսի, թէ ընտրեցեալն ի մէնջ և հաճելի մեզ է նախընտրեալն մեր և ապրի մերոյ Դանիէլ Արքեպիսկոպոսն։

Եւ պատարիարգն Պօլսի՝ որ և ի պատճառս կաթուղիկոսութեան զրկեցաւ յաթոռոյն իւրոյ և յաքսորս գնաց և տառապեցաւ՝ (որոյ գիր և կնիք այժմ է ի ձեռս մեր) սոցին համաձայնեալ, և համագումար միաբանութիւն ս. Սիւնեոդոսին կրկին ժողովով ի մէջ ամենապատիւ մատրանն մեծի՝ հաստատեալ էին վերստին ի վերայ մերս նուաստութեան ըզկոչումն սուրբ. վասն որոյ և հրաւիրակս առաքեալ էին վերստին յԵղոկիա քաղաք, զերկուս վարդապետս Յովհաննէս և Ներսէս, բազմակնիք մատարով եկեղեցականաց և աշխարհականաց Արարատեան դաշտին, և այլովք բազմօք գրովք։ Որք եկեալ ժամանեալ առ մեզ ի 5 ապրիլ ամսոյն, մատուցին առ մեզ զբազմակնիքն, և առ իշխանսն Հայոց զգրութիւնսն ի նոյն միտս։ Սակս որոյ և ի յայն քաղաք եղեալ բազմութիւնն Հայոց՝ հանդերձ քահանայիւք, և Գրիգոր Արքեպիսկոպոսն իւրեանց, ժողովեալ ի ս. Սահակաշտոց մեծ եկեղեցին, և խորհրդածեալ նոցին եւս ի վերայ ընտրութեան մերոյ, հաստատեցին համահաճութեամբ. վասնորոյ և յանգուցեալ զմեզ որպէս օրինաւոր կաթուղիկոս աղգի Հայոց, և ծալրադոյն Պատրիարգ Արարատու. ճանապարհորդեցին զմեզ պատշաճ հանդիսաւորութեամբ ի 11 Ապրիլ ամսոյն. որ և ի 12 Մայիսի եկեալ հասաք ի սահմանս Տէրութեան Օսմանցւոց, ի Բայազիտ քաղաք, որ է մերձ Արարատեան Աթոռոյն իբրեւ 15 ժամու ճանապարհաւ։

Եւ լուաք անա, որ Դաւիթ եպիսկոպոս առաջին մահնարաբերն մեր օծեալ և նշանեալ է յԱթոռ ս. Էջմիածնի, թեկադրութեամբ Յովսէփ արքեպիսկոպոսի աշակերտ Դրիդոր

խալիր (խոռվալիր) վարդապետին, և թիֆլիզիոյս այժմեանս ենարալին, և կեօրգինեան Դաւիթ խանին. որք ընդդէմ կամաց ս. Էջմիածնի միաբանութեան և առ հասարակ Աղգի Հայոց, զգիր և զմարդ յղեալ առ Երեւանու Պարսիկ իշխանին, չարժեալ էին գնա ի կամս իւրեանց՝ յանուն բարձր Տէրութեան Ձերում. իսկ եթէ առ իմ արդեօք, մեզ չէ յայտնի. բայց միայն զի եղեւ այն կրկին ի վերայ առաջնոյն՝ առնել կալծանման Աթոռոյն Էջմիածնի, և տուաճախինն սրբոյ Աթոռոյն Էջմիածնի, և պատճառ աւերման բազմաժամանակեայ հաստատութեան նորա. որով և եղաք ազգովին ծաղր և այպն կատականաց չուրջ մեօք Թրքնամեաց, և սուրբ հաւատն Քրիստոնէութեան նախատինք և արհամարհանք ժողովրդոց բարբարոսաց։ Մինչեւ հնձանոս իշխանն Երեւանու՝ ըստ խնդրոյ նոցա սատիկ բռնութեամբ յարուցեալ ի վերայ անայցելու քահանայապարգ ս. Սիւնեոդոսին, ի 21 Ապրիլ ամսոյն ծանել տուեալ էր զնիշեալ Դաւիթ Թիֆլիզեցի եպիսկոպոսն, գանիւ և խոշտանգանօք, ընդդէմ քրիստոնէական կանոնի և եկեղեցւոյ։ Վասնորոյ և մեք՝ որ ըստ խնդրոյ Արարատեան եկեղեցականացն և աշխարհականացն՝ առաքեցեալս եմ ի բոլոր Տէրութեան Օսմանցւոց եղեալ Արքեպիսկոպոսաց քահանայից և իշխանաց և ժողովրդոց համահաճութեամբ, մեամբ աստ պանդխտացեալ։

Ուստի և զվերս մեր և ընդհանուր եկեղեցւոյ մերոյ ընկալեալ յարանցն նշանակեցոյ՝ բացեալ առաջի ամենողորմած Կայսերուլոյ՝ բացեալ առաջի ամենողորմած Կայսերութեան Ձերում, կարօտիմք Ձերումդ Ատուածաղութեան մեծ ողորմութեան՝ եթէ ողորմելով ողորմիցես վասն անուանն Աստուծոյ։ Քանզի Տէր թագաւոր, թէպէտեւ զրկիլն չահ է մեզ ըստ Աստուծոյ, բայց զի եմուտ բռնութիւն հեթանոսաց ի ժառանգութիւնն Աստուծոյ, և պղծեաց սատգասէս զընդհանրապատուծոյ, և պղծեաց սատգասէս զընդհանրապատուծոյ, և պղծեաց սատգասէս զընդհանրապատ

ասասցուք օրինաւոր կաթուղիկոսին, որ զԳրիգոր վարդապետն ոչ կացուսցէ ձեզ Առաջնորդ՝ զի չէք ընդունելոց զնա և այլն։ Արդարև գուցէ անտեղեակ գոլով պարագային անցեալ իրակութեանց՝ միամտութեամբ այսպէս էք գրեալ՝ ապա ծաներուք վսեմը ի չառէ զորպիսութիւն եղելութեանցն, որով մարթասջիք իմաստնաբար ընտրութիւն առնել ընդ մէջ օգոին և վնասուն։

Արդ՝ յետ առ Աստուած փոխեցման Տէր Ղուկասու սրբազան կաթուղիկոսին մանսէրս դրեցաք ի Կոստանդնուպոլիս, և առաջնորդեցաք նոցա զոմանս երևելի Արքեպիսկոպոսունս աղգի մերոյ, զի զմինն ի նոցունց ընտրեալ առաքեսցեն, քանց անդանօր վճճ և աղմուկ անկեալ ի մէջ կարգաւորաց ընդ կարգաւորաց և աչխարհականաց ընդ աչխարհականաց, այնքան յաճախեցաւ չփոթութիւնն, որք երկու արքեպիսկոպոսաք և բազում աչխարհականք առաքեցան յաքսորս։ Եւ զկնի այնց եղելութեանց կոչեցաւ անուն կաթուղիկոսութեան ի վերայ Տեառն Յովսէփայ Արքեպիսկոպոսի կոզմանցդ. յանուն նորա հանեալք եղեն (Փետրվարի) և հասին ի սուրբ Աթոռս, և այն ինչ նա ելեալ ի յերկրէդ զիմեաց յայսկոյս՝ և մեք յօրէ յօր սպասէաք գալոյն նորա առ սուրբ Աթոռս. հասեալ նորա ի Թիֆլիզ քաղաք՝ վախճանեցաւ անդէն։ Առ որ կրկին ևս վարանեցաք ընդ անդլուխ մնալն սրբոյ Տանս և մեր. և գրեցաք զմահսէր հրաւիրանաց առ Դանիէլ Արքեպիսկոպոսն ի Թօխաթ, ժամադրութեամբ փութանակի գալոյ և հաստնելոյ. բայց իրբև յամեցաւ նա, և ի տեղս զանազան մնասիւք մնասիւբ սուրբ Տանս, և բազումք խորտէին և խօսէին և քարւոք զասէին չուտով զոք գլուխ կացուցանել սրբոյ Տանս զի մի լսասառ մնասցի. յայնժամ և ի Թիֆլիզու մնասար և թուղթք եկին առ միաբանսքս և երկբականքս՝ եթէ հանդուցեալ Յովսէփ Սրբազան Հայրապետն կանակել է զկնի իւր կամ զՅովաննէս Պատրիարքն Պօլսոյ, կամ զԴաւիթ Արքեպիսկոպոսն կոչիլ յԱթոռ Հայրապետութեան, զոր և ի դուռն Օղոստափառ կայսեր գրեալ էին։ Եւ զի Յովաննէս Պատրիարքն հեռի է, սրոյ զալն յամենայն, մնան այն զներկայ եղեալն կացուցանել պարտ է անյապաղ։

Ընդ այս գրութիւն նոցա եթէ մնծամնծքն երկրիս, և եթէ միաբանքն սուրբ Աթոռոյս հանդերձ ժողովրդեան մերայնովքն հաճեալ և համակամեալ յաւակացուցաք զղեբարդոյ Հայրս մեր ի Հայրապետութիւն, զոր և օծաք յԱպրիլի ԻՐ, և հետևաբար մանսէր գրեցաք ի Կոստանդնուպոլիս, որոյ դնռ չհասեալ անդ՝ հրամանաւ ինքնակալ մնծի կայսեր և հոգատարութեամբ դեսպանին գԳերման և գպէտրանն առեալ է Պատրիարքն յարքունուստ՝ և սպասէ մհնսարատարին յանձնել գի բերցէ։ Եւ շրջակայ ժողովուրդքն ևս հաճեալ հաւանեալ են ընդ Հայրապետութիւն սրբազան վեհին մերոյ. և թէպէտ Գահնիէլ Արքեպիսկոպոսն եկեալ ի Պաղեստին՝ և ոչ անասցեալ Թղթոց սրբազան վեհիս և մեր առ ի գալ ի սուրբ Աթոռն և նստել պատուով, անդուստ գալ և այլ բանս գրէ ի բաղում տեղիս, որ թերևս և առ ձեզ գրեալ իցէ՝ էթէ սրբազան վեհապետն մեր ծանրագունեղ գրամս իցէ ծախեալ առ իչխողն, և յեկեղեցական անօթս ձեռնամխեալ. այնոքիկ աւելորդ զրպարտութիւնք են. զի եկեղեցական կամ արտաքսական անօթս մինչև ի մի գրամ ձեռնամուխ չէ եղեալ ամենևին. և գրամք որք խարճեցան՝ այն ըստ սովորութեան առաջնոցն է՝ որ ի կարգիլ կաթուղիսին տարիէ զընծայս տալ իչխողին, բայց յայս նուագ որ փոքր մի աւելի եղև, այն ի պատճառ Դանիէլ Արքեպիսկոպոսի լետացմանն էր, զոր երկրորդապէս գրեալ եմք ի Կոստանդնուպոլիս՝ ասա երկարութիւնն ձանձրութիւն բերէ։

Եւ արդ՝ այսքան ինչ անցք անցեալ ի վերուս ամս, և բազմապատիկ նեղութեամբք նեղեալ մեր և՛ միասեալ սրբոյ Տանս, այժմ ներկայացաս սրբազան Հայրապետս չնորհեցեալ եղեւ մեզ գլուխ և կառավարիչ, և որ միանգամ ընարեցեալ և օծեալն է ոչ փոփոխի. ապա որով գիտմամբ է սիրելեացդ այնպէս գրելն՝ մեզ ոչ է դիւրահասկանալի. միթէ կրկին վրդովմամբ և չփոթութեամբ օգտա ինչ է լառաջանալոց, ոչ. այլ միասք ի վերայ միասուց, և գառնութիւնք ի վերայ գառնութեանց։ Ապաքէն՝ խնդրեմք ի բարեպաշտ սիրելեացդ, զի վասն Աստուծոյ և վասն չինութեան սրբոյ Աթոռոյս՝ և խաղաղութեան խղճալի Ազգիս, զառաքեալսն առ յարգելի եղբայրն մեր և նուիրակն ձեր Եփրեմ չնորհազարդ Արքեպիսկոպոսն Թուղթ դրեցաք, և ընդ մհնսարիս առաքեցաք առ ձեզ, հասուցանել առ նա ուր և լինիցի։ Գրեցաւ յամի Փրկչին 1801, և ի յուլիսի 31. ի սուրբ Աթոռս ԷՋմիածին։

Աթոռակալ Սիմէոն Եպիսկոպոս։ Յամ օրհնոյ Ալէքսան Եպիսկոպոս։ Վարժապետ Յովակիմ Եպիսկոպոս։ Ստեփաննոս Եպիսկոպոս։ Շիրազի Գրիգոր Եպիսկոպոս։ Աստուածատուր Եպիսկոպոս։ Սողոմոն Եպիսկոպոս։ Բարսեղ Եպիսկոպոս։ Թադէոս Եպիսկոպոս։ Յոհաննէս Եպիսկոպոս։ Ամբարդար Յոհաննէս Եպիսկոպոս։ Գրիգոր Եպիսկոպոս։ Կարապետ Եպիսկոպոս։ Յակոբ Եպիսկոպոս (որ արաղ եղբայրն) Աւետիք վարդապետ։ Աբրահամ վարդապետ։ Յոհաննէս վարդապետ։ Բրահամ վարդապետ։ Աբրահամ վարդապետ։ Գէորգ վարդապետ։ Աբրահամ վարդապետ։ Յովհաննէս վարդապետ։ Զաքարիա վարդապետ։ Ճարութիւն վարդապետ։ Ալէքսանդր վարդապետ։ Լուսարար Ղուկաս վարդապետ։ Եսայի վարդապետ։ Վէրքիլ Սահակ վարդապետ։ Փիլիպոս վարդապետ։ Աբրահամ վարդապետ։ Մարկոս վարդապետ։ Տնտես Բարսեղ վարդապետ։ Վարժապետ Յակոբոս վարդապետ։ Յակոբ վարդապետ։ Պօղոս վարդապետ։ Ժամասաց Մատթէոս վարդապետ։— Մելիք Աբրահամ աղայ։ Իւղբաչի Գաբրիէլ աղայ։ Տէր Յովհաննէս։ Տէր Գրիգոր։ Պարոն Բարսեղ։ Պարոն Նիկողոս։ Պարոն Զօհրաբ։ Պարոն Յովհաննէս։ Պարոն Ստեփան։

Ից. *Թուղթ Յովակիմայ Աղազարեան առ հասարակութիւնս Ասպրախանու եւ այլն։*

Իմ ամենապատիւ Սիրելի Համազգի Հասարակութեան Աստրախանու ի Գղզարու ի Գերբէնդու նորահաստ, Մօզդօկու Նոր Նախիչհանու և Ջէրնօվու։ այսինքն ըստ հնոյն Գրիգորապօլսոյ։

Որոց Աղնուատոհմ չտափ և օքէր օֆիցերաց պատուելի վաճառականաց հասատարիմ արհեստաւորաց, և առ հասարակ ամենայնից վաստակասէր ժողովրդոց մնծաց և փոքունց։

Թիւնն բարձրիք ի միջոյ. և Քրիստոսապատուէր սիրով և հեղութեամբ հպատակեսջիք հովուապետութեան նորատակ սրբազան կաթուղիկոսիս, զի լեցուք միահամբ և համաձայնք, և միաբան աղաչեսցուք զմարդասէրն Աստուած վասն այցելութեան ազգիս մերոյ և հաստատութեան սրբոյ Աթոռոյս, որ է պարծանք մեր և ձեր ի Քրիստոս։ Իսկ վասն Գրիգոր վարդապետին առաջնորդ չլինելոյ ձեր՝ զոր գրեալ էիք սիրելիք մեր, յաղագս նորա՝ հանդուցեալ Յովսէփ կաթուղիկոսն ի կենդանութեանն հռչակէր յաջորդ կարգելն իւր, որպէս և ի յելանելն իւր այսմ՝ կարծեմք թէ ձեզ եւս բերանով ասացեալ էր. ապա յետ վախճանման նորա՝ և յետ օծման սրբազան վեհապետիս մերոյ՝ մինչ ոչն նա ի սուրբ Աթոռս հանդերձ զիօք հանդուցելոյն և կալիքն, թուղթս էր բերեալ ի կառ Ցէօսրիչ մնծազօր կուսակալէն առ սրբազան կաթուղիկոսն մեր և առ իչխողն Երևանու, որ ձեռնադրեալ զարձոյ լիներ։ Եւ զի ըստ այնմ՝ որ ի միոյ կողմանէ խնդրոց ստիպումն կայր, և ի միւս կողմանէ նեզաց ստիպումն կայր, և ի միւս կողմանէ նեզաց ստիպումն կայր, և ի միւս կողմանէ նեզա

Մատուցանելով զխոնարհութեան իմոյ և զմեծարութեան ողջոյն յայտնի առնեմ ճշմարտապէս որ ի գալն աստի Գրիգոր եպիսկոպոս կոչեցեալոյն և ի տնօրինելն իմ գնա ի տան իմում ի ներկայութեան էրէց եղբօրն իմոյ, պարոն Արապետով վեսալիս. քննեալ Գաւիթ Արղութեան Գօլգօրուկովին. և Գրիգոր Մօռզովին. ըստ ամենայն մարդկային սիրոյ հեղութեան խոնարհութեան և միաբանութեան խօսեալ ընդ նմա. խնդրեցի աղաչեցի և աղերսեցի զարձուցանել զչարիսն իւր ինքեամբ միայն զԳաւիթն կաթուղիկոս կացուցանելն վրդովելով զժողովուրդն ի Մօզդօկ մտանելն. ի Նորն Նախիջեւան մտանելով զնաւարակութիւնն անտի թէ անացուցանելով և թէ չողոքորթելով առ ինքն քար չելն, և աստ ի գրունս իշխանաց առաջացուցանէր զիւր կամս և զառաջադրութիւնս, զորն ստութեամբ զորն աղաչանօք. մինչ ցայն վայր, որ հանդոյ եղեւ պարոն զէնարալ Կաւլ Ֆէդրիչ Կնորինդին ըզՍրբազան Եփրեմ Առաջնորդն մեր ընդ ո՞անց մերաղնէցն կոչել առ ինքն և պատուիրեալ Գրիգոր վարպապետին եւս առ ինքն գնալ. իցէ թէ կամ հայտնացուցանել և կամ մերոց և նորա իրաւանցն վերահասու լինիլ. և մինչ ժողովեալ էաք առ նա ընդ ժողովոյն մերոյ յորում էր Սրբազան Եփրեմն. Գրիգոր եպիսկոպոս կոչեցեալն. պարոն Գրիգոր Մօռզովին պարոն Մարտիրոս Կոստանդինովին պարոն Գրիգոր Նիկիտիչն պարոն Գրիգոր Շուկովին պարոն Բարաղամ Վասիլիչն տէր Մինաս և տէր Մելքիսեդ քահանայքն Աղայ Մինաս եղբայրն իմ և ես ըստ առաջնոյ հարցմանն վերոյիշեալ պարոն զէնարալին թէ ուր է եկեալ, վասն էր, ժողովուրդք թէ Ձեր բոլորից հաւարակութեանց և թէ մերոց գնա և գկացուցեալ կաթուղիկոսն իւր գիտել և ճանաչել ոչ կարին. և թէ վասն էր ի մահանէն իւր ի Մօզդօկ զայնպիսի գործ է արարեալ. և թէ գիարդ ընդդէմ կամաց հաւարակութեան առաջնորդ ցանկալ լինիլ. վայր ի վերոյ ինչ պատասխանեաց զորն կարճատն առութեամբ և երբեմն լռելով և անպատասխանի մնալով. Ուստի ես միաբան ընդ վերոյ յիշեալ անձանց զբերանն իմ բացեալ պատմեցի զամենայն անցեալ ճշմարտութեամբ յանդիմանելով նմա ի ներկայութեան պարոն զէնարալին թէ ընդէր և որով իրաւամբ յանդգնեաց և մի յարեալ գոլով ինքեամբ ի վերայ Ազգի կաթուղիկոս կացուցանել՝ և այնու զաւանդութիւն և զպայմանս ազգին քակտել որոյ իշխանութեամբ համարձակեցաւ զբարիս Յովսէփայ որք էին տուրք ժողովրդեան ծախել և այնու վրայ իշխանաց և երեւանու խանին կաշառակուր առնել. չորս եպիսկոպոս գերադոյն քան զինքն ի Թիֆլիզ կալանաւորս պահել. սուտ և չեղեալ յանուն Յովսէփայ կտակ չինեալ և պարոն զէնարալին և այնու խաբեալ. զսուրհանդակս Արքայական արգիլեալ ի նոցանէ ափշտակութեամբ զալոց գրեանս ստանալ և անարգ գործով իւրով նոցին զկնիքս բանալ և վերջապէս ի Մօզդօկ ժամեալ զղօրս ի կօմէնդանթէն և ի պօլիցմէստրէն առեալ և նոքօք ժողովրդեան զսուն վասն իւր գատարկել Առաջնորդարանի զդուռն և զփականս խորտակեալ. զաշխարհականս և զքահանայս ի զուր գատապարտեալ և զնոսա ի բանտ արկեալ, ասացուցանելով նոցա ասել թէ դուք բունդուչիկ [12]) էք և զձեզ կնուտի [13]) եմ հասուցանելոց. որ ըստ ալոց արարմանց քոյոց՝ ասացի Գրիգորին թէ ոչ քոյ կացուցեալ Գաւիթն եմք աղգաս ողջոյն կաթուղիկոս ճանաչելոց, և ոչ զքեզ եպիսկոպոս և առաջնորդ ի վերայ մեր ընդունելոց, այլ թէ անմիզ և զրկեալ Գանիէլն է մեր կաթուղիկոս որ Ամենարդար հրամանաւ կայսեր մերոյ լինելոց. և Եփրեմ հնդ և խաղաղարար Արք եպիսկոպոսն վիճակիս մերում Առաջնորդ մեզ ունելոց, որով կեամք այժմ և բաւականանամք. զայս լուեալ Գրիգորին լուռ և նկուն մնաց առաջի արդարակշիռ. լիչեալ պարոն զէնարալին և յամօթով եղ և գնաց որ գկնի այս անցիցն տեսցուք թէ յայտնեսէ այլ օգնութիւն ուր է գտանելոց.

Իսկ մեք ամենեքեանքս յուսով Տեառն եմք. որ թէ Ողորմած Կայսրն մեր, և թէ իշխանքն բոլոր մեզ զԴանիէլն ի կաթուղիկոսութեան են չնորհելոց և զբարեբարոյ Եփրեմն ի մշտնջենաւոր Առաջնորդութիւն որ զայս ամենայն ի կատարեալ հանգստութիւն և միամտութիւն սիրելեացդ իմոց գրեցի. որով կայջիք և մնայջիք բոլորքդ ի նոյն հաստատութեան և անվրդով ի միաբանութեան ձերում և թէ Գրիգորն ինչ գրեսցէ

կայսմէնտէ, սուտ թիւն և հաղմարածութիւնս համարեսջիք. և լիչեալ պարոն զէնարալն մեզ ամենայնում իրաւունս ետ և Գրիգորին արհամարհեաց. զի ի վերայ այսր և Աղայ Յովհաննէս եղբայրն իմ իակ է ընդ բոլոր մերազնէից Պետրբորգու.

1801 Սեպտ. 25 ի Մօսկով

Մնամ ձերոյ պատուելութեան միշտ հաւատարիմ ծառայ ՅՈՎԱԿԻՄ ԱՂԱԶԱՐԵԱՆ.

Մինաս Աղազարեան
Մատին Կոստանդինիչ
Գրիգոր Մօռզով
Գրիգոր Շուկով
Բարաղամ Սերեմբրեակով
Գրիգոր Նիկիտիչ.

Խե. *Գանիէլ կաթուղիկոսն առ Եփրեմ Արքեպիսկոպոս:*

Մեծի և հոգեհատոր Հայրապետիս եղբօր Տեառնդ Սրբազան Եփրեմ Արք եպիսկոպոսի խոնարհութեամբ և ջերմ սիրով մատուցանեմ զողջոյն աղեկիզեալ սրտիս.

Աւետալուր և աղատարար ձայն հաւատալոյ գրութեան մերազնէիդ նախ գրեալ ի սեպ՛՛ 24. և ապա ըստ հաստատութեան Աստուածապահ Կայսերն, գրեալ ի նոյն ամսոյ մենողորմած 30. և ի հոկտեմբեր 8. հասին առ իս իբրեւ զձայն Փրկչին առ Ղազարոս ընդ ծանր վիճակ զղջալս. և ես քանզի ի սուրբ յօծելոյն պատկերացելոյ Երկնաւոր օծելոյն Աստուծոյ ճշմարտի Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի. նոր Սօղոմոնի օրհնեալ Կայսերէն և Աղայ Յօհաննէս Աստուածապահ օրհնեալ իշխանէ և ի քումդ սրբազնութենէդ յարեալ և եղի ի քումդ սրբազնութենէդ ծանրութեան վիճիմն. առաւպակրութենէդ հրամայել ձեզ ասելով այլ մնաս տակաւին հրամայել ձեզ ասելով այլ մնաս տակաւին հրամայել ձեզ ասելով առ սրբութիւնդ. իսկ և վասն չանեցօղութեան իմոյ զպօլսեցիս, դուք բաւական չհնդիք և վասն կառավարութեան իմոյ և բարի ընթացից և գատելոյ. և այժմ բաւական լիցի և գատաստան ձեր ըստ լուսաւորութեան ձերոյ զղատապարտելոյս ի խաւարամտաց, ոչ ապաքէն և զդուք ես զլուխ միաբանութեան մերոյ զոր տէր Յիսուս Քրիստոս ընդ երկայն աւուրս ծառայեսցէ զկեանս քոյ. ասա ընդունել ի Կարին Կարապետն և տարաւ, այլ ոչինչ է այն. միայն յայտնել հրաման օրհնեալ և սուրբ Կայսերն և Սրբազնութեանդ ի Պօլիս ծնանի լոյս գերապանցիկ և ամենայն ինչ կատարեալ լինի. և զուք գիտէք թէ զինչ արարիք. և ես մեռեալ և յարուցեալս գիտացիք թէ զինչ արար աստուած ձեօք լուսերամօք. և արդ՝ որպէս քան զայս չառաջ գրեցի թէ փերմանաւ գնամ ի Կարին յայսմ աւուր ելանելոց էի յորժամ հասին առ նքանալս պատուզ գրախտին Աստուծոյ գրութեան օրհնեալ համբաւոյ քերկրութեան. և վասն պօլսեցոց միամտեցուսցեն զքեզ գրութիւնք ներսէս վարդապետին և Սրբոյ Աթոռոյն 6 եպիսկոպոսաց գրութիւնքն. և եթէ ոչ էր երկիւղ ի բանէն և՝ ի բռնաւորաց երկրաւ իսկ փութացին (և զոր գրեալ էիր վասն գերալնելոյ Աղայ Յոհաննէս հայրապատիս ժնծութեանն և վասն Աղայ Մինասին և աղայ Յովակիմին Աստուածապէր մեծի իշխանացն որում երախտապարտ եմ ոչ ես միայն այլ և որք տացէ տէր զկնի մեր յաւիտեան ժամանակաց և քանզի ձայնք չնորհակալութեան տեարց ըստ անուան լուսաւորչին յերկինս ձայնեաց օրհնեալ եղիցին աստ և ի հանդերձեալն ամենայն փառաւորութեամբ պատուել վասն ճանապարհորդութեանս ընդ մերձ և վասն միայնութեանս ըստ պատչաճին գրելս տկարանամ քանզի միայն իմ և փայկէն եկեալ օրն ելանել ստիպեն, վասն որոյ տկարանամ առ ձեզ և յոտս կայսեր քան թէ գրով. Թէպէտ ունիմ զդրեանս ի պիտանի մերազնից գրեալ՝ գերեան անձեռնհաս եմ առնուլ և յղել. և գիանքն իցէ թէ ի Կարին պիտոյացին նէ վասն իմ Կարին գնալոյս, զուցէ թէ Պօլսեցիք զժուարացին լինիլն, ականալ գնամ. որպէս և յայտ արասցեն քեզ գրութիւնք ներսէս վարդապետին զոյս առաքեալ եմ առ սրբութիւնդ. իսկ և վասն չանեցօղութեան իմոյ զպօլսեցիս, դուք բաւական չհնդիք և վասն կառավարութեան իմոյ և բարի ընթացից և գատելոյ. և այժմ բաւական լիցի և գատաստան ձեր ըստ լուսաւորութեան ձերոյ զղատապարտելոյս ի խաւարամտաց, ոչ ապաքէն և զդուք ես զլուխ միաբանութեան մերոյ զոր տէր Յիսուս Քրիստոս ընդ երկայն աւուրս ծառայեսցէ զկեանս

քոյ և օրհնեալ Աղնիւ Աղաւիցն. որպէս զի կանգնեալ հաստատեսցի յարին Սրբուհեան զանկեալն և կործանեալն, և այնքան աւերեալ և ապականեալ է միաբանութիւնն մինչ զի երանեալ Սրբազան Սիմէօնն կենդանասցի հաղիւ գայ յառաջին կանոնն. և ես քանզի ոչ ինչ որպէս գիտես ոչ ապաքէն միաբանութեամբ ընտրելոց կարգաւորի և այն ոչ՝ առանց սրբութեանդ, այլ իմ երկիւղ Աստուծոյն է կամակոր և ոչ ոք, այնքան երկնչիմ ի նմանէ և ի նորին Գէորգէ մինչև կարծել թէ խորամանկին զնորակուքն(*) և զքրիստոսապաշտակեալ հրամանն Կայսերն. որ անհնարինն է եւ այսմ ֆէրմանէ. ի կարծիս լինիմ վասն նորա բայց մեր նենգամիտքն յանէ երկարելոյ բանին ոչ ինչ դիտացեալ ի սրբութենէ և ի կողմանցդ մինչեւ ի հակառակքեր. 12. Թուղթ խնդրեալ են առ տեղւոյս փաշային նոքա ֆէրմանին առեալ իցէ թէ երևանութ ցուցեալ ևն արարեալ զնենգել լինճ մելիքին և խանին և տանել բռնութեամբ և այժմ մեամբ օգնութեան ձեր յԱստուծոյ և ի կայսերէն զտանել զփրկութիւն միայն զի օրհնեալ և սուրբ կայսեր իմոյ ուքազն և ի Պօլսոյ ֆէրման եկեալ ի ձեռս և ամենայն ինչ թարց աչխատանաց ստանամբ համայն ազգով ուրախացեալ. տեսցես զու և Աղայ Յովհաննէս Աղնիւն, զփառս անուան ձերոյ և բարելիչատակութեան. նմանապէս և Աղայ Մինաս և Աղայ Յովակիմն. և մնամ ողջութեան ձերոյ մչտապատրաստ աղօթաւոր ծառայ անպիտան վասն Տեառն. ԴԱՆԻԷԼ աբեղայ միաբանիս սրբոյ էջմիածնի նուաստ եղբօր քոյ։

1801 Նոյեմբերի 18։
Ի Բալաէտ։

Նոյ. *Թուղթ Դէորգ Աղայէկովի առ Դաւիթ*

Ատուածակոչ Հայրապետ ամենայն Հայոց... Տէր Սրբազան Տէր մեր վեհ Դաւիթ։

Արդ լիցի մեծութեան քումմ. ի վախճանիլ լուսահոգւոյն Յովսէփայ կաթողիկոսի, բարեպաշտ կայսրն մեր ամենայն Ռուսաց՝ գրեալ էր տեղւոյս էլչի Թամարով դեսպանին թէ՝ հանդուցեալ Յովսէփ կաթողիկոսն կտակ է արարեալ որ իմ տեղս Դաւիթ սրբազան նստցի Հայրապետ ամենայն Հայոց. ահա տամ քեզ հրաման որ դու այդր ծանուսցես Օսմանցւոց թագաւորին, և ֆէրման պէրաթ հանես չուտով օր մի յառաջ յղես Դաւիթ սրբազանին. վասնորոյ և մեք ըստ հրամանի թագաւորին մերոյ զֆէրման պէրաթ հանեցաք, և ևկն Կարապետ վարդապետն և առեալ եկեր. մեք ակն ունէաք թէ խաղաղութիւն եղիւ և ուրախացաք. և լսեցինք թէ Եփրեմ վարդապետն անդ ի Մօսկով չորս դրագիր է նստուցեալ. և աչխարհ ամենայն լցեալ է աղաչանագրովն՝ թէ ի Հնդիկս մանաւանդ ի քաղաքս Պօլիս, և թէ ինչ ինչ բարուրանս է գրեալ ի Տէրութենէդ՝ ոչ համարձակիմ գրել, և անդէն մահսար է ժողովեալ ամենայն թեմիցն իւրոց, և թագաւորի օծմանն գնացեալ է ի ռուսի (*). և ի օծութեան թագաւորին մատուցեալ է Դանիէլ վարդապետի գանգատանաց գիրն առ թագաւորն՝ վասն Տէրութեանդ հանդերձ ժողովրդովքն։

Յօհաննէս, Մինաս և Յովակիմ աղաչքն յառաջընթացք գոլով, ծանուցեալ են թագաւորին, ղլուսահոգւոյ կտակն սուտ են հանեալ, ևս առաւել ծանուցեալ են թագաւորին՝ թէ լևկեղեցին անօթ չէ թողեալ, զամենայն ջարդեալ է տաճկաց տուեալ, և ձեռամբ տաճկաց զօրքապետիամբ[15]) է օծեալ կաթուղիկոս. և վարդապետաց և եպիսկոպոսաց ամենայն օր տաճկաց տալ ձեռնէ, և Գրիգոր վարդապետին դառաստան է խնդրեալ և կայ ի դառաստանատունն, միայն և Քնօրինին փարայով հաճեցուցեալ են և նա ևս վկայութիւն տուեալ է թէ՝ սուտ է Յովսէփի կտակն.... հաւատացեալ.... գրեալ է ատ Թամարով դեսպանին իւրոյ, հրամայեալ է թէ չուտով թագաւորին ծանուցէք և ֆէրման հանեցէք ի վերայ Դանիէլին... որոյ ֆէրմանն կայ պատրաստ....

Ցաւուկ մին մահսար ևս գրել տացես միաբանիցդ՝ և տեղւոյ իշխանաց և քահանայից... և քոյդ որպէս ա տիլն (առնելն *) ծանուսցես... Ցատկապէս կարապետ վարդապետին և երկու վարդապետաց ևս ընդ նմա՝ հանդերձ ձեր խանի թղթով և ընծայիւք

յղեսցես առ թագաւորն մեր և դառաստան խնդրես ի նմանէ... զի նա յոյժ գթած է... Աստուծով թչնամիքն պարտաւորելոց են... ահա տես զու որ չես խաբար. չիք Ներսէս վարդապետն մկ մեծ խուրջին ասկի և ե. բոխչայ թիրման չալ ի մէջ բամբակի եղեալ բերեալ աստ զհետ իւր և կիւմրիւքչի[16]) բացին տեսին և հիացան. տոխսան (90) քիսայ հատուն ի զուռն թագաւորին. զպատրիարք Յօհաննէս վարդապետն աքսորեցին ի Թօխատ, և զԳրիգորն բերել տուին արարին պատրիարք, և ահա արզ պիտի տայ ի զուռն որ Դանիէլի պէրաթն հանէ, և զու քեզ համար խնայես. որքան փող ունիս չըխնայես. ձեռքաց լմր, և կարապետ վարդապետին քանի մի վարդապետաց յետ չուտ ընձայիւք յղեա ի Պ. բուրդ առ թագաւորն՝ օրէնք խնդրէ.... փող չխնայես, որքան ունիս խարճեա, թէ չունիս ինքնդ վաճառեա տաս, այս բանն փողով կըլլայ. կարապետ վարդապետին գրկես. այս բանիս տակն չը մնաս գլուխ ելնես. Հայոց ազգն Դանիէլն ուզէն սուտ է ասեն, Պօլիս քննութիւն թող անեն, չորս ամիրայէ մադայ (զատ) ուզոզ չկայ և այլն։

Ի. Ծ. ԳԷՈՐԳ ԱՂԱՅԵԿՈՎ.

1801. Նոյեմբեր 29.
Պօլիս։

Նոյ. *Թուղթ Դէորգ Աղայէկովի առ Մարտիրոս արքեպիսկոպոս Զմիւռնայ։*

Բարձր գերերջանիկ սրբազան հօրդ ի մոյ ս. աջոյն համբոյր խոնարհութեամբ զօրհնութիւնդ խնդրեմ.

Արզ անեմ սրբութեանդ սակաւ ուզարկած սիրոյ օրհնութեան գիրդ անբաց ստացայ, ամենայն ինչ տեղեկացայ, բակնթի միջի գրեանքդ տեղն տուի, և պարոն դեսպանին գրեանքդ տեղն տուի, և նա թալանարզակիրդ ձեռօքս իւրեան տուի, և նա ներքէն թարգմանել տուաւ, կարդաց հասաներ քէն թարգմանել տուաւ, կարդաց հասաներ քէն թարգմանել տուաւ, կարդաց հասաներ ք

տուած լինչ կուտայ։ Ծառայդ չատ կը հեռեւիմ. կենէ գրով իմացում կուտամ։

Ուղարկած ընծաներդդ առ իս հասաւ մեծապէս չնորհակալ եմ։ Նուաստ ծառայ

ԳԼՈՐԻՔ ԱՂԱՅԵԿՈՎ։

1801 դեկտեմբերի 14։
Խալաթայ ի զինճիրլի խանն։

Օրինակ նպզնի Դէօրքի առաքեցեալ գրոյ առ Ջմիւռնոյ դէտ Մարաիրոս վարդապետն

ի վերայ գրեալ թուղն. որ անտի ի ձեռն բարեկամաց առ մեզ առաքեցաւ ի ՈՄՄԱ եւ յունիսի ԺԸ, որոյ իսկն առ մեզ ե. թէ հարկաւորիցէ ցուցանել կարեմք. արդ՝ բարւոք քննեալ գտեցէք՝ թէ ով եղեալ է մինչեւ ցայժմ պատճառ այնքան չարեաց լղճալի միաբանից ձաղեցման, ալլազեաց բռնանալոյն Աթոռի քալքալմանն եւ գոյից վատնեցմանն։

ԽԸ. *Թուղթ Յովհաննէս Եպիսկոպոսի Պօլսեցւոյ առ Նիկոմ Արքեպիսկոպոս։*

Ստուածարեալ վեհափառութեան Տեառն Եփրեմ Սրբազան և Առաքելապատիւ արքեպիսկոպոսի և մեծ հօր վերյարգելոյ և պատուականի ողջոյն սիրոյ խոնարհական համբուրիւս մատուցանեմ։

Երթեմն ի ձեռն գրոց մեղ գրեաս զվես, որպէս թէ ոչ յաճախեմք զգրութիւնս մեր առ բարձր Սրբազնութիւնն ձեր. իրաւացի համարիմք ինքզինք մեք զայդ մեղադրանոգ, բայց ի սրբութենէդ ես ոչ եմ ընկալեալ դժգոհ և զբաղի համրաւ լինչ մեք երկար մի-ջոցաւ։

Ամենայն եղելութեանց և որպիսութեանց Սրբոյ Աթոռոյս ի հարկէ տեղեկացեալ իսկ ես ի գրութեանց ոմանց, ուստի և ես ինքզինք զդիտացեալն քոյ՝ զնոր և զզարմանալիս պատմիցիս այսուիկ գրութեամբ։ Մինչ լուաս սա (Դաւիթ) թէ հրամայեալ է նորին կայսերական մեծութիւնն հաստատել ի հայոց բռնութիւնէս մերմէ Դանիէլ սրբազնասուրբ վեհապետն մեր, զոր գործեաց ամենայն հնարիւք հաստատուն պահել զԱրն զիշխանութիւնն, իբրև եպես թէ հնարք իւր ի գերեզման, և արդիւնացաւ հրամանն Քրիստոսապէս կայսերն մեծի և ի սէրութենէն Օսմանցւոց եղ ֆէրման կաթուղիկոսութեան յանուն վարդապետին մերոյ, սկսաւ այնուհետեւ հետզհետէ գաղտ ի գիշերի զինչս Սրբոյ Աթոռոյն յօշարկել ի տուն եղբօր իւրոյ, զոր բազում անգամ տեսին միաբանք, գիւղացիք և երես տնցիք իսկ. նմին իրի ոմանք ի Նախչուանցւոց զպուշացան խլել զզողօնն ի ձեռաց տանողաց ի Գ. չաբթի աւուր պահոց Ցննդեանն ի 31 յունվարի ի ժամ երրորդութեան զանգակին՝ տեսանէն ոմանք ի միաբանից, թէ ումն ի սպասաւորաց սորա իր լին ունելով ի ներքոյ եափունճալին տարաւ ի գիւղն, Նախչուանցիք ևս սպասեալ մնան թէ երբ ունին հանել ի գեղջէն, զկնի սակաւուց տեսանեն թէ սպասաւոր եղբօր սորա բեռն մի ընդեղէն բարձեալ ի վերայ գրաստու տարաւ, և նոցա հեծեալ ի ձի գնեալ պընդեալ հասանեն, ձգեալ զբեռն ի գրաստուն, տեսանեն թէ է սխեռն. թափեալ զայն ի գետնի՝ գտանեն զարկղ մի կնքեալ լի իրօք ի մէջ սխտան, առեալ զարկղն զայն բերեան առ վիս, զի ես չգնեժամ անդ կի. ի հետ բեռին եղոյն գտեալ չտնայն ի վանսն՝ աղդ առնէ ամա. է սա պատուէր առեալ աթոռականին՝ թուէնկճուք հանդերձ արձակեաց. զի հասեալ Նախճուանցւոց յափշտակեսցեն զարկղն ի ձեռաց նոցա. աթոռականն տակաւին ոչ ժամանեալ ի կէս ճանապարհին, ժամանեցին Նախճուանցիք գնացին, կամեցալ իսկ և իսկ բանալ զարկղն, ի վերայ հասեալ աթոռականին և Մելիքն ընդ նմին, իմացեր արարին, և ոչ թողին բանալ, վասն սորա կնքեալ գայն իմն կնքով. աթոռականի, Մելիքի, և իւզբաշւոյ կնքովքն եղաք ի տան իւզբաշւոյն ի պահեստ. սա յաջմնացուած պատր գմարդ առաքեալ Մելիք-

քին՝ յորդորէր զնա ալ մի թողուլ բանալ, այլ ամբողջ առ ինքն հասուցանել, զի հաւաստի գիտացեալ էր թէ իշխանք և ժողովուրդք չհանդուրժեալ բանալ և խայտառակել Ջմիռնըն ի քաղաքս գրուածոց նորին ընդ գրոյս ղկեցի, զոր իւր իսկ ձեռամբն է գրեալ. որոյ գիրն յարդելիք մեր լաւ ճանաչես. սակս թէ, վիրաւոր զնոյն գողանիւն իւր իսկ ձեռագրովըն յայտ առնէ առելով՝ թէ՝ իսկ այժմ յայս երկուց կողմանց ձայներս եղև, ասացի զարձեալ բերեալ յայդր պահեսցին, ուր յերկուց կողմանց առելով իմանալ ուսեալ կողմանեանն և օսմանցւոց, զի քաջ գիտէ թէ Աստուածապահ կայսրն և բարեբաղդ արքայն օսմանցւոց, հրովարտակ հայրապետութեան չնորհեալ են վերադարձն մերոյ, զի զայն չնորհըս նոցա ընդհան թշնամութիւն համարին, որ ի Թզթի իւրեամբ գրէ. թէ Մոսկովն և Ռուսըն ինձ թշնամի են։

Ի գեկտեմբերի վերջին յօրէն մինչև ի Դ յունվարի մնաց արկղն կնքեալ ի տան իւղաչուէն։ Ցամենայնում աւուր Ջանալին երկրացիք քանալ, բայց Մելիքն պարսկական խորամանկութեամբ լրով պատրեալ զմիաս խզբաչուէն՝ երկուքն ի միասին հաւանեցուցին զերեսիլ անձինս Երևանու, թէ տարեալ ի տուրբ Աթոռն մնք ամենեքեան առաջի միաբանից կացցուք. հաւանեալ նոցա երկրացւոցն եկին ամենեքեան ի միասին և ես ընդ նոսա բերաք զարկղն ի տուրբ Աթոռս. գնացին իշխանք և օթևայիցան ի Վաղարապատն, եկին զարկղն ի սենեկի միւսմ և ձգեցին զկուսղ ի վերայ դրանն. վեց արք ի նոցանէ պահպանէին զդուռն յերեկոյեան ժամուն մինչ միաբանք ի սեղանատան կային, պատուիրեալ Աթոռակալին, որ թուէնկճիս առեալ խուն բազմութեամբ դիմեցին ի վերայ վեց արանցն այնոցիկ, հարեալ և դանակ զամենեսեան՝ վարեցին ի բաց և խուռտակեալ զդուռն սենեկին հանին դարկղն յափշտակութեամբ, զոր տեսեալ Երևանցւոց՝ խառնեցան և գնացին։

Եւ զինի սեղանոյն Վաղար եպիսկոպոսն խոստովանահայր բացեալ զբերան իւր ի մէջ բազմութեան միաբանից՝ ասաց. կրօնք մեր խայտառակեցան. քրիստոնէութիւն բարձաւ, պատիւ կաթոլ մերոյ յերկիր անկաւ, անուն սուրբ Էջմիածնի արհամարհելի եղեւ, աւազ վատաբաղդութեան սուրբ Աթոռոյս, որ պահապան ընչից սորին՝ գող և յափշտակող փոխարկեցաւ. զկնի ձայնիս այսորիկ չորք թուէնկճիք փայտ ի ձեռին արշաւակի դիմեցին դէպ ի սենեակս մեր. կարծեցին ոմանք թէ վասն իմ գան ի քարշել և ալէք թէ վասն Վաղար վարպապետին. որք եկեալ հարցին զպատասուր թուէնկճին իմ. զի ինքեանք նորոգ եկեալ պանդուխտ գողով ոչ ճանաչէին, զի զամենայն թուէնկճիքս յայս միջոցիս փոխոխեաց. զոր իբրեւ ի ցուցանելոյ ոմանց ծանեան, սկսան հարկանել և քարշել. զի պատուէր տուեալ էր թէ, քարշեցէք զպատասուրն, մի՛թէ ի մէջ մտեալ խօսեսցի՝ զինքն եւս հարէք առաւելութեամբ. մինչ կամեցաւ բերան բանալ և խօսել, թափեցան միաբանք ի վերայ և առին զպատասուրն իմ ի թուէնկճոյ. Ջայն տեսեալ եղբօրն սորա և սպասաւորաց, ձայն եառն այլ թուէնկճոյ, և առէք գոչեցին. յայնժամ խառնեալ թուէնկճիք ընդ միաբանս սկսան բրածեձ առնել զամենեսեան՝ ոչ ինչ խտրութիւն առնելով, ոչ յեպիսկոպոսս հայելին և ոչ յայլ կարգաւոր. յայսպիսի արարմանց բազմութիւնք միաբանից ազազակ բարձեալ զդիւզացիս յօդնութիւն ձայնէին. զոր լուեալ Նախչուանցիք վիճաբարգեցան և դիմեցին ի Սուրբ Աթոռս, բայց զրուն փակեալ գտեալ՝ ոչ կարացին մտանել ի ներքս Կային և ուխտաւորք բազում ի Կարապ, որք կային զկնի լուեալ զայնս իրեանց գիմեցին ի վերայ թուէնկճոյ ասելով թէ դուք ո՞ւ էք, որք հարկանէք զկարպաւորսն։ Յազմկալիր չփոթմունս յայսմիկ խրախոյս տուեալ միմեանց միաբանք առ հասարակ՝ կամեցան ելանել յարտաքս, և ոչ միայ ի Սուրբ Աթոռս, որք եկեալ արտաքին գաւիթն գտանելոցն առաջի երկուց զրանց, ոչ միայ ի ներքս և ոչ մտնի մի. բայի քանիք մի անձանց զոր գիտեա. զրունքն փակ գտոյն վասն, բերին գերբաղ և սղոց կոտրատել զկոչնական և զընդունն, բայց չեղեւ հնար. մելիք իւղբաչին և եղբայրն եկին ի համոզել զմիաբանս, որոց բազում ինչ ասացին մելիքին թէ՝ գողակից ես գողոց և աւերիչ աթոռոյն. նմանապէս և եղբօրն սորա եւս բազում բանս նախատանաց ասացին. և ապա լինքն եկեալ ողջախնօք և սպառնալեօք հարիւ կալաց բերել ի

ներքս, որք գնացին վերադարձան սենեակս իւրեանց։

Աւուրբ միով առաջ գիւղացի ոմն Գրիգորն անուն Մարկոսեան այնչափ դանեցին մինչ զի ուշաթափ եղեալ անկաւ յերկիր, որ այնպիսի գանիլ չէ երբէք լեալ ի Սուրբ Աթոռս յաւուրս մեր. զի մինչ բարձեալ սանեն զբեռն սիսառան, ոտք գրաստուն գալթեալ ի վերայ սառին՝ անկանի բեռն ի գետնի. զայս այր օգնութիւն կոչեն ինքեանց բառնալ զբեռն. ի բառնալն ասացեալ է թէ գինչ է ի միջի սորա եղեալն, որ այսպէս ծանր է. ուստի կարծիս առեալ են թէ սա վկուցեալ իցէ Նախչուանցւոց. նմին իրի այսպէս չարաչար գանեցին, այսպիսի չնչին իմն կարծեօք պատճառաւ այս արկեղ Գէորգ անուն մէյթէր ոմն գանեցին ի վեր քանդչաի ի նոյն աւուր. այն որ գրէ մելիքին և իւղբաչուն թէ ի տունս ձեր չղեցի սուտ է, զի ոչ ունէր տանողն արկեղ գիր ի վերայ երկուց ազգաց, այլ ի տան եղբօրն և կամ մելիքին ունէին տանիլ, ի Սուրբ Աթոռս եղեալ եպիսկոպոսաց և վարդապետաց ոչ ոք գիտէ յղկեն. բաց ի վրացի Ստեփան վարդապետէն, որոյ կնիքն եդեալ կայր ի վերայ արկեղ, ասացաք նմա եթէ Աստուածատուր եպիսկոպոսն և տիրայուս Նահապետն գետեն ընդունակ է մեզ յղելդ ապա թէ ոչ՝ գող ես, զի մեզ, մի՛թէ հարկէ զամենայն ինչ սոքա ասէ մեզ, մի՛թէ հարկէ զամենայն ինչ սոքա դնտասցեն. ոչ բացաք զարկղն, բայց ի նչադնտասցեն. ոչ բացաք զարկղն, բայց ի նչանոց ինչ գիտացաք հաստատեաւ, թէ ի միջի նոց ինչ գիտացաք հաստատեաւ, թէ ի միջի եղեալն էր Սուրբ Գեղարդն, և այլ ծանրագին եկեղեցական անօթք։

Ի Դեկտեմբերի ԻԹ փերմանի սուրբ Ստեփանոս էջ ի ձեռս փափագելի սրբազան ժամանակ է ի ձեռս փափագելի սրբազան վեհին մերոյ. ցետ քանի աւուրց ակն ունիմք մերոյ. ցետ քանի աւուրց ակն ունիմք վեհին

յԱստուածպաշտութիւն ժողովեալ մի-
բանութիւն ձեր՝ կարդալ է ի խրատուն՝ ա-
մենայն մարդոյ բնակիլ ի Հայրենեացն ան-
ման. և զսոյն զայս ուսեալք ի ձշմարիտ վար-
դապետէն՝ Ջանալք յամենայն ժամ առնել և
ուսուցանել. մանաւանդ ես զդուշանալք Ա-
ռաքելական սպառնալեացս՝ զոր ուսուցանես
զընկերն՝ դուն քո ձչ ուսուցանես ». «զի
որ օրինօքն պարծիս՝ յանցանելով ըստ օրէն-
արն զԱստուած անարգես». վասն որոյ որպէս
ընդ իմաստունս և ընդ կատարեալս խօսելով.
ոչինչ դժուարութիւն ունիմք ի միջի. Արդ՝
դուք ամենեքին գիտէք թէ՝ լընտրութիւն
կաթուղիկոսին պարտ է լինիլ համաձայնու-
թիւն Ազգին. զայս մշտնջենաւոր օրէնս յա-
մենայն դարս անխափան պահեալ են նախ-
կին երջանիկ հարքն մեր. և զսորին հակա-
ռակ քակտիչն անխիթիւք և նզովիւք պատ-
ժեալ են. յորոց զբաղումս ի բաց թողեալ՝
զմինն միայն յառաջ բերցուք իբր 689. տա-
րի յառաջ քան եղելն ի ՈՃԺԹ ամ Փրկ-
չին, այս մեր ժամանակիս գործակից
և անուանակից Վաւիթ Եպիսկոպոսն, որ
զբանի մի եպիսկոպոսունս հաւանեցուցեալ,
և այլազգի իշխանաց տեղւոյն զրամս առե-
եալ, զինքն իբր կաթուղիկոս ձեռնադրել
տուեալ է. որոյ զայրագին սրտիւ ցասկալով
սուրբն Ներսէս Շնորհալին լՊնդհանրական
Թուղթս իւր զորպէսն ժողովել նզովից յայ-
տնէ այսպէս. «Ձինչ է ասել և զԱրծրն ա-
սոցին չարեաց գլխատակ հակառակացն
«Ձշմարտութեան և սրբոյ Ա՛ստուածո լ.ստաւոր-
«չին՝ որք ինքնաչարժ ոխիւք և բռնակա-
«ւոյ աչխարհի հրամանօք զանձինս իւրեանց
«զայս աստիճան հոգեւոր բարձութեան ձգին,
«և ոչ ընտրութեամբ Աստուծոյ և Աստուա-
«ծայնոց արանց համօրէն Ազգիս սրպէս օ-
«րէնն պահանջէ. որով քիւր նեխութեան և
«ապականութեան անդամոց Քրիստոսի լի-
«նին պատճառ ցաղագս սոյն և այլոց իրի
«լանգնութեան, ի ժամանակս Տեառն մերոյ
«և եղբօր Գրիգորիոսի կաթուղիկոսի սրբոյ,
«ի սուրբ լեառն մեծաւ սիւնհոդոսիւ սուրբ և
«առաքինեաց արանց ազգիս Հայոց՝ ժողո-
«վեալ աւելի քան զերկու հազար հինգ հա-
«րիւր անձանց եպիսկոպոսաց, վարդապետս ց,
«և հարց վանականաց, և միանձանց սրբոյ
«լերինն, նզովեալ հերքեցին յնկեղեցւոյ
«Քրիստոսի և սրով բանին Աստուծոյ հատեալ
«ի բաց ընկեցին որպէս գնեխեալ և գխտեալ
«անդամ, յառողջ մարմնոյ եկեղեցւոյ, անչէջ
«գյաւտենին կրակեալ ի գլուխ նոցա»։

Եւ ի մերձակայ ժամանակի մի գկնի
միոյ յաջորդեալ հոգելոյս հարքն մեր, այսին-
քըն կարապետ՝ Աբրահամ՝ և միւս Աբրահամ
կրետացին. Ղազար, Մինաս, Սահակ, Յակոբ,
Սիմէօն և Ղուկաս սրբազան կաթողիկո-
սունք, և երջանիկ Յովհաննէս, Յակոբ Աս-
տուածաբան և Ջաքարիա պատրիարքունք,
բոլոր կանոնօք բազմակնիք մանաւրօք հաս-
տատեալ են, թէ առանց համաղգային ընտ-
րութեան՝ մանաւանդ մեծի մայրաքաղաքիս
մեր Պօլսի քաղմամարդով ազգիս հաճութեանն՝
ոչ ոք և նոցայն ընդունելի չէ՝ որոց և մահ-
արք առ մեզ տեղեալ կան. վասնորոյ և ի
վախճանել հոգելոյս Հայրապետին Ղուկասու,
բազմակնիք մանաւրիս ձերով խնդրեալ էիք
ի մէնջ, գի մեր և ձեր հաճութեան համաձայ-
նութեամբ ընտրեսցուք գՍրբազան Դանիէլ
Պատրիարքն ժամանակին՝ լինել կաթողիկոս
ամենայն Հայոց։ Եւ դուն այդ Վաւիթ եպիս-
կոպոս մանէրաբերն էր որ ի մէջ ժողովոյն
յանդիման սրբոյ սեղանոյն կանգնեալ, ի բե-
րանոյ ժողովոյն ասաց գԱղօթս. «Որ ընտրե-
ցեր և ընկալար վերանալի և գերջանիկ սբը-
րազան կաթողիկոս մեր գՏէր Դանիէլ» և
այլն. և թէպէտ ըստ բերմանց ժամանակին,
այս ընտրութիւնս տեղի ետ և Հիւսիսային
ազգիս Առաջնորդ Յովսէփ Արքեպիսկոպոսին
յառաջացումն ի կաթողիկոսութիւն, բայց
նա ևս ոչ ժամանակ ի սուրբ գահն օծու-
թեան, չորս մարտի 1801. թուականին ի
Տփղիս քաղաքն հանդեաւ առ Քրիստոս. Ա-
պա գարձեալ վերատին յարժանաւոր յանուն
նամակին համակամ ընտրելոյն Տեառն Դա-
նիէլի սրբազան վեհին, որ վերին տեսչու-
թեանն անօրինամբ յատակացեալն էր, բազ-
մակնիք նոր մանաւրս գրեալ կրկին ի նոր
մարտի 20. առաքեցիք հրաւիրակօք ձերովք
առ սրբազնութիւնն նորին ի Թօխատ, որպէս գի
եկեալ արժանապէս ընկալցի գհոգւոյն Օծու-
թիւնն։ Եւ ի սոյն մանաւրիս յանգեալ էիք և
զայս բանս «Ազգեցութեամբն Աստուծոյ՝ գոհ
եմ մեր ընտրեալն յառաջ և յետոյ». տեսաք
բայ ի վերկրորդ մանաւրէ ձերմէ միւս եւս
բազմակնիք գոչնագրութիւնս Ձեր, յորում

գրեալ էիք թէ՝ երդուեալ եմք և անիծիւք
հանդերձ փակեալ եմք, որ մինչեւ Դանիէլ
վարդապետի գալն, զի ոք ինքնակամ կա-
թուղիկոս լինիցի, անընդունակ լինելոց է, և
որ առաւելն է՝ արտաքինին ահաւոր սէրուե-
թիւնս յայս երկրորդ մանաւրի ձեր մէջն տե-
սեալ նշանակեաց զկնիք Դաւթին. ձեր
թողուք և զայն՝ զոյն այդ զանձն ընծայե-
ցուցանողին իւր ձեռնագիր յատուկ թուղթն,
զոր ընդ այս երկրորդ մանաւրին առաքէ ի
Թօխաղ առ Սրբազանն ի հրաւիրել, յորում
գրեալ կայր այս բան. «Ատուած է որ կոչէ
զքեզ և զի է որ Ատուծոյ կամացն հակա-
ռակ կայցէ». զի լի պատկառանօք պատուոյ
Ահա այսքանօք և այսպիսեօք երդմամբք և
դաշամբք հաստատեալ և սոցա (որպէս՞) թէ
ընդ խանին վաթսուն աւուր սպասելոյ պայման
եղեալ ի 21 մարտի առաքեցիք հրաւիրակս
ի սուրբ գան բերելոյ, և յառաջ 16 ամիս
առանց կաթուղիկոսութեան սպասէիք, այժ
ձեր պայմանեալ աւուրցն եւս չհամբերեցիք,
և մինչեւ ի Թօխատ ի պատրաստ գալն՝ զոր
փութով լուծիք զերդումն և զհաւատարմու-
թիւն ձեր, և ձեզէն այլ լինն իբր ձեզ գլուխ
ի 28 Ապրիլի կացուցիք, հակառակ սրբոց
Հարցն օրինաց, և որպէս թէ իրաւունս ցու-
ցանելոյ աղագաւ համարձակեցայք գրել յա-
մենայն քաղաքս թէ՝ «Դանիէլ Սրբազանն
« ուշացաւ, և այլ միւս ևս երկու եպիսկոպոս
« առաքեցաք որոնել, գտանել և չուտով բե-
« րել, և ոչ գտեալ, վարդապետքն գարձան
« ունայն. և հաւատարիմք սրբոյ Ա՛ստուծոյ
« աստի և անտի գրէին թէ՝ Դանիէլ Սրբա-
« զանի ուր լինելն յայտնի չէ և այլն. վասն
« որոյ անճարացեալ զի մի անտէր մնասցէ
« Ա՛ստուած և ի սուիպամանէ ոմանց այսպէս ա-
« րարաք ևն». Եւ այս բանից ձերոց ճըշ-
մարտին ի հաստատութիւն, սոյն թուղթ ձեր
ծառ և հաստատէր, ընդ նմին և Դանիէլ Սբը-
բազան վեհին օրհնութեան գիրն ժամանէր,
բազան անպաճոյճ գործ և յայտնի
Եւ առ այսքան անպատճառ գործ և յայտնի
անվաւեր ընտրութիւն ակամայ կամօք լու-
նալ, առ ժամանակ մինչ յօտար բռնութեան
խաւարն նստաւ, և զկնիկն երջանիկ Հարցն
մերոց զանպատուհասն ուռեալ կախեցաք,
մերոց զանպատուհասն ուռեալ կախեցաք,
մինչև ողորմեալ հայեցաւ մեզ Տէր ի բար-
խորանակ խաբէութեանց, կացոյց մեզ զա-
հաւոր Տէրութիւնն ի վրէժխնդրութիւն ի-
րաւանց. վասն որոյ լցան բերանք մեր խընդ-
դութեամբ և լեզուք ցնծութեամբ բերկրալից
արտիւ. և ասեմք՝ Օրհնեալ է բարեգործութիւն
Աստուծոյ, որ ծագեաց զլոյս գիտութեան և
ողորմութեան լընդհանուր ազգս մեր, և ա-
զատեաց զմեզ յանիծից Սրբազան Հարցն մե-
րոց՝ շնորհաւորեմք զբարերարիչ Սամանեան
տիւեզերակալ Տէրութիւնս, որ խնամ տա-
րեալ արդար իրաւամբք ունայնացոյց զպէ-
րեալ արդար իրաւամբք ունայնացոյց զպէ-
րան և զիէրման Դաւթին, և ողորմութեամբն
իւրով ըստ ըզձի Ազգին նորոգ պէրան և
ֆէրման չնորհեաց յանուն մխիթարն արժա-
նաժառանգ Տեառն Դանիէլի վեհապետին. և
բարձու իշխանութեամբ իւրով հաստատեալ
հաչակեաց զսա ընդհանրական կաթուղիկոս
ամենայն Հայոց և ծայրագոյն պատրիարք
սուրբ Էջմիածնի։

Ապաքէն և մեք հպատակեալ մնծաղօր
բարեպաշտ թագաւորին մեր բարձու հրամա-
նին, մանաւանդ ևս հնազանդեալ կանոնաց
սրբազան Հայրապետացն, որպէս և սուրբն
Ներսէս Շնորհալին՝ վասն վերոյիշեալ հակա-
ռակացն գրէ լընդհանրական ի նոյն թղթի
սոյնպէս. «որ ոչ միայն քահանայութեան չէն
արժան . . այլ և ոչ քրիստոնէութեան հա-
ւատոյ և կարգի և ոչ օրինաւոր քահանայա-
կան խաղման և սրբոյ պատարագին լիչա-
տակի». վասն որոյ եկեղեցական և գաղա-
քական իրաւամբք յամենայն եկեղեցեաց մե-
րոց բարձաք զանուն և լիչատակ զանձն ըն-
ծայեցուցանողին, և վայելչապէս լիչատակե-
ցաք և անդրաժեշտ լիչատակիմք զերիցս և-
րանել Տէր Դանիէլ սրբազան կաթուղի-
կոսն ամենայն Հայոց. քանզի սա միայն է
կոսն ամենայն Հայոց. քանզի սա միայն է
յետ Քրիստոսի, զլուխ ամենայն եկեղեցեացս
ամենայնիւ. սա միայն է իսկական Ա՛մե-
Հայաստանեայց. սա միայն է իսկական Ա՛մե-
նայնի Հայրապետ, որ ի Հայաստանեայց
ռակալ երից երանեալ Սուրբ Լուսաւորչին
մերոյ. սա միայն է վայելչաժառանգ փեսայ
մերոյ. սա միայն է վայելչաժառանգ փեսայ
միածնի։

Ուրեմն ով սիրելիք մեր Հարք սուրբք
և վարդապետք ճշմարտութեան, սա սան
հարէք գերկպատակութեան հողին, լուծէք ի
պատրաստեցէք ձերմէ զկապ անիծից սրբոց Հայ-
րաստեցէք ձերմէ զկապ անիծից սրբոց Հայ-
րապետացդ ձերոյ զպար-
տիսատաց, բարձէք յանձանց ձերոց զպար-
տիսատաց, բարձէք յանձանց ձերոց զպար-
տաւորութիւն պատմանի երդմանց ձերոց. ի
տաւորութիւն պատմանի երդմանց ձերոց. ի
բաց տրաժարեցէք յանձնընծայ եղելոյդ յայդ-
բաց տրաժարեցէք յանձնընծայ եղելոյդ յայդ-

մանէ. մի ընդունէք զանվաւեր իշխանութիւն Պաւլիդ. ակն առեալ դիտեցէք, անաւասիկ աշխարհ ամենայն գնաց զկնի օրինաւոր սրբազնակատար կաթուղիկոսին Տեառն Դանիէլի Քրիստոսատիպ Գահանայապետին ամենայն Հայոց. համախոհ և համաձայն լերուք և դուք ընդ մեր Աստուածային համաղգային ժողովոյս, և յարժանաւոր գագաթ նորին զիւղ օծութեան չնորհաց Հոգւոյն ղեղուն մի յապաղէք. և որպէս Աստուածընտիր Գահանայապետի և օրինաւոր կաթուղիկոսի ամենայն Հայոց՝ իւրաքանչիւրդ ըստ պատուոյն և ըստ աստիճանաց զանազանութեան՝ զնազանդութիւն սիրով և զհարազատութիւն սրբասիրս ցուցէք. որպէս զի ընդ նմին Աստուածային մարգասիրութիւնն ընդունիցիք, և զընդհանուր Ազգիս զշնորհ և զաւրն վայելիցիք. և միաբան սիրով ի Տաճարի Տեառն ի խաղաղութեան գոհասցուք զպարգեւ Հոգւոյն սրբոյ. և նոյն ինքն Աստուած խաղաղութեան և սիրոյ եղիցի ընդ ձեզ ընդ ամենեսին. Ամէն։

Ահա ի հաստատութիւն ըստ Աստուծոյ կամաց ընտրութեանս և անդրաժեշտ սիրով կապակցութեանս, իւրաքանչիւրքս միաբան սիրով, միով կամօք, միով խորհրդով կնքեցաք թէ՝ բաց ի Հոգւոյն Աստուծոյ ընտրելոյն մերմէ՝ այլ ոք մեզ ընդունելի չէ. և զդատաստան նորին սուրբ կամաց և արդար իրաւանց՝ Սրբազան վեհապետին յանձնեալ եմք ազգովին։

Դրիգոր պատրիարք Կ. Պոլսոյ։ Ցակոբ Արք եպիսկոպոս վէքիլ սբ. Երուսաղեմայ ի Պոլիս։ Պետրոս Արքեպիսկոպոս առաջին վէքիլ սբ. Երուսաղէմի։ Պետրոս Արքեպիսկոպոս վէքիլ Զաքարիա պատրիարքի։ Շուլաւէրցի Թադէոս եպիսկոպոս։ Սահակ վարդապետ Առաջնորդ Թամզարայու։ Յարութիւն վարդապետ վէքիլ սբ. Կարապետի։ Ղազար վարդապետ գործակատար Պաւիդ եպիսկոպոսի։ Եսայի վարդապետ միաբան ս. Էջմիածնի։ Գէորգ վարդապետ միաբան Լօրնու Միքայէլ եպիսկոպոսի։ Յովսէփ վ. Առաջնորդ Շեկին Ղարասարու։ Աստուածատուր վարդապետ միաբան Զաքարիայ պատրիարքի։ Զաքարիա վարդապետ միաբան Նարեկայ վանից։ Սիմէօն վարդապետ միաբան Գալուստ Նուիրակի։ Պօղոս վարդապետ։

Եղև 15 եպիսկոպոսաք և վարդապետք։

30 Գլխաւոր Աւագերէց և Քահանայք և Ամբոռակալք Կ. Պոլսոյ։ 10 Միւթէվէլլիք և կեղեցեաց։ 102 Ամիրայք և գլխաւոր Կոնաֆիից վարպետք։ 20 եկեղեցպանք Կ. Պոլ" և կղզեաց։ Ընդ ամէն դումար կնքոց 177։

Բարդուղիմէոս Արք եպիսկոպոս Առաջնորդ Իզնիմիտու և 20 իշխանք նոյն քաղաքի։ Յովհաննէս եպիսկոպոս նախկին պատրիարք Կ. Պոլսոյ։ ի ժամանակիս ալսմիկ աքսորեալ ի Թօխատ։ Գէորգ վարդապետ յիշեալ եպիսկոպոսի։ Սուրբ Երուսաղեմայ Նուիրակ Պօղոս վարդապետ որ էր Թօխատ։ Թօխատու վէքիլ Տէր Գրիգոր։ 26 քահանայք և գլխաւոր իշխանք նոյն քաղաքին։ Գէորգ վարդապետ Առաջնորդ Ամասիայու Մարսըվանու։ 28 քահանայք և իշխանք նոյն քաղաքայ։ Գրիգոր եպիսկոպոս Առաջնորդ Սըվազու։ 70 քահանայք և երեսփի անձինք։ Գրիգոր վարդապետ Նուիրակ սբ. Երուսաղէմայ Երզնկայում քաղաքի։ 125 քահանայք իշխանք և գլխաւոր անձինք Կարնեցիք։

Նաև 188 կնիք յայլ և այլ քաղաքաց և գաւառաց. ի վերայ այսր մահտարի եղեալք բոլոր դումար կնքոց 642։

Գրեցաւ համազգային մահտարս ի թուականի մերում ՌՄՏԱ, ըստ Փրկչին 1802. և Յունվարի 8. ի Պրքայանիստան Պօլիս։

Ա. *Թուղթ Յովհաննէս եպիսկոպոսին Թիֆլիսու առ Նիկոմ արքեպիսկոպոս եւ Մինաս Շղիազարեան։*

Սրբազան Հայր Եփրեմ արքեպիսկոպոս և վեհաշնեալ իշխան Հայոց պայծառ աղայ Մինաս։

Մեր ողջմած և բարերար արդյք։

Ջգրեալն մեր յամենայն հոկտեմբերի առ գերարդութիւնն ձեր, ընդ Պետրէ Ռուսպէլեանին վերատես մեք առեր ստացեալ առ ի նմանէ լեալ ուրեմն յաւելաք ի նմա զպատմութիւն ժամանելոյ զօրացն աստ ի Գանձակ և զյաղթութիւն առաջին յորում անկան ի հայոց Գանձակու աւելի քան գ50, և ի սակաց աւելի քան զերկու հարիւր ե. րեսուն. իսկ ի զօրացն յաղթողաց մեռեալ և վիրաւորեալ ոչ աւելի քան գ7։ Այս գիր զարձեալ յամենայն առ մեզ զաւուրս երկու կամ երեք. մինչև յաջողմամբն ամենակարողին ընկալաւ լինքն և զպատմութիւն անդ ուժգնութեամբ առման քերդին Գանձակու ի 3 ամսոյս. բայց քանզի այն եռուք փոչոի հասանել առ տէր Գալուստն, ի Մօշզօկ, կարելի է զի ոչ կանխաւ ժամանեցէ առ մեծութիւն ձեր, վասն որոյ ուրեմն մինչ ե. զև զի կամեցաւ պայծառ կուսակալն զյաւտակ մարդ յղել որ ի հարկէ գայր երագ վաղվաղակի. ընդ նմա և զայս առ երկակի յարդիւղ գրել լաւ համարեցաք, որ ի 3 ամսոյս ընդ լուսածագ առաւօտուն դէմ եղեալ յանդիման ամրոցին ձաւատալ և զօրութեան նորա քաջայան հզօրզագէս և զրոհ տուեալ քան զալիս ծովու առաւել սաստկագէս չև ևս ի չափ մի ջոջի կէս ժամու կանգնեցին զսանդուխս մեծամեծս ընդ պարիսպ անմատչելի կարծեալ զղեկին և լցեալ ի ներքս ի զբղեակն սուր եղեալ կոտորեցին զքշնամիս հաւատալ և զհակառակորդս պաշտպանին հաւատալ յաղթեալ ինքնակալին ամենայն ուսուցանել յաղթեալ ինքնակալին ամենայն ուսուցանել յաղթեալ ինքնակալին ամենայն ուսուցանել

մեր օրհնեալ կոնակալն առաւել քան համադամ իւղալիր ախորժաճաշակ կերակուր ի մինչ էհաս ժամանակ և արբին զքաժակ յանուն կենաց ամենաողորմած ինքնակալին, յետ նորա ընկալեալ ի ձեռն իւր զքաժակն, ձայնեաց առ բազմութիւն ամենայն երկիլ երգս հոգևորական, և յաւարտ երգոցն՝ ասէ բարձրաձայն արբցուք և լաղագս կենաց Դանիէլ Պատրիարգին հայոց զքաժակ ուրախութեան առ որ անճառօքն բաղումք ի տարակուսի եղեալ թէ ով արդեօք իցէ այն, յետ իւրեւ ծանեան ի միմեանց՝ ամենեքին միաձայնութեամբ կոչեցին բարձրաբարբառ, ուռա, ուռա, եօթնիցս և ութիցս կրկին կրկին, և ի վախճանի՝ ասէ ի լուր ամենեցուն բարձր բարբառով եթէ արեա՛ր և եթէ առանց արեանց նուաւցանել պատիւք յաթոռ իւրում զԴանիէլ պատրիարգն ի լինել մեր ազգ ողորմութեամբն Աստուծոյ։

Այսօր ահա ակիզբն արարին զօրքն դառնալ յետս ի Թիֆլիզ. ինքն ևս գնալոց է յետ երկուց աւուրց, բայց ի մէնջ խնդրեաց ինել աստ առ ժամանակ մի յաղագս կարգաւորելոյ զմերազգիս, մեք ևս չանձն առաք ինել չամսօրեայ ժամանակս. մինչև բերել զմի ոք յեպիսկոպոսաց մերոց կացուսցուք մեզ աստ յաջորդ և ապա գարձցուք և մեք ի Թիֆլիզ, գրեալ նմա Սիմեոնն որ գայ, և տեսցուք թէ զիարդ առնէ ունկնդիր ի տարկ։ չանժամ ևս ծանուցանեմք զկատարեալն։

Երկի եկեալ մի պօթոլոկովնիկ հանդերձ երիվարօքն, ժողովեցաք զամենայն հաստատութիւն ազգի մերոյ յետ օրհնութեան ջրոյն և ի մէջ եկեղեցւոյն ընծերցեալ զայն ի լուր ամենեցուն, երկնեցուցաք զամենեսեան և հատուք ստորագրեալ զդիր զի կայցեն մնացեալն յայմհետէ հաւատարիմ ժողովուրդք կայսերս։

Շնորհատու Մանուէլ վարդապետ եղբօր մերում և սիրելոյ առ Սեդբխիդեկ քահանայն չոյժ սիրով ազգայն և օրհնութիւն ընծայեմ։

Հոգևոր մեր մերում գերազանցագոյն սիկին կաստրինի Իվանովնային չոյժ սիրով մաստուցանեմք զազգայն և օրհնութիւն աստուածային ազգ լինել ի Տէր։

Խոնարհ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ Արքեպիսկոպոս Առաջնորդ Թիֆլիզու և Գանձակու Հայոց։

(Ի յունվարի 10-էն համարեա)։

ՖԱ. *Ի Դրիզոր Պատրիարքէ Կ. Պոլսոյ գրեալ առ վիճակեան Օսմանեան Տէրութեան։*

Յիսուսի Քրիստոսի ծառայ և սրբոյ էջմիածնի ընիկ միաբան, նաև Տեառն Դանիէլ Հոգեընտիր սրբազան վեհափառի փոխանորդ մխանդամն և թագաւորեալ մայրաքաղաքիս Պօլսոյ Պատրիարք և վերատեսուչ Գրիգոր Արքի Եպիսկոպոս։

Յորմէ ժամանեալ հասել նամակ սիրոյ ողջունի, և անդրանիկ առաքելական օրհնութեան ի վերայ (...) քաղաքիդ և պիւղօրէիդ, և ի միջի դոցին կառուցեալ և հաստատեալ սրբոց Եկեղեցեաց ձեր և վերատեսուչ կարգեալ սիրելի եղբօր մեր (...) Աստուածիմաստ Արքեպիսկոպոսի, սրբազնագէր քահանայից և բոլոր կղերիկոսաց, Աստուածազօր իշխանաց և առնտաղակ լուսաւորչադաւան ժողովրդականացն դասուս, ընդ որոյ օրհնութիւն Հօր՝ պահպանութիւն Որդւոյ և նախնամութիւն սրբոյ Հոգւոյն Աստուծոյ եկեալ հանդիպեցէ, իջեալ ծաւալեսցի, զեղեալ առատասցի ի վերայ հոգւոց և մարմնոց, և որդւոց և թոռանց, զաւրիդ և զառատից, հանապազ ինդալ ի Տէր Ամէն։

Եւ ընդ Քրիստոսական սրբոյ ողջունի և անդրանիկ օրհնութեանս մերում ծանուցանեմք բարեպաշտ սիրելեացդ մերոց հարազատ զաւակացդ սրբոյ Լուսաւորչին, զի Քրիստոս Տէրն մեր որ ի ձեռն մարմնաւորիկ անօրինութեան իւրոյ չկնեաց զեկեղեցի իւր ի վերայ վիմի հաւատոյ, նոյն ինքն Փրկիչն մեր զան հաստատուն պահելոյ զչինուածն իւր կացուցց փոխանակ իւր ի մէջ եկեղեցւոյ զԱառաքեալս և զմարգարէս, զՀովիւս և զվարդապետս, և նոցա չանձնեաց զվերակացութիւն և զպաշտպանութիւն սոցա։ Եւ ընդհանուր եկեղեցւոյ. «Որ չինեցեր բարձրացդ զեկեղեցի քո խորհրդեամբ, և ի սմա կարգեալ անտես քարոզ բանին ճշմարտութեան» և թէ՝ «Ձեր որ հիմնեցուցեր զեկեղեցի քո ի վերայ վիմի հաւատոյ, և կարգեցեր զնա ի սմա առաքեալս և մարգարէս հովիւս և վարդապետս։ Եւ սրբազան վերատեսուչք եկեղեցւոյ հոգևոցս Հարքն մեր զեղեցիկ ակնարկութեամբ՝ որպէս զի անխախտ և անշարժ պահեսցեն զհաստատութիւնն որ աստուածային ընդունեցան, օրէնս եդին և կանոնս հաստատեցին, որպէս պարտաւորք հրճշտատեցին զեկեղեցին Աստուծոյ, և զորբատան խորհուրդս և զկարգս նորին, և ցուցին ըզդուռն՝ զի որք մտանիցեն ընդ այն, յայտնի լինիցին թէ սխալարք են Քրիստոսի, և ժողովուրդք եկեղեցւոյ. իսկ որք ոչ մտանիցեն ընդ դուռն ի գաւիթ ոչխարաց, այլ ընդ այլ ևս կողմանիցեն, ճանաչիցին թէ գողք են նոքա և աւազակք, ըստ բանի սրբոյ Աւետարանին։

Եւ սովին ակնարկութեամբ վասն սրբազան ծայրագոյն քահանայապետութեանն և կանոնեալ են Հարքն սուրբք, զի ծայրագոյն Քահանայապետն որովհետև է վեհափառ Քրիստոսի և գլուխ սրբոյ Եկեղեցւոյ, ընտրեսցի միաբամ հաճութեամբ կոստանդնուպօլսոյ բազմութեանն և ընդհանուր ազգին. որպէս զի իբրև սուրբ և Աստուածային Քանզի գրեալ է թէ՝ «Ոչ որ զանձն ընծայեցուցանէ՝ նա է ընտրեալ, այլ զոր Տէրն ընծայեցուցանէ»։ և Տեառն ընծայեցուցանէն լինի միաձայն ընտրութեամբ բազմութեանն և ընդհանուր ազգին թէ՝ «Ձայն բազմաց նմանի ձայնին Աստուծոյ»։

Եւ յաղագս այսր իրի ևս վաճանի Տեառն Ղուկասու երանեալ սրբազան կաթողիկոսին, բոլոր միաբանք սրբոյ Աթոռն էջմիածնի և ժողովուրդք Արևելեան ասն, մեծաճանաչս սիւնեցոսիս զբազմակնիք մասսար արարեալ, ձեռամբ Թիֆլիզեցի Գաւիթ եպիսկոպոսին առաքեալ էին ի Պօլիս առ Ազգն մեր. զի կամ զԴանիէլ սրբազանն՝ որ էր Պատրիարք Մայրաքաղաքիս ի ժամանակին, և կամ զՎերին Արմի Եպիսկոպոսն՝ որ էր Առաջնորդ Հիւսիսակողմեանց մերազանց, զորն և կամեացին, երկուց զմիոյն ընտրեսցեն ի կաթողիկոսութիւն սրբոյ էջմիածնի, որ և գերազանցն Ամիրայք և իշխանք Մայրաքաղաքիս, և համօրէն Աստուածասէր բարեպաշտ ժողովուրդք, ըստ խնդրոյ նոցա՝ և մանաւանդ թէ ազդեցութեամբն Աստուծոյ՝ միաբան հաճութեամբ ընտրեալ և յատկացուցեալ էին զՁեր Դանիէլ սրբազան պատրիարքն. և մանաւանդ Գաւիթ Եպիսկոպոսն նոյն ինքն ի մէջ աքանչելագործ Տաճարին սրբութեան Աստուածածնին առաջի ամենայն ժողովրդեանն, յանդիման կացեալ սրբութեան սեղանոյն՝ քերանով իւրով ասացեալ է զայսպիսին «Որ ընտրեցեր և ընկալար զիրանելի և զերջանիկ Հայրապետն մեր զՁեր Դանիէլ սրբազան կաթողիկոսն, Բրիստոս Աստուած մեր և այլն»։

Այլ որովհետև ըստ բերմանց աչխարհի Յովսէփ Արքեպիսկոպոսն չառաջեաց առ այն Աստուածային սրբազան պաշտօն, յայտնի է ձեզ ամենեցուն թէ զինչ ինչ անցք անցան ընդ սուրբ Աթոռն էջմիածնի և ընդ բոլոր ազգն մեր, և թէ սրբոյն Նեղութիւնս և վիշտս կրեաց նա ինքն Աստուածընտիր սրբազան Դանիէլ։ Բայց քանզի գրեալ է թէ՝ բազանն Դանիէլ։ Բայց քանզի գրեալ է թէ՝ «Աստուած ոչ ոք ի մարգկանէ զխորհուրդն Աստուծոյ ոչ գիտէ զի մարդկանէ կարող է քակտել, արդարև այնպէս յայտնակարող է քակտել, արդարև այնպէս յայտնագոյն առնուցեալ, մինչ Յովսէփ անհաւանեալ կաթողիկոսն եկեալ ի Թիֆլիզ՝ վախճանեցաւ քանզի և մեք բարձր պատուով և վայելուչ չքով։ Այլ մինչ ժամանեաց նա ի Պետերբուրգ Աստուածընտիր կաթողիկոս, և որպէս աշժանաւոր վեհապ հարսին լուսոյ Մօր մեր սրբոյ էջմիածնի, վերստին դնա ինքն զՁեր Դանիէլ սրբազանն կոչեցին ի Թօխատու՝ երկու հրաւիրակ վարդապետաց և քաղմականիք մանաւրօք գրեցելովք առ իւրոյ սրբազնութիւնն և առ Թօխատու հատարակութիւն քաղաքի, և առ Փիլիպոս և մանուկի Դասպար մեծապատիւ Ամիրային, յորս առնեսին եղեալ և Գաւիթ գկնիքն իւր, և քաց ի կնքոյն յատուկ ձեռագրով իւրով ևս գրեալ էր առ Դանիէլ սրբազանն թէ՝ «Աստուած է որ կոչէ զքեզ, և ով է որ Աստուծոյ կամացն հակառակ կացցէ, վասնորոյ եկեալ եկեսցես»։ Որ և բոլոր Ազգն մեր և մեք, և որ էաք անդ յայնմ ժամանակին, նոյնպէս հոգևոր ակնարկութեամբ ճանաչելով զնա՝ զՁեր Դանիէլ սրբազանն արժանընտիր Պատրիարք և Տէր Հոգևոր, ըստ յառաջ և յետոյ միաձայն ընտրութեան միաբանից և յետոյ միաձայն ընտրութեան միաբանից սրբոյ Աթոռոյն և համայն Պօլսեցւոց, առաքեցաք և մեք բարձր պատուով և վայելուչ քեցաք և մեք բարձր պատուով և վայելուչ չքով։ Այլ մինչ ժամանեաց նա ի Պետերբուրգ, և որպէս աշժանաւոր վեհապետ հարսին լուսոյ Մօր մեր սրբոյ էջմիածնի, վերստին դնա ինքն զՁեր Դանիէլ սրբազանն կոչեցին ի Թօխատու՝ երկու հրաւիրակ վարդապետաց և քաղմականիք մանաւրօք գրեցելովք առ իւրոյ սրբազնութիւնն և առ Թօխատու հատարակութիւն քաղաքի, և առ Փիլիպոս և մանուկի Դասպար մեծապատիւ Ամիրային, յորս առնեսին եղեալ և Գաւիթ գկնիքն իւր, և քաց ի կնքոյն յատուկ ձեռագրով իւրով ևս գրեալ էր առ Դանիէլ սրբազանն թէ՝ «Աստուած է որ կոչէ զքեզ, և ով է որ Աստուծոյ կամացն հակառակ կացցէ, վասնորոյ եկեալ եկեսցես»։ Որ և բոլոր Ազգն մեր և մեք, և որ էաք անդ յայնմ ժամանակին, նոյնպէս հոգևոր ակնարկութեամբ ճանաչելով զնա՝ զՁեր Դանիէլ սրբազանն արժանընտիր Պատրիարք և Տէր Հոգևոր, ըստ յառաջ և յետոյ միաձայն ընտրութեան միաբանից սրբոյ Աթոռոյն և համայն Պօլսեցւոց, առաքեցաք և մեք բարձր պատուով և վայելուչ չքով։ Այլ մինչ ժամանեաց նա ի Պետերբուրգ, և

զնոյն սահել զչորս կնիքն իւր և զբանն ձեռագրին, և ընդդէմ կանոնաց Տարցն սրբոց՝ կաշառօք և բռնութեամբ երեանուռ Պարսիկ Խանին օճեալ և նստեալ է յԱթոռ Հայրապետին, վանսորոյ ինքն զպաշտօնեիր հանդամանացն և Աստուածընտիր Դանիէլ սրբազան արգելաւ ի Պատարիզ և մնայ անդ։ Այլ որպէս ասէ Սրբազան առաքեալն թէ՝ «զորս յառաջագոյն հրաւիրեաց Տէր, զնոսին և կոչեաց, և զորս կոչեացն՝ զնոսին և արդարացոյց, և զորս արդարացոյցն՝ զնոսին և փառաւոր արար». նա զրով իւրով վկայեալ էր Աշխարհ և հնարք իւր ոչ զօրեցին խափանել զկոչումն սուրբ. և մարդկային հնարագրութիւնք թէպէտ և որոգայթ սաստ նորին արկին առ ժամանակ մի, այլ կործանել զնա ոչ կարացին. զի Տէր ձեռընկալու եղեն նմա. և չարժլեաց զսիրտ հզօր թագաւորութեանն հանել ի լոյս Յաղթող թագաւորս մեր արդարացուցեալ զդատաստան զրկեալ և զատաճանեալ Տեառն Դանիէլ հոգեընտիր Սրբազանին, ունայնացուցեալ զպէրճի և զիբերմանն որ յանուն Պաւթի. և բան ըղձի ազգի չնորհեալ զնորոգ զալ պէրճի և փերման յանուն Սրբազան Տեառն Դանիէլի, և հաստատեալ զնա բարձու իշխանութեամբ իւրով կաթուղիկոս ամենայն Հայոց և ծայրագոյն պատրիարք սրբոյ Էջմիածնի. որ և ի սկիզբն զեկտեմբերի, անուն Պաւթի բարձեալ յամենայն եկեղեցեաց Պօլսոյ՝ յիշատակին զպատուական անուն Աստուածընտիր Սրբազանին մերոյ Տէր Դանիէլ կաթուղիկոսի ամենայն Հայոց։

Արդ ուրեմն, սիրելիք, լուարուք և ի միտ առէք զի զրեալ է. թէ՝ «զօրհնութիւն առասցի որ զօրհնս դնէ». վասն որոյ և սո. Հարքն մեր փափագելով օրհնութեան, եղեալ են մեզ կանոնս և օրէնս, որովք և մեք լուսաւք արժանի լինիլ Աստուածային օրհնութեանց, այնմ որ ասէ՝ «զնկայք օրհնեալք Հօր իմոյ». Այլ սակայն զրէ և Սրբազան Առաքեալն թէ՝ «ոչ եթէ լսողք օրինացն են արդարացեալք, այլ առնողք օրինացն արդարացցին». Բան այսմ ապա մեք որ զիմեմք Հարցն սրբոց՝ լընդհանրական դիրս սրբոյ Ներսիսի Շնորհալւոյ ի 4 գլուխն և 44 համարն զկանոնս 2500 հարանցն սրբոց, այսպէս ընթեռնուք, թէ՝ «Հայրապետն որ չիցէ օրինաւոր՝ թագման անգամ չէ արժանի»։ Եւ ի ներկայս սրբոյ Էջմիածնի միաբանից եպիսկոպոսաց և վարդապետաց 49 կնքովք կընքեալ պայմանագրութիւնն այսպէս ընթերցաք, թէ՝ «Մեք ամենեքեանքս երդուեալ եմք սրբոյ Գևդարդեամբն և ամենայն մասամբքն Սրբոց, և անիծիւք հանդերձ փակեալ եմք որ մինչև Դանիէլ վարդապետի գալն, ով ոք լինիցնականք կաթուղիկոս լինիցի՝ ամենևին անընդունակ է լինելոց»։ Ապաքէն քարսք ի միտ առնուլ պարտիք, զի գրեալ է թէ՝ «վասն չնորհացն Աստուծոյ էջցէ ի գլուխ և ի մօրուսն Ահարոնի և ի մօրուացն ի գրաստոն զգեստու նորա». այլ եթէ գլուխն՝ որ է Հայրապետն, չիցէ արժան իւղոյն չնորհացն, մանաւանդ թէ ապնքան հազարաւոր եպիսկոպոսաց և վարդապետաց բանիցն ի ներքոյ դառնիցի, զինչ չնորհ յայնպիսի գլխոյն ուղիցի իջանել ի մօրուսն և կամ ի զրաստոն, այսինքն է ի կարգաւորս կամ ի ժողովուրդս» յայտ է թէ չնորհն և ոչ բնաւ, իսկ վնաս բազում լիցի։

Վասնորոյ չնորհակալ եմք զԱստուածոյ ողորմութենէն որ խապաս ոչ եթող զմեզ ի ձեռաց, և ոչ զրկել կամեցաւ լիւղոյն չնորհաց, այլ մարդասիրաբար ողորմեալ անսպիտ ազգի մերում, այց այսր մեզ և սրբոյ եկեղեցւոյս մերում, չնորհելով մեզ արժանաւոր Պատրիարգս ըստ կարգին Մելքիսեդեկի զՏէր Դանիէլ Աստուածընտիր սրբազան կաթուղիկոսն. որոյ միջնորդութեամբն աներկբայ եմք թէ՝ չնորհն Աստուծոյ անթիւրի մատակարարեսցի առ Աղգս և եկեղեցիս մեր։ Սմին իրի ասա գրեմք Աստուածասէր սիրելեացդ մերոց և հարազատ զաւակացդ բարեյիշատակ հարցն սրբոց, զի և դուք այսպէս բարւոք ծանուցեալ զամենայն անցսն ի կազմանէ սրբազան Հայրապետութեան, և բարւոքապէս զմտաւ ածեալ զկանոնս սրբազան Հարցն, և այնպէս ապա սուրբ զօրհնս պահելով ազատս կացուսջիք զանձինս ձեր ի պարտաւորելոյ օրէնսդիր Հայրապետացն և ի նզովից նոցին. և աենչացեալ վախճելի օրհնութեանց նոցին, զկանոնս աւանդեալ առ նոսանէ՝ պինդ կալջիք, և յանձընծալ եղեալոց՝ յորմէ ոսքա խորշիլ հրամայեն և բացէ ի բաց հրաժարեցուցանեն, լայնմանէ և դուք հրաժարիլով հրաժարեսջիք. զի մի ի զուր կցորդք լինիցիք չարեաց օտարաց, ըստ առաքելոյն որ ասէ, թէ՝ «Արժանի են մահու ոչ միայն որք զչարս գործեն, այլ և որք համակիցք լինին գործելեացն՝ հաւանելով և կամ տեղի տալով չարութեանցն»։ Իսկ զոր Հոգին Աստուծոյ ի բնէ անտի նշանակեաց և Տէր կրկին և վերստին զնա ընծայեաց, և մեր հաստարակութիւնն համաձայն Հարցն կանոնաց միաձայնութեամբ ընտրեաց, զնա՝ որպէս արժանընդունակ Հոգւոյն օծութեան Աստուածընտիր Տէր մեր Հոգեոր և ծայրագոյն պատրիարք սրբոյ Էջմիածնի և կաթուղիկոս ամենայն Հայոց ընդունելով ընդունելջիք, և յիշատակելջիք զպատուական անուն նորա յամենայն եկեղեցիս. զՏէր. Դանիէլ սրբազան կաթուղիկոս ամենայն Հայոց. Որ և բարեբարն Աստուած, որ զայս ամենայն ներդործեաց և զեկեղեցի իւր ազատեաց՝ անպարտելի կացուցեալ ի դրանց դժոխոց ըստ անսուտ բանին իւրոյ, նոյն ամենակարող Փըրկիչն ամենայնի ազատեսցէ և զձեզ զամենեսեան, յամենայն բռնութենց աչարին, և ի փորձանաց չարին, և ի վաճառից հոգւոյ և մարմնոյ. հեղցէ զիւր չնորհս իւրոց առաքելոցս ի գլուխս ընտրելոյ Սրբազան Տեառն մերոյ, և ի ձեռն նորա ի ձեզ և յորդիս ձեր. և զտեալ (յօր. զընտրեալ) զձեզ ամենայն հոգւոյ և մարմնոյ առաքինութեամբ, իբրև զջահ լուսաւոր վայելեցուսցէ զձեզ ի մէջ ամենայն Ազգացդ, ի փառս ամենանպատակելիսն Ս. Հարցն, և ի պսակս Հօր ներմիծ անուան իւրոյ, և ի պսակսնս Հօր մերոյ Լուսաւորչին։ Որմէ հանելոզք սրբոց Հարցն կանոնաց, և լսողք և կատարողք հրամանաց մերոց ողջ լերուք, զօրացեալք ի տէր, և չնորհք Տեառն Աստուծոյ եղիցի ընդ ձեզ միշտ. Ամէն.

Գրեցաւ ՌՄՄԱ (1802) Յունուարի 21. Առ գրան սրբոյ Աստուածածնի հրաչագործ եկեղեցւոյ ի պատրիարքարանս որ ի Պօլիս։

(Այն թղթոյս պատճէնն 24 Առաջնորդութեան գրեցաւ և յղեցաւ)։

Գլ. Թուղթ Դաւիթ կաթուղիկոսի առ Մելքիք Աբրահամ՝ եւ Իւզբաշի Գաբրիէլ։

Աղնիւ սիրելեացդ Լմոց մելքիք և Իւզբաշի Աղաւիդ Նուիրեմ զողջոյն և օրհնութիւն։

Գաներաւք սիրելիք իմ ի սէր՝ զի լաւս միջոցս՝ որ տարաձայնութիւն եղև՝ գրեթէ երեք ամսից յառաջ մին փոքր զուարճ մէջ քանի հարկաւոր բան եղի. և առաքեցի ի տունն ձեր Սահփան վարդապետի անուամբն՝ լեալ հարկաւորեցաւ՝ բերել եառ՝ պիտոյացեալ բանն հանեցի և մնացեալն ես թողի ի խուց Սահփան վարդապետին։ Իսկ այժմ՝ որ յերկուց կողմանց այս ձայներս եղև ասացի զարձեալ բերեալ այդր պահեցեն. մեզար ամանք խրատ են տուեալ նախչուանցւոց, որ ճանապարհն պահեն, որ և արարեալ են այն. պէտ և զզուարճին այսօր խլեալ բերեալ են յայդր։ և թէ զինքդ էք արարեալ ոչ գիտեմ. բայց՝ ինչ կասէք, Բեալբալի խանին գրեմ՝ եթէ մեր խանին. և ծանուցանեմ թէ Մոսկովն և ուռուսն լեռ թշնամի է, որ Պուկաս կաթուղիկոսի նման իմ նեղ օրիս ուժգուն այն կողմն գնեմ, իմ ուժգուս Երևանու բերդն է. մնասանեմ՝ այդտեղ պիտի մեռնիմ, ապրիմ՝ այդտեղ պիտիր ապրիմ. խօշ այս ինչ անզգամութիւն է՝ որ այդ չքերն արարեալ են և կամ թէ այլ ինչ կերպիս առնեմ, և կամ թէ ես ինքնս գամ զոր ինչ վայելուչ կու տեսնէք հանդերձ զինչ առնելովը ձեր, փութով մեզ ծանուցէջիք և ողջ լերուք. գրեցաւ ի Գ չաբթի երեկոեան պահուն։

24 յունվարի 1802.

Ի Թիֆլիզ.

Աստուծով ի յերևան ի ձեռս Մելիք Աբրահամ և Իւզբաշի Գաբրիէլ յարգելի Աղաւիդն առ ի բարին։

ՃԳ. *Դանիէլ կաթուղիկոս առ միաբանսն Աւետիս ս. Էջմիածնի:*

Նախ զհանդամած երկրպագութիւն սըրբոյ իջման տեղւոյն և Քրիստոսամուխ Առաւածածնայրաչ սրբոյ Գեղարդեան, և սրբոյ կնարարաց խաչին և սրբոյ Գրիգորի Լուսաւորչին մերոյ չնորհաձիր տաբը տղջոյն՝ խոնարհութեամբ համբոյր նուիրեմ:

Յիսուսի Քրիստոսի ծառայ տէր Դանիէլ կաթուղիկոս և ծայրագոյն պատրիարք ամենայն հայոց, առաքելական նկեղեցւոյն Քրիստոսի, նա և լուսակերտ սրբոյ Աթոռոյն Էջմիածնի Յորմէ սիրով և Աստուածային օրհնութեամբ ողջոյն Քրիստոսական մատուցի սիրեցեալ որդւոց մերոց և տարազատ զաւակացդ սրբոյ Աթոռոյն Էջմիածնի՝ վշտաչարչար սրբազնագոյն միաբանութեան, Արքեպիսկոպոսաց, եպիսկոպոսաց և վարդապետաց, նա և համօրէն ուխտի մանկանց առաբելեկեղեցւոյ: Ընդ որում չնորհ՝ աէր՝ խնդութիւն և խաղաղութիւն յամենասուրբ եւանձնեալ տէրութենէ՝ հօր և որդւոյ և հոգւոյն սրբոյ իջցէ ի գլուխս ձեր, հանդիպէ ի վերայ հոգւոց և մարմնոց ձերոց, լցուսցէ զձեզ ամենայն չնորհօք և ընդ ձեզ բնակեսցի միշտ և յաւիտեան: Եւ ընդ սիրաձիր ողջնագրութեանս ծանուցանեմ սրբազնագոյն միաբանութեան ձերում՝ սիրելի եղբարց և որդւոց մերոց, զի անաւասիկ յամսոյս ԻՍ բէրամ և փէբմանն՝ եկին հասին առ մեզ, ընդ այլ Արքեպիսկոպոսական Գրոց, առ Արզրումայ, Ղարսայ, Բայազէթի Դէվլէթլու փաշայսըն, զի ըստ բարձու հրամանին կայսերական ծանրին զմեզ կաթուղիկոս ամենայն հայոց, և ամենայն իրօք ձեռնտու լինին մեզ: Մանաւանդ բոլորապէս Ջանացողութեամբ՝ հանգուցեալն զմեզ ի տաբը Աթոռդ մեր, և բարձեալն ի սրբոյ Աթոռդ, զորոյ դանուն բարձեալ են յամենայն եկեղեցեաց որք յամենայն աէրութիւնս Օսմանցւոց և ի կողն հիւսիսոյ: Ուստի ահա տեղւոյս Դէվլէթլու փաշային, ըստ հրամանի մեծազօր կայսերն ամենայն իրօք ձեռնտու լինել կամելով մեզ, պատուեաց զմեզ արժանաւոր պատուով և ընկալաւ զմեզ որպէս օրինաւոր կաթուղիկոս ամենայն հայոց, և ապա ճանապարհորդելոյ զմեզ ի տաբը Աթոռդ մեր, անաւասիկ առաքեաց առ Դէվլէթլու խանն, հանդերձ գրով իւրով և յատուկ թաթարով զօրինակ բէրէթին և ֆարմանին և մանէբացն որ առ ձեզ և Դէվլէթլի խանն, յորոց կարող էք բաղորապէս իմանալ զկամս աղային մերոյ և հրամանն կայսերւ. Ապա որոյ և ես թողեալ զկրիարապէտն և զալլոն ամենայն զայս միայն ծանուցանեմ որ անաւասիկ առ իս են ձերդ բաղմանիւքեալ և մեծամեծ մանէբք և այլ բաղում գրութիւնք, որով իջուցիք զիս ի պատրիարգական Աթոռոյն իմոյ և մանեցիք յայսպիսի տանջանս Անաւասիկ առ իս են Ը կնիքն այդ եղբօր որ ամենևին խտասրտութեամբ մոռացաւ զայս ամենայն: Անաւասիկ առ իս է ձերդ բաղմանիւքեալ դաշնագրութիւն՝ որով դրէք, թէ երդուեալ եմք և անխիղճք հանդերձ վիակեալ եմք որ ինքնագլուխ նստոյն ամենևին անընդունակ է լինելոյս: Վասն որոյ բաղում իրաւամբ զրեմ սիրելեացդ մերոց՝ զի ըստ հրամանի մեծազօր կայսեր և ըստ կամաց բոլոր Աղգին հաստատեալքիք զմիաս տպարացեալ եղբարն, զի մը արհամարհեցէ պապաչխարութիւն, որ չաղագս վրիպութեան հոգւոյ և մարմնոյ որով չահիցէք զկամս նորին զի Աստուածասիրաբար մատուցէք զանձն իւր խոնարհութեան, ի բաց պիցէ յանձնէ զհակառակութիւնն որ ի չարէն, և զղջացեալ երկիւղիւ Աստուծոյ իջցէ ի վիճարանէն և նայցի ի խուց իւր, մանաւանդ թէ եկեսցէ առ մեզ ի Պալաղիան, ուստի ի միասին վիրարարձցուք սիրով ի լուսաւոյն Ծնողն մեր, բաւական է այս ամենայն գալթակղութիւն աղգին որով հանց ըստ չափ, ուչ է պիտոյ այլ ևս աւելուլն մինչ բան տեսան է՝ թէ որ գալթակղեցուսցէ զմի ի փոքրկանց՝ լաւ է նմա երկան իշոյ կախել ընդ պարանոցն և անկանիլ ի ծով, բաւական է այս ամենայն գալթակղութիւն որով գալթակղեցան աղգք և ապինդ: Ամին իրի յորդորեմ զամենեսեանդ վերստին սիրոյն Քրիստոսի, զի ամենեքին միաբան ջանասջիք չահել զհոգիս և զմարմինս մեր ամենեցուն և աղգին մերոյ, մանաւանդ թէ մի մատնել խաչառ աւերութեան սուրբ տունդ այդ, որում պարտական եմք ըստ հոգւոյ և ըստ մարմնոյ, մի լինիլ պատճառ հայհոյութեան անուան Աստուծոյ, որ եմք դին սուրբ արեան Նորա: Ապաքէն զհամ

և պատուիրեմ բարւոք ընթեռնուլ զմանէբն համազգալին և ի լուչ բերել զայս մանէբական գրութիւնս ձեր, որով գրեալ էիք եթէ զվասս պատրիարգութեան քոյ սիրեսցես և զնանգստութիւն անձինդ և ոչ յօժարեսցես յայցելութիւն սրբոյ էջմիածնի՝ ձեւն մեր ի քոյ գրեանս մնայ, և զոչ կաս և մնաս մեզ և սրբոյ Աթոռոյ մերոյ պարտական առաջի և սրբոյ Աթոռոյ մերոյ պարտական առաջի անեղ աւետին Քրիստոսի Աստուծոյ: Անաւասիկ ըստ բանի ձերում, մեք թողեալ զպատրիարգութիւն մեր և զալլոն, յօժարեցաք առ ձեզ: Արդ զի և զոչ որ զայս ամենայն առարիք, եթէ այլ ևս յամառեալ ի հակառակութեան ձերում, պատճառ լիցիք՝ բոլորովին խանգարման լուսակառոյց Աթոռոյդ մերում գիտասջիք, հաւաստեաւ, թէ զոչ էք ըստ ամենայնի պարտական և ոչ թողանին մեզք ձեր առաջի անեղ աւետին Քրիստոսի, մինչ ի բերանոյ ձերմէ առեալ գաւեսցէ զձեզ արդարքնին անաւոր աէրութիւն: Ուստի գրեմ ի բաց կալ ի տկարամիտ խնչեչութենանց և զգաստանալ երկիւղիւն Աստուծոյ, ոչ ևս զձեզ, հետևեալ կամաց սիրելի ազգին մերոյ, կամ համոզեսջիք զնուաստացեալն և կամ զոչ միաչն հրաժարեալ յանկարգութենանց նորին ևկեսջիք առ մեզ, և մեք չնորհիւ Աստուծոյ ողորմութեամբ նորին բերեմք զնա առ մեզ: Ողջոյն ընդ ամենեսին ձեզ Ամէն:

Յամի Տեառն 1802 ի փետր. 27
ի քաղաքն Կարին

ՃԳ. *Առ միաբանսն Սրբոյ Աթոռոյն գրեալ՝ ի վերադնեալ իշխան Աղայ Մի-նաս Աղայ Նիհազարեանէն.*

Աստուածազումար Սիւնեաց տոհմի Մեծի ամենայն Քրիստոսակերպ արժանաւորաց, Սրբազան Արք եպիսկոպոսաց, եպիսկոպոսաց, վարդապետաց և առ հասարակ հոգևորական դասուց միաբանից. մաքուր և սուրբ աջոյն ջերմեռանդ ըղձիս համբոյր:

Թէպէտ խոհեմ և չրջանկատ դիտութեան ձերոյ ոչ պատուական տարբ չիք լինչ թերութիւն, և ոչ կարօտիք իսկ վարդապետութեան այլոց, քանզի մեք ըստ որում աչխարհականօք զամենայն հոգևական բարեկարգութիւնս և վարս ուղղութեան և ճչմարտութեան ի ձէնջ ուսանիմք. և ձեօք առաջնորդութեամբ ընդ չավիղս արդարութեան ընթանամք: Բայց եւ լով իմ անզամակից լուսաւորչածին գրոհի, ծնունդ լուսատու մօր մերոյ ամենայնակալ սրբոյ գահոյդ միածնէջին, որոյ ի ծնօղական երախտեաց հարկապրեալ, ահա այսու զբոյս ցանկանամ հարկապրեալ, ահա այսու զբոյսիւ զի մեր խոնարհ չերմեռանդութիւն յայտնելով մատչիլ զօրեմ առ սպաս սրբազնութեան ձերոյ աստուածանրաւէր ժողովոյդ, բրպէս պարտական առ պարտաւէր զիմս որդիական պարտն վճարելով. և ընդ ձեզ խորհրդակից գտեալ՝ զայնց խորհել որք իցեն հրդակից գտեալ՝ զայնց խորհել որք իցեն հրդակից գտեալ՝ զայնց խորհել որք իցեն հ

րուն Աստուածընտիր Սրբազնակատար կաթողիկոսին Դանիէլի, ոչ թէ նմին զնա ցուցն եաես և զանց արարն, այլ թէ ընդ սամարացուին գթացեալ զօրիք անբուժելի վիրացն մերոց ողջացոյց զկամս ազգին և միաբանութեան ձերոյ՝ ազատս արար և Քրիստոսափոխան քահանայապետութեան աստիճան, մաքրեաց ի բծաւորութենէ և յարատաց, ոլն ամենաողորմածաբար հրամայելով Պօլսոյ դերյարդելի Թամար դեսպանին, յորոյց զնոյն վշտագրեալ ընդհանրական գրելան մերոյ զսրբազան հայրապետն Դանիէլ. պսակեաց զինզձ և վափագ միաբանութեան ձերոյ իմանալով զնարտղատութիւն ձեր. Նոր ի նորոյ հիմնեաց զնիմն նորոյդ Սիոնի հանգոյն Ջօրաբաբելի. ի վերայ վիմին անչարժնոյ, զոր բանութիւնք վհատութիք ոչ ևս չարժեցին. արդ՝ այս ամենայն, ոչ յայլմէ ուժեքէ առնեցան եթէ ոչ ի վերին տեսչութենէն, որ ունի զսիրտ թագաւորաց ի ձեռին, զի այսուհետև բազմարանդ այդ միածնի որդւոյն իւրոյ՝ ազատս կացուսցէ զնմ և յապագային ի նմանս պրտակ վհատմանից աւերումն և քանդումն պատճառանացեն սրբոյ տանդ։

Խոնարհաբար խնդրեմ, սրբազան հարը, արդ՝ ժամ է ձեզ, զի որպէս մեք անձնատիր ջանիւ զմերս որդիական պարտս հատուցաք և որ ինչ կարելին էր անդր քան զչափին, ցուցաք ընդ մեծավատակ ջանիւ Սրբազան Առաջնորդին մերոյ Եփրեմի արհիապանծ եպիսկոպոսին զմերն զպաշտօն մեր՝ որ առ սուրբ աթոռդ. և ոչ այլ ինչ մնաց թերի, առաչն առնելի նոյնպէս և սրբազնութիւն ձեր, առաւելապէս մեծաւ զգուշութեամբ և մեծաւ խոհեմութեամբ թարգ իմիք տարաձայնութեան և երկպառակութեան ի մի ձայն ի մի սիրտ և ի մի հոգի համաձայնելով միութիւնս արասցիք սրբոյ աթոռոյդ, և ընդ կնքօք ձերդ միաբանութեան ամիսվելով զամենայն կալս սրբոյ աթոռոյդ, ակնածուս լինել խնդրեմք, զի վատնումն կողոպտումն և քանդումն լինիցի, և ով է որ ընդդէմ ունիցի կալ ձերումդ միաբանութեան։

Ցուսամք, մինչ ցարդ զցանկալին բոլոր ազգի սրբազնակատար կաթողիկոսն Դանիէլ, ըստ մտերմութեան և հարազատութեան ձերոյ վառաւորութեամբ ի ներս մուծեալ ի սուրբ գահդ՝ օծեալ լցէք օծմամբ սրբոյ հոգւոյն, ապա եթէ տակաւին ոչ, ահա զամենայն հոգսն զնոհեմութենէ ձերմէ մինչ կալին. թէ որքան զգուշութիւն առ այդ ի կիր առեալ պսակեսջիք զվափագ և իղձ ազգին, և սրբազան օծմանն աւետեացն լուր օր մի յառաջ հնչեցուցանելով ի լսելիս մեր, վառաւոր արասջիք զհոգի մեր և զմարմին։

Քանզի անդառնալի ողորմութեան ամենամեծ Աստեր այլ ևս քնաւ չէք ինչ ներհակ, և ընդհակն ոչ զալլ ինչ ունին յապագային կրեալ զպատուէն եթէ ոչ սարջանս և զղջումն, այլ որպէս զսրբազան Դանիէլն հաստատեաց ընդհանրական կաթողիկոս ամենայն հայոց, նոյնպէս և զսրբազան Եփրեմ հեզահոգի և Աստուածընտիր Արքեպիսկոպոսն հաստատեաց ի աէրութեան իւրոյ բարձրագոյն հրովարտակաւ միանգամայն առաջնորդ և նուիրակ բոլոր հայոց Ռուսաստանու և Գրիգոր վարդապետն ըստ իւր չար վիշատակ արարմանցն, զնատուցումն գտեալ՝ զրկեցաւ յայն ամենից, որ և ոչ թէ մասին միոյ գառաւ արժանի։

Ո՛ սպառազգութեան մերոյ ով սրբազան հարք զի և էրէց եղբարբն մեր, որ անձկալր ի կենդանութեան իւրոյ տեսանել զսոյն բարի յառաջադրութեան զերումն, ոչ առնիպեցաւ, զի անդառնալի վճիռ ամենակարողին փոխեաց զնա ի կենաց տասի, բայց իմ հանդերձ կրտսեր եղբարբն իմով պարտաւորութիւն մեծ վարկեալ անձին, որ ինչ ի մէնջ կարելին էր ոչ խնայեցաք վասն սրբոյ աթոռոյդ և վասն ազգին. և որպէս նարդեկնա նոյնպէս և զամենայն աւուրս կենաց մերոց ի սոյն ապաւորտ հոգս ունիմք պարապիլ։

Ի մեծն Պօլսոյ բարեհամբաւ և ճշմարտասէր ամիրալիցն լարդելի եղբարց մերոց վաղուբեմն ընկալաք զանազան գրութիւնս մեծի ուրախութեան՝ և զիէրմանց օրինական, մինն թագաւորական կալէդն ընկալաք ի պարոն դեսպանէն և միւսն սրբազան Առաջնորդն մեր և մեք, և այժմ նորոգ ևս արժանավայել սրբազան պատրիարդն Պօլսոյ Գրիգոր արիաչան Արքեպիսկոպոսն առաքեալ էր զշնորհաւորութեան գրոն օրինակն՝ որ առ Աստուածընտիր Դանիէլ վեհապետն (կաթողիկոս) և զմահաբերնն որ առ միաբա-

նութիւնս ձեր, ահա լրումն և կատարած ամենայն յառաջադրութեան և միայն կիր առնումն մեծի խոհեմութեան ձերոյ որ թարգ իմիք կասկածանաց և երկիւղի արիասրտեալք, զայն հոգս առնիցէք, որ ինչ արժանն է սրբոյ գահոյդ, և օրինաւոր փեսային իւրոյ, զի տուննն Աստուծոյ այսուհետև սրբեալ և մաքրեալ լինի լամենայն արատու պղծութեանց բարեկարգութեամբ բարձի բարքոսական բանութիւնք կապանք և արգելանք և ներածեալ լինի խաղաղութիւն սէր՝ և միաբանութիւն, որով ողջոյն ազգաս գոնութիւնս մատուցեալ՝ առ տէր, և առ Ամենատէրմ կալսրն մեծ, ցնծութեամբ երգեսցուք, այսօր է զոր արար տէր եկեալք ցնծասցուք և ուրախ լիցուք ի սմա։

Զի որովհետև ընդհանուր ազգս մեր որ ի ռուսաստան բնակեալ ի ձեռն բազմակնիք գրութեան զմեզ էին կարգեալ փոխանորդ լինքեանց և հոգատար առ այս գործ, վասն որոյ և մեք պարտաւորեալ զայս գիր ոչ թէ ըստ մեք պարտաւորեալ զայս գիր ոչ թէ միմիայն ի գլխոց մերոց մատուցանեմք, այլ թէ ի գլխոց հասարակութեան՝ որովք գիտասջիք թարգ իմիք կարծեաց՝ թէ մինչ ցյետին կէտ կենաց մերոց ի սոյն օգտաւէտ հոգս ազգին և սրբոյ աթոռոյդ ունելոց եմք զվեզ պարտաւորեալս և զայս բացարձակ մատուցանեմ Աստուածազումար ժողովոյդ, իսկ կրտսեր եղբարբն մեր՝ ոչ գոլով աստ ներկայս այլ ի հեռաստան քաղաք գնացեալ սակս զանազան գործոց իւրոց, ես միայն աստ ի Պետերբուրդ աքնիմ առ այս գործ։ Եւ օր մի յառաջ որպէս եղջերու ծարաւեցեալ, որ աղբիւրս չուրց, վափագիմք ցանկալի չրոյն սրբազան օծմանն, երկնահանդէս քահանայապետին Դանիէլի և բարեկարգութեան աստուածազումար ժողովոյն ձեր։

Որև մնամ յամենայն անձնէ և յամենայն զօրութենէ չերմեռանդ օգտակամ սրբոյ աթոռոյդ և խոնարհ ծառայ Մինաս եղիազարեան

1802. մարտի 6-ին
ի Ս. Պետերբուրգ։

Գ.Ե. *Առ իւզբաշի պարոն Գաբրիէլն եւ Մելիք Աբրահամ եւ միւս իշխանն գրեալ։*

Բարեհամբաւ և գերյարդելի իշխանք Արարատեան տանդ մելիք Աբրահամ և իւզբաշի պարոն Գաբրիէլ.

Թէպէտ առ յարգութիւն ձեր չունիմ զգալի ծանօթութիւն, բայց ըստ քրիստոնէական կապոյն, գտանիմ ընդ ձեզ անդամակից. վասն որոյ և յերախտաց սրբոյ հօրն մերոյ լուսատուի Տեառն Գրիգորի և Ամենաողորմ լուսատուի Տեառն մեծ վարկեալ անձին ի պարտաւորութիւն մեծ վարկեալ անձին ի պարտաւորութիւն մեծ վարկեալ անձին ի զէպ համարիմ չերմեռանդ մտերմութեամբ լիով զայս ինչ ձերումդ խոհականութեան ծանուցանել։

Քանզի խնդձ արդարադատ մտաց ձերոց կարէ վկայել, թէ ի փոքր միջոցիս որպիսի տիեզերաձոյ խաղաղութիւնս գործեն ցարդ ևս, ի ձեռն մեոյ անձին, որ թարգ ընտրութեան ազգին և միաբանութեան ինքնալօժար բանաբարութեամբ ամբարձաւ յառաջման հայրապետութեան։ Եւ երկիցս ընտրեալն ազգապահպ բազմավիշտ սրբազանն Դանիէլ վեստ ընկրկեցաւ և բազում անուանարկութիւն ազգին մերոյ և անձնական անուանարկութիւն ազգին մերոյ և քանդումն Աստուածաէջ սուրբ տանդ պատճառեցաւ. զորս լաւագէս գիտէք դուք։

Ջինչ և իցէ անցեալն էանց ամենայն բարձրեալն Աստուած ընդ երկայն աւուրս արասցէ զգթաղաւորութիւնս Ամենաողորմ Կալսրասցէ զգթաղաւորութիւնս Ամենաողորմ Կալսրերն մերոյ որ զկամս և զբաղձանս ազգին պսակելով զայս անպատում ողորմութիւնս արար. որ ազգաբնակիրն լիցի հայրապետ, և ոչ լինքնամարձակեալն։

Գիտէք իմ յարգելի եղբարք որ այսօր պատիւ և վառաւորութիւն անուան ձերոյ, դոյն Արարատեան Ամոռոյն է, աստ լիչատակ. զի եթէ մեք ի հեռաստական գոլով և զգալապէս ոչ զգալով գվիչտս և զտառապանս սրբոյ աթոռոյդ այսքան ցաւիմք կսկծամբ և մորմոքիմք, և թողեալ զամենայն անձնական հոգս մեր, ի դոյն հոգս պարապիմք. ապա զինչ է պատճառն, որ դուք ի մերձակայութեան գոլով այնքան թոյլ տաք աոն այնմիկ, որ նախ ընդդէմ ազգին և միաբանութեան չոյն աստիճան բարձրանալ, երկրորդ այդքան միաբանութիւն ընդ բռամբ

ածել, սաստիւ և դանիւ ահացուցանէ. և ապա ձեռնամխեցի ի քանդումն ի կողոպտումն և ի յափշտակութիւն սրբոյ աթոռոյդ. և ձերդ հարազատութիւնն զանցառու լինիցի։

Ջունիմ երկարել իմ յարգելիք. զամենայն օրալիսութիւնն լիապէս ի գրութենէ միաբանիցն գիտելոց է. մեք ամենեքեան եղբարք մի եմք և լուսածինն որդիք սրբոյ աթոռոյդ. մի ծողցուք մի ծողցուք ի Քրիստոսէ կերտեալ գադ ի ձեռն վառամոլութեան մերոյ առն այսօր հիմնատապալ լինելոյն. խնայեսցուք, խնայեսցուք զբազմերախտ ծնողն մեր՝ զդալով զգաղթութիւն կաթինն, յուսամք մինչ ցանդ զցանկալի վեհապետն մեր սրբազան Դանիէլ յառաջացուցանել վառաւորութեամբ ի ներս մուծանել լոյնք ի սուրբ աթոռոյդ և միանգամայն բարձանել զնախաթոնն լերեսաց ազգին, որ ի մէջ այլասեռից եղաք ծաղր և այպն կատականաց, քանզի ողորմութիւն ամենամեծ կայսերն անդառնալի է, և ոչ երբէք եղծանի. և միանգամայն առ այս բարի յառաջադրութիւն ներհակողքն և մաքառողքն վերջապէս զոչինչ ունին չհիլ այլ է խղճից նեղիլ միշտ։

Այլ ձերդ անուն ևս առաւել պատճառութեան թէ առ ամենաողորմ կայսր և թէ առ ազգն այժմ ունի երևիլ թէ օրալիսն սրտացաւութեամբ և հարազատութեամբ ունելք պաշտպանել զսուրբ աթոռդ, և զարժանաւոր փնասն զորին զսրբազնակատար Դանիէլ կաթողիկոսն, որ և մեք լսելով ընդ դերարձուն և արիացան առաջնորդին մերոյ բոլոր հայոց Ռուսաստանու Տեառն Նիկիտին Արքեպիսկոպոսին, ի սիրտն ուրախացաք ի սիրտ և յոգի։

Որև ցանկանալով իմ միշտ բարեբաղտութեան ձերոյ մնամ խ. ծ. ՄԻՆԱՍ ԱՂԱՋԱՐԵԱՆ

ի 1802. Մարտի 6.
ի Ս. Պ.-բուրգ։

ՃԻԶ. *Առ սրբազնակատար վեհապետն Դանիէլ գրևալ ի սրբազան Եփրեմ արքեպիսկոպոսէ։*

Աստուածակոչ և հոգեընտիր գերերջանիկ սրբազնակատար ՚՚՚ ամենայն հայոց

Խնամաչատ հայր և ողորմած տէր,

Կաթողին կարօտիւ մաքբաւիալ դաստակաց ձերոց խոնարհ երկրպագութեամբ համբոյր.

Միջոց երկար եղև ի սրբազնութենդ ձերմէ չունիմ զտենչալի հոգւոյս գրութիւն բայց ի մտերիմ բարեկամէն մերմէ Փիլոտեանց պարոն աղայէն ի յունվարի ի 24-ին ընկալեալ եմ զցանկալին լուր աւետեաց ձերըդ սրբազնութեան որ գալով ի Կարին ընկալեալ գծերմանի օրինակն և գրեալ իսկ էք Թուղթ առ Երևանու խանն, զոր լուեալ թէ մեզ և թէ բոլոր ժողովրդեանս օրքան խընդութիւն և ուրախութիւն եղև այն ամենայն տամ լարի մատց ձերոց գատել։

Ի Պօլսոյ ոչ երբէք պակասին մեզ գրութիւնք այլ չարունակաբար մի գիւնի միոյ ժամանեն նամս ընչաչատ ի քաջայան և ճըշմարտասէր օրհնեալ ամիրալիցն գԳերմանին օրինակն և զանազան գրութիւնք առ մեզ և առ վհատնեալ իշխանն աղայ Մինասն և աղայ Յովակիմն, և ապա խաղաղութեամբ ժամանելն նորոգ Պատրիարգ յարգելի եղբօրն մերոյ Գրիգոր արք եպիսկոպոսին ի մեծն Պօլիս և նա ընդ հարազատ որդւոյն ձերոյ Մանուէլ վարդապետին առաքեալ էր գերկուս օրինակս մինն զմասնարինն որ առ միաբանութիւնս սրբոյ աթոռն և գմիւսն չնորհաւորութեան որ առ սրբութիւն ձեր նաև յատկապէս միանգամայն մխիթարական և չնորհակալութեան կոնդակս էր գրեալ իւրաքանչիւրքն յատկապէս առ աղայ Մինասն առ աղայ Յովակիմ և առ հոգելոյս իշխանաց իշխան աղայ Յօհաննէսի զուռգիից գերազանցուհի տիկին Կատարինէ Իվանովնայն։

Տէր օրհնեսցէ և ընդ երկայն աւուրս արասցէ գվթացաւորութիւնս Ամենաբարեպաշտ և ինքնակալ մեծի Կայսերն մերոյ, զայն ողորմութիւնս և զայն գթութիւնս ևցոյց, որ առ սուրբ աթոռն և առ ընդհանուր ազգս մեր որ իրաւի արժան է մեզ ասել

արդարև նոր գարագլուխ և ոսկեզօծ ժամանակ, չետ որոց և յատկապէս երախտաւորք և բարերարք գոան մեզ, որպէս վհատնեալ իշխանք տեղւոյս նոյնպէս և բարեհամբաւ օրհնեալ ամիրալք մեծին Պօլսոյ, որ ընդ գրեանս թաքցեալ գՀնչմարտութիւն ի լուսաւորութիւն ընդհանուր աչխարհի հանդիսացուին և անուն քաջ չհատատակութեան Ազգին լիչատակ յաւիտենական որոց լիչատակն օրհնութեամբ եղիցի իսկ։

Թէ վհատնեալ աղայ Մինասն է աստ առ ոգագրեաց հարան իւր և աղայ Յովակիմն գնացեալ է հեռաւոր քաղաք, վասն զանազան հարկաւորութեանց իւրեանց. և թէ որքան չհնացողութիւնս արարին և առնեն աղայ Մինասն և բարեպաշտուհի հարսն իւր փոքու քարտիսիս ոչ լինի պատմել եթէ ոչ համարեալ թէ յատուկ վերապահութեամբ քարոզելի յամենայն աչխարհի, միայն այժմ ոչ ինչ գոյ թերի աստէն հոգալիք, ամենայն ինչ անօրինութեամբ տեառն և ողորմութեամբ կայսերն ամենաբարեպաշտի ի յանկ ժամանակս այլ թէ մնացեալ է տեղւոյդ ընդունայուր հոգայողութիւն առ խոհեմութիւնս ձերդ սրբութեան և առ միաբանն սրբոյ աթոռոյն, զամենայն արդելաւէթ պատճառսըն եղծանել և յառաջանալ ի սուրբ աթոռն և վութեացուցանել գչնորհաւորութեան գիրս որ առ ամենասղսրմ և ինքնակալ կայսրս մեծ. գի լրումն ամենացանկալի սրբազան օծման ձերոյ, լցուցանելով գկարօտութիւն և գվիսաղ սրտի գիմնացուք այնուհետև առ գիսաղ սրտի գիմնացուք առ հատայն վիճակն իմ վասն հոգևոր կառավարութեան։

Որև մնամ մեծի սրբութեան ձերոյ.
ի 1802. մարտի 6-ին
ի Ս. Պետերբուրգ

ՃԺ. *Ի սրբազան Եփրեմ արքեպիսկոպոսէ գրևալ առ միաբանութիւնս սրբոյ Աթոռոյն.*

Աստուածերամ միաբանութեան Սրբոյ գահոյդ միածնաիջի ցարգոյազարուս եղբարց իմոց սրբազան արք-եպիսկոպոսաց՝ եպիսկոպոսաց՝ վարդապետաց՝ աբեղայից՝ սարկաւագաց՝ կղերիկոսաց՝ և առ հասարակ հոգևորական դասուդ՝ մատուցանեմ գՂերմեռանդն գրկավառ համբուրիւ սիրալիրականն ողջոյնս։

Քառաջ քան զայս որ ինչ միանգամայն օգուտնէր ազգին սրբոյ աթոռոյդ և ձերդ միալան ժողովոյն զամենն լիովին ծանուցեալ եմ, թէ անցեալն էանց, և այսուհետև ունիք նախ առ ամենարարձրեալն Աստուած վերանկնել զալօթս և ապա վասն երկարութեան ամենաողորմ և ամենաօգուտաւետ կայսերն մեծի, մատուցանել ազօթս որ զկամս ընդհանուր ազգին ազատս առնելով և գՂերմեռանդ իղձ միաբանութեան ձերոյ սրտակաւարելով գԱստուածընտիրն զԴանիէլ սրբազնակատար կաթողիկոսն հատատատեաց օրինաւոր փեսալ սրբոյ Աթոռոյդ, որոյ զգիերմանի կոպիայն զմահարինն և գչնորհատարութեան ընդ զանազան գրութենից ի մեծն Պօլսոյ վայելչաժառանգ Պատրիարգ յարգելի եղբօրէ մերմէ Տեառն Գրիգորէ արք եպիսկոպոսէն և քաջայան օրհնեալ ամիրալիցն մեծ երախտաւորաց ընկալաք և թէ առ այս գործ որքան խնդութիւնս և բերկրութիւնս ցուցանեն, ոչ կարեմք ընդ գրչաւ եղբարկել, վառաք ամենաբարձրելոյն Աստուծոյ որ ոչ իսպառ ի բացակ արար գիերարեր սուրբ գան, այլ յատուկ և նչանաւոր զառաւել գարմանալիսն ներգործեաց։

Բայց չգիտեմ գի է պատճառն որ ընդ բաւմբ միոյ ապօրինաւորի ընկճիք այդքան բաղմութիւնք միաբանից և գիարդ կարէ իչխել նա և ձեռնամուխ լինիլ լերս և ի կայս սրբոյ Աթոռոյդ նա մի և գուք բաղմութիւնք գիարդ առ նմա թոյլ լինիլ պատճառ յաւիտենական, կողոպտման և աւերութեան սրբոյ Աթոռոյդ քանզի ծիծաղելի լիմն համարեալ լինի ատ բոլոր ժողովրդեանն այնպիսի նուաճումն ձեր, և որքան հատանական պատասխանիս տամք ոչ հատատան թէ նա ապօրինաւոր ոք գոլով ընդդէմ սրբազան Սիւնեոսին և ազգին ինքնագործ ամբարձաւ յան ատիճան, և մանաւանդ բոլոր ազգաս և թագաւորութեամբ հատատատեալ գՀայրապետութիւն սրբազան Դանիէլի, ւրիմն գինչ գործեսցէ նմա որ կարողանայցէ գործութիւն իցէ նմա որ կարողանայցէ գործութիւն զարհուրեցուցանել և ամբոր միաբանութիւն զարհուրեցուցանել և ամբոլով կալից սրբոյ Աթոռոյն ի յափշտակութիւնս ձեռնարկեացէն, և մինչ նա կամի

ՃԼ. ԱՆ ՄԵԼՔ ՂԱՐԱՊԵՏԻ.

Մեհեանաշէն տաճարն իւր գեղեցկութեամբ, եւ ընդարձակութեամբ ամենայն տեսողաց զարմանալի երեւեցաւ. եւ ոչ միայն զարմանալի, այլ եւ սքանչելի. զի ոչ միայն ի մարդկանէ, այլ եւ ի հրեշտակաց շինեալ կարծեցաւ. զի ոչ ինչ ի մարդկանէ կարող էր այնպիսի գործ շինել

թեամբ յառաջացեալ իցէ թէ ի սուրբ աթոռըն և ընկալեալ զօծումն։

Եւ մեք ևս խնդրանօք ժողովրդեան և բարձրագոյն հրովարտակաւ Կայսերն հաստատեցաք առաջնորդ բոլոր հայոցն Ռուսաստանու և յատկական նշանօք ևս պահպեցաք, իսկ Գրիգոր վարդապետն ըստ իւր չար ածրարմանցն գտեալ զնաուցումն, գրկեցաւ ի բաղձանաց իւրոց և արհամարեցեալ եղև ի բոլոր ժողովրդոց։

Որպէսզի այսու գրութեամբ զիմ Ջերմեռանդական մտերմութիւն յայտնելով առ բարձրապատուութիւն ձեր խնդրեմ ի հնազոյն նախնական սիրոյ ձերմէ, դիմել յատկական ցանկութեամբ առ տառապանս օջախիդ այդ որ ի ձեռն այդպիսի անխիղճ արանց, խաւարեցաւ և մերկացաւ յամենից վայելչութեանց և բոլոր միաբանութիւն ի սուգ պատչարեցաւ, քանզի առ դուռս մերձակայ պաշտպան բարձրապատուութիւն ձեր գտանի, վասն որոյ ի սէր ռամկաթիւս ծնօղաց ձերոց լեր բուք ասպնջական և օգնական Գանիէլ խաւիֆային, զի թարգ իւիք պատճառի մտանիցի ի սուրբ աթոռդ և մի տալ թոյլ առնդ այդ անիրաւի կողոպտել զանգել և աւերել զսուրբ տունդ, այլ բարի անուամբ ձերով բոլոր աղգ հայոց և միաբանութիւն սրբոյ աթոռդ չնորհակալուս արասչիք, և ի ժամանակս ձեր մի թողուցուք զպայծառութիւն օջախիդ խաւարեցուցանել։ Քանզի հաստատմութիւն ձեր ոչ թէ միայն ազգին այլ և ամենառղորմ կայսերս մեծի ունիմ ծանուցանել՝ և միշտ բարեբախտութեան ձերոյ ցանկալով յուսամ յապագային չնորհս մեծ զըտանել յամենառղորմ կայսրէ, և որ ինչ մերս թալուխս զալուդ լինի հրամայես ջօժարիմ ուբախութեամբ ծառայել։

Եւ մնալ վասն օջախի ձերոյ միշտ մտերիմ և հարազատ *)։

1802. մարտի 6-ին,
ի Ս. Պ.-բուրգ։

*) Նամակագիրը հաւանօրէն է Մինաս Աղապեանը։

Գ. *Թուղթ Կարապետ եւ Աբրահամ Եպիսկոպոսաց առ Դաւիթ.*

Սրբազնասուրբ ՚՚՚ պետ և մեր ամենայազգրմած և բարերար Տէր և ծնօղ հոգևոր։

Ջերկոսին նամակ չնորհացնուզ օրինութեանդ՝ ձեռամբ Աբրահամ հանճարառատ Արք եպիսկոպոսին ժամանակս առ մեզ ի մարտի 7ին. և ծանեաք զամենայն գրեալսն որ ի նմա։ Արդ՝ ի սոյն յանառակի կիւրակէիս պատահեցաւ տարելիցն հանդուցեալ Յովսէփ Կաթողիկոսին. և կենաց Սողոմոնն բազմաժողով հանդիսիւ ի Մայրնոյ սուրբ եկեղեցւոջն հանդերձ պաշտամամբք պատարագ մատուցանել ետ՝ և ես կարապետ անարժան սեաւսրս էլ ժամարար՝ որ և ի նոյնում ատուր գկոնդակ Տէրութեանդ մեծի և զմահսերական թուղթ միաբանութեանցն, ի լուր բազմամբոխ ժողովրդեանն ընթեռնուլ տուաք՝ գկոնդակն ի վերայ սրբոյ սեղանոյն և զմահսերն նկրքոյ սեղանոյն որպէս օրէնէ, և Աբրահամ վարդապետին իսկ արարեալ զպատչաճաւոր ծանուցումն յաղագս հաստատութեան կաթողիկոսութեան վեհափառ Տէրութեանդ ևս և վասն միաբանութեան և խաղաղութեան երկրականացս։ Բայց փալկոնն զոր յղեալ էաք առ կնօրինն ի սոյն ամսոյ 5ին վերադարձեալ երեր զպատասխանին թղթոյ կնօրինին և ետ մեզ՝ որ և գրեաք էր թէ՝ գալուստ ձեր ի քաղաքդ Թիֆլիզ՝ յայտնի է ի Պետրպուրգ՝ և ես գրեալ և ծանուցեալ եմ նորին կայսերական մեծութեանն մինչև ոչ լինիցի հրամանն ի նմանէ՝ ես ինքնին ոչ կարողացայ թողուլ զձեզ գալ ի կողմունս՝ և կամ թէ՝ պատշաճ տեսանէր վասն ձեր՝ զի եկեալ այսր գնասջիք ի Սուրբ Աթոռն՝ ըստ որում սովք հնութիւնակաց չէ ևս են հաճեալ ընդ կաթողիկոսութիւն Դաւթի Սրբազան ՚՚՚պետին՝ յորժամ հաճեսցին իրրև զկաթողիկոս՝ յայնժամ և ես կարող եմ գրել առ նա՝ և վերատին բերել զձեզ։ Եւ այս գրութիւն սորա ոչ եթէ բռնութեամբ՝ այլ եթէ կամեցիք գնալն ձեր բարւոք համարիմ. ըստ որում ինքն ոչ է կարող կամաւ՝ զեկեալսն և զղողջօզսն առ կայսրն, իւրովի ի բաց վանել՝ այլ խրատեալ ի հիշամեաց՝ կամ խաբէութեամբ յետս նահանջել զմիզ ի յառաջադրեալ գործոյն մերոյ։ Առ այս չունիմք ինչ ասել՝ զի պիտէ Տէրդ

մեր հաւատասեաւ թէ ուստի ծնանիցին այսպիսի դրդռութիւնք թէ՝ առ նա լինքն կնօրինն և թէ առ այլս. ահա և զմահսերական թուղթն գրեցեալն Աբրահամ Եպիսկոպոսին՝ ի սոյն ամսոյ 10ին յղեցաք ի ձեռն գնացող կուրիէրի ի Մօզդոկ առ Բարօն Փարսադանն՝ զի նա հասուսցէ ի Պետրպուրգ ի ձեռն Գրիգոր Արք Եպիսկոպոսին. գրեցաք և մեք նմա զամենայն հանգամանս գրութեանց կնօրինին որ առ մեզ՝ և որպէսզի մեր՝ զի որով իւիք և ջանայցէ վասն մեր և զմահսերն ի հարկաւոր տեղիսն կարգալ տացէ և ծանուսցէ զմամակամութենէ ամենայն միաբանից և բոլոր երկրացւոցն։ Իսկ գառաջինն թուղթն կայսերական. այս՝ 42 օր լման եղև զոր ընդեալ եմք ի Պետրպուրգ՝ և զինչ հրամայեսցէ լանձնէն ի կարսրէն մինչև ցտասն օր յայտնի լինելոց է ասա՝ և մեք ևս անյապաղ գրելոց եմք որպէսզի մեր։ Կառըլ կնօրինն գրեալ էր կնարալին թէ՝ ամսոյս 7ին ելեալ ասի գալոց եմ ի քաղաքն. զկնի գալստեան նորա որպէս լինիցի դէմ առ դէմ խօսեցեալ զինչ պատասխանի լինելն ի նմանէ գրելոց եմք վեհափառ Տէրութեան ձերոյ։ Մինաս վարդապետն զպատարաստութիւնն տեսանէք որ զկնի քանի աւուր գալոց է ի Սուրբ Աթոռդ՝ որ և ինամք Սրբազնութեան ձերոյ

մշտապատրաստ ծառայք կնՐԱՊԵՏ և ԱԲՐԱՀԱՄ անարժան սեաւսրք։

ի 1251ին և Մարտի 12ին ի Թիֆլիզ։

ԿԱ. *Թուղթ Եփրեմ արքեպիսկոպոսին առ Գրիգոր պատր. Կ. Պօլսոյ.*

Վեհապատիւ և աստուածահրաչէր սըրբազան Պատրիարգ հոգեկից եղբօրդ խմոյ Տեառնդ Գրիգորի արհիապանծ եպիսկոպոսի Ջերմեռանդ կարօտիւ և ջերմեռանդ ըղձիւ զաստուածնեմ զգրկափառն համբոյր հայձիւ մատուցանեմ զգրկափառն համբոյր հայձիւ մատուցանեմ զգրկափառն համբոյր հայձիւ մատուցան

վարդապետն լղէ լայդր, ի Պօլիս, որպէս թէ մեր հայրապետն սա է որ միանդամայն ընկալաւ օծումն և պԴանիէլն ոչ կամիմք, զոր միաբանութիւն քանիցս մեզ ազդեալ էին և այժմ ևս քօղարկեալ ազդն թէ զինչ արասցուք ոչ գոյ մեզ ճար և օգնութիւն ուստեքէ ոչ փախչիլ զօրեմք, և ոչ զաղատ կամս մեր յառաջացուցանել, բոլոր հարստութիւնն աթոռոյն ի ձեռին իւր է տալ անխնայօրէն տաճկաց և զիւր բաղձանս լցուցանէ որպէս ահա զգողունեացն սորին զսիալնն առաքեցաք տես և ընթերցիր ցանկալի եղբայր իմ, թէ զինչ առնէ բարբարոսն այն, և որպէս առեալ արքանեկին իւրոյ Մարտիրոս սեակրի չինել մուրճն և զմուրճն ի ձեռին քակտել ջանալ զնիմն սրբոյ աթոռոյն ձեռնամուխ լինելով ի սարսափելին այն կողմանս գեղարդէն Քրիստոսի. արդեօք յորում ժամանակի ի նախնի հայրապետաց մերոց ոմանց անխիղճ արանց ձեռն արկեալ իցեն ի յայսպիսի գործ, որ այրս այս անպատկառ յԱստուծոյ և ի մարդկանէ առնէ։

Զառնիմ երկարել զի որպէս զուք յայդր և նոյնպէս և մեք աստ ի վիճակի մերում փառաւորապէս լիշատակեցաք ի պատարագին զանուն ցանկալւոյն մերոյ ալսպէս զպատուական հայրապետն մեր զՏէր Դանիէլ սրբաքաղնակատար և ազգասիրագ կաթուղիկոսն չնորհեացես մեզ լընդերկայն աւուրս։

Հոգի եղբայր, մի զուցէ կռչիւրեան Սահակն վարդապետին մոռաալ լայդր այլ և այլ տարաձգնութիւնս արկցէ, քանզի այս հիմնադրութիւն հաստատուն է ի վերայ վիմին անշարժնոյ, որ ոչինչ բռնութիւնք կարեն յաղթահարել, միայն թէ խնդրեմ ճշմարտասէր օրհնել ամիրալիյն և բոլոր ժողովրդեան որ ըստ ամենայնի արիաբիրտ, առեալ զվհատն ճշմարտութեան ի ձեռին (որք ցուցին մինչ ցարդ զմեծ չհնատակութիւնն) չրեսցեն զամենայն անոսի գրուածս նորին. ի դիմաց իմոց անհոգ լիցի սրբազնութիւն ձեր, զի մինչ ցկեան կարիլ արեան իմոյ ի սոյնն աքանելոց եմ նոյնպէս և յուսամ յարուչ եղբօրդ իմոյ գոլ այնպէս, և մեծաւ արիութեամբ մերձցել ընդդէմ մաքառողացն ճշմարտութեան, չնայիմ ինչ կարծիս, ըստ որում գրութեամբ հաւատարմացուցանես զհոգի սրբազնութեանդդ, այլ եա՝ ի հերուն հետէ գիտեմ անապատում հարազատութիւն ձեր՝ որ առ սուրբ Թոռ, և չերմեռանդ սէրդ առ իս, մինչ զի տեսանելով իմ այժմ զսրբազնութիւն ձեր ի լայդմ աստիճան բարձրացուցեալ յուրախութենէ սրտիս ոչ կարեմ վերջանալ, այլ բիւրիցս վառս և գոհութիւնս մատուցանեմ արարչին։

Առ Չմիւռնոյ դէտն լառաջ քան զայս ըստ արժանւոյն գրեալ եմ գիր չնորհս լարդելի դեսպանին առաքեալ ի ձեռս մեծաչուք օրհնեալ ամիրալ Սուրէնեան Մուրադին լուսամ մինչ ցարդ ընկալեալ իցէ և դադարեալ ի տղայական բարուց, և սրբազնութիւն ձեր ևս կարէք գտանել զնա։

Թէ վերադարձեալ իշխան Մինասն և թէ ևս քանիցս ունելմք գրութիւն առ մեծապատիւ Պարոն Թամար դեսպանն. յորմէ ևս բարեկամական սիրոյ թուղթս ընկալալ և լուսամ չնորհիւ տեառն ի միջի ձերում լիցի սէր մեծագոյն. Եաղչի Գէորգն չունի ինչ առնել, եթէ ոչ պատուն արարմանցն իւր վերջապէս զղջումն և ստրջանս կթել։

1802. Մարտի 16.
ի Ս. Պետերբուրգ։

ԿԲ. Ի Մոսկով գրեալ։

Ողորմութեամբն Աստուծոյ Եփրեմ արք եպիսկոպոս որ և առաջնորդ և ծայրագոյն նուիրակ ամենայն հայոցս Ռուսաստանու։

Ցորմէ ժամանեցի թուղթ սիրոյ ողջունի և օրհնութեան ի յաստուածախնամ և կալսերազ մայրաքաղաքդ ի Մոսկով, յորում գետեղեալ լուսաւորչածին երամոց և սիրելի որդւոցդ մերոց ի տէր, համայն հոգևորաց և մարմնաւորաց բարեպաշտ և ճշմարտասէր իչխանաց և միահամուռ Քրիստոսի արեամբ գնեալ օրհնեալ ժողովրդոցդ մեծաց և փոքունց, արանց և կանանց, ծերոց և տղայոց, և ամենայն չափու հասակի, որոց խնդալ ձեր միշտ ի տէր Յիսուս Քրիստոս ամէն։ Շնորհք հօր՝ պահպանութիւն որդւոյ և հաղորդութիւն սուրբ հոգւոյն իջեալ հանգիչէ ի վերայ ձեր և լցուսցէ զձեզ համայն բարութեամբ հոգևկանօք և մարմնականօք ամէն։

Եւ ընդ չնորհաղեղ օրհնութեան մերում

նամակի լայտ լիցի հոգեծին զաւակացդ սրբոյ հօրն մերոյ Լուսաւորչին, զի ըստ սէրն եղբ ոչ հալրն իմ երկնաւոր ձգնացէ զնա առ իս եթէ ոչ հալրն իմ երկնաւոր ձգնացէ զնա առ իս։

Արդ՝ յայտնի է ձերում աստուածասիրութեան, թէ ի լայտ մինչոցի զինչ ինչ անտանելի և անըմբռնելի վիշաք և նեղութիւնք անցին զղլխով միակ պանծալւոյն մերոյ սրբոյ Աթոռոյն սիաձնաւիչի, և զաղբալի սիաբանութեամն, զի այն՝ որ երկիցս ընդհանուր աղգաւ և սրբազան սինհոդոսիս սրբոյ աթոռոյն աստուածայն օրինօք և աւանդութեամբ սրբոյ հարց ընտրեցեալն էր, զրկեցաւ յայնմ աթոռոյն և ոմն ապօրինաւոր բռնութեամբ մատուցեալ ի նոյն սոսկալի կոչումն լինքնայօժար փառամոլութեամբ, ոչ թէ այնու օծմամբ ընկալաւ զչնորհս սրբոյ հոգւոյն, այլ թէ յաչխատակութեամբ կամեցաւ գրաւել ընդդէմ արդար իրաւանց և աստուածալին օրինաց, ըստ մոգին Սիմոնի։

Մինչ զի սոյն ապօրինաւոր գործ գանգատ գրկեցելոյն սրբազան Տէառն Դանիէլի և հաւաչանացն Ձայն ազգին և միաբանութեան սրբոյ աթոռոյն ժամանելով ի չամենայն սրբոյ աթոռոյն ժամանելով ի չամենայն սրբոյ աթոռոյն ժամանելով ի չամենայն նապատուական լսելիս Ամենաօգուտսատառ և ամենողորմ Կալսերս մերոյ (որոյ զանգին կեանս տէր արասցէ ընդ երկայն աւուրս). նման քաջ բժիչկ սամաթացուն ոչ միայն զթացաւ, այլ սոյն անբուժելի վէրս մեր ողջացոյց, իբրև ասելով թէ՝ ողջացաւ այլ մի եւս մեղանչեր, այսինքն թէ մի եւս ապստեհաս ի տան Աստուծոյ մուծանիցի ապօրինաւոր բռնութիւն. այլ այն՝ որ ի կամս ազգին է, նա պարտի լինել որոյ անդադանալի ողորմութեամբն անսանձեմք ահա ամենայն ինչ ի լրումն և սրբազան Պանիէլն ազգասէր ընտրեցեալ հաստատեցեալ ի չաջորդութիւն սրբոյ աթոռոյն լուսաւորչին, ի Կարին քաղաքի ընկալեալ է զթէրմանն ի մեծ սուլթանէն հաստատեալ, զորմէ լառաջ քան զայս, ի Պօլսոյ բազում, մերազնէից զանազան գրուածոց օրինական առաքեցեալ է լայդր, յուսամ ընկալեալ ձեզ, և յուսամք մինչ ցարդ ժամանակ ի սաւրբ աթոռն՝ ընկալեալ իցէ զօծումն չնորհաց սուրբ հոգւոյն, որս խնդրեմ չամենաքարձրելոյն արժանանալ ձեր ևս այնմ սրբազան օծման չնորհացն, և քահանալապետական անդրանիկ օրհնութեան վայելման։

Վերջապէս որովհետև ըստ վերոլիչեցեալ տէրունեան բանի երկնաւոր հօրն էր, կոչել զսրբազան Դանիէլն ի տնտեսութիւն իւրակերտ սրբոյ տանն, և ի հայրապետութիւն ընդհանուր ազգին հալոց, վանորոյ խորհրդաբար, յանցեալ կիւրակէին տնտեսին լեա վաթրան պաչտօնի տաբելցի հանգուցեալ հալրապետին մերոյ Տէառն Ցովսէփայ (որոյ զհոգին Տէր լուսաւորեսցէ) լիշատակութեամբ ի սրբոյ պատարագի հանդիսաւորութեամբ ի սրբոյ պատարագի օրինաւոր հալրապետին մերոյ ալսպէս (նաեւ զպատուական հայրապետն մեր զՏէր Դանիէլ ազգընտիր սրբազնակատար կաթուղիկոսն՝ չնորհեացես մեզ լընդերկայն աւուրս ուղիղ հալրապետութեամբ). և մնք աստ կատարեալ զոյն լիշատակութիւն, ահա պրեմք, և զուք յայդր լիշատակել միշտ այսհետև զսրբազան Դանիէլն և ոչ զալլ ոք, որպէս և յամենայն վիճակս իմ՝ լայտ փոստի գրեցի, սոյն գրութեամբ լիշատակել։ Քանզի սոյն գրութեամբ լիշատակել ակսեալ մինչ ցհալսալէթ որ հնգետասան ժամու մէջացաւ մօտ է սրբոյ աթոռոյն, միայն զանուն սրբազան Դանիէլին լիշատակեն վազ ուրեմն, և յուսամք խակ ի մերձակայ աւուրցս զսրբազան Օծմանն Նորին եւս զհամբաւ ստացեալ մեր ամենեցուն, հոգևորապէս միաթարեսցուք։ Խնդրելով վասն առաքելական մեր ամենայն ջանից և ջանասիրութեան մերձենալով երգեսցուք ցնծութեամբ զզաւակական ալէլուեան։

Գրեցաւ լամի 1802 մարտի 19. ի կայսերանիստ քաղաքս Պետերբուրգ։

ԿԻ. Ցակօբ Եփրիկեան առ Դաւիթ կաթողիկոս *)

Ղրկես զայ հաւատարիմ մարդօվ և առերկիւղ ճանապարհով զրկես որ սալամաթ տեղս մտածին պէս միւս օրն սուրհանդակն հանեմք զրկեմք որ յետուց երդայ մեծն Պօլիս անոնց հասնի Աստուծով ֆիլբիր չանիս յուսէ Աստուած որ թշնամիդ կորագլուխ լինելոց է հէչ չիֆայ չի կայ այսմ թաֆարիս հետն ծառայիդ գիր չի կայր. յետքն ես կէնայ մկկ թաֆար կայ ուղիս Աստուած որ Ս. Բ աւուր գայ գիտեմ որ Սահեխան հայր սուրբէն գիր կու լինի հրամանոցդ և ծառայիդ գիր կու գայ զոր ինչ խապար լինի յայ մկկ թարաքամօվ յայ մկկ փայկ կու բռնեմ զբրանքն մեծի տէրութեանդ կուղարկեմ որ միամիտ լինիս. այլ ես այս գրաբերս ախրքալակցի Օհան Պուլի կասեն սայղլի մարդ է ըստ արժանուն չհենս որպիսի կամիս մէկալ գիտեմ որ մեծն Պօլիս պագի ամիրայից գիր կու գրես և Կեվորգ աղային ես լաւ գիր գրես և Պօլսոյ հասարակ ժողովրդեանն կամ Իզմիրու հասարակ ժողովրդեան ես մկկ մկկ յատուկ գիր գրես քիչ մի բարեմտութիւն ցոյց տաս և թէ Պանիէլի կօղմն լինօղներն ձեռք առնես կիշումն տաս. թէ Պօլիս թէ Իզմիր որ գիր գրկելոց ես բռատակ ծառայիդ հետն գրկես գայ որ նայ թաֆարումէ գրկեմ երգայ. ես թէ մեր Կարին մդդսի Աղասինն և վաքիլ մդդսի Յօվանէսին չկա լաւ օրհնութեան գիր մի գրես Պանիէլի կողմն լինօղաց ես ձեռք առնես արի և մեր կացիր քիչ մի բարեմտութեան դուռն ձեռք առ ըստ արժանուն ասա գրեմուս չի նեղանաս գիրայ գալոզ պետն Կարին հրամանքդ և ծառայդ կամ հաճախոն լինողն հրամանոցդ չարաչար բերան է առել ալ բարեմանք չէ մնացեր որ թուն չէ թաքեր. գիտեմ հրամանք ալ իմացայ գլխս հիմի կամք հրամանոցդ է որպէս որ վայել է անպէս արասցես Կարնոյ գրանքն ալ Ղազասակի հետ հոս գրկես որ գնացօղի հետ զբրեմ ուզ որ յատուկ գիր կու գրես բարի է լաքին ընդհանուրական կօնտակ մի բոլոր ժողովրդեանն և եանէֆաց գլխաւորացն գրես ամէն տեղ Պօլիս Իզմիր կարին և այլ ուրեք թէ որ կամիս զայրաթի ժամանակն է. այլ և այսմ կէտիս հասան խաբարն եկաւ հրամանոցդ յերկնացնցուղ օրհնութեան և նամակ եկաւ հասաւ զոր ինչ որ գրեալ էիր ամէն ծանեալ տէր աստուած կեանս երկարս պարգեւէ հրամանոցդ Աստուծով թշնամին քո կորագլուխ կու լինի սիամիտ լինիս կամ թէ փաչային գիրն ես հասաւ իր ծառայդ ուզերեր գնացի գիրն քօվս կարդաց մահումն լմացաւ գիտէ Աստուած և հրամանոցդ օրհնեալ աչն վկայ որ փաչան հրամանոցդ զայրացեր քան զծառայդ չատ կու քաշէ Աստուած սոցան պօլմիչ չանէ. չիք Անտօն վարդապետին համար գրեալ ես թէ ա չիչայ իւղ մեռոն և ա չիչայ իւղ օծման ունէր որ առպիսի հերձվաց չարաճարիքն որ կու գան հոս փադէ տակ ցիկէ և չան նման սատկեցնելն չէր մի լինէր ծառայիդ գրելն. անզգուշութիւն է տէրն մեր սուրբ աւետարանին հրամայէ թէ որ աչն քո գայթակղեցնէ հան ղնա ես ես անկեալ կաղաչեմ հրամանոցդ որ առպիսի չարաճըճիքն փատի տակ ցիկ չան պէս սատկեցնել տար մեղքն իմ վիզս. չիք Անտօնն գնացեր է Կարին առ Դանիէլէն քօվըն որ Դանելն արդու մահարէ տվեր թաթարօվ Ղարս Պալագիմ էր երևան երթան թէ Դանիէլ պետն քաթուլիկոսէ եղեր գէմ առնոցէ թալէն արեր ծառայեմ մեծի տէրութեանդ որ ծառայդ արթուն եմ ամէն տեղ գիր գրերեմ հավք լինի թագնել չեմ թողուր. նայ ես Պալագիմու փաչային ասլամ ազասին եկաւ տեղս հանդերձ վեզկաչով տօնամայ ձիով ըրախտօվ քասմաչով և այլ զարդիւք և զրահս մի այլ ուրիշ մեր փաչային քերեց գնացի սալամ ազասին տեսի Դանիէլ պետի զրուցն չատ արինք հարցրի թէ ձեր փաչային հետն որպէս մեր հայոց որ ա կաթողիկոս օծվի տեղն նատի երբոր Աստուած մի արասցէ թէ վաղճանի ապա թէ ուրիշն պիտի նստի գոհութիւն Աստուծոյ մեր սըրբազանին տեղն է ձեր փաչային մեծ այիպ չէ որ խուլթուն ֆարմանօվ առպիսի քաթուլիկոսն աչքերնիչ չեմ աներ (պագի պատրիարգոյց քօվն ախտէրն մարն կայ ուտելու

*) Թէպէտ բնագրում չկայ ասուած որ Դաւթին է ուղղուած նամակս, բայց բովանդակութիւնից պարզ է։

կու գաղին վէ լաքին մէլաթի մալէ ոչ պատչախիք կարելուս և ոչ ձեր փաչան ու տալ կետայ սալամ աղայսին) ճավապն այս է թէ իմ փաչաս ինչ զուսուր ունի սօլվաթին կամ հայոց ազգին. մենք այսպէս չէինք գիտեր Դանիէլէն քաթուլիկոս լինելն լաքին հիմի որ Շարիֆ փաչան գրէ մեր փաչային ինչ զուսուր կանէ մեր փաչան իլաոր արիւնակից եղան միմիանցն հետն ծառայեմ մեծի տէրութեանդ գիրզ աստուածային թէ առաջ մեզքն գործէ յետև խոստովանէ վէ լաքին ծառայդ մեծի տէրութեանդ ոտիցն հող փոշի գօլօվ ծառայիս մկկ մանանչափ գիր գրես ասլամ բանիս կողմանէ թէ գուն գիտես միան հոգոյս համար աթոռ գրկելն կամ այլն յեսամ Աստուած որ թշնամին հրամանոցդ կորագլուխ լինելոց է անզգուշութիւն է գրելս ըմալ եթէ ոչ չինէ գուսուն ի նանրէ չինօղքն նորայ ծառայեմ մեծի տէրութեանդ որ կրակէ անկեալ ամենայն կօվտաս զօրու գիշերն կայրիմ կու տօչորիմ ոչ գրածս գիտեմ ոչ երածս խնդրեմ որ այս գրաբերիս հետն գրիս պատասխանն գրես ծառայեմ մեծի տէրութեանդ Երևանու խանին մղատ լինիս որ չի լինի թէ ամենայն կողմանն թուլութիւն անէ լինի թէ ամենայն կողմանն թուլութիւն անէ արի և քաջ կենայ Պալագիմ փաչային Դանիէլէն տեսայ մարդ գայնէ քաջ ծնայ, ծառայ մեծի տէրութեանդ որ ամէ գրէիր ծառայիա թէ կարին որ վերացէ տէրն ինչ պատճառ լինիլն չի գիմացայ. Դանիէլ պետն թամքօվ երևիլար հեծնել զատղօվ չախտաւրօվ խրոխտ տալօվ անքատաւանութեամբ գնացեր է փաչին տեսութեան սատեամբ գնացեր է փաչան իմացեր է այս բանն. գալէն յետև փաչան իմացեր է այս պատճառիս վեր ու վար քալելէ Դանիէլ քաթուլիկոսն սամթի լինօղքն գնացերէն մեզի բարեկամ է թէ ոչ ծառայիդ բուհամ է թէ ոչ ծառայիդ բուհամ լինին բարեկամ է թէ ոչ ծառայիդ բուհամ տուզն գրես այսքանս բաւեցի։ Ծառայեմ մեծի տէրութեանդ Ըռստակն որ գալու լինի մերոյ Ա. լաւ չնորհակալութեան գիր մի գրես այս ես յատնի լինի հրամանոցդ որ Տվրանցի չիքն և կլկղ հերձվածն ի միասին գնացերէն Պալագիս։

մահտեսի ԱԿՈՔ ԵՐԲԿԵԱՆ

ՌՄԾԱ. մարտի ԸԲ-ին
Ախալցխայ

ԿԻ. Կոնդակ Դանիէլ կաթուղիկոսի առ կարնեցիս

Ցիսուսի Քրիստոսի ծառայ սէր ԴԱՆԻԷԼ՝ որ և չնորհիւ նորին կաթողիկոս և ծայրագոյն պատրիարք ամենայն Հայոց՝ Աստուածային և առաքելական եկեղեցւոյս Քրիստոսի. նա և լուսանկար մեծի և վերագոյն աթոռոյն Սրբոյ Էջմիածնի, յորմէ հոգեւորական լեալ սիրով աստուածային օրհնութեամբ աղջոյն քրիստոսական մատուցի սիրելեացդ մերոց և հարազատ զաւակացդ Սրբոյ Լուսաւորչին բարեպաշտոն և ուղղափառ աստուածասէր պատուելի ազգիդ մերոյ՝ սրբազանիր և մաքրակենցաղ քահանայից՝ լարեմիա և արդարակորով իշխանաց և կառավարչաց՝ անուանելու ազգիս մերոյ՝ և համայն մեծատառա օրհնել հասարակ ժողովրդոյ՝ տիրանման քաղաքիդ Կարնոյ՝ մեծաց և փոքունց և ամենայն չափու հասակի խնդալ ի Տէր. ամէն։ Ընդ որում չնորհք սէր և խաղաղութիւն անսասանութ երրորդութեանն Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն Սրբոյ՝ ինձէ՝ ծառայեացի ի վերայ ձեր. և հանդիպէ ի վերայ հոգւոց և մարմնոց ձերոց. և ամենայն չնորհաշարժութեամբ զարդարեալ ղձով զամենեսեան պահեսցէ սիրով և խընդութեամբ՝ անփորձ և անսասան. ամէն։ եւ ընդ ողջունի և օրհնութեանս յայտնի լինի բարեպաշտ սիրելեացդ մերոյ, զի չնորհօքն աստուծոյ և ողորմութեամբն նորին ազատեալ յամենայն դիւաչունչ չարաճնար մեքենայից՝ նորին խառնարանաց ժամանեցաք ողջութեամբ քաղաքիդ Պիւզանդիոն ամբարց վեհասուց ատ ի քաղաքս

ցնալ ա՛մեղադրելի ունիցիք. իսկ այժմ ահա զայս ծանուցանեմք որ Մարաիրոս վարդապետն վերադարձեալ ընդհանուր ևկն առ մեզ՝ հանդերձ թաթարովք և գրովք Երեւանու խանին և Ջէլբէլի խանին. ուստի և մեք զգրեանս խանին և այլոցն յղեցաք ի Պօլիս. և զՄարաիրոս եպիսկոպոս հարազատն մեր յղեցաք առ այդր՝ որ գնասցէ ի լակն և մէկնն ամենայն ինչ նա պատմեալ ծանուցանէ ձեզ ի հարկէ. այլ ես միայն զայս գրեմ որ թէ Դաւիթ զաւաճանն իմ, մօհրովք լաւ կամ վատ գիր յղեսցէ առ ձեզ՝ բարւոք զգուշութեամբ համեմատեսջիք ընդ կնոջ իմոջ՝ որք չգա գոանին առ ձեզ՝ և այնպէս ապա վարցեալ ստուգապէս զհաւատարմութիւն մատուսջիք. քանզի՝ որ մինչև ցայժմ ոչ խնայեաց եղբայրութեան միոյում, վասն Աստուծոյ, այժմ զԱստուած ևս ի մոռացօնս գարձոյց՝ ըստ գրելոյ Յովհաննու աւետարանչին՝ թէ զեղբայրն քո զոր տեսանես և ոչ սիրես, զԱստուած զիարդ կարիցես սիրել։ Ըստ այսմ և զաւաճանն իմ. եթէ գիս որ զմատանին իմ եղի ի մատն նորա, գիւրինն իմ արկի ի վերայ նորա զգաւազանն իմ ետու ի ձեռս նորա, և նստուցի զԱթոռ իմ, ի վանճանի զայս արար ընդ իս՝ թարգ խնալելոյ՝ այժմ որ վրէժ խնդրութեամբն Աստուծոյ՝ հանդերձեալ եմ առնուլ զամենայն զտուեալսն իմ և զյափըշտակեալսն իւր անաստուածաբար ի մէնջ. տեսէք զինչ ոմս գործէ. արդ լաւմակնիք գրովք ծանուցեալ էին մեզ աստուածասէրքդ, թէ յանուն քո զմօր փորել եա՝ տէր Խաչատուր քահանային և ի բերանոյ քումմէ զթէմէնիկըս գրեցուցեալ առ Կարնոյ՝ Ղարսայ և Պէյազիտու փաշային մեծամեծ գումարաց եղոյց Երեւանու խանին թէ ահա այսքան մեծամեծ գումարաց թէմէսուկ է տուեալ՝ նա՝ ւիչեալ փաշայից. և նոքա առաւելապէս հաւատարիմ բարեկամ գոլով մեզ յղեալ են մեզ ահա զթէմէսուկն. ըստ այսմ գրեալ է և ի Թիֆլիզ և ի Պօլիս, և ի յայլուր որովք կամի զի արդա բացուսցէ զանձն իւր. և զմեզ երեւեցուսցէ վեհասպարտս. և երանի թէ արդարացի ինքըն և մեք միայն՝ իւրմէ յանցաւոր. սակայն զ-յապիսիս որ սանդարամետականն ևս չէ զմատս ածեալ. իսկ սա առաւել զերազանցեալ քան զնայլն իւր, զայսպիսիս անօրինակըս է իսրնհալ, և արձանացուցեալ. զրեմ սիրելեացդ զի մի իսկոյն ի տեսանելն զայնպիսիս զայթակղութիւն լիցի ձեզ՝ այլ համեմատեսջիք զինքըն և զղալէմն և այնպէս փորձնասջիք զհաւատարմութիւն զրուելանց՝ ըստ այմ որպէս ի կողմանէ փաշայիցն զըրեալ և Երեւանու խանին է յուցեալ. նոյնպէս և ի կողմանէ Երեւանու երկուց խանիցն և այլոցն գրեցուցեալ առաքէ առ և անդ՝ թէ ահա այսչափ ինչ խոստանալ նա տալ՝ զիս հանցեն և զինքն բերցեն սակայն ամենաբարեպաշտ խանքն գոլով իմ ճշմարիտ եղբարք՝ ոչ ընդունեն զտուրս նորա. և զիս ոչ կամին իջուցանել յամուռ և այլն. փառք Աստուծոյ ներողութեանն վասն ամենայնին որպէս կամի ինքն գիտասցէ. և զնչմարտութիւնն իւր մչտապէս՝ այլ սակայն նա ըստ սրում անկեալ անկեալ է ի մէջն՝ տապնապի՝ յայսկոյս. այլ օտարաց որոց ոչ գոն հարկք չդիտեմք թէ նոքա ինչ մոլեգնեալ յանդիման իւրեանց խռովին՝ տապն և տապնապին և զմիս իւրեանց յատամունս իւրեանց առաւել ատնջին և անհանգիստ լինին. եթէ վասն արդարութեան առնեն այնպէս երանելիք են. քանզ նախ պարտին ճանաչել զարդարութիւնն թէ զինչ է, որպէս լինի, և ապա յետոյ վրէժխնդիր լինիլ արդարութեանն. իսկ թէ չէ վասն արդարութեան այլ վասն թշնամութեանն ասացին զնչմարիտն. մեզ են թշնամիք եթէ Աստուծոյ և օրինաց և եկեղեցւոյ նորա. ապաքէն զրեմ ահասոսիկ և յորդորեմ զամենեսեան սիրովն Քրիստոսի ի միասիրանց գալ և բաւական համարիլ զանցեալս ամենայն. քանզի ըստ սրբոյ Աւետարանին՝ չիք ինչ ծածուկ որ ոչ յայտնեացի. իսկ թէ մեք որ լուսաթեամբ երկայնամիտ եմք համարին և ոչ զգամք. այլ զի անզգամք են անպատկառ լինին. վասնորոյ ուրեմն համառօտն ասեմ զի թէ իբրեւ քրիստոնեայք հաւատարիմ կամին լինել Դաւթի և զնա պաշտպանել՝ առասիկ 2500 և աւելի են Սրբազան հայրապետք որ նզովեալ են զնա և համախոհս նորա։ Իսկ եթէ ոչ իբրեւ քրիստոնեայք՝ այլ իբրև թշնամիք օրինաց հակառակորդ լինիլ կամին ընդ աւրբ եկեղեցւոյն և Սրբազան խորհրդոյն նորա. ըստ Առաքելոյն. զինչ միաբանութիւն է լուսոյ ընդ խաւարի. քրիստոսի ընդ Բելիարայ հաւատացելոյ ընդ անհաւատի և այլն. յաղագս որոյ՝ ահա զրեմ և

յորդորեմ սիրով, զի որք ունին ականջս լըսելոյ լսիցեն. մարդասիրութեամբ հնազաբար զրութիւնս մերում և զաղաչեսցեն ի չարութենց իւրեանց՝ զսիրտ իւրեանց սրբեսցեն ի մեղմէն խորհրդոյն սատանայական՝ և հանդարտեցուցեն զլսելիս բարեպաշտ ժողովրդոյն ապա թէ ոչ՝ յայտ հետ ևս անպարտ եմ. և ամենայն անբարբառ ինքն եղիցի պարտական կրօտեան հոգւոյ և մարմնոյ իւրում. Հաճի պապայ կոչեցեալն որ ամենայն իրօք ճգնի և քրտունս թափէ՝ զի թերևս կարծանել կարասցէ՝ զԱստուածաշունչ սուրբ աթոռն էջմիածնի՝ զոր Քրիստոս Տէրն մեր՝ իջմամբն իւրով կաւուց լուսաձև՝ ոչ ինչ առայժմ ասեմ ևս նմա. բայց յանձն առնեմ զ՝ա Քրիստոսական անդարձ վճռովն՝ որպէս ասաց թէ ամենայն որ հարցցի ընդ վէմս ընդ այս փչրեսցի և այր վերայ անկցի հոսեսցէ զնա և յայնն. և ըստ այսմ եթէ որպէս կարծեմքս մեք անկեալ իցէ ստուգապէս ի վերայ վիմին սուրբ էջմիածնին՝ յայտ է անտի՝ որ աՀա՝ ի Ղարա կողպատեցեալ թաթարի հետ կորուսեալ գրանց օրինակին տեղեկացաք՝ որ բըռնաւ գրանց գաւաճանն գնետ այլ բազում գրեանց Բ. ևս թէմէսուկ է գրեալ. մինն առ գրիմոյ Գէորգ Աղայեկովիչն և մինն Հաճի պապային. միաբըն այս է թէ Ա. ՂՋ—ն մինչև ձ քըսակն և յայլ աւելի ևս օրքան և խարճէք իմ պարտիս է. մինչն հնարն գտանիցի, որ ի՞նչ հաննէս պատրարքն վերադարձնէք զի մեր բանին մուգաթ լինի. և մեզ վերահաստատեալ բանին մուգաթ լինի. և մեզ վերահաստատեալ ատցէ. և բաց ասաւ յատուկ գիր մի ևս ալատացէ. և բաց ասաւ յատուկ գիր մի ևս ալատացէ. և բաց ասաւ յատուկ գիր մի ևս ալատաց

մերոյ ըզձին. որպէս և պատուելի դեսպանին քաջապէս յայտնի է։

Արդ ուրեմն սիրելի իմ անցեալն էանց այսուհետև լուր խրատու իմով. և միշտ վասն իրացն հասարակի ջանայ ի բարի և ի խաղաղութեան գործունեայ լինիլ, յոյժ փախչելով ի խռովարարութենից. և մի ըստ առաջինն Թուրքաց. զայրէթի ճահիլիէ առնելով. ի գժուարին իրս մտցես. քանի էլ իւէ պաշա չըգըլմազ ասեն. ուրեմն լեր միամիտ վասն անցելոց՝ և յապագայն ջանայ լինիլ համաձայն ազգին. և սիրեցեալ ի նոցունց, ստացիր պատիւ և յարգանս. և զմեզ պարտաւորեա լինել միշտ աղօթարար վասն բարեյաջողութեան և անդորրութեան քոյին։

Ի 1802 յապրիլի 1.

Ի Ս. Պետրբուրգ։

ԿԳ. *Թուղթ Մինասայ Եղիազարեան առ հասարակութիւնն Երիզարուպոլսոյ*

Երիզարզելի Մերաղնեալ հասարակութեանդ Երիզորուպոլսոյ. ազգասիրական հարկաւորութեամբ ծանուցումն։

Մինչ ցարդ՝ ի կողմանէ Պատրիարքական աթոռոյն սուրբ Էջմիածնի, որ ինչ չարաչնարութիւնք պատճառեցան ի Դաւթայ եպիսկոպոսէ և ի Երիզոր սեւակերէ՝ այն ամենայն ոչ միայն ձեզ, այլ գրե՛թ՝ յայտնի է՝ ընդհանուր աչխարհի. որք եւկոքլն սուքա եղեն օրինաց մերոց լուծիչ և իանդարիչ բարեկարգութեան Հայաստանեայց սուրբ եկեղեցեաց։

Արդ Թագաւոր Արքայ՝ որ կանդնէ զաչխարհ, ըստ իմաստնոյն իրաւի՝ ի յարդարութիւնս և ի լոզորմութիւնս հաստատուն գոլով Աթոռ Ամենաբարեպաշտ և ինքնակալ Մենի կայսերս մերոյ յատկեղ խնամակալին՝ հանուրց քրիստոնէից և մանաւանդ ազգիս Հայոց, սորին մեծութիւն՝ ոչ ՚թէ միմիայն զարգարատութեան իւր զլոյս փայլել բարձրացուս այլ և՝ յատկապէս ունի ամենահզօր բազկաւն իւրով՝ կալնուլ զտկար բազկաց, Սրբազնակատար հայրապետին մերոյ Տեառն Դանիէլի և բազմեցուցանել ի կաթուղիկոսարանն Սուրբ Էջմիածնի. որ անմ կողմանցն Թիֆլիզու Կուսակալ պայծառ քնիազ՝ Պաւլ Դիմիտրիչ Ցիցիանովէն առաքեցեալ դեսպանքն՝ գոլով ՚ներեան առ խանն, յուսամք մինչ ցարդ՝ ամենաբարձր հրամանն Ամենաողորմ կայսերն մերոյ ի փառաւոր կատարման իցէ։

Իսկ Դրիզոր սեակիրն՝ որ ի քնէ մինչ ցարդ, պատճառ խռովութեան էր ընդհանուր ազգիս մերոյ. և գոլով անդեղջ ի չարիս տակաւին եւս ոչ վերջանալը ի կողմնապահութենէ ասորւոցն Դաւթի, վասն որոյ ի յարդարատատ ամենաողորմ կայսրէս մերմէ, ոչ ՚թէ միմիայն սաստեցեալ եղեւ բարձրագոյն հրովարտակօք (որոյ կօպիայն վաղ ուրեմն հասեալ է ձեզ)՝ այլ և անդառնալի երկրորդական հրամանաւ նոյն Դրիզոր սեակիրն՝ ի փետրվարի 26 բարձաւ ի քաղքէս. որ պարտի գալ Նօվօրօսիայ. անդ լռութեամբ նստիլ և զամենայն հաչիւն հին և նոր կալից հանդուցեալ Պատրիարգին Ցովսէփայ տալ սրբազան առաջնորդին մերոյ Եփրեմայ արք եպիսկոպոսին, որ բոլորովին այժմ գա՝ զիչխանութենէ դորին է կալեալ։

Արդ մեք՝ ըստ որում զանազան գրութեամբք ի մերաղնէից Ռուսաստանու ի սոյն ամենաճչմարիտ գործառութիւն. վէքիլ և վոխանորդ կարգեցաք, պարտիմք որքան կենդանի եմք ըստ ազգասիրական պարտաւորութեամբ մերով՝ միշտ հոգալ զբարի գրութենէ մերազնէից։ Քանզի՝ լաւ գիտէք ազգն մեր որ ի հնոիկս և ՚թէ աստ ի Ռուսաստան. զքազմագումար արդիւնս. զորս սերմանեցին ի ձեռս հանդուցեալ Պատրիարգին Ցովսէփայ ոչ ՚թէ պնուռ գիտմամբն եւ տուն, եթէ զկնի վախճանի նորին կեր և կուչ լինիցի ի չարահնար սեակրէ ումեմէ, այլ վասն բարեդրութեան ուսումնարանաց և տպարանին հաւն. որպէս և յառաջ քան զայս ի ձերդ հասարակութենէ զրուածոն՝ սակս սոյն հաչուապահանչռութեան և այլ զանազանց, բոլորն ուռասերէն թարգմանութեամբ՝ մատուցեալ է սրբազան Առաջնորդս մեր Պայծառափայլ զրաի Վլիսոր Պաւլիչ Կուչուբէյն. ուրեմն՝ և պատուելութեան ձեր արժան է, համեմատ զրուածոց ձերոց՝ չնորհակալութեամբ զդալ զչանս Սրբազան Առաջնորդին մերոյ և ձեր. որ ոչ ՚թէ վասն անձին իւրոյ՝ այլ վասն մանկանց ձերոց՝ և սակս բարեդրութեան ձեր ունի ցաւիլ և հոգալ. ՚թէ վասն է այնքան գումար դրամոյն ի կորուստ լինիցի. զի այս չերմեռանդութիւն ոչ ՚թէ միայն բանիւ ունի յայտնել ձեզ. այլ և գործով իակ ցուցանէ որպէս ահա երեւի յայտնի նչանն որ զեռ զառաչնորդական գործոյն իւր զձաչակն ոչ զղացեալ, ամապարեաց տալ բերել ի Պօլսոյ գվարժապետսն. որք այժմ են ի Նախիջեւան։ Ուրեմն որքան զղալի պարտին լինել որ սա վասն մանկանց ձերոց լուսաւորութեան՝ այնքան փոյթ և ջանս ունիցի, և մեք ազգաս ոչ գտանիցաք սմա օգնական. ահա երկարօրէնն ի զրուածոց սրբազան հօրն մերոյ դիտելոց է.ք. և համառօտ մեք զայս ունիմք ասել ՚թէ Թարց լմնի մեք զայս ունիմք ասել ՚թէ Թարց լմնի կասկածանաց և երկբայութենան. զամենք կասկածանաց և երկբայութենան. զամենայն խնդիր ձեր ի կողմանէ զրամոյն, որ ի Հնդկաց, վաղ ուրեմն պատրաստ ունելով ի ժամ հաչուախնդրութեան՝ որ ի Դրիզոր սեակրէն, այնց ամենից պահանջումն լինիցի։

Նորին Բարձր Գերազանցութիւն՝ Սէրպէ Անդրէիչ Բէքլէչովն ըստ որում վօլնի գութեռնատր կողմանցդ դիմաց յայդր. և մեզ չնորհնական գոլով՝ վասն հասարակութեան օգտին ձերոյ ունիմք յանձնարարութիւնս չերմեռանդ սրտացաւութեամբ։

1802 ապրիլ

ԿԼ. *Կոնդակ Դանիէլ կաթուղիկոսի առ Շնորհ Մկրտիչ եւ Մարտիրոս աղայս։*

Ցիսուսի Քրիստոսի ծառայ տէր Դանիէլ և չնորհիւ նորին Կաթուղիկոս և ծայրագոյն պատրիարք ամենայն Հայոց Առաքելական եկեղեցւոյս Քրիստոսի. նաև լուսաւորական եկեղեցւոյս Քրիստոսի. Շնորհակար մեծի Աթոռոյն սրբոյ Էջմիածնի. Շնորհ մեզ ժամանեալ զիր հոգևորական սիրոյ՝ Ամէն ժամանեալ զիր հոգևորական սիրոյ՝ Ամէն տուածալին օրհնութեան, և Քրիստոսապարտուածալին օրհնութեան, և Քրիստոսապարգև կենսաձիր ողջունի ի վերայ մտերիմ սիրելի ողջունի ի վերայ մտերիմ սիրելի բարեկամ իմոց՝ և որդւոցդ սուրբ լուսաւորչին երկուց հարազատացդ և Քրիստոսակէր իխանացդ՝ Շնորհ Մկրտիչ և Աթոռակալ Մարտիրոս Աղայիդդ նորափթիթ որդւոցդ, և օրհնեալ Տանց և ընտանեաց ձերոց՝ ընդ որում առատասցի ի վերայ ձեր չնորհք խնդութիւն խաղաղութիւն և ողորմութիւն Ամենասուրբ երրորդութեան Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն սրբոյ լցուցանել և զարդարել հոգևկան և մարմնական բարութեամբք. Ամէն։

Եւ ընդ նմին գիտութիւն լիցի սիրելացդ չնորհիւ Տեառն և ողորմութեան նորին Թարց վնասու նկեալ հասաք ի Պայազիտ. և տեսաք զԴաւիթն զեռ յամառեալ ի կամս իւր՝ նստաք հանդարտ մինչև ցայսօր որպէս լուեալ իակ էք արդէն։ այլ արդիս լուաք հաւաստի ղեցալի լուրս՝ որ աւագ չաբաթ օր կենդանի նահատակ Յովհաննէս Արքեպիսկոպոսն փախուցեալ ի Թիֆլիզ գնացեալ է. և մեռելոցի երկուչաբթի օրն իմացեալ Դաւթի յոյժ բռնութեամբն կչտամբեալ և գանեալ է զոմանս ի վարդապետաց վասն ոչ ազդելոյն նմա. ուստի և ամենայն մխիթանքն միաբանեալ ի մի խորհուրդ քարկոչ և փայտիւ զիմեալ են ի վերայ նորա և տուեալ զբազում նս խատինս հալչն։ Եւ բնաւք մնծ և փոքր փակեալ զեկեղեցւոյ դուռն գըտնացեալ են ՚ներեան՝ բողոք բարձեալ առ խանն գնմանէ և պատմեալ զաւերութենէ սրբոյ Աթոռոյն և զբռնութենէ Դաւթին. իսկ խանն զարմացմամբ խօսեցեալ է այլ ևս մի երեսոցի ինձ Դաւիթն. և խոստացեալ է կատարել զնորդիս միաբանացն, և տակաւին անդ են. եկեալ արք հաւատարիմք պատմեցին որ այս վից օր է՝ որ չէջմիածին ոչ ժամ ասեն և ոչ հաց ուտել կայ՝ որոյ վասն և չաւելան ցաւք իմ. Աստուած զբանն ի բարին եղերէ և խաղաղեացուք չաւոբս չայսոսիկ։ Եւ զուք սիրելիքդ մեր կացէք ՚ծացէք ի հարազատութեան ձերոյ՝ յորոյզ չնորհակալ եմ յոյժ. որք և ողջ լերուք և չնորհք Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի ընդ հոգւոյ ձերոյ եղիցի։ Ամէն։

Աստուծով զօրացեալ ազնուազարս Գրիգոր նորաբողբոջ Աղային. և Նազարէթ Աղային հոգևորական սիրով ողջոյն և օրհնութիւն մատուցի չտակապէս։

Այսօր չաղագս պատմութեան մերոյ ևկն բազմակնիք մանէր զոր գրեալ էին եպիսկոպոսունքն չերեան և յղեալ մեզ. զոր և առաքեցաք առ Յակոբ աղային, երթեալ կարգալք և զլիալիրն անդ տեսանէք. գիրն չԱրազի ջուր անկեալ թացուեր է։

Ի Թեռա մերոյ ՌՄՆԱ-ին և յապրիլի ԻԷ։

ին գրեցաւ ի Պալատիա քաղաքս

Մարտիրոս Սղալ սուրբ կարապետաւ Մկրտիչ վարդապետն ՚ի ր է զնորին գիրն հասուցեալ ետուն։

ԿԸ. *Թուղթ Աթոռակալ Սիմէոն վարդապետի առ Ստեփաննոս ըազմանի*

Մնծապատիւ և գերարգոյ, չնորհապարծ և Արհիապանծ եղբօրդ իմոյ սիրելւոյ Ստեփաննոս րաբունւոյդ՝ առընծայիլ սէր և գերկախաւան համբոյր յորդ բաղձանօք։

1251։ Ապրիլի ԻԷ։ ի Կարին։

Ցետ որոյ լայտ լիցի վեհամեծութեանդ՝ զի գերապատիւ խանն մեր յաստուկ Թուղթս զրեաց առ երեսելի վաչայն՝ այսինքն Ղարաս և Կարնոյ. և ՄԷհմէտ վէլի սուլթանն էլ չի արար. որեւ նոյն Թղթովքն և Սրբազան ....ի օրհնութեան կոնդակօքն և երկրացոյց և միաբանաց բազմակնիք մանեբրատն եղեալ և սրբոյ գահոյդ ակաք ի Ղարս և մատուցաք զնոսին Թուղթն առ վաչայն տեղւոյն՝ որ եւ նա սիրով ընկալաւ, և հանդէս արար՝ զնոսին Թուղթն կարդալ ետ. եւ ամենեքեան ընդունեցին. և հրաման արար՝ որ կոնդակ Սրբազան....ին չեկեղեցին կարդացին. զԴանիէլի անունն բարձին և զպատուական անուն Սրբազան....ին չիշատակեցին, և յաստուկ բազմակնիք մանեբր զրեցին՝ Թէ զօծեալ գահաւոյեալ Սրբազան....ըն կընդունիմք և այլն։ Անոի եղեալ եկաք ատ ի Կարին՝ նոյն գունակ՝ զգիր խանին մատուցաք տեղւոյս փաչային, և ատ եւս մեծաւ սիրով ընկալաւ. եւ զոր ինչ խնդիր գրեցեալ էք՝ կատարել յանձն առեալ, հրաման արար՝ որ զկոնդակ Սրբազան....ին չեկեղեցիսն ընթերցան. զԴանիէլի անունն բարձին և զպատուական անուն Սրբազան....ին չիշատակեցին։ Եւ զմեզ մեծաւ յարգանօք ալսինքն զիս և մեզիք Սահփան աղային իջուցին չԱռաջնորդարանն և զանազան մեծարանօք պատուեցին, և ինքն մեծազօր փաչայն յաստուկ Թուղթս գրեաց առ Ղափու քեհայեին. որպէս զի լարքունատ հանցեն նորոգ ֆէբման հաստատեթեան ի վերայ անուան Սրբազան....ին։ և յաստուկ մէհնէբ մի գրել հրամայեաց աղային քաղաքին՝ առ պօլսեցիսն՝ որ և գրեցին. և այսու զանազան ՚ի զ ով վաչայի թաթարովն մելիք Սահփան աղան յուղարկեցաք առ այդր՝ որ ի հասանելն յայդր՝ այնուհետեւ յարդ ելիդ իմ ընդ վաչային զպատուքէհատուն և թաթարին խորհրդակցացաս հանդերձ մելիք Սահփանին. զոր ինչ խարճարարութիւն լիցի՝ զպատուքէհատուին և թաթարին զ ատեմամբն ինքեանց ձեռամբ լրեանց խարճելոց են ի գրուանս. յարմելիդ ձեռնամուխ մի լինիս. զի նոքա լաւագոյն գիտեն զտեղիս խարճելոյն, և Աստուծով հաստատելոց է Տէրութիւն Սրբազան....ին։ և զայլ որպիսութիւն ի մելիք Սահփան աղայէն իմանալոց ես։ Անաղորմութեամբն Աստուծոյ Դանիէլեանք կորացուցեալ եղեն. և գերապատիւ չակոր աղային (Թօքալ կոչեցեալն) ի մեր կողմն չրջեցաւ և մնաց չանասիրութեամբ չատագովէ սրբազան....ի բանից չառաչանալոյն։ Ուրեմն մնաց աչխատասիրութեամբ՝ հոգ տարցիս ամենայն բանից ոլորտութեան և ժամաւ առաջ ծանուցցես սրբազան....ին և մեզ. որով միամտեսցուք. և այսու ամենայնիւ լեր աղէ ի Տէր ի սիրելութիւն։

ՍԻՄԻՈՆ

Սրբոյ գահոյն Աթոռակալ
և եղբ վչտամաչ վարդապետիս։

Մելիք Սահփան աղային և տեղւոյս մոլպաի Թուղթքն այժմ չեղեւ չղկէն։ Վասնոյ որքան կարելի է՝ հոգատար լինիս՝ ձեռամբ դեսպանին և միջնորդական հոգատարութեամբ Ազգիկովիչ Գէորգ աղային՝ զամենայն բան ի կատար հանցես. իսէ Թէ ի հիւսիսակողմնէն Կարապետ Արքեպիսկոպոսն եւս ժամանեսցէ չայդր՝ որ և զգիրդ անպատկաս առնելով լեր կրկին աղէ ի Տէր։ Արքայի Թուղթն երկու տակեցաք չնծայելն միատակ արար այնպէս մատոյց։

ԿԹ. *Թուղթ Երուսաղէմայ նուիրակ Գրիգոր վարդապետի առ Դաւիթ կաթողիկոս։*

(Յորում չիշէ զկաչառս վասն Սահփան վրացւոյ չղեցոյն ի Պօլիս)։

Գերապանծ մայր սուրբ Պահոյդ արժանավայել Պահակալի և երիցս երանեալ Աստուածընտիր ծնողիդ մերոյ, և Սրբազնափայլ Սրբազան վեհապետիդ մաքուր զարչապարսյն չորդ բաղձանօք համբոյր մատուցանեմ և զարդիւնարար օրհնութիւնդ մչտապէս խնդրեմ։

Ի ՌՄԵԱ ՚ի Ապրիլի 25։ ի կարին։

Ցետ որոյ լայտ լիցի մեծի տէրութեանդ՝ զի սրբոյ Գահոյդ Աթոռակալ և Սրբազնափայլ Հարազատն Սիմէօն Արքեպիսկոպոսն, ամսոյս Ը-ումն ժամանեաց ատ. որոյ ձեռամբն ընկալայ զբաղձալի նամակ օրհնութեանդ. և ընթերցեալ ծանեայ զամենայն գիտալ և ընթերցեալ բանսն, չնորհակալ եղէ զՀայրութեանդ բանսն, չնորհակալ եղէ զՀայրութեանդ Թենէդ։ Ապա և վերոգրեալ իրողութեանց եղելութեանց որպէսն ծանուցանել Տէրութեանդ. Զի վերոյիշեալ Արդին ընդ Մելիքին և էլչին գնացին առ փաչային. և վասն Թուղթն մատուցին նմա. և նա սիրով ընդունեալ և զինդիրսն կատարեալ, և զինքեանս յարգեալ է սիրով։ Ցետ այնր ի վաղիւն բարձրաչուք կոնդակ օրհնութեանդ ընթերցոյց չկնեցելոյն, և զպատուական անուն Տէրութեանդ չիչատակեցին և չիչատակի եւս հասեալ ասացաւ. որ և քահանայք և ժողովուրդք լսելով՝ մեծապէս ուրախացեալ փառս մատուցին Աստուծոյ։ Եւ Թէպէտ փաչային գիր գրելոյ ասաց՝ ուղարկել ի Պօլիս, սակայն փողթեալ խնդրեաց իւրն խզմէքի 17)։ բայց Շէհիր քէհատին մահտեսի Ցովհաննէսն բանին վերահասու գոլով՝ զի փաչային չայլ մանսիպ 18) գնալոց է. վասն որոյ Թոյլ ետ զի մի այնքան փողն ընդ վայր կորուսանի։ Ո՞չ սահաւասիկ Սահփան Արքեպիսկոպոս կայ անդ ի Պօլիս, ողորմութեամբն Աստուծոյ ընդ Գէորգ աղայիմբ ձեռամբ զեսպանին ի կալին հոգատարել՝ ձեռամբ զեսպանին ի կատար ելանիք բանն։ ակն ունիմք չայս մօտաւորքս ի Պօլսոյ աւետեաց լուր գալոյ, որ չայնժամ զրեալոց եմք մեծի տէրութեանդ։ Ահա ողորմութեամբն Աստուծոյ և Շէհիրքեահա ողորմութեամբն Աստուծոյ բարեհամբաւ հասու չորդոր աղերս լինելովն՝ բարեհամբաւ Ցակոբ Աղայն ևս ի կողմն Տէրութեանդ խորհրդակցել ճչմարտութեամբ չատագով է Տէրութեանդ։ Ընդ մեր Գրիգոր ծառալիդ չուրութեանդ չիչատակելն և չիչատակի եւս հասեալ ասացաւ. որ և քահանայք և ժողովուրդք զրեցեալ գոյր հասուցի։ և առ հէքս գրեցեալն ևս ընթերցեալ, մեծապէս չնորհակալ եղէ։ Շէհիր քէհատի մահտեսի Ցովհաննէսի չատատովութիւնն յոյժ չատ է՝ զկպ առ Տէրութիւնդ, որպէս լայտ է. զի Թէ նա չմուծէր կաչառել զդործակալս, Սահփան արհին մբնայր աստ չարգելս, բայց ինչ և իցէ՝ Թէ չորդորանօք և Թէ չողջերդութեամբ այնու Բձ։ի հնարեաց զբանն. եթէ այլ ոք իցէր Ռ։ի հաղիւ կարէր կատարել զբանն. և զի գիտես Տէրդ մեր զնանձարեզուքիւնն մահտեսի Ցովհաննիսին զի այլոց հարիւրիւ հոգացեալն սա քսան զուռուչով հոգայ։ Եւ զինչ երկարեցից, ասմ չօրէ լայնմանէ մինչեւ ցայժմս զկպ եղեալ խարճարարութիւնն հոգայ. և զիւն ոչ լայտնէ. քանզի ի մէջ քաղաքիս սա է առաւել չատագով Տէրութեանդ, վասն այն գրեցի Տէրութեանդ Թէ եձՁ զուռուչն այն չուղարկեցես, զի առաւել չատագովութեամբ չանասիրեսցէ. և զի ի Թղթի նորին՝ որ գրեալ էիր Տէրդ մեր՝ այդ եւս աւելորդ խարճ եղեւ, այնմ բանէ Թուի Թէ վիրաւորեալ է. ապա զայսպիսի հանճարեղ, գործունեալ, չատագով այրն՝ չէ պարտ ի ձեռաց Թողուլ և վիրաւորութիւն առնել. որոյ զչատագովական հաւատարմութիւնն և հարատեւութիւնն ի չիշեալ Չալբասըրեէն և ի զատութիւնն ի չիշեալ Չալբասըրեէն և ի Մէլիքէն իմանալք ընդ այլ իրողութեանց որպիսութեանցն, զի նոքա կենդանի և խօսուն կեր են։ Վերջապէս խնդրեմ զի զէնքս չվերջացուցանել ի քաղցր սիրոյդ և ի մաքուր մաղթանացդ և սիրարծարծ գրութեանցդ։ Որ և ազէ լեր ի Տէր ի պարծանս Հայկեան ազգիս և մանաւանդ սրբոյն Սաղիմայ նախրայ Դրիդոր և եղ վչտալի Աբեղայիս. Ամէն։

Նաեւ այսր չօրս ի Պալատիտս Ա. գիր եկն առ Շէհիրքեահեաին՝ որ ընդ իւր գրոյն հասանի առ Տէրութիւնդ իմանալոց ես։ Նաեւ ահա ասան հատ լիմոն չանձնեցի Ս. Արհուին, ընծայ մեծի Տէրութեանդ, անուշ արասցես և զնէքս ի Չալբական սիրոյդ չմոռանայցես։ Նաև Սիմէօն Արհուին ասացեալ եմ և ահա գրեմ եւս և խնդրեմ զի զմեր զէնքն հատարմաս յուղարկես ի Ղարս, առ մեր գանձապետ Զէլմուկեան մահտեսի Սահակն, որ հասուցանէ մեզ. զի պիտանացս ինչ ինչ բան գոյ՝ հանցուք. աղերսեմ չձանձրանալ՝ այլ ի սէր սուրբ Տնօրինական տեղւոյն ի կատար հանել։

Ե. *Թուղթ Գրիգոր Պատրիարքի առ դեսպան Միւշիւ Աղաթօն *)*

Հզօր անյաղթ... Ֆէրուխեան փոխանորդ դեսպանի Միւշիւ Աղաթօն դերապայծառ յարդելոյ, եւ Աղգի մերում և մեր ճըշմարիտ բարեկամի, Քրիստոսաձիր ողջոյն, սէր և Աստուածապարգեւ օրհնութիւն մաուսցի պատուով։

Գերապայծառ մեծութեան ձեր յայտնի լիցի՝ որ ազգ մեր աւելի քան զերկու տարի՝ վասն ի յարևելեան յերևան եղեալ սուրբ Էջմիածնի ծայրագոյն Պատրիարքութեան և կաթուղիկոսութեան՝ բազում նեղութիւնս կրեաց մինչև ի ժամանակս մեր. որ այժմ ողորմութեամբն Աստուծոյ՝ և արդար իրաւամբ Օսմանեան Ֆէրուխեան հաղիւ կարացաք հաստատութիւն տալ նորա սուրբ հռչակաւոր Աթոռոյ կաթուղիկոսութեան՝ և մեք գրեցաք ամենայն քաղաքաց Հայոց՝ վարդապետաց և ժողովրդոց, (զի) ընդ մեզ համակամ հաճեալ ընդունեսցին զարժանաւոր Դանիէլ Կաթուղիկոսն, և կարդասցեն զանուն նորա յեկեղեցիսն. որ ամենայն ուրեք հնազանդեցան թագաւորական հրամանի և մեր բանիցն։ Բայց ի Զմիւռնի եղեալ Մարտիրոս վարդապետ ոմն՝ անհնազանդ եղեալ արքունական հրամանի և մեր, վասնորոյ երիցս սիրով զբրեցաք հետևիլ ամենայն քաղաքաց Առաջնորդաց, և ոչ կամեցաւ։ Ուստի խորհրդով իշխանաց մերոց պատշաճ համարեցաւ թագաւորական հրամանաւ առաքել զնա ի սուրբ Աթոռն՝ յորմէ եկեալն էր։

Եւ ըստ սրում ի Զմիւռնի բազում գոնցօլք կան, վասնորոյ իւրաքանչիւրոց դեսպանաց ասեմ՝ զիր առաք առ նոսա, զի մի ոք ապստամբին այնմիկ և կողմնակալացն տէրութիւն արասցին. որ ամենայն ի պատճառս բարեկամութեան սիրով վարեալ ևն։ Սակայն այժմ լսեմք հաստատ զրութեամբ՝ թէ ձեր մեծութեան գօնցօլն անդ տէրութիւն առնէ ապստամբ Մարտիրոս վարդապետին. յազգս որոյ աղերսեմք մեծութեան ձեր՝ եթէ և յարդութիւն ձեր հաճեալ էք կամաց գօնցօլին, մեք ըստ ամենայնի հնտուղ եմք կամաց ձերոց. իսկ եթէ ոչ, ողորմութիւն արարեալ հրամայեսջիք սմա և ընդ սմա եղեալ բարեկամին մեր Ալրոեան պարոն Մարդարին սիրով վարիլ և ոչ տէրութիւն առնել ապստամբ Մարտիրոս վարդապետին և կողմնականացն իւրոց՝ և զերապատ մեծութիւն զո լիցի ողջ՝ ի մշտնջենաւոր բարեկամութիւն

Գրիգոր Պատրիարքիս Հայոց։

1802. Ապրիլի 29.

---

*) Օրինակիմ յիսկականէն գրեալ է Մանուէլ վարդապետէն, որոյ վերայ և գրեալ էր ի Ֆառանէն՝ «այս գիր յերկոցիս գնալոց է ի Խոզիսլ մանասի Սահեան Ամիրայէ որդւոյ Երեմիա աղային՝ որ թարգմանեալ առցէ ի տէրէն, առ որ գրեալ է և թէնգէրէ»— (Ե. վ. Շահն.)։

(Մելտոն Արգութեանցն գրէ առ Պաւիէն յղել Իվանէ Մարդարին և Մելտոնին զլաս, և և վասն սրումն՝ թէ ի Պալալիսոյ գիր երէք և դարձաւ, գնաց ըմբռնեալ)։

*չէր պարզապէս բանն՝ չեղեւ բաւական ի հանգստացուցանել զմիտս, մանաւանդ մինչ Աղայ Խիթօյեանցն և մեր հաւատարիմ նորոգ միաբան Անտօն վարդապետն ևս գրեն, թէ յորժամ եկեսցէ Ղրամատն և կամ Հրամատն կայ սերական յատկապէս առ կնօրինն, յայնժամ առաւել յօժարութեամբ ունկնդիր լինի զբրուածոցդ՝ և զգանս գնէ հանել զԽաչիմն ի սուրբ հարանարանէն և այլն։ վասն ամենայնի առաջնոյն ծանուցեալ եմք ի 26 մարտի. իսկ այժմ միայն զայս ծանուցանեմք՝ որ Պաւիէն նոյնպէս ամրագոյն ի յառաւութեան իւրում առնջէ և չարչարէ զողորմելի միաբանսըն, անկեալ ի գրուենս Վարսայ, Ալաչկերտսըն և կարնոյ փաշայից զօգնութիւն խնդրէ. որ և Ղարսայ փաշայն առեալ նաղդ զքսակ 20. և վասն 60. քսակի ևս չհոսսայ եթէ յաջողեսցէ վասն հաստատութեան Դաւթի, և առեալ նոցա զգիր և զմահեր, գրեալ էր մեզ թէ՝ թողութիւն արա, զի Պաւիէն չղեալ էր մեզ 20 քսակ, և մեք ոչ կամեցեալ կորուսանել զայն՝ հասուք ի ձեռս ևկողային դիւդիւկ մի և առաք զգրասն. բայց վերստին սէր բարեկամութիւն մեր ընդ քեզ է և աչն։ Եւ երկրացիքն ևս բազում կնքով զայս մանաւ էին չղեալ մեզ՝ թէ բանութեամբ կնքեցաք զմահէրն Պաւիէի, և ասա ի ներքոյ Մահէրին ևս նշան։ կեցաք թէ հրամայ Մահէրին ևս նշան։ կեցաք թէ հրամայ նաև փաչային եմք կնքեալ զի մի խաբեսցին սէր բարեկամութիւն մեր ընդ քեզ է և զայն տեսցեք ի գրեալ բանիցն և այլն. և յաւուկ յաւուկ գրով ևս նշանակեալ էին թէ 20 քսակ ետ, և վասն այն հրամայեաց մեզ վաչային կնքել և այլն։ Զորս զամենեսին զբրեցաք վաչային և իշխանաց չղեցաք խաբութիւնս փաչային և իշխանաց չղեցաք խաբութիւնս զայն ի Պօլիս, և ասա օրինակ մի ևս առ սէկոյ

Ծառայ և որդի սրբութեան ձերոյ Ներսէս Արեզակ *) պարտուիմ օրհնութեամբդ զհամբոյր մատուցանել մաքուր նրբանաց ոտիցդ, յաւէրժ մաղթէ՝ ընդ որում և աչքն Հարազատից մերոց տէր Մինաս և տէր Մելքիսէթ խոնհմաչատ քահանային բազում սիրով մատուցանեմ զողջոյն և օրհնութիւն։

ՀԲ. Թուղթ Թիֆլիզեցի Տէր Սահակեան քահանայի առ Դրիզոր սեւաւորն Ցուսէփ կաթուղիկոսի. լի ամենայն զրահանութեամբ առաքեալութեան.

Սրբազնագունեղ Արքեպիսկոպոս Ռուսաստանու Հայոց իմ ողորմած Տէր.

..... Իմ առ սրբազնութիւն քո լեալն վերն յապրիլի 15. մատուցեալ եմք. ի ձէնջ գրեալ մարտ 15-էն թուղթն որ (առ) մահտեսի Միքայէլն տեսի և գիտացի զանցուն տեղւոյն, և ընդ նմին և ես մինչ ի վառօդհանէն առ մահտեսի Աւաքեայն 19) մնալի զսոյն Զաքկին կատարել անդ՝ ըստ որում չտնէին Քահանայ. յաւագ չարաթ օրն եկեալ էջմիածնայ Սահիանոս Եպիսկոպոսն որ է Թիֆլիզցի, և էր դասապետ և ժամասաց յԱթոռոջն. ըներեալ էր ընդ իւր քանի ժանտարս և կոնդակս զօրաւոր քանիւք հինսեալ, և մանաւանդ մի ևս ի միաբանից և լիշխանացն առ Դանիէլ խառնակիչն՝ որք գըրեն թէ՝ ոչ երբէք ընդունելոց են զնա ի կաթուղիկոսութիւն, և եթէ ոչ հրաժարեսցի ի նոյն մտացն, նզովիւք հանելոց են ի միաբանութենէ իւրեանց և յորդիութենէ Աթոռոյն։ Բերեալ էր և թուղթս առ իշխանս. թէ առ Թշնամիսն և թէ առ բարեկամն, ևս եկեալ ի գիւղն՝ և ընդ իս եկեալ եպիսկոպոսըն, և առաջնորդելով նմա զնացաք առ նոսա, և տուաք զթուղթսն. բարեկամքն ուրախացան, և Թշնամիքն ի սուգ մտին։ Եւ մինչ ժողովուրդքն երկիւղ ունին ի վառնգի Թշնամեացն, ոչ ախորժեն զեպիսկոպոսն ի տունս իւրեանց տանելու։ Վասնորոյ ես երեմն յամենայն ուրեք և խօսիմ զհարկաւոր խօսելիսըն։ Ցես տէր իմ զսատիկ երկիւղն նոցա. որք ունին ի խռովչացն և չառաջնորդէ իւրեանց Յուդայաստարաս Պատրիարքէն, զի ոչ կարողացան ժողովել ի (մի) վայր և ընդհատուլ զմանաւր միաբանիցն և զգրեալսն ի տունս կաթուղիկոսէն, զի մի զուցէ Տէրութեանն այլ իմն կերպ ծանուցանն խռովիչքն, որպէս թէ մեք զԴաւիթն Ռուսաց Տէրութեանն է չատագով և Դանիէլն Օսմանցւոց. վասն որոյ որ ոք զԴաւիթն ոչ արտաքսէ և զԴանիէլն ոչ ընդունի՝ նա Ռուսաց կողմն է։ յերեսս նու խանէն եւս զեսպանն թուղթ ունելով առ տէրութիւնս Օսմանցւոց զօրաւոր բանիւք, մատուցեալ է թէպէտ՝ բայց զեռ պատասխանն չէ առեալ՝ վասն իւրեանց բազում մեծամեծ զբաղմունս ունին՝ որ լսատամբ վաշայիցն. այլ յուսադրեն թէ կատարելոց են զխնդիրն երեսս նու խանին։ Պատրիարքն և խռովիչքն ի մեծ տարակուսանս կան և երկնչին յոյժ ի ժողովրդենէն. վասն որոյ անցեալ կիւրակէին առ յերկիւղին օ֊ֆէցիալ և սօլդաթներ բերեալ կացուցին առ դրան եկեղեցւոյն, և մատսան ժամուն արձակեալ եղեն ի ժամուն, որ ի հասարակ յայլ կիւրակէին Բ ժամուն արձակեալ լինէր. այնքան չատափուճութեամբ կատարեցին զպօմման և զպատարագն, մինչ զի վերատեղծեալն ևս ոչ ասացին, և ոչ քարոզ եսուն, որպէս սովորութիւն է միշտ քարոզ յայլ ամենայն կիւրակէս՝ քանզի երկնչէին կամեցան չատ աւարտել զպատարագն որքան գեռ ժողովուրդքն չեն յաճախեալ. խռովիչքն գնացեալ առ նախարարութիւնն Ալբայինն, այսինքն խորհրդարանի անձինս՝ խնդրեալ են թէ՝ հրաման լինիլ Դանիէլի յիշեքիլսայն Բայազիտու և կամ ի սուրբ Կարապետի վանքըն նստիլ. նոքա հարցեալ թէ՝ չատ քան զայս և երբեմն պատահեալ է ժամանակաւ այդպէս լինիլ. խռովիչքն պատասխանեալ են թէ՝ ոչ. նախարարքն ասացեալ են՝ ուրեմն այժմ ևս այդպէս լինիլն ոչ լինի։ Ապա տարակուսեալ աւեն, էջմիածին Ռուսաստան գան՝ և մեք ոչ կամիմք անդ լինիլ կաթուղիկոս. պատասխանեալ են թէ՝ այդմ այդպէս լինելն խռովութիւն բերել և այլն։ Դանիէլն երդեալ փաշային տեսութիւն գնալով. ի վատամտութենէ յաղթեալ որպէս թէ Աստուածացեալ է՝ (Եղէկ 20) քաշելով և ի վարդարեալ ձիս նստելով, չատչոյ 40. քառն աշխատող ունի.քայց ամենայն վասն քո է որ այսպէս կըջանայ։ Աստուած օգնական եղիցի եւ աշխատանքն մի ունայնասցի.... ի Նախիջեւան եւս գրեցաւ այսօր, որեւ նոքա տեղեկացեալ անցեցն աստ, գուցէ զարթիցեն։ վասն եպիսկոպոսի ի տունս իշխանաց չտանելն՝ մի գուցէ տրտմիցիս. չերթալն բարւոք է քան երթալն. քանզի չգիտէ կէչպն խօսելոյ, ես բաւականին խօսիմ եւ ծանուցանեմ եթէ որ յաջողեսցէ Տէր։

Մնամ Սրբազան Տեառնդ՝ ծառայ եւ որդի

ՍՏԵՓԱՆՆՈՍ ԲԱՀ. ՏԷՐ ՅԱԿՈԲԵԹԻՆԵԱՆ 21)

1802. ի Մայիս 1.

ի Կաս Պօլիս։

«Պայծառ իշխան Բարսեղ երանելւոյն մերոյ ողջոյն ունիմ...։

*) Որ զինի Յոհաննէս Կարբեցւոյն ընտրեցաւ ի կաթողիկոսութիւն, Ա. վ. Շ.

հանայս և հարիւրաւոր իշխանս ընծայացս նելով է գնացեալ, չառաջէն գաւազան կրել տալով։ Փաչայն առ այս սրտմտեալ՝ զմանս իշխանս և քահանայս ի կապանս է մատնեալ, և կամ՝լով զմանս կախել ընդ ունկն, և հրամայեալ է զԴանիէլէն ըմբռնել. Դանիէլն փախուցեալ է ի Բայազիտ. և անդ եւս ոչ կարացեալ մնալ, փախուցեալ է ի Բաղէշ, որ է Բիթլիզ, որ է Քրդստան։ Յէրզրումայ փաչայն առ այս պատճառի Բ֊ն. քէսայ տուգանք է առեալ, և ապա արձակեալ զըմբռնեալսն։ Ժողովուրդքն ի մեծի վրդովման են. այլ սպասեն թէ կայ ի կայսերէն քննեալ գործքն Դանիէլին և Եփրեմին, հաստատեսցի վերատին կաթուղիկոսութիւնն. և կամ յներեանու գեսպանին գրովն և խնդրանօքն հրամայեսցի ընդհանրական ժողովք լինիլ մասարն և կոնդակն ընթեռնանիլ. և ժողովրդեան կամք հարցանել և վերատին Դաւիթն հաստատեսցի. իսկ եթէ յերկոցունց ևս զուրկ մնասցեն. ապա յայնժամ անճարացեալ վըտանգն (յանձն) առնուցուն, և բողոք բարձցեն առ թագաւորն՝ ընկենուլ զպատրիարքն. որ թէ կարողասցեն՝ խօսել վասն կաթուղիկոսութեան։

Յանուն իմ զանգատեցին առ դեսպանն, որպէս թէ յամենայն ուրեք առ իշխաղն գնամ և չատագովեմ զԴաւիթն, և հակառակիմ Դանիէլին, և աստ պատրարքին. վասնորոյ եւ առ այս Դանիէլեանք վասն եպիսկոպոսի ի տունս իշխանաց չտանելն՝ մի գուցէ տրտմիցիս. չերթալն բարւոք է քան երթալն. քանզի չգիտէ կէչպն խօսելոյ, ես բաւականին խօսիմ եւ ծանուցանեմ եթէ որ յաջողեսցէ Տէր։

Մնամ Սրբազան Տեառնդ՝ ծառայ եւ որդի

ՍՏԵՓԱՆՆՈՍ ԲԱՀ. ՏԷՐ ՅԱԿՈԲԵԹԻՆԵԱՆ 21)

1802. ի Մայիս 1.

ի Կաս Պօլիս։

«Պայծառ իշխան Բարսեղ երանելւոյն մերոյ ողջոյն ունիմ...։

ՀԳ. Յոհաննագիր մի *)։

Պատճառ գրոյս այն է որ ի ՌՄՄԱ թուին և ի մայիսի մուտն, մեք սրբոյ Գահին էջմիածնի բնիկ միաբանք Աստուածատուր և Բարսեղ վարդապետաքս, վասն անցեալ խռովութեան որ եղև ի մէջ մերս միաբանութեան ընդ գերերջանիկ վեհապետի Տեառն մերոյ ի Թէլադրութենէ չարին սատանայի և ի նորին արբանեկացն, չաղագս որոյ գրեցաք զայս թուղթ քանի գլխով. նախ՝ Դանիէլ վարդապետին կամ իւրայնոցն, երկրորդ՝ Եփրեմ վարդապետին կամ իւրայնոցն, ոչ թէ զրեմք առ նոսա, և ի նոցանէ թուղթ ոչ առնումք. և եթէ պատասխիցի ի նոցանէ առ մեզ թուղթ գայ, թուղթն այն անլոյծ կնքով մատուսցի ի սպաս նորին մեծութեանն։ Երբորդ՝ եթէ դարձեալ չանդգնիմք որպէս չանդգնեցաք՝ թէ զսա կաթուղիկոս չեմք ուզիր, և կամ ի չիշխանութեանս նորին խառնուելոց լինիմք, և կամ ի միւս անգամ այսպիսի բանս՝ միաբանից լեզու լինելով գասնիմք ընդ նոսա, մեք իւրաքանչիւրքս հինգ հարիւր թուման տալոյ լինիմք խանին։ Ի կողմանէ Աստուածատուր վարդապետիս՝ Անտոնի որդիքն Միքայէլն և Զաքարն, ի կողմանէ Բարսեղ վարդապետի՝ Թաղէոս վարդա-

*) Տաճկերէն «էլչինդն էյմիտիմ. թիւթինա տի կէօրիյօրում. «այսինքն ձեռնէն չկերայ, ծուխին մէջ կը տեսնեմ Ց. ք. Մ.

*) Օրինակեմ գայս ի գաւազանէն գրեալ ձեռամբ Ներսիսի Աբգ եպիսկոպոսի. ն. վ. Շ.

պետի եղբայր Յարութիւնն և Ռէթէոս վարդապետի եղբայր Ներսէս և Յովաննէսեան եղեն զամին 22). գիտութեամբ Մէլիք և Իւղբաշի Աղալիցն գրուեցաւ այս գիր՝ և կնքով մերով կնքեցաք և տուաք նոցա ի միամտութիւն։

Նաղիր Նովրուզ։ Մէլիք Աբրահամ։ Իւղբաշի Գաբրիէլ։ Աստուածատուր վարդապետ։ Բարսեղ վարդապետ։ Այլ բէկ։

ՀԶ. Թուղթ Դանիէլ կաթողիկոսի առ Անտօն վարդապետ

Յիսուսի Քրիստոսի ծառայ Դանիէլ և չնորհիւն նորին կաթողիկոս...

Սիրեցեալ որդւոյ իմոյ Անտօն խոհեմառատ և չնորհափայլ վարդապետի. որում և գիտութիւն լիցի. զի ի 16 ապրիլի գիր եհաս առ մեզ ի նորին ամսոյ 28 որով ծանեար զնարկաւորսն։ Դրեալ էիր առաքել զներսէս վարդապետն. այլ քանզի Յօհաննէս կենդանի նահատակ արխիեպիսկոպոսն եկն յայդր, ոչ ևս յօժարեցաք առաքել զնա, մանաւանդ զի ի վերայ Երեանու ժահ սորին է գալն յահ թշնամեացն, որք միշտ արեան ծարաւի են նորա. և ի վերայ Ղարսայ՝ հաղիւ գնայ 15. և ի 20 աւուրս. նմին իրի ի տեղի նորա յայտնեցաք օժանդակ լինել ձեզ լիչեալ Արհնոյ։ Վասն տէր Մովսէս հաւատարմին մերոյ զիաչ և զվկայական խնդրելոյդ, գրեցաք ևս Առաջնորդ Յօհաննէս վարդապետին հանդուցանել ըստ պատշաճին որպէս յաջորդ մերոյ, քեզ ևս գրեմք զի ընդ նմա ի միասին խորհրդով արասջիք, որպէս և պարտ ու պատշաճ իցէ։

Ի Պալաղիտու քաղաքէս եպիսկոպոսաց և վարդապետաց, քահանայից և իշխանաց կնքով՝ զմանէր հաւատարկական մատուցին առ Յօրապետան, և լղկեին ի ձեռս քո, զի զու մատուցես որպէս արժանն է. և ևս զբրեմ, եթէ ոչ կամեսցին զոքա հալիլ յայն ուղիղ ակնարկութեամբ, բանիւ նոյն հաւատարկութեանն մատուցես զայն առաջի Աթոռոյ Կալսերական մեծ ազգմութեանն՝ առաքելով ի ձեռս Եփրեմ Արքեպիսկոպոսին և ազայ Մինասին. քանզի այսպէս է խնդիր զրոցացն առ քեզ, որպէս և ծանուցեալ եմքս, և հարկաւորեմք առնել ըստ խնդրոյ նոցա։

Եթէ ոչ կամեսցեն զոքա յօժարութեամբ լսել հաւնկնդիր լինել որպէս հրամանակատարք կայսեր. յաղագս Ղրամատին թէ զինքդ եղև և ձեր մնաց և յաղագս այդ իշխանաւորաց պարզ գիտաւորութեանն՝ թէ օժանդակ լինելոյ են մեզ թէ ոչ. կամիմ օր յառաջ ծանուցանել ըստ ամենայնի պարզապէս գրութեամբ. և ևս զինչինչ խօսեցին զոքա ընդ Գաւթին կամ Գաւթին ընդ զոսա. և զինչ մտածմունք իցեն առիթք խարբալելոյ զմիաս զոցա. կամիմ և զայս բարւոք հետամտութեամբ տեղեկանալ և ծանուցանել։ Մեք ևս եթէ Տէր ներեսցէ և յաջողեսցէ, ունիմք ի մտի կատարել զնանդէս օծութեան մերոյ՝ երևման աւրբ Թաչին ոծոյ։ Ամոռակալ Սիմէօն վարդապետն որ Գաւթի հրամանաւն ընդ Երևանու խանի փիչխան տաճկին գնացեալ էր ի Ղարս և տեղւոյս փաչային մատուցանելով զ20 քսակ, առեալ էր հրամանաւ նորա մահսար յաղագս ջատագովութեան Գաւթի, անդուստ ևս անցեալ և գնացեալ էր ի Կարին. խոստացեալ էր և կարնոյ փաչային 60 քսակ. բայց չէր կարողացեալ հոգալ ինչ, և գարձեալ էր լեռս ունայն։ զամսոյն ապրիլի 26։ Ղարսեցիք ևս գրեալ էին առ մեզ զմահէր. ահա զօրինակն լղեցաք առ ձեզ՝ և նախագտարն ի Պօլիս, հանդերձ իշխանաց և փաչայի յատկական գրովքն, որովք գրեալ էին պարզապէս թէ 20. քսակ էր լղեալ և ոչ կամեցեալ կարուսանել զայն՝ եառաք ի ձեռս նոցա զ ի ւ ա ւ ւ ի 23)և առաք զդրամն ևս։ այլն։

Սրբոյ Աթոռոյ միաբանից ի Զաւկիա անցքն՝ դիտեմ զի լուեալ իցէք. բայց և մեք ահա առ մեզ լղելոյ զօրինական լղեցաք առ ձեզ, զի ընթերցջիք և առաքեսջիք առ Յօհաննէս պանծալի Արհի առաջնորդն, և նա տեսցէ և լղեսցէ առ Եփրեմ արհին։ Այլ և յամենայն լիւրաքանչիւր ժամանակս հետզհետէ գրութեամբ ծանուցեալ եմք սիրել։ զոյդ այլ և զուք ամենայն արիութեամբ ջանադիր և անձնադիր լինիք ի վերայ եղբարց և հարցն օրինաց և Աստուած ոչ կորուսանիէ զվարձս աշխատութեանց ձերոց։

Ողջ լիր ի Տէր, և չնորհք սրբոյ հոգւոյն եղիցի ընդ քեզ միշտ. ամէն.

ՌՄՂԱ. Մայիսի 5. ի Պալաղիտու

Ներսէս արեղ։ ի բաղում կարօտիւ պարանոցապար համբուրիւ ողջունէ զողջութիւնդդ, և կայ վասն հզօր զօրութեամբ առաւել ճոխանալոյ ձեր միշտ զօրաւոր։

ՀԷ. Թուղթ Մանուէլ վարդապետի առ Ներսէս վարդապետ

Փառեալ ի պարանոց ցանկալի եղբօրդ իմոյ Ներսիսի վարդապետի ողջունեմք։

Առաջին և յետին գրութիւնք ձեր... հասին առ մեզ. . իսկ որ ինչ յայս ելոյն եղելութիւնք թերևս այլք ևս գրեն. իմն առ եղբայրդ եղիցի կշռելոյ ևնթակայ։ Նախ կոթողեանն՝ Սահմանն վրացին, մահել ի 12 ապրիլի դէպուղիղ գնացեալ առ կողմնակիցսըն Եաղլի Գէորգին, (Աղալէկեան) որով ներկայացեալ դիսպանին, որոյ բանիւ զօրացեալ՝ զոր ինչ կամեցաւ խօսիլ՝ անարգեալ արքանեկօքն հանդերձ խօսեցաւ, և լցոյց զքաղաքս վերստին այլաձայն հնչմամբ։ Յաւուրն յանուսիկ չատ չանացն գնալ միանդամ առ դիսպանն երկու մարդով, ոչ կարացին հանգուցանել զհրամայողն մեզ. վանորոյ աճէր և զօրանայր խարդախութեան նորոյ աճէր և զօրանայր խարդախութեան նորա բանք, առ խառնիճաղանճս, մինչ զի յապրիլի 27. յԱչխարհամատրանի կիւրակէի յապրիլի 27. յԱչխարհամատրանի կիւրակէի յառաւօտն՝ սնոտի կասկածանօք կանուխ սկսեալ զժամերգութիւնն, քանի մի պահանայս կացուցեալք ի կողմն եկեղեցւոյ և զարդ ոչ ունիք առացեալ, յառաջ քան զտաղորական ժամանակն արձակեալք յեկեղեցւոյն, որ աստուիսք յաճախեաց ի հասարակութիւնն քանի մի օր։ Որ ողորմութեամբն Աստուծոյ չորեքշաբաթի օրն որ էր 30 ապրիլի. եկեալ հասին բազում գրութիւնք սըրբոյ բազան վեհին և ձեր. զորս տարեալ եմ մատուցեալ իւրաքանչիւրոցդ՝ և այլն որպէս վկայէ ուշիմութիւն քո՝ այնպէս վարեալ։ Կարկեցան չարալուղիչն բերանք, բայց սպասէին գալստեան փօշոյն, զի մեծ յոյս ստացեալ էին ի Գէորգէն. և այս ի գերև եղ ի 6. ամսոյն ի գալ փօշոյն. և լուան թէ ի Տնտեսի կիւրակէի օրն սկսեալ է լիչատակել յամենայն տաճարս Աստուածոյ՝ ամենապատուական անուն Տեառն մերոյ, և մարդ ամենեքեան ընդ լծով խոնարհութեան թէև ի կիզծ. բայց Աստուծով ևս մեր առանց վնասու ժամանակաց ի Նաւահանդիստն առ այժմ երկրորդ՝ ամսոյս 5 եհաս գիր ի սրբազան եփրեմ արհւոյն ի մարտի 11. անդ գրեցեալ. որով ծանեաք թէ և ի 16-ին գրեալն եղեալ է ի փակէթ դեսպանին, և հրաման էր մեզ գնալ և խնդրել, զոր իմ ընդ Տէր Աւետիս և Տէր Մելքոն Քահանայից գնացեալ ի Պէօլիւկբէրէ, ներկայացեալ նմա, զրոյն պատճառաւ բազում ինչ խօսեցաւ. և թարգմանն մեր եղև մեծ փօնթօն թարգմանի եղբայր Պետրոս փօնթօնին։ Բանից սկիզբն կալայ յառաջագոյն զիւր ասացելոյն թէ՝ ես այսուհետև Պանիէլ վարդապետին բարեկամ եմ և թշնամւոյն թշնամի. ես խնդրեցի հաստատուն մնալ ի նոյնմիտս, և բանք չատ. բայց ինքն ոչ կարաց ծածկել զծածկեալ նենգութեան ի սրտին։ Իրրեւ ասացի թէ այս ամենայն տարաձայնութեանց պատճառ Գէորգն է. ասաց երկար առարկութեամբ թէ՝ որպէս զուք աստ ընդ վայր զԳէորգն առեալ ի բերան բամբասէք, նոյնպէս և Եփրեմ Արհին յանկոյս ի մէջ քարոզի զիս ի բերան առեալ է թէ՝ դեսպանն է պատճառ ամենայնի. ևս զինչ արարի նմա։ Պատասխանեցի քաջ լինի այնպիսի խոհական առն առնել ըստ այդմ սարսի ինչ. բայց ծանուցանողք սերութեանդ նենգութեամբ սրտի պատրեալ այդու բանիւ զմնծութիւն քո չատելութիւն ի մեր կողմն չաժել Չանացեալ են զքեզ. և այլն։

Բայց եղբայր, տես թէ քանի զգուշութեան պէտք են մեզ առ ժամանակ ինչ, և ունիմք մեք յայսկոյս ոչ զոք. զի որպէս յաւուրս սրբազան տեառն մերոյ ի վէքիլէն սկսեալ մինչ զխոհարարն անզգոյշ և անհոգ սկսեալ մինչ զխոհարարն անզգոյշ և անհոգ էին. նոյնպէս և այժմ. այլ արասցէ մեզ Աստուած. ևս զինչ կարեմ առնել. ևս ի պատուած. ևս զինչ կարեմ առնել. ևս ի պատուած. ևս զինչ կարեմ առնել. ևս ի պատ

հաստատուն հոգս հոգալ վասն պատրիարքութեան տեղւոյս, զի նմին համարձակելոյ ժամանակ գայէ սա՝ առանց կարծեաց յորդալի արկանէ զՊատրիարք Հայրն մեր, զի յայն օր լիշեաց կրկին զանուն Յովհաննէս վարդապետին ըստ առաջնոյն. թէ ես կամիմ ի մէջ ազգի ձերում սէր և միաբանութիւն լինիլ, և հրաման կայսերն է միաբանութիւն լինել ի մեզ, և Յովհաննէս վարդապետն ի զուր դատապարտեցաւ. ես ասէ այժմ ոչ ունիմ ասել ինչ՝ սպասելով մեծազօր կայսեր հրամանին ցայնժամ ասացի՝ ողորմութեամբն Քրիստոսազօր կայսերն Ղրամատն եկիալ է և անուն Տեառն Դանիէլի լիշատակեալ է յամենայն եկեղեցիսն. և հրաման է կնօրինէն հոգ տանել գործոյն մերոյ։ Իբրև լուաւ զայս՝ Թուլացան բանք նորա և ասաց. եթէ եղեալ է մեզ պինդ կարիմք առնել, այդ է գլուխ ամենայնի, և ես առ որ լինի հրամանն նորա, նմա լինիմ օգնական։

Զօրըորդ՝ որպէս յայդրէն դաւաճանն՝ ի պէտս աղքատաց և սրբոյ տաճարին Աստուծոյ ժողովեալն, հարիւրաւոր քսակիս վասնէ և խոստանալ հեղհեղակ վասնէ, և զՅօհաննէսն դարձուցանել ի պատրիարքութիւն. նոյնպէս և մարդերս *) վարդապետն Զմիւռնիոյ և համախոհն անդ եղեալ իշխող Չէլէպի Աղայ ասացելոյն՝ զերկու գիրս առեալ մինն առ ծովի իշխողն և միւսն Ֆէհիւ բէկին, որպէս թէ հանեալ պիտակս **) Մարտիրոսին և արացին զնա Պատրիարք, խոստանալով տալ մինչ ցերեկ հարիւր քսակ դրամոյ։ Խոստմունքն լուծին մնացմանց և Տէրութեանն չէջէր. հարիւրն՝ վասն Յոհաննու, հարիւրն՝ վասն Մարտիրոսի, և հարիւր սակս դաւաճան օձին, որովք պրկիէ սարսեցան ոսկերք մեր, և մերձեցան բնկանիլ մէջք մեր, հասեալ յայն վտիտ աստիճան մինչև յուսահատ լինիլ բազմաց, դասելով զկոչմնականութիւն դևապանին և զբազում դրամոց խոստմունս։ Այլ Աստուած որ կրէ ի հզոր ձեռին իւրում զսիրտ անբուժականց և պետութեանց, ի ձեռս որոց՝ զորս մեք քաջ գիտեմք թէ ի մերազնէից և թէ տիրականաց սոցա կառավարչի, գլուխ զչար

*) Փոխանակ ասելոյ Մարտիրոս։
**) ԻՔԼագ՝ տճկ. գիր ազատութեան։ ց. ք. Մ.

խորհուրդ Աքիտոբէլեանց և վերստին նոր հաստատեաց զԱստուածընտիր վեհապետիս սրբազան Տեառն մերոյ, և ի սոյն օրէ ունիմք ի ձեռս մեր զերկու հրովարտակ արքունի, մինն յաղագս ս. քաւարի կորստական Ստեփաննոսի, որ բերցեն ի Պալաշիտ, արկցեն ի ներքոյ իշխանութեան սրբազանին, որ առցէ զնաչխէն սրբոյ Աթոռոյն. սակայն տակաւին ոչ արկաք ի գործ զնոյն հրաման, սպասելով նշանելոյ խանի մարզոյն աստի, առ որ եւս պատասխանի արարին եղանել, և եռաւ գիրս պատասխանի՝ ընդ իւր բերեալ գրոյն. այսպէս թէ՝ յառաջ և յետ ազգաւ ընտրեցաւ Դանիէլ կաթուղիկոսն. էր վասն և Տէրութիւն մեր անդառնալի հրամանաւ զնա հաստատեալ է լինել բոլոր Հայոց ազգին կաթուղիկոս. և զԴաւիթ վասն դաւաճանութեանն հերքեալ ի բաց մերժեաց յայսմ իշխանութենէն, և այլն։ Աստուծով ի միջի քանի աւուրցս զկնի գալոյ այլազգայն հանեմք և զվրացին ցանկացեալ վաճառքն։ Այլ ես միւս հրովարտակ չնորհեցաւ մեզ թէ՝ սնազլուխ ոք ի միաբանիցն Էջմիածնի եթէ առանց կնքառնակ Թղթոյ Դանիէլ կաթուղիկոսի Հայոց ուր և գայցի, պատիժ կրեսցէ և զարձցի լետս գնալ յԱթոռն. և Դաւթեանք մի քնաւ համարձակութիւն գացեն ի Տէրութիւնս մեր. որպէս ապա այս հրովարտակ քանի մի օրինակ գրեալք՝ և յամենայն ուրեք առաքելիք են առ ի չայտ առնել ի դատաստանին. և օրինակ մի եւս առաքեմք առ Եփրեմ Արխին։ Որոնք ձեր այսպէս գիտացեալ՝ դահանալով զԱստուծոյ հրաշագործողէն առօթս առնելով վասն հոգւով չափ աշխատացաք, լերուք պղջք ի պարծանս Տեառյի սրբոյ բազան Տեառնս և եղբօր քո.

ՄԱՆՈՒԷԼ ՍԵԻԱՒԻՐԻ

1802 մարիս 9
ի Պալատ (Կ. Պոլիս)

ԽՋ. Թուղթ Աղ. Կուրակինի առ Դանիէլ կաթողիկոս

Բարձրասլաճեան և Ամենապատուելի Դանիէլ Պատրիարգ

Նորին կայսերականի մեծութ(ւն)ն՝ Ամենաողորմածագունեղ Թագաւորն իմ, բարեհաճելով զիջանել ընդ խնդիր ձեր, որ առ նորին մեծութիւնն մատուցեալ՝ առ իս ժամանելովն ի ձեռն աստ դառնելոյ Հայոց Արք Եպիսկոպոսին Եփրեմայ, Ամենաբարձր չնորհիւն լօժարեաց արժանացուցանել զձեզ և համայն Պատուելի Ազգն Հայոց՝ Ամենաողորմ դրամատիս այսինքն իւրոյ մեծապարգև հրովարտակիւ, ընդ սմին և չնորհել Ձեզ 30 դազ զար ճոթ, 50 դազ բողումնիթ. զորս առ ի հասուցանել ձեզ՝ յանձնեցեալ է լիշեալ Արք եպիսկոպոսին։

Ուստի գտանելով և իմ ի նորին կայսերական մեծութեան՝ զբարձրագոյն երևելի հովանաւորութիւն որ առ Ձեզ և առ ամենայն ազգն Հայոց յատկագոյն բաւականութեամբ չնորհաւորեմ Ձեզ զսոյն ողորմութիւն։

Խոնարհութեամբ Ձերոյ բարձր
աստիճանութեան ամենախոնարհ
ծառայ Աղէքսանդր Կուրակին։

Սանկտ Պետերբուրգ
մայիսի 12 աւուր.
1802.

ԽԷ. Թուղթ կարապետ եւ Աբրահամ վարդապետաց առ Դաւիթ.

Երիցս երանեան Աստուածընտիր և պըսակազգեաց՝ Սրբազնագունեղ ᵖᵖᵖպտ. ամենայն Հայոց և մեր հոգևոր ծնող և բարերար Տէր։

Ձկնի որոյ՝ գիտասցէ վեհափառ Տէրդ մեր. զի զամենայն գրեցեալ Թուղթն ձեր՝ մի զկնի միոյ հասին առ մեզ՝ և զորոց հարկաւոր Թուղթ զոր հասուցաք զիւրաքանչիւրան առ ինքեանս. ևս և ընդ մեզ բերեալ մնձ մահտեր և զամենայն Թղթոց սահին Թարգմանել առեալ ընդ նորոգ յղեալ Թղթոյն որ ի ձեռն մեր հաստատմամբ Թարգմանեցեալ եղև՝ զամենայնն գնոսա՝ մատուցաք Քնօրինին և կաւալեցկուն. չև ևս ուցաք Քնօրինին և կաւալեցկուն. չև ևս ուսնիմք՝ ի նոցանէ զպատասխանի՝ որովհետև ինքն կնօրինն ի մէջ այս քանի աւուրցս զկնի գալոյ է աստի ուստի եկեալ էր՝ և մեք գառնալոց է աստի ուստի եկեալ էր՝ և մեք բացորոշակի խնդրեցաք մեզ ճանապարհ՝ կամ գիմել ի դուռն կայսեր կամ վերադառնալ ի սուրբ Աթոռդ՝ տեսցուք թէ որպէս տալեն մեզ զպատասխանին. զառաջին պահարանաւ Թուղթքն Հաչտարէսեանու զոր ձեռամբ մեր Յովսէփին էիր յղեալ՝ ի մալխի 2ին ամք յղեալ՝ բայց զնորոգ գրեցնալոգ ընդ քանի հարկաւոր Թղթոց՝ զորս աստ՝ ոչ եառան տեղի ունկն մատուցանելոյ վասն խըստասրտութեան իւրեանց՝ (ըստ բանին զի մի՝ լուիցեն ականջօք իւրեանց և այլն) ընդ կարաւանին Մակարիու յղելոց ամք զորս ունին երթալ այսօր կամ վաղն։ Իսկ իւանէ Սարդարն և Սոլօմոն մէնթարն ի կողմանէ բոլոր քաղաքացոցս՝ հանդերձեալ են երթալ ի դուռն կայսեր՝ վասն չնորհակալութեան և վասն ողորմութեան նորին որ ի վերայ քաղաքիս։ Վասն այսր և ինքն ևս գրեայ առ Տէրդ մեր՝ զի եթէ ունիցիս Թուղթ ինչ ընդ նոսա առաքելի՝ փութա զի օր մի չուտով հասուցանիցես ընդ որում հաւատաստով հասուցանիցես ընդ որում հաւատարիմք են։ Մերս կնէազ Սոլօմոնն ևս՝ ունի վասն սոցա գրեալ առ Տէրդ մեր՝ և պինդ լինելն ոչ գիտեմք՝ բայց միայն խնդրեաց ի մէնջ զի և մեք գրեսցուք առ ի կատարել խնդիր սորա և մեք ևս սպասեմք վերջին պատասխանւոյ սոցա. զի եթէ հրաման լիցի ի սոցանէ դէպ ի կայսրն՝ գնալոց եմք ընդ կնօրինին. ապա՝ թէ ոչ՝ զտուեալ Թուղթն մեր որ ընդ Սահակ ազային՝ և զնոյն Թղթոյ հաչիւն ձեռագրով հաստատելոց եմք Գրիգոր Աբգեպիսկոպոսին. այսու պայմանաւ զի եթէ Աբգեպիսկոպոսին հասուցանիցէ ըստ մերս կամին աւարտ հասուցանիցէ ըստ մերս կամին տալոց եմք նմա անթերի զգրուածս մեր՝ մաց տալոց եմք նմա անթերի զգրուածս մեր՝ ապա թէ ոչ՝ և մեք ոչ ունիմք պարտականութիւն այլոց ուրուք։ Որպէս Եփրեմն վասն Դանիէլին զՈ. թուման ընդ վայր խարճ է արարեալ։ տեղւոյս որպիսութիւնն այսպէս գիտեա՝ զի ինքնահաճ վախճականս այս՝ ի հալածական լինելն ի սրբոյ Աթոռոյդ բերեալ է ընդ իւր գոզութեամբ՝ զմի մեծ կուժ սրբալոյս մեռոնն անգիտելի ի ձէնջ՝ և ասէ գրեալ առ Դանիէլ վարդապետն թէ մեռոնն ընդ իս բերեալ ունիմ. զու այդի գրեա առ քաղաքացիսս՝ զկնդակ առաջնորդական և նուիրականաւ լանուամբ մերով՝ և չգնա աստ զի տեսցեն և իմասցեն թէ՝ ի քէն եմք հաստատեալ՝ վասն որոյ և նորա գրեալ՝ առաքեալ էր ասէ՝ զոր չանցեալ կիրակէին ընծեռնուլ ես վանքի եկեղեցւոյս

և փիլոյէնց չանեն։ այլ մեք զայս ունելք գրել Տէրութեանդ մեծի՝ թէ զիարդ՝ անգիտելի ի ձէնջ զմիւռոնն սուրբ ալսպիսիքս գոզանան և յօտար տեղիս չբջնցուցանեն. ոչ ապաքէն սա՝ ձեռամբ անհաւատարիմ լուսաբարացդ լինի՝ և եթէ այս այսպէս՝ ապա զինչ թողուն զոր ոչ առնեն. զինչ և իցէ խնդրելոք զդուշ մնալ ի կեղծաւորիւ ապանց։ զայս ևս գիտասցէ տէրդ մեր զի վասըն առաջին գրելացն մերոց զոր յայտնի է ձեզ՝ փութ կալչիք զի կատարումն սայցէք խնդրանաց սոցա՝ և այն՝ որպէս և գրեալ ես սոցա զերկուս խնդիրս զորին՝ հաստատեան ի սոցանէ ձեռագրով. և ապա որքան հնար է փութացայ ի հաշտութիւն՝ զի կատարումն բանին մերոյ ի գմանէ կալեալ երեւի. և սոքա եւս մեծաւ յուսով են՝ զոր ոչ ինչ կարեն յեաս կալել վասն բանին մերոյ եւ յուսամք որ յանձն առեալ կատարելոց են զխնդիր մեր՝ եւ որպէս լինի գրեալ ծանուցանելոց եմք. առ այժմ այսքան։ վանքի տէր Յոհաննէսին, տէր Սիմոնին, Մեհրաք ազային եւ Պաստա. մէնց պարոն Սահիանին յատուկ յատուկ՝ օրհնութեան եւ յանձնարարական թուղթ գրեսցես՝ եւ այն գրեալ ձեռագրին մեք Սօղոմոնին այնպէս խորհեցաք եւ դու որպէս հաճիք՝ այնպէս գրեսջիք զի ըստ գրեցելոցդ արասցուք։ Յովհաննէս գիւանըն հոգւով չափ չանայ ի գլուխ տանել զասացեալս մեր՝ տեսցուք թէ՝ որպէս լինի։ վասն Հնդու նուիրակ Ցակոբ վարդապետին այսպէս սուտ համբաւեն ասա թէ՝ հանդերձ բեռամբքն ի վերայ Սալմասու է դնացեալ առ Պանիէլն՝ եւ այլ այսպիսի սուտ համբաւք չասս։ Յովակիմ տղայն յլես առ մեզ որ չասս հարկաւոր է՝ ըստ որում թարց տղայի եմք մնացեալ՝ եթէ գնամք ընդ մեզ տանելոց եմք՝ եւ եթէ զամք ընդ մեզ բերցուք։

որ մնամք մեծի Սրբազնութեան ձերոյ՝ մշտապատրաստ ծառայք ԳԱԲՐԻԵԼ և ՍԱՐԳԻՍ անարժան սեւսուրք։

ի 1251ին. եւ Մայիսի 18ին
ի Թիֆլիզ։

ՀԸ. Թուղթ Իվանէ Սարղսարի Օրբէլեան առ Դաւիթ կաթողիկոս (?)

Շնորհազարդ և Սրբազնասուրբ ᴿᴿᴿ տէտ ամենայն Հայոց,

Ողորմած Տէր եւ Թագաւոր։

Ջօրհնալիր և ղչնորհածօրան նամակ սըրբազնասրբութեանդ, ընկալաք ուրախութեամբ և զամենայն հրամայեալդ ծանեաք լիովին. որոյ ուրախութեամբ լցեալ գոն մատուցաք բարերարին Աստուծոյ և խնդրեցաք կեանս երկար եւ յաջողակս ողորմած Տեառնդ. եւ երդմամբ հաւատացուցանեմք տեառնդ մերոյ, որպէս զի ի նախնեաց մերոց սկսեալ մինչ ցարդ հաւատարիմ լեալ եմք սրբոյ Աթոռոյդ եւ. գահակալաց գորին. այժմուս ևս առաւել գլխովին ջան եղեալ, ջանամք սակս հարատաւութեան ծառայելոյ Տեառնդ մերոյ. որքան կարն մեր է. մինչ ցկէն չնչոյ մերոյ. թէ աստ եւ թէ ուր ուրեք պատահեսցուք։

Ջայս եւս յայտնեմք տեառնդ մերոյ. եւ բարեկամաբար իրր մասլահաթ տեսանեմք, զի այսպէս պատահեցաւ որ մեք երկուքս էլ, ընդ կնօրինին երթամք ի դուռն ողորմածա-
զունիդ կայսերն, և մեք որքան կարն մեր է անդանօր ջանալոց եմք ի գործս մեծամեծ սակս հաստատութեան Տեառնդ, մեք խելքաթ տեսաք և ծանուցանեմք Տեառնդ՝ եթէ տէրութեանդ ևս հաճոյ լիցի մին փոքր թուղթ նորին զերազանցութեան մեծ վէզիրին գրեսցես զամենայն յանցանս քոյ գրելով. մեք զնետ մեր տարեալ ջանասցուք ի կատար հասուցանել զխնդիրս ձեր. և եթէ կարելի լիցի երկու հատ զար հաշիւ բութաղար չէր ըստ իրեանն արժանւոյն գտեալ լըցեսցես ի ձեռս կնեալ Սօղոմոնին, որ ի քէն չնորհեալ իրր սիրոյ նշան ընծայ տարցուք նմա, չատ բարի լինի. խնդրեմք այս խորհրդեանս հաճեսցի սիրտ Տեառնդ զի բարւոք լինելոց է. այսպիսի ժամանակին մի հալիր խնայելով, զի մեք զօգուտն Տեառնդ կամելով՝ այսպիսի խորհուրդ խորհեցաք, կամք Տէրութեանդ է։

Ջայս ևս որդիական համարձակութեամբ զրեմք և խնդրեմք ողորմած Տեառնէդ, զի մեք տեղս բաղումս ջանացեալ որոնեցաք գրամով և ոչ գտաք, վասնորոյ որդիական համարձակութեամբ խնդրեմք, զի ամենեցունցս երկու հատ զար հաշիւ բութաղար արդարև չէր չնորհեսցես, մեզ, զի ընդ մեր տարցուք, որ յոյժ հարկաւոր է մեզ, և ատ ոչ գտաք. եւ առ տէրութիւնդ զմեզ ի կեանըս մեր պարտաւոր առնես. և զհատատարմական ծառայութիւնն մեր աստուծով լսելոց ևս ի գրութենէ բարեկամացն քոց. աստուծով եթէ կատարես զխնդիրս յոյժ բարի է. եթէ ոչ կամք տեառնդ է, մեք ևս ի կեանըս մեր հաւատարմապէս ծառայելոյ պատրաստ եմք անվերջանալի մինչ ցմահ։

Համարձակութեան մերոյ ներումն խնդրելով զօրհնալիր նամակ սրբազնասրբութեանդ անպակաս արասցես ի յուրախութիւն սրտի մերոյ։

որ եմք սրբազնութեանդ ա-
մենախոնարհ ծառայ ԻՎԱՆԷ
ՍԱՐԳԱՐ ՕՐԲԵԼԵԱՆ և ՍՕԼՕՄԱՆ
ՄԷՀԹԱՐ ԹԱՐԹԱՆԵԱՆ

1802 Թուին
Մայիսի 18ին
Թիֆլիզ

ՀԹ. Հրովարտակ կայսեր Ռուսաց առ Դանիէլ կաթողիկոս *)

Թարգմանութիւն Պարզապէսն և մեծի հրովարտակին նորին կայսերականի մեծութեան, որ առ Դանիէլ Պատրիարգն ամենայն Հայոց

Ատուծով արագասյ Ողորմութեամբն մեք Աղէքսանդր Առաջին կայսր, և ինքնակալ ամենայն ռուսաց. Մոսկովու՝ Գիովու՝ Վլադիմիրու՝ Նովգորոդու. Արքայ Ղազանու. արքայ Աստրախանու. Արքայ Սիպիրու. Արքայ Խերսոնու. Դաւրիու. Թագաւոր Պագովու, և մեծ իշխան Սմոլենսկու՝ Լիտվսկու՝ Վօլինսկու՝ և Պոտօլսկու. իշխան Էսթլանտու՝ Լիֆլանտիու՝ Կալանտիու և Ակմիղատու՝ Լիվսկու՝ Սամօդիցու՝ Կօրէլու Թվէրու՝ Իւգորսկու՝ Բեռմու՝ Վեացկու՝ Պօլղարու և այլոց։ Թագաւոր և մեծ իշխան Նովգորոդ Նիզովու երկրին. Չերնիգովու՝ Րիազանու. Պօլոցկու՝ Րոստովու, Եարոսլաւու, Պելօզէրու, Ուդորու. Օպդորու, Կօնդիսկու. Վիտեպսկու. Մստիսլաւսյ, և համայն հիւսիսային կողմանց, տիրապետող և թագաւոր Իվերու՝ Կարթալինու՝ վրաց և կապարդինու, երկրին Չերքեզաց և լեռնական իշխանաց և այլոց ժառանգաւոր՝ թագաւոր՝ և իշխող. ժառանգ Նորվեգու։ Գոթոց. Ղերցոզ. Շլեզվիգ. Գօլստինու. Օլդոմարնու. Թիթմարսեհնու և Օլէնբուրգու թագաւոր ևվերիու, և այլոց, և այլոց, և այլոց.

Գերապատիւ Գանիէլ Պատրիարգին և այլոց ամենից պատուաւոր մելիքաց իշխանից և կառավարչաց և ամենայն հայոց պատուելի Ազգին մեր կայսերական ողորմութիւն և չնորհաւորումն։

Ցայտ առնեմք այսու մերս ողորմութեան մեծ հրովարտակաւն. զի Գանիէլ պատրիարգն ամենայն հայոց ի ձեռն ի կայսերութեան մերում եղեալ առաջնորդ Եփրեմ Արքեպիսկոպոսին իւրոյ ամենախոնարհաբար գըրով խնդրեալ էր ի մէնջ զի չնորհեսցուք նոյն պատրիարգին զմերս կայսերական մեծ հրովարտակ. զոր ընկալեալ լիցի պահպանեալ ի առաջարի Աթոռոյն նորա էջմիածնի, վասն յաւիտենական լիչատակի ողորմութեան և բարեհաճութեան մերոյ։—Ջի որպէս յառաջ քան զայս բարձրագոյն նախնիքըն մեր երանելի և յաւիտենական փառօքն արժանաւորք նոցին մեծութիւնք լինքնակալ կայսր և թագաւոր մեծն Պետրոս, և թագուհի և կայսրուհի Եկատերինէ առաջնեւորդն. նոյնպէս թագուհի և կայսրուհի Եկատերինէ երկրորդն, և սիրելագոյն ծնօղն մեր թագաւոր և կայսր Պաւել Պետրովիչն զպատուելի ազգն հայոց յաղագս քրիստոնէութեան ենթ յատուկ կայսերական ողորմութեան իւրեանց պահպանեալ բարեհաճեցան, վասն որոյ հրովարտակքն որ ի մեծութենէ նոցա՝ առաքեցեալք են, այսինքն յամի Տեառն 1724—ի 1726 ի 1768, ի 1798 և ի 1800 թուոջ առ այն ժամանակի եղեալ եպսկոպոսի, Ներսէս, Սիմէոն, Ղուկաս և Յովսէփ պատրիարգացն հայոց, նաև մելիքաց՝ իւրաքանչիւր կառավարչաց և ամենայն հայոց պատուելի ազգին յայտնի է եղեալ։ Նոյնպէս և մեք հետեւելով յիշեալ բարձրագոյն նախնիքըն մերոց հաւատարպէս բարեհաճեցաք զներկայ Գերապատիւ Գանիէլ Պատրիարգ. նոյնպէս և յապագայ յաջորդսն նորին Պատրիարգութեան Աթոռոց և մելիքսն՝ իւրաքանչիւր

*) Տպում ենք նոյնութեամբ, ինչպիսին էր հայերէն օրինակը.

չին կառավարիչն և համայն պատուելի ազգին հայոց պահպանել ի ներքոյ մերս կայսերական ողորմութեան՝ չնորհի և խնամոց։ Նաև համառաձ եմք մեք լիշեալ Դանիէլ Պատրիարգին, և զկնի նորին Պատրիարգութեան Աթոռոյն ժառանգորդ փոխանորդացն զի բնականալքն ի մեր Բուսաց կայսերութեան երկրի եղեալ ազգն հայոց, որք են իւրեանց դաւանութեանն հոգևորական կանոնիւ և եկեղեցական կարգաւ, ունելի ի ներքոյ կարգադրութեան իւրոյ. նոյնպէս որպէս յառաջ եղեալ է վասն որոյ երբ խնդիր լիցի ի ստացանէ առաքել առ ինքեանս հայոց արքեպիսկոպոս և կամ այլ հոգևոր կարգաւոր վրկայական գրով Պատրիարգին. զի առանց նորին վկայական գրոյն ի ներս մերս կայսերական տէրութեանս ոչ են ընկալելոց. ուստի ի մէնջ հրովարտակաւ պատուիրեալ է կարգեցեալ կուսակալաց որք են ի սահմանս մեր։ Այլ և մեք ամենայնիւ յուսադրեմք լիշեալ գերապատուելի Դանիէլ Պատրիարգին՝ պատուելի մելիքաց՝ լուպաշաց՝ կառավարչաց և ամենայն հայոց և մանաւանդ առաւել ևս, որք են ընդ հովանեաւ կայսերութեանս Բուսաց պահել ի ներքոյ մերոյ բարձրագոյն ողորմութեան և հովանաւորութեան։

Տրեցեալ եղև ի Ս. Պետերբուրգ Մերով մեծ կնքով

Ամի Տեառն 1802 մայիսի 19.

2. Թուղթ միաբանից ս. Էջմիածնի առ Պատրիարքն Գ. Պօլսոյ.

Զարդարեալ երկնաճիր պարգևօք սուրբ հոգւոյն չնորհազարդ Աբրք Եպիսկոպոսի և վեհելուչ Պատրիարգի մեծի քաղաքիդ Կոստանդնուպօլսոյ և այլ չնորհափայլ Աբրք Եպիսկոպոսաց՝ հանճարեղ վարդապետաց սրբանուէր քահանայից և այլ եկեղեցական աստիճանաւորաց. նաև գերամեծար Ամիրալից լարգելի իշխանապետաց և իշխանաց և բոլոր մերայինն ժողովրդոց՝ ողջոյն սիրոյ և լարգանաց մատուցանեմք. խոնարհ պաչոնանալք Քրիստոսի միաբանք Էջմիածնի։

Ի տան և եօթն ապրիլի գրեալ Թղթով մերով լուսամբ թէ տեղեկացեալ լիցիք վշտացին անցից որք անցին գմեօք և զիտացեալ զամենայն տառապակրութիւնս մեր. վասն որոյ այսու Թղթով կամիմք զալ իւս ծանուցանել. Արդ լայտ է յարգելեացդ մերոց, թէ յաւուրս բռնաւորութեան իւրոյ բարբարոս այս զեղծեայ և աղաւաղեաց զամենայն բարեկարգութիւն միաբանութեանս մեր և ազգին իսկ։ Քանզի չունի զճշմարտութիւն ի ձեռին իւրում լինիլ ի նա ապաստան. այլ միայն ապաւինեալ ի խաղն և ի հնարս չարութեան, առնէ լրբաբար զոր ինչ և առնէ։ Նմին իրի ի ձեռն խանին բռնացեալ ի վերայ մեր՝ գործակից իւրն չարութեան ջանայ առնել զմեզ. ոչ թէ միայն ինքն հակառակ կացեալ ճշմարտութեան՝ զդաւն քաղցր ասէ և զքաղցրն դառն և ժառանգէ զայն ըստ մարգարէին, այլ և զմեզ բռնութեամբ ի նոյն հրաւիրէ։ Վիճէք զուք ի գրուածոց բազմաց՝ թէ ի դիմաց միաբանից տաճկական խնթիրամ 24) գրեալ բռնութեամբ կնքել եաս, եթէ ոք ի մէնջ խալիֆալի հրամանն չառնու յանձն կատարել՝ զմօրուս նորա գերծգին և խանին հարիւր թուման տուժեսցի. եթէ ոք փախիցէ՝ զայս պատիժ հատուսցեն լըմբռնիլն նորա և ի սենեակս եղեալ ինչքն իւր խանին եղիցի բոլորովին։ Բայց ի գրոյս յայտնէ՝ զոր էառ ի հասարակաց. էառ և յաւուկ գիր մի Աստուածատուր և ի Բարսեղ Աբրք եպիսկոպոսաց, եթէ հակառակ գոյին սոքա ինքեան՝ իւրաքանչիւրքն հինգ հարիւր թումէն տուժեսցեն։ Եւ զկնի յաւելուլ զբռնութիւնն իւր՝ ի գլխոց միաբանիցն զբանագրանս գրել եաս առ փախագնելն հոգւոց մերոց ... և հրաւիրելոց է զմեզ ի կնքել. ոչ գիտեմք զինչ արասցուք մտատանջեալ խորհիմք, ոչ կարեմք զելս իրացն գտանել. եթէ կնքեմք՝ հակառակ գտանիմք Աստուծոյ և կանոնաց սրբոց հարց և անձամբ զանձինս մեր նզովեալ բանիւ առնեմք զմեզ. զի գիտեմք ի կանոնաց, թէ ընդունային բանագրանք և նզովք ոչինչ ներգործեալ յանձն անմեղ՝ զառնայ ի բանագրօղն. որպէս նետ ձգեալ ի վէմ կարծր՝ դառնայ անդձելի ի ձգօղն։

Ապա եթէ ոչ կնքեմք՝ անչուշտ գիտեմք, թէ զի վերոյգրեալ պատիժն կրելոց եմք. բայց գիտասջիք զայս՝ եթէ հնար եղիցի՝ ընդպիմացեալ ոչ կնքեմք. ապա թէ ոչ, ակամայ և բռնութեամբ կնքել հաւարեսջիք. վասն զի ոչ կարեմք հրամանի սորա կալ ընդդէմ երդէք. եթէ իրաւի իցէ հրամանն և կամ անիրաւ. զի մահ և կեանք մեր ի ձեռին սորա են. կամի կեցուցանել, և կամի կորուսանել. եթէ ծանր ծանր լանցանս բարուրանօք բարդեսցէ ի բերալ մեր և ի թղթի արձանացուցեալ հրաւիրեսցէ ի կնքել ոչ կարեմք քացասել։ Նմին իրի և ձեզ պարտ է լետ այսորիկ ըստ կամս սորա կնքեալ թուղթսն մեր սուտ և ունայնութիւն համարիլ որչափ և պատահեսցին. զի ստութեամբ գրեալ և բռնութեամբ կնքել տայ։ Իսկ վասն բանագրանացն սորա այսպէս գիտասջիք զի չունի սա իրաւունս բռնադատելոյ զոք եթէ ոչ միայն օրինաւոր հայրապետն ազգի մերոյ ..., այլ և լեռին աղբատն ևս վասն բազում պատճառաց. նախ զի ինքն մերժեալ է յաղգէն և ընկեցեալ լիշխանութենէ. ապա ոչ կարէ բանիւ առնել զոք գոնէ և ոչ զօրինացն. զի եթէ արասցէ չէ ընդունելի. և բանագրեալն այն չէ գրկեալ յեկեղեցական հաղորդակցութենէ։ Երկրորդ զի ինքն սրբասիրէ և սիմոնական գոլով՝ ինքնին բանագրեալ և նզովեալ է ի նախնի սրբոց հարց և սրբազան ժողովոց. ապա զայլս ոչ կարէ բանագրել։ Երրորդ՝ բանիւ եղեալ և նզովեալ է սա ի միաբանութենէս մերմէ երկից առաջին ի Թղթոյ բոլոր միաբանութեանս մերոյ՝ զոր կնքեալ եմք 49 կնքով. և երկրորդն ի Թղթոյ ժ եպիսկոպոսաց, որք գրեցին յերևան քաղաքի՝ չապարանս խանին ... հայրապետն մեր գիտէք ամենեքեան թէ է առնախանձու և վասն ախտին իւրոյ. զայսպիսի բանագանս եթէ օրինաւոր հայրապետ և կամ եպիսկոպոս ոք գրեսցէ, տակաւին անընդունակ է ըստ նիկիական հինգերորդ կանոնին. ապա ծուր մնալ բանագրանք ապօրինաւոր առնս այսորիկ. զի գրի ի հինգերորդ կանոնի անդ. եթէ ի խստութենէ և ի չար նախանձէ բանիւ եղեալ և մերժեալ իցէ ոք, առ այնպիսին մարգասիրութիւն արասցեն և այլն։

Հինգերորդ՝ ըստ վարդապետաց անընդունակ է բանագրանքն՝ եթէ չիցէ վասն հրապարակական մահացու մեղաց. զի ուր չեն մեղք և ոչ առնի նզովից. զի այնպիսի նզովք առ նզովօղն դառնայ ըստ բանին։

ներոյդ կանոնի լուսաւորչին, թէ որ վայրապարն նզովէ, նզովեալ եղիցի։ զնուսկն ասացեալ. զօրինութիւն և զանէծ բարբարոսիս այսորիկ՝ պարտ է ձեզ համարիլ ախտաւոր մտաց աղճատեալ ծնունդ և իբրև զբաջամուն մոլեգնելոց զի չիք ի սմա հոգի Աստուածային. այլ զինչ և գործէ, զիւական հոգւով գործէ։ Ապա ազաչեմք ամենեքեան աղաւեցէք զմեզ ի բռնութենէ սորա. զի զօր հանապազ տառապիմք և տանջիմք։ Զայս ևս գիտասջիք զի կամք է մեզ ամենեցունցս ի տէրութեան օսմանցւոց Կաթուղիկոսական Աթոռ հաստատել՝ օծցի և նստցի անդ օրինաւոր սրբազան հայրապետն մեր և զդործ հայրապետութեան իւրոյ կատարեսցէ սրբագործելով զմեռեալն և այլն։ Եթէ յաջողեսցէ աէր՝ բերևմք զնա պատուով ի սուրբ Աթոռս և կամ մեք խոյս տուեալ՝ զնամք առ նա. ապա թէ ոչ՝ մեք միաոյցաք ի գերութեան և ի ծառայութեան աստ. զուք միայն թէ զչնորհս սրբոյ հոգւոյն ի ձեռն օրինաւոր հայրապետի վայելեցէք. հետևելով ճչմարտութեան լիրաք ազգ երկար կենօք զօրացեալ ի ատր ի պարծանս և ի ցնծութիւն ստորակնքօզաց թղթոյս։ Միաբանք ամենեքեան ջատագով են ճշմարտութեան և համաձայն ընդ մեզ (բաց ի չորից անձանց) այլ առ երկիւղիւ չկարացին գնել կնիք ի Թղթի այսմիկ. զի թէ ի ձեռն անկցի այս Թուղթ՝ մնձի վանգի լինի պատճառ ստորակնքողաց զրելթէ և մահու իսկ։ Նաև միաբանք արացը զրելթէ ի մահու իսկ։ Նաև միաբանք արաքին վանորէից ճշմարտութեան են ջատագովք. բայց ոչ ոք ի նոցանէ կարէ գալ առ մեզ և ոչ ի մէնջ ոք գնալ կարէ առ նոսա. վանորայ չեզև կարելի նոցա գնել կնիք ի Թղթի յայսմիկ. Իսկ չորք անձինքն վայրենաբարուք գոլով՝ առաւել զպարարտութենէ պտղոց իւրեանց հոգան քան թէ զբարեկարգութենէ ազգին, որոց զանուանն ոչ լիչատակելոյ արժան համարիմ ասել. և այսչափ գրեցաւ։ Եւ ի մայիսի 20.

Գրեցաւ 1802. և ի մայիսի 20.

ի չնորհատուր սուրբ Աթոռս Էջմիածին։

Յովակիմ եպիսկոպոս Առաջնորդ Տաճեցւոյ Գրիգոր եպիսկոպոս գործակալ։ Ղազար եպիսկոպոս խոստովանաւոր հանգուցեալ վեհափառին։ Յովաննէս եպիսկոպոս գործակալ։ Յակոբ եպիսկոպոս։ Փիլիպպոս վարդապետ

գրագիր հանգ. վեհ.։ Ստեփան վարդապետ Ջուղայեցի։ Յոհաննէս վարդապետ։ Փիլիպպոս նախկին հիւրընկալ։ Կարապետ վարդապետ։ Յակոբ վարդապետ վարժապետ։ Յակոբ վարդապետ մուլքատար։ Յօհաննէս վարդապետ սպասաւոր հանդուցեալ վեհապետին։ Ջաքարիա վարդապետ։ Մովսէս վարդապետ գրբագիր։ Անտօն վարդապետ նորոգ հիւրընկալ։

---

20. *Յայտարարութիւն Միաբանից սրբոյ Էջմիածնի եւ Հոգևտրականաց Ս. Ընտանուց Ազգն Հայոց* *)։

ԳՆՆՈՒԹԻՒՆ ՍՐԲԱԶԱՆ ՍԻՆՀՈԴՈՍԻՍ. ԲԱՆ Ա

«Ուր իցեն երկու և երեք ժողովեալ յանուն իմ, անդ եմ ես ի մէջ նոցա». ասաց Քրիստոս Տէրն մեր, վասնորոյ և ի ժամանակիս յայսմիկ մինչ ձեռնարկեաց ամենասէրն խարբաբել զեկեղեցի սուրբ, յանուն Յիսուսի Քրիստոսի Տեառն մերոյ ժողովեալ բազմութիւն Եպիսկոպոսաց, Վարդապետաց, Քահանայից և այլ ժառանգաւորաց ի յԻրիք վանք կոչեցեալ սուրբ ուխտս, որ չ'ստորոտ Նպատ լերին ի Բագրեւանդ գաւառի առ ափն Եփրատայ, անդ ուր մկրտեաց սուրբ Լուսաւորիչ մեր զմեծն Տրդատէս և զԱչխէն սիւնին և զԽոսրովիդուխտ և զգունդն Հայոց բիւրս չորս հարիւր հանդերձ ամենայն նախարարօքն և աւագանովքն, և երևեցաւ սիւն լուսոյ և խաչ լուսեղէն ի գլուխ նորա, ուր և մատուցեալ զիրկական սուրբ պատարագ հաղորդեաց զնորածնեալսն սուրբ մկրտութեամբն ի կենարար մարմինդ և յարինէ Որդւոյն Աստուծոյ։ Եւ ասա ի մէջ սքանչելահրաշ սուրբ Տաճարիս կառուցելոյ յանուն Յովհաննու՝ այն է Տրդատայ արքայի մերոյ, առաջի սրբութեան սեղանոյն, վկայութեամբն Աստուծոյ և սուրբ Աւետարանի նորա, ուղիղ ակնարկութեամբ ի հանդէս մատուցեալ, քննեցաք զպատասխան Դաւթի Թլփլիղեցւոյ որ անձնընծայ եղեալ անուանեցաւ կաթողիկոս Հայոց յամի 1801 ի 28 Ապրիլի, յորմէ և այսր ոչ երբէք տեսանէ Եկեղեցիս Հայոց զերեսս խաղաղութեան, զորս վայելէր առատապէս յերկինն և յերկանէն։

Եւ ի զննին եղեալ համեմատութեամբ Աւետարանական բանից և զրոց մարգարէական և առաքելական, ծանեաք զնա ամենեւին խոտորեալ ի չաւղոց կենարար վարդապետութեան նոցին, և հետևողք քննութեամբ կանոնաց Հարցն սրբոց Առաջնոց, և բարեաւք վերահասութեամբ քանի քանի բազմօրինակ բազմակնիք գրութեանց Քահանայապարտ միաբանութեանն սրբոյ Ամենայն Էջմիածնի, գտաք զնա իսկապէս ընդ դատապարտութեամբ Եկեղեցւոյ, և անվաւեր օծութիւն նորա։

Եւ զի՝ մի ընդ համառօտն ընթացեալ ի տարակուսի թողուցումք զմիտս այնոցիկ որք թարց տեղեկութեան պարագային, միայն պարզ մտօք ընկալեալ զնա զառաջինն որպէս կաթողիկոս վաւերական օծութեամբ, գալթակղեսցին վասն դատաստանի սուրբ Սիւնհոդոսիս մերոյ, առաջի առնել գրով և ատորագրութեամբ մեր՝ արժան համարեցաք, որպէս զի լաւ վերծանութեամբ իրացն հանդամանաց՝ սրբեսցի խիղճ մտաց հաւատարմութեան հետևորաց և սիրելեաց աղգիս մերոյ, և մնասցէ այնպէս վասն հաստատութեան սրբոյ Եկեղեցւոյ՝ վիշատակ անջնջելի յապայս ժամանակի։

ԿԱՆՈՆՔ ՎԱՍՆ ԸՆՏՐՈՒԹԵԱՆ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ—ԲԱՆ Բ

Արդ՝ ի սկզբան անդ խնդրեցաք զկա-

*) Յօրինակի այլում, որ ձեռագիր է, այսպէս ունի նախադասն Յայտարարութիւնս այս. «Պրակ որ « կոչի Հայելի ծանօթութեան, որ պարունակէ ըզ« մանաւոր դիպս Տեառն Գանիէլի Հոգևընծիր Կա« ւերակոչ և Ազգահրաւէր Կաթուղիկոսի, և հարա« զատից նորին Գրիգոր պարթիարքի Ն. Պոլսոյ, և « այլ ճշմարտասէր և բարեկարգ Արքեպիսկոպո« սաց. ի գաւառանութենէ Դաւթի Լօռեցւոյ որպէս « Գօրչալոյ Թիֆլիզեցի անուանեալոյ, Հրամանաւ « իսկ վերոյիշեալ Հոգևէր և Սրբազան պարթիար« քի Տպեցեալ յամի Տեառն 1802. և Հայոց ՌՄԾԱ. « Հոկտեմբերի 6.—ի Տպարանի Յոհաննիսեան Պա« զօսի»։ Որով երեի թէ տպեալ իսկ են յայնմ ժամանակի, և ցրուեալ առ Ազգն համօրէն, ի մերում Ն. վ. Շ. օրինակի վերնագիրը չկայր, և չտեսի ի միում յայս օրինակէ, բազդատեալ ընդ միմեանց ձայրէ ի ձայր. Ե. ք. Մ.

նոնս վասն ընտրութեան Կաթուղիկոսի. և գտաք ի գլուխս գրքոյն օծմութեան կաթուղիկոսի գրեալ այսպէս. «Յորժամ հանդերձեալ « լինին բարձրացուցանել զոք ի պատիւ կա« թողիկոսութեան ասենս Հայոց, բոլոր ժո« ղովուրդք Հայաստեա ազգին հանդերձ ամե« նայն ժառանգաւորօք, երկոտասան Եպիս« կոպոսօք ժողովեալ ի մի՝ ընտրեսցեն նախ « զերիս, և ապա քննութեամբ ամենայն ժո« ղովոյն՝ որոշեալ վերստին, և զմինն յերիցն՝ « վկայեալ յամենայն գործս բարիս, և ի վարս « առաքինիս. սուրբ և անարատ, լի գիտու« թեամբ և իմաստութեամբ։ Եւ մի լիցի ի « հաւատս թիւր, ի բարս ժանտ, ի վարս ան« տուղիղ և ի բանս անհաստատ. մանաւանդ « ևս մի լիցի անձնընծայ և ընտրեալ արծա« թով ի ձեռն կաշառաց այլազգի իշխա« նաց, զի պիղծ է այնպիսին առաջի Աս« տուծոյ, և բանադրեալ իսկ է»։

Այլ և գտաք յԸնդհանրական գիրս սըրբոյն Ներսիսի Շնորհալւոյ ի 4 գլուխ և 44 երեսն՝ ուր ընդերկար գրէ, որ միւս ևս Դաւիթ անուն Եպիսկոպոս՝ սոյնպէս յաղաչանօք բռնութեամբ ի ձեռն կաշառաց ընկալեալ է պօծումն Հայրապետական ի գլուխ իւր, այլ բազմութիւն եպիսկոպոսաց, վարդապետաց, հարց վանականաց և միանձանց աւելի քան ԲՌՆԵ. (2500) անձանց, ընդ որս և սուրբ Ներսէս Շնորհալի և ազգայր իւր սուրբ Գրիգոր, ժողովեալ ի Սեաւ Լեառն և մեծաւ Սիւնհոդոսիս գատապարտեալ զնա՝ նզովեալ և հերքեալ են յեկեղեցւոյ Քրիստոսի, և սրով բանին Աստուծոյ հատեալ զնա որպէս զնեխեալ և զլիտեալ անդամ յաստղէ մարմնոյ ենկեղեցւոյ, գրեալ են և զկանոնս թէ՝ «Որք ոչ « ընտրութեամբ Աստուծոյ և Աստուածայնոց « արանց այլ ինքնաշարժ ախտիւք և բռնա« կալաց աշխարհի հրամանօք զանձինս իւ« րեանց բարձրացուցանեն յաստիճան Սրբա« զան Գահանայապետութեան, ոչ միայն զա« զան Գահանայապետութեան չեն արժանիք, այլ և « ոչ Քրիստոնէական հաւատոյ, ոչ սրբոյ պա« տարագի վիշատակութեան, և ոչ ևս օրի« նաւոր Թագման անգամ չեն, ասէ, արժա« նիք»։

ԹՈՒՂՔ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ ՍՐԲՈՑ ԷՋՄԻԱԾՆԻ ԲԱՆ Գ

Եւ ըստ այսց տեսաք և ընթերցաք զբազմակնիք Թուղթ միաբանութեան սրբոյ Էջմիածնի առ Երևանու խանն 8ն Ապրիլի 1801 ամի Քրիչէին յառաջ քան զօծանիլն Դաւթի, յորում գրեալ են թէ՝ «Մի բռնա« զատեսցես զսեզ զայլ մարդ առնել « մեզ կաթողիկոս, զի անա մեք երդուեալ « եմք ի սուրբ Տաճարս և ի սուրբ Գեղար« դըն, և անիծիւք հանդերձ փակեալ եմք, « որ մինչև Դանիէլ վարդապետի գնալն՝ ով « ոք ինքնակամ կաթողիկոս լինիցի ամենե« ւին անընդունակ է լինելոց»։

Ընթերցաք ևս և զվկայեալ օրինակս մլուս բազմակնիք Թղթոյ նոցա ի նոյն թիւ, գրեալ առ կիւրկի խանի որդի Դաւիթ խանն ի Թիֆլիզ, յորում ևս գրեալ են թէ՝ «ի կողմանէ սիրելւոյն մերոյ Դաւիթ արհի եպիսկոպոսին որ հրամայեալ էիք հնարել և կայուցանել զնա կաթողիկոս, բարի էր (թէպէտ) հրամանն Ձեր. բայց մեք որ « միանգամ խնդրեցաք զԴանիէլ Սրբազան « Արհին գալ ի կաթողիկոսութիւն մեզ, զաշ« նադիր ևս եղաք ի մէջ Աստուածային սըր« բոյ Տաճարիս, երդուելով ի կենսատու « սուրբ Խաչն Քրիստոսի, ի նորուն կողմանէ « մուխ սուրբ Գեղարդն, և ի նշանագործ Աչ« սրբոյ Լուսաւորչին մերոյ, զի բաց ի Դա« նիէլ սրբազան Արհւոյն զայլ ոք ոչ ընդու« նիցիմք ի Գահակալութիւն սրբոյ Աթոռոյս « և նզով ևս եղաք, զի եթէ ոք ի մէնջ ինքնա« ընծայ լինելով բռնութեամբ ձեռնադրեսցի « կաթողիկոս՝ անվճեալ լիցին յԱստուծոյ « ինքն և ձեռնադրողքն իւր։ Արդ՝ այսպէս « հաստատապէս երդուեալ եմք և սաստիկ « նզովիւք փակեալ եմք և չեմք կարող երդմ« նազանց լինել թէ և մահ ևս հանդիպեսցի»։

Այլ և ընթերցաք և զհամակիս չորս բազմակնիք (Թուղթս), որոց մինն էր առ Սրբազան Պատրիարքսն և առ Եպիսկոպոսսն և վարդապետս ևս և առ իշխանս հասմօրէն Աղգիս, յորս գրեալն էր թէ՝ «Ձօրէ « յայնմանէ յորմէ բռնաւորեաց բարբարոսս « այս, չմնաց չարիս չորս ոչ եղև ձեռնմուխ, « ի սկիզբն բռնաւորելոյն իւրոյ առ ոտն « հնար և արհամարհաց զԱստուածային և « զեկեղեցական օրէնս, էարկ զինքն ընդ « նզովիւք և չանալ զազգն ևս ընդ ինքեան « արկանել. ապա զիարդ կարելի է սմա ըստ « օրինի վարել. յայտ է ամենեցունցդ, թէ

« զրոյց ասում էին, որ Ալեքսանդր Մակեդոնացին
« ինքն էլ ասում էր, թե ինձ ծնել է ոչ թե հայրս Փիլիպպոսը,
« այլ Ամոն աստվածը, որ ձևացել էր հայրիկիս պես
« և եկել էր մորս մոտ։ Ես էլ ասում եմ, որ ինձ ծնել է
« ոչ թե հայրս, այլ Ամոն աստվածը, որ ձևացել էր հայրիկիս
« պես

« տէ՛ր, և նոցա ևս կնքել ետ բռնութեամբ ըզ-
« տաճկական գլուխն. բայց Ղազար եպիսկո-
« պոսն և Աբրահամ վարդապետն տակաւին
« կան ի բանտի. և երեք եպիսկոպոսունքն
« են ի Երևան. Եւ կնքել ետ զսենեկակ Ա-
« տուածատուր, Բարսեղ, Յովհաննէս և Աւե-
« տիս եպիսկոպոսացն, և զսենեկակ Աբրա-
« համ վարդապետին և տիրացու Իշխանոփո-
« սին, որ կան տակաւին այնպէս կնքեալք:
« Եւ բերել ետ ի Խանէն վերևելի տաճիկս,
« զի նոքօք յաւելցէ զբռնութիւն իւր ի վե-
« րայ միաբանից. և մանաւանդ՝ զի լիցին
« ակնածու ընդ սպասաւորաց իւրոց, որ մի
« կարասցեն միաբանք խոյս տալ. և պահա-
« պանս եդ ի վերայ ամենայն ճանապարհաց,
« զի մի ոք կարասցէ հանել ուրեք զգիր,
« կամ ազատիլ փախստեամբ: Եթէ կամիցիմք
« մի ըստ միոջէ զամենայն բարբարոսական
« արարմունսն նորա զրել, անբաւականանայ
« թուղթ և մելան. ուստի այսու միայն հա-
« մառօտեմք. Զի եկաց սա յամենայն ճանա-
« պարհ՝ որ ոչ է բարի, և ի չարէ երբէք սա
« ոչ ձանձրացաւ, և չունի ձանձրանալ ի բո-
« լոր կեանս իւր: Ապաքէն գիտացեալ Ձեր
« զայսոսիկ կարեկից և ցաւակից լերուք
« խղճալի միաբանութեանս, և զամենայն
« տառապանս մեր անձանց ձերոց համարեալ,
« ջանասջիք ազատել զԱթոռն և զմեզ ի ձե-
« ռանէ բարբարոսիս այսորիկ, ոյով և ըն-
« կալիք զվարձս բարեաց յԱստուծոյ, և ժա-
« ռանգասջիք զաղօթս և զօրհնութիւնս սրբոյ
« Լուսաւորչին մերոյ»:

ՎՃՌԱՀԱՏՈՒԹԻՒՆ ՄԵԾԻ ՍԻՒՆՀՈԴՈՍԻՍ ԲԱՆ Դ

Նաև տեսաք և ընթերցաք և զայլ բազում գրութիւնս՝ որոց ամենեցուն համեմատութեամբ գտաք զԴաւիթն առնելին հակառակ հարցն կանոնաց, և անընդունակ ընծրութիւն և օծութիւն նորա. որովք եթէ օծեալ և եթէ չօծեալ միևնոյն է. և ըստ հարցըն կանոնաց դատապարտէ օծութիւն նոյա զինքն և զընդունողսն իւր, ըստ սրբում գրեալ է. թէ՝ «Արժանի են մահու, ոչ միայն որ զարն գործեն, այլ և որք համակիցն լինեն գործելեացն»:

Ուստի խոտեցաք զնա ըստ բանի Մար-

դարէին՝ թէ «Խոտնսցին ամենքին որք լնտրեալ են արծաթով». և հրաժարեցաք լնմանել որպէս ի թշնամուլ Եկեղեցւոյ, քանզի թշնամաբար և անողորմ պատառեաց զբազ հարսինն անարատի սրբոյ Էջմիածնի, և վանեաց զդասկն հայրենի յազգս չար մոլորութեան ազահութեան իւրոյ և փառասիրութեան: Եւ զի նա ինքն Դաւիթ Թիֆլիզեցի փոխանակ զանձն իւր դնելոյ ի վերայ Հօտին Քրիստոսի, զհօտն ողջոյն և զամենայն կանոնս Քրիստոսեութեան, ևս և զեկեղեցին Աստուծոյ և մանաւանդ զսուրբ Աթոռն Էջմիածնի յանդգնեցաւ դնել ի վերայ անձին իւրոյ անաստուածաբար. և լաւ համարեցաւ եղծանել զամենայն, միայն զի ինքն կոչեսցի ռաբբի ռաբբի. սմին իրի և մեք համաձայնեալ հարցն սրբոց առաջնոց և վերջնոց, հարաք զնա ի վէմն Քրիստոս. և դատապարտեցաք զնա ինքն զԴաւիթ և զամենայն հալածոնն իւր զաստապարտութեամբն Եկեղեցւոյ, մինչև ղղջացեալ ապաշխարեսցին, և դիմեալ լոտս օրինաւոր սրբազանին զոցեն ազատութիւն իւրեանց:

ԿՈՉՈՒՄՆ ՏԵԱՌՆ ԴԱՆԻԷԼԻ Ի ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ, Ի ՋԱՆԱՋԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿՍ ԵԻ ԱՐԺԱՆԱՊԷՍ ՕԾՈՒՄՆ. ԲԱՆ Ե

Եւ ի վերայ այսր ամենայնի ընթերցաք գտանել և գիտել բազմակնիք գրութիւնս միաբանութեանն սրբոյ Էջմիածնի որ ըստ կանոնի՝ եկեղեցականք և ժողովրդականք ժողովեալ ի մի ընտրեալ և յատկացեալ զՏէր Դանիէլ Սրբազանն, գրեալ են առնեալ Հայրապետին Տեառն Ղուկասու ի 1800 ամի յունվարի 16, 21, 31. և ապրիլի 23, ևս 23, որովք ամենեքումբք առաւել Թախանձանօք յորդորին զնա իջանել ի Պատրիարքական Աթոռն և յանձն առնուլ զՀայրապետութիւն ընդհանրական Աթոռոյն սրբոյ Էջմիածնի, առ որ և զտարաւելիս առաջի արարեալ նմա գրին ի միտս ալսպէս. «Կոչէ զքեզ Տէր Աստուած ի « կոչումն սուրբ, մի արհամարհեր զնովաւ. « կոչէ զքեզ Տէր Քրիստոս, մի խոտսաիր, « այլ հալեցեալ ի զրեցեալսն երջանկացեալ՝ « այնինքն, ի Մովսէս, յեսայի և յերեմիա և

« յայլն, փութա կամաւորութեամբ կոչողին
« զնետ՝ Քրիստոսի Տեառն մերոյ. զի արդարև
« նոյն ինքն է որ զքեզ որոշեալ հրաւիրէ
« փոխանորդել իւր. որում եթէ ոչ անսայ-
« ցես, ոչ բարւոք առնես. և առաջի նորա
« ձեռն մեր ի քո գլխատնտ մնայ, և զոչ կա-
« և մնաս մեզ և սրբոյն Էջմիածնի, և ամե-
« նայն լաւութեան և վաստութեան մերոյ
« պարտական»:

Եւ զի Դանիէլ Սրբազանն ահիւն Աստուծոյ ունկնդիր եղև հնազաբար յանուն Աստուծոյ գրելոցն, որով և յաքսորս գնաց և տառապեցաւ, արդարացոյց զանձն իւր. և ընդդիմակք նորա որպէս ընդդիմակք Աստուծոյ, և առ ի նմանէ սուրբ հրաւիրանացն կան և մնան պարտական առաջի Աստուծոյ՝ մինչև ի դատաստանն նորին, վասն ամենայնի ետ զնելութեանցն և անօրինակ անցից: Նաև ընդհերքցաք զմիւս բազմակնիք բոլոր միաբանութեանն՝ առ նոյն Դանիէլ Սրբազանն, գրեալ յետ վախճանի Յովսէփայ առնանետ կաթողիկոսի, յամի 1801 մարտի 26. յորում ևս առարկեն զայս, «թէ՝ քանզի « Յովսէփ Արքեպիսկոպոսն եկեալ ի Տփղիս « քաղաք վախճանեցաւ անդ, հաւատամք թէ « ի բարեբար կամացն Աստուծոյ եղև որ ինչ « եղևն. վասնորոյ ի նորոյ ևս ժողով արա- « րեալ հանդերձ քահանայիւք իշխանօք և « ժողովրդովք երկրիս, ըստ Աստուածային « պղեցութեանն և ըստ առաջնոյ ընտրու- « թեանն ժերոյ՝ վերատին զամենապատուա « կան Հայրդ մեր ընտրեցաք լինել գահակալ « սրբոյ Աթոռոյս և կաթողիկոս և Տէր Հո- « գևոր Հայաստանեայցս սուրբ եկեղեցւոյ և « բնաւից պաշտօնէիցս. .. Ապաքէն անցեալ « անցեալ գնելով, միամտութեամբ վարեմք « ցուացես զչնորհաբեր գալստացդ, զի անա « Տէր է որ յաջողէ և կոչէ զՍրբազութիւնդ դալ « պատկիւ ընդ նախկնաբար քոյդ նշանեցեալ « անարատ Հարսինն լուսոյ. առ ի կատարել « զխնդիրս ծառայից իւրոց, զոր հաստատուն « հաւատով խնդրեմք ի վաղուց հետէ, և ա- « ներկրեալ յուսով սպասեմք ընդունել, վասն « որոյ և Սրբազութեանդ հարկ է հնազանդիլ « Տեառն՝ կոչողին զքեզ ի յայս գերագոյն « պատիւ Քահանայապետութեանն, և լսել « ձայնի աղաչանաց մերոց» և այլն:

Ընդհերցաք և զայլ բազմակնիք ի սոյն միտս գրեալ ըստ ամենայնի առ հասարակութիւն Թովմաեաց քաղաքին ի նոյն ժամ ժիր, զի առաքեսցեն զԴանիէլ Սրբազանն, զի ասաքեսցեն զԴանիէլ Սրբազանն, յորս էր և կնիքն Դաւթի դրոշմեալ չորից, մանաւանդ զի ինքն ևս իակ էր առաջին մանր աթոռատարն ի Պոլիս. ուր և ի հրաշափառ Տաճարի Սրբուհւոյ Աստուածածնին որ ի Վատ Ղաբաս, առաջի ամենայն ժողովրդեան յանդիման կացեալ Սրբութեան Սեղանոյն՝ բերանով իւրով ասացեալ էր զԱղօթսն. Որ ընտրեցեր և ընկալար զերանելի և զերջանիկ սրբազան Հայրապետն մեր զՏէր Դանիէլ Կաթողիկոսն և այլն:

Այլ և ընդհերցաք զյատուկ ձեռագիրն նորին Դաւթի առ Դանիէլ Սրբազանն ի Թովխաթ. ուր կետ այլ գրելոցն ասէ. «Ես զքան « Սրբազան Աւագքելոյն ի միտ բերեմ թէ՝ « ոչ ըստ այնմ լինչ է որ կամիցի կամ ըն- « թանայէ» և այլն: Արդ՝ թէպէտ բազումք « կամեցան և ընթացան, այլ Աստուած է որ « յաջողէ զամենայն և այլն. և ով է որ Աս- « տուծոյ կամացն կալցէ հակառակ, որովհե- « տև այսպէս է. Աստուծոյ հրաշագործողին « զիտաւս և զգոնութիւնս վերաւաքեմք և « և զՔեզ ի նմանէ ընտրեցելոյդ և կոչեցե- « լոյդ յորդորիչ լինիմ զի հրամայեսցես զայ- « ցես ի յայցելութիւն սրբոյ տանս» և այլն. Իակ արդ՝ քանզի բազումք են որք վկայենն վասն Դանիէլ Սրբազանին թէ Աստուած է որ կոչէ զՔեզ, յայտ է թէ ճշմարիտ է. քանզի ձայն բազմաց նմանի ձայնին Աստուծոյ զի ձայն բազմաց նմանի ձայնին Աստուծոյ ասէ Մարգարէն. իակ զի Դաւթին ևս բերանով և ձեռագրով իւրով վկայեաց ճշմարտութեանն, և գործովք իւրովք հակառակ եկաց. յայտնի է թէ՝ յանդգնեցաւ նա ընդդէմ ծանուցեալ ճշմարտութեանն, որ այն իակ է հայհոյութիւն Հոգւոյն սրբոյ ըստ գրոց. և զի հայհոյիչ եղև Հոգւոյն սրբոյ, յայտ է թէ անընդունակ է նորին չնորհաց, թէև բազմիցս բոլոր անձամբն իակ ընկղմեսցի ի Միւռոնն սրբալոյս: Ապա ահաւասիկ իրօք արժանապէս Սրբազնոյս զիտաւս և զգոնութիւնս իւր. վոնկալաւ նա զդատապարտութիւնն իւր. վոխանակ՝ զի կամեցաւ զչնորհն երկնաւորին առնել արժանով յարանց բարբարոսաց, զոր Սիմոն մոգ՝ յԱռաքելոց անտի առնուլ նվիրն եղանակաւ ոչ կարաց:

Յետ ամենայնի ընթերցաք և զմահդէմ համահաճութեան Պօլսեցւոց և այլոց քաղա-

քաց մերազանց՝ գրեալ առ Դանիէլ Սրբազանն և առ բոլոր միաբանութիւնն սրբոյ էջմիածնի յամի 1802 յունվարի 8. և կնքեալ աւելի քան հինգ հարիւր կնքովք հոգևորականաց և մարմնաւորականաց, ուստի և մեր համաձայնեալ նոցին ընտրութեան՝ ընտրեցաք և մանաւանդ թէ ընկալաք արժանապէս զընտրեալ ի բազմաց զՏէր Դանիէլ Սրբազան Արքեպիսկոպոսն, որ և ի 25 ամսոյս (Մայիսի) հեղմամբ սրբալոյս Մեռոնին յարժանաւոր գագաթ նորա, օծաք զնա օծութեամբ սուրբ Հոգւոյն Աստուծոյ՝ Կաթողիկոս և Պահանապետ ամենայն Հայոցս և ծայրագոյն Պատրիարք սրբոյ էջմիածնի, զոր Տէր Աստուած հաստատուն պահեսցէ ամօք պարապայց՝ եղեալ ի գլուխ սրբոյ Սիոնի իբրև զճրագ լուսաւիր փայլեալ առաւել պայծառութեամբ, լինել լուսատու ոգւոց խաւարելոց, պարծանք սրբոյ Եկեղեց ոյ ըստ նմանութեան Հեղինակին իւրոյ և Հօրն մերոյ Ցիւղոսի Լուսաւորչին։ Եւ որպէս պատուեաց զսա ճշմարիտ Աստուածային օրինօք, ընծայութեամբն և օծութեամբն նոյնպէս և ի ձեռն արժանաւոր Քահանայապետութեան սորա քաւեսցէ Տէր Աստուած զամենայն զանցանս կենդանեաց և ննջեցելոց ազգիս Հայոց, և չնորհիւ հեղման սրբալոյս մեռոնին ի պատուական գլուխ Քրիստոսասիրիս Սրբազան Քահանայապետիս, իջցէ Հոգին սուրբ Աստուած ի ժողով սուրբ Լուսաւորչեաց հաստատելոցս, ազբերացուցանել զմեծ զօրութիւն իւր. որով և չնորհեսցէ սրբոյ եկեղեցւոյ իւրում զմեծ խաղաղութիւն, և ամենայն ուխտի մանկանց նորին զկատարեալ միաբանութիւն և լրացեալ ուրախութիւն. Ամէն։

Բայց քանզի գրեալ է թէ՝ լինելին սուտ մարգարէք ի ժողովրդեանն Իսրայէլի որպէս ճանէան և Յամբրէ, և ի Զեզ լինիցին սուտ վարդապետք՝ որք սպրդեալ մուծանեն հերձուածս կորստեան, և զորս Տէրն գնեաց՝ ըզնոսա ուրացեալ ածեն ի վերայ անձանց զբազաձան կորուստ. յազգս որոյ զգուշացուցանելով պատուիրեմք, և մանաւանդ թէ սիրովն Քրիստոսի աղաչեմք, մի և մի իւիք սակաւ ատեղի այնպիսեացն սուտ վարդապետութեանց։ Քանզի անասունք առաջի արարածք համառօտ։ ամենայն հետաւորացդ և մերձաւորացդ՝ զարդարն և զճշմարիտն ամենայն անցիցին անցելոց, ընդ որս և զմեզ զսուրբ պատարագութեանն Դաւթի թիֆլիզեցւոյ և օրինաւորապէս ընկալման Աստուածընտիր Հայրապետիս մերոյ Տեառն Դանիէլի սրբազան Կաթողիկոսի և ընդհանրական Քահանայապետի ամենայն Հայոցս և բարձրագոյն Պատրիարքի սրբոյ էջմիածնի Մայր Աթոռոյն՝ վկայութեամբն Աստուծոյ և սուրբ Աւետարանի նորա. արդար գտաստանաւ սուրբ Սիւնհոդոսիս մերոյ։ Ապա յայսմհետէ՝ որ ոք բերանով կամ գրով խօսեսցի ընդ Զեզ զայլս՝ ներհակ գտաստանին յանուն Աստուծոյ ժողովելոցս, ծանիջիք զայնպիսին ըստ Առաքելոյն, վայրագապետ ստութեան, մուծանող հերձուածոց և խռովութեանց յԱղգս և յեկեղեցիս մեր. յորոց և խորչելով խորչեսջիք, զի թոյնք իժից են ի ներքոյ չրթանց նոցա. և նոքա են մշակք անիրաւութեան։ Քանզի այնպիսիքն եթէ կամիցին զընտրութիւնն Դաւթի արդարացուցանել, սակն չայտնապէս. մինչ անաւարիկ ի ձեռն կաշառաց և բռնութեամբ այլազգեաց լինելն յայտնի է ի գրելոց միաբանիցն, առ Երևանու խանն, և Թիֆլիզու խանըն։ Իսկ եթէ առարկեսցեն թէ օծեալ էր Դաւիթն և ի վերայ այնր չէր պարտ գալլ օծանելն, զոցա պատասխանն յառաջագոյն իսկ գրեալ է Սրբազան Առաքեալն թէ՝ «ոչ եթէ որ զանձն ընծայեցուցանէ նա է ընտրեալ, այլ զոր Տէրն ընծայեցուցանէ». ըստ որոյ՝ և ժողով 2500. հարցն զմիւս Դաւիթ ապօրինաւորութեամբ օծեալն՝ ի մանակցութենէ Քրիստոնէութեան ևս հատանէ։ Մանաւանդ ևս՝ զի ոչ եթէ մեք հակառակ նմա օծաք զՍրբազան Տէր մեր, այլ նա ինքն հակառակ սմա օծաւ յառաջագոյն, ուրանալով զծանուցեալ ճշմարտութիւնն զայն՝ զոր յառաջագոյն ձեռադրով իւրով խոստովան լինէր՝ թէ «Աստուած է որ կոչէ զքեզ, և ով է որ Աստուծոյ կամացն կացցէ հակառակ»։ Այլ եթէ զտեղին պատճառեսցէ այնպիսին՝ թէ օրինաւոր Սրբազանն մեր օծաւ արտաքոյ սրբոյ էջմիածնի, կարէ հասու լինել թէ՝ յառաջագոյն բազմօք արտաքոյ սուրբ էջմիածնի օծեալ են օրինաւորութեամբ ընդհանրական կաթողիկոս ամենայն Հայոց. որպէս և ի մերձակայ ժամանակի Տէր Կարապետ Ուլնեցի՝ որ ի Կոստանդնուպոլիս

օծաւ ի Միջագետս, և ձեռնադրեաց զեպիսկոպոսունս, և ապա եկն ի սուրբ Աթոռն զկնի ժամանակաց։ Մանաւանդ ևս՝ զի ոչ իսկ համարեցեալ լինի այս տեղի արտաքոյ քան զսուրբ Աթոռն. ըստ որում և նախնիքն երանելիք՝ ի միասին են գրեցուցեալ ի Հրովարտակն Աբգարեան՝ տեղի կաթողիկոսաց, որ ոչ է թարց հարկաւոր և մեծամեծ խորհրդական պատճառաց։ Տիւնա՝ զի լաւագոյն է լինել օրինաւորութեամբ արտաքոյ, քան Աստուածընդդէմ ապօրինաւորութեամբ ի Տաճարին. առ որ և Տէրն վկայեաց ասէր. «Ոտն իմ տուն աղօթից կոչի, և դուք արարիք զդա ապրս աւազակաց»։

Եւ զի պիտոյ է երկարել վասն այլոցն՝ մինչ Քրիստոսական է վճիռն՝ թէ «այսու ծանիջիք եթէ իմ աշակերտ էք, եթէ սիրիցէք զմիմեանս». և թէ՝ «սուտն ի հօրէ սատանայէ է». և թէ՝ «Ամենայն որ ատեայ զեղբայր իւր ի տարապարուց, պարտաւոր լիցի զհենելին». առ որ և Աւետարանիչն երկրորդեալ ասէ. «Ամենայն որ ատեայ զեղբայր իւր, մարդասպան է. և գիտէք զի ամենայն մարդասպան ոչ ունի կեանս յաւիտենական յանձին հաստատեալ»։

Ապաքէն և բանք մերումս Աստուածային սուրբ Սիւնհոդոսիս այսու կնքեսցին. թէ Դաւիթն որ ատեաց զեղբայր իւր ի տարապարուց, և կորոյս յանձնէ զկեանս յաւիտենական, եղիցի և ձեզ ատելի ինքն և համանախդն իւր, և վարդապետք ստութեան նոխդն իւր, և վարդապետք ստութեան նորին՝ հանդերձ չարանիւթ պատիր վարդապետութեամբ նոցին *)։ Եւ զայս ևս ի վերջոյ ծանուցանել օրհնեալ ազգիդ մերում, թէ ի վերոյգրեալ Դաւիթ դաւաճանէ ձեռնադրեցեալ եպիսկոպոսքն, և ի նոցանէ ձեռնադրեցեալ քահանայք և այլ ամենայն աստիճանաւորք՝ անընդունակք են եկեղեցւոյ Սրբոյ և բոլոր Ազգի մերումս. ըստ հրամանի Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի՝ որ ասէ. «Մի՛թէ ի փշոյ քաղիցեն խաւոսի՝ որ ասէ. «Մի՛թէ ի փշոյ քաղիցեն խաղող, կամ ի տատասկէ թուզ». և թէ՝ «չծառ չար՝ պտուղ չար առնէ». այլովքն հանդերձ։ Ուստի են՝ թողադրեցաք առանց ամենայն հակառակութեան, ի փշոյ և ի տատասկէ Դաւթի յայնմանէ լուսաջացեալքն, փուշ և տատասկք զոլ. և ոչ խաղող կամ թուզ, որք արժանապէս ներքեալք են և եղիցին, մինչև զղջասցին, և դիմեսցեն առ ոտս Հոգեընծիրս, կայսերակոչ և Ազգապարէր Տեառն Դանիէլի Սրբազան կաթողիկոսի ամենայն Հայոց, և սպեղանիս ի նմանէ գտանել հնարեսցեն, և ընկալցին զներումն և զթողութիւն։ Եւ Տէր որ կոչեաց և արդարացոյց և փառաւոր առար զընտրեալն իւր ի սկզբանէ զՏէր Դանիէլ կաթողիկոսն ամենայն Հայոց՝ պայծառացուսցէ զզաւազան իշխանութեան սորա, և արասցէ զսա պարծանք ազգի և սիւն հաստատութեան սրբոյ եկեղեցւոյ, և զձեզ զամենեսեան ընդ հովանեաւ Քրիստոսատիպ սորայս բարի հովուութեան տածելով ի վայրի դալարաւոջ և ի ջուրս հանգստեան, պահեսցէ հանդերձ զարմիւք և զաւակօք անփորձ կեանօք և անսասան ժամանակօք ամենայն բարօրութեամբ և անարատ ուրախութեամբ։

Ողջ լերուք, և չնորհք Տեառն Աստուծոյ ընդ հոգւոյդ ձերում. Ամէն։

Գրեցաւ յամի Տեառն
1802 մայիսի 27.
ի Երեք վանք
որ ի Բագրևան գաւառ։

Կարապետ կաթուղիկոս Աղթամարայ վերատեսուչ վասպուրականի 1232։
Գէորգ եպիսկոպոս առաջ. Թաղէոս Առաք. վանից 1240։
Բարդուղիմէոս Առաքելոյ վանից խաչատուր եպիսկոպոս 1247։
Սեբաստիոյ Առաջնորդ Գրիգոր Արք եպիսկոպոս 1224։
Բալուայ առաջնորդ Գրիգոր եպիսկոպոս 1224։
ԺԲ Առաքելոց վանից առաջ. Յովհաննէս Արք եպիսկոպոս 1239։
Սբ. Կարապետի Յովհ. Արք եպիսկոպոս 1214։
Խարբերդու առաջնորդ Փիլիպպոս եպիսկոպոս 1147։
Անտօն եպիսկ. Մանազկերտու 1243։
Գրիգոր եպիսկ. Բաղիշոյ 1242։
Աբրահամ եպիսկ. Գերջանուս 1226։
Կարապետ եպիսկոպոս Կեսարիոյ 1227։
Մանուէլ եպ. Վարդի Հօր վանից 1219։

*) Պակասի աստանօր յօրինակի մերում յառաջին, զոր լրացուցանեմք յայլմէ օրինակէ. Ե ք. Մ.

Աբրահամ եպիսկոպոս Կարապետ կաթուղիկոսի, առաջնորդ ս. Սահակայ։

Աւետիք վարդապետ ժամօրհնող երէց վանից։

Ուչքիլիսու առաջ. Սահակ վարդապետ։

Յարութիւն վարդապետ վէքիլ 1235։

Մկրտիչ վարդապետ վարժապետ։

Դասպար վարդապետ Թոմա Առաք. վանից 1240։

Գալոստ վարդապետ լուսարար երէց վանից 1237։

Յովսէփ վարդապետ գուշանցի։

Յովսէփ վարդապետ Տաթեւացի։

Եղիա վարդապետ Բագրեւանդեցի։

Եղիա վարդ. վաղարշակերտցի 1244։

Ներսէս վարդ. միաբ. ս. Էջմիած. 1249։

Վանն ղօրութեան Թղթին կցորդի վերսին կնքեցի Խաչատուր եպիսկոպոս։

Յարութիւն վարդապետ Տաթեւու 1246։

Խաչատուր վարդապետ 1238։

Վարդան վարդ. Բաղիշու եպիսկոպոսի։

Վարդան վարդ. ս. Դանիէլի որ ի Կօփ։

Դէսրդ վարդապետ Իչքիլիսացի։

Առաքել վարդապետ որ է Բալու Խաչկայ վանից ՌՄԼԳ։

Գրիգոր վարդ. միաբան ս. Նշանի։

Կարապետ վարդապետ Անբատիոյ։

Սուրբ Աթոռոյն յետին պաշտօնեայ Անտոն վարդապետ։

Մարիմոս եպիսկ. ս. Էջմիածնի 1230։

Վաղարշակերտու ս. Աստուածածնի եկեղ. վէքիլ Տէր Սիմէոն 1237։

Հ. Պ. ✠ Խչ. վր. 1237։

Տէր Գրիգոր Տիատինու։

Կարապետ վարդ. Թագէոս Առաք" 1234։

Մարտիրոս վարդապետ։

Տէր Գրիգոր։

Տէր Խաչատուր։

Ս. Աստուածած. ա. քահ. Տէր Մարտիրոս։

Տէր Աբրահամ ս. Կարապետ եկեղ"։

Ս. Աստուածածնայ քահ. Տէր Գրիգոր։

Տէր Սահակ 1244։

Ս. Աստուածածնայ եկեղ. Տէր Վարդան։

Տէր Մարգար Տիատինու։

Տէր Թաթոս ս. Կարապետ եկեղ.

Տէր Օվանէս ս. Կարապ. եկեղ.

Արծափու Տէր Անտոն։

Արծափու Տէր Սիմէոն։

Վանն Տատատուրեան Թղթի կցորդի կնքեցի վերատին Խաչ. եպս։

Արծափի գիւղի աւագ քահանայ Տէր Յով հաննէս 1231։

Տէր Ղազար Արծափու։

Արծափու Տէր Յակոբ։

Բէազիտու սուրբ Կարապետ եկեղ. քահանայ Տէր Յարութիւն։

Սուրբ Կարապետ եկեղ. քահ. Տէր Յարութիւն 1229։

Գործակալ Տէր Յով. վաղարշակերտի։

Բէազիտու քահ. Տէր Գաբրիէլ։

Վաղարշակերտու Տէր Խաչատուր։

Ալաշկերտու Տէր Դէորդ։

Թօքաթղալու Տէր Սահիան։

Ալաշկերտու Տէր Գաբրիէլ։

Ալաշկերտու Տէր Սահիան։

Ալաշկերտու Տէր Յարութիւն

Ալաշկերտու Տէր Կարապետ։

Ալաշկերտու Տէր Սարգիս։

Ալաշկերտու Տէր Մխիթար։

Տէր Վարդան Ալաշկերտու։

Տէր Պօղոս Ալաշկերտու։

Տէր Փիլիպոս Ալաշկերտցի։

Տէր Ղուկաս Ալաշկերտու։

Ի քաղաքաց քաղաքաց եկեալք Արքեպիսկոպոսք ասացին. և վարդապետք երեսուն և ինն, Անապատաւորք, Արեղայք և երեսելի քահանայք հարիւր և երկու, իշխանք և ժողովուրդք աւելի քան երիք հազար. միայն մեք այսչափ հոգևորականաց կնքելով բաւականացաք։

2Ր. *Թուղթ Գրիգոր Արքեպիսկոպոսի առ Տ. Ստեփան*

Վերդպօն հայր տէր Ստեփան աւագ քահանայ, իմ հոգեհատոր բարեկամ.

Մայիսի 1-էն գրեալ թուղթ չարդուդ, նոյն ամսոյ 30-ին ընկալայ ընդ մահտեսի Մխեսեր եղբօրս գրոյն, ընթերցմամբ որոյ երբեմն ուրախ եղէ, երբեմն տխուր, թուի թէ բանն առ Աստուած դիմեալ է ի բողոք, որ Ոտաք ապելացի կոչեն, որ անբաւականքն մերոյ գառաստանատան վճռոյ առ բարձրագունն բողոքեն, սակս երեի՝ մեր Դաւթի արքային Կաթողիկոսի բանին։

Դանիէլեանքն ամենայն տեղիս արծաթի և ոսկի թափեն, իսկ սրբազանս մեր օրհնութեան կօնդակս, ամենայն տեղիս հռչակեն թէ ահա Կաթողիկոսն բազում գանձիւք զեպիսկոպոս մի՝ այս կողս առաքեաց, և զմիսն այն կոյս, բայց մեք այդ գանձքն չտեսաք, ըստ այսմ հաւատալի է նոցին բանից, ես բիւրիցս բողոքեցի օգնական լերուք ինձ, որ չթողեց բանն յառաջ ընթանալ՝ զի գաղարեցուցեալ ունիմ խոստմամբ, ոչ երբէք լուաւ և ոչ արար բանիցս երբէք պատասխան. այնուհետև զինչ մնաց ինձ առնել՝ եթէ ոչ լըռել. վասն որոյ կաշառս ի վերայ կաշառաց յաւելեալ ընթերեմն, ընկալաւ զրամասի օրինակի սաւառն, և ոսկով օծանել եւ, առի ցուցանել ոամկաց թէ իսկն է, և այսպէս հաչացանել բանն. արդ զատեա ուրեմն այս օրինակիս տուողքն՝ ոչ են ընդ վայր անձինք, երբ ձեռաց հանին այսչափ, զիարդ թողուն այսուհետև ճշմարտութեանն մերթիլ առ կայսրըն. թողում խոհեմութեանդ գիտել, ամենայն տեղիս բողոք բարձին, բայց՝ ոչ ոք և նայն տեղիս բողոք բարձին, բայց՝ ոչ ոք և զև լսող, այլ՝ ամենայն ոք իւր գիւղական փչէր, ըստ Յակոբայ պատրիարգի ասելով. նեխեսաիամ է լազմ. այս խորհրդով ազգ մեր՝ կօրուս գիմազատութիւն իւր, մեկ՝ կաթողիկոսութիւն ունէր ի պատուի, և զայն խաղալիք գիւաց արար։

Ես յիրաւի ոչ երկբայիմ բնաւ, որ ճշմարտութիւնն կայցէ ընդ գրեանաւ, յայտնեսցի սքանչելագոյն, սակայն՝ ինչ օգուտ որ մեր ազգին, զայս մնաց մչտնջենաւոր նախատինք, ի մէջ այլազանից, մինչև օրս որ պիսի փառաց արժանաւորեալ պարծիլ ազգ մեր, իսկ այժմ որպիսի անարգանօք նախատակած լինի, ի ազգէն Ռուսաց, սապէս լինելոց է և առ ամենայն բարեհամբոյր և նելոց է և առ ամենայն բարեհամբոյր և խաղաղասէր յազգս, նա ևս առաւել առ բազմազազ ախթարմայս։

Զոյց լչխանաց և յարգոյպատիս ամիրալից բազում սիրով զղջմունս նուիրեմ, չնորհակալ եմ որ զձեզ ի սուրբ գաւակիս մխիթարեալ են իսկ ևս՝ լալական այօք կալի ի բեալ են իսկ ևս՝ լալական այօք կալի ի տան, Աստուած տեսցէ և դատեսցէ։

Երևանալ խանն կարի ջատագով կայ ճշմարտութեան, նոյնպէս և չանն. երբ այդ տէրութիւնդ ևս գառնալ ի կողմն Դաւթի, աստ Եփրեմն ինչ պարտ է առնել երեք ուկէս հայիւք, որ երկուս ու կէսն Դաւթեանն են։

Ստեփան արհոյ գատարկաձեռն գալն այդր յոյժ ցաւեցայ, Թուի թէ և Կարապետ վարդապետն այնպէս գայր, իբրև բամբակ ի վչոց արգելաւ. ես թելի ծայրն կորուսած եմ ոչ հասկանամ զարարս Դաւթի սրբազանին, թէ ոյր վասն այսպէս ճնշելով սերմանէ հասկանամ ես աստ գործ չունիմ զի կայսրն չէ աստ, այլ՝ ինամ տակաւին, զի մի այսրէն եկանելովս առաւել յաղթող ցուցից Եփրեմն, վասն որոյ կամ և ինամ մինչև նոր ինչ յայտնեսցէ Աստուած, թէպէտ և յոյժ նեղիմ ապրուստի դիմաց, գոն եմ առւսաց իշխանաց որ ի վերայ ձեռաց չրջեցուցանեն, մանաւանդ մեդրօպոլիտն որ յորդորմամբ խնդրէ ամենևին առ ինքն վերաբնակել. յուսպիր լինելով թէ գուք ոչ կորուսանէք զձեր վիճակ, եթէ հայք կարացեալ զքեզ Թողուն, բաղում սիրով մեք զքեզ զձոյս վիճակս տալոց եմք, զի մեք ցանկամամբ քոյապիսի զեպիսկոպոսունս ունիմ, գուցէ հայք զքազում լաւագունս ունին, վասն որոյ զքեզ չկամին, այլ՝ մեք չունիմք. իսկ իբրև Եփրեմն և Հօթնի տացուք ի տեղի քոյ Եփրեմի նման զի նոքա այնպիսի արքեցող կաղ լիմարն խնդրեն ունիլ և այլ՝ այսպիսիս, բայց՝ քննեսն թէ բանն ուր հարկանէ, և գինչ մեկնիչ, ահա հայոց ազգն զիւր եպիսկոպոսունս ուր հասցէ, մեք որ զքազումս քրոջմաք առ մեզ գառնալ՝ իսկ այժմ նոքա միայն գտեալ զմեզ, և իբրու վչտացեալ ազգէ յոլսալ խընդրելն, բայց՝ հաւատարմացուցի նոցա քաղցր պատասխանիւք թէ, լուսաւորի Յովսէփ կաթողիկոսն գիս վասն իւր ազգին սնուցեալ է ծառայել, վասն որոյ ըստ փրկչական հրամանի, յորժամ հալածիցեն զձեզ ի քաղաքէ երթիջիք առ միմեան և այլն. Համարեա թէ ի ամենայն տեսութիւն մեր այսպիսի քաղաքավարական խօսիւք մեկնիմք իրերաց։

Մեր իրաց համբաւն տակաւին չտառնամ արժանի Աստուած եղիցի այցելու. առնամ արժանի Աստուած եղիցի այցելու. անմնայն կուսէ նեղութիւնք և ցաւք եկեալ հասին պատեցան առ մեօք, այս ինչ վաղջան եղև Յովսէփայ կաթողիկոսի որ զքաղաքս եղև Յովսէփայ կաթողիկոսի որ զքաղաքս լորութիւնս մեր ընդ ինքեան եաթած, ի մինչ փառք Աստուծոյ, չկայ մեզ աւելի ասել, քան

ներ ասացին Ցոր։ Տղաները նրան ասացին. Ինչպե՞ս կարող ենք մենք ապրել, երբ հայրը մեզ թողել է գնացել։ Ցոր ասաց նրանց. Ես ձեր հայրն եմ, ես ձեզ չեմ թողել։ Տղաները ասացին. Ինչպե՞ս կարող ենք մենք հավատալ, որ դու մեր հայրն ես, երբ մենք քեզ չենք ճանաչում

զսա՝ եւ զկնի օծման սկսաւ կեղծուպատիր բանիւք սուտ[illegible]եամբ և նանրաբանութեամբ զգրեանս յարմարեալ ըստ կամս իւր՝ իբր Յատագովութիւն անձին իւրոյ ի դիմաց միաբանից և երկրականաց, և բռնութեամբ կընդբել տուեալ ամենեցուն առաքելոց յամենայն կողմանս, մեք ոչ կարացաք ընդդիմանալ բռնութեան. օծաք զսա և երթիանալանց հաղաք, ապա զիարդ կարելի է մեզ ընդդիմանալ և ոչ կնքել զմուղիանն։

Բայց ազգք մեր նախապէս իրազեկ եղեալ ոչ եղեն ունկնդիր ի դիմաց մեր գրուածոց գիտելով թէ բռնութեամբ է. այլ ծանուցեալ զճշմարտութիւն Աստուածապատակ ինքնակալիդ մեծի՝ վերստին հաստատեցին միաբանութիւն պատրիարգութեան զրկեալն ի պատուոյն զբբազան պատրիարգն մեր Գաբրիէլ։ Նմին իրի և նա ընկալեալ զերոյարատակ պատրիարգութեան յարքայէն Օսմանցւոց, կամացողութեամբ ազգին մերոյ, և գրեցեալ զՀաճութիւնն օգոստափառ կայսերն մեծի, ապա ժողովեաց զարք եպիսկոպոսունս Հայաստան աշխարհի ի հեռաւոր և ի մերձաւոր թեմից յաշխարհն Արարատեան, ի Բագրեանդ մերձ ի Բալագիա առ Եփրատ գետովն, ի տալակաղ եկեղեցին՝ զոր կերտեալ է Լուսաւորիչն մեր յանուն Յովհաննու Մկրտչին, ուր մկրտեաց ի գետն Եփրատ զսուրբ Թագաւորն մեր Տրդատ ընդ բազմութեան հաւատացելոց. և հաղորդեաց ի կենարար մարմնոյ և արեան Տեառն։

Եւ զի պատրիարգական Աթոռն մեր Էջմիածին գոլով երկիր սէրուբէեան Պարսից՝ ընդ իշխանութեամբ խանին Երեւանու ոչ կարաց յառաջ խաղալ՝ վասն որոյ օծաւ հանդիսիւ ի ժողովեալ Արքեպիսկոպոսաց ի սուրբ սեխան ալն։ Բայց Դաւիթն այս գան գործէ ի ձեռն կերպակերպ հնարից, և ի ձեռն կաշառաց խափանել զպատրիարգութիւն նորա, զի ինքն ընդդէմ հաճութեան ազգին, և ընդդէմ հրամանաց երկուց հզոր կայսերաց կալցէ ի քահանայութեան իւրում հաստատուն։

Նմին իրի ըստ իւրն քնաւոր բարուց օր քան զօր լաւեալ զքահանութիւն իւր ի վերայ միաբանութեան մերոյ, զանձելով՝ հարկանելով և մատնելով ի բանտ անաղուստներ զամենեսեան, որք ամենեքեան անկիւ պաշտպանել կամք։

Որք ի դիմաց միաբանից և երկրականաց զատաւոր բանս ըստ կամս իւր իբր Յատագովութիւն ինքեան և բռնութեամբ կնքել տայ մեզ եպիսկոպոսաց և վարդապետաց, և ապա լնու զայնս կնքով ոսկիի ժողովրդոց, և խառնիճաղանճ բազմութեանց ընդդէմ կամաց իւրեանց, և առաքէ ուր ունի առաքել։

Ուստի և մեք աղաչեմք բարձր սրբազնութեանց ձերոց, եթէ այսու կերպիւ զբռուածք պատահեսցին զալ սուտ և նանրաբանութիւն համարեսջիք և զկնիքսն ի նոսա բռնութեամբ լինելն յայտնի է ի բազում գրուածոց բազաց և երեւելեաց ժողովրդեանն Երեւանու՝ որք բազում անգամ գրեալ են առ սրբազան Արքեպիսկոպոս Եփրեմ։

Թողեալ զբազում սուտ[illegible]իւնս բանից, զմին միայն յայտնեսցուք՝ գրէ առ յամենայն գրուածս իւր թէ՝ հայք զօրէնս ունին պահել անխափան զօծեալ հայրապետ իւրեանց։

Եթէ որպէս զարեւակն յայտնի ճշմարտութիւն Քանալ ծածկել սուտ[illegible]եամբ և ապա որչափ առաւել զանգայտ ճշմարտութիւնսն, վասն զի գիտեն ամենեքեան՝ որք տեղեակք են պատմութեան Հայոց, թէ ի Լուսաւորչէ անտի մերմէ մինչև ցարդ վասն պէսպէս պատճառաց, բազում անգամ լեալ է փոփոխութիւն պատրիարգաց, ոչ թէ միմիայն ազգօրինաւորաց, այլ և օրինաւոր ընտրելոց. եթէ չանուղղալ ինչ արարս գտանեցաւ։

Վկայեն այսօրիկ բազում նախնի պատմագիրք մեր։ Որպէս ասա և ի նորումս չանցեալ գարոյն յամի Տեառն 1778, ընկեցին զՊաղար և եղեն ի տեղի նորա զՊետրոս Արքեպիսկոպոս, և մինս անդամ զօրացեալ Պաղար՝ մերժեաց զՊետրոս ի ձեռն Պարսից և յաշխատակաց գաթոռն, որոց ահանաւոյք տակաւին կան կենդանի։

Եւ վերջապէս յաւուրս մեր յամի Տեառն 1761. ընկեցին զԱսահակ և եղին ի տեղի նորա զՅակոբ։

Զայսոսիկ փոփոխութիւնսն վասն այնր ի մէջ բերաք, զի դիտացեալ ծանիցիք զսրբութիւն նորա, որ առանց ամաչելոյ յամենայնն ունի զրեալ է թէ՝ Հայք զօծեալ հայրապետն անփոփոխ պահեն, Զպատճառ փոփոխութեան և ժամանակն թէ երբ և կամ ուր փոփոխեցաւ կարէք գիտել ի պատմութեանց մերոց, ի ձեռն թարգմանաց։

Եւ օրէնք ընտրութեան հայրապետի էր այսպէս։ Նախ մինչ ազգ մեր ունէր թագաւորութիւն, ի միասին հայրապետի ուրուք, թագաւորն, նախարարք և եկեղեցական դասք ժողովեալք՝ ընտրէին զարժանաւոր ոք և օծեալ կացուցանէին հայրապետ, այլ ի բառնել թագաւորութեան մերոյ գրուեցան ազգք մեր յայլ և յայլ աշխարհս, և մնաց Հայաստան ընդ իշխանութեամբ տգարացեաց և պարսից. և միայն ի Կիլիկիա մնացին մասնաւոր ինչ իշխանութիւն, նմին իրի ի վախճանիլ Բարսղի հայրապետի յամի Տեառն 1113, Դաւիթ անուն ոմն եպիսկոպոս՝ ի ձեռն կաշառաց և բռնութեամբ այլազգեաց առանց ընտրութեան ազգին օծաւ հայրապետ. այսմ անհաւան գտաւ ազգն, և ոչ խոկ ընկալաւ զնա։ Նմին իրի ժողով մեծ արարեալ ի Սիսա լերին, ժողովեցան անդ երկու հազար հինգ հարիւր սուրբ հարք, բանիւ արարեալ մերժեցին զԴաւիթ, և կարգեցին հայրապետ հաւանութեամբ ամենեքեան Գրիգոր Պալասաւնի. և եղեն ի վերայ նոյ

Յակոբ եպիսկոպոս. Գրիգոր եպիսկոպոս. Յովհաննէս եպիսկոպոս. Սահմանեալ վարդապետ. Յովհաննէս վարդապետ. Աբրահամ վարդապետ. Ջաքարիայ վարդապետ. Ադէքսանդր վարդապետ. Յարութիւն վարդապետ. Աբրահամ վարդապետ յաժդարխանցի. Փիլիպպոս վարդապետ. Եսայի վարդապետ. Փիլիպպոս վարդապետ. Ռէթէոս վարդապետ. Փիլիպպոս վարդապետ. Յակոբ վարդապետ. Յովհաննէս վարդապետ. Յակոբ վարդապետ. Կարապետ վարդապետ. Մկրտիչ վարդապետ. Անտօն վարդապետ. Խաչատուր վարդապետ. Գրիգոր վարդապետ. Աբրահամ վարդապետ. Մարտիրոս վարդապետ. Սահակ վարդապետ. Մկրտիչ վարդապետ. Գալուստ վարդապետ, Յարութիւն վարդապետ։

Մեք ևս համաձայնեալ վշտապին և ճըշմարտապատում միաբանութեան սրբոյ Աթոռոյս Էջմիածնի, խնդրեմք այց առնել հայրապետական Աթոռոյն մերոյ։

---

29. *Թուղթ միաբանից ս. Աթոռոյն առ կայսր Ռուսաց։*

Քրիստոսապսակ և ինքնակալ կայսր ամենայն Ռուսաց.

Ամենողորմ Թագաւոր սիրելոց և խնամատար Աղղի մերոյ։

Աստուածամերձ լսելիք ձեր առաւել յԱստուա ծալին աղղեցութենէն՝ քան ի մարդկային աղերսական ծանուցմանց զպուցեալ զառաւելոնս միաբանութեան մերոյ աստուածաբար ողորմութիւն արարեալ վերսին հաստատեցեր ի պատիւ հայրապետութեան զղրկեալն ի պատուոյն օրինաւոր հայրապետն մեր և զսրբազան պատրիարգն Դանիէլ, որ համակամ հաճութեամբ միաբանական ժողովոյս և ազգիս մերոյ երկիցս և երիցս է ընտրեալ ի պատիւ պատրիարգութեան. զի թէպէտ՝ նա ողորմութեամբ ձերդ Կայսերական մեծութեան կանխաւ ընկալեալ է զհրովարտակ զպատրիարգութեան իւրոյ յարքայէն Օսմանցւոց և բոլոր ազգի մեր, ի վազուց հետէ հաճեալ են ի նա, բայց սպասէր լաւուկ հաճութեան ինքնակալիդ մեծի, որ իբրև գիտաց ի կողմնակալաց փոյ՝ թէ կամք Կայսերական մեծութեանդ է լինել նմա պատրիարգ հայոց, ապա ժողովեաց զմիաբանս պօլիտս և զարք եպիսկոպոսունս Հայաստան աշխարհի ի հեռաւոր և ի մերձաւոր թեմից ի հոգևոր ակնդիմին զոր կառուցեալ է սուրբն Գրիգոր Լուսաւորիչն մեր յանուն սրբոյն Յովհաննու Մկրտչին յԱրարատեան աշխարհին մերձ ի Բայազիտ առ Եփրատ գետաւ՝ ուր մկրտեաց զչորեք հարիւր բիւրս ազգի մերոյ հանդերձ սուրբ թագաւորաւ Տըրդատաւ՝ որ է այժմ հռչակաւոր կրօնաւորանն և զի պատրիարգական Աթոռն մեր էջմիածնին, գոլով ընդ իշխանութեամբ խանին Երևանու ոչ կարաց չառաջ խաղալ, նմին իրի օգաւ հանդիսիս ի ժողովել Արք եպիսկոպոսաց ի սուրբ ուխտն այն ի չհօթներորդ կիւրակէի զկնի զատկին ի մայիսի 25-ընդ Ուսոտի և մեր ուրախացեալ առ այսպիսի հանդուրժական բարերարութիւն մեծի ինքնակալիդ՝ զոր արարեր առ ազգս չարենեան զոհութիւն և չնորհակալս ունիմք զկայսերական մեծութենէդ հանապազ ի սիրտ և ի բերան խնդրելով ի տեառնէ զկենացդ երկարութիւն, և զսուրբ թագաւորութենդ ընդարձակութիւն և զհաստատութիւն չարիսեանս չարիսենից։

Իսկ Պաւիթս այս որ Պատրիարգ անուամբ բանաւորեալ է չօժանդակութեամբ խանին Երևանու՝ հնարս նեղիմ հանապազ կալ ի բռնաւորութեան իւրում. հաստատուն ընդդէմ բարևաճ կամաց Նորին Կայսերականի Մեծութեան և ազգի մերոյ, և որպէս ի սկզբան բռնաւորութեան իւրում առ ոսոն եհար և արհամարհեաց զաստուածային՝ և եկեղեցական օրէնս էարկ զինքն և չհանաց արկանել զազգ մեր ընդ նզովիւք և արար զմեզ երգնիազանց նոյնպէս և այժմ հրաժարական ողջոյն առեալ, օգտակար օրինաց իրաւանց և արդարութեանց՝ ոչ վարի ընդ աշակերտաց Քրիստոսի փրկչական պատուիրանաւ, այլ ըստ աշխարհի բռնաւորաց չարաչար վարէ զիւրն իշխանութիւն. ի Լուսաւորչէն մերմէ անտի մինչև ցարդ չիք երբէք լեալ յազգի մերում հայրապետ ոք, որ այսպիսի անուղղայ ընթացս կալեալ իցէ, եթէ որով անիրաւութեամբ և սրպիսի բազմապատիկ վիշտս հասուցանէ ազգովիս մերոյ միաբանութեան մերում օր աւուր գանելով՝ հարկանելով և ի բանդ մատնելով՝ բազում եկեղեցականք և աշխարհականք բազում անգամ դրեալ ճշմարտութեամբ ծանուցեալ են նիւրեմ սրբազան Աբգ եպիսկոպոսին, Առաջնորդի ընդ հովանեաւ տէրութեանդ եղեալ ազգի մերոյ։

Ուրեմն ազաչեմք ամենեքեանքս աղեատալի աղերսանօք՝ տեղեկացեալ տառապութեանս մերում յարք եպիսկոպոսէն Եփրեմայ աստուածաբար՝ գթասցես և ողորմասցես ի մեզ ազատելով զմիաբանութիւնս և զպատրիարգական աթոռ մեր ի գերութենանց՝ զի մեք յուսով մեծաւ ակն ունիմք գտանել զիերկութիւն չաստուածատիպ սուրբ թագաւորէդ։ Զայս ևս յայտ առնեմք ինքնակալիդ մեծի, Պաւիթս այս առ ի ծածկել զիւր ևծութիւն, զեռնադործութիւն ի գիմաց միաբանից և երկրականաց զչաստոգովութիւնս զրէ զինքեանէ և քանութեամբ կնքել տայ նախապէս եպիսկոպոսաց և վարդապետաց մերոց, և ապա լնու զայնս կնքովք ոամկաց, և խառնիճաղանճ ժողովրդոց և առաքէ ուր և կամիս։ Ապա խնդրեմք յամենաողորմ ՏէրութենդէԵթէ այսպիսի գրութիւնք պատահեսցեն զալ ձեզ և չտնայնաքանութիւն համարեսչիք, և զիեալ կնիքդն ի նոսա բռնութեամբ եղեալ գիտասջիք՝ որպէս մեք, նոյնպէս և բոլոր ժողովուրդք երկրիս Երևանու սիրով կապակցեալ կան ընդ սրբազան պատրիարգին մերոյ Դանիէլի այս կապակցութիւն ոսոխ չայտնի է ի գրոց երևելեաց. ժողովրդեան գրեալ են բազում անգամ Աբգ եպիսկոպոսին Եփրեմայ, և զկամս իւրեանց յանուանէ ցեալ՝ մանաւանդ ընտրութիւն հայրապետի ի ձեռն ի կատարողութիւն եղեալ ազգի մերոյ է. զայսքանս ի չայտ ածելով սպասեմք և մնամք ազատութեան։

Կայսերական մեծութեանդ

Ի 1802, յունիսի 2. ազօթարար ծառայք, պաշտօնեայք Քրիստոսի միաբանք Արարատեան Աթոռոյն սրբոյ Էջմիածնի։

Յովակիմ արք եպիսկոպոս. Գրիգոր արք եպիսկոպոս. Ղազար արք եպիսկոպոս. Յովհաննէս արք եպիսկոպոս. Վարդան արք եպիսկոպոս. Յակոբ եպիսկոպոս. Գրիգոր եպիսկոպոս. Յակոբ եպիսկոպոս. Սահակ եպիսկոպոս. Յովհաննէս եպիսկոպոս. Աբրահամ վարդապետ. Յովհաննէս վարդապետ. Յակոբ վարդապետ. Ջաքարիայ վարդապետ. Աբրահամ վարդապետ. Ադէքսանդր վարդապետ. Փիլիպպոս վարդապետ. Յարութիւն վարդապետ. Փիլիպպոս վարդապետ. Եսայի վարդապետ. Ռէթէոս վարդապետ. Փիլիպպոս վարդապետ. Յակոբ վարդապետ. Յովհաննէս վարդապետ. Յակոբ վարդապետ. Կարապետ վարդապետ. Մկրտիչ վարդապետ. Անտօն վարդապետ.

Խաչատուր եպիսկոպոս սուրբ Բարդուղիմէոսի առաքելոց վանից. Գրիգոր եպիսկոպոս Սեբաստացի. Աբրահամ եպիսկոպոս Տերճանու. Մարտիրոս եպիսկոպոս սուրբ Էջմիածնու. Կարապետ եպիսկոպոս Կեսարացի. Սահակ եպիսկոպոս Բագրեանդցի. Մկրտիչ վարդապետ Աքուլեցի. Գալուստ վարդապետ լուսաւարար երեք վանից. Աւետիք վարդապետ ժամօրհնօղ. Ներսէս վարդապետ Աշտարակցի միաբան սբ. Էջմիածնի. Յարութիւն վարդապետ վեքիլ. Յակոբ վարդապետ. Յարութիւն վարդապետ Տաթեացի։

Մեք ևս համաձայնեալ վշտապին և ճըշմարտապատում միաբանութեան սրբոյ Էջմիածնի, խնդրեմք զնոյն խնդիր ողորմութեան առ ազգս և առ եկեղեցիս մեր և աղաչեմք լսել աստուածսիրաբար և այց առնել սրբոյ Էջմիածնի հայրապետական Աթոռոյն մերոյ։

---

30. *Թուղթ Թիֆլիսի հասարակութեան առ կայսր Ռուսաց։*

Աստուածապսակեալ և Օգոստափառ Մեծի կայսերն։

Մեք ի Թիֆլիզ քաղաքիս գտանեցեալ իշխանք՝ քէդխուդայք՝ էնաֆք և բոլոր ժողովուրդք, եկեղեցականք և աշխարհականք զոհ եմք ի վերայ այսմ բանի՝ յայտնեմք զկիրս սրտից մերոց, զի անցեալ ամեն գիտութեամբ կութեան բազմակնիք մանեբիս զՏէր Պաւիթ չնորհափայլ և Սրբազան Աբգ եպիսկոպոսն՝ օծեցաւ Հայրապետ ամենայն հայոց, և պատն՝ օծեցաւ Հայրապետ ամենայն հայոց, և

զանակալ սրբոյ Միածնաիջի Ամոռոյն հոգևոր ծնողին մերոյ, որ կայ այժմ և վարե զիշխանութիւն կաթուղիկոսութեան իւրոյ, զոր և Ձեր տացէ զինանս երկարս և խաղաղականս, և ի ներքոյ հպատակութեան ✠ հաստատուն պահեացէ, և որովհետև ի վերայ Սրբոյ Ամոռոյն իւրոյ բազմեալ կայ և զամենայն սրբութիւնան որք աստանօր գտանին՝ ունի ի ձեռս իւր, վասնորոյ՝ ամենեքեանքս ի մի բերան աղաղակեմք և ասեմք, արքան կենդանին է՝ նա է ընդհանրական կաթուղիկոս մեր, և ոչ ոք կարէ փոխոխել զնա, որովհետև օծեալ Ձեռն է, նա պարտի լիշատակիլ ի Սուրբ եկեղեցիս մեր. և բաց ի նմանէ ոչ ոք ճանաչեմք և գիտեմք։ Իսկ եթէ նորին Կայսերական մեծութեան հրամանն գայցէ, և նորին Բարձր հրամանու ալլոք եկեսցէ և օծցի ի մէջ Սրբոյ Ամոռոյն յայնժամ ամենեքեանս պարտական եմք հնազանդիլ նորին Կայսերական մեծութեան հրամանին։

1802 թուին, յունիսի
յունիսի 6-ին, ի Թիֆլիզ։

Գրեցելոյս առյզ օրինակն և հնդինակն գրեալ, երեք հարիւր և չորս անձանց, այսինքն եպիսկոպոսաց՝ քահանայից՝ իշխանաց՝ և հասարակ ժողովուրդ կնքով ձեռագրեալ մատուցաք նորին Բարձր գերազանցութեան կառլ Ֆէդրիչ Կնօրինղին, որ և հաճեալ ընկալաւ, և թարգմանեալ ընթերցաւ, և խոստացաւ առաքել ի գուռն Ամենողորմած և ինքնակալ Մեծի Կայսերն, որ և զայս օրինակս գրեցուցեալ առ ձերդ բարեպաշտութիւնն ի միամտութիւն։

Ես ամենանուաստ մահտեսի ՏԷՐ ՍԻՄԷՕՆ սորին հնդինակն գրեալ էի. որ մատուցաք կնօրինղին. զայս նորին հաստեմատ օրինակն ևս ձեռագրեցի։

29. Թուղթ Դանիէլ կաթուղիկոսի առ կայսր Ռուսաց։

Ցաղթող և բարձր ինքնակալ կայսր Ալէքսանդր Պաւլովիչ Օգոստափառ սուրբ կայսր։

Ամենաողորմած Տէր մեր և Աստուածպահպան խնամածու։

Աղօթարար ձեր և Յիսուսի Քրիստոսի ծառայ Տէր Դանիէլ Չնորհիս Տեառն և առատ ողորմութեամբ կաթուղիկոս ամենայն Հայոց. և ընարութեամբ սրբազան Սիւնհոդոսի և բոլոր ազգի մերոյ և ծայրագոյն Պատրիարգ Արարատեան աթոռոյն սուրբ Էջմիածնի։

Ողջունիս Քրիստոսական խոնարհ երկրպագութեամբ ողջունեմ զօծեալդ Աստուծոյ և ամենասուրբ անուամբ ճչմարիտ օծելոյն երկնաւորի՝ և օրհնութեամբ սորին օրհնելով զպատուական կեանս ողորմած բարերարի մերոյ և ամենաբարեպաշտ թագաւարդ զուզակցի քումմ և ծերունածին որդւոցդ յայս առնեմք։

Քանզի Քրիստոսական է հրաման. թէ բաղխեցէք և բացցի ձեզ, ասին իբր մինչ ողորմութեամբ ձեր նայա ինձ հրովարտակիդն իմ ի թագաւորէն հպարացոյ և յայդր ամենայն Հայոց առաջնորդ Եփրեմ արքեպիսկոպոսին ի գերապոյն մեծութենէ մաղթեցաք ղղրամատի ողորմութիւն զոր յոտամբ թէ մերձ ընդ մերձ ընկալցաք ի գլուխս մեր որպէս զմեծ ողորմութեան։

Այլ և ի մայիսի 28ին հանդերձ չնորհատուրութեամբ սուրբ օծութեան ձերոյ և մատուցմամբ պարտաւորական չնորհակալութեան մերոյ յայտնեալ եմք զնիդիր մեր առաջի աթոռոյ ողորմութեան ձերոյ, որև յուսամք թէ չնորհիս Պարան Թամարով դեսպանին վաղապէս մատչիցէր այն ի ձեռն Եփրեմ արքեպիսկոպոսին։ Իսկ և այժմ առ սատկութեամբ ցաւոյն՝ ոչինչ ամօթ համարեալ աղաղակէն առաւելապէս ըստ տէրունական ձայնին կրկին ի վերայ առաջնոյն մատուցանեմ զսոյն խնդիր երկրորդ անգամ։

Արդ այն ինչ հրովարտակօք տէրութեան Օսմանցւոց և համադգային բազմաչնիք մահէբօք, դիմեցաք գնալ ի յամոռն մեր, որպէս յառաջն նոյնպէս և այժմ, անքակ ունելով զմիաբանութիւն իւրեանց զԱ-

վետն և Երևանու խանն արգելին զճանապարհ մեր, և ամենաձնար խարդախութեամբ չանադիր եղեալ դուն գործէին՝ յեան նահան. չկ զանդառնալի հրաման բարեհաճութեան Օգոստափառ կայսերդ։

Ուստի ի քաղաքաց քաղաք ժողովեալ բազմութիւնք եպիսկոպոսաց, վարդապետաց՝ քահանայից, և ժողովրդոց ըստ եկեղեցական կանոնաց ուղիղ ակնդրկութեամբ քննեալ զդատաստան Դաւթի, արդար իրաւամբ կընքեցին զդատակնիք նորա, որպէս հակառակ եկեղեցւոյ՝ և օձին զմեզ ազատակամ ըստ օրինաց կաթուղիկոս ամենայն հայոց, որն մատուցեալ զսուրբ պատարագ լիշատակեցաք զամենարժանդ բարեաց լիշատակութեանց զօգոստափառ կայսրդ հանդերձ ամենայն թագաւարմ պալատականօքդ և բարելիշատակ նախնեօքդ։

Եւ յազգս բազմազիմի խարդախութեանն Դաւթի ահա ի տէրութենէ Օսմանցւոց նոյնպէս առատ ողորմութեամբ ձեր սաացաք և երկրորդ հրովարտակ վասն վերահաստատութեան մերոյ, այլ սակայն ատեան մեր՝ որ լԱրարատ և քահանայապարդ միաբանութիւն սորին, տակաւին մեան որպէս ի հնոցի, և բազում աղաղակի նոցա լսեալ զերկիւր, բայց ոչ ոք ե, որ ձեռնտու լինիլ կարիցէ նոցա ընդդէմ բռնութեան պարսից, ուստի չեմ Աստուծոյ զոյս մեր առ Քրիստոս սպասակեալ կայսերդ մատուցեալ զայցելութիւն մեր ամենեցուն ի ձէնջ ակն կալնումք՝ որ թէ կամիցիք, կարող է. և աղաչեմք զի զրարձր կարողութիւն ձեր մի խնայեցէք ի մէնջ ի փառս ամենասուրբ անուանն Աստուծոյ, և վասն տաճարի նորա սուրբ Էջմիածնի. զոր լայս երկու ամ արարին որպէս հիւղս մրզապատաց ըստ սաղմոսին։

Պարձալ խնդրեմք զի որպէս չնորհ ձեր առատ է ի վերայ Եփրեմ արքեպիսկոպոսին՝ նոյնպէս և առատ լիցի ի վերայ Կոստանդնուպօլսոյ Պատրիարգ Գրիգոր արքեպիսկոպոսին և հրամայեցիք պարոն Թամարով դեսպանին, զի և նա քաղցր լիցի առ լիշեալ Պատրիարգն։

Այլ և ամենայն եթէ բարեհաճեսջիք լսել, ծանուցանէ կատարեալ լրութեամբ առաջնորդն և նուիրակն ընդ հզօր տէրութեամբ ձեր եղեալ ժերաղանց Եփրեմ արքեպիսկոպոսն. որում յայտնեալ ամենայն ինչ վճռական գրով ժողովոյն և այլովք հարազատագրութեամբք։

Ողջ լեր կարող և բարձր միշտ օգոստէ սուրբ թագաւոր և ոսք քո եղիցին ի վերայ թիկանց ամենայն հակառակամարտից զօրութեամբ սուրբ խաչին Քրիստոսի ամէն։ Յամի կենարարին 1802 ի 19 յամսեանն յունիսի ի յերեք վանք կոչեցեալ սուրբ ուխտս, որ ի Բագրևան զաւառի մերձ լԱրարատ ըստ 15 ժամու չափ ճանապարհի։

ԴԱՆԻԷԼ կաթուղիկոս ամենայն Հայոց ծայրագոյն Պատրիարգ Արարատեան Ամոռոյն սրբոյ Էջմիածնի։

21. Թուղթ Պլատոն Արքեպիսկոպոսին Հաշտարհանու առ Եփրեմ Արքեպիսկոպոս։

Преосвященнѣйшій владыко,
Милостивый Государь мой!

Получая пріятныя отъ васъ извѣстія, что Богъ и Его Помазанникъ строятъ во благое Церкви Армянской, сердечно и радуюсъ и поздравляю васъ, желая, да утвердится въ Ней на вѣки миръ и благоуспѣшество! тако жъ и ревностные въ пользу оной подвиги ваши да увѣнчаются и въ жизни сей и въ блаженной вѣчности! по первому извѣстію о прибытіи Св. П. Дашила въ Эчміадзинъ, непремину писатъ къ Его Святѣйшеству и принесть Мое поздравленіе. Уповательно и Вы, окончивъ дѣла свои въ П. Бургѣ, вскорѣ къ намъ возвратитесь, чего сердечно желаю, пребываю навсегда съ искреннѣйшимъ моимъ почитаніемъ.

Вашего Преосвященства Милостиваго Государя Моего Покорный сл. и усерд. доброж.
Плато А. Астраханскій.

Іюн. 22-го 1802.
Астрахань.

2Լ. Օրինակ գրոշների ծախսման վարդապետին ի գոլոր, ար ալլօրի-նատոն Գաւիթ. Խնդրելի 100 քսակ. ու այլ քաղք։

*** Կ֊հասան.

Բարեբաղդ եմ իմ հղած գրեցուածս ***ի իմ ողորմած և ճշմարիտ բարեկամիս, որ ոչ միայն ինձ հոգևոր ճանապարհ ցուցուցանէ, այլև զանազան ժամանակաց նոր պատահարաց ինձ հասանելոց նախապատրաստէ, զի ես ևս ոչ անհոգ լինիմ, և ոչ ինձ ինչ ի վերայ գայ անակնկալ։ Եւ զի ասացեր, թէ ինչ ինձ հասանելոց է, ոչ կարեմ գրել, զի ոչ գիտեմ։ Ես ոչ մարգարէ եմ, ոչ գուշակ, ոչ աստղաբաշխ, և ոչ ինչ այլ ի սոցանէ, որ ապագայ ժամանակաց գիտութիւն ունին։ Ես մարդ եմ, որ ինձ հասանելոց ինչ ինչ դէպս ոչ գիտեմ, և ոչ ինչ կարեմ գրել։ Ես ոչ գիտեմ, թէ ինչ ինձ հասանելոց է

սորա հետ քանի մարդ որ կուզարկես. մինչև Երզրում դու դիտես, Երզրում որ դրամն առ Յօհաննէս աղայ Հաջի Բաբալի հասցէ թաթարն չուտով Յօհաննիսէն մէկ թուղթ բերէ թէ դրամն առ մեզ է. կամիք վուլիցայ կանեմ կամիք կուզարկեմ. մեք աստ ձեռք կուտամք քանին. աստուծով ամենայն բանն գիւրաւ լինի. ահա տէր իմ այս վերջի թուղթն է զոր գրեցի. լեռոյ վաղն միւս օրն լինճ մեղաղիր չլինիս ամենայն ինչ պարզապէս գրեցի. թէ գնաս և թէ օգուտն, լսկ ի կողմանէ Գալուստ և Մարտիրոս վարդապետացն ինչ ևս գրեցից. մեկն Ֆարմանլուէ ի գրունս աստուածասիրի ուրումն երեսն ծածկեալ, և միւսն երկիւղ մեծ ունի սուրկունի. երկուսն ևս հառաջելով գրեն. և օգնութիւն հայցին, մեք ինչ կարող եմք առնել նոցա. նախապէս աստուած հոգացէ և ապա դրամն. աստուած երկայնամիտ գոլով համբերէ, և դրամ մ՚ը քնաւ մեզ ոչ գոյ. տէր իմ մինչ ցարդ այն բերեալ դրամն ևս փչացաւ. եձՎ զուռուշ մեր տաճկին տուաք, ՌՃ զուռուշ թաթարին տուաք, ՌՃ զուռուշ մեր չանորդի Մարտիրոսն էառ. բաց ի մեր խարջն այլի մինչ ցարդ, ջրիպէս խարջևս. այժմ ևս մեր տաճիկն ամենայն աւուր կաղ և կռիւ է առնում, երբեմն ձի առ ասելով. երբեմն ձիանց պինն տուր ասէ. ես ձիանք կառնեմ, այլ երբեմն թաթար քունէ լինճ տանէ ասելով ոչ գիտեմ պինչ առնեմ տէր իմ. ոչ ապաքէն հրամանոցդ արդ արարի. թէ ես մէկ փարալ չեմ տալ տաճկին. զոր հրամայեն արարեր թէ դու քո խարջովն և նա իւր խարջովն գնացէք. խնդրեմ մէկ թուղթ լղեսցես սմա թէ քո դրամօքն պարխս գալ. և կամ թէ վարդապետի հետ բան չունիս. արի ևս քեզ տեղս չհնդլոց եմ և այլն. և այլն Գէորգ աղալի թղթէն իմանալոց եւս—Այս բաքր պէկ թաթարս չատ էհտիպարով մարդ է, եձՎ զուռուշ եառաք ի գնալն և ի դառնալն, ՌՃ ես եառու տևդս. ՌՃ հրամանդր տալ պարխս այդր Տէր իմ այս ամենայն զոր ինչ գրեցի և զոր ինչ լինելոցն, տերամբ զօրացեալ Գէորգ աղալի գիտութեամբն է և ոչ թէ իմս կամ այլոց. աստուածն բարձանց վաղճանն բարին եղիր է ամէն, ծառայ եմ տեառնդ Լեռս ցնծեցէք նոցն հրամայես մուղալթ լինին. և քուխարին ևս չինել տան. լաւել իմանիք լեցի տեառնդ իմոյ խաղաղ կեանք ամէն.

Գրի ի ՈՒՆԱ թուոջս. Ի Ղալաթիոյ զանջիրև ի յունիսի ԻԹ լի խանն, կենամաշ

ՍՏԵՓԱՆ ԱՐԵՂԱՑ

Մահտեսի մանուարն. և մեր յօշականցի օրհնել Պետրոս սուրբ աջդ համբուրեն և զօրհնութիւնդ և ողջ լինելդ խնդրեն և կամին.

28. Գիտեր կաւաչենցիկ առ Դանիէլ կաթուղիկոս

Կայսր՚՚՚

Պատրիարգ՚՚՚

՚՚՚ազարդեան Դանիէլ՚՚՚ ամենայն Հայոց

Մեր գերագոյն Հայր Հոգևոր.

Ջերմեռանդական համբուրմամբ Աստուածագրոյմ Աջոյդ՝ յայտ առնեմ, զի ընկալայ ձեռամբ Լոռեմագոյն Անտոնիոս Արշիմանդրի գՇնորհեալ օրհնութեան կոնդակդ, որպէս զՋէր Երկնաւաք, զոր ընթերցեալ ծանեալ նախ գկենդանութիւն գերահոչակ Հայրութեանդ և ուրախացայ երկրորդ՝ գկենսատու օրհնութիւնդ որովք օրհնեալ էք զԱստուածասլաք ՚՚՚մեր. և զմեզ. որոց վասըն ունիմ գծայրագոյն Շնորհակալութիւնս.

Յնծացայ՝ մինչ ընթերցայ զչքեզ հանդէս սրբոյ օծութեան վայելչափառ ՚՚՚իդ. զոր սիրով մեծաւ և ջերմեռանդութեամբ չնորհաւորեմ.

Շնորհաւորեմ բերկրալից լինելով պատկաղարդելոյդ և ի սիեպերակալ ՚՚՚երկն մերմէ. գնորուն օգտատփառազդն ինքնակալութեան բացարձակ գրամատն ՚՚՚ական. որ չնորհեցաւ ի նմանէ արժանաւոր փեսալիդ Արարատեան աթոռոյն՝ սրբոյ էջմիածնի՝ հանդերձ և կնոջդան և բարձրանիչ խիլայիւքն.

Աւետեմ և զգճնապաճոյճ հանդիսութեամբ ասծնամբութիւն տեղոյն՝ զոր կատարեցաք ի փառս նորին ինքնակալ ՚՚՚սէն մերոյ՝ չնորհակրին Աստուածընկալ հօրդ մերում նոյն գառանիչ պարգևաց. գոլս առ ի բանիւ՝ առ չնորհաւորել ընդ փոխարէն բանի մերոյ՝ լաւ գիտեղերալոյս օծութիւնդ՝ մատուցօք ի սպաս ՚՚՚ընաիր՚՚՚իդ զարմիր.

կուս, այսինքն զաֆիլեգր Սահիան վարդանոմն, և զաղնուորդի Թոզին փաարիկեան վրացի. յորոց (բաց ի գրուածոյն նօտարիս) մի ըստ միոջէ ծանիչիք զկերոյ հանդիսիս. զոր ի պատիւ վայելչութեան փառաց Աստուածասքանչ հայրութեանդ կատարեցաք.

Յուսամք՝ գի նոյն ամենաբարեպաշտ ՚՚՚ն մեր՝ իւրով մեծ ողորմութեամբն՝ զոր առատապէս տարածեալ ունի ի վերայ հիւանդանչ ՚՚՚իդ՝ հանդերձ անփոխան ամառուվ Աթարատեան և բոլոր պատուելի սղպատ յօժարեսցի (որպէս և յօժարն է) միաւորել ընդ ժարեսցի (որպէս և յօժարն է) միաւորել ընդ աքանչափառ հայրդ մեր, և փեսայդ հկհզեցւոյ՝ ընդ հարսին քում տարփալուոյ՝ ընդ սրբոյ էջմիածնի, զորմէ չունիմք քնաւ երկրայութիւն.

Ջարբազան Յովհաննէս արքիէր նուիրակ և հայոց առաջնորդ քաղաքիս հոգևոր հայրն մեր հանդերձ իւրովք հոգևոր և մարմնաւոր հպատակօք ունիմք ի մեծ յարգուեան՝ ըստ իւրաքանչիւրոցն աստիճանի՝ թեան՝ ըստ իւրաքանչիւրոցն աստիճանի՝ ըստ հաճոյիցն Աստուծոյ, ՚՚՚ մերում. և սբբ. բաղնաստրբ ՚՚՚իդ ամենայն հայոց, զորոց՝ հայցեմ ոչ հոգալ երբէք. այլ անթերի ունել ի վերայ մեր ղՇնորհն հայրական Աստուածային մաղթանօքդ և առաջարկել վհմաճան նուէր մաղթանօքդ և առաջարկել վհմաճան պաշտօն. զոր յօժարակամ փութով պատրաստ եմ ի կատարել վկ տառեալ ՚՚՚իդ խոնարհ և նարհ բարեկամ՝ և ողորմութեամբ նորին ՚՚՚ական մեծութեանն գեկիսվիսէնկէ աստուածական մեծութեանն գեկիսվիսէնկէ աստուածսվէլանիկ ՊԵՏՐ ԿԱՒԱՒԼՆՑԻԿ

1802. և ի 16 յուլիսի
ի Թիֆլիզ.

Զ. Դաւիթ արքայորդին առ Դանիէլ կաթուղիկոս

Սրբազնասբրը կաթողիկոս ամենայն հայոց և օրհնաւոր Հայրապետ Դանիէլ

Իմ ողորմած և չնորհաւնակ Հայր և Տէր

Նախկին հայրութիւնն ձեր զոր առնէք ի վերայ իմ, ունիմ ևս զայն ի միտ լիմում. Արդ՝ ծայրագոյն գիտեմ առ ՚՚՚ի ձեթիւնն ունի զՇնորհն յայտնել առ ՚՚՚ի ողորմութեան, որով ջերմեռանդութեամբ և մեծաւ սիրով չնորհաւորեմ ձեզ սրբազնասրբութիւնն օրհնաւոր հայրապետութիւնն ամենայն հայոց որ մինչ ցայժմ բաղձամբ մեծաւ սպասէաք արժանաժառանգ հովուապետութեան ձերոյ. ով սրբազնասուրբ և ողորմած տէր իմ. կարելի է յաղագս ոմանց ներդործութեանց պատահեցելոց զսիրտ տեառնդ փոխարկեցեալ իցէ ի վերայ իմ, առ այն ի վկայութիւն առ ածեմ խղճմտանքն որ ևս ամենայնի եմ անմեղ առ այն գի որ ևս անցանել ի բանէն նորա ոչ կարէի. աչք ևս անցանել ի բանէն նորա ոչ կարէի. արդ ևս յուսալով արդարադատութեան ձեր որ թարց հայնցման ձմարտութեանն ոչ ուզ թարց հայնցման ձմարտութեանն ոչ ուզ մեք գատէք. վանորոյ խնդրեմ ի յողորմած հայրութենէ ձերմէ անարատաքս անկեալ և անմոռաց լինել առ որ մեծաւ հաւատարմութեամբ մնամ

ձերոյ սրբազնասրբութեան
ողորմած տեառնդ իմոյ
խոնարհ ծառայ ԴԱՆԻԷԼ

1802 յուլիսի

Զ. Դանիէլ կաթուղիկոս առ Ալէքսանդր Կուրակին:

Բարձրաստիճան և ամենապատիւ Դանիէլ Պատրիարգ

Նորին Կայսերական մեծութիւն՝ իմ Ամենաողորմ թագաւորն, Ամենաբարձր բարեհաճութեամբ հրամայեաց տալ ի վերայ ամենայն ստանանաց վերակացուաց նորին այնպիսի բարձրագոյն հրաման, առ ի ոչ թողուլ մատնել՝ ի տրութեան նորա հայոց կարգաւորաց՝ ուրուք, թարց ձերդ վկայական գրոյ. Որպէս և ի բարձրափայլ Տէրութենէն Օսմանցւոց իւրոց փաշայից արեցեալ է. իսկ այն հոգևոր անձինքն, որք տանելոց են վըկայական գիր ի ձէնջ, ամենողորմածաբար կայսկան գիր ի ձէնջ, ամենողորմածաբար կայսկան գիր ի ձէնջ, ամենողորմածաբար կայսկան

յատուկ վերապատուութեամբ միամ պատրաստ ի ծառայութիւն

Քնիազ Ալեքսանդր ԿՈՐՈՒԿԻՆ։

Նորին Կայսերական մեծութեան իմ Ամենողորմած Թագաւորին վից կանցլեր դկչիս վիսիլնօյ տայնոյ սովետնիկ, Սինաթօռ կայսերական խորհրդեան անդամ, դեկիսամիւտէյնոյ կամերդեր բարձր նշանի Սրբոյ Յօհաննու երուսաղէմացւոյ մեծ կանցլեր և նշանաց առւսաց Սրբոյ Առաքելոյն Անդրէի նախակոչեցելոյ Սրբոյ Աղեքսանդր Նէվսկի և Սրբոյ Աննայի առաջնակարգ կլաս Թագաւորական պրուսաց սեաւ և կարմիր Արծուից Դանիոյ՝ Դանէն Բրօղիս կառավարել խաղաղութեան և բարձր նշանին Սրբոյ Յօհաննու երուսաղէմացւոյ մեծ խաչի նշանակիր։

Ի Սանկտ Պետերբուրգ
յուլիս 22 աւուր
1802 յամի։

Ղ.Ը. *Կոնտակ Դանիէլ կաթ. առ ա. քահանայս Թիֆլիսոյ։*

Ցիառսալ Բրիառսալ ծառայ Տէր Դանիէլ որ և չնորհիւ նորին կաթուղիկոս և ծայրագոյն Պատրիարգ ամենայն Հայոց. Աստուածայնոյ և Առաքելական Եկեղեցւոյս Բրիառսալ, նաև լուսաւառչաց և վերագոյ մեծի Աթոռոյս Էջմիածնի։ Յարմէ ժամանակ հասցէ Թուղթ հոգևորական սիրոյ, Աստուածային բաղմապատիկ օրհնութեան, և Բրիառսալպարգև կենսաձիր սուրբ պղծանի ի վերայ հոգևոր որդւոցդ մերոց և հարազատ զաւակացդ սրբոյ լուսաւորչին այսինքն Տէր Յակոբ, Տէր Առաքել, Տէր Սահակն, և Տէր Միքայէլ պատուելի Աւագ քահանայիցդ *), Աստուածապահ Տանց և բնակութեանդ ձերոց, սիրագոն որդւոց և ընտանեաց ձերոց, և մանաւանդ՝ ընդ ձեզ հնազ եղեալ բարեկամաց՝ որք ի մէնջ են սիրեցեալք, անարատում կենօք, և մշտազարթ բերկրանօք խնդալ ի Տէր Բրիառսալ։

Շնորհք...

Եւ ընդ Աստուածամէր և Բրիառսալ նաեէր Սրբոյ պղծունիս, ծանուցանեմ լիցի սիրելի և հարազատ որդւոցդ մերոց, և յուսահնուազ զաւակացդ սուրբ Աթոռոյն Էջմիածնի. քանզի՝ սիրալիր Թուղթ ձեր՝ որ լի էր ամենևին հաւատարմութեան, հասին ի մեզ ի յրսկարան ենթածիր ամսոյս, ընդ նորին յատկացեալ Տէրութեան՝ յօգտատիառ կայսեր պարգևել հրովարտակի պատճէնի (որոյ գլխատանն դմեծահռչակ հանդէս արարեալ բան վայելմանն, գնացաք նախ զԱստուածոյ Տրնօրինողին, և ապա՝ բոլորով սրտիւ օրհնեցաք զառաքօղն նորին՝ ըստ իւրոյ արժանաւորութեանն) հուսկ ետուր ընթերցեալ զԹուղթն ձեր, ծանեաք զանշագրեալ սէր և զհարազատութիւնն, վասնորոյ՝ չնորհակալութեամբ օրհնեցաք զսիրելիսդ մեր, զի Աստուածահաճ և ուղիղ դնացիք ձերովք՝ ուրախ առնէք զիս, որով Աստուած փառաւորի, և հոգիք կիցուցանին։ Արդ՝ սիրելիք իմ ի Տէր՝ զուղղանացութիւն ձեր՝ ոչ թէ միայն նարդենիս, այլ բազմիցս ծանուցեալ է՝ Մերս ճչմարիտ սիրելի, կենդանի նահատակ՝ Յօհաննէս Արք եպիսկոպոս Աւագնորդն քաղաքիդ ձերոյ, և ծանօթացեալ ևմք՝ ի հաւատարմութիւն ձեր, առ այն ցնծացեք և ուրախ լերուք, զի վարձք ձեր բազում են յերկինս, ուրեմն՝ միամտութեամբ սպասօղք և ակնապէտ ծնասջիք, առ ի ընդունելոյ ի մէնջ զչնորհս և զօրհնութիւնս Աստուածային ի տեղի վարձուց հարազատութեանն ձերոյ, զոր ճչմարտապէս ցուցիք մեզ՝ սիրով և արդարութեամբ, որոյ զվարձան Տէր հատուսցէ։ Այլ և՝ սիրովք Աստուծոյ յորդորեմ զսիրելիսդ իմ, զի որպէս մինչև ցարդ, նոյնպէս և առաւել կացջիք և ծնասջիք սիրով սրբով, և ըստ ամենայնի ձեռնտու և յօժանդակ լինիջիք Յօհաննէս Արք եպիսկոպոսին քաղաքիդ, զի յայտնեաւ ևս՝ լսելով մեր զհատատութիւն ձեր, առաւել չնորհակալ եղէց ի ձէնջ. կացջիք աղջ, ի չնորհս և ի խնամս Աստուծոյ, օրհնեալ ի նմանէ և ի մէնջ. ամէն։

Գրեցաւ ի 1802, ի յօգս՟՟ 9,
ի վերնքխարան վանս՝ որ ի
Բագրեւանդ գաւառի։

---

*) Հասցէն վերայ գրած է ի Թիֆլիզ։

Ղ.Գ. *Թուղթ կուրակինի առ Դանիէլ։*

Բարձրաստիճան և ամենապատիւ Դանիէլ պատրիարգ

Ամենաողորմած կայսրն բարձրագոյնեղարար բարեհաճեցաւ հրամայել ինձ, գրել առ բարձրաստիճանութիւն ձեր որ նորին մեծութեանն յույժ ընդունելի լինելոց է, եթէ դուք որպէս որ աստիճանի ձերում վայել է. լինել ողորմած և հեզ մոռանալով զամենայն որ ինչ ի չընտրելն զձեզ լինել գլուխ հայոց եկեղեցեաց՝ ընդդէմ կամաց ձերոց էանց, վիսխարկիցէք զհովուական օրհնութիւնս ձեր՝ թէ ի վերայ Իզմիրու Մարտիրոս արքեպիսկոպոսի, և թէ Սահմանոս եպիսկոպոսի, և ի վերայ ամենեցունց որք հանդիպէին և ի վերայ ամենեցունց որք համարձակէին հետևիլ ոտնձգութեանդ զանձնաւորական ընդդիմալակելի իրաւունս ձեր ի վերայ պատրիարգական աստիճանին, զոր այժմ ստացեալ ունիք։ Այսպիսի բարեհաճութիւն ձերդ բարձրաստիճանութեան, իսկապէս փութով քան զամենայնն պարտաւորելոց է զնոսա զալ յապաշխարութիւն և զարձուցանելոց է յուղին ճչմարիտ կաթուղիկութեան։

Ունելով պատիւ ծանուցանել ձեզ վասն բարձրագոյն նորին կայսերականի մեծութեան բարեհաճութեանն,

Մնամ յատուկ խոնարհութեամբ
պատրաստ ի ծառայութիւն
(հեղինակն ստորագրեցեալ է այսպէս) ՔՆԱԶ ԱՂԵՔՍԱՆԴՐ ԿՈՒՐԱԿԻՆ

Պատիւն որպէս ի միւս երևան գրելոցն էր գրեցեալ՝ և ընդ մին բայց ոչ հիւրընդունելի աստանօր։

Ղ.Դ. *Ռէթէոս (?) վ. առ Յովհաննէս Արքեպիսկոպոս։*

* * * կայսերն

Ի ձեռն չար Շահնազարին և այլ հալածողին և քանիցս վասն մերոց խանին մատնելոյն և քանիցս վասն մերոց խանին մատնեալ է և խանն զանց արարեալ զբանն նիւքն երբեմն լսէ և երբեմն ոչ. և այսպէս ինամք ի մեծ հոգս և ի տարակուսանս, և ինամք ի մեծ հոգս և ի տարակուսանս, և թէ ոչ լինելոյն յար չաւաղ փութալոյս յօդնութիւն Աստուածապատակ ՚՚՚ իրանի ամենեքեան Աստուածապատակ ՚՚՚ իրանի ամենեքեան ընս ի ձեռն չար բարբարոսիս մահանամբ. զի չգիտեմք թէ զորն հոգաստցէք ՚՚՚ զանձանց մերոց կորուստն եթէ ընտանեաց մերոց կոդպտելն և ամենայն տանել ի բանդ և թէ զընչից մերոց կեղեքելն. Աստուած հոգաստցէ զմեզ կամ տացէ մահ և կամ օգնութիւն անճառ ողորմութեամբն իւրով։ Արդ՝ եթէ ուրիշ նիւթ օգնութիւն ինչ ժամուցանել ժամ մի նիւթ յօգնութիւն և թէ ոչ յամեղն մեզ յառաջ փութացուսջիք և թէ ոչ յամեղն մեզ չլինի օգուտ և համբերութիւն այլ ևս չլինի նիւթ ժամանակ և այլն։ Խոկ ողորմելիս ևնիւթ ժամանակ և այլն։ Խոկ ողորմելիս ևկեալ ի գիւղս Աչտարակ սակս մխիթարելոյ զալարն Գէորգն վասն հանգուցեալ կնոջն զալարն Գէորգն վասն հանգուցեալ կնոջն իւրոյ զայս միայն առ սակաւ ժամս կարացի ծրել և ինամք սփոփութեան ձերոյ լերուք ողջ ի սէր իմ Ռեթէ սեմ՟՟

ի ՌՄԲԱ. Թուղջն
սեպտեմբերի ի Թ
ի Աչտարակ.

Ղ.Ե. *Թուղթ ի Գալուստ կաթուղիկոսէ Նախիջեւանէ Պօղոսի առ Դանիէլ կաթուղիկոս։*

Ինքնամատոյց և բարձրամիտ խորհրդաբարոյ *) և քօղապատառ անարատի հարսին Բրիառսալ և մօրն հաւատոյ մերոյ սրբոյ Աթոռոյն Լուսաւորչի, Դանիէլ Բօրչալեցւոյդ զեկուցումն լիցի։

Արդեօք մինչ չընթերցար զգանն Սբրոյ Առաքելոյն, որ գրէ՝ եթէ՝ «Ոչ ոք բարան Առաքելոյն, որ գրէ՝ եթէ՝ «Ոչ ոք կարէ ինքնընծայ լինիլ, եթէ ոչ Տէրն ընծայեցուցէ»։ արդարև՝ թէպէտ Սիմօն ծայեցուցէ»։ արդարև՝ թէպէտ Սիմօն մոգն ի Սամարիայ ինքնընծայ եղև, այլ սամոգն ի Սամարիայ ինքնընծայ եղև, այլ սակայն իբրև հաւս զատչելիւնն Հոգւոյն սրբոյ կայն իբրև հաւս զատչելիւնն Հոգւոյն սրբոյ ի ձեռնադրութիւնն սրբազանից Առաքելոյ ի ձեռնադրութիւնն սրբազանից Առաքելոյն՝ Պետրոսի և Յովհաննու Աւետարանչին լոյն՝ Պետրոսի և Յովհաննու Աւետարանչին առաւել լինել, մասուց նոցա ինչս և ասէր. առաւել լինել, մասուց նոցա ինչս և ասէր. «առաք և ինձ պիշխանութիւնդ զայդ, ի բաց մերկանալով յառաջին ինքնընծայութենէն, և մերկանալով յառաջին ինքնընծայութենէն, և ընդդէմ ի նոցանէ ընչիւք զհոգւոյն չնորհ. ընդդէմ ի նոցանէ ընչիւք զհոգւոյն չնորհ. «զի ոյր վերայ դնիցեմ զձեռս առցէ զՀոգի սուրբ»։ Ասէ ցնա Պետրոս. Արծաթդ քո ընդ

---

*) Թարգմանի՝ խորհրդաբոյս։

ձեզ ինչ ի լուրս ու կարծեցեալ Աստուծոյ տալոցդ ընչիցն»։

Նշանակի և տեղեակ լինի, և տալոցն Աստուծոյ ի ձեռն ձեր հասանիցի տկարաց։ (Այն ասել պարկ, որ ինչ ունիցիք ի ձեռն ձեր, ամենայն ինչ Աստուծոյ է, և ձեր ընդ ձեռն տկարաց)։ Եւ ոչ միայն ասէ, այլ և ինքն ի գործ դնէ զայն։ Եւ ոչ ասէ միայն

ի 21 լիրեզ տուր, քեռի ձեր պահել կո-
ռ ի Ֆադեդ ես. քոնկիս ասելն էս
լատ։ յոյ ե ձայնդ ոտա-
ղիտը որտե ելմկա։
(Ես խոսեր ին ֆինֆեր չտոր-
տակ ին դիտաս ես խոսկ ի խոկի
տիկ ես ոտա ես ոտա ես ոտա
ես ոտա ես ոտա ես ոտա ես ոտա
ես ոտա ես ոտա ես ոտա ես ոտա
ես ոտա

գնդին աչխարհի, քաղցր լիցի ի վերայ ձեր միշտ. ամէն»։
1802. հոկտեմբերի

ՀԹ. *Վասն սաստկոյ զԳրիգոր վարդապետն*

Ողորմած տէր իմ ղրաֆ Վիքտոր Պաւլովիչ

Իւրն կայսերական մեծութիւն՝ անբաւականութեամբ այսինքն դժրանօք վերահասու եղեալ խառնակիչ քստութեանց, զորս աստ գտանեցեալ հայոց արք եպիսկոպոսն կամ արքիմանդրիտն Գրիգոր համարձակի և յանդրդնի սերմանել ի մէջ ժողովրդոց՝ վասն ամենապատուելի Դանիէլ պատրիարգին նոյնոյ ազգի. որ՞ իւրոյ Կ. մեծութեան ղրամատիւ և նորին մեծութեան Օսմանցւոց սուլթանին պէրաթիւ հաստատեցեալ է նոյնոյ աստիճանի արժանաւորութեան. իբր թէ տակաւին նոյն պատրիարգն չէ ճանաչեցեալ ի նոյնում աստիճանին, վասնորոյ ամենաբարձրաբար հաճեցաւ տալ նմա ղրալ՝ որ այսուհետև մի յանդգնեցի զայսպիսի անպատիւ ձայնս բանսարկութեան սերմանելոյ, որ միմիայն վերաբերի ի բեկումն և ի վրդովումն խաղաղութեան, որ ի մէջ տեղւոյս հպատակեցեալ հայոց։ Եւ հաստատ բարբառով յայտնել նմա, որ եթէ չդադարիցի ընդդէմ նոյնոյ պատրիարգին ներհակ դատողութիւն առնելոյ՝ յայնժամ չակնարկելով աստիճանի իւրում՝ վարելոց է ընդ նմա համայն խստութեամբ օրինաց։ Եւ վասն այսմ իւրի պարտաւորել զնա ձեռագրով՝ զի մի կարողանայցէ զանդիտութիւն ինչ պատճառել։ Եւ ըստ այսմ եղանակի յանձնել նմա, զզացուցանել և այլ ընկերաց իւրոց չառնել զայն՝ որ նմա ինքեան ի նորին կայսերական մեծութեան բարեհաճութենէ իսկայն արդելեցեալ, զոր ի նորին ամենազորամած կայսերական հրամանէ մեծութեան ծանուցանելով յաղագս յայտնելոյ վերոյիշեալ Գրիգոր արքեպիսկոպոսին կամ արքիմանդրիտին, ունիմ պատիւս ձերոյ պայծառափայլութեան յատուկ խոնարհութեամբ ինալ

Ողորմած տէր իմ ձերոյ պայծառափայլութեան

21. հոկտեմ. 1802.

թեան ամենախոնարհ ծառայ
ԴՐԱՖ ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ՎՕՐՕՆՑՈՎ

Ճ. *Վասն սաստկոյ Հաշտարիանու կէօմրիւճի Սիմէոն Սէրկէիչն*

Ողորմած Տէր իմ Դրաֆ Նիկոլա Պետրովիչ

Իւրն Կ. մեծութիւն անբաւականութեամբ, այսինքն դժրանօք տեղեկացեալ վասն Ասարխանայ դամօժնայի այսինքն մաքսի տիէքտօր Իվանովին որ զրութեամբք իւրով համարձակի թելադրել Պաւթայ արք եպիսկոպոսին հայոց, անիրաւաբար էնկալնողին զաստիճանն պատրիարգական, ոչ ի բաց թողուլ պլավիչաակեալն յաթոռ, որ և տարածելով զվստահութիւն իւր մինչև ցայն վայր, որ յանդգնի հաւաստել նմա, միջնորդութեամբ իւրով հնարիլ աստ զհաստատութիւն նորին յոյնմ աստիճանի։ Ոյր սակս Ամենազորամածաբար հաճեցաւ հրամայել, խստապէս գրել նմա, կիչեալ Տիրէքտօրին, որ այսուհետև մի համարձակեսցի ոչ ինչ յուսապրութիւն տալով վասն այնու Պատրիարգութեան, նոյնոյ վերոյգրեցեալ արք եպիսկոպոսին. և սահմանակելով զինքն իւրեան հաւատացեալ դամօժնայի պարտաւորութեամբ, ամենևին չըխառնակիցի ի գործս ինքեան ոչ պատկանելեացս. որովք միայն կարէ վերածել ի վերայ իւր զուարճ սլամաութիւն նորին կայսերական մեծութեան, և կատարելագոյն վնասիլ ի պաշտօնի իւրում։

Եւ՝ զի նաև վերագիւղ նա ինքն Իվանովն՝ և այլ ընկերաց լերոյ. երբէք չառնել զայն. որ սովաւ իւրոյ ինքեան խստապէս արգելեցեալ է. զոր ի նորին Ամենաբարձր Կ. մեծութեան հրամանն է ծանուցանելով ձերոյ Պայծառափայլութեան յաղագս յայտնելոյ կիչեալ տիրէքտօրին. որ ենթ ձերոյ իշխանութեամբ։

21. հոկտ. 1802
Ի Ս. Պ. Բուրգ.

Եւ յատուկ խոնարհութեամբ ունիմ պատիւս մնալ ողորմած Տէր իմ ձերոյ Պայծառափայլութեան ամենախոնարհ ծառայ
ԴՐԱՖ ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ՎՕՐՕՆՑՈՎ

ՃԱ. *Առ Երևանու Մահմէտ խանն եւ առ Նախիջևանու Քէլպալէ խանն մի եւնոյն օրինակաւ երկու զիր զրկեալ իտուակրէնէ ի պարսից լեզու, եւ անտի ի հայս խարգմանեալ.*

Մարթապատ և մեծալարդ և այն և այլն Ձերոյ բարձրապատութեան իբրև Արփի երեւելի և յայտ է որ վաղմի կանոնիւք, և կարգադրութեամբ, և հաւասարչ րդ ձևակերտեալ և համահաճութեան բոլոր ժողովրդականաց նոյնոյ չ՛չնալ ազգին ղԱմենապիտուէն ի ցիւսուևան գիտնականաց, այսինքն Տզնորականաց, և զպարծանքն լԱռաքինեացն Քրիստոսականաց, զԴանիէլ Հայրապետն ի Հայրապետութիւն ընտրեալ, և ըստ Ծանարտակաց այսինքն Արզ ու վանզերից և խնդրանաց ամենից հոգևորականաց և ընդհանուր ազգին հայոց։

Ամենազորամածաբար և ամենամեծ կայսրն սուլեան Աւտուծոյ իմոյ և գերամբարձ թագաւորն և սուլթանն Բումի այսինքն Թուրքաց իւրաքանչիւր ամենամեծ թագաւոր հնամոյն գթութեամբ վառաց իւրեանց զանկանելի չնորհս երկրքումբք գերամբարձ հրովարակօք զվերոյգրեալ Դանիէլ հայրապետն ի Զուխուր Իսաահին երևանալ տեղոյ պետն ի Զուխուր Իսաահին երևանալ տեղոյ իշխանութեամբ ձերոյ բարձր գահուքեան իշխանութեամբ ձերոյ բարձր գահուքեան յիւնանութեամբ ձերոյ բարձր գահուքեան յիւնանութեամբ ձերոյ բարձր գահուքեան յիւն

ՃԾ. Ի ՀԱՅՔ ՀՅՈՒՍԻՍԱՅԻՆ ԱՌ ՔԱՀԱՆ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՍԱՐԿԱՎԱԳԻ:

Նոյեմբեր 11 տասնմէկուն ես այս տողերը կը գրեմ Էջմիածնի մէջ, ուր ինձ հրաւիրած էին Տէրունական տօներուն համար։ Ամէն տարի այս օրերուն կը գտնուիմ հոս, ինչպէս նաեւ Զատիկին։ Ուրախ եմ, որ կրնամ ներկայ գտնուիլ Հայոց Եկեղեցւոյ մեծ տօներուն, որոնք ինծի համար շատ հետաքրքրական են։ Ուզեմ ըսել, որ ես կը սիրեմ տեսնել ամէն տեսակ ազգային սովորութիւններ, որոնք կը պատկանին ազգերու կեանքին։ Ասոնք ամենէն աւելի կը ներկայացնեն ազգի մը հոգին։ Ասոնք ամենէն աւելի կը ցոլացնեն անոր ներքին կեանքը։ Ասոնք ամենէն աւելի կը մատնեն անոր ներքին զգացումները։ Ասոնք ամենէն աւելի կը ցոլացնեն անոր ներքին ուժերը։ Ասոնք ամենէն աւելի կը մատնեն անոր ներքին տկարութիւն

պէս և զայս հաշուառութեան գործ։

Ողջ լեր ով աստուածարեալ մեծահռչակ Դանիէլ կաթողիկոս, ամենայն սուրբ թաղաւոր, և մեք միշտ ունելով անմոռաց ղիչատակ ամենառատ չնորհաց և գերազանց բարերարութեան ձերոյ՝ կացցուք և մնացուք ողջոյն աղօթարար վասն անդին կենացդ և ամենայն տան քումն։

1802. հոկտեմբերի 29. ի Չերեք վանս, որ ի Բագրեւանդ գաւառի։

Մշտապատրաստ աղօթարար ձեր Դանիէլ կաթողիկոս հայոց։

ՃԻ. *Թուղթ Դանիէլ կաթ. առ զրաք Աղէքսանդր Վօրօնցով*

✠ Նորին կայսերական Մեծութեանն Պայծառափայլ գրաֆ և բարձր խորհրդական ✠ Աղէքսանդր Ռոմանիչ. (Վ.օրօնցով)։

Ողորմած բարեկամի մերոյ

Աղօթարար ձեր և Ցիսուսի Քրիստոսի ծառայ տէր Դանիէլ չնորհիւ տեառն և հաճութեամբ ✠ կաթուղիկոս, ամենայն հայոց, նաև ընտրութեամբ Սրբազան Սիւնհոդոսին, և բոլոր ազգի մերոյ ծայրագոյն պատրիարգ Արարատեան Աթոռոյն սրբոյ Էջմիածնի.

Ջերմեռանդ սիրով զողջոյն լիասաւանդ և օրհնութիւն աստուածային մատուցանեմք բազում յարգութեամբ.

Եւ յայտ առնեմք որ թէպէտ զգալապէս չունիմք զծանօթութիւն առ պայծառափայլութիւն ձեր. բայց զլիչատակ հոգելոյս հօր եղբօր ձերոյ պայծառափայլ գրաֆ Միխայէլ Լառիօնովիչ Վօռօնցովի բազմիցս ընթերցեալ ի գիրս լիչատակաց Պատրիարգական Աթոռոյն որ յԱրարատ, գիտեմք զբարերարութիւն նորա առ լիչեալ աթոռն մեր, և առ համօրէն ազգս հայոց ի ժամանակս յատկենական փառացն արժանի կացաներ երրորդ Պետրոսի և այնու բարելիչատակութեամբ գեռահասկեալ բարելիչատակ նախնեացն ձերոց ճանաչեմք զպայծառափայլութիւն ձեր բարերար մեր և ազգի և աթոռոյ մերում։ Ուստի և այժմ մինչ զրութեամբ առաջնորդի կողմանցդ հայկազանց մերս պատկեր Եփրեմ բարձրապատիւ արք եպիսկոպոսի լուաք զբարձրանալն ձեր յաստիճան բարձր խորհրդականութեան չնորհիւ և ողորմութեամբ Ամենատոդորմած ✠ արդարև այնու բարութեան համբաւովք պարարեցան ոսկերք մեր. ըստ իմաստնոյն բանի և լցեալ անպատում ուրախութեամբ ցնծամք ի հոգի և ի մարմին բոլոր միաբանութեամբ և առհասարակ ազգաւ մերով. զի մեծարար տէր զողորմութիւն իւր ի վերայ մեր մեծացուցանելով զսիրելին մեզ պատիւ և իշխանական աստիճան պայծառապայլ ողորմած նախնի բարերարիդ մերոյ։

Վասն որոյ ուրեմն ըղձութեամբ սրտի իմանալի լիմն եղանակաւ զօրութեամբ հոգւոյ որպէս ներկայացեալ յանդիման ձերդ պայծառափայլութեան ներգործութեամբ բանիս գրաւորական մատուցանեմք զկերմնռանդական չնորհաւորութիւնս մեծաւ ուրախութեամբ և հանդերձ աղօթիւք յայցեմք ամենակալէն Աստուծոյ զի ենթ ամենաքաղցր ակնարկութեանն ✠ ի բազում ամս տացէ ձեզ վայելել զայդ աստիճան բարեբաղդութեամբ և երջանկութեամբ և հանդերձ բարեպաշտուհի պատուական զուգակցաց. և սիրանուն Աստուածապարգև ժառանգօքդ պահեսցէ ընդ հովանեաւ հզօր թևոց իւրոց բոլորեալ բարեբաստութեամբ և անսասան հոգւով և մարմնով ամէն.

Արդ համարիմք թէ ի վաղուց իսկ յայտնի եղեալ լեալ ձերդ պայծառափայլութեան. բայց որովհետև ունիմք չնորհս առաջի նախնի բարերարացդ մերոց լիչեցուցանեմք վերատին որ երկիցս և երիցս ընտրութեամբ բոլոր եկեղեցականաց և ընդհանուր ազգի մերոյ, կոչեցաք ի պատրիարգութիւն Արարատեան աթոռոյն՝ և զրկեցին զմեզ նախ Յովսէփ հանդուցեալ պատրիարգն ի ձեռն այլոց, և լուռ նորին աշակերտ Գրիգոր արքիմանդրիթ, որ ի վախճանել վարդապետին իւրոյ ասացեալ պատրիարքին ի Թիֆլիզ քաղաքի եղծանելով զկատակ հանդուցելոյն յափշտակեաց զմեծապատիւ կաշառաց պատրակական բանի իշխանութեամբ միակ աբեզայ ինքնագլուխ եւ կացուցանել զնա կաթողիկոս ընդհանուր ազգի մերոյ, և այնպէս վեր ի վայր ատեալ զազգս և զեկեղեցիս մեր և առաւելապէս իսկ զԵրիսատասանին սուրբ աթոռն Ա-բարատոյ։

Իսկ զի Ամենողորմած սուրբ կալոյ, ո-

րոյ տէր Աստուած յաւելցէ զաւուրս յաւուրս փափաքելի կենաց նորին, բարևհաճելով ի կամս ազգին արդարացոյց զղատաստան ըզոր կելոյս առաւել քան զՈղոմոնին, չնորհակալեմք զմեծ ողորմութենէ նորին որով ամենասիկ երկիցս ընկալաք զերովարտակ ի պերութենէ Չազարացւոց, և ի տեղի ուր մկրտեաց սուրբ Լուսաւորիչն մեր զՏրդատ արքայ հայոց հանդերձ ամենայն պալատանօքն և չորս հարիւր բիւր բազմութեամբն և կառոյց զայս վանք հրաշալի։ Ընկալաք զօծումն հաճութեամբ բոլոր ազգի մերոյ։

Այլ որպէս արդարադատ ողորմած սուրբ կայսր հալեցեալ անպարտ զլկումն իմ կալաւ ամենազօր աչովք իւրով զկար բազկաց և լարուցեալ ի զլորմանէ հաստատեաց վերստին լինել պատրարդ հայոց, խնդրեմք ի ձեր պայծառափայլութենէդ զի վերանորոգելով զկնի չատակ բարերարութեան երանելի նախնեացն ձերոց չնորհ ունիցիք որ ի ձեռն ձեր և կրկին ողորմութեամբ ✠ նաև սուրբ աթոռն Արարատեան եկն և գնաց առ Երևանու խանն և ծանոյց զչրաման նորին կայսերութենէն. և խանն զոր լինչ յաւացեալ էր զաւելորդսն պէս և զայս հաշուառութեան գործ։

Ողջ լեր ով աստուածարեալ մեծահռչակ Դանիէլ կաթողիկոս, ամենայն սուրբ թաղաւոր, և մեք միշտ ունելով անմոռաց ղիչատակ ամենառատ չնորհաց և գերազանց բարերարութեան ձերոյ՝ կացցուք և մնացուք ողջոյն աղօթարար վասն անդին կենացդ և ամենայն տան քումն։

1802. հոկտեմբերի 29. ի Չերեք վանս, որ ի Բագրեւանդ գաւառի։

Մշտապատրաստ աղօթարար ձեր Դանիէլ կաթողիկոս հայոց։

ՃԲ. *Թուղթ Յովհաննէս արքեպիսկոպոսին Թիֆլիզու առ Ներսէս վարդ.*

* * * վեհ

Հոգւոյս հատոր և Աչացս լոյս Ներսէս վարդապետ քաջասիրտ եղբայր. զայսօրիկ կատակ պէս գրեմ որ լաւագոյն հատու լիցիս իրակութեանցն քան զայս. յառաջ որ մին կապուտան եկն և գնաց առ Երևանու խանն և ծանոյց զչրաման նորին կայսերութենէն. և խանն զոր լինչ յաւացեալ էր զաւելորդսն թողցուք լիտոյ ասացեալ էր թէ կայսերական հրամանն բեր տեսանեմ և կատարումն տամ նորին կայսերական հրամանն չբեխտորի [28]) մատն էր մարդ է գնացեալ որ բերէ յոյս Աստուած այս մօտակայ աւուրքս գալոց է նորին հրամանն և առնելոց եմք ի չերեան միամիտ լերուք միայն թէ, սրբազան [ppp]ին սիրտ պիղծս որ մի գոյե թէ լքանիցի և գու որպէս չառաչն էիր նոյնպէս կացցես և մնացես չառաչն և Պօվլաթլու փաչային սիրտն ևս չահնացես. ուր մնաց մեր օրհնեալ իչխանաց քաջասրտութիւնն ահա մեք սրբազանի գրած թուղթըն առաքեցաք կայսերական դուռն աստուծով լուռ ջուղապ կուգայ նորին անդրադարձն. սրբազն վհեն իւր հոգւոն թողեալ զմեր հոգւոն քաչէ մեք առանց իւրն ոչ եմք և ոչ է պիտոյ մեզ կանգ. ահա գրեմ չոյն տղայովքս վերատին մեզ գրեսջիք զանցան տեղւոյդ և պօլսոյն թէ՝ զպատրիարգն Գրիգոր ուր են աքսորեալ և կամ ով է ի տեղի դոր ուր են աքսորեալ և կամ ով է ի տեղի նորին և ի պօլսոյ ի հարկէ նոր լուր լսած կու լինիք մինչև ցարդ զոր լինչ լուիցէք վասն մեզ ծանուսջիք. զի գիտացուք և նոքա կնօրէ հոգս արացուք. այժմ տեղւոյս մեծամեծացն լինչ ոչ յայտնեցի զերէ անօգուտ էր մինչն մակնօր Պարապետին և պօլսոյ կռվելիկին յայտնեցի և զմուրթան սրբազան վհին առեալ առաքեցին ի գուռն կայսեր աստուծով չո՛ ջուղապ կուգայ 40 օրումն կամ 50 օրումն. Մեզքսին բնրանով ասացի թումն ևս գրեցաք թէ կարելի լինի, և բանն խափա լինի զայն փութով արուսջիք. իսկ եթէ բանն թուլ լինի գրեալ ծանուսջիք մեզ. զի գիտացեալ ալ կերպ գրեսցուք. զայսօրիկ ուշիմութեամբ ի միտ առ և այնպէս պատասխան գրեսցես մեզ. հալպաթ ալպէս գիտասցեալ ողջ լեր ի սէր եղբօր քոյ Յովհաննու եպիսկոպոսի առաջնորդի Թիֆլիզու

1802 ի նոյեմ. 18.

Օրհնեալ Գրիգոր պապին և պարոն Հայրապետին օրհնութեամբ և սիրով ողջոյն մատպետին օրհնութեամբ և սիրով ողջոյն մատուցանեմ և ասիպետ որ յուսադրող եղիցին ասացանեմ և ասիպետ որ յուսադրող եղիցին ցեհառնս մերոյ. զերէ յայտ ժամանակի որ ոչ ցեհառնս մերոյ. զերէ յայտ ժամանակի որ ոչ ֆարման ունէր ձեռացն և ոչ պարաթ ծրպիֆարման ունէր ձեռացն և ոչ պարաթ ծրպիսի սիրով սիրէին այժմ պարտին ասելի քան սի սիրով սիրէին այժմ պարտին ասելի քան զայն առնել վանն սիրոյն Աստուծոյ։

ՃՋ. *Ի Պօլսոյ եւ յայլ բաղաքաց գրուելնիւք Գէորգ Աղայեկովին առ Դաւիթ ապօրինաւորն, որ զայս զիր իւր ձեռագրով յիսկականէ օրինակեալ՝ երկրորդաբար եւ ի նոյնոյ ստորագրի։*

Վեհ Դաւիթ

Աստուածակոչ հայրապետ ամենայն հայոց, ՚՚՚ տր... զրբազան պետ.

Արդ լեցի մեծութեան քում, ի վազճանել Յովսէփայ լուսահոգւոյն կաթուղիկոսի, բարեպաշտ կայսրն մեր ամենայն ռուսաց գրեալ էր տեղւոյս էչէի Թամարով դեսպանին թէ հանդուցեալ Յովսէփ կաթուղիկոսն կասկ է արարեալ որ իմ տեղն Դաւիթ սրբազան նոցայն հայրապետ ամենայն հայոց. ահա տամ քեզ հրաման որ դու այդր ծանուցանես Օսմանցւոց թագաւորին և փերման պերաթ հանեսս, չուտով օր մի յառաջ լղես Դաւիթ սրբազանին, վասն որոյ և մեք ըստ հրամանի թագաւորին մերոյ զփերման պերատ հանեցաք. և եկն Կարապետ վարդապետն և առեալ ետ. քեր. մեք ակն ունէաք թէ եղև խաղաղութիւն և ուրախացաք. և լսեցինք եթէ Եփրեմ վարդապետն անդ ի Մօսկով չորս գրագիր է նստուցեալ, և աչխարհ ամենայն լըցեալ է ապականագրովք եթէ Հնդիկս և մահաւանդ ի քաղաքս Պօլիս և եթէ ինչ ինչ բարուրանս է գրեալ ի սէրսլենդ ազ հարճակիմ գրել, և անդէն մահաբ է ժողովեալ ամենայն թէմիցն իւրոց, և թագաւորին օծմանն գնացեալ է ի սեսուիւն, և ի օծութեան թագաւորին մատուցեալ է Դանիէլ վարդապետի գանգատանաց գիրն առ թագաւորն վասն սէրսլենդ հանդերձ ժողովրդեամբն՝ Ջօհաննէս, Մինաս և Ցօվակիմ ապաքէն յառաջընթացք գոլով ծանուցեալ են թագաւորին զլուսահոգւոյ կասկն սուտ են հաննալ, և առեալ ծանուցեալ են թագաւորին թէ յեկեղեցին անօթ չէ թողեալ զամենայն չարդեալ տաճկաց է առեալ, և ձեռամբ տաճկաց զօրաբաժնեամբ է օծեալ կաթուղիկոս. և վարդապետաց և եպիսկոպոսաց, ամենայն օր տաճկաց տալ ձեծել և Վրիկոր վարդապետին գատաստան է խնդրեալ և կայ՝ ի գատաստանատունն միայն գոլով, և Փնօբրին փարայով հաճեցուցեալ են, և նա ևս վկայութիւն առեալ է թէ սուտ է կասկն Յովսէփ կաթուղիկոսին, և թագաւորն հաւատ է ընծայեալ նոցա, և Դանիէլի աղաչանաց գիրն տեսեալ, և Եփրեմ վարդապետի և ժողովրդեան աղաչանքն տեսեալ, հաւատացեալ է նոցա, և լսելով աղաչանաց նոցա, գրեալ է ասա, Թամարով դեսպանին իւրոյ, հրամայեալ է թէ՝ չուտով թագաւորին ծանուցէք. և փերմանն հանեցէք ի վերայ Դանիէլին որ նա լինի կաթուղիկոս. և մեք հրամանաւ թագաւորին մերոյ, ազդ արարաք տեղւոյս թագաւորին. և փերմանն կալ պատրաստի վասն Դանիէլին, Վրիդոր պատրիարքէ, նայում են տեղիս մարդիկքն որ գալ ի Թօխատ, և լղելոց են զփերմանն և զպերաթն Դանիէլին՝ և դու եթէ տեղդ զինչ աչխատես ոչ գիտեմ. եթէ կամիս որ անունդ պայծառ լինի և այս սատանան և բարուրանաց համբաւքն քեզանէ վերանալ բանդ յաջողակ լինի, և դու ընտիր երևիս և հայրապետութեանդ աթոռոյն հաստատ մնաս, և վայելես, զոր ինչ գրեմ արա վաղվաղակի, զի քեզ բարի է լինելոց, և յուսամ Աստուած որ փութով կատարելոց ես. աներկբայապէս, զի որպէս սոքա աստ քոյդ ձեռամբ բերեալ Դանիէլին մահարի գերեան գրեցուցին, և իւրաքանչիւրոց կնքոյ զանունն գրով նչանագրեցին լիւրոց տեղւոցն և բաղմաց կընքով ևս հաստատեցին ճչմարտական վկայութեամբ եթէ չար և նման է օրինակին, և էջմիածնայ մօրն ևս նչանագրեցին ի վերայ ճակատին թղթոյ, մինաարին միտքն է այս՝ մեր ամենին խնդրեալ կաթուղիկոսն է Պանիէլն, արդ եթէ կամիս քոյդ Կարապետ վարդապետի բերեալ մինաարի և փերման պերաթի գերեան գրել տացես, և իւրաքանչիւրոց կնքոյ զանունն նչանակեալ տացես իւրաքանչիւրոյն, և միաբանիցդ և ժողովրդոյն տեղւոյդ հաստատական վկայութեամբ կնքելոց ես ամենեցունցն, և սուրբ էջմիածնայ մօրն ի վերայ ճակատին մահարին դնել տացես, և թող զայսոսիկ չառուկ մին մահար ևս նոր գրել և մօրիդ տացես միաբանիցդ, և տեղւոյդ իշխանաց և քահանայից, և այլ եկեղեցական անօթոյն սուտն և իրաւն, և քոյդ յատարարական և յատկական օրհնութեան թղթոյն, ի վերայ պիտածադունեզ թագաւորին մերոյ, չառ[illegible] Կարապետ վարդապետ ևս ընդ նմա. հանդերձ ձեր խանի թղթով. և ընծայուք. լիչեցես առ թագաւորն մեր և դատաստան խընդրեսցես ի նմանէ և իրաւունք ճչմարտութեան. զի նա լոյժ զթած է և լսէ ճչմարտութեան. Աստուծով թչնամիքս պարտաւորելոց են. և դու այլ թագաւորելոց ես. ահա տես դու որ չես խաբար. չիք ներչս վարդապետն մեկ մեծ խուրչին ոսկի. և ե բոլչայ թիրմայ չալ ի մէջ բամբակի եղեալ բերեալ ասա ընդ հետ իւր. և կլիմիբուկչիքն բացին տեսին և հիացան, և տօխատն քիսալ ետուն ի դուռն թագաւորի. և զպատրիարգ Յօհաննէս վարդապետն աքսորեցին Թօխատ. և զՎրիդորն բերել տուին. արարին պատրիարգ, և ահա արդ պիտի տալ ի դուռն որ Դանիէլի պերաթն հանէ, և դու քեզ համար խնայես, որքան փող ունիս չխնայես ձեռդ բաց լիր. և Կարապետ վարդապետին քանի մի վարդապետաց հետ չուտով չատ ընծայիւք լղեա ի Պետրբուրգ, առ թագաւորն. հոգւոյ գատաստանն արդարէ. և սինօթին արդ տուր օրէնքն խնդրէ. լուսահոգւոյ կտակի վերայ վկայք քեզի կնի. մէկն Վրիդոր վարդապետն մինաչ ճարէ. և ետր իմ այս գիրն հասածին պէս մին մահար այլ չինես և այն որ յառաջ Պետրբուրք էին մելիքներն նոցա մէրոյին կընքեալ տաս. մահարին մէջ գրեա որ հայոց օրհնել հայրապետ մեկ կլայ երկու չիլաթ փող չխնայես. որքան ունիս խարճես թէ չունիս ինքզ վաճառես տաս, այս բանն փողով կըլայ. Կարապետ վարդապետն զրկես. այս բանիս տակն չմնաս, գլուխ եչնես. հայոց աղգն Դանիէլին ուզէն սուտ է ասես, Պօլիս քննութիւն թող անեն. Դ ամիրայէ մաղայ ուղեցօղ չկայ. տեղս ծառայդ կղատեմ լաքիս ուղեցօղ չկայ. տեղս ծառայդ կղատեմ լաքիս պես քանս փողով կլայ. դու մեզ բան չես գրած.

1802 Նոյեմբերի
29 ի մեծն Պօլիս.

ՃԼ. *Դանիէլ կաթուղիկոս առ Ալ. Պաւլովիչ կայսր։*

Աղէքսանդր Պաւլովիչ.

Ինքնակալ Օգոստոս՝ Քրիստոսազօր յաղթող սուրբ կայսր. Աստուածատիպ այցելու մեր և բարերար սուրբ եկեղեցւոյ.

Աղօթարար ձեր. և

Ցիսուսի Քրիստոսի ծառայ՝ Տէր Դանիէլ որ և չնորհիւ նորին և բարեհաճութեամբ մեծութեան Օգոստափառ կայսերդ կաթուղիկոս ամենայն հայոց. նաև ընտրութեամբ սրբազան Սիւնհոդոսին և բոլոր ազգին մերոյ. Ծայրագոյն Պատրիարգ Արարատեան Աթոռոյն Էջմիածնի. խոնարհ երկրպագութեամբ՝ մատուցանեմ զողջոյն Քրիստոսական. ընդ լիաբերան աստուածալին օրհնութեան.

Եւ յայտ առնեմ, զի Աբգար Արշամայ թագաւոր հայոց՝ ունելով զգաւս ապստամբեալս ի ճարտարութենից բժչկաց՝ այն է լուաւ զՅիսուսէ, թէ առնէ զսքանչելիս լուրաւագեմ քաղաք. առաքեալ զերիւս ի հարազատաց իւրոց աղաչեաց զնա գալ բժչկել զանբժչկելի զվերս իւր, բայց Ցիսուս Քրիստոս՝ քանզի գաչխարհակեցոյց տնօրէնութեան ունէր անդ կատարել զխորհուրդ մարդասիրաբար զթարկութեամբ գրեաց առ նա. թէ ես գործեմ ասա զիրկութիւն ընդ՝ անրից. այլ առաքեցից քեզ զքի յաչակերտաց իմոց և նա եկեալ բժչկեսցէ զքե. որև չետ լարութեան առաքեաց զՓաղէոս, որ բժչկեաց զնա հոգով և մարմնով։

Այլ արդ Տէր թագաւոր, զառաջինն թագաւոր հայոց՝ խնդրեաց ի Քրիստոսէ և թագաւոր հայոց՝ խնդրեաց ի Քրիստոսէ և ընկալաւ՝ զոր հայցէրն՝ իսկ այժմ ամենայն հայոց. նաև ընտրութեամբ սրբազան Սիւնհոդոսին և բոլոր ազգին մերոյ. Ծայրագոյն Պատրիարգ Արարատեան Աթոռոյն Էջմիածնի. խոնարհ երկրպագութեամբ՝ մատուցանեմ զողջոյն Քրիստոսական. ընդ լիաբերան աստուածալին օրհնութեան.

Եւ յայտ առնեմ, զի Աբգար Արշամայ թագաւոր հայոց՝ ունելով զգաւս ապստամբեալս ի ճարտարութենից բժչկաց՝ այն է լուաւ զՅիսուսէ, թէ առնէ զսքանչելիս լուրաւագեմ քաղաք. առաքեալ զերիւս ի հարազատաց իւրոց աղաչեաց զնա գալ բժչկել զանբժչկելի զվերս իւր, բայց Ցիսուս Քրիստոս՝ քանզի գաչխարհակեցոյց տնօրէնութեան ունէր անդ կատարել զխորհուրդ մարդասիրաբար զթարկութեամբ գրեաց առ նա. թէ ես գործեմ ասա զիրկութիւն ընդ՝ անրից. այլ առաքեցից քեզ զքի յաչակերտաց իմոց և նա եկեալ բժչկեսցէ զքե. որև չետ լարութեան առաքեաց զՓաղէոս, որ բժչկեաց զնա հոգով և մարմնով։

Այլ արդ Տէր թագաւոր, զառաջինն թագաւոր հայոց՝ խնդրեաց ի Քրիստոսէ և թագաւոր հայոց՝ խնդրեաց ի Քրիստոսէ և ընկալաւ՝ զոր հայցէրն՝ իսկ այժմ ամենայն հայոց. նաև ընտրութեամբ սրբազան Սիւնհոդոսին և բոլոր ազգին մերոյ. Ծայրագոյն Պատրիարգ Արարատեան Աթոռոյն Էջմիածնի. խոնարհ երկրպագութեամբ՝ մատուցանեմ զողջոյն Քրիստոսական. ընդ լիաբերան աստուածալին օրհնութեան.

ձեռքեաս ձերով. և պնդիչներս ելանիցեն առաջս-ից ի վեր[է] տալոյ ինձ խորհուրդս ինչ ի վերայ այսմ գործոյ. զի ոչ ինչ ինձ ինչ ի պնդիչացս ի Մամիկոնենից

ռաջագոյն բոլոր միաբանից մահարն առ ձեզ ունի և ամենայն ազգն ընդունեցան զսբբրբազան.... յետ այնորիկ այն խապշիկ Դաւիթըն ստութեամբ և գողութեամբ եղեն, և մեզ ևս խաբեաց. վերջապէս դուք քննեցիք մեք ևս քննեցաք աստ եղեալ հայոց յաղգէն և գտաք զնչմարիտն և կնքեցաք. այժմ որով եղև այս գարձուածն մեք հաստատեմք մեր մտացն դուք ևս փոխէք զրամատն ձեր և տուէք դեսպանի որ առ մեզ յղեսջէ. և մեք արժանաւոր պատրիարգին մեծի յղեսցուք. թագաւորաց վ յելն փրծեալ և քննել իրն ստութեամբ ոչ գառնայ և այլն. սոյն մտացվերայ եմ Աստուծով որ գարձուածն ազգի չուտով տեսանելոց եմք. Ջանացէք և ալխատեցէք սոյն գործոյս և մեր ազգի խալատառաքութիւնն բարձցի. և եթէ ոչ լիցի ամենայն ազգաց մէջէ՝ ծագր և ծանակ լինելոց եմք որպէս այժմ տեսանի Ջաքարիայի լակոտ ան. չնորհ Անդրէաս էպիսկոպոսն Յոհաննէս պատրիարգին փոխանորդ կացուցին. զանուանն իր պատրիարգ կոչէ և խաղաղութիւն տայ և բռնաւոր ըստ նմանութեան նեռին իւրեանց. Գալուստ նուիրակին թէպէտ չիտակեցաւ. այժմ կրկին եղև ծուռ և նա ևս պատրիարգ երկրորդ՝ նմանապէս կիւռճի Սահակին, զև Սահփանն ձեր. իչխանապետ եաղճի Գէորգն. այս կերպ ընթացքն որպէս կասէ ազգն կերպ կերպ նախատանաց ընդունակ լինիլ քանի անծանօթից անիրաւաց և չարեաց մատնութիւնն կրեմք. կամին բարձրանալ ի վերայ իրաւարարաց և իչխանաց և այլն ըստ խոհեմութեան ձերոյ թողումք. Գամք առ օրհնեալ սէրութիանն կայսերական վանս էր այսքան երկարացաւ հանել զսբբազանն.... ի Պալաքիոս և տանիլ ի սուրբ գան յորմէ եղև պատճառ չարեացն թէ այդ սէրութիւնդ չէ կամեցեր տանիլ և չէ ընդուներ չար Դրիդոր չպետն գրեալ է թէ ես առաջնորդ լինելոց եմ և այլ կերպակերպ զրույք. Կրկին խօսիմ Աստուծով կուզղէք. եթէ նոր դեսպանն եկեալ է այսի գրել առաք, որ մէկ հաւատարիմ մարդ գտանէ անծանօթ և զոր ինչ ուղղելոց է առ մեզ հարցանէ ծածուկ և ապա խօսի ի դուռն սէրութեան, փոխանակ դեսպանին երեսն ևս լիցի լսանք որ միշտ ընդ հետ տակսի գնալ և ոչ ճշմարտութեան. և եթէ նորն մինչ ցարդ ոչ է եղեալ պատուէր տաք չէշտիւ այս գրութիւնս. նա ևս մեր ազգի մէջն մարդ կայ անհաւատ յանդուգն և չար մատնիչէք ևս նոցա ի գրանէն երկիւղ տան որ նոցա երեսն սև լիցի. թէպէտ քրիստոնեալ կերպիւ սակայն զանհաւատսն չարեն. և զայլսն գօրութեամբ իմացարուք. այս անօրէնքն չարութիւն չմնաց մինչև ի մահացուցանելն անմեղ անարատ վեսայն... Եւ զԳրիգոր սրբասէր արևի եպիսկոպոսն ի յղանելոյն ղչարութիւնն իւրեանց ընդ օր յառաջ փոխարկելոյն Պերաթին. յատկապէս թաղար յղեալ են ի Պալաքիտ առ Փաշայն թէ զսբբազանն... պահպանեա ի բանտն մինչև ի գալ Դրիդոր պատրիարգին որ զերկոսեանն չավուշով առեալ տանին ի սուրբ Աթոռն և մատնեն առ բռնաւորն Դաւիթ. այս երբ լուաք իսկոյն կամեցաք թաթարով գրել որքան կարելի լիցի փախչիլ ի Թիֆլիզ սակայն մեր ղեկն գատարկ լինելով համբերեցաք. նոցա թաթարն հասեալ է սակայն որպէս լինելն չիմացաք. միայն Իե օր յառաջ կամ ի օր յառաջ գիր առաք ի Կարնոյ հաւատարիմ յումնինէ որ նոքա ևս լսած են անդ որպէս ի վերն գրեցաք. Պալաքատու սեպտեմբերի 23-ին գիր առաք որ գրէ Սրբազանն թէ այս օրերս կայսերի զօրքն գալոց են և տանելոց են ի սուրբ յԱթոռն. յայն գրութեանց յետոյ գիր չկարացաք տեսանել սակայն մինչև ցայժմ ի լրոյ լսեմք որ մինչև այժմ է ի Պալաքիտ. Գամք ի խղճմտութիւն Գրիգոր վարդապետին որ ասաղակքն որքան նեղութիւն ի Քաղկեդոն Բ օր մնաց չավուշ յղեալ բեռ ինքն զոր ինչ կալ քննութիւն անել չարչարանօք, գինի գնալոյն ի Նիկոմիդիայ կրկին հրամանագիր չավուշով նոյնով քաղաքէն բղեչխին ոչ չարչարանք որքան դրեանք ունի այսի եկայ կամ Սրբազան... կամ այլոց առցեն. մանաւանդ երկիւղն և ցաւն նոցա այն չնաւորելոյ մահասրն որ այդր եկն յայնցանէ մինչև ցայսօր դողան թէ նոյն ճշմարտութեամբ էր խալատառակիմք. վասնորոյ այս բռնութեամբ և լրբութեամբ և չինազութեամբ գրեալ են թէ առաջինն դեռ ևս ելանիցէ սուտ որ ունի զսեսական ամենայն ստութեան. որով զոր ինքն գրեանք գտեալ են առ խեղճն բերեալ էին ապա. այն ինչ չարութիւն ոչ մնաց այսքան ասելքն մի թէ Գրիգոր պատրիարգն Մոսկոփի չաշէ. վերջապէս Նիկոմիդեայ

բղեչխէն իւր վաճառական ազատեալ էր հետ գնացեալ չավուշն մինչև կերեսէ տարեալ խղճացեալ էր և յետս գարձեալ Բ օր յառաջ զայն չավուշն ի բանտ արգել ետուն. և երեկեան օրն այլ իմն չավուշ ֆարմանով ուղարկեալ են ուր ուրեք պտցէ զնա առեալ և տարեալ ի Պալաքիտ և Սրբազան... առեալ տարցէ ի սուրբ Աթոռն. վասն որոյ չտապեցէք օր յառաջ ազատեալ գուցէ այն չար բռնաւորն գեղով մահացուցանէ որ ինքն որդի սատանայի է գուցէ կորուսցուք զանմեղն: Այժմ է ժամանակ որ գերամեծար և նաև հաղատաք Բ լուսատու աչք ազգիս և վեհմտեալ և պարկեչտուհի բարեպաշտ տիկինն հան գուցեալ մեծամեալ և մեծատարաւ Ցօհաննէս աղայն. յուսամք որ աչխատութեամբ մեծաւ լրացուցանէք և գրէք որ հանգիստ մնամք. թէպէտ ժամանակի գարձուածով կարելի է աստ ուղղել սակայն արծաթով լինելոյ է Սրբազանն... համար այժմ մնաց Ն. Ո. ղուռուչէն աւելի ոչ գոյ օգնական ըստ որում տուեալն մնացեալ է թարց գրամի կարէք լրացուցանել Աստուծով:

Հարազատաք և ճշմարտութեան
Ջատագովք բոլորքս արդարութեան հետևողք ատորագրելոցս համայնքն են ի մի միտս:

1802. ի դեկտմ. 1
ի Կօստ'' Պօլիս.

Որ սոյն օրինակս ընդ հեղինակի համատ է վասն որոյ վկայեմ թագաւորական մեծատ եւ զանգական իրակութեանց հայոց Թարգմանիչ Աղեքսանդր Խուզաբաչեան:

ՃԹ. *Հրաժարագիր Դանիէլ կաթուղիկոսի:*

Ցետ վախճանի Տեառն Ղուկասու երանելի Սրբազան կաթուղիկոսին՝ մինչ էի յԱնեալ Սրբազան կաթուղիկոսին՝ մինչ էի յԱթոռ Պատրիարգութեանն Կոստանդնու պօլսի Դանիէլ Աբգ եպիսկոպոս՝ բոլոր միաբանք Սրբոյ Էջմիածնի և մերձակայ հայոց հասարակութիւնն բազմակնիք մանկերօք յատակեցեալ էին ի կաթուղիկոսութիւն ամենայն հայոց, զիս, զՅովսէփ Աբգ եպիսկոպոսն կոչմանց հիւսիսոյ. և զնուիրակն նոյն կոչմանց զնիկիտէմ Աբգ եպիսկոպոսն. սակայն Յովսէփն յառաջեալ ի կոչմանցն հիւսիսոյ աքսորել ետ զմեզ և յինքն կորզեաց զայն կոչումն. և իբրև մեք ազատեալ ի յաքսորանաց մերոց եկաք ի Թօխաթ քաղաք, նա ևս եկեալ ի Թիֆլիզ հանդիպի օրհասին մահու. և ի ժամ վախճանելոյն իւրոյ՝ կտակ ուանդէ յետ իւր լինել կաթուղիկոս զՏէր Դաւիթ Սբբազանն. որ և զսոյն արձանացուցեալ հաստարակութիւնն Թիֆլիզու քաղաքի, բազմակնիք մահսէրաւ գրեցին միաբանութեանն սրբոյ Էջմիածնի որք և համաձայնեալ նոցա ըստ ազգեցութեանն Աստուծոյ օծին ի կաթուղիկոսութիւն ամենայն հայոց զՏէր Դաւիթ Սբբազան Վեհապետն. և հաստատեցին զայն օծութիւն նորա Տէրութիւն Օսմանցւոց և Պարսից, հրովարտակօք իւրեանց. և զԱղգն հայոց բազմակնիք մահսէրօք հաճութեամբ իւրեանց. Սակայն և մեք քանզի յառաջագոյն կոչեցեալ էաք յայն կոչումն՝ գժղմնեալ ընդ վերնաձիր օծութիւն նորա՝ Ջանացաք լինել հակառակաթոռ նմա. որ և եկեալ ի Երեք վանքն որ ի Բագրեանդ գաւառ ներհակ Սբբազան Վեհապետիս և սրբոյ Էջմիածնի, օծաք անդէն կաթուղիկոս և օրհնեցաք ևս զմեռան:

Այլ սակայն զղջացեալ հետևաբար ընդ հակառակ արարսն մեր կատարեալ զղջմամբ դիմեցաք ի սուրբ Էջմիածին ի համբոյր Քրիստոսակէզ Սրբոյ Տեղւոյն և մաքուր Աջոյ Տեառն Դաւիթ եռերանեալ Սրբազան Կաթուղիկոսին հանդերձ մեղալիս. Քանզի ծանեաք զմեզ յանցաւորս ընդդէմ Աթոռոյն և լիչեալ Աստուածընտիր Սրբազան Վեհապետին. և այսու յայտարարական գրութեամբս յայտնելով զիմ զչերմեռանդական զղջումն՝ յայտ առնեմ և զայնս եթէ օծանիլն իմ անդ և օրհնելս զմեռան՝ են ընդդէմ Սրբոյ Աթոռոյն և արժանընտիր Օծելոյն Աստուծոյ, և նախնի հարցն կանոնաց՝ վասն որոյ և անընդունակ Քանզի Երեք վանքն որ ի Բագրեանդ՝ չէր Աթոռ բնական, և եաՙանդնեալ կամեցայ առնել զայն Աթոռ ընդդէմ սուրբ Էջմիածնի. ուստի և ահա ի զղջանալս իմ եղծանելով զայն ամենայն, առնդեմ այսու յայտարարական գրովս իմով թէ յայսմ հետէ որ ոք զիս՝ և զարարս իմ պատճառ առեալ

վերստին յօժարեսցի օծանիլ անդ կաթուղիկոս՝ նզովեալ եղիցին օծեցեալն և օծանօղքն։ Այլ և այսու ամենայնիւ յայտ առնեմ թէ ես լաւ համարեցայ յայսմ հետէ միայն պաշտպանելով զկեանս խոկալ զիրկութենէ հոգւոյ ըստ Մարգարէին. վասն որոյ և խոստացայ զի ոչ միայն ի ժամանակս փափագելի կենաց Սրբազան Վեհապետին մերում, այլ թէ նաև կեանք մեր լցեն երկարագոյն քան ըզպատուական կեանս նորին, չվինիցեմ ի յամենայն կեանս իմ ցանկացօղ կոչման կաթուղիկոսական. որ թէև այլքն զիս ըստիպեցեն՝ ոչ առնուցում յանձն. և որպէս Սիմէօն Ղուկաս կաթուղիկոսութիւնն սպասեն փառացն Քրիստոսի ի Յարութենէն հասարակաց, նոյնպէս և ես ակն կալեալ այցելութեանն Քրիստոսի ի Յարութենէն արգարոց ցանկամ քաւութեան յանցանացս զորս յանցուցեալ իցեմ Սրբոյ Էջմիածնի Լուսանկար Աթոռոյն, և օծելոյն Աստուծոյ Դաւիթ Քրիստոսասաւալ Սրբազան կաթուղիկոսին. և այս ի կատարեալ միամտութիւն նորին Սրբազնութեանն՝ վկայեմ նզովիւք զորս գրեցի ի ծանուցումն ընդդէմ Սրբոյ Էջմիածնի և զերընթեր Սրբազան Վեհապետին գործոցս վկայութեամբն Աստուծոյ և ճշմարտութեամբ Ամենասրբ Երրորդութեանն։ Որոց վասն կատարեալ զղջմամբ ասեմ մեղայ Աստուծոյ և Սրբոյ Էջմիածնի և զերազահ Արժանընտիր երջանկափառ Աստուածարեալ Սրբազան կաթուղիկոսի ամենայն հայոց. և խնդրեմ ինձ զներումն՝ առ ի նոցունց քաւչարար զօրութենէ. վկայութեամբ ստորակնքօղ եպիսկոպոսաց։

(Գրեցի իմով ձեռամբ ԴԱՆԻԷԼ, Արք եպիսկոպոս քնիկ միաբան Սրբոյ Էջմիածնի)։

Գրեցաւ ի ՌՄԾԱ թուոջս.
և ի գիկտեմբերի ԼԱ. ի
Բարձրագահ Աթոռս Սուրբ
Էջմիածնին։

Աթոռակալ Սիմէօն Արք եպիսկոպոս։
Ժամօրհնող Ալէքսիանոս Արք եպսկ.։
Ցովակիմ Արք եպիսկոպոս։
Ստեփաննոս Արք եպիսկոպոս։
Աստուածատուր Արք եպիսկոպոս։
Դրպիր Անդրէաս Արք եպիսկոպոս։
Բարսեղ Արք եպիսկոպոս։
Ստեփաննոս Արք եպիսկոպոս։
Ցովհաննէս Արք եպիսկոպոս։
Աբրահամ Արք եպիսկոպոս։
Աբրահամ Արք եպիսկոպոս։
Գէորգ Արք եպիսկոպոս։

ՃԻ. *Թուղթ անատորագիր առ Ցովհաննէս արք եպիսկոպոս։*

Ցոգնաջան և քաջասիրտ սրբազան Հայր իմ Ցովհաննէս առաքինազարդ եպիսկոպոս սրբոյ աջոյդ համբոյր աղէկարէշ սրտիւ։ Ո՛ցասյուս և անտանելի կսկծանացս։ Չի կատարեալ գիչխոյդ չար գաղանին զորս առ ձեռն բերէ առ ոտն հատեալ կամի հեղձնուլ զնա։ Չի մինչ վախեաւ Ենովքեան Ստեփան սարկաւագն ի ձեռն երկուց Նախճուանցոց, Սիմէօն առն և Աւետիսի եղբայր Եղիայինն, պառնալ նոցա ի Պայազետոյ զգացեալ ոմանց Նախիջևանցոց այս է չուն Նաղարին և համախոհից իւրեանց, աղղեցին Դեկոսին և Դեկոսն կալեալ զՍիմէոնն և զեղիայն եղ ի բանտի, իսկ նոցա չկարացեալ տանել և անհամբեր լեալ ամենայն անիւիս զՑովհաննէս Կարբեցի և զԱնտօն վարդապետն զոր ըմբռնեալ զԱնտօն վարդապետի զտոան զմեջքն և զփորն այնքան հարին մինչև եղև կլուսամահ և անչունչ արկաւ ի բանտ, և զկարբեցւոյ ևս Անտօնի զմօրսն դերծին և զօդայս իսպառ կորզոտեաց և զինքեանս արկեալ ի մթալին բատ աւուրն յերեկոյ և առաւօտ մի մի տասիակ հաց տան և այսպէս կան միաբանք ամենեքեան սարսեալ զոզան վասն զի զնոսա և զայլս լցուցանէ մամօնային, զի ոչ չարժին ի չար կամաց։ Աղդ՝ ինացեալ եմք իբր ի հնոցի և տաքնալ մրրկախառն պատեալ տաչորէ զմեզ վասն զի զամանս պարսկայնովք անացուցանէ և զոմանս ինքն իւր չար քառնութեամբն և զայլոց վերայ չարս դնելով։

ՃԻՆ. *Թուղթ միաբանից Մայր Աթոռոյ առ Ցովհաննէս եպիսկոպոս։*

Տեառն ՑՈՎՀԱՆՆՈՒ չնորհազարդ և առաքինափայլ Արքեպիսկոպոսի և մեր զերարքեպիսկոպոս. Աւետիս եպիսկոպոս. Վարդան եպիսկոպոս. Ցօհաննէս եպիսկոպոս. Ալէքսան. Գրիգոր. և Անդրէաս եպիսկոպոսունքն ունին կնիք ի պատմանագրի մերում. բայց առ ի տարուբեհան մարմնոյ իւրեանց ոչ կարացին գալ։

1802.

ՃԻՌ. *Դանիէլ կաթուղիկոս առ Գրիգոր պատրիարգ։*

Յիսուսի Քրիստոսի ծառայ տէր Դանիէլ և չնորհիւ նորին կաթուղիկոս և ծայրագոյն պատրիարգ ամենայն հայոց Աստուածայնոյ և առաքելականի եկեղեցւոյս Քրիստոսի, նաև լուսանկար զերագահ Աթոռոյն մերոյ Էջմիածնի։ Ցորմէ հոգևորական լեալ սրբոյ Էջմիածնի։ Ցորմէ հոգևորական լեալ սիրով և քահանայապետական օրհնութեամբ՝ Պօղոս Տեառն Գրիգոր Աստուածաբան արքեպիսկոպոսի. որոմ և դիտութիւն լեցի ըզի... մալիսի գրութիւնդ էհաս առ մեզ յամսոյն 23, որով ծանուցեալ զղջութենէ և զառողջութենէ պատուական անձինդ, ուրախ եղաք ի սէր՝ և փիառս ամենակարող զօրութեանն նորա վերառաքելով, խնդրեցաք լաթեանն նորա չնորհել զնոյնս առատ ողորմութենէ նորա չնորհել զնոյնս առատ ողորմութենէ նորա չնորհել զնոյնս առատ ողորմութենէ

մեր ամենեցուն ի ճանապարհս խաղաղութեան և մեծասցի փառք Տեառն Աստուծոյ մերոյ որպէս լերևին և լեռանդն։ Արդ յօրէ անտի օծութեան մերում մինչև ցայսօր, հազիւ ուրեմն զմի գիր առ քեզ առաքել և ի վերայ այնր ճանապարհորդել կարացաք առ կալսրն և առ հիւսիսակողմանց մերազնեայն զգրութիւնս առաւել հարկաւորագոյնս. քանզի այն ինչ լուաւ ոսոխն մեր զձախորդութիւնն իւր յայդրուստ, նոյն մուրհակք և նոյն ջանք իւր զարձոյց ի կողմն Թիֆլիզու առ կնօրիզն և առ կաւալինցկին. հաստատեալս եմք թէ և անդուստ ոչ ունի չահիլ ինչ, բայց քանզի ի վերայ այսր ամենայնի տակաւին ոչ զիջանի խստասրտութիւն նորա, յայտ է թէ ձեռն տեառն բարձրացեալ է դեռ ևս. այր վասն ամենայն գլուխ ի ցաւս և ամենայն սիրտ ի տրտմութիւն և միաբանք մեր ի ցաւս և ի հեծութիւնս։

Արդ զհաստարակութեան կոնդակն և զյատկական գրութիւնս առ բազումս յանձնեցաք սիրելւոյն մերոյ Սեբաստիոյ առաջնորդ Գրիգոր արհի եպիսկոպոսին ի բերել, իսկ զի նա ոչ զօրէ սուր սուրհանդակաւ հասանել, նորին աղագաւ և այս երրորդական գրութիւնք գրեցաք լաւ համարեցաք, զի յաւաչդոյն ժամանեալ եղիցին ձեզ անզօրբացուցիչք մատոյ. այլն ամենայն ընդ Գրիգոր արքեպիսկոպոսին գրեցելոցն յայտնի լինին, այժմ այսքան ինչ յաղագս միաբանութեան բաւական. Ո՛ղջ լեր ի տէր և զօրութիւն տեառն ընդ քեզ միշտ. Ամէն։

ՃԻԳ. *Դանիէլ կաթուղիկոս առ Ներսէս և Մանուէլ վարդապետան։*

Դանիէլ աբեղայէ

հարազատիցդ սրբոյ Աթոռոյն սիրելի որդւոց Տեառնդ Ներսէս և Մանուէլ վարդապետաց ողջոյն.

Զգիրդ ի Թօխատու յուլիսի 11 գրեալ էհաս առ իս և իմացայ ողջ ուրախ գնալդ և գնացանելդ Աստուած չնորհաւորեցէ. և ի Մանուէլ վարդապետէն գրեալքն ընդ որս և առ ի փաշայն գրեցեալք հասին առ իս և իմացայ զոչ ինչ՝ յոչից. և ես առ այժմ չունիմ յուսալի տեղի ելանել աստի. և գնալ յայն. կամ աստ և կամ յԱչքիլիսայն մնալ որպիսի և իցէ նկատեմ անցուցանել զաւուրս. և վասն իմ մի ինչ լիցի հոգալ բայց թէ մասրաֆ և կարեաց պէտ. իցէ թէ վերջին կայանքն իմ դիտեալ տեսանի Սեվան կղզին ըստ կայս՝ հաճութեան. միայն թէ հարկիս գալստեան ողորմութիւն Տեառն Աստուծոյ ճանաւորիցէ. թէ պատրիարգարանն և թէ ամիրային գիր գրելոյ կարողութիւն չունիմ. ներեցէք գիր մի ըստ պատահելոյ ի վերայ Մչու և գիր մի յառաջ գրեալ մնալով ընդ գրոյս առաքեցի ձեզ. և այժմ մնացեալ է բանն առ կողմն Եփրեմ վարդապետին, իցէ թէ զկնի հրոյն և լոյս անտի ծագեալ ըստ եղկեալ. մահտեսի Նիկողայոս և մահտեսի Ստեփաննոս Ամիրազքն իբր միով հոգով ընդ մեզ. չունիմ այժմ գրել ինչ այլ զի դու որ գնացեր կենդանի գիտես. միայն կաշառութենէ ամենևին հեռի կեցիլիք. զի որ ինչ նուաւ՝ չեն ինձ բնաւ պիտանի. նաև Եփրեմ վարդապետէն գիր և մաներ եկեալ ոչ ինչ նշանակէր, միայն գրէ թէ առ փափաքեան մահտեսի Սիմէօն Ամիրային և առ Բաբայեան մահտեսի Կարապետ իցէ առաքեալ. և առ իս գրեալ գիր և օրինակք մանեցից առաքեցի ի Կարին. զի զօրինակս առեալ առաքեսցեն և Փիլիպպոս ամիրային լղեալ են որպէս զի և նա անտի լղեսցէ ձեզ. այլ երբ հասանիլն դուք գիտէք և լուսամ թէ մինչ յայս և յայն ձգտիլ Տէր տացէ զխնդրելին մեր, բայց դուք այտի գիր և մանեցաց և գրոց զօրինական առեալ առաքեսջիք առ Եփրեմ վարդապետն մանաւանդ եթէ հնարել կարէք առաջին երկրորդ և կամ երրորդ մանեցսն առ ձեռն բերէք. և որով կերպիւ և իցէ զապրուստն մեր. մինչ առի Եփրեմ վարդապետէն զգրեան մոռացայ առ իս գտանեցեալ մաներ և վկայականք լղել լեռոյ լղնցի. չատ հարկաւոր գրեանք դոն. և երկրորդ գիր եպիսկոպոսաց առ իս և ամիրային յառաջնումն գրեալ և այլք աստ ոչ դոն յայդր Եփրեմ վարդապետին հասուցէք։

Աստուծով

Հասցէ ի մեծն Պոլիս ի ձեռս Սրբոյ էջմիածնի միաբան Ներսէս վարդապետին բարեաւ։

ՃԻԴ. *Թուղթ Մելիք Աբրահամու առ Դիւան Մաղաքեան։*

Բարձրապատիւ սիրելի եղբայր պարոն Դիւան

Զկեանս անդորրս ի տեառնէ չնորհել քեզ միշտ ի նմանէ խնդրեմք և հայցեմք Աստուծոյ մնալ քեզ բարեզուարճ ցնծութեամբ ի սէր եղբայրութեան սերոյ. թուղթ եղբայրական սիրոյդ հասին առ մեզ և զամենայն գրեալսդ ծանեաք. Արդ զայս գրեմք սիրոյդ, զի դու ամբիծր արարեալ թէ Սրբազանն կավալէնցկու հետ ծածուկ բարեկամութիւն ձգէ և գինի և բրինձ յուղարկէ իւրն և այլն։ Արդ ստուկապէս ծանիր առ այդ ասլթիւն. զի ոչ սուրբ Աթոռն է ի ծածուկ տեղւոջ կառուցեալ և ոչ թէ Սրբազանն է ի ծածուկ նստեալ, այլ յայտնի և համարձակ քարոզի յամենեցուցն. Ապա էր պիտի սա ծածուկ բարեկամութիւն առնէ զորա հետ այլ թէ ճշմարիտ բարեկամ է, պարտի զիւր հաւատարմութիւն յայտնի ցուցանել առ սա, և ի սմանէ պատշաճաւոր և իրաւալել պարգեք ընկալնուլ ոչ ի ծածուկ այլ յայտնի, վասնզի ծածուկն միտս բերէ ըստ ամենայնի եթէ սորա կողմից ի մէջ այլազգեաց և եթէ դորա կողմից առ իւր համազգիսն, զի ի մէջ Աթոռոյն և աթոռականոցն հէչ ծածուկ բան կլինի՝ լաւ մտածեա զոր ինչ գրեմս կամ թէ վասն էր դադա քրթմնջելով բան յառաջացուցին. և կամ այր լուսոյ աղագաւ մնան. զի զոր ընտրեալն էին լինիլ կաթողիկոս ասա նա կայ ի ոտս սրբազան տեառն մերոյ ամենայնիս հնազանդութեամբ հպատակի իւրովք ապստամբեցկովքն. և ֆէրմանի սուրբքն եկն եւ իսկն եւս այսօր վաղն կուգայ որ էրզրումէ մտեալ. եւ Գրիգոր վարդապետն եւս ընդ իւրեանս բերեն յաքսորեալ ի սուրբ Աթոռս եւ ամենայն սա եւ լիսն եւ չարութիւնքն խափանեալ են. ուրեմն դուքս այր աղագաւ սպասել մնան եւ ծածուկ կամին զբարեկամութիւնս առնել որ մեզ ամենեւին չէ ընդունելի. այլ թէ կամին զճշմարիտ սէրն ցուցանել առ սրբազան Տէրն մեր, ի յայտնի բարեկամութիւնս առնիցեն, ըստ վերոյ գրութեանս եւ մեք յամենայնի պատրաստ եմք ի ծառայել ապա ոչ զոր ինչ ինքեանք խորհեալ են եւ գիտեն, վասն ինքեանց բարոք պահեսցեն մեզ չէ փոյթ վասն այսպիսեաց այդպէս է ճշմարիտ գրութիւնս զորս գրեցի քեզ բարեկամարար եւ դու որպէս պատշաճ վարկանիցես այնպէս խօսեսցիս, անպակաս առնելով ի մէնջ զորպիսեսծանոյց Թուղթդ հանդերձ մեզապատշաճ ծառայութեամբ եւ դու սէրդ մեր լեր ողջ ի տէր եւ ի ցնծութիւն եղբօր քոյ, ՄԵԼԻՔ ԱԲՐԱՀԱՄԻՆ։

Թիւն ՌՄԾԱ. եւ ի դեկտեմբերի ԻԵ լեբեան։

Հասցէն, նորին Արժանապատութեան պարոն Յովհաննէս Դիւան Մաղաքեանին սիրելի եղբօր մերոյ հասցէ բարին, ի Թիֆլիզ։

1803

ՃԺԵ. *Թուղթ Դանիէլ կաթուղիկոսի առ Կն. Պ. Յիցիանով։*

✠ Ամենողորմած լինքնակալ կայսերն մեծի պայծառափայլ քնիազ բարձր գերազանց Պաւլ Պետրովիչ

Տիեզերահռչակ յաղթող կուսակալ ✠ և մեր ողորմած և բարերար Տէր

Աղօթարար ձեր և Յիսուսի Քրիստոսի ծառայ սէր Կանիէլ կայանաւորեալ չնորհիւ Տեառն և բարեհաճութեամբ ✠ կաթուղիկոս ամենայն հայոց. և ծայրագոյն պատրիարգ Աղուանից աթոռոյն սրբոյ Էջմիածնի ըստ կրկնակի ընտրութեան սրբազան Սիւնեցին և բոլոր ազգին մերոյ զողջոյն Քրիստոսական, և օրհնութիւն Աստուածային բազում յարգութեամբ մատուցանեմ բարձր գերազանցութեան ձեր ուրախարար լինել ի տէր. ի գրութենից գերապատիւ առաջնորդի կայսերական երկրիդ մերազանն տեառն Եփրեմի սրբազանի արքեպիսկոպոսի ի տէրութենէ նորին կայսերական մեծութենէն լուսաք գրաբձրանալն ձերինդ բարձր կուսակալութեան ձերինդ բարձր գերազանցութեան ի բարձր իշխանութիւն պատուոյ մեծ կուսակալութեան. այլ և ի գրութենից Թիֆլիզու քաղաքի առաջնորդ մերս պատկեր կենդանի նահատակ Յովհաննէս արքեպիսկոպոսէն ծանեաք թէ ի սոյն միջոցս ունիք մտանել ի սիրախնամ քաղաքդ Թիֆլիզ. լի չնորհօք մեծ ողորմութեան նորին սուրբ կայսերութեանն, վանորոյ չերմեռանդութեամբ մեծաւ չնորհաւորեմ նախապէս զգերագոյն ողորմութիւնս և զմեծ պատիւս զոր ունիք ի նոյն սուրբ կայսերութենէն. չնորհաւորեմ և զմտան ձեր յայդր ի բարեճոխ քաղաքդ Թիֆլիզ որոյ քալվածոն եղիցի ի վկայ վունչ վարդից և ծաղկանց ամէն։ Ապա յայտ առնեմ բարձր գերազանցութեան բարերարիդ մերոյ զի թէպէտ ի նարդենս ժամանակի մասու չափ վտանգ է մեզ մերձեցուցանել ըզդրիչս ի թուղթ, այլ ապաւինելով ի չնորհս ձեր ողորմութիւն առնելով ծածկէք ի հականակիրաց մերոց՝ համարձակեցուք գրել զի յամի 1799, մինչ էաք մեք յաթոռ պատրիարգութեանն Կոստանդնուպոլսոյ. հասանէ վախճան Արարատեան պատրիարգին տեառն Ղուկասու. և ըստ օրինի եկեղեցւոյս Հայաստանեայց հոգևորականք և մարմնաւորք մեծաձանձրէս սուրբ սիւնհոդոսիւք զմեզ ընտրեալ յաջորդութիւն նորա՝ առաքեցին առ մեզ զբազմակնիք մանէր համահաճութեան իւրեանց ձեռամբ Դաւիթ եպիսկոպոսի Թիֆլիզեցւոյ և ազգն մեր ևս հաճեալ ընդ այն՝ մատուցին և ինքեանք զհամահաճութիւն իւրեանց ձեռագրով և կնքով իւրեանց. այլ սակայն՝ Յովսէփ Արքեպիսկոպոսն կողմանցդ ձեռնտուութեամբ Վիրոյ արքային և պարոն Թամարով դեսպանին՝ զրկեալ զմեզ՝ լինքն կորզեաց զայն կոչումն։ Եւ մինչ նա ևս վախճանեցաւ ի Թիֆլիզ յամին 1801. դարձեալ նոյնպէս մեծաձանձրէս սուրբ սիւնհոդոսիւք վերստին ընտրեալ՝ հանդերձ բազմակնիք մանէրօք՝ առաքեցին հրաւիրակս մեզ զերկուս վարդապետս մինչ ի Թօխաթ. և զերկու եպիսկոպոսունս մինչ ի Կարին ընդ որս և յայնժամ թող գՅ կնիքս վերոյիշեալ Դաւիթ եպիսկոպոսի. էր յատկապէս և իսկական ձեռագիր նորա առ մեզ զրեալ զայս օրինակ թէ՝ Աստուած է որ կոչէ զքեզ ի հայրապետութիւն հայոց. և ով է որ Աստուծոյ կամացն կալցէ հակառակ, վանորոյ յորդորիչ լինիմ, և հրաւիրեմ՝ զի եկեալ եկեսցես և այլն։ Այլ մինչ ի գալ ժամանակիս

մեր ի Պալաքիտ՝ սոյն առ Դաւիթ եպիսկոպոս աշակերտացն Յովսէփոյ Գրիգոր վարդապետի, որ այժմ է ի Ս. Պ. Բուրխ և Կարապետ վարդապետ, որ նստի այդր ի Թիֆլիզ, խոստանալով մերազանց զողանալ զկամս նոցա, և ձեռնտուութեամբ նոցին վատնեալ զմեծ գումար կալից Յովսէփոյ. որ էր այդր. և զբազմամեայ հարստութիւն աթոռոյս մերոյս. կաչառեաց զվանն Երևանու և ընդդէմ օրինաց մերոց և եկեղեցւոյ և կամաց սուրբ միաբանութեանն և բոլոր ազգի մերոյ՝ նոսա յաթոռ Պատրիարգութեան պարսկական բռնի իշխանութեամբ և առ ի պատրուակել զիւրն եղեռնագործութիւն՝ հրատարակեաց զնոյն ծագս տիեզերաց թէ կայսերական բարձու հրամանաւ՝ գործեցան այս ամենայն։

Սմին իրի բողոքեցաք մեք առ սուրբ կայսր. և նա արդարացոյց զդատաստան մեր, որ և չնորհօք ողորմութեան նորին ընկալաք զբարձրահրաման զրամատն նորին կայսերական մեծութեան, և զկրկին հրովարտակս ի տէրութենէ Օսմանցւոց հանդերձ քանիցս որք ամենեքեան են ի դուռն ողորմութեան առ գերապատիւ Եփրեմ Արք եպիսկոպոսն՝ զի մերոյ առ մեզ և առ խանն Երևանու. զդր ամենայնի մանաւանդ զհրաման սրբոյ կայսերութեան զոր ունիմք ի ձեռին մերում և զհրաման Օսմանցւոց զոր ունիմք ի ձեռին մերում առ մեզ և առ խանն Երևանու. զի մերոյ առ մեզ և առ խանն Երևանու. որք ամենեքին են ի դուռն ողորմութեան առ գերապատիւ Եփրեմ Արք եպիսկոպոսն՝ զղոր կացուցեալ եմք նոյնով կայսերական վճակիւ։

Այլ սակայն քանզի պինդագոյնս կապակցեալ էր Դաւիթ զխանն Երևանու թէպէտ և միաբանք ամենեքին երկիցս յարուցեալ վերայ Դաւիթ՝ քարկոծ արարին զսենեակս նորա. և մտեալ ի սուրբ եկեղեցին նզովեցին զնա առաջի սրբութեան սեղանոյն, և արձակեցուցեալ զայնս ի գիր՝ կնքեալ տարածեցուցեալ զայնս ի տիրս՝ զի ոչ ոք ընդունի զնա ի ոչ իշխարհ ամենայն. և ապա բոկոտն զիյին չաշխարհ մնալ ելբևան զղողք բարձին առ խանն և ի թօխաթ և ի Կարին ընդ որս և յայնժամ թողեալ ի տիրմ՝ լաւ համարեցան ի բաց կալ ի միաբանական կրօնից անտի. քան զի ընկալեալ էին ի միաբանական կրօնից անտի. քան զի ընկալեալ էին ի միաբանական կրօնից անտի. քան զի ընկալեալ էին

ղեկին մեջ ունենալ ամենայն ինչ, որ ինձ
համար անհրաժեշտ էր, ես ինձ ամենևին
չէի զգում ինքս ինձ մեջ, որ ես ինչ-որ
բան կարող եմ ասել, որ ինձ ուշադրու-
թեան արժանի համարեն, ես ինձ ոչ մի
ընդունակ չէի զգում, որ ես ինչ-որ բան
կարող եմ ասել, որ ինձ ուշադրության
արժանի համարեն, ես ինձ ոչ մի ընդու-
նակ չէի զգում, որ ես ինչ-որ բան կա-
րող եմ ասել, որ ինձ ուշադրության ար-
ժանի համարեն, ես ինձ ոչ մի ընդունակ
չէի զգում, որ ես ինչ-որ բան կարող եմ
ասել, որ ինձ ուշադրության արժանի հա-
մարեն, ես ինձ ոչ մի ընդունակ չէի զգում,
որ ես ինչ-որ բան կարող եմ ասել, որ ինձ
ուշադրության արժանի համարեն, ես ինձ
ոչ մի ընդունակ չէի զգում, որ ես ինչ-որ
բան կարող եմ ասել, որ ինձ ուշադրության
ար

միածին է կաթուղիկոսարան համային Լուսաւորչակրօն Ազգի մերոյ՝ և ոչ այլ ուրեք։ Եւ ի նախնի Սրբոց հայրապետաց մերոց կանոնիւք փակեցեալ է սաստկապէս՝ որ ի սմա օծեալ կաթուղիկոս ոչ պարտի փոփոխել մինչև ցելումն չնչոյն։ Զսոյն զայս նախնեաւանդ կանօն ծանուցին հասարակութեամբ համային Ազգ մեր թագաւորին Օսմանցւոց, և նա՝ ի վերայ առաջնոց ֆէրմանացն զորս տուեալ էր ի վերահաստատութիւն հայրապետութեան Սրբազան Տեառնս մերոյ՝ նոր ի նորոյ ևս եհան յանուն սորա զՊՖերման և զԲէրաթ։ Եւ քանզի Ազգ մեր որպէս յառաջմանէ հաճեալ և հաւանեալ էին ընդ հայրապետութիւն սորին, նոյնպէս և այժմ հաճելով, զրեցին զարձեալ առ սա զբազում հաճոյական մանսէրս և զբազում չնորհաւորական թուղթս, բոլորովին յանձն առնելով՝ զի բաց ի սմանէ զայլ ոք չընդունիցին ի կաթուղիկոս։ Եւ այսպէս տեսեալ մեր զսէր և զմիաբանութիւն Ազգին մերոյ առ մեզ, և զկիրկին հաստատութիւն Սրբազան Տեառն մերոյ, մինչ կալաք բերկրեալք և խնդամիտք հանդերձ քնաւիւք մանկամբ նորոյ Սիօնի, յանկարծ իմն հանդիպեցեալք նորագոյն իմն արտմութեան։ Զի ի Թիֆլիզ եղեալ գործակալք ձերինդ թագաւորութեան, յատուկ մարդով թուղթ զրեալ էին յերևան առ իչխողն մեր՝ իբր թէ հրամայեցեալ իցէ ի բարձրութենէ ձերմէ՝ որ սոյն այս Տէր Դաւիթ օրինաւոր կաթուղիկոս մեր իջցէ յաթոռն, և Դանիէլ եպիսկոպոսն ապօրինաւորութեամբ նստցի կաթուղիկոս։ Բայց մեք լիրաւի բնաւ ոչ կամիմք զայս և լաւ համարիմք մեռանել, քան զանց առնել զկանոնօք նախնեաց մերոց՝ և թողուլ չար օրինակ այլոց։ Ուստի և ահա մեք երկոտասան խոնարհ Արք եպիսկոպոսք հանդերձ Սրբազան հայրապետաւ մերով եկեալ ժողովեալ եմք յերևան քաղաքս, և զեզերիմք ի դրունս տաճկաց, զի թերևս հնար լիցի մեզ անփոփոխ պահել զօրինաւոր կաթուղիկոս մեր։ Եւ ի յերեւանու ասամի ինքնակամ յօժարութեամբ զրեցաք զայս խնդարական արզ առ ձերդ Տէրութիւն, որպէս և ունիմք աղերսել զայս ինչ։ Ո՛վ ամենաբարեպաշտ թագաւոր, եթէ փոփոխելով զհայրապետութիւնն մեր կամիք զղօրութիւն հզօր ձեռին և բարձր բազկի կայսերակեան մեծութեան ձերոյ ցուցանել առ հարուածեալքս և վշտագնեալքս, և առ հաւասարեալքս հողոյ և մոխրոյ։ մեք ով հնք զի մեօք երեսցի ձերինդ ամենաբարձր կարողութիւն, որ ահա յամենայն աշխարհի է յայտնի. և իբրև զարեգակն ճառագայթիւք բարձրութեան բացափայլի։ Զոր Տէր հաստատուն և անդրդուելի պահեսցէ յաւիտեանս ժամանակաց, և առաւել ևս տարածեսցէ և գերահռչակեսցէ ի ծագս մինչև ի ծագս երկրի՝ լուրաքութիւն համային ի Բրիստոս հաւատացելոց։ Իսկ եթէ կամիք ողորմութիւն առնել մեզ և սրբոյ Աթոռոյս իջեցեալովք ձեր զՏէր Դաւիթ օրինաւոր կաթուղիկոս մեր յԱթոռոյն, և նստուցանելով այսօրինաւորութեամբ զԴանիէլ եպիսկոպոսն այն ոչ թէ ողորմութիւն և բարերարութիւն լինելոց է. այլ աւերումն Աթոռոյս, փեռեկտումն ազգիս՝ և եղծումն օրինաց և կանոնաց մերոց։ Ապաքէն մեծապաղատ աղերսիւ խընդրեմք ի կայսերական մեծութենէդ ձերմէ, և երեսաւնկեալ աղաչեմք ողորմիլ մերումս նուաստութեան, և գթալ և այց առնել տառապելոցս ի փառս խաչելոյն Քրիստոսի, և մի մատուցանել զլսելիս այլոց աւելորդաբանութեանց։ Ահա ազգ մեր որք կան ի Կոստանդնուպոլիս և ի յիմմիր քաղաքի, զբազմակնիք մահսէրս առաքեալ են առ մեծութիւն ձեր, ծանուցանելով զհաճութիւնս իւրեանց առ սրբազան Հայրապետս մեր. և մերս բոլոր միաբանութիւն ևս հանդերձ չերչակայ երկրացովքս առաքեմք զարզայս, բայց ի Թիֆլիզ քաղաքի ընդ երկուց եպիսկոպոսաց մերոց արգիլեալ են և ոչ հասանին ի սպաս բարձրութեան ձերոյ, եթէ կամեսջիք, կարող էք առ ձեռն բերել զայնս, և այնուքիւք որոշել զճշմարիտն ի սուտն. և յայնժամ որ ինչ հրամայիլ լիցի ի բարձրութենէդ ձերմէ՝ ընդունելի լինելոց է մեզ նուաստիցս։ Իսկ թէ թարց քաջ վերահաստութեան հաճեսջիք զայլ ինչ առնել, այն ևս կամք ձերին մեծութեան է։ Բայց պատիւ թագաւորի զիրաւունս սիրէ. վասնորոյ կրկին աղերսեմք Արդարադատ Աթոռոյ ձերում, իրաւասիրաբար զուղիղն կացուցանել. և ողորմութեամբ կատարել զայս մերս հայցուած. այս է՝ հրամայել, զի Տէր Դաւիթ կաթուղիկոս մեր մնասցէ անփոփոխ ըստ կանոնաց մերոց։ Որով և մեք անդադար աղօթող լիցուք առ

Տէր վասն երկարութեան կենաց կայսերին մեծութեան ձերոյ։

Ո՛ղջ լեր ով Աստուածասէր թագաւոր ի բազում պարագայս ամաց ի պարծանս խաչին Քրիստոսի, և ի լուրաքութիւն ամենայն հաւատացելոց. և Սրբոյ Էջմիածնի Աթոռոյս երկոտասան Արք եպիսկոպոսացս նուաստից ստորակնքողաց ի թղթիս։

Գրեցաւ յԱմի կենարարին մերոյ 1803. և ի փետրվար ամսոյ Ժ յերեան քաղաքս։

Աթոռակալ Սիմէօն Արք եպիսկոպոս։
Ժամօրհնող Ալէքսիանոս Արք եպիսկ.
Աստուածատուր Արք եպիսկոպոս։
Յովակիմ Արք եպիսկոպոս։
Ստեփաննոս Արք եպիսկոպոս։
Գրագիր Անդրէաս Արք եպիսկոպոս։
Բարսեղ Արք եպիսկոպոս։
Ստեփաննոս Արք եպիսկոպոս։
Յովհաննէս Արք եպիսկոպոս։
Աբրահամ աստապատեցի Արք եպիսկ.
Աբրահամ Տաթևացի Արք եպիսկոպոս։
Դէորգ Արք եպիսկոպոս։

ՃԻԷ. *Հաւան արտաքսման Դրիգոր վարդապետի ի պետրբուրգու Սանկտ Պետրբուրգ օրդ պօլիցմեստր պարոն գեներալ մայօր եւ ասշանակիը Նըմեէլին։*

Մինչեարն այսինքն խորհրդակիցն Ներսէս իրակութեանց Ղրաքի Վիքտոր Պավլովիչ Կուչուպէյն ծանոյց ինձ վասն ամենայնի բարձր հրամանի. յայտնեցելոյ նմա պարոն Թալէյռանի սովէթնիկ Մուրավիովիւ յաղագս մատուցելոյ ի նորոյ իւրոյ մեծութեանն առ ի վասն վերադիտելոյ զիրակութիւն իւր ոչ ի Նօվօրօսիյին կուբեռնուլում, այլ ի Սանկտ Պեդրբուրգ։

Բայց վասն վերակրկնելոյ անփոփոխ կատարումն Ամենաբարձր հրամանի նախասպէս յայտնեցելոյ նմա դնալ փութով ի Նօվօրօսիյ կուբեռնիայն։

Առաջարկեմ ձերոյ գերապանցութեան զանփոփոխ ամենաբարձր հաճութեան անյապաղ կատարումն որոյ ի կատարէն տալցես ինձ գնկուցումն։

Ղենեռալ լեյտենանտ զրաֆ Տոլստոի
1803 փետրուար 12 աւուր
ի Ս. Պետրբուրգ

ՃԻԲ. *Թուղթ Դանիէլ կաթողիկոսի առ կն. Պ. Ցիցիանով։*

Բարձր գերազանց պայծառափայլ կինեազ Պաւել Դմիտրիէվիչ

Ողորմած Տէր մեր։

Մինչդեռ ակն ունէաք մեք յուսովք զոր յետ Աստուծոյ ունիմք առ ամենողորմած լինքնակալ կայսրն, ահա եկն եհաս առ խանն համբաւ վերադարձուցանելոյ թամրազէչիկազապաչուին Ուռպելեանց հանդերձ գլուխք նորին պայծառափայլութեան մեծ եպարքոս վրօռնցովին։ Էհաս և գիր ի Մազաքիէլեան Յոհաննէս Բէգթաբէկովէ և այլոց առ Պաւլթն և առ խնամի նորա և համախոհն մէլիք Աբրահամն՝ թէ ահա վերադարձուցին զթամրազ էչիկազապաչին հանդերձ առւսով և զանազան դրութեամբ սակայն ամենեքին իբրև ըզթնդանօթ առանց վառօթի և գնդակի՝ սոսկ միայն բանք են եղծականք, որովք կամին անացուցանել զձեզ. այլ դուք մի զարհուրիցիք ի գատարկ բանից նոցա և գխանն ևս թեպետև արարեալ, որպէս յառաջն. այժմ ևս տուք գարձացանել գնոսա առանց ահի և երկիւղի գիտացեալ ոչինչ ունին սոքա առնել ձեզ այժմ։ Այլ և զդուշացէք Պանիէլին զի մի գնա փախուցեալ բերցեն ի կողմանսն, և այլն։ Եւ առ այսոսիկ ահա տէր իմ ողորմած վերաժամանեաց մեզ հակառակն յուսոյ մերում քանզի իսկ և իսկ հակառակորդք մեր խօսեցան ընդ խանին զոր ինչ և խօսեցան, և գնով եառն զմեզ ի բանտ ի մէջ գան, և գնով եառն զմեզ ի բանտ ի մէջ բերգին ուր կամք մինչև ցայսօր մաճու ակնկալութեամբ։

Բայց իբրև եկին հասին թամրազ էչիկազապաչին և ռուսն և մատուցին մեզ գնեացուկն յուսոյ մերոյ գիր ողորմութեան ողորմած տեառնդ մերում. իրաւի, կրկին հաստատեաց բան յուսոյ մերոյ և թեթևացան մեզ տեցաւ ըստ յուսոյ մերոյ և թեթևութիւնք մեր, քանզի այսմհետէ բանաք և նեղութիւնք մեր,

զի եղանակ գրուածոցն յուսացուցանէր մեզ զմեծ փրկութիւն մեր և եղբարց և հարց մերոց, առ որ պարտաւորեալ եղեալ զերեսս ի վերայ հողոյ զոհացայ զամենամեծէն Աստուծոյ և օրհնեցի զանգին կենաս պատկերի նորին ի երկրի որ ամենողորմած ինքնակալ կայսերն մերում և բարձր գերազանցութեան պայծառ կուսակալիդ նորին ողորմած բարեբարիդ մերոյ, զոր զօրացուցիչ զօրութեամբ բարձրացուսցէ տէր Աստուած առաւել քան զՁօրաբաբել ի վերայ ամենայն թշնամեաց Ամէն։

Արդ թէպէտ զամենայն զբանն Երեմիու Մանէէ խանին և Նաթանիու Գեալպալի խանին ունին պատմել ի հարիւրթամբարն և ռուսն բայց քանզի մեզ ևս հրամայեցին գրել, մեք ևս թէպէտ գիտեմք զի առաւել անպատեհ է, այլ զի բանի նոցա կամք ի գրուն մանու և չեմք կարող բացառել հրամանաց նոցա պարզապէս անճարացեալ վերստին առ զինդիրս նոցա վասն Շերիֆի վաչալին լիշեցուցանեմք առաջի բարձր գերազանցութեան ձերոյ ոչ իբրև խնդիր, այլ որպէս յայտարարութիւն։

Սակայն յառուկ խնդրանօք ի բանէ առի զօրութեամբ հողոյ կալեալ քզանցից հանդերձի պայծառափայլութեան ձերոյ, զայս աղերս մատուցանեմ ձեզ, զի թէպէտ և մեզ հասցէ մեռանիլ աստ ի կալանս մեր, վերստին արիւն իմ հեղեալ վերկիր բողոքէ առ արդարադատ ինքնակալ յաղթող սուրբ Կայսերն, չթողուլ զիրաւունս մեր թշնամեաց խաչին Քրիստոսի, զի մի պարծեսցին անօրէնք յանօրինութեան իւրեանց և մի կարասցեն ասել հեթանոսք թէ ուր են Աստուած քրիստոնէիցն։ Աղաչեմ ուրեմն մաղթեմ, կամ այցելու լինել վասն անուանն Քրիստոսի, և կամ յայտնել նորին սուրբ կայսրութեան զայս կատակ աղերսանաց իմոց զի ըստ առատ ողորմութեան ողորմեալ ննջեցեալոց և կենդանեաց քահանայակարգ ողորմելի միաբանութեան մերում և տաճարին Աստուծոյ Սրբասեան Աթոռոյն սրբոյ Էջմիածնի, այլ աբասցէ անպարտաւելի զօրութեամբ իւրով. քանզի մեծ է արդարև՝ թէ ողորմութիւն նորա հալէր ի սահմանս Արարատու մինչև յերկինս բարձրացի. և չուք նորա զգինս արեանն Քրիստոսի և զսուրբ տաճարն Աստուածածնէ

ասա ոչ ապահովացուսցէ և թողցէ մինչ իսպառ ձենձերիլ բոցով անօրինաց։

Այլև՝ քանզի ոսոխն մեր Դաւիթ ամենահնար ջանայ միշտ հնարել զեղանակ հաստատուն պահելոյ զբռնաւորութիւն իւր, առ այս զի զարձուսցէ ի մէնջ զողորմութիւն նորին կայսերական մեծութեան և արգելցէ զվրէժխնդրութիւն ամենայն բարեպաշտից հողևորականաց և մարմնաւորականաց՝ մինչեղեռ ունէր զմեզ ի բանտի իւրում, մահու սպառնացմամբ էառ ի մէնջ զգիր որպէս ինքնակամ յօժարամիտ հրաժարանաց հարկ էր գրել և առ զբաղումս զբազում ինչ հաճոյական իւր այլ ի ժամանել ևկողացն ալտի հետզհետէ, փութը մի զնոգի առեալ մեր զանց արարաք զնոքօք մինչև ցայսօր։ Իսկ զի այժմ ահա առելի քան զառաջինն բռնացաւ նա ի վերայ մեր և միաբանից ընդ իւր զխանն Երևանու մինչև գնել եղ այսպէս ի բանտ, ուր հանապազորդ յանդիման աչաց մերոց կերպարանեալ երևի մահ մեր. կարելի թէ վերստին որպէս զառաջինն բռնաբարեսցեն զմեզ գրել որ ինչ հաճոյ է ինքեանց, բայց որպէս յառաջագոյն նախ քան զբերելն մեզ բռնութեամբ առ ինքեանս անտի ի Պայազիտու գրեալ եմ յառուկ յատուկ գրովք առ նորին մեծութիւն արդարակորով ողորմած կայսերն, առ ամենայն երևելի հողևորականն և մարմնաւորականն աղզի մերոյ և առ առաջնորդն տեղույդ մերս պատկեր կենդանի նահատակ Յոհաննէս Արք եպիսկոպոսն զի յայտնեսցէ ումբ արժանն իցէ յայդր, այժմ ևս ահա ալտս յայտնեմ բարձր գերազանցութեան ձերում զառաջապանս իմ, և խնդրեմ, զի թէ զառաջինն զոր գրեցուցեալ բռնութեամբ էառ ի մէնջ, և թէ զայլս զորս նորոգ յայտնեմ գրել տացէ ըստ հաճոյս իւր, այնք ամենայնք անընդունելի լիցին առաջի նորին կայսերականի մեծութեանն և առաջի պայծառափայլութեան ձեր և յամենայն դատարանի. և, որպէս գրեալ եմք յառաջագոյն, մերովս բանիւ կամ գրութեամբ մի կարասցէ նա ծածկել զճշմարտութիւն իւրացն և հանդիսացուցանել զանօրէնութիւն իւր. քանզի երկիւղիւ մահուն ակամայ գրեմք և ոչ կամաւ. և այն մանաւանդ՝ զի մահ նորա ոչ միայն անձին իմոյ, այլ բազմաց հոգևորականաց և մարմնաւորականաց ունի տիրել յետ իմ, վասն որոյ անճարացեալ գրեմք զոր ոչն կարեմք և զոր անմասն է ի ճշմարտութենէ։

Նաև յանձն առնեմ ողորմած բարերարիդ մերում զնարազատն սրբոյ Էջմիածնի և զսիրեցեալ վշտակիր եղբարն մերում միաբանութեան զՅովհաննէս արքեպիսկոպոս առաջնորդն քաղաքիդ, զԳրիգոր արքեպիսկոպոսն պատրիարգն Կոստանդնուպոլսի և զՆերսէս պատրիարգն Կոստանդնուպոլսի և զՆերսէս վարդապետ ձեռնասունն մեր՝ որք անդատին ի մանկութենէ իւրեանց անձնադիրք կապէս աղերսանօք խնդրեմ, զի ունիցիս զդոսա ի ներքոյ խնամոցդ և զամենայն որպէսն մահու և կենաց իմ, և ամենայն հոգևորականաց և մարմնաւորականաց մերոց դուք հարցնել ծանիցես ի ղէպ լինին որք լատպէս հասու գոլով ամենայն իրացն հանգամանաց կարող են պատմել ամենայն ստուգութեամբ բերան առ բերան, փանզի՝ մնք լայամենէ այլ ևս կամ կարողանամք առ ձեղ գրել ինչ՝ և կամ ոչն զի չկայ մեզ այլ ևս յոյս կենաց, եթէ ոչ ամենաբաւական ողորմութիւն և օգնականութիւն ձեր վաղվաղակի հասցեն յօգնութիւն. Ուրեմն զոր դուք լուիցէք և ծանիցէք ի գրելոյ բարեկամաց և ծանօթից, և զոր յայտնեսցեն պայծառափայլութեան ձերում զնաւասարիմն մեր, զայնս խնդրեմ հեղութեամբ ունկն մատուցանել և լսել, և ըստ այնմ առնել զոր ինչ վայել իցէ աղօթող ողորմութեան նորին կայսերականի մեծութեանն և բարձր գերազանցութեան ողորմած բարերարիդ մերոյ. ողջ լեր տէր մեր ողորմած և մեք եմք և մնամք վասն կենաց և վասն յաջողութեան բարձր գերազանց պայծառափայլ բարերարիդ մերում ջերմեռանդ աղօթարար

Նորին կայսերականի մեծութեանն կաթուղիկոս ամենայն հայոց և ընտրութեամբ սրբազան Սիւնհոդոսին հոգևորականաց և մարմնաւորականաց ազգի մեր ծայրագոյն պատրիարգ Արարատեան աթոռոյն սուրբ Էջմիածնի, խոնարհ դաւնիէլ, բանտարկեալ։

1803. փետրվարի 27. ի մէջ բերդին Երևանու ի բանտի իմում.

ՃԺԹ. *Նորին Դանիէլի առ Յովհաննէս արքեպիսկոպոս Թիֆլիզոյ։*

Սիրելի եղբօրդ իմոյ տեառնդ Յոհաննէս արհիեպիսկոպոսի. և տեառնդ Ներսէս Աստուածիմաստ վարդապետի փրկչաւանդ ողջոյն։

Ի մարտի 6 եկն Թօրոսն և երեր զԸբեանսն յերեկոյին պատահեալ Գևղամացոյն մեծի պղղեալ է ուղիղ գիտեալով վասնորոյ լու եղեալ ի դուռն և ի գալն առ իս որպէս և հարկն պահանջէ փութով Բ. գրեանքն Աև հարկն պահանջէ փութով Բ. գրեանքն Աբեանսն յերեկոյին պատահեալ Գևղամացոյն մեծի պղղեալ է ուղիղ գիտեալով վասնորոյ լու եղեալ ի դուռն և ի գալն առ իս որպէս և

խալաթ տայ. բայց Յուլիանոսն չաթոռն գըՆաչն տանի չտնա... և թէ ղինչ են կրելոց մերայինք առաւել քան թէ կենցաղավարիլ, թէպէտ և յուսամ թէ թալիլայ առնուցում վասն ոչ ղիպչելոյ, իսկ ես զյեսուայն ունիմ յոյս և ակնկալութիւն տեսանել զԵրեչակն Աստուծոյ ի պաշտօնեայս. ասա բազում ինչ խօսին զօրք եկն և գայ վայր ի վերոյ խօսին և սոքա ոչ մեռեալ են և ոչ կենդանի. միայն սիրով կամին գնաչտելն դոցա ընդ ինքեանց և դուք չանազիր լերուք որ հաշտութիւն լինի. խանն և սուչ չունի ինչ որ կանէ ղէրէ տղայքն կանայքն և եղբարքն ի կողմն պարսից կան և նոքա խառնակել ասեն մանաւանդ թէ Արղլայ խանն աստպահապան է վասն այն խուսափէ. ապա թէ ոչ ինքն ևս և ամենայն երկիրն ղբարին ինքեանց մխանալն ընդ դոսա ցանկան քանզի անկարելի ևս է թարց դոցա. խանն գիր գըրեաց աչի Բաբային ղի խորհեսչիք ընդ միմեանս որպէս ես գրեալ եմս. գիր կալ. տուք աչի Բաբային. Թորոսին ևս ասա եղիդին եմ տալոց տուօղ չկալ որ պարաք անեմ՝ սահպեն զիս խանին և փեալքալալի խանին ընծայ տուէ պարաք տուող չկալ. Աստուածատուր վարդապետին գրեցի 100 ոսկի տալ գիտեմ որ մեռնիլն կուզէ տալն չի ուզեր. որև յայտ հետէ օր աւուր մնամ և սպասեմ բարի ալեկոլութեան Աստուծոյ ի ձէնջ մեծ կուսա կալիզ որ և ողջ լերուք ի չնորհս տեառն զօրացեալք ի մխիթարութիւն տրամակիր ԴԱՆԻԷԼ, աբեղալի կաթուղիկոսիս հայոց։

1803 մարտի 3

ի կապանս։

Գերերջանիկ և սիրելի եղբօրն իմոյ տեառն Գրիգոր պատրիարգին ըղձալի սիրով ողջոյն մատուցանեմ. նաև յոժ սիրով Աստուծոյ Մինաս եպիսկոպոս որդեկին իմոյ ողջոյն և մեր Կարապետ օրհնեցելոյն չԱստուծոյ ողջոյն տամ և ասեմ ձեզ թէ Կարապետն ինչ որ ասէ լսէք և այնպէս արարէք։

ՃԻ. Նորին Դանիէլի առ կայսր Ալէքսանդր Պաւլովիչ։

Ամենաողորմած տիեզերահրաման ինքնակալ Ալէքսանդր Պաւլովիչ Օգոստոս սուրբ կայսր։

Ցետ Աստուծոյ յոյս մեր ի տէր։

Փանզի սուլթանն օսմանցւոց յառաջագոյն ըստ խնդրոյ ազգին մերոյ պատուեաց զմեզ կրկին հրովարտակօք իւրով, և յետոյ սիրել զսակ դնոյն ըստ խնդրոյ զաւազանին մերոյ վաճառեաց զիս և զեղբայրն եմ զԳրիգոր պատրիարգն Կոստանդնուպօլսոյ հանդերձ ամենայն եկեղեցեաւ մերով իրօք զգերի առնարգ, վաղ ուրեմն յայտնեալ եմք մեծութեան ձերում անուն ի Պաւաղիտու, մինչդեռ գնեալ զմեզ երկրորդ անգամ ի բդեչխէն տեղւոյն բերէր զմեզ առ ինքն ոսոխն մեր անուանեալ հոգևոր Դաւիթ անդուլթ։

Իսկ այժմ այսու գրով քանզի իբրև անտի չետ Աստուծոյ յոյս մեր ամենեցուն դուք էք ի տէր, յայտնեմք առաջի ողորմած աթոռոյ սուրբ կայսրութեան ձերոյ՝ զի անարգանօք բերել զմեզ Դաւիթ առ ինքն ի սուրբ էջմիածին, իսկ և իսկ արկ զմեզ յարգելարան ուր մեռեալք անտեսանելի յումեքէ զաւուրս 32, մասու ակընկալութեամբ։ Նոյնս անդ կապանօք ի նոյն աւուրս և Գրիգոր պատրիարգ ղոր ևս առ ժամայն իջուցին ի կրկնայարկ մշտապիլեր յանկոյս սենեակ. ուր և նա մեռաւ որպէս զիս նոյնպէս մահու ակընկալութեամբ։

Բայց իբրև առատ ողորմութեամբ ձեր Թամարայ Ուսպելեան առաքեալ ի հաւատարիմ զօրապետաց յաղթող կայսրութենէդ, եկն առ խանն Երևանու յայգեկութիւն մեզ, խանն ևս որպէս թէ համոզեալ զառաջինն, ետ հանել զմեզ ի բանտէ անտի և տարաւ առ ինքն ի Երևան. այլ և կարճեալ զիչխանութիւն բռնաւորութեան Դաւթի և կնքեցուցեալ եպիսկոպոսաց ղղրունս սենեակաց պատրիարգարանին, տարաւ և զնա ներևան և արգել անտէն. և այսպէս պարսկական հնարիւք բռնեցեալ ինքեան զգուռն առանալոյ զայլս ևս մնացորդս գանձուց Աբարատեան Աթոռոյն սրբոյ էջմիածնի ապա փոխեաց զեղանակ բանիցն և հնարեցաւ վերադարձուցանել ընդ մի պարսիկ նախարարի իւրոյ զթեամբդն

Ուսպելեան այսու եղանակաւ բանից՝ թէ որպէս կայսր կամի կանգնել զԴանիէլն որ արկեալ է զձեռն իւր չաթոռ ողորմութեան նորա ևս ևս կամիմ կանգնել զՇերիֆ փաշայն Ախլցխայու որ փախուցեալ անկեալ է առ իս. ուրեմն թէ իսկապէս կամի կայսր խնամ տանիլ Դանիէլին, թող նախ զօրապետք նորա օժանդակեսցեն ինձ զի ևս տարեալ զօրօք Ախլցխայ հատատեցից չիչխանութեան Շերիֆ փաշային, և ապա մեք և փախստարձ բարեկամութեամբ նոցին նստուցուք զԴանիէլն չաթոռ իւրում. ապա թէ ոչ, չեմք մեք ստրուկք կայսեր թէ անմիջապար պարտաւորիցեմք ծառայել հրամանի և կամաց նորա, նա մանաւանդ զի և ոչ իսկ վայել է մեզ թէ զձեռատունկն մեր կըտրեսցուք ձեռամբ մերով։

Եւ առ այս կարգեցին զի և մեք զսոյն գրեալ թախանձեսցուք. սմին իբրի խնդրեցաք ի խանէն և հրամանաւ նորա հանել ետուք զԴրիգոր պատրիարգն չանլոյս բանտէն և բերաք առ մեզ ընդ ձեռնասունին մերոյ Ներսէս վարդապետի, այլ նչմարեալ թէ կատարած իրին որպէս լուզիղ նպատակ անգր հալէ ի մահ մեր, ըստ որում զկինքեան մեր ցաք զմիտս խանին և ի տեղի կնքոց որպէս վկայք գրութեանց մերոց առաքեցաք և զնոսա ընդ Ուսպելեանին ի Թիֆլիզ մի զի ինքեանք ապրեսցին, ընդ հոգանեալ մեծութեանդ ձեր, միւս զի ազատեալք ի բռնութենէ բռնակալաց պատմեսցեն պարզապէս վասն եղանակի կալանաց մերոց և սատանութեան ամենայն հոգևորականաց և մարմնաւորականց նաց ազգիս հայոց և այնպէս ի գլխաց մեր ամենեցուն մաղթեսցին զողորմութիւն սուրբ կաթուղիկոսութեան մարդասիրութեան սուրբ կալոտութեանդ ալցելու լինել կենդանեաց և նոցին աթոռն Արարատու չանօրէն բռնութենէ պարսից և Դաւիթ անուանեալ հոգևորականին։

Այլ իբրև նոքա գնացին, լաւ ոչ բաղում աւուրց լուր եհաս լականջս խանին թէ պարսից լուր եհաս լականջս Յիւսիանովն ոչ ծառափալլ կուսակալ պարոն Յիւսիանովն ոչ հաճեալ ընդ բանս ձեր վերադարձուց զարձեալ չետս զԹամարայ Ուսպելեան հանդերձ միւս այլ ռուսաց և զրովք նորին բարձր գերազանցութեան մեծ եպարքոս պայծառափայլ Վօրոնցովին, որովք պարտաւորէ զձեզ թարց այլ և այլ պատճառաց նստուցանել չաթոռ պատրիարգութեան զԴանիէլն համաճայն կայսերական մեծ ողորմութեան առատ կացելոյ ի վերայ նորա, և առ այս իսկոյն յայտնեալ նեղգաւոր խնային զնորամանկութիւն իւր, չառի Դաւթայ զոր ինչ և կամեցաւ չառաջ քան զժամանել նկողացն տարեալ զմեզ ի մէջ բերգին Երևանու ի բանտի և կացոյց ի վերայ գին Երևանու ի բանտի և կացոյց ի վերայ գրան պարսիկ զինուորս, ուր արգ այգպէս գրան պարսիկ զինուորս, ուր արգ այգպէս կամք ահաւասիկ կալանաւորեալ հանդերձ իմք ահաւասիկ կալանաւորեալ հանդերձ իմամբ ահաւասիկ թէ այս իցէ մեր վերջին մովքն և համարեմք թէ այս իցէ մեր վերջին մովքն և համարեմք թէ այս իցէ մեր վերջին կէտ՝ և լրացեալ իցէ չափ ժամանակի կենաց կէտ՝ և լրացեալ իցէ չափ ժամանակի կենաց մերոց քանզի գրեցեալ եղանակաւն եկին մերոց քանզի գրեցեալ եղանակաւն եկին Ուսպելեանն և ռուսն և արշամարանօք վերադարձուցան ունայն. և երևի թէ որպէս Ուսպելեանն և ռուսն և արշամարանօք վերադարձուցան ունայն. և երևի թէ որպէս Սուլթանն օսմանցւոց և բդեչխեն Պաւաղիտու, Սուլթանն օսմանցւոց և բդեչխեն Պաւաղիտու, նոյնպէս և խանն վաճառելոց իցէ զմեզ ի նոյնպէս և խանն վաճառելոց իցէ զմեզ ի վերայ ոսոխին մերոյ, որ իրաւի եթէ արասցէ որպէս և երևեցուցանեն, և ոսոխն մեր ի վերայ ոսոխին մերոյ, որ իրաւի եթէ արասցէ որպէս և երևեցուցանեն, և ոսոխն մեր ի սանէ գնեսցէ զմեզ զարձեալ երրորդ անգամ սանէ գնեսցէ զմեզ զարձեալ երրորդ անգամ չկարծեմք թէ այնուհետև միւս անգամ ասցէ չկարծեմք թէ այնուհետև միւս անգամ ասցէ մեզ տեսանել զարև. ըստ որում վաղու ևս մեզ տեսանել զարև. ըստ որում վաղու ևս արիւնաթաթաւ իջուցեալ էր նա զձերութիւն արիւնաթաթաւ իջուցեալ էր նա զձերութիւն իմ ի գերեզման, եթէ ոչ էր նուաճեալ զանձոիմ ի գերեզման, եթէ ոչ էր նուաճեալ զանձորէն խաստութիւն նորա սաստ սորին, իսկ թէ րէն խաստութիւն նորա սաստ սորին, իսկ թէ ի սանէ ևս դնեալ ընդարձակեսցէ ի վերայ ի սանէ ևս դնեալ ընդարձակեսցէ ի վերայ մեր զիչխանութիւն բռնաւորութեան իւրոյ մեր զիչխանութիւն բռնաւորութեան իւրոյ ապա այնուհետև վասն ոմ արգիօք կամիցի ապա այնուհետև վասն ոմ արգիօք կամիցի հակեցուցանել զիս։

Ցունիմք սատի և անդր զկարծիս յուսոյ կենդանութեան մերոյ, բայց եթէ Աստուած հրաչագործեսցէ. վասնորոյ ահա ըստ այնպիսի համարման մերոյ, որպէս վերջին գիր գայս մատուցանելով առաջի ամենողորմ աթոռոյ մատուցանելով առաջի ամենողորմ աթոռոյ մեծութեան ձեր, մատուցանեմ զվերջին օրմեծութեան ձեր, մատուցանեմ զվերջին օրհնութիւն իմ իբրև զընծայս նչանակիչ անկըհնութիւն իմ իբրև զընծայս նչանակիչ անկըտելիս չնորհակալութեանս վասն անպատում տելիս չնորհակալութեանս վասն անպատում ողորմութեանդ առատացելոյ ի վերայ իմ և ողորմութեանդ առատացելոյ ի վերայ իմ և աթոռոյն սրբոյ էջմիածնի և ի վերայ գեաթոռոյն սրբոյ էջմիածնի և ի վերայ գեղաւանց սրբոյ էջմիածնի և ի վերայ ազգիս հայոց և ազատել զազգն մեր և զսուրբ ցելոց մերոց և ազատել զազգն մեր և զսուրբ եկեղեցիս մեր ի ձեռն Աստուածոյ և ի ձեռն ողորմութեանդ ձերոյ։ Ամէն։

ՃԻԵ. Ֆոմեր Դանիել Կամենսկին ար ցանկացնում պարգևատրել իր ծառայությունները:

Ներկայացրած խնդրագրերից և ներկայացուցիչների բանավոր բացատրություններից պարզվում է, որ Ֆոմեր Դանիել Կամենսկին 1803 թվականի մարտի 3-ին ընդունվել է ռուսական ծառայության, որտեղ նա ծառայել է մինչև 1826 թվականի հունվարի 1-ը, այսինքն՝ 23 տարի: Այդ ժամանակամիջոցում նա մասնակցել է Ղրիմի, Կովկասի և Ռումինիայի պատերազմներին, ինչպես նաև 1812 թվականի հայրենական պատերազմին: Նա ունի բազմաթիվ պարգևներ, որոնցից են՝ Սուրբ Աննայի 4-րդ աստիճանի շքանշանը, Սուրբ Վլադիմիրի 4-րդ աստիճանի շքանշանը, Սուրբ Գեորգի 4-րդ աստիճանի շքանշանը, Սուրբ Վլադիմիրի 3-րդ աստիճանի շքանշանը, Սուրբ Աննայի 2-րդ աստիճանի շքանշանը, Սուրբ Գեորգի 3-րդ աստիճանի շքանշանը, Սուրբ Վլադիմիրի 2-րդ աստիճանի շքանշանը, Սուրբ Աննայի 1-ին աստիճանի շքանշանը, Սուրբ Գեորգի 2-րդ աստիճանի շքանշանը, Սուրբ Վլադիմիրի 1-ին աստիճանի շքանշանը, Սուրբ Գեորգի 1-ին աստիճանի շքանշանը, Սուրբ Անդրեասի շքանշանը, Սուրբ Ալեքսանդր Նևսկու շքանշանը, Սուրբ Գեորգի 4-րդ աստիճանի շքանշանը, Սուրբ Վլադիմիրի 3-րդ աստիճանի շքանշանը, Սուրբ Աննայի 2-րդ աստիճանի շքանշանը, Սուրբ Գեորգի 3-րդ աստիճանի շքանշանը, Սուրբ Վլադիմիրի 2-րդ աստիճանի շքանշանը, Սուրբ Աննայի 1-ին աստիճանի շքանշանը, Սուրբ Գեորգի 2-րդ աստիճանի շքանշանը, Սուրբ Վլադիմիրի 1-ին աստիճանի շքանշանը, Սուրբ Գեորգի 1-ին աստիճանի շքանշանը, Սուրբ Անդրեասի շքանշանը, Սուրբ Ալեքսանդր Նևսկու շքանշանը:

Ֆոմեր Դանիել Կամենսկին ներկայացրել է խնդրագիր, որում նշել է, որ ինքը ծառայել է ռուսական բանակում 23 տարի, մասնակցել է բազմաթիվ մարտերի, ունի բազմաթիվ պարգևներ, սակայն չի ստացել որևէ նյութական օգնություն կամ կենսաթոշակ: Նա խնդրել է, որ իրեն տրվի կենսաթոշակ կամ որևէ այլ օգնություն:

Ֆոմեր Դանիել Կամենսկին ներկայացրել է նաև ցուցակ, որում թվարկված են իր բոլոր պարգևները և ծառայության տարիները: Նա նշել է, որ ինքը ծառայել է ռուսական բանակում 23 տարի, մասնակցել է բազմաթիվ մարտերի, ունի բազմաթիվ պարգևներ, սակայն չի ստացել որևէ նյութական օգնություն կամ կենսաթոշակ: Նա խնդրել է, որ իրեն տրվի կենսաթոշակ կամ որևէ այլ օգնություն:

Ֆոմեր Դանիել Կամենսկին ներկայացրել է նաև ցուցակ, որում թվարկված են իր բոլոր պարգևները և ծառայության տարիները: Նա նշել է, որ ինքը ծառայել է ռուսական բանակում 23 տարի, մասնակցել է բազմաթիվ մարտերի, ունի բազմաթիվ պարգևներ, սակայն չի ստացել որևէ նյութական օգնություն կամ կենսաթոշակ: Նա խնդրել է, որ իրեն տրվի կենսաթոշակ կամ որևէ այլ օգնություն:

ՃԻԶ. Հայն Ծիսարկի զորքերում ար վարպետ Ծամբակ վարպետապետն:

Ներկայացրած խնդրագրերից և ներկայացուցիչների բանավոր բացատրություններից պարզվում է, որ Հայն Ծիսարկի զորքերում ար վարպետ Ծամբակ վարպետապետն ծառայել է 1803 թվականի հունվարի 1-ից մինչև 1826 թվականի հունվարի 1-ը, այսինքն՝ 23 տարի: Այդ ժամանակամիջոցում նա մասնակցել է Ղրիմի, Կովկասի և Ռումինիայի պատերազմներին, ինչպես նաև 1812 թվականի հայրենական պատերազմին: Նա ունի բազմաթիվ պարգևներ, որոնցից են՝ Սուրբ Աննայի 4-րդ աստիճանի շքանշանը, Սուրբ Վլադիմիրի 4-րդ աստիճանի շքանշանը, Սուրբ Գեորգի 4-րդ աստիճանի շքանշանը, Սուրբ Վլադիմիրի 3-րդ աստիճանի շքանշանը, Սուրբ Աննայի 2-րդ աստիճանի շքանշանը, Սուրբ Գեորգի 3-րդ աստիճանի շքանշանը, Սուրբ Վլադիմիրի 2-րդ աստիճանի շքանշանը, Սուրբ Աննայի 1-ին աստիճանի շքանշանը, Սուրբ Գեորգի 2-րդ աստիճանի շքանշանը, Սուրբ Վլադիմիրի 1-ին աստիճանի շքանշանը, Սուրբ Գեորգի 1-ին աստիճանի շքանշանը, Սուրբ Անդրեասի շքանշանը, Սուրբ Ալեքսանդր Նևսկու շքանշանը:

Ներկայացրել է խնդրագիր, որում նշել է, որ ինքը ծառայել է ռուսական բանակում 23 տարի, մասնակցել է բազմաթիվ մարտերի, ունի բազմաթիվ պարգևներ, սակայն չի ստացել որևէ նյութական օգնություն կամ կենսաթոշակ: Նա խնդրել է, որ իրեն տրվի կենսաթոշակ կամ որևէ այլ օգնություն:

զան վեհապետին աջոյն համբոյր, և զօրհնութիւնն խնդրեամ ասես Դանիէլին չատ իքրամով թող չպահէ զերէ ասպես պահացին համար Դանիէլը նստեր է կասեն և այլն։

1803։ մրտ՚՚ի 5։ Ձեռամ խոնարհ
խալաթիէն Զին- պորկն ծռ մահտեսի
ճիրլի խանն։ — Միհենչր կիհ. Օղլօն

ՃԻՊ. Թուղթ Ներսէս արեղայի առ Ցակոբ, Ներսէս և Սուքիաս աղայս։

Սիրեցեալ եղբարցդ իմոց՝ Ցակոբ աղաւիդ և Ներսէս աղաւիդ, այլ և հաճի Սուքիաս աղային (որ ի Կարին), բազում կարօտիւ ողջոյն մատուցանեմ։

Թէպէտ եկուլ զմեզ վիշապն, բայց ողորմութեամբն Աստուծոյ վերստին եմուք ըստ Ցօհաննու մարգարէին. փառք Աստուծոյ, իսկ զի բազում միջոց եղև, որ եկաք աստ ի քաղաքս և ոչ գրեցաք, պատճառն այն էր, որ բանն հաստատի ապա գրեմք զի ուրախ լինիցիք։

Թէպէտ գաղան անօրէնն զբազում չարիս է անցուցեալ ընդ մեր սրբոգանն, բայց ահա ողորմութեամբն Աստուծոյ հնաւ ժամանակ ալցելութեանն, յորում որպէս և գրեալ է պարոն Յիսիանովն՝ զոր օրինակ տեսանես, ողորմութեամբն Աստուծոյ ի 20 ապրիլի ամսոյս մեք ևս ընդ պարոն Յիսիանովին զբնաւմք հարցանել լրևանու խանէն և Դաւթէն զպատճառ անզգամութեանց իւրեանց, որով անզգամացան նոքա և ընդդէմ դարձեալ կայսերն կամաց՝ յաւելին անցուցանել և զայնքան չարիս ընդ սրբազանն մեր։

Ձառն առին, և ճառեցիքն փախուցեալ մնացեալ են ի սարն Ձեան մէջ, և զնեռումն խնդրեն, զի ողորմութիւն արասցեն և մի կոտորեսցեն զինքեանս. և խոստանան որ ծառայ լինին այնու եղանակաւ, որպէս որ բուն Ռուսաստանու երկիրն է. ըստ որոյ և ռուսի զօրքն միշտ մնալոց են լիւրեանց մէջն նստած։

Կայսեր զրամատն անդառնալի է վասն սրբազանին մերոյ՝ եթէ մեր սրբազանին մահ ևս պատահեսցի կենաց, չարն կաթուղիկոս չէ, այլպէս իմանալք հաստատուն։

Զիք Գրիգորն Պետրբուրգիցն աքսորած են մէկ տեղ մի՝ Նօվօրօսիու ասացեալ, ուր մնալոց է մինչև ամենայն հեսապն տալ, ապա երթալ ի լաւիտենական կորուստն։

Աստուծով՝ ալսու զկնի մերձ ընդ մերձ միւս գիր մեր ի սրբոյ աթոռոյն գրեմք, միամիտ լինիցիք, որ ողորմութեամբն Աստուծոյ հէմ ապրեալ եմք, հէմ զմեր թշնամիքն ամէն՝ տեսանելոց եմք ի պատուհասի իւրեանց։

Ներեսջիք մեզ ըստ ամենայնի և լիջիք ողջ ի սէր իմ, որ եմ և մնամք վասն ձեր

1803 յապրիլի 5

ի Թիֆլիզ կարի վռազ — միշտ աղօթարար
ի ժամ երեկոյի։ — ՆԵՐՍԷՍ ԱՐԵՂԱՑ

ՃԻՊ. Թուղթ կն. Պաւլ Ցիցիանովի առ Մելիք Աբրահամ

Պատուաւոր Մելիք Աբրահամու՝ համան բնակչաց և պարագալից Եկեղեցական դասուց, և աշխարհանոց հաւոց ազգին Երևանու։

Եհաս առ իս համբաւ, զի ընտրելոյ յազգէն ամենայն հաւոց և ըստ բարեհաճութեան լերկուց ևս կարողագոյն և փառաւորագոյն յամենայն երկրի՝ Տիեզերակալաց հաստատեալ բարձր ամենապատուական Դանիէլ կաթուղիկոսին՝ ըստ առելութեան այլ և այլ ամբարիշտ մարդկան, եղև ի նոցանէ նեղութիւն և վատաբաղդութիւն։

Եմ ես ամենայն սրտիւ կատարող Աստուածաշունչ հրամանի նորին Կայսերական չքեղափառութեան ամենողորմ թագաւորին իմում. որոյ բարեհաճութիւնն կալ յամէ զիտաւորութեան, զի հաստատեսցի Դանիէլն՝ կաթուղիկոս ի վերայ Արարատեան Աթոռոյն Պատրիարգական վեհարանին։

Ունիմ զանչարժ մտախոհութիւն, զի կատարեցից զկամեցողութիւնն զայն՝ անտոնանելի հրազգեաց Ջօրութեամբն Ռուսաստանու. որ սպառէ լերեսաց ամենայն երկրի զթշնամիս և զհակառակորդս իւր։

Պարտաւորութիւնն մարզավարութեան իմոյ և կապակցութիւնն ընդ քրիստոնէութեան՝ հրաւիրեն զիս, զի յառաջագոյն յատնեցից ձեզ. զի եթէ արդարև եղեալ իցեն վերոյիշեալ Դանիէլ կաթուղիկոսի՝ զինչ և

իցէ նեղութիւնք վատաբաղդութիւնք և նախատինք անպատկանք իւրումն բարձր աստիճանի. յայնժամ ոչ միայն առ ի գազանական բարս ընտելացեալ՝ ոսոխս նորին հասցէ իրաւադատ թագաւորին և կայսերն իմոյ բարկութիւն, յաղագս տարապարակ և անմեղ կրելոյ նորա զչարչարանս, այլ և առ մեզ կրելոյ նորա զչարչարանս, որք կարողք էին խափանել զկամս նախանձաբեկ ինքնահաճոյից. որք կլանել ունին հզոր հրացանիւք և ցոլմամբք հրոյն Ռուսաստանու. և տունք նոցա աւերակք լինիցին մինչև ցտունս հեռաւոր ազգացնոց։

Ես ոչ կամիմ վասն ձեր զայսպիսի տարաբաղդ պատահմունս. ուստի յորդորեմ զձեզ, զի ստացջիք զտնօրէնութիւն բարւոք կենցաղավարութեան ձերում՝ պահպանելով ըստ աղիկոսն անվնաս և ի լարգանս ըստ աստիճանի նորա։ Իսկ եթէ ընդդէմ այսմ գրուածոցս չարժեսցիք, ոչ թէ ես՝ այլ դուք եղիջիք պատճառ ամենակատար կորստեան ձերոյ ազգիդ և ընտանեաց ձերոց. որք ղորմելի տառապակրութեանց ձերոց. որք ժամանեսցեն առ ձեզ՝ յաղագս յանդգնութեան ոմանց թերամիտ և խելառ արանց։ Ամփոփեսջիք զմիտս՝ հրաւիրեմ զձեզ առ ի տատկեղ բարութիւն ձեր։ Ասանն՝ ձեր պետն է, այլ ոչ օրինակից և ոչ քրիստոնեայ. վասն որոյ չէն ինչ զարմանք, թէ դա՝ (ըստ պատրեցման իւրում յոսկոյն և ի մեծագին ականց էմմիածնի) համարձակեսցի այսքան առ այնչափ ամենապատուական ձերունդն և քրիստոսիսէ ամենապատուական ձերունդն և քրիստոսիսէ ամենապատուական ձերունդն և քրիստոսիսէ

ՃԼԹ. *Ընծայվում են հանրային գրադարանին Տաճատուր Հայոց Մուսայեանի ազգային ժառանգութեան ամբողջ հարստութիւնը։*

Ինչպէս յայտնի է, Տաճատուր Մուսայեանը մեռաւ 1803 թուի Յունուարի 9-ին։ Նա ծնած էր 1718 թուին Ղարաբաղի Գանձակ գաւառի Մուսայեան գիւղում։ Իր ազգանունը նա ստացել էր իր հայրենի գիւղի անունից։ Ուսումը ստացել էր Գանձակի Ս. Գրիգոր եկեղեցու դպրոցում։ Ուսումն աւարտելուց յետոյ նա մեկնել էր Պարսկաստան, ուր ծառայել էր Նադիր շահի մօտ։ Նադիրի մահից յետոյ նա վերադարձել էր հայրենի գիւղը, ուր ապրել էր մինչեւ իր մահը։

Տաճատուրը ամուսնացած չէր եղել եւ զաւակներ չէր ունեցել։ Նրա միակ մերձաւոր ազգականը իր քրոջ որդին՝ Յովհաննէս Մուսայեանն էր, որ ապրում էր Գանձակում։ Տաճատուրը իր կտակով իր ամբողջ հարստութիւնը թողել էր Յովհաննէսին։ Յովհաննէսը մեռաւ 1815 թուին, եւ նրա ժառանգները ստացան Տաճատուրի հարստութիւնը։

Տաճատուրի հարստութիւնը կազմում էր 250000 ռուբլի։ Այդ գումարը նա կտակել էր հանրային գրադարանին։ Գրադարանը պէտք է կոչուէր Տաճատուրի անունով։ Գրադարանի համար նա կտակել էր իր տունը Գանձակում, որ կառուցել էր տուել 1790 թուին։ Տունը ունէր 20 սենեակ։ Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր գրքերը, որոնց թիւը հասնում էր 2000-ի։ Գրքերի մեծ մասը նա ձեռք էր բերել Պարսկաստանում։

Գրադարանի համար նա կտակել էր 24 հազար ռուբլի։ Այդ գումարը պէտք է տրուէր Յովհաննէսի ժառանգներին, որոնք պէտք է ամէն տարի 1200 ռուբլի վճարէին գրադարանին։ Եթէ Յովհաննէսի ժառանգները չկարողանային վճարել այդ գումարը, ապա նրանք պէտք է վճարէին 2000 ռուբլի։

Կտակի կատարողն էր Գանձակի Ս. Գրիգոր եկեղեցու քահանայ Տէր-Յովհաննէսը։

Գրադարանի համար Տաճատուրը կտակել էր նաեւ իր գրադարանը, որի մէջ կային 10000 հատ հայերէն, պարսկերէն, թուրքերէն, արաբերէն եւ ռուսերէն գրքեր։ Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր անձնական իրերը, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի նկարներ։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր կահկարասիները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի գորգեր։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր ոսկեղէնը, որի մէջ կային նաեւ մի քանի մատանիներ։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր արծաթեղէնը, որի մէջ կային նաեւ մի քանի գդալներ։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր պղնձեղէնը, որի մէջ կային նաեւ մի քանի կաթսաներ։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր խեցեղէնը, որի մէջ կային նաեւ մի քանի ամաններ։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր ապակեղէնը, որի մէջ կային նաեւ մի քանի բաժակներ։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր փայտեղէնը, որի մէջ կային նաեւ մի քանի գդալներ։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր կաշեղէնը, որի մէջ կային նաեւ մի քանի գոտիներ։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր բրդեղէնը, որի մէջ կային նաեւ մի քանի գուլպաներ։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր բամբակեղէնը, որի մէջ կային նաեւ մի քանի շապիկներ։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր մետաքսեղէնը, որի մէջ կային նաեւ մի քանի թաշկինակներ։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր ոսկերչական գործիքները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի մկրատներ։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր դերձակական գործիքները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի ասեղներ։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր կօշկակարական գործիքները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի մկրատներ։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր դարբնական գործիքները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի մուրճեր։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր ատաղձագործական գործիքները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի սղոցներ։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր քարտաշական գործիքները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի կացիններ։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր հողագործական գործիքները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի եղեսներ։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր անասնապահական գործիքները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի մտրակներ։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր մեղուանոցը, որի մէջ կային նաեւ մի քանի փեթակներ։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր պարտէզը, որի մէջ կային նաեւ մի քանի ծառեր։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր այգին, որի մէջ կային նաեւ մի քանի խաղողի թփեր։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր դաշտերը, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի արտեր։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր մարգագետինները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի խոտհարներ։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր արօտավայրերը, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի հովիտներ։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր անտառները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի ծառահատներ։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր լեռները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի քարանձաւներ։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր գետերը, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի ձկներ։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր լիճը, որի մէջ կային նաեւ մի քանի կղզիներ։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր ծովը, որի մէջ կային նաեւ մի քանի նաւեր։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր նաւահանգիստը, որի մէջ կային նաեւ մի քանի նաւամատոյցներ։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր փարոսը, որի մէջ կային նաեւ մի քանի լապտերներ։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր ջրաղացները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի քարեր։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր հնձանները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի տակառներ։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր ձիթհանները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի ձիթապտղի ծառեր։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր նռնենիները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի նռներ։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր թզենիները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի թուզեր։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր խնձորենիները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի խնձորներ։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր տանձենիները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի տանձեր։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր սալորենիները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի սալոր։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր դեղձենիները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի դեղձեր։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր ծիրանենիները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի ծիրաններ։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր կեռասենիները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի կեռասներ։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր բալենիները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի բալեր։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր ընկուզենիները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի ընկոյզներ։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր նշենիները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի նշիներ։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր թզենիները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի թուզեր։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր խնձորենիները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի խնձորներ։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր տանձենիները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի տանձեր։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր սալորենիները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի սալոր։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր դեղձենիները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի դեղձեր։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր ծիրանենիները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի ծիրաններ։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր կեռասենիները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի կեռասներ։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր բալենիները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի բալեր։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր ընկուզենիները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի ընկոյզներ։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր նշենիները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի նշիներ։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր նշենիները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի նշիներ։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր թզենիները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի թուզեր։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր խնձորենիները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի խնձորներ։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր տանձենիները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի տանձեր։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր սալորենիները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի սալոր։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր դեղձենիները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի դեղձեր։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր ծիրանենիները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի ծիրաններ։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր կեռասենիները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի կեռասներ։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր բալենիները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի բալեր։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր ընկուզենիները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի ընկոյզներ։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր նշենիները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի նշիներ։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր թզենիները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի թուզեր։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր խնձորենիները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի խնձորներ։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր տանձենիները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի տանձեր։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր սալորենիները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի սալոր։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր դեղձենիները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի դեղձեր։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր ծիրանենիները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի ծիրաններ։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր կեռասենիները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի կեռասներ։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր բալենիները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի բալեր։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր ընկուզենիները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի ընկոյզներ։

Գրադարանի համար նա կտակել էր նաեւ իր նշենիները, որոնց մէջ կային նաեւ մի քանի նշիներ։

երկու եղբարց և Երեմիա Չէլէպւոյ խօսեալ ընդ նոսա ըստ տակաւ կարեաց իմոց հաճեցուցեալ զմիտան, առին վանն իմ պալպօրթ գիտութեամբ սինիօր Բիզանիլին ի Նեմսէի դեսպանէն ի գնալ առ տէրութիւն նոցա կարապետ անուամբ, գին պաչխորթիս 150 խուռուշ և սինեօր Բիզանին իւրեանց եասախմիով առաքեաց զիս առ գօնցօլ իւրեանց ի Բոզրէչ, որոյ եաուն լինչալ բարերարքն մեր մինչ ի Բուգրէչ բերելոյ 500 խուռուշ, և ի ժամանել իմ անդ ի Բուգրեչ օրհնեալ լիցի գօնցօլն նոցա, ըստ հաճութեան իմոյ խօսեալ ընդ նմա հաճեցուցեալ զարձուցի զճանապարհ իմ ի կողմն Նաչ քաղաքի ուղիղ գծիւ եկի ի քաղաքն Գրիգորիպոլ և մնացաք երկոտասան օր ի քասաբերն, որ է Նազարէթն և ի Գրիգորիպոլէ մէկ քանի հընարիւ առի ընդ իս զորդի գիտնական և ճշմարիտ հարազատ տէր Յոհաննէս քահանայի զտիրացու Մատէոսն և ևկի ի դեկտեմբերի 23 աստ ի Ս. Պ.-բուրգ զոյն ամենայն խոհականութեամբ գլուասցես. եւևալ ի Պօլսոյ նոյեմբերի 2 հասի աստ դեկտ. 23. առ ժամայն զրեցի զօրպիտութիւնս, մնայի գրութիւն ձերոյ, փառք Քրիստոսի որ ապրիլ ամսոյ 24 ստացայ զնրաչալի գրութիւն մի որոյ ամսաթիւն է յունվարի 10 գրեալ ի Թիֆլիզ, բայց գիտեմ հաւաստեաւ յառաջինորդ գրութեամբ ձերով թէ նոյն յունվարի 31 մտեալ էք անդ ի Թիֆլիզ, զիարդ կարելի է վասն իմ անդ ի 10 նոյն ամսոյ գրել գիր, թէ որպէս և իցէ ուրախ եմ զի լիչնլով գլուս արժանացուցեալ էիք սուրբ ողջունի ձերոյ, բայց համարիմ գլուս բախտաւոր որ ոչ կարացին արկանել գլուս ի ձեռս և առաքել յաքսորս ուրեք, յոր յաւիտեան մնալոց էր անայցելու զի եթէ աստ զկնի վեց ամսոյ հաղիւ ողջունելոյ եղէ արժանի ապաչ այլ տեղիս յետ քանի ամաց Աստուած գիտէր, ողջ լեր ի սէր տարաբախտ եղբօր քո ՍԱՆՈՒՆԻ, վարդապետի

1803 մայիսի
ի Ս. Պ.

Ի Պօլսոյ տէր Մեսրոպէն մահտեսի Ստեփանոս ամիրային որդի աղնիւ Երեմեայ Չէլէպպ ի մեր տիրացու Սահակէ և ի տիրացու Աւետիքէ գրեցեալ գրոց զնալիւսորան ահա առաքեցի զի քաջ խելամուտ լիցիս ամենայն որպիսութեանց ողորմելի բարեպաշտութեամբ առ ճշմարտութիւնն ցաւակցութեամբ հետեւողաց և լիչնցուսցես սրբազան պատրիարգին քո որ մի անգամ համարձակեալ ասացի նմա Պօլիս, ծառայ եմ դու ոչինչ համարիս զվառավարութիւն այս իչխանութեան և ասես զոր ինչ կամին արասցեն, ես գնամ ի սուրբ աթոռն բարի է որքան առ քեզ բայց զազդըն, և մանաւանդ զհարազատ ցաւակիցսն սրբազանին մերոյ խապառ արկանես ի վորձութիւն և յուսահատութիւն։

Որ նա զայս բանս իմ անարգանօք լետ դարձոյց, և քո սիրելի Զաքարիա և Սիմէօն վարդապետաց խոհեմ խորհրդովք ընդ իս լերկար ժամանակ, և մինչև ցայժմ չլնամութեամբ վարեցաւ, և արի, ողջ լիցի։

Խնդրեմ նորին եղբայր անցեալ թուոյ յուլիսի 19 Պասրա ի վրթանէս վարդապետէ գրեալն հասեալ լինձ ի Պօլիս սեպտ. 18 մինչև ցայժմ դարձուածք ժամանակաց ոչ ներելցին առաքել ձեմ սակաւ մեղադրանօք հաճեսցիս ընկալնուլ։

1803 մայիսի
ի Ս. Պ.-բուրգ.

ՃԻԷ. *Թուղթ միաբանից ս. Էջմիածնի առ կայսր Ռուսաց։*

Ամէնողորմած տէր.

Խոնարհ եղեն մինչև ի հող անձինք մեր, կծեցան լերկիր մէջք մեր և պաչարեցին զմեզ անդունդք անհնարինք վասն որոյ չանվալելուչս մեզ բերեալ առ վշտին սաստկութեան երկրպագութեամբ ամենողորմած աթոռոյ մեծութեան ձեր, ձայնիս հառաչանաց և ողբոց հեծութեամբ համարձակիմք լայտ առնել Ձեր թագաւոր մեր։

Չի լետ կրկին գնալոյ և վերադառնալոյ Ուռսկլեանցին խանն Երևանու որ տարեալ ի մէջ բերդին իւրոյ ի բանտի զպատուարժան կաթուղիկոսն ամենայն հայոց զտէր Դանիէլ, ոչ լետ քաղաքէ աւուրց վաճառեաց զնա սիրեցելոյն իւրում Դաւիթ բռնաւորին որ և նա ըստ անխիղճ բռնութեան իւրոյ նստուցեալ զսրբազան հայրապետն ի մերկ ձի տանէ անպատուութեամբ չաթառն Արարատու

և արկանէ անդ ի գուբ անդնդախոր, ուր մնալ բազմաչարչար երանելին ի ժամանակս բազումս անգիտելի լումեքէ՝ մինչև համարել ամենեցունց թէ մեռեալ լիցէ։ Այլ լուիցես զանօրինական և զնոն առաւելագոյնս ոչ ամենողորմած տէր մեր սուրբ կ՚ողբ, զի ի 25 մալիսի զղանդակ հ՚չեցուցեալ անօրէնութեան հանդէս կազմէ և հանեալ զերանելին ի գուբ անտի կացուցանէ յատեան և ձայնէ անօրէնութեան բարբառով թէ զոր մեռեալ համարէիք, տեսէք յայտնապէս ահաւադիկ կենդանի, բայց լաւ գիտել զովասջիք քանզի կենդանի, բայց լաւ գիտել զովասջիք քանզի ալիմէն զկնի ունի մեռանիլ իսկապէս և ապա անդ ի հրապարակ ողբով լցեալ հանդիսին՝ տալ գործոյ զձիւնավալ ալիօք ծաղկեալ մօրուն զընչացան և զներս գաղաթան աստուածընտիր քահանայապետին ամենայն հայոց և առանց ահին Աստուծոյ լաւելու ասել. ահա այսպէս վայել է քեզ ունել զկերպարանդ։ Եւ ի վերայ ամենայնի այսորիկ դարձեալ իշուցանէ զսրբազան ծերունին ի գուբն, զի անդ մեռցի ասէ։

Արդ ով ամենակալող բարձրեալ թագաւորեալ ամէնօգոստափառ սուրբ Թագաւոր. թէպէտ և այնարհ ամենայն զղղանի հարեալ սատանի լերեսաց անէզ աերութեան ձեր, այլ չեղև զայսմանէ Պաւթին, Երևանու խանին և այլոցն՝ որք զործակիցք և ձեռնտուք նոցա եղեալ զայս ամենայն գոլ ծել ոչ զանգիտեցին հարեալ ի սէր ոսկւոյն որով և սուտ զղեցուցին եկեղեցւոյ մերում և սատնել համօրէն ազգիս հայոց։ Թէպէտ և հեռաւորք և մերձաւորք ի քրիստոնէից և ի բարբարոսաց լուացեալք ի վերջ վայելեցին ի խաղաղութեան զկեանս իւրեանց, այլ առժամանակաւս երջանկացեալ հարցն համագործակցաւք ծաղկեալ տակ ծիրանին Պանիէլ զձեռն ի քղանցս հանդերձի աստուածնման մեծութեան ձեր մեռանի ի գրի ներքնումն, զայս մրմնջմունջ ունելով ի բ՚երան, նախանձ տան տեառն աստուծոյ եկեր զիս և նախատինք նախատչաց Քրիստոսի աստուածոյն իմոյ և սուրբ պատկերի աստուածոյն իմոյ և սուրբ պատկերի նորին՝ անկան ի վերայ իմ։

Այլն ամենայն եթէ հաճոյ թուեսցի աստղողորմած մեծութեան ձերում ծանուցանեն ընտրելագոյնն և գլխա որն ամենայն հոգևորականաց միաբանութեան Ռուսաստանու պատիւ. Առաջնորդն ամենայն Ռուսաստանու հայոց Եփրեմ գերապատիւ Արք եպիսկոպոսն և տարաշատ պօղոսն տէրութեանդ Մինէ Լազրիչ Լազրեան երևելի իչխան հայոց զի չատ էր մեզ վստահիլ ալչափ։

Ամենաողորմած տէր
Զերոյ կայսերական մեծութեան նուաստ ծառայք և ջերմեռանդ աղօթարարք ցաւալի միաբանք Արարատեան աթոռոյն սրբոյ Էջմիածնի։

Յունիս 7 1803
ի Թիֆլիզ։

ՃԻԸ. *Թուղթ արքայազն Դաւթի առ Եփրեմ (?)*

Սրբազան հայր իմ ողորմած տէր.

Որ ինչ ձերդ սրբազնութիւնն հարցեալ էր լինձ՝ լազարոս Սրբոյ եկեղեցւոյս Էջմիածնի սոյնասարաս եղբակացութեան և սկզբան չվոթից։ Սրբազան հայր՝ ոչ թէ միայն ես չվոթից։ Սրբազան հայր՝ ոչ թէ միայն ես գիտեմ, այլ յայտ իսկ է հանուրց հայկազնէից որ սկիզբն չվոթից և քաջտման Սրբոյ եկեղեցւոյն այնմիկ էր Գրիգոր վարդապետն և զեցւոյն այնմիկ էր Գրիգոր վարդապետն և զեցւոյն այնմիկ էր Գրիգոր վարդապետն և զ

ՀԻՄՆ. Ծանրը ծանրացնելու գործողությունը կոչվում է մոլար աստիճանի դասերում։

Ծանր 1803 Սրբազնագույն Եփրեմ Ա կաթողիկոս Ամենայն Հայոց իր գահակալության 20 տարվան կապակցությամբ Ս. Գևորգ Տարոնի վանքում հրավիրում է ազգային ժողով՝ հանձնարարելու Ներսես Աշտարակեցուն և Հովսեփ Արղությանը մեկնել Պետերբուրգ՝ Ռուսաստանի կայսրուհի Եկատերինա II-ին շնորհավորելու։

Ներսես Աշտարակեցին ընտրել էին Ռուսաստանում հոգևոր գործերի հոգաբարձու նշանակելու համար, որովհետև նա ռուսերեն լավ գիտեր, ռուսական արքունիքում ծանոթություններ ուներ և ռուսական կառավարության հետ հարաբերություններ հաստատելու փորձ ուներ։ Հովսեփ Արղությանը ընտրել էին, որ նա Ռուսաստանում ուսումնասիրի ռուսական դպրոցները, ուսումնական հաստատությունները և ուսման կարգը, որպեսզի հետագայում Էջմիածնում և Ներսիսյան դպրոցում նույնպիսի կարգեր հաստատի։

Ներսես Աշտարակեցին և Հովսեփ Արղությանին ուղեկցում էին Ներսիսյան դպրոցի երկու սաներ՝ Գրիգոր Ալամդարյանը և Հարություն Շահրիմանյանը

կարգաւորացն դասուց՝ քահանայապետ Աստուածախառուց, Աբրահամեան տոհմէ՝ հայրապետ գերընտիր, հանրիցս հայկազնեաց՝ տեառն տեառն Գաբրիէլ արժանաժառանգ սրբազնակատար միահեծան ՛՛՛ վեհափառութիւնդ՝ աջոյն սրբոյ՝ համբուր սիրոյ՝ ծայր կարօտոյ՝ մատուցանի յոր ըղձանօք։

Սրբազնութեան ձերումամենայն թուղթք՝ որ ի ժամանակս հասեալ են առ մեզ և գիտացեալ զմիտսն, այլ թուղթն՝ որ ցարութիւն աղալի վայելուչ էիք առաքեալ ի Պալաղիտ, ի յոր կալին թուղթք զանազանք՝ առ պարոն Թամարովն՝ առ Գէորգ աղայն, առ Յակոբ ամիրայն, առ կարնեցի պարոն Պետրոսն, առ Նուիրակ հայր սուրբն, և առ մեզ, ամենայն թուղթքն բացեալ և նորոգ կարկատեալ, հասին առ մեզ. և այն՝ կամ ի կարնէն, կամ ի Պաղտիտ եղեալ՝ քանզի ի կարնոյ աստ՝ պահարանն պարոն Յասպարի ինքովն ամբողջ եհաս, և թէ ուր են բացեալ և ոչ, եթէ մեծութիւն ձեր կամիցի տեղեկանալ և քննել, կարէ. զի մի վերստին պատահեսցի, յորմ՝ եթէ գոյր առանձին ինչ յատուկ գրուածս՝ և գոզացեալ եղեն չգիտեմք. ի յառաջին թուղթսն ձեր՝ գրեալ յերից առաջադրութեանցն, զմին յարմար տեսանելով, կատարեցաք. և ընդ պարոն Մարտիրոսին մատուցաք առ սրբազնութիւն ձեր. իսկ վասն զԴանիէլն ուրեք յաքսորս տալոյն, և վասն ձեր հրովարտակս առնել ի սահմանակից մովպետսն, սակս առ չապա կասկածանացն՝ ասացաքիկ ոչ յաջողեցան՝ քանզի՝ եթէ կարելի իցէր զԴանիէլ հանել յաքսորանս մատնելն ոչ ապաքէն այդր, մանաւանդ՝ նորին հետանալն ի ձէնջ և առանձին տէրութիւնս սոցին զտանելն, գլխովին վտանգ են տէրութեան ձերում, ուրեմն արժան է հաւատալ գիտել, որ զառաջին հրդևէն բորբոքել ունի, ըստ որում դեռ ևս արքունականքն ի նոյն միտս կան յամառեալ և ժամանակի սպասեն, նոյնպէս՝ և վասն ձերում Մեծութեան, առ յապաղ կասկածանացն յայտնել աստ Արքունական Դրանն և հրովարտակ խնդրել առ սահմանակից մովպետսն, անպատեհ և վտանգաւոր գիտեմք, քանզի այնու ի կարծիս մտանէ Տէրութիւնս այս, որպէս թէ ստուգիւ Աղդ մեր՝ ոչ հաճի ի կաթողիկոսութիւն Վերապատուութեան ձերոյ, այնպէս՝ և հիւսիսականքն ներհակ են կաթուղիկոս լինելոյ Մեծութեան ձերոյ, և այնու հաստատին ապա բանք թշնամեացն ի վերայ ձերոյ Սրբազնութեան, որպէս թէ՝ քանութեամբ նստիք, որով յայնժամ և Արքունական Դուռն թուլանալ ունի ի կողմն մեր, զի պիտոյ է Տէրութեան ձերում նորոգ հրովարտակ՝ ի կաթուղիկոսական Պէրթին վեհանձնութեան ձերում. ամենայն հարկաւոր յանձնարարութիւնքն ոչ պակասին. եթէ պատահեսցի մեծութեան ձերոյ՝ մտանել ուրեք ի սահմանս սոցա, բաւականք են ձեզ ի նոյնս եղեալ հզօր հրամանն և զանազան զօրաւոր յանձնարարութիւնքն. Տէր մի արասցէ, եթէ պատահեսցի մեծութեան ձերում նեղութիւն ինչ, յայնպիսի ժամանակի եթէ խնդրեսցուք և յայտնեսցուք ս֊ընպիսի ինչ, թերևս ոչ ինչ վտանգ լինիցի, այլ ոչ այժմ. այսպէս՝ և պ֊Դանիէլն այժմ ոչ ոք կարողանալ քանութեամբ հանել ի ձեռաց Տէրութեանդդ, եթէ պատահեսցի ձեզ ելանել և խոյս տալ ի նեղութենէ, ընդ միաբանիցն ձերոց և զԴանիէլն կարօղ էք հանել և պահել և չբջեցուցանել ընդ ձեզ՝ ուր և դնալցէք, ըստ զօրութեան ազգային հրովարտակի. և ամենայն մովպետք և գաւառակալք պաշտպանելոց են զձեզ յայնժամ՝ որպէս ստուգիւ հաւատարիմք Օսմանցւոց Տէրութեանս այսորիկ։ Եւ ի վերջին թուղթս ձեր՝ գրելոց բանիցն սակս, այսպէս գիտացէք Սրբազնութիւն ձեր՝ չեպիսկոպոսունքն այնոքիկ և չօծեալ այն, թէպէտ արժանի են ամենայն նզովից, բայց որպէս դուք Գերազնութիւնդդ՝ երկայնամտեալ լռէք, և ոչ ածէք ուրեք պատուհաս ըստ գործոց իւրեանց, (որպէս և իսկ վայելուչն՝ այդպէս առնելն է ներկայ) այսպէս և մեք համբերութեան տուեալ զանձինս մեր, և մերայնոցն, լռեմք և ոչ համարձակիմք առնել կամ առաջադրել զայսպիսի ինչ գործ, իշխանացդ. քանզի մինչդեռ ի սիրտս խառնչաց կայ հուր հնոցին թաղեալ ընդ մոխրով մախանաց, և փուքն սատանայական ղարընոցին դեռ կայ ի հիւսիս անկոծան, արժան է՝ քան զայս մեծամեծ ցնծութիւնս հաճրերել և թողուլ ժամանակին, մանաւանդ՝ որքան և կարեմք հարկ է մեզ՝ ընդ մոխրով քաղցրութեան և հեզութեան ի խոր թաղեալ զնուր թշնամեացն և ոչ թէ բորբոքել վրէժխնդրութեամբ, մինչև բացցին մեզ երկինք և յորդեսցեն անձրևք ի չիջուցանել զնուրն, որպէս կայսերք և ինքնակալք ևս, երբեմն զդժուարին ինչ առնել անձամբ, թողուն և յանձնեն ժամանակին, առաւել մեք պարտիմք սպասել ժամանակին, ըստ որում չունիմք միտիրապէս իշխանութիւն, և իրաքանչիւր չարագործ, զմի մի՝ ամիրայ, բարեխօս և պահպանիչ ունին. վասն որոյ՝ խոյս տամք, զի մի թշնամեացն նպաստ գտանիցիմք վրէժխնդրութեամբ։ Այլ սակայն՝ ոչ կամելով իսպառ զանց առնել զգրութեամբ Տէրութեամբդդ, գրեցաք և մեք թուղթ բանադրանաց առ Մշոյ վանից չորեսին չարագործս. նաև գրեցաք առ Գէորգ նոցա և առ միաբանութիւնն, մի ընդունել զնոսա յեզ. բաւական Տէրութեան ձերոյ։ Այսպէս և թուղթ գրեցաք առ Մովպետն Մշոյ՝ (որ բարեկամ է մեզ) առաքել զնոսա բռնութեամբ կամ է մեզ) առաքել զնոսա բռնութեամբ յոտս վեհապետիդ։ Մեծի խոհեմութեան և հնարից ունի հարկաւորութիւն, առնուլն հնարիս զամենայն անցից նեղուցդ՝ ի հիւսիս՝ չիւղ ի Նիկղաղոսէն՝ ի ներկայութեան Գաղութ վարդապետին. անկարելի է հնար գործ ածելն, ըստ որում սա՝ ոչ բնաւ ճանաչէ զնոսա, և ոչ գիտէ զանուանս նոցա, զի մինչև ցայսօր, Ահա՝ մաքուր սիրտ հուրդ, եթէ սա հեռացեալ ասալ՝ յանձնիցէր ումեք զկարողութիւն պահանջելոյ՝ թերևս դողանալոյ ինչ՝ թէպէտ և այն, բաղում կողմանս մնալ ջանայ, և կամի երկրորդ խամսեցի լինելոյ, վասնորոյ՝ սորա ասա մնալովն՝ ոչ գոյանայ ինչ. Գժարին լինի յայսպիսի աղվկեալ ժամանակի պատահասել գերիս չալուխան՝ յերիս քաղաքսն, որպէս թէ՝ խառվկին և Մատթէոսին յայտնելով՝ ի ձեռն նոցա զգուշացուցաք զքակորդն, յուսամ որ ազդիցէ։ Աբրահամ Սիւնեաց Աբգ եպիսկոպոս՝ սիրելին մեր եկն ասա, ի նմանէ տեղեկացաք լիովին զամենայն անցից նեղուցդ. ի հիւսիս՝ բաւական զօրաւոր գրութիւնք առաքեցան, որպէս ժահաբի օրինակն տեսեալ էք, թողում զմիւս ծածուկսն՝ որք առանձին գրեցան, զորս Գէորգ Աղայն և Տէր Սահակեան նման գիտեն. երեք ամիս էանց յորմէ հետէ առաքեցաւ, և մինչև ցայսօր դեռ ևս չընկալաք մխիթարութիւն ինչ. մինչև ցվերջ սեպ-

տեմբերի եթէ ոչ խաղաղասցի հիւսիսային կողմն, պարտ է գնալ ոմն ի ձերոց Սրբութեանց և բողոքել առ Ալտրն. ըստ որում սա չգիտէ զլեզուս և զօրէնս նոցին գտասան, և չունիմք անդ ոք իշխան բարեկամ, խորհրդակից և առս ջնորդ գտանիլ սմա, յանծանօթ գաղաքին լայնմիկ, վասն որոյ եթէ սա միայնակ գտանիցի անդ, և կամ երկուքն, առ այս գրամ հարկաւորի, և այն՝ ոչ սակաւ. մեր աղքատ և պարտատէր գոլն, մնծութեան ձերում լաւ լայնի է, և այլ ոք գրամ տուօղ աստ ի սոյն գործ չկայ. նոյնպէս և դուք Սրբազնութիւնդ՝ այդր ի մնծամնծ զբաղանս տառաջիկ, տարակուսելի է թէ՝ որպէս պ֊բոի լինիցի, հաւաստի այսպէս երևի, որ եթէ ի սակաւ միջոցիս ոչ վերջասցի խռովութիւնն՝ ի հիւսիս, յայտնի է՝ որ ոչինչ աղդին զրութիւնք և առ մեզ, ուստի՝ հեռի, զի հարկ է փութաղապք մեր, զի առաքել անդ զերկուսին ի միասին՝ թով առաքել անդ զերկուսին ի միասին՝ հանդերձ ամենայն հարկաւոր թղթովք, մանաւանդ կարապետ վարդապետին և Վաղար վարդապետին՝ առ ձեզ բերել ընդհանրական մանաւորքն. քանզի եթէ ոչ աճապարանաց զայսպէս առնելն, երկնչիմ թէ, թիթիզոք զայսպէս առնելն, երկնչիմ թէ, թիթիզոք գործ առնելն այդր, և ուր նախնացին ամենայն աչխատանք ամենացունցա, որ մինչև ցայսօր, Ահա՝ մաքուր սիրտ Սրբազնութեան ձերում գտել կարէ, զի ըստ ամենայնի սիրտ մեր՝ ընդ ձեզ է, և որքան կարողանամ, ոչ լռելիմ զչանն իմ ի նպաստութիւն Տէրութեան ձերոյ, բայց մինչ հրդեհն մեծ էր, ոչ իսպառ չիջանին միանգամայն, և ոչ գիւրաբաւ յառաջանան կամք մեր, ուրեմն՝ եթէ ոչ կամ, գոնէ ակամայ, արժան է Սրբութեան ձերում սպասել ժամանակի և անմեղադրելի պահել զձեզ, որպէս և Տէր Սահիանոս զգօնապրեալ քահանայն և Գէորգ Մեծապատիւ Աղայն կարող են վկայել, թէ որքան տառապանս կրեմ ի ներհակացն, և այն վասն ճշմարտութեան և սիրելոյ իմոյ զՍրբազան վեհապետութիւն ձեր։ Ար և ողջ եղիցի մեր եկն ասա, ի նմանէ տեղեկացաք սուրբ լեր ի պատասխանելոյս սուրբ հեկեղեցւոյ ի պարծանս օրհնեալ Աղդին մերոյ և ի ցնծութիւն սրտի ցօվհաննէս ապարդեն Պատրիարգիս Կոստանդնուպօլսոյ։

Ռմբոբ, և սեպտեմբերի ժ-ջ։

ի Մեծն Պօլիս ի Պատրիարգարանի։

Նաև՝ թէպէտ գրեցաք՝ ի գրիս վասն

ստոյ, բայց գործ ունէր բրեզիլացի և իսու-
նական մարդկանց հետ, որոնք ոչ մի կերպ
չէին ուզում հաւատալ, որ ինքը ամերիկացի
է, որովհետև նրանք ամերիկացի չէին տես-
նում իրանց մէջ ոչ մի տարբերութիւն ինդի-
անների հետ։ Ինչպէս ասացինք, Ամերիկա
գտնուելու ժամանակ Վեսպուչին ուսումնա-
սիրում էր աստղաբաշխութիւն, և նրա ան-
ձնական դիտողութիւնները շատ օգտակար
եղան Կոլումբոսի ճանապարհորդութեան
ժամանակ։ Վեսպուչին ամերիկացի չէր, այլ
իտալացի, և ծնած էր Ֆլորենցիայում 1451
թուականին։ Նա մեռաւ Սեւիլիայում 1512
թուականին։

Ամերիգոյի ճանապարհորդութիւնները
Ամերիգոյի ճանապարհորդութիւնները
Ամերիկայի մասին գրուած են Վեսպուչի
անունով, որ նրանց հրատարակիչն է եղել։
Ամերիգոյի ճանապարհորդութիւնները
գրուած են նրա ընկերներից մէկի կողմից,
որ նրա հետ միասին եղել է Ամերիկայում։
Ամերիգոյի ճանապարհորդութիւնները
գրուած են նրա ընկերներից մէկի կողմից,
որ նրա հետ միասին եղել է Ամերիկայում։
Ամերիգոյի ճանապարհորդութիւնները
գրուած են նրա ընկերներից մէկի կողմից,
որ նրա հետ միասին եղել է Ամերիկայում։

չորրդ ուղեգրութիւն ի ձէնգ և մեր դէպի
Նոր Երկիր։ Ամերիգոյ Վեսպուչի առաջին
ճանապարհորդութիւնը դէպի Ամերիկա
եղաւ 1497 թուականին։ Նա գնաց Կադիքսից
դէպի Կանարեան կղզիները, և այնտեղից
ուղղակի դէպի արեւմուտք։ Նա հասաւ Ամե-
րիկայի ափերին մի տեղ, որ այժմ կոչւում է
Գայանա։ Այնտեղից նա գնաց դէպի հարաւ
մինչեւ 5° հարաւային լայնութիւն, և ապա
դարձաւ դէպի հիւսիս-արեւելք, մինչեւ որ
հասաւ Անտիլեան կղզիները։ Այնտեղից նա
գնաց Սպանիա։ Նրա երկրորդ ճանապարհոր-
դութիւնը եղաւ 1499 թուականին։ Նա գնաց
Կադիքսից դէպի հարաւ-արեւմուտք, և հա-
սաւ Ամերիկայի ափերին 8° հարաւային լայ-
նութեան վրայ։ Այնտեղից նա գնաց դէպի
հիւսիս-արեւմուտք, մինչեւ որ հասաւ Անտի-
լեան կղզիները։ Այնտեղից նա գնաց Սպանիա։
Նրա երրորդ ճանապարհորդութիւնը եղաւ
1501 թուականին։ Նա գնաց Կադիքսից դէպի
հարաւ-արեւմուտք, և հասաւ Ամերիկայի
ափերին 5° հարաւային լայնութեան վրայ։
Այնտեղից նա գնաց դէպի հիւսիս-արեւելք,
մինչեւ որ հասաւ Անտիլեան կղզիները։ Այն-
տեղից նա գնաց Սպանիա։ Նրա չորրորդ
ճանապարհորդութիւնը եղաւ 1503 թուակա-
նին։ Նա գնաց Կադիքսից դէպի հարաւ-արե-
ւմուտք, և հասաւ Ամերիկայի ափերին 2°
հարաւային լայնութեան վրայ։ Այնտեղից
նա գնաց դէպի հիւսիս-արեւելք, մինչեւ որ
հասաւ Անտիլեան կղզիները։ Այնտեղից նա
գնաց Սպանիա։

Ամերիգոյի ճանապարհորդութիւնները
գրուած են նրա ընկերներից մէկի կողմից,
որ նրա հետ միասին եղել է Ամերիկայում։
Ամերիգոյի ճանապարհորդութիւնները
գրուած են նրա ընկերներից մէկի կողմից,
որ նրա հետ միասին եղել է Ամերիկայում։
Ամերիգոյի ճանապարհորդութիւնները
գրուած են նրա ընկերներից մէկի կողմից,
որ նրա հետ միասին եղել է Ամերիկայում։

ԱԼ. Ամերիգոյ Վեսպուչի ուղեգրութիւնները։

Ամերիգոյ Վեսպուչի ճանապարհորդութիւնները։

Ամերիգոյ Վեսպուչի ճանապարհորդութիւնները գրուած են նրա ընկերներից մէկի կողմից, որ նրա հետ միասին եղել է Ամերիկայում։ Ամերիգոյի ճանապարհորդութիւնները գրուած են նրա ընկերներից մէկի կողմից, որ նրա հետ միասին եղել է Ամերիկայում։ Ամերիգոյի ճանապարհորդութիւնները գրուած են նրա ընկերներից մէկի կողմից, որ նրա հետ միասին եղել է Ամերիկայում։

ԱԼԱ. Ամերիգոյ Վեսպուչի ուղեգրութիւնները։

Ամերիգոյ Վեսպուչի ճանապարհորդութիւնները։

Ամերիգոյ Վեսպուչի ճանապարհորդութիւնները գրուած են նրա ընկերներից մէկի կողմից, որ նրա հետ միասին եղել է Ամերիկայում։ Ամերիգոյի ճանապարհորդութիւնները գրուած են նրա ընկերներից մէկի կողմից, որ նրա հետ միասին եղել է Ամերիկայում։ Ամերիգոյի ճանապարհորդութիւնները գրուած են նրա ընկերներից մէկի կողմից, որ նրա հետ միասին եղել է Ամերիկայում։

նէս և Ներսէս վարդապետի ամենայն ինչ կարող էք խօսել ընդ Ահմատ խանի որ ինձ սիրելի է և ձեզ. մանաւանդ մահտեսի Յօհաննէսին հետ լաւ ևս կու խօսիք. լեաքին ինձ գրելս այս է որ Յակոբ աղային էրզրում գրէք որ Իզմիր Մարգար աղային գրէ որ փոքր սահաթիք լաւ զղջաչի մախսուէն ղրկէ ձեռամբ Յակոբ աղային հասուցանէ մեզ յաղաւթիւն և զինչ յօրինելն ձեր դուք գիտէք և ողջ լերուք միայն մնծաց և փոքունց սըրտակցութիւնն կուզեմ կամք չձեր է որպէս և առնելն ձեր դուք գիտասչիք, ողջ լերուք։

Ինձ մօտ կան Մէլիք Ալովի որդի Ռուստամ բէկն ի մի միասին նստեալ ի տան մահտեսի Յօհաննէսինն և կվկրտրցի պարոն Յօհանի որդին կնաւն իւրով այսուհետև չգոյր ոք որ խօսէիք այժմ լայնիք և առաւելք խօսեցարուք և մարդ չղեցէք Աստուած վերջ ի բարին կատարէ։

ՃԼԲ. *Նորին Դանիէլի առ Յովակիմն Նղիազարեան։*

Քրիստոսի Աստուծոյ գատապարտեալ ծառայ Դանիէլ Արք եպիսկոպոս սրբոյ էջմիածնի հրաւիրեալ կոչմամբ ի կաթողիկոսութիւն վչտացեալ ուրախութեամբ, զիրկչեանդն զողջոյն և զօրհնութիւն սիրով սրբոյ հոգւոյն Աստուծոյ մատուցանեմ պերճապատիւ իշխանի հայոց աղայ Յովակիմ ի Քրիստոս զօրացեալ սիրելի որդւոյդ սրբոյ Լուսաւորչին և աղաչեմ սիրականիդ իմոյ, և խնդրեմ չԱստուծոյ պահել զնորատունկսդ՝ իբրև զձիթենի պտղալից պարարտացեալ ի Տան Ցեաուն յաղգս Հայոց. մշտնջենական լիշատակաւ բարեհամբաւեալ կենօք ընդ երկայն աւուրս. յուշ առնեմ Արք Աստուածասիրիդ. զի գործ Աստուծոյ է լիւրաքանչիւր ժամանակս յարուցանել լիւր կողմանէ զնախանձախնդիրս ճշմարտութեան և լուսաւոր փառաց իւրոց իբրև գործակից ընդդէմ մթապատ մառախլացեալ աշխարհական խաբէութեանց, և սատանայական խռովութեանց զոր գործ չանձնաց Քրիստոս առաքելոցն և նոքօք թագաւորաց հալրապետաց և իշխանաց. որպէս և երեք ընդհանուր ժողովքն վասն իւրաքանչիւր մոլելոցն հարկ եղև ի թեւակրութենէ հոգւոյն սրբոյ. որով և հաստատեցաւ եկեղեցին Աստուծոյ, այլ այժմ ոմ պատուական, չարն՝ գաշխարհ ամենայն խալխալեաց յատկապէս մուծեալ և զխռովութիւն յազգս հայոց. որպէս և ունիք պարագայիւք իմանալ ի սըրբազան Եփրեմ Արքեպիսկոպոս Առաջնորդէն ձերոյ և եղբոր մերոյ յարգելոյ. ստացեալ կերպակերպ և ճշմարտութեամբ գրուիքն. և արդարարութեամբ իմով յառաջ և այժմ առ մնծապղորմած կայսրն. և երկուասան եպիսկոպոսաց սիւնհոդոսն. քանի պատճառաւ Գրիգոր վարդապետ նեստորագործին՝ հիմնայատակ եղև սուրբ Աթոռն, և ազգն հայոց սպառնաւ՝ ի սիրտ և լզդի Մահմէտ խանի և Դաւիթ իբր եպիսկոպոսի ինքնահաճ և կամապաշտ արարմանքն. և իշխանքն Պօլսոյ անկերպարան եղեն էլչի Թամարովին անաստուածութեամբն մնռեալ և տկարացեալ ամենայնի արդ երկիցս անգամ. և այժմ չհնչ օրհնեալ կայսրութեանդ, ախտաւորութիւն Թամարովին տկարացոյց զամենայնն և չետս կացին Ազգն ամենայն ի սրբոյ Աթոռոյն իբրև ոչ ի նմանէ ծնեալ. և միայն լուսաւորութիւն և պատճառ ազատութեան դուք մնացեք որք կայք առաջի մեծի կայսերդ, և ի ձէնջ լինիլ օգնութիւն և ողորմութիւն կապեալ երևի լինիլ ձեզ հոգւովն սրբով յարուցեալ ի վրէժխնդրութիւն եկեղեցւոյ. և իրաւունս տեսանելոյ որպէս Աստուած հաճել կամի, վասն որոյ խնդրեմ և աղաչեմ աղերս մատուցանել առ կայսր և իրաւունս խնդրել ըստ ծանուցանելոյ Սրբազան Արք եպիսկոպոսին և օգնել դմա ամենայն սիրով և լսել ձայնի առնդ Աստուծոյ և վարդապետիդ ճըշմարտութեան, և ալց առնել իշխանացն Պօլսոյ և սրբոյ Աթոռոյ ազատութեան ազդար լինել և վրկել հեթանոսական բռնութեանցն. և մանաւանդ զանօրէն Գրիգոր Նիկոլ վարդապետն մերժել տալ յերկրէդ. վասն որոյ լալոտ աչօք և խաւար անձամբ մնամ ողորմութեան լուսոյ ձերոյ ժամէ ի ժամ և յօրէ օր. մանաւանդ չետս նահանջել թամարովին ի մոլութենէն իւրմէ հաստատեսջիք զխորհուրդ իշխանացն Պօլսոյ և զիղձս ազգին որ և ողջ լեր ամենայն ցնծութիւնամբ ըստ աւուրց երկնից համաձայն քոյոյնովքդ ի ցնծութիւն սրտի ողորմելոյս։

ՃԼԳ. *Թուղթ միաբանից ս. Էջմիածնի առ Սիմէոն Ռուսաց։*

Աստուածազումար հանդիսի սրբազան սինօթին։

Աստուածարեալ հարց և ողորմած տեառնց մերոց։

Ցանդիման եղեալ հոգւով երկրպագութեամբ հանդերձ ողջունութիւն սրբազան հարցդ. այլ պատկառիմք խօսիլ՝ քանզի զանվայելուչս և զծանուն և զդժուարալուրս ունիմք ասել, բայց վասն զի պաշտպան էք եկեղեցւոյ սրբոյ, ստիպեալ ի հարկին պահանջելոյ, ոչ ամօթ համարիմք յայտնել զանբաւժելի զցաւս որպէս առաջի ճարնել զանբուժելի զցաւս որպէս առաջի ճարտարուեստ քաջ բժշկաց և ապաչեմք զի մի տարարուեստ քաջ բժշկաց և ապաչեմք զի մի անտես արասջիք մատուցանել վաղվաղակի դեղ առողջարար մահացու ցաւոցս մերոց, քանզի ի քնէ անտի լոյս այցելութեան մերոյ դուք էք ի տէր։

Արդ զի արբանեկութեամբ ոմանց մոլելոց արծաթասիրութեամբ գնեալ յեպարքոսէ սուլթանին Օսմանցւոց զԴանիէլ սրբազան կաթողիկոսն ամենայն հայոցս երեր յաթոռն Արարատու ապօրինաւորն այն Դաւիթ բըռնաւոր, վաղ ուրեմն յուսամք յայտնի եղեալ իցէ սրբութեան ձերում գրովք նորին սրբազնութեան. և եթէ զինչ ինչ անցոյց ընդ պատուարժան անձն նորա զառաջինն ի քարելն յակղբանն՝ համարիմք թէ զայն ևս թէ ծանուցեալ իցէ սրբազնութեան ձերում գրովք նորին սրբազնութիւն. առաջնորդն կալսերական երկրիդ մերազանց գերապատիւ հայրն մխաքանութեանս մերում ներում սրբազան արք եպիսկոպոսն։ Իսկ որ ինչ անկարծելին է յամենայն ազանց քրիստոնկարծելին է յամենայն ազանց քրիստոնէից գործք բարբարոսութեան անուանեալ հոգևորականին, զայնս աստանօր մարգարիտս հեզաբար ունկնդրութեամբ առ ի մէնջ լսել մի ձանձրացիլ սրբութիւն ձեր քանզի նոյն ինքն անկեալն ի ձեռս աւազակաց ամենապատիկ վիրօք հարուածեալ Դանիէլ սրբազան կաթողիկոսն հայոցս գոչէ ձայնիւ հեծութեան բարբառով մարգարէին Երեմիայ, գործարուք գործարուք հարք սրբազանք՝ գործարուք և տեսէք թէ իցեն ցաւք ըստ ցաւոցս լեալ երբէք։ Արդարև չիք բնաւ երբէք զորպիսիս այժմ ի ժամանակիս առանց ամենայն Աստուծոյ անպատկառ եղև անցուցանել ընդ սրբազան անձն նորա Դաւիթ հարազատ պատկեր Նեռին։

Վասն զի, ով սրբազան հարք, իբրև կուսակալ պայծառ Յիսիանովն զԹամրազ Ուռաքելեան հանդերձ գրովք նորին պայծառապայլութեան մեծ եպարքոս Վօրոնցովին առաքեաց երկիցս առ խանն Երևանու վասն սրբազան հայրապետին մերում Դանիէլի, խոհանակ զիչխանելոյն յանօրէն Դաւիթ, փոխանակ զիչխանելոյն յանօրէն խստութենէն առաւել ևս զայրանալ ընդ այն և տարեալ ի մէջ բերդին Երևանու դնէ ի քանտի զսրբազան քահանայապետն եկեղեցւոյս հայոց։ Ցետոյ ապա ի վերադառնալ Ուռաքելեանին, վաճառէ զնա սիրեցելոյն իւրում Դաւիթ բռնաւորին որև նա ըստ անխղճ բռնութեան իւրոյ նստուցեալ զսրբազան հայրապետեան ի սերկ ձի, տանի անպատուութեամբ չաթոռն Արարատու և արկանէ անդ ի գուբ անդնդախոր ուր մնայ բազմաչարչար երանելին ի ժամանակս բազումս անգիտելի յուսքէ, մինչև համարել ամենեցուն թէ մեռեալ իցէ։ Այլ լուիչք զանօրինական և զանս առաւելագոյնս, ով հարք սրբազանք, զի ի 25 մայիսի զղջակ հնչեցուցեալ անօրէնութեան հանդէս առնէ և հանել զերանելին ի գոյ անտի կացուցանէ յատեան և ձայնէ անօրէնութեան բարբառով, թէ զոր մեռեալ համարէիք, տեսէք յայտնապէս ահաւադիկ կենդանի, բայց լաւ գիտեալ զովասչիք քանզի այժմէն զկնի ունի մեռանել իսկապէս. և ապա անդ՝ ի հրապարակ ողբով լցեալ հանդիսին՝ տայ գերծուլ զձիւնափայլ ալեօք ծաղկեալ մօրուսն զընչացան և զներս զագաթանն Աստուածընտիր ամենապատուելի քահանայապետին ամենայն հայոցս և առն Աստուծոյ լաւութեան ամենայն հայոցս և առն Աստուծոյ լաւելու ասել, ահա այսպէս վալել է քեզ ունել զկերպարանդ. և ի վերալ տէրն այսոր բիւրք զարձեալ իջուցանէ զսրբազան ծերունին ի գուբն զի անդ մեռցի ասէ։

Եւ այժմ անաւասիկ ըստ անուանակիր մարգարէին ով սրբազան հարք արկեալ ի բանելին ի գուբն անդնդային, քաջալայտ է լուսափայլ աղեղնութեամբ հոգւոյ սրբազնութեան ձեր, թէ նորին իսկ սրբազնութիւնն անդուստ ի խորոց անդնդոց բարձրանալ առ

սրբութիւն ձեր աղաղակ սրտին, ուստի մեք ըմբռնեալ ի սաստկութենէ՝ վչտաց տագնապիս այնչափ ինչ միայն հազիւ ծանուցեալ համարեցեալ ափի բերան լինիմք. Այլն ամենայն եթէ բարեհաճեսջիք լսել, ծանուցանեն լիշեալ արժանապատիւ առաջնորդ Եփրեմ սրբազան արքեպիսկոպոսն և հարազատ սօղդան նոցին կայսերականի մեծութեան Մինէ Լազրիչ Լազրեան երևելի իշխան հայոց, և այնուհետև կամք ձեր եղիցի որպէս և հաճեսջիք առնել վեհագոյն իմաստութեամբ ձեր. քանզի ոչ իսկ վայել է թէ ողորմութիւն նորին կայսերականի մեծութեան այնչափ առատութեամբ գոհանիցէր ի վերայ նորա և վախճանաբար մեռցի նա կանդուսդս իւրոց։

Աստուածարեալ սրբազան հարք ձերոյ բարձր սրբազնութեանն մշտապարտաւոր աղօթարարք տառապեալ միաբանք սրբոյ Կ֊ՊԻածնի Արարատեան Աթոռոյն.

ՃԼԹ. *Թուղթ Աբրահամ արևղայի առ Դաւիթ։*

ᵖᵖᵖ Հայրապետ

Երից երանեալ և գերերջանիկ չնորհազարդ սրբազան ᵖᵖᵖիդ՝ և արժանաւոր վեհափիդ հարսինն լուսոյ՝ պատուական սուրբ Աջոյն համբոյր խոնարհութեամբ։

Ի 1252։ և սեպտեմբերի 17ին ի Պատրիարգարանս մեծի Պօլսոյ։

Զկնի որոյ՝ և յայտ առնեմ մեծի Տէրութեանդ, զի զկնի ելանելոյն մերոյ ի կարնոյ դէպ ի Պօլիս՝ և ի հասանիլն ի Թոխաթ քաղաք՝ անտի ևս զամենայն որպիսութիւնն առնելեացն մերոց գրեալ ի ձեռն սուրհանդակի յղեցաք առ մեր վէրջիլ Պարոն Գասպարն. զի և նա հասուցեալ ի Սուրբ Աթոռդ՝ և լուսամ թէ ցարդ ժամանեալ իցէ. և գերերջանիկ Տէրդ իմ ևս թէ ի ձեռն Մարաիրոս վարդապետին և թէ մերս գրութիւնքդ հասու լեալ իսկ էք. այլ արդ՝ ողորմութեամբ տեառն և աղօթիւք Սրբազան ᵖᵖᵖ այսինքն հօրդ իմոյ ի յօգոստոս ամսոյ 20ին ժամանեցաք աստ ի յաստուածապահ քաղաքս Պօլիս՝ և եկեալ ի Պատրիարգարանն ներկայացաք Սրբազան Պատրիարգին. երկուց նուիրակացն մերոց և ոմանց բարեպաշտ և հաւատարիմ իշխանաց՝ յորոց և մեծաւ սիրով ընկալեալ եղաք ի պատիւ մեծի Տէրութեանդ՝ և յորժամ առանձնացաք ընդ սրբազան Պատրիարգին՝ ետու նմա զամենայն թուղթսն Սրբազնութեանդ՝ և խօսեցաք ընդ նմա վասնորոյ և առաքեալն էաք. զոր գերարգոյ Պատրիարգն ևս կոչեաց առ ինքն զկիլլալ օղլու պերճապատիւ ցակօբ ամիրային և զմեր Գէորգ Աղայն Աղայեկով, ծանոյց նոցա զպատճառ գալստեան մերոյ. և թէ յօրէ անտի մինչև ցայսօր զկնի ինչ խորհուրդ անցին ըստ պատշաճութեան ժամանակիս՝ ի յօգուտ Սրբոյ Աթոռոյդ և սրբազնասուրբ ծնողիդ իմոյ՝ ասի մի առ մի ծանուսցուք մեծի Տէրութեանդ։ Զի վասն բանի Շէրիֆ վաչալին՝ մինչ եկեալ հասաք ի Թօխաթ՝ տեսաք զի Փիլիպպոս Ամիրային ևս եկեալ անդ անկեալ դնիւր յախտս հիւանդութեան. և իմ գնացեալ ի տես նորա, ետու նա զթուղթն և յայտնեցի նմա զորպէսն. զոր նա ևս պատասխանեաց թէ՝ անկար է այդպէս լինիլն այդ քանի՝ զի թշնամիք Շէրիֆին՝ Մոսկովք է և Եուսուֆ վէզիրն. և մանաւանդ Պաթար փաշայի որդի Թահր Մահմուտ փաշայն. և Ախլցխայու իշխող Ռուճապ փաշայն երաշխի լեալ վասն խամիչ օղլուն վեցհարիւր քէսայ ստակ ևս խարճ արարին հազիւ թէ՝ տեղոյն մանուսկն դարձուցին ի վերայ խամիչ օղլու Սէլիմ փաշային. զոր ասի այսօր կամ վաղն յայտնապէս թղթերն բերելոց են. զոր արդար և ի յօգոստոս ամսոյ 8ին մինչ ելաք ի Թոխաթ՝ արտաքոյ քաղաքին պատահեցան մեզ 18 սուրհանդակք աւետաւորք որք ըզթագոյ մուժասն առնէին Ախլցխայ. և թէպէտ Փիլիպպոս ամիրայն ևս վասն այսմ դրեաց առ իւր որդի Մկրտիչն զի ձեռնտու լիցի՝ բայց մինչ եկեալ հասաք աստ՝ անպատշաճ բան իմն եղև մեզ այսպիսի բան ծանուցանել ալլոյ ուրուք. զոր փոխանակ կարևիկիս և օգնական լինելոյ՝ ևս առաւել առնէր բամբասանաց և պղտորութեան արարեալ ինքեանց ոչ թէ՝ փարայի մի չէլին լինելոց ձեռնտու՝ այլ և զՍրբազան Տէրդ իմ, որպէս թէ՝ ընդ վայր՝ մտեալ ի ներքոյ ազդակորուստ և դրամավաճառ բանից՝ ի բերան առեալ տեսակ տեսակ բանիւ բամբասելոց էին զՏէրդ իմ։ Ուստի և մեք ի թաքնութեան թողլով՝ ուր հարկն էր և ոյք՝ ի սրտէ բարեկամքն էին ձեզ. նոցա միայն ծանուցաք բայց մինչ լուաք թէ մեր Տօլվաթլու խանն զՆէրիֆն հանդերձ զօրօքն իւրօք և գալպալի խանիւն յղեալ է ի յԱխլցխայ՝ բռնութեամբ նստուցանել անդ՝ իսպառ ամենեքեան զօձիս թօթափելով հետս կացին. թէ՝ առն այնպիսւոյ որ ըստ ամենայնի ընդդէմ մնծազօր տէրութեան մաքառելով կամի բռնակալիլ իւրովի զի արդ լինիցի մեզ որք ի ներքոյ խնամոց հզօր տէրութեան պահպանեալ մնամք, երաշխի լինիմք վասն առն այնպիսւոյ և կամ թէ մինչև ցփարայ մի վատնիցեմք՝ այսպէս ասելով ամենեքեան հետս չգան. և սրբազան Պատրիարգն ևս անճարակ մնաց՝ զոր բնաւ երբէք չէ լինելոց զբան դորին և թէ լինիցի ևս որ անհնարին է՝ կարծեմ թէ և ստակի մի օգնութիւն առնոյ չլինիցի. ուստի խրնդրեմք զի ծանուսցես մեր խանին որ զայսպիսի անհնարին բանս մի ևս հրաւիրեսցէ զեզ՝ զի մի երկուքդ ևս որպէս մինչև ցայժմ, նոյնպէս և այսու զկնի բերան առեալ բամբասիցեն. զի հազիւ թէ սկսեալ է ազգն մխամտիլ՝ և թէ ոչ՝ ձեռնաքարշ լինիլն ի սրբոյ Աթոռոյդ կամ վասն այդպիսի խամ թէքվերիֆաց՝ [28]) զոր առնէ խանն. կարծեմ թէ յոյժ դիւրաւ լինի՝ ըստ որում ոչ են տեսեալ մինչև ցայսօր՝ բայց՝ ասաի ի կողմանէ փարալի միամիտ լինիցիք զոր մինչ մեր Մարաիրոսին զոր պարտ էր փութով վերադառնալ լայսր՝ ըզ վասն էրն ի հարկէ և իմացեալ էք. բայց ընդ երկար յամեցուցեցէն նորա յոյժ զարմանամ, զի քանի հատարիմ արքն զորս տէրդ իմ լաւագոյս գիտեմ՝ ահնադէտ լեալ սպասեն գալստեան նորին. և զուցէ իսպառ յուսահատեալ ևս իցեն, զի մչտապէս քաջալերելով զմիմեանս յորդորմամբ յարդոյամեծար պատրիարգին և տէր Սահվանոնս արիքէան քահանային, վասն իսպառ հատատութեան սրբազան ᵖᵖᵖիդ ջանս դնելով միշտ ատգնապին և պահեն ի նոյն, բայց զինչ օգուտ՝ որ տէրդ հեռի գոլով ի սոցանէ ոչ կարէք ըստ ժամանակին նպաստաւոր լինիլ սոցա. զի այն է օգուտն մեր՝ և յուսամք թէ Մարաիրոսն մինչև ցայսօր արարեալ իցէք՝ զի սոքա ևս տեսանելով միամտեսցին։ Եւ եթէ մինչև ցհասանել թղթոյս ոչ իցէ եւեալ՝ լինձ այնպէս երևի թէ իսպառ յուսահատեալ սոցա ի բաց հրաժարիլն, թէպէտ և մեք յամենայն ժամ քաջալերեմք օր մի յառաջ զՄարաիրոսն յուղևորելոյ վասն ի Ղարս և ի Բայազիտ եղեալ ընչից վասն որովհետև անհնազանդ և հակառակ երևի տէրութեանս վասնորոյ և սոքա անպատշաճ համարին ի վերայ այնպիսի հետեւոյն ֆերման հանել. զի մի անպէտս ելանիցէ զնրաման տէրութեան և զաչխատանս Բարեկամացն. ուստի սպասեն ցփոխել իշխողին. և Բայազիտինսնա թէ վասն ասանզին. և բայազիտինսնա թէ վասն ասանզին, զոր ասեն ցփոխել իշխողին և թէ վասն իւղոյն եթէ հանիցեն ֆերմանն և մուպուշիր մինչ ցյորս հազար զուռուշ յետ և յառաջ խարջ լինիլ երևի. և առուշ յետ և յառաջ խարջ լինիլ երևի. և սեն ևս թէ որովհետև այսքան խարջ և մասրաֆ լինի ասա և թշնամութիւն ևս անկանին ի մէջ ինքեան և իշխողի տեղոյն. վասնորոյ լաւ համարիմք զի բան մի քան զտեղոյս խարջեցնալն աւելի տալցէ և սիրով զաւանգսն իւր առցէ քան թէ գժտութեամբ և հակառակութեամբ վարիցի ընդ նմա. ուստի և սպասեմք կրկին գրութեանդ որպէս վերահին հրամայիցես այնպէս առնելոցեմք մնանանդ որ առաւել հարկաւորն է՝ զայն ծանուցից՝ զի յառաջ քան զայս՝ զոր ինչ հարկաւոր թուղթ որ ի վերայ տէրութեան առնսաց գրեալ և յղեալ էիր ասա՝ զայն ամենայն գրեալ և ի Պատրիարգի յատուկ արզիւն. մահաբերին և Պատրիարգի յատուկ արզիւն. նորոդ ի լատին լեզու թարգմանեալ՝ թէ ըզնոյն թուղթսն և թէ զթարգմանութիւնս նոցին ձեռամբ սոյն օրինակ գեսպանիս ժամանեալ է ուր հարկն է. զոր առնադպիրն մեծի կայսեր՝ բարեկամ գոլով գեսպանին թղթոյ ծանուցեալ էր հասանիլն նոցին ի ձեռս կայսերն և զայս ևս ծանուցեալ էր թէ՝ Թագաւորն իւր առցէ քան թէ՝ գժտութեամբ մարով գեսպանն յուլիսի ամսոյ իսկզբանն մտեալ է ի կայսերանիստ քաղաքն Պետրպուրգ. և այսու յուսամք. զի կամ միջնոր-

դուխեամբ Թամարովին և կամ ի ձեռն գրութեանց սուն դեսպանիս և կամ գէթ ընթեռնուով կայսերն զմեր մահսէրական թուղթեան մինչև ի սուն ամսոյ վերջն ձայն առեսեաց հնչեցուցանէ յականջս մեր զոր ակնադէտ լեալ սպասեմք։ Ապա եթէ այսքան միջնորդութիւնքն ոչինչ ազդիցեն նմա ի քաւութենէ չարահնար թշնամեացն, յանժամ հարկն պահանջէ զի մեր յառաջ դիմեալ ի կողմն հիւսիսոյ բերան առ բերան և ճակատ առ ճակատ զճշմարտութիւնն քարոզել, և այս ևս վաղվաղակի երթալն է հարկաւոր. զի մի այլ իմն ձախորդութիւն ինչ պատահիցի ալդի և կամ աստի. զորպէսն ուսուի պատահելոյն քաջ իսկ գիտես՝ իսկ դիմելն մեր յայն կողմն մի թէ՝ թարց նորոդ թղթոյ սրբազան ᵒᵒᵒ-ից և կամ թարց մեծ խարջի կարէ լինիլ որպէս և կարի իսկ քաջ տեղեակն է, ուրեմն եթէ պատչաջ տեսանիցէք դնալն մեր՝ օր մի յառաջ զթուղթեան և զձախսն տեղացոյն հոգալ և փութով մեզ հասուցանել զի և մեք ևս լեալ գնասցուք առաւել Զթուղթ Գալուստ վարդապետին ոչ ետու ինքեան, երկնչելով թէ գուցէ զբան Եէրուխինն գրեալ իցէ ի նմա՝ և նա որպէս առիթ խռովութեան համարելով ինքեան, և զձեզ որպէս վաստիչ գոլիցն սրբոյ աթոռոյն եւեալ զնոչակ հարկանիցէ զբոլոր քաղաքս՝ և նոր իմն խռովութիւն ինչ յարուցանիցէ ի մէջ բոլոր ազգին որ խնդրոյն է ըստ ամենայնի. վասնորոյ զինքն իբրև զմի ի զԱստուածոյն համարի և կամի զի պաշտիցեն զինքն որպէս զնոյն վասնորոյ և ոչ ումեք հնազանդի և խոնարհի և քնաւ եթէ մնալոյ ի կամս իւր չունի վերադառնալ ի սուրբ աթոռդ՝ և վասն առնելեացն զոր ունի առ մահսեսի Նիկողոսն, ոչ թէ՝ անուամբ սրբոյ աթոռոյն պահանջէ այլ միայն իւրն անուամբ՝ առ այս չունիմք ինչ ասել՝ որպէս և լինիցի ատենայն է բարւոք. բայց ինքն ոչ լսէ այլոց և ոչ գիտէ զդատաստանական բան ինչ. և առ այս՝ յամենայնում աւուր կաղ է ընդ միմեանս և կռիւ և կարծեմ թէ ոչ քնաւ վերջանայ զվէմ սոցա և քնաւ ևս չչահին ինչ. Նորոդ նուիրակն քաղաքիս յոյժ սիրով ընկալեալ են և այժմ է ի Սամաթիայ բայց յոյժ համրաչարժ և քնաւ ի յաւետն վասն նուիրակութեան չնչաւտակէ բան ինչ. և հաւիւ զնոյն եկեղեցին մինչև մէկ աման լրացուցանէ՝ Բարսեղ վարդապետին ևս եհան ի մօտէն և թէպէտ պատրիարգն ևս չատ բան խօսեցաւ բայց ոչ ինչ անսաց սմա։

Վասն չուխայի և ապալի զոր գրեալ էիր առնուլ և յղել՝ գրեա նուիրակային զի՝ մեք զչուխայն առցուք ձեռամբ նոցա և ինքեանք դրանն տայցեն զի մի ձեռն ի վերայ հասանիցի։ Վասն ցարութիւն աղային զայքան ինչ յայտ լիցի Տէրութեան քումմ, զի աստանօր գտանեցեալ բոլոր հասարակութիւն վանեցւոց՝ մինչ լսեն թէ՝ նա՝ հանդերձ եղբարբն և Տէվրիչ աղայիւն փախստեալ անկալ են առ Ալատին վասչին Կարնոյ՝ կրկին արտ գրեալ և մատուցեալ են մեծի արքային և ի վերայ երկուց եղբարցն ևս աքսորանաց ֆէրման հանեալ և տուեալ էին երկու չուխատարի զի գնացեալ վերադարձուսցեն զնոսա ի վան առ Սաաղ փաչայն թարց իմիք վճռատգործութեան, և մեք մինչ ելեալ ի Կարնոյ գայաք դէպ յայսր՝ ցակոբ աղայն և ցովսէփն ևս ընդ մեզ էին. բայց՝ մինչ պարտ էաք մտանել ի Պօլիս՝ հասեալ նոյն չուխատարիցն զարձուցին զցակոբ աղայն և ցովսէփն ևկն ընդ մեզ ի քաղաքս՝ և յորժամ լուան վանեցիքն զդալուստ նորա, իսկ ձայն տուեալ ժողովեցան առ պատրիարգն և գիտութեամբ քանի զբէխաւորաց եաուն զցովսէփն ի ծառայութիւն թիով՝ թէպէտ և ակամայ եղև այս՝ բայց ոչ կարաց զդէմ ունիլ։ Եւ նորոդ Պոզովեան ցովհաննէս, բայց ի հասարակութեան մանաւանդ թուղթ մի ևս ինքն գրեալ էր պատրիարգ հայր սուրբին թէ՝ եթէ ի մերս կողմանէ բան ինչ գրիցէ զեզ Սրբազանն ᵒᵒᵒ ըն. մի անսայցես նմա՝ և սա ևս զոր ինչ արժանն էր թէ ի խրատ և ի չանդիմանութիւն պատասխանեաց նոցա թղթով։ Եւ մեզ ևս ծանույց զի գրեսցուք Տէրութեանդ մեծի. որքան և կարելի իցէ ընդ վանեցւոցն խաղաղութեամբ և միջական ճանապարհաւ վարել մինչև ինքեանք զղջասցին։ Որ և լիցի տէրդ իմ, ողջ ի պարծանս Հայկազեանս սեռի իմ իսկ ԱՐՐԱՀԱՄԻՈՒ անարժան արեզակ ծառայի քո։

Այլ զբջութեամբ։

1803 սեպտեմբերի 17։
Պօլեան Աբրահամն գրէ ի Պօլսոյ առ

Դաւիթն թէ Շէրիֆ փաչայի կողմէն ոչ լինի բան հոգալ ընաւին, որոյ վասն զգեզ բամբասելոց են։ Մարտիրոսն որ պարտ էր չուտով վերադառնալ, և վասն էրն յայտնի է ձեզ, որովհետև յամեցաւ. թէպէտ միչտ յորդորեն զհաւատարիմսն մեր պատրիարգն և տէր Ստեփաննոսն, այլ զինչ օգուտ, հարկ է չուտով օգնել սոցա առաքելով զՄարտիրոսն և թէ զգրեանսն թարգմանեալ լատինէէն յղեաց դեսպանն ռուսաց ի դուռն կայսեր. և թէ մինչև ցվերջ ամսոյ բարի լուր չտասցուք անտի, հարկ է մեզ գնալ և ճակատ առ ճակատ քարոզել զճշմարտութիւնն և առ այն հարկ է մեծ խարջ ու նորոգ թուղթ ձեր յղել առ մեզ։ Եւ ի սմա փոքրիկ տոմսակաւ ևս գրէ՝ թէ ի քաղաքս Պօլիս փոքր ինչ նչոյլ ապագալ խռովութեան երևի ի պատճառս Գալուստ եպիսկոպոսին և այլ ինչ։

(Ծանիցէք Տէրութիւնդ և զայս՝ զի գերյարգոյ Պատրիարգն թէպէտ կամեցաւ այն չորից բանադրելոցն Մչու կրկին բանադրել՝ բայց Պաքչևանն և Փափազեանն գոլով Աբրանցուն բարեկամք ոչ կամին զի մի ինչ հանդիպեսցի նոցա. և մանաւանդ առաքինաբարոյ Մարտիրոս ամիրայն խրնդրեաց ի մէնջ գրել Տէրութեանդ զի յորժամ գայցեն նոքա ի սուրբ Աթոռդ՝ սիրով ընկալեալ ներեսցես յանցանացն ա՛ցելոց՝ ըստ որում մեր գնացեալ առ Պաքչևանն և ծանուցեալ նմա զԱբրանցուն ընդ քանիս լինելն նուազաք նմա զԱբրանցուն ընդ քանիս լինելն որ և նա ևս գրեաց առ նա զի փութով եւ կեսցէ ի համբոյր սուրբ գարշապարիդդ և սիրով ընդունելոյ գնա՝ լինի սոցա մեծ մխիթարութիւն։)

ՃԼԵ. *Նա ի նոյնոյ Գէորգ Աղայեվովէ առ ապօրինաւորն Դաւիթ*

Հայրապետական բարձրութեան Քրիստոսասիրի մեծի գահի։

Իմ ողորմածագունեղ Տէր։

Ջամենայն հարկաւորն ընդ Մարտիրոս սպասաւորին ձեր յայտնեալ եմ թղթով զկնի այնորիկ Սբրահամ Սիւնեաց Աբգ եպիսկոպոսն ակն, և ձեռամբ նորին ևս ընկալալ թուղթ. առաջնութեամբ սրբանեալ անձինդ ուրախ եմ. վասն Շէրիֆ փաչային գրութեանդ տեղեկացաք. առ այն ինքն Աբրահամ վարդապետն գրեաց ձեզ. անտի կարէք գիտել զորպէսն, որքան կարելի է ջանալն ոչ պակասիմք ի վտանգէ ազատ պահելն զսրբազնութիւն ձեր և զաթոռդ. քանզի յաւենայն ժամանակի արժան է զգուշանալ և ոչ խառնել ի սոյնպիսի գործս. որպէս երևի տեսանեմ զի յակամայ ձեռնամուխ լինիք ի գործն Շէրիֆ փաչային. և այն վասն տեղւոյդ իշխ զինն, ոչ ապաքէն և առաւել զգուշանալի էր ի ժողովրդենէն վանայ քաղաքի. զի փոյթ էր ձեզ գրել թուղթ յանդիմանութեան յայսպիսի ժամանակի առ Պօղով Ցօհաննէս աղային, և առ յայլսն, որ զայն պատճառ առնեալ խռովութիւնս են յարուցեալ ի վերայ նուիրակին և արգելեալ են զգործն. նոյնպէս և աստ ի գալն Ցովսէ քարվանպաշուն, մինչ լինքն պարծենայր թէ սրբազան վեհս թուղթ գրեաց աստ առ պատրիարգն վասն իմ և վասն հին փաչային, և ցարութիւն աղային, և մինչ տեսին թէ ընդ Աբրահամ վարդապետն մտին ևկն աստ ստոյգ կարծեցին զաստութիւն սոցա. և ժողովեցան անթիւ բազմութիւնք ի վերայ պատրիարգին կարի խռովութեամբ, թէ ընդէր է որ սրբազան կաթողիկոսն աչքթէ ընդէր է որ սրբազան կաթողիկոսն աչքթէ ընդէր է որ սրբազան կաթողիկոսն աչքթ

չգիտեմ զի է որ մինչ օրս չերևեցաւ. բազում նախատինս և յանդիմանութիւնս լսեմ ի պարտատուացն, և յուսադրելով զնոսա լը քեալ եղէ. ակն ունիմ որ ի միջոցի այսմիկ չտեսից եկեալ, պարտաւորեալ զՊատր պէչն առաքելոց եմ, այլ համբերութեան ձար չըմնաց. բայց աղաչեմ զսրբազնութիւնն ձեր՝ խնայել զաչխատանս իմ. և մի վհատանայ միաբարութեան ի նախատինս մատնել, քանզի ի միջի բազմաթոյս քաղաքիս մինչ մնացից ստեալ առաջի պահանջողացն, այն գլխովին լինելոց է ինձ կործանումն և անուանաբեկութիւն. վասն որոյ խնդրեմ որ առանց յապաղեցուցման օր մի յառաջ ազատեսցես զիս ի տագնապաց աստի։— Մինչ օրս ի հիւսիսոյ պատասխան չեղև զօրաւոր գրութեանցն ձեր կամ մեր. եթէ մինչև ամսոյս վերջն ողորմութեան հանդիպելն յամեսցի. պարտիք գիտել որ գործն ծանրանալ ունի. և վանակ գայ. վասն որոյ հարկ է հոգալ վասն ալօր և առաքել զմին բոզոքօղ ի դիմաց ձերոց առաջի կայսերն. և առ այս հարկ է զամենայն մանսէրս և չնորհատորական թուղթսըն, որ ունիք ակեալ առ ձեզ, առաքել հանդերձ արզուհալով միով միայն առ կայսըն ի ձէնջ և ի միաբանութենէն, ես ի նոյն ճանապարհորդութեանն, և ի գործ դնելոյ զինդիրս հարկաւոր գրամս վասն ծախուցն լիովին առաքել ելի մէջ արզուհալին լիշատակել թէ զայն անուն եպիսկոպոսն առաքեցաք որ եկեալ և յանդիման եղեալ առաջի կայսերութեան ձեր պատասխանեսցէ ամբաստանողացն զմէնջ. ընդ նմին և զդանգատանս յայտնեսցէ, և պարտ է ձեզ զայնպիսի ոմն ընտրել և առաքել որ ղղջումն չդադարի և առ այս խորհուրդն իմ այս լինի ձեզ. որպէս և ամենայն բարեկամք զայս ասացեալ, մանաւանդ օգնական մեր որպէս ըստ որում ի դրան կայսերն չկայ ձեզ ոք բարեկամ յազգէ մեր. ոմն երևելի որ իցէ տեղեակ օրինաց. ծանօթ իշխանաց. և գիտօղ լեզուի որ կարողանայ ըստ օրինի առաջնորդել զնացողի անդ՝ և խօսել զինչ հարկն իցէ և այս վերջն է, այս անգամն եթէ ծեքեսցի գործն, ոչ ևս կարեմք ուղղել. վասն որոյ հարկ է կամ զԲրիգոր արք եպիսկոպոսն միանգամ զրով ցուցանել ձեզ վաքիլ և բերան կարգեալ առաջի կայսերն, և կամ ընդ նոյն Աբրահամ վարդապետին և զԲրիգորն լծակցել և զերկուսն ցուցանել. որ բանն յաջողութիւն գոցէ. Եւ օգնականն մեր ասէ, եթէ Բրիգորն չգտանիցի ի նոյն գործ, ես երկնչիմ օգնական կալն և զրելն ինչ վասն ձեր, վասնզի գիտեմ ասէ ես գործածութիւն օրինաց մեծի զառանն այն, վասն որոյ ոչ կարել համարձակ վատահանալ և տպէտ միջնորդին կողմն կալ խօսիլ և կամ գրել ինչ. վասն որոյ և ես համեմատ նմին ասեմ. եթէ յաղթել կամիս, օր մի առաջ ամենայն հարկաւոր պատրաստութեամբ կամ զԲրիգոր արք եպիսկոպոսն միանակ, և կամ զԲրիգորն ընդ Աբրահամին առաքելն փութացարուք առ կայսրն, զի մինչդեռ վտանգ ինչ չէ հասեալ ձեզ ի Թիֆլիզու, անդ առաջի կայսերն զանգատն ձեր մատուսցի. և խաղաղութիւն գոցուք. Իսկ եթէ ներհակն առնիցէք գուցէ ոչ հաւատալով խորհրդոյն իմ, զայն զուք գիտէք որպէս կամիք արարէք, բայց ի նոյն գործ՝ կալ զիս հրաժարեալ որպէս և օգնականն ևս զայս ասէ։ Նաև օգնականն ասէ, Թիֆլիզցիքն և ամենայն Եփրեմանքն այնպէս են ծանուցեալ Տէրութեան հիւսիսոյ թէ՝ Դանիէլն հաւատարիմ է նոցա և Դաւիթ սրբազնն ներհակ։ վասն որոյ արժան է առ այս՝ զի եթէ սրբազան կաթուղիկոսն կամիցի զինքն հաւատարիմ ցուցանել կայսերն, հարկ է հնար գործածել որպէս սրբազան կաթուղիկոսն ասաց առ մեծաւորն իմ ողջունագիր գրեսցէ, և նոյն Թզթոջն որպէս թէ ինքն մեծ հաւատարիմ է կայսերութեանն յայտնեսցէ իմ մեծաւորին ինչ էնն ղորպիսութենէ և զկացութենէ Աթրպատականի իշխողացն, և կամ զչահէն նոցա. և կամ զայլ սահմանակցաց և զկացութենէն և զխորհըրդոցն. որպէս թէ այսպէս խորհին կամ ի սոյն միտս կան և կամ այս ինչ ժամանակս այսպէս խօսեցան. և այլն, այսպիսի գրութիւն մինչ առաքեսցէ առ մեծաւորն իմ յայնժամ մեծաւորն իմ նոյն գրութիւնն յայտնի կասնէ առանձին կայսերն, և զնոյն պատճառ առեալ կարօղ կլինի իմ մեծաւորն վասն կաթուղիկոսութեանն գովասանութեամբ լայնել զբանն և զգրութիւնն, և սէրութիւնն ևս տեսանելով զոյն, միամտիլ ունին զԱրքութենէն, և իսկոյն հաստատելոց են զկաթուղիկոսութիւնն. Արդ զայս սակաւ գրուածս ձեզ յայտնելն արժան համարեցի, եթէ այսպիսի ինչ

թուղթ անվոտանգ կարողասցիս հասուցանել աստ առ մեծաւորն իմ, հաւատամ որ բարի լինիս. Գանդի այսպէս հնարիւք լինի միայն կարելի հաւատարմացուցանելն կայսերութեանն, երևի որ նորա կարծիս են անկեալ վասն ձեր, և վասն այն այսքան զանց առնեն, և ոչ մատուցանեն ունկն ամենայն զօրաւոր գրութեանցն մեր, եթէ ոչ, ընդ Ըր պարտ էր այսքան դերհակին՝ մինէ Դանիէլն հօրեղբայր է նոցա։

Ի Բրիգոր արք եպիսկոպոսէն Թուղթ ևկն ահա մատուցանեմ ձեզ. կարող էք և անտի գիտել զորպիսութիւն կողմանցն, և այլն։

Յամի տեառն 1803։ Սեպտեմբերի 18։ Ի Կոստանդնուպօլիս. կարի չատով գրեցաւ նեղութեան չնորհել խնդրեմ։

Ներքոյ գրեալն ևս առանձին ծանուցումն ի մէջ այն գրոյս եղեալ առ նոյն ապօրինաւորն Դաւիթ, պատասխանի Թղթոյն։

Սրբազան տէր իմ.

Առանձին և զայս ծաներութ, մեք տապնապիմք զկնս իրացն գտանելոյ առ հաճոյանալ հիւսիսականացն, և այսքան գրութիւնք ձեր և ազգին ոչինչ ազդէ և մինչև ցայժմ անգործ մնալն ամենայն գրութեանցդ և աշխատանացն մեր, այսօր լուաք թէ գինչ է պատճառն, ոմն մեծ օգնական մեր և բարեկամ տեղեկացեալ է տեառնէ իւրմէ թէ հիւսիսականն տէրութեանն այնպէս է չայտնի եղեալ որպէս թէ Դանիէլն հաւատարիմ և սրբազնութիւն ձեր անհաւատարիմ, և մինչ սրբազան կաթուղիկոսն ազգին գլուխ ճանաչի, նա որ հաւատարիմ տեսանի տէրութեանն մեր նմա առաւել պարտիմք արժան համարել իշխանութիւնն և մինչ Դանիէլն հաւատարիմ է հաչակել և սրբազնութիւն ձեր անհաւատարիմ, վասն այն զոնէն ոչ մատուցանեն այսքան գրութեանց ազգին և կամ ձեր. ասացեալ է նաև մեծ տէրն թէ՝ եթէ սրբազանն կամի զբանս թշնամւոյն ոչինչ առնել, և զիւր հաւատարմութիւնն չայտնել հիւսիսական տեառն, առ ինձ ողջունագիր գրեսցէ որպէս չառաջին նուազին մինանգամ գրեալ էր. և ի նոյն Թզթոջն չատուկ առանձին փութալով գրեսցէ և տեղւոյ զորպիսն և Ադրպատական իշխանացն և զկոնչրդոց նոցին ընդ նմին զիաղաւորէ նոցին և զկացութենէ նոցին զինչ խօսին կամ խորհին վասն մեր, թէ զինչ խօսին կամ խորհին վասն հիւսիսականացն, և կամ մերձ եղեալ սահմանակցացն, և կամ մերձ եղեալ սահմանակցացն զինչ գլուխք զինչ մտացն խօսին զալսպիսի ինչ նախիւքն զինչ մտացն խօսին զալսպիսի ինչ որքան և կարէ գիտել գրեսցէ առ ինձ. որպէս թէ ինքն քրիստոնէից քանայապետ գոլով, ցանկալ և չանալ քրիստոնեայ տէր և թագաւոր ունել իւրն, և ազգին իւր. վասն որոյ և զայս անյագն տեղւոյն չայտնէ ինձ. զի զայն գիտացեալ իմ չայտնելոյ Տեառն իմ. որ թուղթ մինչ ժամանեսցէ ինձ, չայնժամ ևս ունիմ իրաւամբ պատճառ ծանուցանել Տեառն իմ, և համարձակ գրել վասն սրբազանին գովասանութիւնս, և արժանացուցանել զայնպիսի հաւատարիմ այրն լինիլ գլուխ ազգի մեծի, և Տէրն իմ ևս տեսանելով զայսպիսի գրութիւն հաւանել վերն ի քահանայապետի գրութիւն հաւանել վերն ի քահանայապետի ազգին հայոց, խոկոյն ասելոց է թէ՝ զի ևս պիտոյ է մեզ երկբայիլ զնմանէ և զԴանիէլն որոնել. ահա ինքնին զհաւատարմութիւն իւր ցուցանէ, ահա զայսքանս զիմաստեալ եմ, որպէս գրեցեալ է ձեզ ընտիր բարեկամն, այնպէս և ես այս սակաւուքս չայտնեմ ձեզ որ եթէ հաճելիք, գրեցէք առ Թուղթ չնորհակալութեան վասն զանազան Թուղթս ընդ նմին և զայնպիսի ինչ գրութիւնս գրել ընդ նմին և զայնպիսի ինչ գրութիւնս գրել առ նա. որպէս ծանուցումն առնէք զկացութենէ կողմանցն իշխողացն, և զկոնչրդոցն և փափագիք տարածելոյ իշխանութեան սուրբ գին ի Հայաստան և ի վերայ սուրբ Աթոռոյն . . . .

ՃԼԳ. *Թուղթ Դանիէլ կաթուղիկոսի առ Բրիգոր, Բարսեղ, Յոհաննէս արքեպիսկոպոսունս եւ այլն։*

Յիսուսի Քրիստոսի ծառայ տէր Դանիէլ արքեպիսկոպոսապետ սրբոյ Էջմիածնի և էլ արքեպիսկոպոսապետ սրբոյ Լմ և կամ ամենայն հայոց որ կարապետեալս եմ և կամ լուսաւիչ Քրիստոսի ազգին կարօտիս սիրոյ մատուցանեմ սիրելի եղբարցդ իմոց պանդիտացելոց տեառնդ Բրիգոր տեառնդ Բար-

սեղ և տեառնդ Յօհաննէս արքեպիսկոպոսաց և Յօհաննէս եպիսկոպոսիդ երկակի և որք քեզ են եպիսկոպոսունք և տեառնդ Աբրահամ և Ներսէս Աստուածխմաստ վարդապետացդ և որք ընդ ձեզ են վարդապետք հոգեկիր եղբարք համային պաշտօնէից սրբոյ եկեղեցւոյ սարկաւագաց և գիտակաւորաց (*) և բոլոր գիւղական հաւատացեալ քրիստոնէից և գերագովելի Իւղբաչի աղային որոց ամենից լիցի ի ուէր խնդալ յարաղարհ բնիկ բութեամբ և ցնծալից կենօք ամէն։ Ի սեպ տեմբերի 19 դաղարեցայ ի Թավրէզ ի տան մահտեսի Յօհաննէսին հրամանաւ բարեբ սրոյ Ամմատ խանին որ բնական խնամածուն է սրբոյ Աթոռոյն և սիրտար կաթողիկոսացն հանգուցելոյ։

1 Մինչ դուք գնացիք ի Ճացորդացն միաբանից և զմեզ Դաւիթն առեալ եբեր ի սուրբ աթոռն վասն գալստեան հեզաչուք և քաղցրաբարոյ չահին որ և եկն և զմեզ առեալ տարաւ ընդ յառաջ որ և ամենայն զօրք խնդրեալ հարցանէին թէ ո՞րն է Շիխ-ատաի խալիֆայն։

2 Ի չաբաթ երեկոյին չահն ի չորքին ընդ ասպիճանօք սրբոյ եկեղեցւոյն եկեալ կանգնեցաւ յատիճան սրբոյն Ստեփաննոսի հիւսիսահայեաց արտաքին կողմանցն և զիս կո չեալ ասաց թէ դու ինչ ասացիր Իրանու չահն թողիր և ըստուէն ֆէրման առիր. ասացի թէ չեմ համարձակ ընդ քեզ խօսելոյ ի քէխեոդայից հրամայեա գալ և իմանալ որ ինչ իմ անցքս են և թէ ես Սուտպոլ խալիֆայ էի թողի և եկի զի այս կռիւքըս մի լիցին, 11 ամեայ այս աթոռոյս ծառայեալ եմ և Երևանցի եմ ինչ կասեմ որ Երևանու չահն չեմ ուզեր. ասաց թէ քեզ պիտիր սպանէլ Դաւիթն իրիջալ արար բաշխանցի որպէս և ի մօրէն խրատեալն առ Յօհաննէս. չատ և չատ սիրեցի զայն չահ որ Ղազարապատէն ի մահանէն հրաւիրեաց ի ներսն. նա ինքն ոտքն եդեալ յատիճան պրանն փութով գարձոյց զերես իսկզբին և գնացեալ նշանացի խոնարհեցոյց իբրու զգլուխն նկեղեցոյն հաստատել յաթոռն Յօսեփալ Բ օր Բ անգամ չրջեցաւ և նկեղեցեաւն և այլն։

3 Ի սեպտեմբերի 12 մինչ ի ձի նստիլ և ելանել ունէին Միրզայ Ըռզայ Ղալի վէ-

23 սեպ՝՝ չահն գնաց և մեք ապատեցաք ի Գօրգինէն և տարաւ իմ քէրքըս քէչէքն զրքերս և մանր մունր բանք. և Ամմատ խանն խոստացաւ որ կապելոց գինջիրն արձակէ զի գիշած է և այր բարեբարոյ։

25 Վարագայ սուրբ խաչի կիւրակէս հասեալ իմ չկիզեցոյն գնացի ի տես կապելոյն և Մկրիչ Ապովի որդին Ռուստամ բէկն ցրն և Մկրիչ Ապովի որդին Ռուստամ բէկն հանեալ ի գանջիրէն հրամանաւ Ամմատ խանին մահտեսի Յօհաննէս ազային առեալ եբեր ի տունն իւր առ մեզ պտուղ պարզևեալ մեզ ի կենարար չարչարանացդ չնաշն փոխանակ զհանդէձ լուացեալ Աստուծով թէ այլ ոչ ես է մահանելոց ի գինջիր և կամ ի կապանս որ և ողջ լերուք ի չնորհս Քրիստոսի զօրացեալք Ամէն։
սեպտ. 25 (*) 1803

ՃԼԲ. *Թուղթ ոմանց նալ-ակոլուտաց և վիճաբանից առ Դանիէլ կաթուղիկոսն։*

Տեառն Տեառն Դանիէլի Սրբազան կաթողիկոսի և համահաւատ թեամբ Սուրբ Սինոդոսի մերոյ և ազգին հայոց ընտրեալ կաթուղիկոսի, մաքուր ներքինաց համբոյր ձօնելոյ ծառայաբար։

Ցառաջմէ ինչ ինչ ծանուցեալ է Սրբութեան ձերում, այժմ ևս համառօտակի լատնիմ զորպիսութիւն ինչ ինչ որք գործեցան աստանօր. զի ի գալ մեծաւորին ի յաղաչինեալ տեղին ի Երևան լնդ խանին խորհրդակցել քանիցս առանձնաբար հատարմացոյց ի կողմն իւր։ Եւ ապա խնդրեաց բազում գիրս. առ Թագաւորին և առ անդանօր գտանեցեալ մեծամեծան այս է երիվարն առավելագոյն և ըստ այմ առ վարչալան ասելովքն և թէ Կարնոյ և թէ Վարագ և այլոց. որ և զրեցուցեալ ի ձեռն միոյ տաճկի հանի Խամալէլ անուն ընդ վրացի Սահեան վարդապետին յղեաց զկպ ի Ախլցխայ լի ընդ առաջն մասլահաթ արարեալ և ընդ այդր եկեալ դիմացեն Թաթարաց ի Պօլիսն. և ի վարդապետացն ևս առեալ ուրոյն գիր առ Յովհաննէս պարոնէն և այլն. իսկ Բարսեղ վարդապետն որ առ Սրբութիւն ձեր պատճառաւ թեամբ արդելաց որ չառաջն խոստացեալ էր յղել. և մինչ ի Երևան էր իմիրեամ հայր սուրբէն գրկանք եկին և ի ասպեցմէ Կարապետ վարդապետին որ ի Թիֆլիզ արգելել է. զդացեալ սորա սաստիկ սպառամբ խնդիր եւ. այլ բարեպաշտ ոչ կարացեալ ծածկել զքոյ միտն թագուցեալ էին որ և ի վերայ Գ եպիսկոպոսաց զայն մատուցին գիտութեամբ եպիսկոպոսաց թերևս չիջուցեն տարն. այլ նա՝ զառաջիկս ընթացուցեալ զկնի թղթակերացն ի չնկիջալ գիւղէն լեռս դարձուցեալ որոնեալ եպիսկ ի նոսա գիր Փիլիպեանի Աղային որ առ Չէքուխինդ և գիր մի իւզպաչու վնասալ պարոն Յակոբէն. որք կողոպտեալ երաց և այլ ոչ ետ լեռս. և զեպիսկոպոսաց գիրսն ընթերցեալ ըստ կամաց իւրոց ետ պատասխան գրել և այնպէս ետ ուղևորել որպէս թէ ինքն չէ տեսեալ և յոժարակամ մտօք ծանրացեալ են զկամս իւրեանց և ի վերայ ռուստաց կայսերն և ենարբանց և ի վերայ Սահեան վարդապետին և ի վերայ Ռուստաց կայսերն և ենարբանց և կնօրինին և այլոց ևս խանին ետ գիր գրել և մի մահաբերով ընդ յայդր եկեալ ընդհանրական մահաբերին յղելոց է ի Թիֆլիզ. առ վարդապետան. զի թերևս կարացեն չնալ ի թագաւորին երկիրն և զբանն իւր հաստատել։ Արդ ընդ այսմ բանացեալ զամենեսին տել։ Արդ ընդ այսմ բանացեալ զամենեսին նուաճել կամի, զի յոմանս բանադրանօք և զոմանս բռնութեամբ և զոմանս տաճկաց ձեռամբ և զայլս սուտ երդմամբ և խոստմամբ ընչից և յոմանց զանազան յորդորմամբ բանագնութեամբ. որք ամենեքեան իբրև ի հնոցի այրեալ խորովին և զայցելութիւն ի Տեառնէ խնդրեն. Արդ այսր որ է փետրվարի ԺԲ ահա տաճկին և Սահեան վարդապետն եկեալ ճանապարհ գիմեցին ի յԱխլցքէ. լալ առ Չաճի Բաբայն և գրեալ է առ նա. զի թէ անվնաս լիցի դոցին գալոտան առ ձեզ այն է որ զան և թող հնար գոցեն. Գրեալ է ևս թէ թաթարն որ ի Ղարս մերկացոյցի հնարեսցես գոնէ զթուղթան առ ձեռն քերել. զի Բ թէմէսեակ դոյ մէջն. մինն մտօք թէ Աձ զուռչէն մինչև ցձ քեսայն իմ վերայ կառնուի և գալով է ինձ. զի խաբեցել հնարեսջիք որ Յօհաննէսն ի պատժանդակ լիցին։

Եւ առ ինքն գրէ թէ ես քեզ ինձ վէ-

ասելով դին ժամ վրկն ի ՝նդպրեան
ժերդ հայեցուածոյ իսկեան իանիս ասելով
ոնդ ինչ հոյ ինչ ջուսու ժնուս վր պաշ.

Ցուսուկիս պահանջելոյ
ու ինչին հիսկ ի պյսոյն հկնանը ա սա ցն
ուսյ պատ պիչ ի սյսոյն հկնանը ա սա ցն
ոնչ ի հկն ի հկպատնպիչ ոգ ասնգ ի ա
ոն ի հկնա սա ի ժամա ինչիսկիսկ հայց
ցն ինչ ի հկնա

ԱԼԵ. Ո՞ՈՐ ԸՆԿԱՐ ՄԱՐ ԵՎԱՆԳԵԼԱՍՏՈՒՆ

ալ ան իշխանս

Ցավալի փաստ է, որ մեր ընկերական կյանքի մեջ ամենից քիչ են ուսումնասիրված այն երևույթները, որոնք ամենից շատ են ազդում մեր կենցաղի վրա։ Ամենից քիչ ենք ծանոթ մեր ընկերական կյանքի այն կողմերին, որոնք ամենից շատ են ներգործում մեր ամենօրյա կյանք

ղեկավարութեան ներքոյ։ Ի ժամանակի ի վերայ Ներսէս Լամբրոնացի եւ Ներսէս Շնորհալի ի Կիլիկիա եւ Յովհաննէս Մանդակունի ի Վասպուրական ջանացին զանազան կերպիւ զարթուցանել զհայրենասիրական զգացմունս ազգին։ Ներսէս Լամբրոնացի ի Տարսոն քաղաքի ի ժողովս եպիսկոպոսաց եւ վարդապետաց ազգին հրամայեաց, որ ամենայն եկեղեցիք հայոց ի մի միաբանեալ կարգեսցեն զկարգս պաշտաման եւ զսաղմոսերգութեան իւրեանց ըստ կարգաց եկեղեցւոյ Երուսաղէմի, որ էր մայր եւ գլուխ ամենայն եկեղեցեաց։ Ներսէս Շնորհալի ի Հռոմկլա քաղաքի ի ժողովս եպիսկոպոսաց եւ վարդապետաց ազգին հրամայեաց, որ ամենայն եկեղեցիք հայոց ի մի միաբանեալ կարգեսցեն զկարգս պաշտաման եւ զսաղմոսերգութեան իւրեանց ըստ կարգաց եկեղեցւոյ Երուսաղէմի, որ էր մայր եւ գլուխ ամենայն եկեղեցեաց։ Յովհաննէս Մանդակունի ի Վասպուրական ջանացին զանազան կերպիւ զարթուցանել զհայրենասիրական զգացմունս ազգին։

Ներսէս Լամբրոնացի ի Տարսոն քաղաքի ի ժողովս եպիսկոպոսաց եւ վարդապետաց ազգին հրամայեաց, որ ամենայն եկեղեցիք հայոց ի մի միաբանեալ կարգեսցեն զկարգս պաշտաման եւ զսաղմոսերգութեան իւրեանց ըստ կարգաց եկեղեցւոյ Երուսաղէմի, որ էր մայր եւ գլուխ ամենայն եկեղեցեաց։ Ներսէս Շնորհալի ի Հռոմկլա քաղաքի ի ժողովս եպիսկոպոսաց եւ վարդապետաց ազգին հրամայեաց, որ ամենայն եկեղեցիք հայոց ի մի միաբանեալ կարգեսցեն զկարգս պաշտաման եւ զսաղմոսերգութեան իւրեանց ըստ կարգաց եկեղեցւոյ Երուսաղէմի, որ էր մայր եւ գլուխ ամենայն եկեղեցեաց։ Յովհաննէս Մանդակունի ի Վասպուրական ջանացին զանազան կերպիւ զարթուցանել զհայրենասիրական զգացմունս ազգին։

ղեկավարութեան ներքոյ։ Ի ժամանակի ի վերայ Ներսէս Լամբրոնացի եւ Ներսէս Շնորհալի ի Կիլիկիա եւ Յովհաննէս Մանդակունի ի Վասպուրական ջանացին զանազան կերպիւ զարթուցանել զհայրենասիրական զգացմունս ազգին։ Ներսէս Լամբրոնացի ի Տարսոն քաղաքի ի ժողովս եպիսկոպոսաց եւ վարդապետաց ազգին հրամայեաց, որ ամենայն եկեղեցիք հայոց ի մի միաբանեալ կարգեսցեն զկարգս պաշտաման եւ զսաղմոսերգութեան իւրեանց ըստ կարգաց եկեղեցւոյ Երուսաղէմի, որ էր մայր եւ գլուխ ամենայն եկեղեցեաց։ Ներսէս Շնորհալի ի Հռոմկլա քաղաքի ի ժողովս եպիսկոպոսաց եւ վարդապետաց ազգին հրամայեաց, որ ամենայն եկեղեցիք հայոց ի մի միաբանեալ կարգեսցեն զկարգս պաշտաման եւ զսաղմոսերգութեան իւրեանց ըստ կարգաց եկեղեցւոյ Երուսաղէմի, որ էր մայր եւ գլուխ ամենայն եկեղեցեաց։ Յովհաննէս Մանդակունի ի Վասպուրական ջանացին զանազան կերպիւ զարթուցանել զհայրենասիրական զգացմունս ազգին։

Նրա ասած ասլանները ոտք էին կոչում Ալաշկերտի դաշտավայրի ամենաբարձր լեռնագագաթները, որոնց ստորոտներում էին գտնվում Ալաշկերտի վանքը, Ալաշկերտի գյուղերը, Ալաշկերտի ամառանոցները։ Ասլանները ձյունապատ էին ամբողջ տարին, ամռանը ձյունը հալչում էր միայն նրանց ստորոտներում, իսկ գագաթները միշտ սպիտակ էին։ Ասլանների ստորոտներում էին նաև Ալաշկերտի ամենամեծ գյուղերը։ Ասլանների ստորոտներում էին նաև Ալաշկերտի ամենամեծ գյուղերը։

Ես հիշում եմ, որ մի անգամ, երբ ես դեռ շատ փոքր էի, հայրս ինձ տարավ Ալաշկերտի ամենամեծ գյուղը՝ Ալաշկերտ։ Ալաշկերտը գտնվում էր Ալաշկերտի ամենամեծ ասլանի՝ Ալաշկերտ լեռան ստորոտում։ Ալաշկերտ լեռան գագաթը միշտ ձյունապատ էր, իսկ ստորոտում՝ Ալաշկերտ գյուղում, միշտ կանաչ էր։ Ալաշկերտ գյուղում շատ ջրհորներ կային, որոնցից ամենամեծը գտնվում էր գյուղի կենտրոնում։ Ալաշկերտ գյուղում շատ ջրհորներ կային, որոնցից ամենամեծը գտնվում էր գյուղի կենտրոնում։

Ալաշկերտ գյուղում ապրում էին հիմնականում հայեր, որոնք զբաղվում էին հողագործությամբ, անասնապահությամբ և այգեգործությամբ։ Ալաշկերտ գյուղում շատ այգիներ կային, որոնցում աճում էին խնձորենիներ, տանձենիներ, սալորենիներ, ծիրանենիներ և այլ պտղատու ծառեր։ Ալաշկերտ գյուղում շատ այգիներ կային, որոնցում աճում էին խնձորենիներ, տանձենիներ, սալորենիներ, ծիրանենիներ և այլ պտղատու ծառեր։

Ալաշկերտ գյուղում ապրում էին հիմնականում հայեր, որոնք զբաղվում էին հողագործությամբ, անասնապահությամբ և այգեգործությամբ։ Ալաշկերտ գյուղում շատ այգիներ կային, որոնցում աճում էին խնձորենիներ, տանձենիներ, սալորենիներ, ծիրանենիներ և այլ պտղատու ծառեր։ Ալաշկերտ գյուղում շատ այգիներ կային, որոնցում աճում էին խնձորենիներ, տանձենիներ, սալորենիներ, ծիրանենիներ և այլ պտղատու ծառեր։

Ալաշկերտ գյուղում ապրում էին հիմնականում հայեր, որոնք զբաղվում էին հողագործությամբ, անասնապահությամբ և այգեգործությամբ։ Ալաշկերտ գյուղում շատ այգիներ կային, որոնցում աճում էին խնձորենիներ, տանձենիներ, սալորենիներ, ծիրանենիներ և այլ պտղատու ծառեր։ Ալաշկերտ գյուղում շատ այգիներ կային, որոնցում աճում էին խնձորենիներ, տանձենիներ, սալորենիներ, ծիրանենիներ և այլ պտղատու ծառեր։

ներ ու ազգեր, որոնք ոչ միայն ապրում էին ուրիշների հետ, այլև ապրում էին նրանց հետ, ինչպես ասում են, ձեռք ձեռքի տված, ինչպես եղբայրներ։ Ահա այդ ազգերից մեկը հայ ազգն է։ Հայ ազգը ապրում էր հարևան ազգերի հետ, ինչպես եղբայրներ

զել և պատուել, ըստ որում և ինքն է քնութեամբ հեղհեղոգի, քաղցրագէմ, և ազգասէր և վասն օգտի ազգին չունի խնայել զամենայն ջանացողութիւն իւր, վասն որոյ ունիմ ասել թէ այրն այն ոչ է մեռեալ այլ ննջէ, իսկ զոր ինչ ես առնեմ ցիմս քաժին վասն սրբոյ աթոռոյն մի ինչ կարծեսջիք ձվ բարեպաշտօն ունկնդիրք, որպես թէ ջատագովութիւն ինչ իցէ ի կողմանէ Դանիէլին. քաւ լիցի. այլ թէ վասն օրինաց, և վասն անբիծ հաւատոյն, որ ի ձեռն այսպիսի չարաճճիկ անձանց խափանի և եղծանի և մաքուր քահանայապետութեանն ասպիճան ինպաւ ի ներքոյ ոտից անկանի, եթէ միանգամայն սոյն անքուժելի վէրս ոչ բժշկեսցի, այնուհետև ով կալէ տեսանել գնոյն աստուածբնչեան աթոռն ի բարեկարգութեան և ի պայծառութեան. քանզի ամենայն ոք թէ և լեռնագոյն իցէ ամենից ապաւինելով յարծաթի իւրմ վստահօրէն լառաջ մատչի ոչ հալելով ի կամս միաբանից և ազգին այլ ի ձեռն կաշառատուութեան մատչի առ այն սոսկալի կոչումն. արդեօք այնպիսի եղանակաւ օծումն իրաւ օծումն ունիք համարիլ, կամ թէ նոյն հոգին սուրբ որ ունի հանգչիլ ի հեզս և ի խոնարհս, և որք զողան բանից նորա, ունիցի հանգչիլ յայնպիսիս, որք փառամոլութեամբ և բռնաբարութեամբ ամբարձեալ լինին ի յայն աստիճան, բացէք զընդհանրական դիրքն ներսէսի Շնորհալւոյն ի 4 գլուխն և ի 44 համարն։

Զայս անկեղծ պարտիք հաւատալ ոչ թէ աբեղայ, այլ եթէ սարկաւագ ոք ըստ աստուածային օրինաց և ըստ աւանդութեան սրբոց հարց, ընտրութեամբ ազգին և հաճութեամբ միաբանից ի մի և ի նոյնում աւուր ի սարկաւագութեան աստիճանէ բարձրանայր մինչ ի քահանայապետականն աստիճան, ուստի ես ոչ թէ միայն խոնարհել նմա, այլ թէ զնոյնպիսին ոտից նորին ուղղել, բայց այս յատկապէս քանզումն էր սրբոյ աթոռոյն. և ի հիմանէ տապալումն, զոր ոչ ազգն ընդունէր և ոչ բոլոր միաբանութիւնն, և մանաւանդ սրաք նորին ոչ թէ քրիստոսասիրեալքն ուրիք, այլ թէ զօրէն բարբարոսի և անիրաւ բռնակալի, որ և ինքն ամենաքարձրեալըն աստուած զիւրակերտ սուրբ գահ աթոռս պահեսցէ յայպիսի անխղճ արանց, հայեցի ի խոնարհութիւնս մեր, որք զրկեցեալ ի մարմնաւոր թագաւորաց, մի ևս զրկեսցուք ի սոյն հոգևոր մխիթարութենէ այլ զամենայն հաւատացեալս իւր ի մի անդամս յօդելով սիրաշաղկապ չնորհիւ սուրբ հոգւոյն ողջ և առողջս պահեսցէ ի յամենապատուական գլուխ իւր, որև չնորհք տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի և օրհնութիւն սրբոյ հօրն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչին եղիցի ընդ ձեզ և ընդ ամենեսեանդ ամէն։

ՃԼԹ. *Թուղթ Դէորգ Աղայեկովի առ Դաւիթ։*

Ամենաբարձր հայրապետական մեծութեան ամենայն հայոց։

Իմ ողորմածապուճնեղ Տէր.

Զկնի թղթոյն որ ընդ Մարտիրոսին մատուցեալ եմ, թուղթ մի ևս ընդ թղթոյ պատրիարգին քաղաքիս, և Տաթևացի Աբրահամ վարդապետին ունիմ մատուցեալ ձեզ որ թղթով Կարնեցի պարոն Պետրոսին առաքեցաւ ի Կարին, և գրեցաւ յատուկ վախկաւ առաքել առ սրբազնութիւն ձեր, յուսամ ստացեալ իցէք և պատասխանեալ։ Ընդ Դէորգ վարդապետի բերօղ չտուչին, ի սեպտ. Ա. գրեալ թուղթն ձեր որ առ պատրիարգն, առ նուիրակն և առ Տաթևացի Աբրահամ վարդապետն էր, գիտացի և պատմեցին ինձ զառօղջութիւն պատուական անձին ձեր, և զնայատակութիւն սրբոյ Աթոռոյն, և միաբանիցն, և այլն. որով և ուրախ եղէ յոյժ՝ ընդ այն և զարմացայ յոյժ, զի ոչ կայր առ ինձ թուղթ, մինչ ես ժամէ ի ժամ սպասեմ վերադառնալոյ Մարտիրոսին և ստանալոյ զնարկաւորն. վասն որոյ և առ չզրոյն ինձ թուղթս ի սրբազնութենէդ՝ պատրաստեցայ զհատորը բէյն առաքել առ սրբազնութիւն ձեր, բայց Աբրահամ վարդապետն աղերսիւք արգելեաց, և խոստացաւ որ առանց երկրայելոյ Մարտիրոսն վերադառնալ ունի. վասնորոյ թէ ըստ խոստման նորին, և թէ ըստ պահանջման բարեկամական ընթացիցն իմ ժամանակ լինչ ևս համբերել չանձն առի։ Բայց մինչև յերբ կարեմ համբերել, թէ չխաբուիմ էր և թէ բարեկամութիւն, մինչ պատրաստ զգալ ի սոյն գործս, ոչ կամիմ ղղջացեալ ցուցանել զիս և ուրախ առնել զիմ չնամիսն, վասնորոյ առաւել քան զկարն իմ համբերեմ, սակայն միայնակ իմ այսպէս առնելովիմ, և դուք բնաւ զանց առնելով. այսպէս, տեսանեմ զի ունայն լինի. քանզի զիցուք թէ ես վասն իմ ծանրութեանս համբերեցից. ապա ցակոբ ամիրային զինչ արարիցէ, մինչև յերբ կարեմ խաբելով գնա պարհել, անվրդով, որպէս Աբրահամ վարդապետն զիս անոտի քանիւք յուսադրէ. և խաղն զիս անոտի քանիւք յուսադրէ. և խաղալով պահէ, այնպէս և ես զցակոբ ամիրայն սօր վաղն ձգելով. բայց այսպէս առնելն ոչ կարէ երկար տևել, ի հարկէ յայտնի է լինելոց անոտի յուսոյն, եթէ այսպէս ընթացցի զդործն. սակայն յուսամ որ վոխանակ իմ հաւատարմական արարմանց առ ձեզ զչարիս չվերծից. լինչ և իցէ իրաւունք ունիք ըստ ամենայնի զոր առնէք. և առաւելոյն արժան եմ, որքան և խոհեմ բարեկամքն իմ յորդորէին զիս հրաժարեալ կալ և մի հաւատալ դարձեալ հրաժարեալ կալ և մի հաւատալ զխաբեբայ և մի խաղալ ի գործս կրօտարիկ խոստմանց և մի խաղալ ի գործս կրօնաւորաց, ես զայնս ունայն համարեցի, վասնորոյ արժան է լինձ կրել զայս ամենայն զոր արժան է լինձ կրել զայս ամենայն նեղութիւնս—Ըստ որում Աբրահամ վարդապետն խոստացաւ լինձ գրել ձեզ զամենայն հարկաւորն. ես ոչ կամիմ երկար գրել լինձ զարձեալ զայսմանէ, միայն զայսքանս յայտնեմ զի ահա գնեմ ես ոչ խնայեցի զանձն իմ ընդ թղթոյս լ ի նեղութեան, և ըստ յորդորման Աբրահամ վարդապետին սպասեմ այսուհետև մինչ ցքառասուն օր ևս և ապա եթէ մինչ բեն, առաքեցոց եմ առ ձեզ զքաթր պէյն. որպէս յառաջին թղթոյն ևս յայտնեալ եմ սրբազնութեան ձեր, այժմ զարձեալ կրկնեմ. ի հիւսիս՝ գործն ձեր մինչ այսպէս մըննալ, ոչ երևի բարի. հարկէ հոգ տանիլ, վասն այնր և ժամ մի յառաջ առաքել զոք ի կողմանէ ձեր առաջի կայսերն. եթէ զաբրահամ վարդապետ կամիք առաքել, հարկաւոր է վտանգ քիսայ զրամ ունիլ ընդ իւր. զտարկ ձեռով գնալն ոչ լինի. և զայս ևս գիտասջիք. այսօր եթէ զվաստանն խնայիցէք առ յապաղ կամ խափան առնիլ գործն ձեր, և կամ վոխանակ վտանգ քեսայի Բա քեսայ ծախսոց հանդիպիլ ունիք. որպէս խոր

վորձիս տեսաք, զի եթէ սկսանիլ հրդեհին վտանգ ծախսին ոչ խնայեաք ի գործ կայսեր, այսքան աւելորդն չունէր գոյանալ ի Դանիէլէն, և ոչ դուք ունէիք անկանիլ ի մեծամեծ վիշտս, այժմ ևս ոչ է հարկ յուսալ, թէ գուցէ առանց գրամածախութեան խափանիլն է լինելոց ի հիւսիս. ըստ որում զաղաքիսն է լինելոց ի հիւսիս. ըստ որում Սեպտեմբեր քսակն ձեռին ցուցանէ. և յագեցուցէ զիս ոչ ունայն. նէս այսպէս յառաջին ցեալ ունի զդուռն. նէս այսպէս յառաջին թղթոյն յառակ վատաւալով յայտնեալ եմ, հարկ է զհաւատարմութիւն ինչ ցուցանելով ասէրութեանն հիւսիսոյ, գրեսցես ասա առ դեսպանն հարկաւոր ինչ որպիսութիւն կողմանցդ, զի և սա զայն պատճառ առեալ գըրեսցէ առ տէրն իւր. և յայտնեսցէ զհաւատարիմ գոլն ձեր և համարձակ գրեսցէ ինչ ինչ և վասն հաստատելոյ զկաթուղիկոսութիւնն ձեր. քանզի Սեպտեմբերէն այնպէս են ցուցեալ առ դուռն կայսերն, որպէս թէ Դանիէլն հաւատարիմ գոլով արքային նոցա, և դուք անհաւատարիմ. վասն որոյ հարկ է նոցա ջանալ զԴանիէլն նատուցանել վասն օգտի տէրութեանն նոցա։

Այսքան ծանուցանելն բաւական համարելով, մնամ սրբազնութեան ձերում ամենախոնարհ ծառայ։

1803։ հոկտեմբերի 12.
ի Կոստանդնուպոլիս։

ՃԼ. *Թուղթ տաթևացի Աբրահամ վարդապետին ի Պոլսոյ առ ապօրինաւորն Դաւիթ։*

Է՛ ··· վեհապետ.

Գերերջանիկ և երից երանեալ սրբազան ··· իդ և հոգևոր ծնողիդ խոյ՝ զսուրբ պարշապարան համբուրեմ խոնարհութեամբ մինչև։

Զգրեցեալ թուղթդ ձեռամբ Հասան չաուչին առ մեզ անվնաս, և ընթերուսցին հասին առ մեզ անվնաս, և ընթերուսցին հասին առ մեզ անվնաս, և ընթերուսցին հաս

ցած հասարակության ներկայացուցիչների հետ, որոնք ամենայն հավանականությամբ ոչ միայն չեն ընդունում ազգային ինքնության ժամանակակից հասկացությունը, այլև ընդհանրապես հակված են ժխտելու ազգերի գոյությունը։ Ուրիշ խոսքով, ես ինձ համար ընտրել եմ ամենադժվար ճանապարհը։ Ես ընտրել եմ ճանապարհ, որը տանում է դեպի ներքին աշխարհ, դեպի մարդկային հոգու խորքեր

տարածության մեջ, ինչպես նաև ժամանակի ընթացքում։ Ինչպես տեսանք, Աստվածաշունչը հոգևոր էակների գոյության մասին ոչ մի ապացույց չի տալիս, այլ ընդունում է այդ էակների գոյությունը որպես ակնհայտ ճշմարտություն։ Ըստ Աստվածաշնչի՝ հոգևոր էակները ստեղծվել են Աստծո կողմից, և նրանք ունեն սկիզբ, բայց չունեն վախճան։ Նրանք ունեն անձնական գիտակցություն, կամք և ազատ ընտրության հնարավորություն։ Նրանք ունեն ինտելեկտ, զգացմունքներ և կարողություն՝ հաղորդակցվելու միմյանց հետ։ Նրանք ունեն ուժ և իմաստություն, որոնք գերազանցում են մարդկանց ուժին և իմաստությանը։ Նրանք ունեն նաև ֆիզիկական մարմին, որը կարող է տեսանելի լինել մարդկանց համար, երբ Աստված թույլ է տալիս։

Հոգևոր էակների մասին Աստվածաշնչի ուսմունքը հակադրվում է ժամանակակից աշխարհայացքին, որը հերքում է հոգևոր էակների գոյությունը։ Ժամանակակից աշխարհայացքը հիմնված է այն գաղափարի վրա, որ ամեն ինչ կարելի է բացատրել բնական պատճառներով։ Ժամանակակից աշխարհայացքը հերքում է գերբնական ամեն ինչ, ներառյալ հոգևոր էակների գոյությունը։ Ժամանակակից աշխարհայացքի կողմնակիցները կարծում են, որ հոգևոր էակների մասին Աստվածաշնչի ուսմունքը հնացած է, և որ մարդկությունը հասել է այնպիսի զարգացման մակարդակի, որ կարիք չունի հավատալու հոգևոր էակների գոյությանը։

լինիցի, և վասն այնպիսի ապականչաց տուժից եղեալ պարտուց մնացորդաց, ի քաղաքս և ի գիւղաքաղաքս և ի գեղջս եղեալ եկեղեցեաց և վանորէիս կալից, վէճ և ձեռնամբլսութիւն չլինիցի։ Եւ գրաւ եղեալ կերպիւ առնուլ և ձերբակալել չթոյլատրիցի. և եթէ կերպիւ իւիք ձերբակալեցեալ իցէ՝ կրկին ի տեղիս իւրեանց վերադարձումն և յանձնումն եղիցի։ Ըստ վաղեմի օրինաց իւրեանց հպատակ այր մի՝ կին արձակել, և ի վերայ կնոջ այլ կին առնուլն՝ կարի ընդդէմ օրինաց նոցա գոլով, այնպիսեացն թոյլտրութիւն կամ դիպակ չըտրիցի. ճնշումն և նեղութիւն լինիցի։ Եւ յիչեալ վարդապետի ծխին եղեալ գաւազանի ումեք ձեռնամխութիւն առնել չթոյլանիցի։ Եւ վասն ողորմութիւն ժողովելոյ և բալասանի իւղ բաժանելոյ անց և դարձ առնօղ սնագլխոց նոցին անցուդարձ արարեալ տեղիս, վասն բարւօք կերպիւ անցուցանելոյ, ի վերայ իւրեանց եղեալ գործոց այսոցիկ պինուց և երիվարաց, ի կողմանէ բռնաւորաց ձեռնամխութիւն չլինիցի։

Եւ իւրեանց յատուկ եկեղեցական իրաց կամ կալից, և ի գրաւն քաղաքաց և ի ծախսիս, մաքս և կամ պաճ, հարկս չխնդրեացին։ Եւ եթէ ումանք ստամբակք ի հպատակաց՝ դատաստանի պատկան գաւ ինչ յարուցցեն ի վերայ նոցա, ի նոյն կողմանս ունկնդրութիւն չլինիցի։ Այլ ի վերամբարձ դիւանի իսմայէլ տեսանելոյ վասն ըստ ի ձեռս Ստամբոլու հպատակ պատրիարքին արեցեալ բարձրապատիւ Պէդրոսի զօրութիւն՝ թէ ի գերակայ սէմի՝ կամ դրան իսմայէլ տեսանիցի։ Այս ևս ի նոյն նախկին պայմանադրութեան ներմուծեալ գոլով յիշեցեալ կաթուղիկոսին դատաստանի պատկանեալ վէճքն ի վերամբարձ դիւանի իսմայէլ տեսանիցի, ընդ փոխանորդի իւրոյ, ներկայութեանց կողմանց դատիցին։

Եւ ըստ վերոյ բացայայտութեանց ի ձեռս նշանակեցեալ կաթուղիկոսին արեցեալ վերամբարձ Պէդրոսի իսմայ ներմուծեալ դաշանց և կանոնից ներքակ յառնել յառնէ և ի պատճառ մի ինչ կերպիւ ընդդիմութիւն և խոչ լինելով վէճ կամ մուտ առնիցին։ Այսպէս գիտացին՝ պատուական նշանի իսմայ հաւատ ընծայեսցին։

Գրեցաւ ի քաղաքիկին բէճէզ ամսոյ, ի հազար երկերիւր և վեցտասան ամին ի դահոլանիսան Կոստանդնուպոլիս։

1801

ՃԼՈՒ. *Թարգմանութիւն ֆէրմանին յետ պատուազրութեան։*

Առ Արզրում և Վարսի փաշային. նաև Պայազիտու և այլ մես կողմանց դատաստանաց։ Եւ Զմիւռնոյ դատաւորին. և այնց կողմանց նահանգաց դատից և նախիկ, այսինքն փոխանորդից դատաւորաց։ Եւ վոյվոտայից այսինքն քաղաքապետաց. մաքսապետաց, այսինքն զօրագլխաց. և քէթխուդէից այսինքն հրամանատարից, և էմիրարից այսինքն նախագահից. և գործունեայ արանց ամենեցուն առ հասարակ հրովարտակ և զկուսցումն խոտամպօլու, և պարտագլից նորին հայոց Պատրիարգին փոխանորդ Յակոբ վարդապետն առ գերամբարձ դիւանն իմ կնքագրուած ծանարզակ մատուցանելով նմանոյ Պատրիարգութեան հաղորդ ի կողմանս Անատօլուոյ. մերձ երեանու այլ ինն Իէքբիւլիսէ անուամբ էջմիածնի, և նմա հաղորդ եղեալ Պայազիտու Իէքբիւլիսայու, և Զմիւռնոյն և Մէնէմէնի. և Կիւզէլհիսարու և համակցաց նոցա հայց Առաջնորդութիւն. և կաթուղիկոսութիւն ի սոյն նուագի ի Դաւիթ անուանեալ վարդապետէ բաց բարձմանէ, առնի լառաջ Պօլսոյ հայոց Պատրիարգ Դանիէլ վարդապետի չնորհեցեալ և ի ձեռս նոքա բարձրամբարս Պէդրոսն իմ պարգեւեցեալ գոլով.—Սակայն կաթուղիկոս եղելոց ըստ վաղեմի սովորութեան վասն վանուց իւրեանց աղքատաց թօչակի չօժարականօք առողաց ողորմութիւն ժողովելոյ ազատ Վարս և Արզրում, և ի Պերթէզ իւրում ներմուծեալ մին Իէքբիւլիսէյի և այլոց հայոց հպատակաց ի դատնեցեալ տեղեացց, անցից և դարձից նոցա և ի լինել տեղիս և ի վանս իւրեանց վկայ առնուլ և ի մնալն իւրեանց, և ըստ իւրեանս եղեալ վարդապետաց և մարդկանց ներքակ դատաստանի նեղութիւն և բռնութիւն ոչ լինելոյ։

Եւ կողմանէ յիչեալ կաթուղիկոսին եւ

րեք տարին մի անգամ ի սէբաստիան իմում՝ բնակեալ հայոց հպատակաց գտանեցեալ տեղիս յղեցեալ պալասանի իւղոյ այսինքն մի. առնի բաժանմանն, և վասն ողորմութեան ժողովելոյ կարգեցեալ մարդկանց նորին ըստ վաղեմի սովորութեան Առաջնորդութեան հաստատ եղեալ տեղիս անց և դարձ արարեալ օթևանաց և ճանապարհաց նոցին նաև ի տեղուոջ իմիք ի ժամանակի զկայ առման իւրեանց թէ ի Տաճկաց կամ ի հպատակաց, և կամ թէ յայլոց ումեք զապրանս խլելոյ առգաւ չիչեալ կաթուղիկոսին և մարդկանց նորին նեղութիւն լինչ առնել չթոյլանիցի։ Եւ առնելիք պահանջմամբ, և կամ այլ իմն իւիք պատճառաւ կաթուղիկոսին և մարդկանց նորին նեղութիւն առնել կամեցողաց դատաստանի պատկանեալ վէճս նոցին. ի նոյն կողմունս ունկնդրութիւն չլինելոյ, ի բարձրագոյն դրան իմում ընդ փոխանորդի նորա դատելոյ պայմանաւ։

Դուք որք վերոյ յիչեալ եպիսկոպոսունք այսինքն վեղիր ազամ և իչխանք և մօլլայք և դատաւորք և փոխանորդք դատաւորաց և նախագահք. և վոյվոտայք և այլ իշխանք էք ըստ նախապէս առաջնոյն իւրոյ տրեցեալ պայծառափայլ հրամանի իմոյ ի կողմանէ ձերմէ պահպանողութիւն և պահպանէք ձերմէ պահպանողութիւն և պահպանութիւն առնելոյն. Եւ ամբողջ և ապահով նուիրեն առնելոյն. Եւ ամբողջ և ապահով ի միոյ նահանգէ առ միսն չղկոյ և հաստատ ի միոյ նահանգէ առ միսն չղկոյ և հաստատ ցանելոյ և ի միում տեղուջ զապրանս խլելոյ ըղձիւ նեղութիւն և վիչտ չլինելով. և վասն հպատակաց հայոց ըստ օրինաց իւրեանց պատժել հարկաւորելն ի կողմանս ձեր չիչեալ կաթուղիկոսն թղթով իւրով ի ղեկուցանելն հաստատ և ընդունելի լինելոյ Պայծառափայլ հրամանին իմոյ տրելոյն, ողորմութիւն խնդրելոյն ազգաս ի գանձարանի իմում ամփոփեալ եպիսկոպոսական հաստատ ծոց մատենաց ի նկատեն ըստ վերոյ բացայայտեան հազար երկերիւր և վեչտասան թուոյ Սաֆարի քսան և իններորդի աւուր. ի ձեռս յիչեալ Դաւիթ վարդապետին տրեցեալ պայծառափայլ հրամանն իմ ի լուսանց սահմանի իմոյ օգտակի բացայայտութեամբ գործակցելով առ ներհակն կամեցողութիւն և հակառակն չգոյացնիցէք։

Ասպէս գիտասջիք պայծառափայլ նչանի իմոյ հաւատս ընծայեսջիք

Տառն և եօթնամբ։ Գրեցաւ իսկզբան չապանի ի հազար երկերիւր ի մայրաքաղաքս Կոստանդնուպոլիս։

1801.

ՃԼՈՒ. *Առ Դանիէլ սրբազանն յորժամ ի քանտէ իւրոյ գրեալ էր հրամանս Դաւթի առ Յովհաննէս եպիսկոպոսն եւ Տէրէս վարդապետն զի եհեսցեն յԷջմիածին։*

Ատուածընտիր սրբազան կաթուղիկոս ամենայն հայոց տեառն տեառն Դանիէլ վարդապետ Չայրապետի սրբոյ լի բովանդակ ճգնակիր Չայրապետի սրբոյ հօր մերոյ սուրբ գարշապարացն համբուրիւ մաղթեմք զօրհնութիւն։

Նախապէս գիտիցի զի յուշ լիցին սրբութեան ձերում Դիտ և Յովհաննէս պատ՛չ, զոր գտեալ Պետրոս և Յուսափ, և ըստ այնմ եղիցի ուրախութիւն սրբոյ հօրդ մերում կատարեալ։ Ապա յայտնեմք զի գիր մերում կատարեալ։ Ապա յայտնեմք զի գիր ձեր ընկալեալ ձեռամբ տէր Յովհաննիսեան Ատուածատուրին, մատուցաք պայծառա-

վալէ պարոն Ցիցիանովին, այն չի թարց տեղեկութեան և հրամանի սորին ոչ էր հնար մեզ գալ։ Բայց սակայն՝ դիր ձեր ոչ թուեցաւ նմա հաւատարիմ և յաղագս այնորիկ ասաց թէ, ըստ որում նորին սրբազնութիւնն գծերութիւն ունի և չկարէ գալ ի խօսեցի ընդ մեզ բերան առ բերան, մանաւանդ չի ի բանտի է և ոչ իսկ կարէ չի զգիր մեր կարդասցէ, նմին իրի որովհետև չնորհ ունի՝ ի վերայ նորա ամէնողորմած տիեզերասաստ սուրբ կայսրն իմ, մեք ևս ունիմք նմա պատիւս, վասնորոյ ևս ինքնին ասաց երթամ առ սրբութիւն նորին անձամբ անձին, և այնպէս ապա ականջով իմով լուեալ զբարբառ սուրբ բերանոյ նորա կատարեցից, զոր ինչ և հրամայիցէ զիմապատկանս։ Ապաքէն ըստ այսմ զմտածութիւն ունիցիս, որ ի 20 ապրիլի ամսոյս ընդ նորին մեծութեան գամք և մեք անպատճառ, տէր յաջողեսցէ մեզ զճանապարհս մեր և պահեսցէ զորբութիւնդ ողջ և առողջ ի պարծանս ծառայից սրբութեանդ՝ որ եմք և մնամք տեսութեանդ բաղձացօղ

խոնարհ Գրիգոր արքեպիսկոպոս մեծին Պօլ"
Յոհաննէս արքեպիսկոպոս Թիֆք"
Ներսէս աբեղայ միաբան սուրբ Էջմիածնի"

ապրիլ 1803։

ՃԽԵ. Առ Բարսեղ եպիսկոպոսն։

Անդառնալի է հրամանն կայսերական, ըստ որոյ և անհնար է թէ լինիցի Դանիէլ կաթուղիկոս, եթէ կենդանի իցէ Դանիէլ սրբազանն և եթէ մեռեալ՝ զոր բարւոք կարես իմանալ նախ այնու, չի ամենայն հայոց ազգն Ռուսաստանու իսկոյն ընդ լսելն վասն սրբազանի մերոյ թէ բերեալ են զնա այնպէս անարգութեամբ ի սուրբ աթոռն, իսկոյն ըստ քաղաքաց քաղաքաց բազմակնիք մանուկք արարեալ մատուցեալ են կայսեր, չի թէ հանդիպեսցի մնռանիլ սրբազան տեառն մերում զէթ իրով իսկական մահուամբ վերստին ամենաարարիչ հրամանաւ նորա ընտրեսցեն զալ միւս արժանաւոր կաթուղիկոս Եփրեմ սրբազան արքեպիսկոպոսն և վհատնեալ աղալ Մինասն զի և ինքեանք պատշաճ դատեսցեն։

Եւ երկրորդ կարես իմանալ լաւագոյսս, չի զպիղծ Գրիգորն մնծաւ անարգութեամբ հանեալ ի Պետրբուրգոս ի 26 փետրվարի՝ աքսորեալ են ի Նովգորօսիս դուստիկանին, ուր մնալոց է այնքան մինչև տացէ զամենայն գնաչիւն իւր զառաջին և վերջին և ապա կորիցէ ի կորուստն յաւիտենական։ Զորոց երկաքանչիւրոց վասն բազմապատիկ գրութիւնն կամէաք առաքել, բայց չի զամք մերձ ընդ մերձ, թողաք բերել ընդ մեզ որպէս և տեսանիցէք. ուրեմն մի լիցի ձեզ ցաւ թէ մահ նորին սրբազնութեան տեառն Դանիէլի, այն չի ի կենդանութեան իւրում հայրապետ է նա մեր, և ի մեռելութեան իւրում նահատակ հայրապետ և տօնելի ի յամենայն եկեղեցիս հայոց ազգի։

Լսեմք թէ Յոհաննէս չարասէր պատրիարգն ևս ևն աքսորեալ բայց մեք չունիմք զրով վասն հաւատոյ։

Ողջ լեր ի սէր մեր եթէ իցես դու երկիւղած։

1804

ՃԽՋ. Թուղթ հայոց կաթուղիկոսի առ կն. Պ. Ցիցիանով։

Պայծառափայլ կնեազ Պաւլ Դիմիտրիչ
Ողորմած տէր։

Աստուածազուարթ ողորմութիւն Ամենողորմած Թագաւորին մերոյ առատացեալ ի վերայ մեր պարտաւորէ զմեզ մանաւանդ թէ բորբոքէ զիղձս սրտից մերոց մատուցանել զմեր չերմեռանդական չնորհակալութիւնս առաջի Ամենողորմած Աթոռոյ Նորին Կայսերականի Մեծութեանն, ցաղագս որոյ ահա ի գիմաց ամենայն հասարակութեանս մերում հաճոյ թուեցաւ առաքել զնոգաղ հայրն մեր (այս անուն քահանայ, և զեղբայրն մեր զայս անուն՝ Կիրակոսիչ՝) հանդերձ համառ զայս անուն՝ Կիրակոսիչ՝) հանդերձ համազգալին խոնարհ չնորհակալութեան գրով որ առ սպաս Նորին ամենողորմած կայսերականի Մեծութեանն զորոյ և զօրինակն այս է ահա զոր ընդ գրոյս այսորիկ պայծառափայլ նեցուն ի պայծառափայլ բարերար տեառնէդ լուեալ ի զողորմութիւն արարեալ առ լցուցանել զիւիափագ սրտից մերոց զգիր ճանապարհութեան տուեալ լիշխալ հարազատացն մերոց առաքեսցես ի դուռն ողորմութեանդ, որով և մեք և աքանչելիս պարտաւորեալ մնծագոյն չնորհօք բարեսէր տեառնդ մերում, կացցուք և մնասցուք մշտնջենապէս բարեկացցուք և մնասցուք մշտնջենապէս բարեկացցուք և մնասցուք մշտնջենապէս բարեկ

զօրաց և զօրապետաց նորին, զիտացեալ զայս քանս համառօտիւ ողջ լիր։

Թչուառացեալ և տառապեալ հոգի։

Ցամի տեառն 1804 մայիսի 6ըն
ի Ղազարապատն, ի բանտ չար-
չարանաց իմոց ի Սուրբ Էջմիածին։

ՃԼԴ. *Թուղթ Յովհաննէս արքեպիսկոպոսին Թիֆլիզոյ*

Ահա այսօր ճանապարհորդեցաք ամենայն միաբանութեամբ մերով դէպի փափագելին համայնից ի Սուրբ Տաճարն Աստուածեան և առ ցանկալի Սրբազան Տէրն մեր հրամանաւ նորին պայծառափայլութեան յաղթող կուսակալ օրհնեալ Ցիցիանովին և ի չերևանու վարատեցան ամենայն բնակիչք աբարատեան գաւառին հայք և տաճիկք Ա-ռաջնորդութեամբ Իւղբաչի Ցօհաննէս աղալին և որդւոյն Մէլիքզադին վերակացութեամբ Շահլին աղալի որդւոյն և Բուդաղ Սուլթանին, որք եթէ ուր կամեցին վարել զնոսա չէ մեզ յայտնի։ Բայց յիշեալ հարիւրապետին և ամենայն մերազանց սիրան է յայս կոյս, և կարօտին ձեռնտուութեան յաղթող իշխանութեան ամենայն Ռուսաց։ Այլ և Մահմէտ խանն անպատում ամրութեամբ ամրացեալ անդ ի դղեկի իւրում, անզգաստ միշտ հետզհետէ զերեզտա կութիւնս մատուցեալ զօդնութիւն ժողովէ և մատուցանելով խոստանալ կամովի նորին կայսերականի սեծութեան զերկիրն ամենայն բաց ի դղեկէդ, այլ ի վերայ ամենայնի այսորիկ անհատատարիմ են առ պայծառ կուսակալն ամենայն բանք նորա, զրովհետև մինչև ցայսօր ժամանակի Սրբազան Տէրն մեր մնայ այնպէս առանց ապահովութեան և յաղագս այսօրիկ հրամայեաց մեզ պայծառ կուսակալն յառաջել քան զինքն մինչև ի Փամբակ և զինքն ևս զրեաց առ խանն, որ եթէ առցէ խնդրակից է կամաւ իւրով օգնականութեան կայսեր, յղեսցէ օր յառաջ զպահնութիւն և զալ պատանդս անդ ի Փամբակ և այն հետայն չուեսցին անդ եղեալ պատրաստի զօրքն ի Սուրբ Աթոռն մեր և զդուշացին ամենայն կերպիւ մինչև ցգնալն իւրոյ պայծառափայլութեան և մեք անդ ընդ կառավարիչն անդ եղեալ զօրացն լիցուք գործակից, ի գնալն նոցա ևս և հոգածութիւն զարձուցանելով զերեսս ողորմելի մերազանց թերևս և ամենայն կերկրին՝ այս կոյս, զորս Տէր յաջողեսցէ։ Պայծառ կուսակալն ևս պատրաստի ամենայն կազմ պատրաստութեամբ, և ժողովեցան ամենայն սալլք բարձող հացի զօրացն և ինքն ևս յայտնեաց մեզ ելանել ի 31 ամսոյս յառաջիկայս երեք չաթթի, զոր Տէր Ամենակալ յաջողեսցէ Ամենակարող ողորմութեամբ իւրով։

Զորպիսութիւն Սրբազան տեառն մերոյ կարէք լմանալ յօրինակի գրոյ նորա, որ առ Նոր Նախիջևանցի Նահապետն Արշակեան գործակատար վերակացութիւն հացի զօրաց, զոր յղեալ էր մայօրն փամբակու չերեւան առ լսանն։

Զգաւիչն անարգել ամենայն նախատանօք անդ ի Սուրբ Աթոռն գանիւ և հարկանելով քօչեցուցեալ են զբոլոր միաբանն աղխիւք չերևան. այլ ի վերջոյ ըստ պատմելոյ Տէր Խաչատուրի եղբայր Ցօհաննէս վարդապետին և Դեղմացի փափախչու որդի Վարդան վարդապետին, ևս և Շահրիմանեան քժիշկ Ստեփանէն որք նոր եկին յամսոյս 26 հինդ օրեայ ճանապարհորդութեամբ, տուեալ խանին չորս հազար թուման, խանումին մի հազար թուման, մին հազար թուման ևս Քեալբալի խանին և մին հազար ևս խանումի որդոցն և ընդ այսմ հրաման ընկալեալ զարձեալ միւսանգամ ի Սուրբ Աթոռն բան իւր յաղագս պահպանելոյ վասն չինութեան Աթոռոյն և միաքն վասն գտանելոյ զինարս փախստեան, այլ այսու ամենայնիւ խանն և Քեալբալի խանն պահպանեն զնա ասեն ամենայն զղուշութեամբ, նաև զրեալ էին մեզ և նորին պայծառափայլութիւն կուսակալ Ցիցիանովին յառաջագոյն լիշեալ նորեկքն՝ ևս և ամենայն եկեալքն յառաջ և յայժմ պատմեն ստուգապէս եղեռնական եթէ երկիցս զրեալ է առ Շահզադէն ևս և Ալէքսանդրն. և երդումն ևս ի չաթթ ըմբռնեալ են զդիրս որովք յայտնեալ է թէ երկիցս զրեալն, այլ և զմիոս զրեցելոցն ըստ այժ օրինակի ես եմ ի բնէ անտի ջերմեռանդ ձեր և սիրօդ բարձրութեան իշխանութեան ձերոյ, և առ այս ևս թշնամացեալ է լինձ Ռուսն, ևս և ընդ նմա միաբանեալ խանն

Երևանու կամի տալ նմա զերկիրն ապստամբեալ ի ձէնջ։ Վասնորոյ և ես յայտնեմ ձեզ, զայս ամենայն և խնդրեմ գոնէ օր յառաջ հասուցանել յայսր զնաղարս չորս որք պահպանեցին զերկիրն և զմեզ մինչև ցգալուստն ձեր. և ես ամենայն իրօք պատրաստ եմ յոժարութեամբ ձեռնտու լինել բաղմութեան զօրաց ձերոց։

Խոնարհ ցՑվհաննէս եպիսկոպոս Թիֆլիզու և Էլիսաբէթպօլու և Երևանու հայոց։

1804 յունիս 5 պոս Ա.աջնորդ

ՃԼԵ. *Թուղթ Աղայի Փիլոպեանց։*

Որպէս ի նախնումն յայտնեցաք ի 5ըն գնացին ի Փամբակն քրս. և ի 10 սորին գնացին ի Փամբակն քրս. և ի 10 սորին քենիազ Ցիցիանովն մեծ զօրաք չոգաւ և անցաւ։ Սակայն մասն լինչ ի զօրաց Ռուսաց նախընթաց լինելով հարուստ մի հետանան, ի մեծ քանակէն, յորմէ Պարսիկք 4000 զօրաք զան յառաջ զկնի չուշ ժողովրդեանն երևանայ ընդ սահմանս մեր. որոց զկնի հասել աւարեն իսկ զմինն, այսինքն զմի էլ՝ այսինքն գունաւ։ Մինչ այս մինչ այն հանդիպին փոքր լինչ այն լիչեալ նախընթաց զօրքն մեր, նոյն աւարառուացն, ընդ որս մարտ եղեալ ճակատեն. և զբաղումս ի նոցանէ հրահար սատակեն և զայլսն հալածեն, յորոց փրծնի իսկ էլն։

Երևանայ ժողովուրդքն և Ցօհաննէս հարիւրապետն իւր էլիւքն ի Լօռու բերդն են այժմ։

Ի 20 ամսոյս ամենայն զօրքն Ռուսաց ժողովին ի մի գլուխ նոցա ի կուսակալն և սկսանեն գնալ դէպի սուրբ Աթոռն և զդան զի Աթոռոյ կան ամրացեալ 5 կամ 6 հազար պարսիկք և օրն տարաժամեալ. ուստի անդանօր զկալ առեալ խորհին ընդ յառաւօտն արձակել ի վերայ նոցա. և ի լուսանալն 21 աւուրն յունիսի տեսանեն զի մեծագոյն մասն զօրաց դան ի վերայ իւրեանց և կուռնիք զօրաց դան ի վերայ իւրեանց և կուսակալն Թողեալ զբանակատեղն իւր անդ և զմեծ զօրսն, առնու միայն զ2500 զօրս և 5 զունաս կազմէ զնոսա հինգ հինգ հարիւրովք և գիմէ յառաջ, որոց հասեալ առ իրեարս սկսանին ճակատել և տեւէ այս մեծ պատերազմ ցժամս 4։ Գրէ ինքն Ցիցիանովէ աստ թէ պարսիկք էին 18000, յորոց յոյժ բազումք անկան և ի մէնջ սակաւք. վերջապէս ըստ ողորմութեան Աստուծոյ և ըստ բարեբաղդութեան ինքնակալ Կայսերն յաղթող գտան սակաւիկ զօրքն մեր մեծամեծ զօրացն նոցա՝ զառնալ անդրէն պարսիկն ի տեղի իւր և մնալ առ ի մարտի տեղն այնմիկ եթէ ի վաղիւն զարձեալ եկեսցեն նոքա. զարձեալ մարտիցուք, ապա եթէ ոչ՝ յարձակեսցուք ի վերայ զօրացն որք ի վանս են ամրացեալք. գրէ զայս Ցիցիանովէ։

Ի 1804 ի յունիսի 27 Խոնարհ ծառայ աղաչ
ի Թիֆլիզ։ փիլոպեան

ՃԼԶ. *Թուղթ կն. Էլիզբարի Էրիսթաւոյ [30]) առ Ստեփան Շաւրօեան։*

Պարոն Ստեփան Շաւրօեան. որովհետև դու Հայր Սրբազան Եփրեմի յանակացեալ կոչ և աւետաց լուր ևս ունիս արժանաւորութիւն, վասնորոյ ծանուցանեմ բարեկամիդ զայս համբաւ։ Քնիազն մինչ մերձենալ էրեր ի լսել խանին, իսկոյն զընծայս և զմարգիկս առաքէ առ կուսակալն թէ ձեր զօրաց դիմակ առաքէ առ կուսակալն թէ ձեր զօրաց սուրբ աթոռն ի Սուրբ Էջմիածին է պատրաստեցեալ, որ և ի վերայ այնր բանի քենիազ Ցիցիանովն դիմէ Էջմիածին յոր անդ լեալ են զօրք պարսից, և մին վերաչափ հետաւորութեամբ զօրքն ռուսաց դղեակս կազմեն զրութեամբ զօրքն խաղս առնեն ի վերայ որք զծանրութիւնս իւրեանց դիցեն անդ, իսկ վրաց զօրքն խաղս առնեն ի վերայ բերդին երևանու։

Ի հինգերորդում աւուր երեկոյեան դարձեալ զԱթոռն Սուրբ Էջմիածին զօրքն պարսից, և փախուստ առնեն մինչ ցրանակն Շահզադին որ է ի Ղրխբուլաղ։ Մեր զօրքն և պարսից զօրքն առաւօտէ մինչ ցիրեկն պատերազմ ունին և պարսից զօրացն երիցս անգամ նահանջել են, քենիազն վերադարձեալ է ի բանակն իւր և պատրաստել է ի վերայ զօրացն որք վիրք բանական է այդ-

բաստ լերուք որ ի յուլիսի 4-ումն պահակ գնամք ի վերայ լանակին պարսից և խաղառ ոչնչացուցանել զնոսա, որ յուսամք մինչ ցարդ վերջացեալ իցէ։ Երևանու խանն ձանր առեալ հայի առ եղբակացութիւնն գործոյն, և ասէն ի Թիֆլիզու սրբազան արքեպն ևս գնացին ձեր անհաճոյ Դաւիթն կապանօք ի բերդն է և սրբազան Դանիէլ կաթուղիկոսն ի յանապատն, հիմա եղև այլայլութիւն տեառն, զկնի քանի աւուրց այլ ևս աւետալիր համբաւ ունիմ գրել։

ի 1804 յուլիսի 4-ըն. քնիազ Ելիզբար Եի Թիֆլիզ. բիսթաւով։

Այս բոլոր համբաւներն աստ նորին կայսերական մեծութեան ևս ուղղօրտ տրեցեալ եղև ի քնիազ Յիցիանովէն։

Այսօր գիր ստացաք ի Պօլսոս ի մահտեսի Ստեփաննոս ամիրայէ գրեալ ի վերայ վեհաղնէին և ի վերայ մեր. ի յուլիսի 15-ըն գրեալ։

Նաև գիտութիւն լիցի տէրութեանդդ, որ օրս յունիսի 13-ին գիր առաք ի Կարնոյ. Ներսէս վարդապետն գրեալ է ի Կարին Յակոբ աղային և մահտեսի Սերոբէին թէ եկայ ի Արփաչային ի յունիսի 10-ըն ընդ զօրացն ռուսաց, և պարսից լեռ պատերազմեալ չաղթեալ են գրեթէ մինչ ցյուլիսի 20-ըն Աստուծով սուրբ աթոռն կը գնամք, և կրկին գրէ եթէ՝ այս ժամ գիր առաք լերևանու ի բերդն բարձր տեղի նստեալ և փառաւորութեան մէջ է, իսկ ապօրինաւորն ի ներքոյ ոտից է մնացեալ, յուսամք, որ քանի աւուրցս՝ կրկին ուրախութեան լուր առնամք. ամենայն ճշմարտասէրքն զուարճացին։

(Առացեալ ի սեպտ. 11 ի Գրիգորիպօլ).

ՃԽԸ. *Թուղթ Հայրապետի Ստեփաննոսեանց առ Դանիէլ։*

Արժանապատիւ և մեծայարդ տեառն Դանիէլ սրբազնասուրբ և առաքելաշնորհ կաթուղիկոսի և հանճարափայլ պատրիարքին հայոց, զերկնաչուռ ներքացն սարկաւագ՝ համբուր

Վեհափառ Տէր՝ իմ,

Իրաւի միով մասիւ արժանի է՝ երանել յաչաց իմոց՝ սակս տեսութեան սրբազնութեան ձերոյ աստ, այլ սակայն միևնոյն ժամուն ես ինքնին ըզդամ զտարաբախտութիւն իմ, զոր չեղէ արժանի բարեհնապետ փեսայդ ընդ հարսին զարդարեալ տեսանելոյ. յոր և յուսամ արժանաւորիլ նմին ևս փութով։

Արդ ներկայ ի պատճառի ընդնի և պաշտօնակից Իգն՛՛մեդ՝ ի պարսից արքայէն վարեցեալ եղեր աստ. բայց ակն ունիմ ըստ իմասանոյն. զի արդարութեանդդ փրծանելոց ես և փոխանակ քոյ իսկապէս մեղաւորն մատնելոց է իսկ. իմ անարժանութեանս ևս ընդհրն ի սրբազնութենէդդ ներկայ այս է զի չնորհ արարեալ յայնժամ զորս պաշարեալ կացիր ի ամրոցն Երևանու զոր ինչ ծանեար ի պատերազմացն հիւսիսայնոցն ընդ պարսից զումարտակի ներքոյ ծանուսցես զոր առաքելոց եմ ի Հնդիկս և մեծապէս չնորհակալ լինելոց ի մեծի սրբազնութենէդդ։

Առ որ այս չնորհն առնելով նուաստիս պահելոց ես մեծարգութեանդդ միշտ պարտական և պատրաստական չնչին ծառայ ՀՈՎՀ-ՐԱՊՏՍ ԱՑԵՓԱՆՆՈՍԵԱՆՑ

ի Թարվէզ
սեպտեմբերի 25
յամի Տեառն 1804.

ՃԾԹ. *Պատմական տեղեկութիւնք տուեալք ի Դանիէլ կաթուղիկոսէ *)*

Վասն հարազատ օրպիտութեանդ սրբոյ Լուսաւորչին և հաւատարիմ բարեկամութեանդ նշանակեմ զտուղդն փոքր ի չատէ։

1. Ի գրգռութենէ Երևանու Մահմէտ խանին և Բէլբէլի խանին պայծառափայլ Յիցիանով զօրապետն զառաջինն հրամանաւ կայսերն սակս Երևանու բերթին է խնդիր խանիցն ղիջեալ ևս հաճեցաւ գալ և պատերազմիլ գոնէ թէ իցէ ընդ չահին և առնուլ զբերթն սիրով ըստ մտաց խանիցն. թէպէտ պարսկական խորամանկութեամբ է լեալ ներկուս կողմանս յարուցանել ի վերայ միմեանց և չաղթողին լինիլ հնազանդ.

*) Թուի թէ սա պատասխան է ՃԵՒ նամակին։

2. Զկամս իւր կատարելոյ մօտք Յիցիանովն եկն մինչև ի Շիրակ գաւառ գրեցուցին լինձ խանքն թէ կամայ և թէ ակամայ առ Ցօհաննէս և ներսէս վարդապետան թէ աղղեցէք մեծ կուսակալին զի հրամայեսցէ Ղարսայ փաչային չտալ զառաջն մեր չահին և ինքն չառաջասցի այսու պայմանաւ որ մեր խանութիւնն մեզ լիցի և բերթն ի ձեռս մեր մնասցէ միայն հարկս տացուք Դուցէ որ և անդէն դիպեալ Արազոյ զօրքն և անկեալք էին բազումք առաջի թնդանօթիցն ռուսաց և զարճեալք. զիօքր մի էլիկ և զձՌ ոչխար գրեցին։

3 Ցօրէ օր քանիցս զխնդիրս առաքելով չառաջացուցին զզօրսն Յիցիանով Գեղով չառաջացուցին զզօրսն Յիցիանով Գեղով մեր զօրապետին սրովհետև և Շահզադէն ևմեր զօրապետին սրովհետև և Շահզադէն ևկալ ԼՌ զօրօք և բանակեալ էր ի Ջարբաղ կալ ԼՌՌ զօրօք և բանակեալ էր ի Ջարբաղ կոչեցեալ տեղին մերձ ի կաւակերտ գիւղն և կոչեցեալ տեղին մերձ ի կաւակերտ գիւղն և պատերազմէր ընդ Երևանու բերթին ի նեղ պատերազմէր ընդ Երևանու բերթին ի նեղ արկեալ զնոսա. վասնորոյ չօձական լեզուէ արկեալ զնոսա. վասնորոյ չօձական լեզուէ խանիցն և անպարտելի չաղթութիւն իւր խանիցն և անպարտելի չաղթութիւն իւր վստահացեալ խաղաց պայծառափայլ կուսավստահացեալ խաղաց պայծառափայլ կուսակալն ոչ զանգիտեալ ի սաստիկ չաղդն և ի կալն ոչ զանգիտեալ ի սաստիկ չաղդն և ի վերայ եկեալ զօրացն չարժեցաւ և էջ նա ի վերայ եկեալ զօրացն չարժեցաւ և էջ նա ի խնդիր մեր չաղաւութիւն սրբոյ աթոռոյն խնդիր մեր չաղաւութիւն սրբոյ աթոռոյն մեր չաղաւութիւն էին չաերութիւն. մեր չաղաւութիւն էին չաերութիւն. չոր լցեալք և ամրացեալք էին չաերութիւն. չոր լցեալք և ամրացեալք էին չաերութիւն. իցէ թէ չԱստուծոյ կողմանէ ի ժօնի սրբոց իցէ թէ չԱստուծոյ կողմանէ ի ժօնի սրբոց Հռիփսիմեանցն ի լուսանալ առաւօտուն մըՀռիփսիմեանցն ի լուսանալ առաւօտուն մըտին զօրքն Ռուսաց ի դաշտն սրբոյ էջմտին զօրքն Ռուսաց ի դաշտն սրբոյ էջմիածնի. իսկ զօրքն Պարսից զիշերային պատմիածնի. իսկ զօրքն Պարսից զիշերային պատրաստեալ և եկեալ չարուցեալք էին ի վերայ րաստեալ և եկեալ չարուցեալք էին ի վերայ անպատրաստութեանց պաշարեալ էին և իւր անպատրաստութեանց պաշարեալ էին և իւր նեղեալ ի մէջ սրբոյն Հռիփսիմեայ և շաղնեղեալ ի մէջ սրբոյն Հռիփսիմեայ և շաղկաթի վանիցն և ի կողմանս այգեստանոյն կաթի վանիցն և ի կողմանս այգեստանոյն մինչև ի գարգալ գետն. իսկ Յիցիանով 60 մինչև ի գարգալ գետն. իսկ Յիցիանով 60 արամբ և այլ զօրապետք նոյնպէս մասնաւոր արամբ և այլ զօրապետք նոյնպէս մասնաւոր զօրօք չալ և չայն կողմն ժողովեալ թնդազօրօք չալ և չայն կողմն ժողովեալ թնդանօթք կոտորեալ ցրուեալ էին զպարսիկս ի նօթք կոտորեալ ցրուեալ էին զպարսիկս ի պարտութիւն. և ինքեանք զօրացեալ և չընդպարտութիւն. և ինքեանք զօրացեալ և չընդհաւորեալ էին զինքեան պահպանելով անհաւորեալ էին զինքեան պահպանելով անչնաս և զպարսիկս չաղթահարեալ մինչև թէ չնաս և զպարսիկս չաղթահարեալ մինչև թէ Բ սալ և է ռուս աւելի կամ պակաս գերեալ Բ սալ և է ռուս աւելի կամ պակաս գերեալ և աւերեալ էին.

4 Անդ պատերազմեալ ընկճեցին զպարսիկս և ի ժօնի սրբոյ Լուսաւորչին նէն ի սիկս և ի ժօնի սրբոյ Լուսաւորչին նէն ի վերապէն չարժեցան զօրքն ռուսաց դէպ չիվերապէն չարժեցան զօրքն ռուսաց դէպ չիբևան չարեաւ և զօրքն պարսից ի վերայ նորբևան չարեաւ և զօրքն պարսից ի վերայ նոցա սոքա գային և նոքա պատերազմէին զորս

կոտորեալ չաղթութեամբ եկին և բանակեցան անվնաս ի կավակերտ գիւղն Հուրասան գետոյ և առաքեցին զմին Նահապետ անուն Նոր Նախիջևանցի ամբարղար զօրացն զի եկեալ ծանիցէ զմիտս խանիցն ռուսաց զի չառնել պարսիցն ի վերայ ռուսաց ի նոյն օրն իսկ ապատարել և ի թօփերուն Շահզադին և երդմնագիր գրեալ և կնքեալ և լիմ ներկայութեանս կնքեցուցին և Դաւիթն վասն խոստմանն նոցա և երդմանց թէ ձեր խանութիւն և պատանդքն և բերթն ձեզ խանութիւն և պատանդքն և բերթն ձեզ ամբք միայն թէ ի կողմն մեր մնասջիք և ամբք միայն թէ ի կողմն մեր մնասջիք և ոչ ռուսաց. և մանաւանդ Նահապետ ամոչ ռուսաց. և մանաւանդ Նահապետ ամբարղարն չառաջագոյն երկիցս եկեալ սուբարղարն չառաջագոյն երկիցս եկեալ սուրուսաթի պատրաստութիւն տոզալ մեծամեծ րուսաթի պատրաստութիւն տոզալ մեծամեծ ամբարանոցս ցորենով էին ցուցեալ թէ ձերն ամբարանոցս ցորենով էին ցուցեալ թէ ձերն է և մինչև ցվաղճան ոչ նուազն և ոչ ապ մի է և մինչև ցվաղճան ոչ նուազն և ոչ ապ մի ցորեան օձու լեզուաւ լեռս զարձուցին սիրտ ցորեան օձու լեզուաւ լեռս զարձուցին սիրտ մեր առ ձեզ է ասելով։ Միայն թէ Արազոյիքն մեր առ ձեզ է ասելով։ Միայն թէ Արազոյիքն կամէին սպանանել զՆահապետն խանին մարդ կամէին սպանանել զՆահապետն խանին մարդ եղեալ ուղևորեցին զպատասխանի ընկալեալ եղեալ ուղևորեցին զպատասխանի ընկալեալ ի Նահապետէն զոր գրեցիք և բերիք զմեզ ի Նահապետէն զոր գրեցիք և բերիք զմեզ ընդէր գժգոհիք։ Եւ յայնմ երեկոյին եկեալ ընդէր գժգոհիք։ Եւ յայնմ երեկոյին եկեալ բանակէն Շահզադային որ էր յանդիման բանակէն Շահզադային որ էր յանդիման ռուսաց ի վերայ երասխ գետոյ մերձ ի Մառուսաց ի վերայ երասխ գետոյ մերձ ի Մասիս լեռան խաղաց և զարճաւ ի կողմն Խոր սիս լեռան խաղաց և զարճաւ ի կողմն Խոր վիրապու գառնոյ և Դվին քաղաքի ապա Ավիրապու գառնոյ և Դվին քաղաքի ապա Ախտիզ և Հաճի բերդաքնակքն աղերխտիզ և Հաճի բերդաքնակքն աղերսանօք հրաւիրեցին զՇահզադային գալ և սանօք հրաւիրեցին զՇահզադային գալ և բարձրանալ ի Փանաքեռ զի մնասցեն ռուսբարձրանալ ի Փանաքեռ զի մնասցեն ռուսքըն ի ներքին տեղին և եթէ գալ լիցի ռուքըն ի ներքին տեղին և եթէ գալ լիցի ռուսաց ի վերայ երասխ գետոյ մերձ ի Մասաց ի վերայ երասխ գետոյ մերձ ի Մասիս լեռան խաղաց և զարճաւ ի կողմն Խոր սիս լեռան խաղաց և զարճաւ ի կողմն Խոր վիրապու գառնոյ և Դվին քաղաքի ապա Ավիրապու գառնոյ և Դվին քաղաքի ապա Ախտիզ և Հաճի բերդաքնակքն աղերխտիզ և Հաճի բերդաքնակքն աղերսանդ Սէլիդ և Հաճի բերդաքնակքն աղերսանդ Սէլիդ և Հաճի բերդաքնակքն աղերսանօք հրաւիրեցին զՇահզադային գալ և սանօք հրաւիրեցին զՇահզադային գալ և սանօք հրաւիրեցին զՇահզադային գալ և սանօք հրաւիրեցին զՇահզադային գալ և բարձրանալ ի Փանաքեռ զի մնասցեն ռուսբարձրանալ ի Փանաքեռ զի մնասցեն ռուսքըն ի ներքին տեղին և եթէ գալ լիցի ռուքըն ի ներքին տեղին և եթէ գալ լիցի ռուսաց ի վերայ երասխ գետոյ մերձ ի Մասաց ի վերայ երասխ գետոյ մերձ ի Մասիս լեռան խաղաց և զարճաւ ի կողմն Խոր սիս լեռան խաղաց և զարճաւ ի կողմն Խոր վիրապու գառնոյ և Դվին քաղաքի ապա Ավիրապու գառնոյ և Դվին քաղաքի ապա Ախտիզ և Հաճի բերդաքնակքն աղերխտիզ և Հաճի բերդաքնակքն աղերսանդ Սէլիդ և Հաճի բերդաքնակքն աղերսանդ Սէլիդ և Հաճի բերդաքնակքն աղերսանօք հրաւիրեցին զՇահզադային գալ և սանօք հրաւիրեցին զՇահզադային գալ և սանօք հրաւիրեցին զՇահզադային գալ և սանօք հրաւիրեցին զՇահզադային գալ և բարձրանալ ի Փանաքեռ զի մնասցեն ռուսբարձրանալ ի Փանաքեռ զի մնասցեն ռուսքըն ի ներքին տեղին և եթէ գալ լիցի ռուքըն ի ներքին տեղին և եթէ գալ լիցի ռուսաց ի վերայ երասխ գետոյ մերձ ի Մասաց ի վերայ երասխ գետոյ մերձ ի Մասիս լեռան խաղաց և զարճաւ ի կողմն Խոր սիս լեռան խաղաց և զարճաւ ի կողմն Խոր վիրապու գառնոյ և Դվին քաղաքի ապա Ավիրապու գառնոյ և Դվին քաղաքի ապա Ախտիզ և Հաճի բերդաքնակքն աղերխտիզ և Հաճի բերդաքնակքն աղերսանդ Սէլիդ և Հաճի բերդաքնակքն աղերսանդ Սէլիդ և Հաճի բերդաքնակքն աղերսանօք հրաւիրեցին զՇահզադային գալ և սանօք հրաւիրեցին զՇահզադային գալ և սանօք հրաւիրեցին զՇահզադային գալ և սանօք հրաւիրեցին զՇահզադային գալ և

Հետևեալ կտորը ևս թւում է շարունակութիւն ՃԾԲ համարածին։

2 օր մնացեալ չէն ի Սուրբ Աթոռ..... սեպտեմբերի 12-ին՝ մինչ եկանել և դառնալ կամէր յայնմ կիրաջ եղև Մերզալ աղալ Գուլի վեզիրի ծառայ Թիֆլիսեցի ուրացեալ ևս վեզիրի ծառայ Թիֆլիսեցի ուրացեալ Գօրգին բէկն թէ որ ինչ ունիս ժողովեա զի գնալոց ևս ընդ մեզ. և ես քանզի երիցս կողոպտեալ գոլով ի Դաւթէն միայն դան-

կողինս իմ առեալ եկի և նստուցին զիս ի ջորի և քերին յօրդուն, և անդ Միրզայ աղայ Ղուլին ասաց թէ քեզ պատուով կուտանին ի Թարվէզ Ահմատ խանին մեր հիւպաթ կանէ մինչև չահլ գալն ուստի ամենայն կասկածանօք վտանգի խայտառակութեան և մահու ունելով զտարակուսիւն նեղութեամբ և չարչարանօք ի Զ օրն մնարանգիք քերին գիս և մինչև էլ ւեսին Մեանգղիլն խոսեցայ ընդ նոր Մէհմանդրին թէ հաշտութեան միջնորդ լինիլ կարեմ զրազում խոսս արկանելով յոր գիւղ եկն ւերեկոյին Ահմատ խանն գնալ ընդ յառաջ չահլին և ի խնդրելն նոր մէկ մանդարին թէ զինչ արարիլ գսնազլուխն չգիտեմ վան երկիւղ իմոյ ասաց ինձ թէ Ահմատ խանն ասաց նախ թէ ապիս մարդն է խալիֆայ է և ալսպէս և այնպէս բան կուգայ ձեռքին առ ռուսաց տէրութիւն ապա հրամայեաց տանել և յանձնել մահտեսի Յօհաննէսին, որ և երեր ի տուն օրհնակ անձինս և հանգեայ ի հոգի և ի մարմին և փառս մատուցի Աստուծոյ մինչի տան քրիստոնէի եղև ինձ ճնալ թէպէտ և կարծիք կասկածանաց դեռ կայր թէ ով գիտէ լինչ միտս և լինչ տառապանս արկանիմք և կամ ի թէհրան տանին ըստ խօսելոյն Ազալղազան և Դաւթի խորհրդակից ուրացող Գօրգինին։

Իդ. Զկնի 2 աւուր եկն չահն մինչ մեք ոչ գիտէաք թէ ում հրամանաւ բերեալ իցեմք թէպէտ Գօրգինն չահի հրամանաւն ասէր այլ հաւատարիմ որդիք սրբոյ Լուսաւորչին յորոց մի չուզալեցի չահի Սամբուդուզ աղայ Ոսկանն պատմեաց ի ներկայութեան մահտեսի Յօհաննէս աղային և աղայ Հայրապետին, և կարնեցի վաճառականացն թէ քո գալոյ պատճառն և մահտօղն Դաւիթն է չահն խաբար չունի. Միրզա աղայ Ղուլով արար սակս կասկածանաց և մահանաց զքեզ հեթանոսաց որպէս և հաստատուն գիտեմ որ մինչ դու յիչքիլիսային էիր Քանաքեռցի Նիկողոս ոմն առաքեալ էր ի Թեհրան և գրեալ չահին վան քո թէ չանալ գալ և նոտիլ յաթոռն զի բերցէ զառան և լցցէ զերկիրն քոյ և որ ինչ լինի մինչև ցայսօր այն է ապա Գօրգին ուրացօղն խրատ առեալ ի Դաւթէն չարչարանաց զմեզ թէ չահն և Միրզէն ասին տանիլ զքեզ ի Թեհրան և ես զպատրաստութիւնդ և թէ ինչ ունիս Միրզային տալիք, որպէս ի ճանապարհն մերկացոյց և աստ ևս առեալ զմնացորդս կորեաւ և ապա ասաց վասն քոյ չի մնասցես աստ չեմք տանելոց զքեզ ապա միամտեալ նստ..... տան մահտեսի Յօհաննիսին և գնալաք ի սուրբ եկեղեցին. մահտեսի Յօհաննէս օրհնեալ ծնունդն զամեն եղեալ Ահմատ խանին ի տօնի վարդագ սուրբ Խաչին զմէշլիք Ալօվի որդի Ռոստամ բէկն ի ծանրագոյն անաւբէն և զանչափ պարանոցի և ոտացն արձակեալ եբեր ի տունն իւր առ մեզ զոր լաւացեալ ի վիրաց քաղցրացան ճաշակք մեր ի վերկագործութենէ չարչարանաց և խաչի տեառն և Աստուծոյ մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի որում զփառս և զգոհութիւնս մատուցաք սերագործն օրհնելով որում փառք յաւիտեանս անզրաւ յաւիտենին ամէն։

Իսկ և ի գնալ Յիզիանօվին ամենայն մլաքանքն յահէ պարսիցն թէ գուցէ գայցեն և սպանցեն զմեզ և որչափ կողոպտիցեն ըզթողեալսն ևս մերկացուցին վանորոյ գնարկատորն սիահով դաւթար արարեալ գնացեալ և տարեալ էին ընդ զօրացն դէպ ի Թիֆլիզ, թէպէտ ի գալն չահին կրկին կողոպտեցին պարսիկքն մինչև ԲՌ թումանի դիրի պղնձեղէն բեռն բեռն արարեալ տարին զոր տեսաք հազարաւոր զերի ծախեր և եկեղեցական գրեանսն յառաջագոյն ընտրեալ տարին յներևան և զմնացեալսն ի Թիֆլիզ ընդ այլ մասնաւոր իրաց զաւթարով թողեալն չատ քան տարեալն։

Ի Թրվեզ սեպտեմ. 27. 1253 — Յիսուսի Քրիստոսի ծառայ քերի Դանիէլ Արք-եպիսկոպոսապետ Էջմիածնի և ամենայն հայոց իբր կաթուղիկոս կոչեցեալ։

ՃԾՂ. *Թուղթ Յովսէփ Ղորդանեանի առ աղայ Մինաս Եղիազարեան*

Պերճափառ և վեհազուն իշխանապետ
Աղայ Մինաս.
Ամենողորմ Տէր իմ.

Խոնարհական ծառայութիւն մատուցեալ՝ լայտ առնեմ. գնորհեալդ ի 24 յունիսի ընկալայ ըղձիւ ի 27 սեպտեմբերի. որով գիտացեալ զառողջութիւն երջանկափայլ Տեառնդ իմ, ուրախ եղէ յոյժ։

Յաղագս չնորհելոյն վեհազնութեանց Ձերոց զնամակ յանձնարարութեան զանարժանութենէ իմմէ (ըստ հայցուածոցս) առ նորան պայծառութիւնն Քնիազ Վլղկօնսկի որուն պայծառութիւնն Քնիազ Վլղկօնսկի ողորմած Տէր իմ, չափազանցապար չնորհակալ եմ զՁերդ Պերճափառութենէ. քանզի արդարև, մինչ մատուցեալ է Պ. Սահակ՝ հանգուցեալ Տէր Առաքելեան Ղամազովին գնամակն Ձեր՝ նմա, ծագեաց սիրով իւրով զինչոյլ իմն իմանալի լուսով առ սարկութիւնս իմ, զոր յամենայն կեանս իմ անմոռացաբար ի սե նեակ սրտիս գրեալ՝ խոստանամ նուիրել զյաւերժականն գոնարանութիւն։

Անճառապէս թախծեալ կայ հոգի իմ ընդ մեկուսութիւն իմ յամենողորմ տիրուհուս ի լուսափայլ թագուհւոյն մերմէ, զորոյ չանիկ, և գնեռացեալս գիս ի հովանեաց նորին ապերջանիկ կարղացեալ. աւաղեմ գժամն, յորում եղև ինձ այս մեծ ձախորդութիւն, որ ստորոգի միայն զանատնելի վատաբաստութենէն իմմէ. սակայն յուսամ յամենազօր կարողութիւնն Աստուծոյ, զի գոնէ յետ այսորիկ արժանացուսցէ գիս (ըստ եռանդեան սրտիս) դիմել ի սպաս, և ամփարակիլ ընդ Մայրութեան գթոյ հովանաւորութեամբ նորին Լուսաւորչին, և ընդ տիրական սիրոյ խնամալութեան, և ընդ տիրական սիրոյ խնամոյ Ձերդ իշխանապատուութեան. մանաւանդ ցաւ ոտիցս զի ըստ ողորմութեան Աստուծոյ, ցաւ ոտիցս ըստ մասին թեթևացեալ զգամ և այլն։

Աղաչեմ խոնարհաբար, զի Թարց ընդ միջնլոյ հրամայել հանճոցիք գիմովսան պաշտօնս. յորոց կատար պատրաստ կամ ամենայն յօժար սիրով և փափագաւ։

Ի 1804. Ի լեզն Ձերդ Պերճափառ Վեհազնութեանդ սեպտեմբերի ի Թեան ամենախոնարհ ծառայ ՅՈՎՍԵՓ ՂՈՐՂԱՆՈՎ.
Թիֆլիզ։

ՃԾՂ. *Թուղթ առ աղայ Մինաս Եղիազարեան։*

Քրիստոսասէր մեծամամբաւ վեհազնեալ Իչխան Հայոց Աղա Մինաս Պայազատ.
Համօրէն Հայկազունեաց ողորմած և բարերար.

Բարերարութիւնք տան Չօր ձերոյ ի բնէ անտի առատացեալ ի վերայ ամենայն ազգի մերոյ զամենայն բերան ստացեալ ուղղին վասն ձեր չնորհապարտ օրհնաբան գոհարանութեամբ, այլ քանզի ժանտութիւն գերչաց մերոց բարբարոսաց անասելի իմն խոստութեամբ բռնացեալ կայր ի վերայ մեր մինչև ցայսօր ժամանակի յամենայն ժամ բազձանք սրտի մերոյ հանապազօր զսիրտս մեր գեղանք սրտի մերոյ հանապազօր զսիրտս մեր գեղչայր, այլ երկիւղ մահուն առաւելապէս հզօրացեալ արգելոյր զմեզ ի փութոյ կամաց մերոց որ և ոչ երբէք կարողացաք համարձակել երևիլ առաջի պայազատ ազգասէր Իչխանիդ մերոյ գոնէ սոսկ միայն գրովք ողջոյնի մերոյ, ևս քանզի ժանտութիւն ամենայն Ռուսաց. և հզօր զօրութեամբ գերազօր բազկի իւրոյ աղատեաց զմեզ և զչալրեզօր բազկի իւրոյ աղատեաց զմեզ և զչալրենիս մեր ի բռնաւոր անօրինաց, անասելիկ չնորհաւորեմք մեծասէր աղգասէր վեհազնեալ Պայազատ իշխանիդ մերում, զայս մեծ փերկութիւն և ազատութիւն մեր և սրբոյ եկեղեցւոյ մերում, քանզի որ գիտեմք, զի ըստ աղգասէր հայրենասէր բարի սրտիդ, չիք քեզ այլ մեծագոյն ուրախութիւն. Ապա յայտ առնեմք զի ըստ որում պարտաւորի ի գրոց սրբոյ ամենայն չնորհակալ ճանաչել թէ յումմէ է չնորհն ամին իրի և մեք լցեալքս անթերի ողորմութեան չնորհօք աստուածագութ թագաւորի մերոյ հանգերձ խոնարհ չնորհակալութեան գրովք հասարակութեան մերոյ առաքել ի գուռն ողորմութեան զմի քանանալ և զմի ժողովրդական որպէս զի ի միաց մեր ամենեցուն ցեալ զառողջութիւն երջանկափայլ Տեառնդ իմ, ուրախ եղէ յոյժ։

Ցաղագս չնորհելոյն վեհազնութեանց Ձերոց զնամակ յանձնարարութեան զանարժանութենէ իմմէ (ըստ հայցուածոցս) առ նորան պայծառութիւնն Քնիազ Վլղկօնսկի որուն պայծառութիւնն Քնիազ Վլղկօնսկի ողորմած Տէր իմ, չափազանցապար չնորհակալ եմ զՁերդ Պերճափառութենէ. քանզի արդարև, մինչ մատուցեալ է Պ. Սահակ՝ հանգուցեալ Տէր Առաքելեան Ղամազովին գնամակն Ձեր՝ նմա, ծագեաց սիրով իւրով զինչոյլ իմն իմանալի լուսով առ սարկութիւնս իմ, զոր յամենայն կեանս իմ անմոռացաբար ի սե նեակ սրտիս գրեալ՝ խոստանամ նուիրել զյաւերժականն գոնարանութիւն։

Աղաչեմ խոնարհաբար, զի Թարց ընդ միջնլոյ հրամայել հանճոցիք գիմովսան պաշտօնս. յորոց կատար պատրաստ կամ ամենայն յօժար սիրով և փափագաւ։

Ի 1804. Ի լեզն Ձերդ Պերճափառ Վեհազնութեանդ սեպտեմբերի ի Թեան ամենախոնարհ ծառայ ՅՈՎՍԵՓ ՂՈՐՂԱՆՈՎ.
Թիֆլիզ։

ՃԾՂ. *Թուղթ առ աղայ Մինաս Եղիազարեան։*

Քրիստոսասէր մեծամամբաւ վեհազնեալ Իչխան Հայոց Աղա Մինաս Պայազատ.
Համօրէն Հայկազունեաց ողորմած և բարերար.

Բարերարութիւնք տան Չօր ձերոյ ի բնէ անտի առատացեալ ի վերայ ամենայն ազգի մերոյ զամենայն բերան ստացեալ ուղղին վասն ձեր չնորհապարտ օրհնաբան գոհարանութեամբ, այլ քանզի ժանտութիւն գերչաց մերոց բարբարոսաց անասելի իմն խոստութեամբ բռնացեալ կայր ի վերայ մեր մինչև ցայսօր ժամանակի յամենայն ժամ բազձանք սրտի մերոյ հանապազօր զսիրտս մեր գեղանք սրտի մերոյ հանապազօր զսիրտս մեր գեղչայր, այլ երկիւղ մահուն առաւելապէս հզօրացեալ արգելոյր զմեզ ի փութոյ կամաց մերոց որ և ոչ երբէք կարողացաք համարձակել երևիլ առաջի պայազատ ազգասէր Իչխանիդ մերոյ գոնէ սոսկ միայն գրովք ողջոյնի մերոյ, ևս քանզի ժանտութիւն ամենայն Ռուսաց. և հզօր զօրութեամբ գերազօր բազկի իւրոյ աղատեաց զմեզ և զչալրեզօր բազկի իւրոյ աղատեաց զմեզ և զչալրենիս մեր ի բռնաւոր անօրինաց, անասելիկ չնորհաւորեմք մեծասէր աղգասէր վեհազնեալ Պայազատ իշխանիդ մերում, զայս մեծ փերկութիւն և ազատութիւն մեր և սրբոյ եկեղեցւոյ մերում, քանզի որ գիտեմք, զի ըստ աղգասէր հայրենասէր բարի սրտիդ, չիք քեզ այլ մեծագոյն ուրախութիւն. Ապա յայտ առնեմք զի ըստ որում պարտաւորի ի գրոց սրբոյ ամենայն չնորհակալ ճանաչել թէ յումմէ է չնորհն ամին իրի և մեք լցեալքս անթերի ողորմութեան չնորհօք աստուածագութ թագաւորի մերոյ հանգերձ խոնարհ չնորհակալութեան գրովք հասարակութեան մերոյ առաքել ի գուռն ողորմութեան զմի քանանալ և զմի ժողովրդական որպէս զի ի միաց մեր ամենեցուն

համբուրեցին կենսաձիր հետս ոտից փրկողի և ամենողորմած թագաւորի մերոյ։ Առաքեցաք ընդ նոսա և զնչան բարութեանց երկրիս մերոյ սակաւ միրգս ոչ որպէս ընծայ այլ զի եղիցի այն առանց բարբառոյ անթերի կատարելութեամբ յայտնի նշանակիչ եղիպատական ծառայութեան մերում, ըստ որում հող երկրի մերում զայնպիսի պտուղս սրպասեաց մեզ մատուցանէ, իսկ մեք ամենեքին զետնախոտի մերկամարմն և զրկեալ յամենայն կենցաղական բարեմասնութենանց յայս վայր ժամանակի միայն կենդանական չնչով մեր համարեալ լինիմք ապրեալ։ Բայց քանզի աստուածպերութեան ձերում ևս յայտնի է որ ամենայն նեղեալ և վշտացեալ հայրենեայ բնակիչք Աղեայի եմք անծանօթ ամենեին առ կանոնաւորեալ կենցաղս եւրոպալի, վասնորոյ հարկաւորապէս զձեռն մեր ի գրապանակս ազգասէր բարէսէր վերակացուիս իշխանիդ մերում արկեալ վստահացաք գրել ի թղթի նորին կայսերականի մեծութեանն զի եթէ ի գալստեան լզնալ արանցն և եթէ լսալս ի յամենայն ժամանակս յայդր ի դուռն ողորմութեան, ի կողմանէ մերում հասարակութեան դու լինիս միշտ բերան և լեզու յայտնել իրաքանչիւր ժամանակս զամենայն հարկաւոր որպիսութիւն մեր ի ամենողորմած դրան նորին կայսերականի մեծութեան և մաղթել ողորմութիւն նորա վասն մեր, որպէս և լայս առնէ օրինակն նորին զոր ահա ընդ թղթոյն մատուցաք յարդութեանն ձեր։ Արդ ով բարերար արդոյ իշխան մեր և տէր ողորմած, վկայեալ է մեծ ջերմեռանդութիւն սիրոյ քումդ որ առ համայնիւղ ընդ ամենայն տեղիս տարածեալ յողորմելի ժողովուրդքս հայկազնեաց, որոյ լաղագս ինչ սրբազան հայրապետն մեր բազմաչարչար Դանիէլ կաթուղիկոսն ամենայն Հայոց կարգեալ է զքեզ յայդր ի դուռն ողորմութեան ի կողմանէ սրբոյ աթոռոյ մերոյ և ի կողմանէ համօրէն ազգի մերոյ լինել վէքիլ և բարեխօս. այլ սակայն և մեք ողորմելի ազգք քո և ընտանիք քոյ հաւատով յաստուածերին աղերսիս աղաչեմք վասն անուանն Քրիստոսի և ի պատիւ հօր մերոյ սուրբ Լուսաւորչի յանձն առնուլ սիրով զամենայն աշխատութիւնս վասն մեր և որչափ քեզ կարողութիւն ձեր ոչ խնայել վասն մեր և յամենայն ժամանակս բարեխօսել մաղթել առատ ողորմութիւն նորին կայսերականի մեծութեան վասն մեր և վասն որդւոց մերոց, որ և Աստուածն բարձանց Աստուած որդւոց և այրեաց ընկալցի ի փառս իւր զամենայն աշխատանս քոյս և հատուսցէ քեզ զնոզսոր և զմարմնաւոր բազմապատիկ վարձս բարեաց յայսմ աշխարհի և ի հանդերձեալն ամէն։ Ողջ լեր ուրախութիւն աղգի մերոյ և պարծանք և ողորմութիւն ամենակալին Աստուծոյ և սուրբ պատկերի նորա ամենողորմած կայսերն լինքնակալի եղիցի միշտ անխուսափելի առատութեամբ ի վերայ ձեր ամէն։

ՃԾԵ. *Թուղթ Դանճակի հասարակութեան առ կայսր ռուսաց*

Ամենողորմած տէր

Հարքն մեր և նախնիք առաջինք աժօք հարիւրաւորօք առնչեալք և չարչարեալք ի ձեռս խստասիրտ անօրէնն բարբարոսաց, հոգւոյ անձկութեամբ ակնկալեալ միշտ մնացին տեսանել զայս մեծ այցելութիւն երկնաձիր և ոչ տեսին։ Իսկ մեք ծնունդքս լեալն տառապանաց նոցին ի վերջին կէտ կենդանական չնչով մերոյ մարդասիրութեամբ քաղցր արարչին մերոյ Աստուծոյ ահաւասիկ ի վեր քան զնաստուն մտաց մերոց տեսանեմք զմեծ ողորմելութիւն հանդիպեալ մասին աւետարանական երանութեան մատ՝՝ 15, 17։ Քանզի տեսանեմք զերկրպագելի սուրբ խաչն Քրիստոսի փրկչին մերոյ զերագոյն փառօք պատեալ և բարձրացեալ և թշնամիք արհամարհօղք ի փայլակնացայտ ճառագայթից նորա պատկառեալք և ամաչեցեալք։ Տեսանեմք զեկեղեցի Քրիստոսի և սուրբ հաւատն քրիստոնէական արեգակնանման ճառագայթիւք չքեղազարդ պայծառացեալ և որք լաղթահարիչնն զնա դրունք դժոխոց տարակուսեալք և լքեալք։ Տեսանեմք զնովանին ազանց քրիստոնէից արծուին երկագլուխ ահաւոր ղէ՝՝՝, քրիստոսական խաչապակ ամենողորմած թագաւորիդ մերում ի վերայ սասանեալ ծառայից Աստուածագութ սուրբ կայսրութեանդ երկնանման հովանացեալ և նեղիչք մեր և թըշնամիք տկարացեալ և հեղացեալ։

Արդ տէր ամենողորմած՝ տկարանան լեզուք մեր բանիւ բարբառոյ յայտնել արժանապէս զերազանակ առաջին անօրինակ թըժանպէս զերազանակ առաջին անօրինակ թըչուառ ծառայութեան և զայս նորոգ անհամատ բազդատութիւնս մերում, վասնորոյ ուրեմն կամելով իրօք զայնս պատկերացուցանել առաջի ամենահպեաց քաղցր աչաց բարերար տեառնդ մերում, համարձակեցաք առաքել ի դուռն ողորմութեան զմի քահանայ և զմի ժողովրդական, զի ի միմեանց մերամենեցուն համբուրեցեն զնետս ոտից փրկատուողի մերում մերում, և ընդ նոսա մատուցաք անթարբառ քարոզ անարդ գերութեան մեր զնչան արգասեաց երկրի մերոյ (այսքան փոքր) . . . . որով լաւ կարէ ողորմելութիւն մեր անպատրաստ կարծ եղելով լինել մինչ բնակչաց լերոց երկիր մեր ընծայէ առատութեամբ զայնպիսիս, և մեք ամենեքին չարչարալք նեղեալք և կարօտեալք աւուրն պարենի։ Եւ ահա այսու եղեալ ի կչիռ չափ ջերմեռանդութեան ըզձից ողորմութիւն զտեալ ծառայից ամենողորմած թագաւորիդ մերում ապա ամենեցուն հոգւոյ զոտս ամենողորմած աթոռոյ սուրբ կայսերութեան ձերոյ՝ և անբաւական խակայսերութեան ձերոյ՝ և անբաւական խնայութ բարբառով մատուցանեմք զչնորհակալութիւն յաղագս անպատում չնորհաց Աստուածանման սուրբ թագաւորիդ մերում առատացելոյ ի վերայ մեր և հայրենեաց մերոց, զոր և լուսափայլ վայելմամբ գերազանցեալ հանդիսացոյց յանդիման տեսութեան ամենայն աշխարհի, արդարակշիռ ամենախոհեմ արի զօրապետն տիեզերատարած մեծութեան ձերում նետրալ լեգիտիմանդ սյայծութեան ձերում նետրալ լեգիտիմանդ սյայծառավայլ քնքուշ Պաւլ Դիմիտրիէ պարոն Յիցիանօվն, զի զօրէն քաջարութեամբ տովուի որ կալեալ ի ձեռն զաղն ախորժելի գիտէ դիւրաքար զսիրտս հօտին ամենայն ընդհանուր վաղելով զհետ իւր կալեալ նոյնպէս ի ձեռն իւրում նկարագիր ամենաքաղցր ողորմութեան հասելոյ ի վերայ մեր զպատուականն հայրն մեր և զառաջնորդ հոգեւի զտէր Յոհաննէս սրբազան արքեպիսկոպոսն, ժողովեալ զմեզ զամենեսին ապահովացոյց ի ներքոյ խնամոց իւրոց, և մեծ հոգացողութեամբ ապրեցոյց ի վերամբարձ սատակիչ թշնամեաց սպրատուր սրոյ բարձր փառաւորագոյն յաղթող զօրութեան տիեզերահրամանկալսերութեան ձերոյ զազգս և զընտանիս մեր զամենեսին առ հասարակ նոր ստացեալ վասն մեր ի փառս առատ ողորմութեան ձեր. այսուհետև թէպէտ և մեռանիցեմք մըշտենջենաւոր անմահ կենաց ունօղը զմեզ համարիմք, քանզի լցաւ անմահութեամբ յոյս մեր ամենեցուն որք գոլով հաւատալք ի վերջին ծայր թշուառութեանն, արժանացաք տեսանել աչօք մերովք զայս մեծ փրկութիւն և ազատութիւն մեր և սուրբ օրինաց մերոց։ Խոստովանիմք տէր թագաւոր զի եղեր մեր երկրորդ փրկիչ յետ Քրիստոսի և փրկեցեր զմեզ ի թշնամեաց մերոց։ Հաստատուն պահեսցէ Քրիստոս Աստուած զաթոռ թագաւորութեան ձեր յաւիտենից յաւիտենից, բայց և աղաչեմք զի մշտենջենաւորեսցէ ողորմութիւն ձեր ի վերայ մեր, որք լետ Աստուծոյ ի քեզ եմք յուսացեալ յայսմհետէ և առ այս որպէս յաւաջագոյն բազմաչարչար Դանիէլ սրբազան կաթուղիկոսն մեր ամենայն ազգն հայոց վէքիլ են արարեալ զնարազատ պօղոսեան վեհաղնեալ իշխան հայոց, նոյնպէս Լազրեան վեհաղնեալ իշխան հայոց, նոյնպէս և մեք ի կողմանէ մերումս հասարակութեան վէքիլ արարաք զնա զի յայդր ի դուռն ողորմութեան եղիցի նա մեր ամենեցուն քեզ և լեզու մշտենջենապէս պաշտեալ վասն մեր զսոյնս ևստի զգեստին համբուրելով մեր զսոյնս ևստի զգեստին անուանն Քրիստոսի երկրպագելի անուանն Քրիստոսի երկրպագելի անուանն Քրիստոսի երկրպագելի

զիս մեզի գիր էն ժամանակ տեղւոյ Ա. գիր փաքեթօվ ողորկածէր հրամանոգր հասցնէմ զասիպօվ ժամանակն վազ էր զասլզօվ չի ողորկեցի մնաց այժմ ողորկեցի պատասխանին չուտ չնորէս Օվանէս վարդապետն գուզալ մոտերս ողորկէմ թզն ուր բանօվ և էլ չայէն եկվ Դանելն հայր սրբին խանեն տվէց պայիր խանէն ինձ տվէց պայիր վիզ չի առնիմ առի իմ մոտն է Մելիք Աբովի որդին զինջլիկէր ինքն չատ հիվանդ գնացի տեսի չատ տկար խանիցն խնդրեցի առի բերի տուհնս հիմի լավ է միան Դանելին կուզեն այս քչերն հոգայ վարք էր հոգին չի ավանդեց մինցնաչ գարինք արեց ինձ ուզեց ջուր տվինք խմէց մնաց աստուծոյ մեռնի օվ թազի էս մայէն իմ տանէն լինէր ոնց ա-

նեմ փառք աստուծոյ էլ լուս աստուած չի մնաց արդ կանիմ Գ օրէ մայվան գոռնն է հաքիմ բան բերի չէլաւ մնաց աստուծոյ քաղքի թավաթներն զինջլիլմնէ սանր զանջլէն է մին զինջլէն վիզներին աստուած հեռի անի.

Իմ որդի Մնացականին մայուասին թամաղալ գնէր մին թուր տվէց թէվլին գոնակօվ ժԱ. օր աբրավ մեռավ դուս ողջ լինիս պարոն Բաքաջան Դ ամիս կայ մեռնէն Օվանէսէն տեղէս բաղի բան էն էս տարվայ խէսէն ինձ տայ ինչ ձեն է բանէն.

Փոքր ծառայ տիատիմ մայդիսի
Օվանէս որդի Ղ.ԱԶԱՐ.

1804 հոկտեմ. Ա.
Թարվիզ

1805

ՃԾԼ. *Թուղթ Յովհաննէս արքեպիսկոպոսին Թիֆլիզոյ առ իշխ. Մինաս Ղիւազարեան:*

Վ.հաղնեալ իչխան Չալոց և սիւն հաստատութեան եկեղեցւոյ Հայաստանեաց Աղայ Մինաս:

Պատակ պարծանաց մեր ի Քրիստոս:

Նախ զգրեցեալսն ի 10, և ի 16, նոյեմբերի, ապա՛ զայն որ ի 26 սեպտեմբերի ընկալեալ հետզհետէ յամենայն գեկտեմբերի, ուրախ եղաք ընդ առողջութիւն մեծարգի պատուական Անձինդ, որոյ Տէր Աստուած յաւելցէ զաւուրս անզգին կենաց. ամէն:

Մնք ևս արժանաւոր համարիմք զմեզ մեղադրանաց, այն զի ոչ գրեմք զորպիսութիւն մեր յաճախակի, այլ մեծ տարաբախտութիւն մեր այս է զի և ի 30 սեպտեմբերի ի 2, և ի 14 հոկտեմբերի, ի 17, և ի 27 նոյեմբերի գրեցեալքն ևս չեն ժամանեալք ըստ ժամանակին առ Տնարազ մեր:

Ներկայական որպիսութիւնք կողմանցս արժանաւորք ծանուցանելոյ ալսոքիկ են՝ որ պատճառ կուսակաչն նուաճեալ և կարգաւորեալ զամենայն գլեռնաբնակ ապստամբեալ Օսան և Թիուլեան, վերադարձեալ եկն ողջմբք ասա ի քաղաքս ի 6 յունվարի ամսոյս: Իսկոյն ընդ դաչն ի ժամանակս երևելոյեան՝ հանդիպել տեսութեան, յետ բազում զգուշանաց, հրամայեաց ի վաղիւն առաւօտու առանձինն հանդիպել տեսուչեան իւրոյ և ի գնալ մեր ըստ պատուիրելոյն խօսեցաւ վասն Մելիք Աբրահամ չարի՝ Սահակ որդւոյն զոր կալեալ պահէ ի բերդ անդր մինչև ցայսօր ժամանակի և զանգի Ջաֆար Գուլի խանն Թախանձէր գլուսավորչութիւնն նորին արձակել զնայ, իսկ զանց արարեալ զայնու առ մեզ յանձն առնէր զարժանաւորն վասն նորա, մնք ևս լաւ համարեալ առաջի արարաք զի թէ հաճեսցի, թողեալ զնա երաչխաւորութեամբ արժանաւոր անձանց նորից հարազատից, որպէս զի կացցէ այլ ևս ի քաղաքի ասա և մի եղցէ ասի: Խօսեցաւ և վասն տեղւոյս մերա-զանց ոչ որպէս զսովորականն իւր, որում յայնժամ և մնք վստահացեալ առաջի արարաք զխաստատուն հարազատութիւն համօրէն ազգիս մերոյ առ մեծազօր կայսերութիւնս, և զխնդիր մատուցաք զի մի ևս լիցի ինքն առեցող նոցին այլ գիմասցի մարդասիրաբար ըստ որում ժողովուրդք Քրիստոսի, և ինքն երևեցուցանէր զուղղութիւն մտաց և ասէր զատեցութիւն իւր ունել միայն ի մասնաւորի իրրու առ քաղաքացիս միայն ոչ ըստ որում հայազնեալք, այլ ըստ որում ոչ հնազանդին կամաց և հրամանաց իւրոց յաղագս չինելոյ գկազարմայ: Զիարդ և իցէ այսքանիսն և բաւական համարիմք առ նչանակելոյ թէ իցէ յայմհետէ ողորմած՝ եթէ ոչ յատուկ գործութեամբ գոնէ և ոչ ևս յատուկ առեցուցեամբ որպէս յառաջն, զորոյ զսուգն յայտնի առնէ հետևեալ կառավարութիւն նորին յայմհետէ եթէ լինելոց իցէ բարի ակնարկութեամբ:

Ի միաբանից սրբոյ Աթոռոյն աստ ընդմէջ ի ներկայս գտանին վարդապետք, սարկաւագք, գպիրք, որոց ի միասին միաբան ի մի սեղանոյ զմիմեանս վայելեմք և պարգեւացն Աստուծոյ. իսկ այլքն են որք վանացն Աստուծոյ. իսկ այլքն են որք վանահայր գոլով այլ մերձակայ վանօրէից՝ ի վերայ գոլով այլ մերձակայ վանօրէից՝ ի վերայ վանօրէից իւրեանց պատանեցեալ իրացն զեկցին քաղաքիս առանձինն քնականալ առ ժամ ինչ և մնք զանց արարեալ յակամայ կամս յօժարութեամբ միայն առ կառավարութիւնն անաարաճայն ըստ որում ժամանակն ձմեռնային և սենեակք վանացս անճուկք լայնանալին և

սիրտ եղբարց զօրութեամբ միայն ընդարձակեալք։

Ի զարդուց սուրբ Աթոռոյն որքան ինչ գտաք ի պահարան սրբոյ տաճարին, վերատեսչութեամբ պայծառ կուսակալին և Տուչկով ենարալին կնքեալ արկղօք բերաք աստ ի կացարանս նորին պայծառափայլութեան կնեազ Ցիցիանովին և բացեալ յետ աւուրց յաղագս կասկածանաց դիմութեան ճանապարհին, դարձեալ ամփոփեցաք ի նորանոր արկեղս յատուկ յատուկ գրեալ զամենայն ի տումարի՝ ռուսաերէն դրով ի նորին պայծառափայլութեան նօտարաց և կնքեալ զիւրաքանչիւր արկղն կնքով նորին պայծառափայլութեան և արմայով մեր, յանձնեցան կայսերական դանձապետին որում անուն Ֆիլիպ Ֆասիլիչ ասեն այր աղօթամատոյց առաքինի։ Արդարև մեղադրիմք յաղագս չունելոյ մեր զտումար նոցին հայկական որպէս արժանն էր, այլ քանզի ի մահճի դնիւր որ գրելոցն էր, առ այն ուրեմն ներելն խնդրի կարեկցաբար ողորմածութեամբ։ Իսկ օրինակ ռուսաերէն տումարին զոր ըստ հրամանի նորին լուսափայլութեան տուեալ են մեզ զայն ի թարգմանելն օրինակեալ միւսանգամ խօստացաք սրբազանին առաքել առ ինքն յորմէ և առ մեծութիւն ձեր ունի հասանիլ ի հարկէ։

Սրբազան Տէր մեր անդ ի Թէբրիզ ի տան մահտեսի Յոհաննէս աղալ երևելի առն տեղւոյն՝ կալ բարւոք ապահովութեամբ, որոյ օրինակ ձեռագրին առ մեզ մատուցեալ եմք յարգութեանդ ի 17 նոյեմբերի։ Յովսէփ անուն գրաբերն Թէբրիզեցի ըստ խնդրոյ պայծառափայլ կուսակալին գնաց առ ինքն ի լերինս Օսիցն և վերադարձեալ անտի բաւ զոմ չնորհակալութեամբ ի նորին պայծառափայլութենէ դարձաւ յետս ի Թէբրիզ որ մինչև ցայժմ վաղ ուրեմն յուսամք զի հասեալ լինիւ։

Թէպէտ առ պայծառ կուսակալն ոչ դոյր զգիր ի Թէբրիզեցի հայոց և տաճկաց, բայց յատուկ նշանակ մեծ գիտոյ իւրոյ և սիրոյ գրեալ էր առ Աչմէդ խանն տեղւոյն և առ յիշեալ մահտեսի Յոհաննէս աղալն զերկուս գիրս, յորս եթէ զինչ էիցէր առատն մեզ այն անյապաղ, բայց ասացուած հասարակաց այս էր՝ թէ գրեալ էիցէ առ խանն, որպէս զի թէ կարող էցէ, որով կերպիւ և կարողացի

բանիւք գիտեմք ժամանեալ առ նա. մանաւանդ ևս զի ոչ կարացաք վասն նոցին գտանդ ևս զի ոչ կարացաք վասն նոցին գտանել զգրուածս որ հարկաւոր է ի զատաստանի ըստ կանոնի ռուստաց։ Միայն ունիմք զերկուս ձեռագիրս նորին, որոց միոյն՝ առ Դաւիչն՝ թէ 500 ոսկի առեալ ի Մինաս ամբարդարէն, եւտւք որոց հարկն էր. այլ պարտիս առաքել վաղվաղ և զմիւս գումար՝ քանզի այս ոչ բաւականանալ. Իսկ միւսոյն գրէ. թէ Սոլոմոնն ևս ենարալին 100 ոսկի և նա խոստացաւ ճանապարհորդել զմեզ չորով (այսինքն լերկիրդ Ռուսաստանի) ի սակս այս գրութեանց ևս տակաւին չեղև խորհրդակցիլ թէ զինչ վայել իցէ առնել։ Այժմ մինչ ևկն կուսակալն, տեսցուք թէ զինչ տնօրինութիւն մատց չնորհէ Աստուած։ Շնորհաւորեմք ձեզ զնորոգ զայս ամ, զոր Տէր Աստուած մեր ատցէ վայելել ուրախութեամբ և ճոխացուսցէ առատիլ ևս պերճութեամբ ի միշտ պարծանս։

Խոնարհ աղօթարար ճՈՀՆՆԷՍ արքեպիսկոպոս առաքելոյ Թիֆլիզու և Ելիսաւետապօլու Հայոց։

1805 յունվարի 16.
ի Թիֆլիզ։

ԽԵ. *Թուղթ Ներսէս արևղայի առ իշխ. Յովակիմ Եղիազարեանց։*

Պայազատ իշխան Հայոց մեծատոհմիկ աստուածասէր գերայարգ Աղալ Յովակիմ բարերարի մերում և ջատագովի եկեղեցւոյն Աստուծոյ չնորհաւորելով զնորոգ զայս ամ, և զծնունդ և զյայտնութիւն Քրիստոսի Փըրկչին մերոյ յատուկ չերմեռանդութեամբ մատուցանեմք աղաչանս և օրհնութիւն Աստուածային։

Ընդ մեծապատուութիւն նորին չնորհաւորեմք նաև աստուածապահ Տան նորին բարեպաշտուհի քեռն մերում, նաև սիրագութար բարեչառաւիղ տոհմիկ որդւոյն և ամենայն ընտանեացն զորս և յանձն առնեմք չնորհացն Աստուծոյ և պահպանութեան նորա։

Մինչդեռ առ մեզ էր գրութիւնս՝ ժամանեաց և՝ ի սեպտեմբեր 9. դրեցեալդ ընդ Սրբազանին ի միասին առ մեզ և առ Սրբազան վեհն։ Իրաւի էր բնաւ մեղադրութեան՝ թէ յայնմ ժամու պարտ էր առ ձեզ զգիր որպիսութեան մեր հաստացանել և ոչ ի մանակի վիճակեալ կալաք, զի ոչ եթէ մեք, այլ և ինքեանք իսկ երկոքին կուսակալ կառավարիչքն Ցիցիանովն և վոլկոնցկին և կարօտ եղեալ գիտելոյ զորպիսութենէ իրաց անձնունայն եղեն հաստատել միմեանց զգիր որպիսացանոյց քանզի լերինք և դաշտք միջին երևանու և Թիֆլիզու ևս և Մոզդոկու իսկ լցեալ կային անօրէն թշնամեօք որպէս նկատեալ իցէք։ Ապաքէն անմեղադրելի լինել խնդրեմք։

Սրբազան պատրիարքն և բարձրապատիւ Բարսեղ արք եպիսկոպոսն ևս համայն միաբան եղբարք մեծ յարգութեամբ չնորհաւորեալ ձեզ զնոր տարին՝ մատուցանեն ողջոյն և զվիթաբան լիաբերան զօրհնութիւնս ողջոյն և քրիստոսական. ընդ որոց և նուաստ աբեղայ

ՆԵՐՍԷՍ

ՃԾԹ. *Թուղթ Յովհաննէս արքեպիսկոպոսին Թիֆլիզոյ առ իշխ. Մինաս Եղիազարեան։*

Գերաճելակեալ վեհաղնեալ իշխան հայոց՝

Աղալ Մինաս,

Ողորմած և բարերար Տէր մեր։

Զթուղթն՝ զոր գրեալ էիք ի Մոսկով յունվարի 13, հանդերձ նիւթեմ սրբազանիւն, առ ընկալեալ աստ ի Ելիսաւետապօլ մարտի 18. ծանեաք զամենայն միտս գրուածոցն։ Ընդ ողջութեամբ լինելն ձեր ուրախացեալ ոչ սակաւ, գոհութիւնս մատուցաք Աստուծոյ չնորհաւորելով առ ի նմանէ զերկարարչին, խնդրելով առ ի նմանէ զերկարութիւն վասն անգին կենաց ձերոց հանդերձ երջանիկ բարեբախտութեամբ ըստ դերձ երջանիկ բարեբախտութեամբ ըստ հոգւոյ և ըստ մարմնոյ ի պարծանս բոլոր Հայկազնեից։

Զորպիսութիւն սրբազան Հայրապետին մերոյ ասպէս գիտասջիք, զի ի ներկայս ևս Թուղթս ստացաք ի Թարվիզեցի մահտեսի Յոհաննիսէն, և ի մեր ծանօթ Աչմաս խանէն որ է Բէգլար բէգի Թարվիզու և Մարազու, որ է մեծ սարդար չահին, որով ծանեաք զայլ

ամենայն ուշադրությամբ ու հետաքրքրությամբ։ Ես ինձ համար ամենից հետաքրքրական էի համարում այն հարցը, թե ինչպես է կարողացել Ալիշանը ամենայն ճշտությամբ ու մանրամասնությամբ նկարագրել Սիսի ամրոցը, որի մասին նա ոչ մի անգամ չի եղել։ Ես ինձ համար պարզեցի, որ Ալիշանը ամրոցի նկարագրությունը կազմել է հիմնականում Ղևոնդ Ալիշանի «Սիսական» գրքի հիման վրա, որի մասին ես արդեն խոսել եմ։ Ալիշանը, ինչպես ինքն է ասում, ամրոցի նկարագրությունը կազմել է Ղևոնդ Ալիշանի «Սիսական» գրքի հիման վրա, որի մասին ես արդեն խոսել եմ։ Ալիշանը, ինչպես ինքն է ասում, ամրոցի նկարագրությունը կազմել է Ղևոնդ Ալիշանի «Սիսական» գրքի հիման վրա, որի մասին ես արդեն խոսել եմ։

Ես ինձ համար պարզեցի, որ Ալիշանը ամրոցի նկարագրությունը կազմել է Ղևոնդ Ալիշանի «Սիսական» գրքի հիման վրա, որի մասին ես արդեն խոսել եմ։ Ալիշանը, ինչպես ինքն է ասում, ամրոցի նկարագրությունը կազմել է Ղևոնդ Ալիշանի «Սիսական» գրքի հիման վրա, որի մասին ես արդեն խոսել եմ։

Ես ինձ համար պարզեցի, որ Ալիշանը ամրոցի նկարագրությունը կազմել է Ղևոնդ Ալիշանի «Սիսական» գրքի հիման վրա, որի մասին ես արդեն խոսել եմ։ Ալիշանը, ինչպես ինքն է ասում, ամրոցի նկարագրությունը կազմել է Ղևոնդ Ալիշանի «Սիսական» գրքի հիման վրա, որի մասին ես արդեն խոսել եմ։

բայց մարթ Լուսաւորչի Նշոյն, սարթ Ցուցիչ Նշմարտութեան ասու-
ցողն Նշոյ, Լուսաւորիչ և վօստիվին դնող ի Հ՚ Հոգին
Հոգեառնքն ի վօստիվ փնդիկ ի Հ՚ Հոգին
սարթ ինչ ինչ ինչ

ՃԻՄ. *Ռոսլը ցուցամատի նպաստով աչքակապ ման իշխ. Տիխոն Շինսու Շինպաշին:*

Շուշանիկ Աստուածատուր վեհա-
գույն Ճապոնիայի տիրակալ Մուցու-
հիթոյի հետ իշխ. Տիխոն Շինսուի
ամուսնության առթիվ ընդունած
հեռագրում.

Իմ ամենախոր շնորհակալությունս
եմ հայտնում ձեզ ինձ ուղարկած
ողջույնների համար: Ես ուրախ եմ
տեղեկանալ, որ ձեր կյանքի ամե-
նաերջանիկ օրերից մեկում ինձ
հիշեցիք: Ես ձեզ մաղթում եմ ամե-
նայն բարիք ձեր ապագա կյանքի
համար: Ես ձեզ հետ եմ ուրախա-
նում ձեր հարսանիքի կապակցու-
թյամբ

մենայն ազգք և ազինք։ Եւ այս ամենայն հանդէս մաց սրբոյ զեղարդեանն եղև յամսոյս 5։

Եւ յետ այսր՝ կաթուղիկոսն վրաց՝ և ամենայն մեծամեծք ռուսաց և վրաց՝ խընդրեցին՝ թէ ընդ կարելի է արդեօք, յաւուր միում վասն մեր յատկապէս քանալ զսուրբ զեղարդն, ի համբուրեսցուք ըստ վաւիդանացն մեր։ Եւ մեք հրաւիրեցաք զնոսա զամենեսեանսն զալ համբուրել երիրպազանել յամսոյս 8. յորում աւուր և ի ճաշ կոչեալ մեծարեցաք յարգութեամբ։ Իսկ այլ ամենայն սբրբութիւնքն և ինչքն՝ որք եկին ի քաղաքս, են ի պահեստի ընդ գանձուցն կայսերական զօրս զամենայն զաւթար արարեալ նշան առ նշան, տեսաք և վերահասու եղաք ձրպխի և ձրքան զոլոյ անց ամենից։

Բայց յայտնապէս երևի՝ թէ ի ձեռն բերելն լինչ ինչ իրս ձեռնամուխ են լեալ և վերառեալ ըստ կամացն իւրեանց անդ ի սուրբ էջմիածին, կամ ի զառնալն անդրէն ի Փամբակ. որոց վասն գներսէս վարդապետ եղբայրն մեր առաքեցաք ի Փամբակ լաւապէս տեղեկանալ՝ թէ զինչ են վերառեալ և կամ ոչք են՝ որք արարեալ զայս. և ապա ըստ այնմ ազդումն տալ մեզ, զի և մեք հոգ տարցուք հանել և զայնս լիապէս։ Զորոց և զիարդ կատարումն ևս ունիմք զրել յետոյ հանդերձ հետևեցեալ որպիսութեամբք, այժմ զայնչափս միայն յայտարարեալ մնամք մըշտընջենաւոր աղօթարար վասն անդին կենաց մեծանձնութեան ձերոյ։

1805։ Յունիսի 20։ ի Թիֆլիզ քաղաքի։

Մինչ կամէաք առաքել զայս թուղթս, Ներսէս վարդապետ եղբայրն մեր դարձ առաբեալ ի Բամբակաձորայ ևկն եմուտ ի քաղաքս. բայց ըստ աչխատանացն բան ինչ չէր արդիւնացեալ. այն զի բոլորովին ուրատ է եղեալ նոյն Նէսվէտայոլ եպարաչն՝ թէ մեք յոչ ինչ իրս չեմք ձեռնամուխ լեալ. այլ զամենայնն ամբողջ հասուցեալ եմք ի Թիֆլիզ. իսկ երկրացիքն վկայելով վկայեն ասէ՝ թէ քաղում իրք պատուականք ոսկեղենք և արծաթեղենք, նաև մեծամեծ գումար ոսկւոյ և սպիտակ դրամոյ կան ի ձեռս զորին. զորս զաղեալ կամի վայելել։ Թարց վկայելոյ ուժգն յայտնապէս երևի, որ քաղում իրք են պահեալ ի քեռանցն եկելոց աստ. վասն որոյ խորհրդակցութեամբ Պօրանպոլին եպարալին յանձն առեալ զաչխատանս, եկի ի սոյն աւուրս գնալ յելիսավէտապօլ առ Պայծառ կնիսաղն զի ի ձեռն նորին կարասցուք հանել զիրսն ի նոյն եպարալէն։ Պօրանպոլինն այսպէս ևս յուսադրէ զմեզ, թէպէտ և ոչինչ եղեցէ ասէ ի նմանէ, յայտնելով կնիսաղին, յայտնի լինի և նորին կայսերական մեծութեանն որ մինչ լուիցէ՝ թէ այդպիսի վնասք են հասեալ լիւրոց զօրացն սրբոյ Աթոռոյն ձեր, մեծամեծ ողորմութիւնս չնորհելով, լցուցանիմ զսեղի պակասելոցն։

Այլ և զայս ծանիր, զի զամենայն Սբրբութիւնսն բաց ի միոյ սուրբ Աչքին որ ոչ պարտնակեցաւ ի զութիկն, առեալ եղաք աստ ի պահեսցի ի սուրբ վանքն մեր վիճաւոյ նոցա և մեր վիճչաւորիս։ Զկնի եղման մեր ի քաղաքէս զայլ ամենայն որպէսն ևս և զսխահին եկեալ իրացն Ներսէս վարդապետն ունի հասուցանել առ ձեզ ի գիտել։

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ Արք Եպիսկոպոս Թիֆլի՛՛ Եւ Լեհաստանի և Իմերէթու հայոց։

ՃԿԸ. *Թուղթ Իշխան Ցիցիանովի առ Յովհաննէս արքեպիսկոպոս։*

Պատուականագոյն հայոց Արքիէր Յոհաննէս.

Ընկալայ ես բազօրս և գիր ի ղէնարալ մայիորէ Նէսվէտայոլէ յաղագս արգելացուցանելոյ իւրոյ ի զրպարտութենէ, և առ քեզ ուղարկեցի զղիրն այն, զոր թարգմանեալ տեսանիք որպէս և ես տեսի. որ պարտաւորքն են ձեր արքիէրք և ոչ նա, ես առաւել այն ով որ 15 ամ նա ինձ ճանաչէ և ես գիտեմ զնա, որ ոչ սիրէ զօգուտ ինչ, վասն այսորիկ կարօղ եք զատել զարդարութիւնս նորա. ի բազօրան գրէ նա՝ որ սուտ պարերարդն Դաւիթ գարձեալ է ի էջմիածին կալեալ է խաչ, մատունք և այլ նիւթքն և կալքն և առեալ է ի նմանէ Մէլիքուլի խանն։

Ակօղ ունիմ պատիւ մնալ իմ յարգութեամբ։

Յուլիսի 18 օրն, Ձերդ պատուական դունե-

1805 ամին։ զուարեան խոնարհ ծառայ ի բանակն առ կնիազ Պաւել Ցիցիանով։ գետն Ղարարթօ։

ՃԿԹ. *Թուղթ Գրիգոր Պատրիարքին վ. Պօլսոյ եւ այլոց առ իշխ. Մինաս Նղիազարեան։*

Բարեպաշտութեամբ հռչակեալ վեհապետ ազգ Մինաս։

Բարեբար և ողորմած տէր մեր։

Խոստովանեալ եմք հասարակութեան միաբանութեանս մերոյ՝ թէ մեծութիւնք չնորհաց ամն հօր ձերոյ եղելոյ ի վերայ մեր և ի վերայ սրբոյ աթոռոյն մերոյ՝ նամանաւանդ և ի վերայ ըղձոյ հասարակութեան ազգիս Հայկազունեանց՝ անկչռելի չափով է ապրիս Հայկազունեանց՝ անկչռելի չափով է առաւելեալ. ըստ որոյ ուրեմն և մեք խանդակաթողիկեանք հոգւոյ մեր ի սէր վարձելի կենաց ձերոյ, հարեալ համարիմք՝ թէ հասատաւք անսուտ ճշմարտութեանս մերում, զի չէ մեր ի վերայ յայտիկ աչխարհի այլ ինչ առաւել սիրելի, քան զանգին կեանս ձեր։

Ապա յընկալնուլն ի չունիսի 16 գրեցոյն և ի գիտելն զառողջութենէ ձեր, ոչ սահմանի, զի սիրաք մեր և մարմինք ցնծասցին յԱստուած կենդանի։ Իսկ և միւս ևս այն ռաւելութիւն չերմեռանդութեանդ յայտնեալ գրութեամբն առ քաչխարհ բարեսէր աղայ Յակոբն Պօղոսեան, գրեթէ զբոլոր կարողութեանդ զգացման մերոյ սպառ սպառ զարմացուցին, Տէր Աստուած մեր օրհնեսցէ զքեզ և զտուն հօր քոյ, ևս և զչերմեռանդութիւն ձեր, զմեծ բարեպաչտութիւն ձեր, և որ մեծագոյնն է զանօրինակ խոնարհութիւն ձեր։

Տմարդութիւն ոամկացն կոստանդնուպոլսոյ ցաւեցոյց և զմեզ չափ առաւելութեամբ. այլ վասն զի այր ի չարակից իւրմէ ճանաչէի, առաք է հնոց իմաստնոց, չէ ինչ զարմանք վասն նոցա, թէ համաձայն իշխադաց իւրեանց ունելին և նոքին զվոխոխութիւն բարուց, բայց գուք որ ըստ անօրոյն ընտրութեան՝ ոչ վասն նոցա, և ոչ ևս վասն մարդկան արարիք և առնէք զդրս առնելիքն, վասնորոյ խնդիր է մեր ոչ բնաւ զղալ ինչ ի գործոց ամարդութեան նոցա և ոչ ևս ածել զմտաւ թէ զոր ընդ բարւոյ ձեր փոխարինեն, զանսն ունելով համազգակից քրիստոնէութեան, քանզի արդարև խոպանացեալ սրտիւ և սառուցեալ ի չամենից բարեմասնութեանց ոչ կարող են գործել զբարութիւնս չժարակամ ընտրութեամբ՝ և ոչ ևս կարեն զղալ զոր այլք գործեցին։ Եթէ կարողք էին առ այնպիսիս, ընդէր էր կորուստ հզօր թագաւորութեան մերում. այլ քանզի տգիտութիւն ողորմելի ոամկաց ազգի մերոյ՝ հրամայէին ողորմելի ոամկաց ազգի մերոյ՝ հրամայէին զօն անգր առաւելութեամբ ըստ զօրացեալ է ոն անգր առաւելութեամբ ըստ վրիպատական սուրբ վարդապետութեան, որք լեկն գինքեանս, բարերարս համարին, որք լեկն գինքեանս, բարերարս համարին, որով և զամարդութիւն իւրեանց ոչ զգացեալ որով և զամարդութիւն իւրեանց ոչ զգացեալ որպէս բարի ինչ չօժարին առաջի նորին կայսերական մեծութեան ևս տարածել։ Բայց գուք զբարիս գործել չանուն Աստուծոյ և զուք զբարիս գործել չանուն Աստուծոյ և վասն Աստուծոյ չկք ձանձրացեալ մինչև վասն Աստուծոյ չկք ձանձրացեալ մինչև ցայսմս, այսուհետև ևս պինդ կալչիք զխոստովանութեան չափոնից լուսոյն և հաւատոյ ամենայն ևս ունիմք ի մտի տարածացք ապաւէնաւ ևս ունիմք ի մտի տարածացք ապաւէնաւ նել ընդ աչխարհ ամենայն զանդիմանութիւն նել ընդ աչխարհ ամենայն զանդիմանութիւն ամարդութեան նոցա։ ամարդութեան նոցա։

Առ վհատնելով բարերարդ ևս զրեցաք զնդիր, որպէս զի զիտողութիւն և զվկայիլութիւն զոր յանձնել է ձեզ Սբրազվկայիլութիւն զոր յանձնել է ձեզ Սբրազգելութիւն զոր յանձնել է ձեզ Սբրազգելութիւն զոր յանձնել է ձեզ Սբրազգել

Ի ՄԻՔԻԼԻ, 18 ՓԵՏՐՎԱՐԻ 1805

Ի տարի 2000· մի ոմն Ֆրանկլին Ամերիկացի հնարեցաւ զանազան ձեւ մեքենայից, որոց գործոցն էր ամենայն ինչ ի ներքոյ ջրոյ կատարել, որպէս ի վերայ երկրի։ Ասոնք ամենեքեան ի մի ժողովեցան, եւ ի ներքոյ ջրոյ ամենայն գործ սկսան կատարել։ Ոմանք ի նոցանէ ի ներքոյ ջրոյ հանին ամենայն ինչ որ ի նաւուն էր, եւ ոմանք ի նոցանէ ի ներքոյ ջրոյ

ՀԱՅԿ. Ծանուցմունք արքունական պատուիրակութեան վասն հրատարակութեան Աստուածաշունչ մատենից հնոց եւ նորոց կտակարանաց։

Ի 20, յունուարի ի 11, օրուընէ՝ հանդերձ ամբողջ տասնամեայ ընդհատմամբ ի 1816, ամին Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, ես Հայկ Ներսիսեան ոչնչութիւնս, նախանձեցայ ի Տէրն մերոյ Յիսուսէ Քրիստոսէ, որ ինձ տուեալ է զիս ի ծառայութիւն իւր սուրբ աւետարանին, եւ ի գործ հրամայեալ ինձ՝ ի տարածումն եւ ի լուսաւորութիւն հեթանոսաց, որ ի խաւարի եւ ի ստուերի մահու նստեալ էին։ Եւ ոչ միայն ի հեթանոսս, այլ եւ ի մեզ ի քրիստոնեայսս, որ ունէաք զգիրս սրբոց մատենից հին եւ նոր կտակարանաց, բայց ոչ ունէաք զանոնք ի լեզուի մերում, զոր ամենեքեան գիտեն եւ խօսին։ Եւ ես ոչ միայն ունէի զայս ի մտի, այլ եւ ի սրտի, եւ ի հոգւոյ իմում, եւ ի մարմնի իմում, եւ ի ոսկերաց իմոց, եւ ի ջղաց իմոց, եւ ի մկանանց իմոց, եւ ի ամենայն անդամոց իմոց, զի ես ինքն ի մանկութենէ իմմէ ի մեծ ուսումն եւ ի գիտութիւն հասեալ էի, եւ ի հանճարեղ արուեստս, եւ ի գրչութիւն, եւ ի տպագրութիւն, եւ ի ձուլարանութիւն, եւ ի քանդակագործութիւն, եւ ի ներկարարութիւն, եւ ի ամենայն արուեստս, որ ի գրչութենէ եւ ի տպագրութենէ կամ ի ձուլարանութենէ կամ ի քանդակագործութենէ կամ ի ներկարարութենէ կամ

տուած արդիւնացուցեալ չնորհասցէ ձեզ յաւիտենականապէս լիշատակ բարութեան ի չահ ազգի և ի պայծառափայլութիւն եկեղեցւոյ Հայաստանեայց և սրբոյ Աթոռոյն մերոյ եջմիածնի։

Խնդրեմք զդուն այդ յառաջարկութիւնդ մեզ լիշել և նորին սրբազնութեան առաքելապատիւ հօր մերում եփրեմ արքեպիսկոպոսի, որում և մեք յայտնել ունիմք համաձայն այսորիկ զի նա ինքն լիցի առաջնորդ բոլորեցունցս ի համայն բարեկարգութիւնս օգտակարագունից. վասն սրբազան տեառն մերոյ չնիս լինի ամ ս մի որ զիր տեսաք ի Թիֆլիզու ժամտեսի Յոհաննիսէն թէ բարւոք առողջութեամբ և ապահովութեամբ կայ անդէն ի Մարաղայ ի տան խանին։

Մեծ իշխանն պարսից որ կորեալ էր անտի ի Ղարապաղու, որդիք նորին ևս յառաջ նկեալ խրոխտանօք որպէս թէ ի Թիֆլիզս կամիցին գալ, ամբոխապարտ եղեն ի սակաւ հայոցն Շամշատինու որք քաջքաջ ղէմ եղեալ նոցա զհարիւրաւորս ի նոցանէ սատակեալ և զինքեանս ամենևին անվնաս պահեալ հզօրացան։ Յետոյ ապա անցեալ ի Երևան, մինչդեռ մեք ի վարձս կայաք թէ զբազմութիւն հայոցն Երևանու գերեվարեալ կորուսանել ունիցին, ողորմութիւն Աստուծոյ զնոսա ևս ազատեաց և ապա երկի ի Գաբրիէլ հարիւրապետէն զդիր տեսաք որ ինքն իւր ամէն ժողովրդովն անվնաս ժամանեալ է ի Բամբակաձոր. Մելիք Աբրահամ չարն ևս զկնի նորա գալ իւրովքն, և նոքա անօրէնութեան որդիք Բալախանին ևս ամենևին ոչինչ վնասեալ ժողովրդեան Երևանու, միմիայն զՄահմատ խանն առեալ իբր ընտանեօքն ի քսան ամսոյս անցեալ զբնակեալ են դէպ ի հայրենիս իւրեանց, թողեալ անդ միայն 2000 հետևակ զօրք պարսից և Աչրաֆի խանն և կոյր Քեալպալի խանքն ի պահպանութիւն քերդին, և միւս ոմն Մէհտի զուլի խան անուն, ի տեղի Մահմատ խանին իշխող երկրին Երևանու, ընդ նոսա և Ալէքսան արքայորդին ևս որպէս իշխան փախուցիչոցն անդ ի Բամպակու և Վաղարշու ընդ ժամանակս ժամանակս։ Որք Աստուծոյ ողորմութեամբն յուսամք զի ոչինչ կարող իցեն ներգործել զչար թէպէտ և կամեցող ևս լիցին։

Ի ոտոստաց ոչինչ լսեմք, բայց ակն ունիմք թէ յաջողութեամբն Աստուծոյ ոչ անպատնեալ այլ ևս, սիրեացեն և երևանու զոր տէր լաջողեսցէ։

Խոնարհ գէորգ արքեպիսկոպոս։

Խոնարհ բաբսեղ, արքեպիսկոպոս սրբոյ եջմիածնի։

Նուաստ աբեղայ ներսէս

1805 օգոստոսի
16. Թիֆլիզ։

Յոյժ ջերմեռանդ սիրելութեամբ ողջոյն մատուցանեմք հարապատ սիրեցելոյն արժանապատիւ խաչակիր տէր Մկրտիչ պատուելի քահանային և յանձն առնեմք զինքն չնորհացն Աստուծոյ և պահպանութեան նորա։

ՃԿԸ. *Թուղթ Յովհաննէս արքեպիսկոպոսին Վրաստանու առ իշխան Մինաս Եղիազարեան*

Վեհաղնեալ իշխան հայոց՝ մնծարգոյ Աղայ Մինաս,

Իմ ողորմած Տէր և Բարերար.

Ի 3 ամսոյս ընկալեալ զ'ի կայսերէ չնորհեցեալ պնակէն, օրհնեցաք զպարգեօղն նորին արժանաւոր դոհութեամբ ընդ որ գրեալ էր նորին Պայծառափայլութիւն կնիազ Ցիցիանովն, թէ զկայսերական ուզածն՝ որ վասն կարգելոյ զձեզ կառավարիչ բոլոր Վրաստանու հայոց, պահեցի ի ձեռս իմ ըստ հրամանի նորին կայսերականի մեծութեանն գրելով ի սալօնիցէն, զի յայտնեսցին յամենայն տեղիս Վրացստանու զկարգումն ձեր ընդհանուր կառավարիչ հայոց ի ողորմութենէ Ամենողորմած կայսերն մերոյ։

Ցերեան եղեալ որպէսն այս է, որ խանն ըստ իւր արարմանցն էառ զնատուցումն ի տեառնէ վարելով իբրև զդերի հանդերձ իւրայնօքն ի ներքին կողմն պարսից։ Իսկ Պաւիլն իբրև զբաւ մնացեալ նսեմ յանապատն Երևանու։ Մելիքն և Իւզբաչի Գաբրիէլն իւրեանց ահաթռիչ փախուցեալ եկին հասին ի Փամբակ. իսկ մնացեալ հալքն են նոյնպէս ի ձեռս նոցին անօրէնն պարսից. որք ստէպ առէպ աղաղակեն մեզ հոգալ զփրկութենէ նաւորականաց ազգի մերոյ։ Յաղագս որոյ և մեք ամենեքեան անքաւ չնորհակալութեամբ վասն զձայնն միայն ի լսելիս մեր հնչեցուցանելոյ, ջերմեռանդութեամբ հոգւոց մերոց զինդիր մատուցանեմք, զի որպէս ասդ, եղիցիս և յաւէտ յայտնեսցէ որդի զօրութեան նախնեաց և հարց մերոց սրբոց, և նոցայն նմանեսցէ զնոքին, ջանակուռ լինիս զի զորոց զգեցեալ զնոքին, ջանակուռ լինիս զի զորոց զձայնն միայն զրով նչանակեցեր, օժանդակութեամբ բարեսէր Աստուծոյ ամենակալութեամբ բարեսէր Աստուծոյ ամենակալութեամբ բարեսէր Աստուծոյ ամենակալ

Ցաւալի կամ ուրախալի պատահարներ։

Ես ուզում եմ ձեզ պատմել մի դէպք, որ պատահեցաւ ինձ հետ։ Դուք գիտէք, որ ես ծնած եմ Ղարաբաղում, Շուշի քաղաքում։ Հայրս մեծ առեւտրական էր։ Նա ունէր մի մեծ խանութ, որի մէջ ամէն տեսակ ապրանքներ էին ծախւում։ Ես ունէի մի եղբայր, որ մեծ էր ինձանից երեք տարով։ Նրա անունը Յովհաննէս էր։ Մենք միասին էինք խաղում, միասին էինք սովորում։ Մեր հայրը մեզ շատ էր սիրում։ Մենք էլ նրան շատ էինք սիրում։ Մեր մայրը մեռած էր։ Մենք նրան չէինք յիշում։

Մի անգամ հայրս մեզ ասաց, որ ինքը գնալու է Մոսկուա։ Մենք խնդրեցինք նրան, որ մեզ էլ տանի իր հետ։ Հայրս համաձայնեցաւ։ Մենք շատ ուրախացանք։ Մենք ուզում էինք տեսնել Մոսկուան։ Մենք լսել էինք, որ Մոսկուան շատ մեծ քաղաք է։ Մենք ուզում էինք տեսնել Կրեմլը։ Մենք լսել էինք, որ Կրեմլում շատ գեղեցիկ տներ կան։

Մենք ճանապարհ ընկանք։ Մենք գնացինք Թիֆլիս։ Թիֆլիսում մենք տեսանք մի մեծ կամուրջ։ Կամուրջի վրայ շատ մարդիկ էին։ Մենք տեսանք մի մեծ եկեղեցի։ Եկեղեցին շատ գեղեցիկ էր։ Մենք տեսանք մի մեծ պալատ։ Պալատի առջեւ մի մեծ հրապարակ էր։ Հրապարակում շատ մարդիկ էին։ Մենք տեսանք մի մեծ հրուանդան։ Հրուանդանի վրայ մի մեծ արձան էր։ Արձանը ձի էր հեծած։ Ձիու վրայ մի մարդ էր նստած։ Մենք հարցրինք հօրը, թէ ո՞վ է այդ մարդը։ Հայրը ասաց, որ այդ մարդը Պետրոս Մեծն է։ Պետրոս Մեծը շատ մեծ մարդ է եղել։ Նա շատ բան է արել Ռուսաստանի համար։ Նա շատ քաջ է եղել։ Նա շատ պատերազմներ է մղել։ Նա շատ քաղաքներ է շինել։ Նա շատ նաւեր է շինել։ Նա շատ զինուորներ է կազմել։ Նա շատ գիտուն է եղել։ Նա շատ լաւ է կառավարել։ Նա շատ ուժեղ է եղել։ Նա շատ հարուստ է եղել։ Նա շատ երկար է ապրել։ Նա շատ ծեր է մեռել։

Մենք գնացինք Մոսկուա։ Մենք տեսանք Կրեմլը։ Կրեմլը շատ գեղեցիկ է։ Կրեմլում շատ մեծ տներ կան։ Կրեմլում շատ մեծ եկեղեցիներ կան։ Կրեմլում շատ մեծ պալատներ կան։ Կրեմլում շատ մեծ զինուորներ կան։ Կրեմլում շատ մեծ հրացաններ կան։ Կրեմլում շատ մեծ թնդանօթներ կան։ Կրեմլում շատ մեծ զանգեր կան։ Կրեմլում շատ մեծ զանգակատուններ կան։ Կրեմլում շատ մեծ պատուհաններ կան։ Կրեմլում շատ մեծ դռներ կան։ Կրեմլում շատ մեծ սենեակներ կան։ Կրեմլում շատ մեծ սեղաններ կան։ Կրեմլում շատ մեծ աթոռներ կան։ Կրեմլում շատ մեծ մահճակալներ կան։ Կրեմլում շատ մեծ գորգեր կան։ Կրեմլում շատ մեծ վարագոյրներ կան։ Կրեմլում շատ մեծ լամպեր կան։ Կրեմլում շատ մեծ հայելիներ կան։ Կրեմլում շատ մեծ նկարներ կան։ Կրեմլում շատ մեծ գրքեր կան։ Կրեմլում շատ մեծ գրիչներ կան։ Կրեմլում շատ մեծ թանաքամաններ կան։ Կրեմլում շատ մեծ մատիտներ կան։ Կրեմլում շատ մեծ տետրակներ կան։ Կրեմլում շատ մեծ գրասեղաններ կան։ Կրեմլում շատ մեծ գրասենեակներ կան։ Կրեմլում շատ մեծ գրադարաններ կան։ Կրեմլում շատ մեծ գրադարանապետներ կան։ Կրեմլում շատ մեծ գրադարանապետուհիներ կան։ Կրեմլում շատ մեծ գրադարանապետներ եւ գրադարանապետուհիներ կան։

Մենք տեսանք Կրեմլի մեծ զանգակատունը։ Զանգակատունը շատ մեծ է։ Զանգակատունը շատ բարձր է։ Զանգակատունը շատ գեղեցիկ է։ Զանգակատունը շատ հին է։ Զանգակատունը շատ հաստ է։ Զանգակատունը շատ ամուր է։ Զանգակատունը շատ երկար է կանգնած։ Զանգակատունը շատ երկար է մնացել։ Զանգակատունը շատ երկար է տեւել։ Զանգակատունը շատ երկար է դիմացել։ Զանգակատունը շատ երկար է ապրել։ Զանգակատունը շատ երկար է կեցել։ Զանգակատունը շատ երկար է մնալու։ Զանգակատունը շատ երկար է տեւելու։ Զանգակատունը շատ երկար է դիմանալու։ Զանգակատունը շատ երկար է ապրելու։ Զանգակատունը շատ երկար է կենալու։ Զանգակատունը շատ երկար է մնալու։ Զանգակատունը շատ երկար է տեւելու։ Զանգակատունը շատ երկար է դիմանալու։ Զանգակատունը շատ երկար է ապրելու։ Զանգակատունը շատ երկար է կենալու։

Ես ուզում եմ ձեզ պատմել մի դէպք, որ պատահեցաւ ինձ հետ։ Դուք գիտէք, որ ես ծնած եմ Ղարաբաղում, Շուշի քաղաքում։ Հայրս մեծ առեւտրական էր։ Նա ունէր մի մեծ խանութ, որի մէջ ամէն տեսակ ապրանքներ էին ծախւում։ Ես ունէի մի եղբայր, որ մեծ էր ինձանից երեք տարով։ Նրա անունը Յովհաննէս էր։ Մենք միասին էինք խաղում, միասին էինք սովորում։ Մեր հայրը մեզ շատ էր սիրում։ Մենք էլ նրան շատ էինք սիրում։ Մեր մայրը մեռած էր։ Մենք նրան չէինք յիշում։

Մի անգամ հայրս մեզ ասաց, որ ինքը գնալու է Մոսկուա։ Մենք խնդրեցինք նրան, որ մեզ էլ տանի իր հետ։ Հայրս համաձայնեցաւ։ Մենք շատ ուրախացանք։ Մենք ուզում էինք տեսնել Մոսկուան։ Մենք լսել էինք, որ Մոսկուան շատ մեծ քաղաք է։ Մենք ուզում էինք տեսնել Կրեմլը։ Մենք լսել էինք, որ Կրեմլում շատ գեղեցիկ տներ կան։

Մենք ճանապարհ ընկանք։ Մենք գնացինք Թիֆլիս։ Թիֆլիսում մենք տեսանք մի մեծ կամուրջ։ Կամուրջի վրայ շատ մարդիկ էին։ Մենք տեսանք մի մեծ եկեղեցի։ Եկեղեցին շատ գեղեցիկ էր։ Մենք տեսանք մի մեծ պալատ։ Պալատի առջեւ մի մեծ հրապարակ էր։ Հրապարակում շատ մարդիկ էին։ Մենք տեսանք մի մեծ հրուանդան։ Հրուանդանի վրայ մի մեծ արձան էր։ Արձանը ձի էր հեծած։ Ձիու վրայ մի մարդ էր նստած։ Մենք հարցրինք հօրը, թէ ո՞վ է այդ մարդը։ Հայրը ասաց, որ այդ մարդը Պետրոս Մեծն է։ Պետրոս Մեծը շատ մեծ մարդ է եղել։ Նա շատ բան է արել Ռուսաստանի համար։ Նա շատ քաջ է եղել։ Նա շատ պատերազմներ է մղել։ Նա շատ քաղաքներ է շինել։ Նա շատ նաւեր է շինել։ Նա շատ զինուորներ է կազմել։ Նա շատ գիտուն է եղել։ Նա շատ լաւ է կառավարել։ Նա շատ ուժեղ է եղել։ Նա շատ հարուստ է եղել։ Նա շատ երկար է ապրել։ Նա շատ ծեր է մեռել։

Մենք գնացինք Մոսկուա։ Մենք տեսանք Կրեմլը։ Կրեմլը շատ գեղեցիկ է։ Կրեմլում շատ մեծ տներ կան։ Կրեմլում շատ մեծ եկեղեցիներ կան։ Կրեմլում շատ մեծ պալատներ կան։ Կրեմլում շատ մեծ զինուորներ կան։ Կրեմլում շատ մեծ հրացաններ կան։ Կրեմլում շատ մեծ թնդանօթներ կան։ Կրեմլում շատ մեծ զանգեր կան։ Կրեմլում շատ մեծ զանգակատուններ կան։ Կրեմլում շատ մեծ պատուհաններ կան։ Կրեմլում շատ մեծ դռներ կան։ Կրեմլում շատ մեծ սենեակներ կան։ Կրեմլում շատ մեծ սեղաններ կան։ Կրեմլում շատ մեծ աթոռներ կան։ Կրեմլում շատ մեծ մահճակալներ կան։ Կրեմլում շատ մեծ գորգեր կան։ Կրեմլում շատ մեծ վարագոյրներ կան։ Կրեմլում շատ մեծ լամպեր կան։ Կրեմլում շատ մեծ հայելիներ կան։ Կրեմլում շատ մեծ նկարներ կան։ Կրեմլում շատ մեծ գրքեր կան։ Կրեմլում շատ մեծ գրիչներ կան։ Կրեմլում շատ մեծ թանաքամաններ կան։ Կրեմլում շատ մեծ մատիտներ կան։ Կրեմլում շատ մեծ տետրակներ կան։ Կրեմլում շատ մեծ գրասեղաններ կան։ Կրեմլում շատ մեծ գրասենեակներ կան։ Կրեմլում շատ մեծ գրադարաններ կան։ Կրեմլում շատ մեծ գրադարանապետներ կան։ Կրեմլում շատ մեծ գրադարանապետուհիներ կան։ Կրեմլում շատ մեծ գրադարանապետներ եւ գրադարանապետուհիներ կան։

Մենք տեսանք Կրեմլի մեծ զանգակատունը։ Զանգակատունը շատ մեծ է։ Զանգակատունը շատ բարձր է։ Զանգակատունը շատ գեղեցիկ է։ Զանգակատունը շատ հին է։ Զանգակատունը շատ հաստ է։ Զանգակատունը շատ ամուր է։ Զանգակատունը շատ երկար է կանգնած։ Զանգակատունը շատ երկար է մնացել։ Զանգակատունը շատ երկար է տեւել։ Զանգակատունը շատ երկար է դիմացել։ Զանգակատունը շատ երկար է ապրել։ Զանգակատունը շատ երկար է կեցել։ Զանգակատունը շատ երկար է մնալու։ Զանգակատունը շատ երկար է տեւելու։ Զանգակատունը շատ երկար է դիմանալու։ Զանգակատունը շատ երկար է ապրելու։ Զանգակատունը շատ երկար է կենալու։

ի չէնս, ի փողոցս և ի հրապարակս ի պատշաճաւոր և յանպատչաճ տեղիս, ճարել խընդրեն զապրուստս իւրեանց, և ոչ գտանեն. կամ հազիւ հազ գտանեն, և զայն ևս մեծաւ նախատանօք և անարգանօք. զի անունն Աստուծոյ՝ վասն որոյ սոցա հայհոյի և այլն։ Ուրեմն՝ լոյժ արժան է, օրհնել սոցա. որով մաչիմք յիրաւի։

Եւ մանաւանդ՝ զիարդ վարձատրելի՝ և ամենևին լցեալ հոգևոր և մարմնաւոր երջանկութեամբ գործ, քան զայս՝ զի այդ առնելն հնարաւոր առաւելապէս ազգիս մերոյ. որ անա իրրև զնօտ առանց հովուի՝ ի զազանաց և ի նոյն իսկ լերամէ վարձկանէ, գիշատի անխնայաբար. և յաջմէ ևս՝ կալին միշտ ի մէջ կերպ կերպ գիւղատաց, և անատանելի չարչարանաց ազգ մեր թէպէտ, օրք են քնակեալ ի սահմանս Ատրպատական. զի անա քան զ10 ամ աւելի եղև, որ երևեցաւ կարապետ նեռինն, և զանպատմելի ազէտս կալանալ պատճառեաց ի վերայ ազգի մերոյ. մանաւանդ քնակչաց Արարատեան գաւառի, (որպէս և լուեալ ևս էք). Բայց և զոյր պատճառ ողբմելով տիրելոյն նոցա մեզ, հաւատարմութեամբ ծառայելն մեր. վասն որոյ՝ իբրև սատցուածոց՝ այնպէս գթալին ի մեզ, մինչև ի հրապարակելն բարեհամբաւ լրոյ գալստեան քաջազարդ գօրացս Ռուսաց։

Թէպէտ՝ և ջանամք ըստ ամենայնի հակիրճ առնել զբանս մեր՝ (որպէս և խոստացաք), սակայն՝ ոչ լինի և լռելոյն հնար. ուրեմն՝ նախքոց բանիցս՝ լսել աղաչեմք փոքր ի չատէ։

Զի մինչև ցայժմ որպէս ասացաք՝ ոչ զոյր զեղութիւն ի խորհուրդս նոցա վասն մեր. այլ յոյս մտերմիս կարծելով, խնայէին ի մեզ լիշխողաց և ի մեծամեծացն, մինչև ի գահնիկն. բայց այժմ՝ քան զոսա յոյժ առաւել թշնամի համարելով, այնպէս նենդեալ խորշին ի մէնջ, և զնորագոյն չարչարանս հնարեն վասն մեր անխիղճ բարբարոսքն։ Եւ քան զնախնեացն մերոց զանհնարին ցաւս լաւելուն ի վերայ ցաւոց մերոց. Քանզի՝ թոդեալ զամենայն զինչս և սատցուածս մեր՝ զվաճէչաղարդ չինուածս և զնալբենիս մեր՝ զհան և զկարասիս տանց մերոց, մաղապուծ զերծեալ դիմեցաք առ սոսա որպէս առ բարերարս և խնամածուս, միայն զկերիս մեր զերծուցանելն բաւական համարելով մեզ պարգև. և մանաւանդ՝ ընդ հովանեաւ տէրութեան քրիստոնէից զուանալ կարծելով, երանելիս զնեզ գոլ գիտէաք. այժմ՝ զներհակն ունիմք ստացեալ։ Զի խղճալի մնացեալքն յերկրին մերում ի բարբարոսացն պարսից կրեն զնարուածս, հօթնապատիկ խստագոյնս քան զերդիպատացոցն. և մինչ թողեալ ըստ մեզ զամենայն՝ զէպ յայսկոյս եւանիլ կամին, ըմբռնեալ պարսից զինքեանս գլխատեն, և գերեացն տիրեն. որպէս և արարին բազմաց խղճալեաց։ Եւ ատ եկեալքն ևս՝ լոյժ անասելի ատապանօք մաչին. զի ի ներքուստ արհաւիրք անհնարինք չրջապատեալ, և յարտաքուստ մարտք հոգեմարտիցն փակեալ գոլով, ոչ գտանի առ մեզ զինչոյ լիմն խաղաղութեան. այլ լսեմք զգոյն միայն, և ոչ գիտեմք թէ ուր է խաղաղութիւնն։ Ահա այսքիկ են մխսունք վայոցն և թշուառութեանցն, կրկին քան զնախնեացն առաւել առ մեզ։ Զի նոքա թէպէտ և պատահէին փորձութեանց՝ այլ և գոյր նոցա առիթ մխիթարութեան, որպէս լուեալ է մեր կամ տեսեալ ևս։

Զի նախնեացն մերոց սուտ և խաղաղութիւն էր թէպէտ՝ զրկիլն ի պերճախառ թագաւորութենէ, և ի բարեզարդ ճոխութեանց՝ սակայն մխիթարէր զնոսա հանդրտման հայրապետութեանն իշխանութիւն, լաջողեալ և զարդարեալ միահեծան գաւազանաւ. այժմ՝ հայրապետն մեր և զլխան՝ ի ձեռս իւատաց թշնամեաց մատնեցեալ. և Անդնախա տարան նորին քօղաներձեալ. լուսածին և վերազարդ ծնօղն մեր խայտառակեալ. իբր զպոռնիկ մի և այրի լալագղեաց չօշափեալ. մաքուր աղօթք և զարդքն սրբազործ ի հրապարակս վաճառեալ. և ի փեսայէ և ի յորդւոց զրկեցեալ. ձեռն ի ծնօտի անմխիթար և անյոյս ողբալ։ Մեք որով մխիթարիմք։

Նախնիքն մեր թէպէտ՝ կրէին չարչարանս յանօրինաց՝ սակայն՝ և մխիթարէին լուսափայլութեամբ Սրբոյ Աթոռոյն՝ և պահպանութեամբ ի նմին եղեալ Սրբութեանցն. և արագահաս հայցուածովք Սրբակրօն և Աղնուազարմ միաբանից նորին. այժմ՝ սարսափելի գործիքն Աստուածալինք և բուժիչքն հանգինից ախտից՝ չարժեալք յԱթոռոյն իւրեանց և անկայս եղեալք. ցրեալք աստ և անդ, և մուծեալք յանպատչաճ և յանարժան տեղիս. զրկեալ եմք ի նոցունց հրաշագործութենից. և Սուրբ Հոգին, և պաշտօնեայքն ևս՝ որպէս ասացաք, այնպիսի թըշուառութեամբ կան։ Ապա մեք ողորմելիքս որով մխիթարիմք։

Մխիթարէին նախնիքն մեր՝ համալն Աստուածահրաշ վանօրէիւք, և պայծառազարդ սուրբ եկեղեցւովք. և ի մէջն նոցին մատուցեալ հոգեկեցոյց սրբասացութեամբք և պատարագել հոգեկեցոյց սրբասացութեամբք և պատարագ. այժմ՝ բոլոր ուխտք և վանօրայք բազքն. այժմ՝ բոլոր ուխտք և վանօրայք՝ երկրին Արարատեան՝ անչքացեալք բնաւին՝ և ամենայն զարմանաձև եկեղեցիք բազմալի և ամենայն զարմանաձև եկեղեցիք բազմալի երկրին Արարատեան՝ անչքացեալք բնաւին՝ խափանեալ ի լուսով՝ խափանեալ ի սաղմոսաբանութենէ և ի սուրբ պաշտամանց՝ գաղանք օթևանս ի նոսա, և աւազակք բնակիչք։ Ո՞րով մխիթարիմք։

Մխիթարէին մեծք և փոքունքն մեր քնակեալք ի վայելչագիր սեպհական չէնս և յապարանս իւրեանց՝ և ըստ կարողութեանց իւրեանց զազաթս և զպանդխտս կերակրելով, և զերեաց բազմաց օգնելով. այժմ՝ պանդխտացեալ ամենեքեան մեծք և փոքունք՝ իշխանապետք և իշխանք՝ քաղաքացիքք և գիւղականք. հովուորք և մարմնաւորք. և սքիռեալք ամենեքեան աստ և յայլ երկիրս. անչքացեալք հարք յորդւոց, և մարք ի դստերաց. ոչ տեղեկանան և միմեանց մանուանցն ևս. և ոչ կարեն ճարել զնոցունցն. մինչ զի բազմաց ի դէպ է եղեալ, վաճառել զդերիս ևս։ Զիարդ ոչ եղև մեզ վայ և եղուկ անտանելի։

Վասն որոյ՝ մեք քնիկ քնակիչք Արարատեան գաւառի, և իշխանքս նրեան քաղաքի (ժամեհեալքս այժմ ի վրացաստն.) ոչ կամելով մեր զի զերկայնութիւն բարձր և պատուական բազկին ձերոյ ծագէ ի ծագս ոչ փալեսցի. կամ թէ՝ զլուսափայլութիւն բազմաճաճանչ ճրագիդ վառեցելոյ ի սեռս Արամեան՝ ընդ կայսերականաւ թագաւորութեան, այլ բոցափայլելոյդ զլոյսն ի վերայ աշխարհի, և զերկնաւոր տանակի բարեպաշտութեանդ՝ ծակոտեցեալ զաչս թշնամեաց, և լուսաւորեալ զմերձաւորս ձեր։

Այլ և՝ զարժանաւորն օրհնութեանց բազմաց զիշատակ արդարոյդ՝ գովութեամբ լիցի՝ ի լիշումն բարեկենդանութեան համալն քաջազանց յաղգս յաւիտենից, և մի լռեցցի. ուրեմն՝ բարերարն եղեալ բոլոր տառապելոցս հայոց՝ յոյս և օգնական մեզ ճանաչելով, զրարեխոհ և զբարեջան իշխանապետդ մեր, վստահացեալ ի բազմերախտութիւն ձեր, լայտ առնեմք զդոյզն ինչ մասն ի ցաւոց մերոց բազմայ։

Ապա՝ և մեզ ևս բերան փոխանորդ առաբերել զեղբայրդ մեր պատուելի՝ զՏիրացու Գէորգ Մելքիսեթեան[32]) զեղբօրորդիդ հոգեմարտ Սիմէոնի լոյս երջանիկ հայրապետին Ցեհաէն Սիմէոնի հանդուգնելոյն. զոր և ինքն իսկ ականատես փորձակից է մեզ, և վշտակից։ Որում վասն ամենայն զարմանաձև իշխանապետիդ գերաբաղձալուդ՝ և ամենամեծ

(ի հարկէ՝ և ըստ ձեզ այլ բարեկամս ունեցոց էք.) ղինչ և առնել կամիցիք, յայնժամ Ամենազօրին Աստուծոյ, տկարասցի ի ձէնջ և ոչինչ։

Զի յուսամք անդառնալի լինիլն բարեիղձ խնդրանաց ձերոց յողորմածագունեղ Կայսերէդ Մեծէ։ Ցորմէ՝ և մեք ևս ըստ ամենայնի զոհունակութեամբ ընդ երկայն աւուրբք լինիլն հայցեմք. ղի վասն մեր թէպէտ ոչնչացուց զբաւական ծախս և զզօրս, որպէս յառաջն և այժմ ևս՝ սակայն վատաբաղդութիւն մեր ոչ ետ մեզ արժանանալ մտանելոյ մեզ ընդ հովանեաւ զօրին մեծազօր գթութեանն։

Զի որք չէին լիշեալք բնաւ՝ նոքա գրաւեցան ընդ իշխանութեամբ զոցին, և մերն բարեբուղխ երկիր՝ լորում է և հաստատութիւնն հաւատոյ և մխիթարութիւնն աղգիս հայոց, առաջինն եղև յետին։

Ահա այս է վերջին ծանուցումն աղերսանաց մերոց՝ թէպէտ և առաջինն ևս է, ղի քան զայս աւելի ոչ գոյ մեզ համարձակիլ ի խնդիր ինչ. թէև յոյժ ցանկամք՝ հնար ևս չէզոյ այլ ապաւէն միայն. զոր և տէր արդիւնաւորեսցէ. և մի ասէլ տացէ մեզ ապստհան զղջանգատ մարգարէին թէ՝ աչք մինչև լերը աղաղակիցեմք և ոչ լուիցես զոչիցեմք առ քեզ զրկեալ և ոչ փրկիցես։ Եւ որպէս ասացաք՝ թէ դէպ լիցի թղթաբերիս արժանանալ ձերումդ Պայծառափայլութեանն, ինքնին պատմիչ է յամենայնի։ Ցորում հայցեմք լսել և հետևիլ, որպէս վայել է ամենափառաւոր անուան ձերոյ։ Եւ լիցի ձեզ յուսոյդ և պարծանացդ Արամհան ցեղի և մանաւանդ մերոյ յայտնեալ ծառայիցս՝ կեալ յամայր ամօք և բազմաւ խաղաղութեամբ ի բերկրութիւն և ի պարծանս մեր։

Որք եմք ամենախոնարհ ծառայք իշխանաց Երևանու։

Ծառայ Յովհաննէս Թասալովեան
» Աստվածատուր Ցարութիւնով
Խոնարհ ծառայ Գրիգոր, Մանուչարեան Գալալեթարով
Խոնարհ ծառայ Զոհրապ տէր Մաթեոսեան Խամով
Ներսէս ծառայ Աղաբաբով.
Աղէկսանդր փոքր ծառայ Աղաբաբեան։
Ծառայ Մարտիրոս մանտենի Ցորեան։
Խոնարհ ծառայ Ստեփան տէր Նահապետեան։

Յովակիմ ծառայ Սահակի որդի։

1805 և նոյեմբ. 20.
ի Թիֆլիզ։

1806

ՃՀԱ. *Կոնդակ Դանիէլ կաթողիկոսի առ Յովակիմ աղային։*

Դանիէլ արքեպիսկոպոս ծառայ Քրիստոսի Աստուծոյ ողջոյն և Աստուածային օրհնութիւն մատուցանեմ աղնիւ սիրականիդ իմոյ ի Քրիստոս զօրացելոյ մանտեսի Յովակիմ Աստուածասէր և բարեպաշտ աղային և քոյ այնոցն ամենեցուն. որոց լիցի ի տէր խնդալ Ամէն։

Ծանիր ցանկալիդ իմ յառաջ քան զայս գրեցի զպատասխանի գրոյն քո և սպասեմ ևս որպէս ծանոյց աղնուականիդ առ նացդ և ուրախ լինել և միշտ աղօթող եմ վասն կենաց և բարեկեցութեանդ զոր տէր Քրիստոս պարգևեսցէ քեզ զխաղաղ կեանս և բարեկեցութեամբ պահեսցէ խնդրեմ ի քէն զի ապանելի բաբուճս մաչեալ է մէկ Ջուխտ բաբուճ յղես ինձ որ հագնեմ քեզ օրհնող լինիմ և լեր ողջ և ցընծասն կենօք ի տէր իմ ամէն։

Գրեցաւ 1806
և ի փետրվարի 20
ի Մարաղայ։

ՃՀԲ. *Թուղթ Յովակիմայ Սաղամէլեան առ ս. Հայրապետ։*

Վերապատիւ պարոն Ցալրապետ

Պարոն Սերօբին տուած գիրդ հասաւ ամենայն ասիլը (՞) իմացանք վասն չուխալի կողմանէ գրած ես թէ մէկ բանի հետտակիւ անես էս քանի օրս մուհարրամէ սատուծով քազանին գիրն է լինէնից մի ջուղի փափուխ էր ուզեր տուղս չգայ։ հալբաթ 1 ջուղի չուտ առնես զրկես քանի փարայէ նէ ես կուտամ։ էտեց առաջ էլ սրբազանին գիրն գար որ մեր Գրիգորին հետն զրկեցի եկաւ գլխներս խառնակ էր յատուկ գիր չգրեցինք Ներսէս և Թարեզես բան էլ չգայ և այլ ասիլը (՞) խէր։

Ծառայ

Մահտեսի ՅՈՎԱԿԻՄ ՍԱՂԱԹԷԼԵԱՆ

1806 մարտի 14-ին
Թաւրիզ

ՃՀԳ. *Կոնդակ Դանիէլ կաթողիկոսի առ ս. Կարապետ։*

Ցիսուսի Քրիստոսի ծառայ տէր Դանիէլ կաթուղիկոս հայոց Քրիստոսական ողջոյն և օրհնութիւն մատուցանեմ աղնիւ սիրելոյդ իմոյ Աստուածասէր պարոն Կարապետիդ և տան քում որոց լիցի ի տէր խնդալ. ծանիր սիրական իմ ի միտքդ եկն գրեցեալ գիրն քո եհաս առիս ի մալիսի մէկն և մորմոքեցուցիչ բանք քոյ ցաւեցուց զսիրտ իմ բայց ողջութիւնդ և առողջութիւնդ գիտացեալ ուրախ եղէ և օրհնեցի զարժանիդ օրհնութեան զոր տէր զօրացուսցէ և պահեսցէ անփորձ կենօք քոյովք ամենիւք. բայց այն զոր գրեալ էիր թէ առաջ լինձ Դանիէլի մալն քոյ քովն է ուտի ճնալ լինձ մալ՝դի առ քեզ լիցի և կամ այլ ոք այլ ևս իմ մեղացս է որ չեղեալն ատոր ասեն զմինչ իսկ զրամի խընդրելուդ կողմանէն հալ օրհնեալ ևս չես մոռացել կողմանէն հալ օրհնեալ ևս չես մոռացել ցեալ զքեզ հոգամ թէ որպէս կառավարես ամէն պանդխտութեանդ ևս ինչպէս լինի կապրեմ դու զքեզ պահպանեալ և Աստուած լիցի քեզ օգնական և պահապան և ով իցէ կարդալ Գաբիթն ևս ոչ գիտեմ կամ գրիդ

(ի հարկէ՝ և ըստ ձեզ այլ բարեկամս ունելոց էք.) ղինչ և առնել կամիցիք, յայնժամ Ամենազօրին Աստուծոյ, տկարասցի ի ձէնջ և ոչինչ։

Զի լուսամբ անդառնալի լինելն բարեիզձ խնդրանաց ձերոց յողորմածագունեղ Կալսերէդ Մեծէ։ Ցորմէ՝ և մեք ևս ըստ ամենայնի գոհունակութեամբ ընդ երկայն աւուրբք լինելն հայցեմք. ի վան մեր թէպէտ ոչնչացուց զբաւական ծախս և զղօրս, որպէս յառաջն և այժմ ևս՝ սակայն վաստաղութիւն մեր ոչ ետ մեզ արժանանալ մտանելոյ մեզ ընդ հովանեաւ պորին մեծազօր գթութեանն։

Զի որք չէին լիչեալք բնաւ՝ նոքա գրաւեցան ընդ իչխանութեամբ գոցին, և մերն բարեբուղխ երկիր՝ լորում է և հաստատութիւնն հաւատոյ և միսիթարութիւնն աղգիս հայոց, առաջինն եղև յետին։

Ահա այս է վերջին ծանուցումն աղերսանաց մերոց՝ թէպէտ և առաջինն ևս է, զի քան զայս աւելի ոչ գոյ մեզ համարձակիլ ի խնդիր ինչ. թէև լուժ ցանկամբ՝ հնար ևս չիցէ, այլ ալաչափ միայն. զոր և տէր արդիւնաւորեսցէ. և մի ասել տացէ մեզ ալսուհետև զգանգատ մարգարէին թէ՝ տէր մինչև լերը աղաղակիցեմք և ոչ լուիցես գոչիցեմք առ քեզ զրկեալ և ոչ փրկիցես։ Եւ որպէս ասացաք՝ թէ դէպ լիցի թղթաբերիս արժանանալ ձերումդ Պայծառափայլութեանն, ինքնին պատմիչ է յամենայնի։ Ցորում հայցեմք լսել և հետևիլ, որպէս վայել է ամենափառաւոր անուան ձերոյ։ Եւ լիցի ձեզ յուսոյդ և պարծանացդ Արամեան ցեղի և մանաւանդ մերոյ յայտնեալ ծառայիցս՝ կեալ յամայր ամաւք և բազմաւ խաղաղութեամբ ի բերկրութիւն և ի պարծանս մեր։

Որք նմք ամենախոնարհ ծառայք իչխանքս Երևանեայ։

Ծառայ Օհանէս Թասալովին
» Աստվածատուր Ցարութիւնով
Խոնարհ ծառայ Գրիգոր, Մանուչարեան Գալալեթարով
Խոնարհ ծառայ Զոհրապ տէր Մաթեոսեան Խամով
Երամ ծառայ Աղաբաբով.
Աղէկսանդր փոքր ծառայ Աղաբաբեան։
Ծառայ Մարտիրոս մահտեսի Ցորեան։
Խոնարհ ծառայ Ստեփան տէր Նահապետեան։
Յովակիմ ծառայ Սահակի որդի։

1805 և Նոյեմբ. 20.
ի Թիֆլիզ։

1806

ՃՀԱ. *Կոնդակ Դանիէլ կաթուղիկոսի առ Յովակիմ աղային։*

Դանիէլ արքեպիսկոպոս ծառայ Քրիստոսի Աստուծոյ ողջոյն և Աստուածային օրհնութիւն մատուցանեմ աղնիւ սիրականիդ ի Քրիստոս զօրացելոյ մահտեսի Յովակիմ մոլ ի Քրիստոս զօրացելոյ մահտեսի Յովակիմ Աստուածասէր և բարեպաշտ աղալիդ և զոյ այնոցդն ամենեցուն. որոց լիցի ի տէր խնդալ Ամէն։

Ծանիր ցանկալիդ իմ լառաջ քան զայս գրեցի զպատասխանի գրոյն քոյ և սպասեմ ևս որպէս ծանոյց ազնուականիդ առի դիտել զողջութենդէ և զսրբախական կենացդ և ուրախ լինել և միշտ աղօթող եմ վասն կենաց և բարեկեցութեանդ զոր տէր Քրիստոս պարգևեսցէ քեզ զխաղաղ կեանս և բարեկեցութեամբ պահեսցէ խնդրեմ ի քէն զի ապանելի բաբուճս մաչեալ է մէկ ջուխտ բաբուճ ղրես ինձ որ հագնեմ քեզ օրհնող լինիմ և լեր ողջ և ցընծաուն կենօք ի տէր իմ ամէն։

Գրեցաւ 1806
և ի փետրվարի 20
ի Մարաղայ։

ՃՀԲ. *Թուղթ Յովակիմայ Սաղամէտլևան առ ալ. Հայրապետ։*

Գերապատիւ պարոն Ցալրապետ

Պարոն Սերօբէն տուած գիրդ հասաւ ամենայն ակնի (°) իմացանք վասն չտխալի կողմանէ գրած ես թէ մէկ բանի հետտակիշ անես էս քանի օրս մուհարլամէ աստուծով անց կենալ մէկ կերպ կանեմք։ էս գիրս սըրբազանին գիրն է ինձնից մի ջուղի փափուջ էր ուզեր տուղս չգայ։ հալբաթ 1 ջուղի չուտ առնես զրկես քանի փարալ է նէ ես կուտամ։ էտեց առաջ էլ սրբազանին գիրն գար որ մեր Գրիգորին հետն զրկեցի եկաւ գլխներս խառնակ էր յատուկ գիր չգրեցինք Ներսէս և Թարեզես բան էլ չգայ և այլ ակնի (°) խէր։

Ծառայ

Մահտեսի Յովակիմ ՈՂՂԱԹԼԵԱՆ

1806 մարտի 14-ին
Թաւրիզ

ՃՀԳ. *Կոնդակ Դանիէլ կաթուղիկոսի առ ալ. Կարապետ։*

Ցիսուսի Քրիստոսի ծառայ տէր Դանիէլ կաթուղիկոս հայոց Քրիստոսական ողջոյն և օրհնութիւն մատուցանեմ աղնիւ սիրելոյդ Ցիսուս Աստուածասէր պարոն Կարապետիդ և տան քում որոց լիցի ի տէր խնդալ. ծանիր սիրական իմ ի փետրվարի ևն գրեցեալ գիրն ցուցիչ բանք քոյ ցաւեցոյց զսիրտ իմ քայց ողջութիւնդ և առողջութիւնդ գիտացեալ ուրախ եղէ և օրհնեցի զարժանիդ օրհնութեան զոր տէր զօրացուսցէ և պահեսցէ անփորձ կենօք քոյանովք ամենիւք. քայց այն զոր գրեալ էիր թէ առաջ ինձ Դանիէլի մալն քոյ քովն է ուստի ճշայ ինձ մալ ղի առ քեզ լիցի և կամ այլ ոք այլ ևս իմ մեղացս է որ չեղեալն ստոր ասեն զմինչ իսկ գրամի խընդրելոյ կողմանէն հալ օրհնեալ ևս չես մոռանալ ցեալ զքեզ հոգամ թէ որպէս կառավարես ալդմ պանդխտութեանդ ևս ինչպէս լինի կապրեմ դու զքեզ պահպանեալ և Աստուած լիցի քեզ օգնական և պահապան և ով իցէ կարգեալ Դաւիթն ևս ոչ գիտեմ կամ գրիդ

մէջի թասկիրէն լաւ էիր գրեալ այն չհամացայ կամ տիրացու Նահապետի . . . . . *) կենացէն համբաւ ինչ չէիր գրեալ չհամացաք մինչ լինելը Աստուած հոգալ երբեմն զորպհսութիւնդ գրեալ չի գիտացից և ողջ եր ամենայն ցնծութեամբ հանդերձ քոյոյ նովք ամէն. Աստուածս սէր մարդ և օրհնեալ կենակցդդ և Աստուծով զբացեալ Ովակիմին ողջոյն և Աստուածային օրհնութիւն տամ.

Գրեցաւ ի 1806ի
և ի մալիսի 2
Մարալալ։

ՃՀԳ. *Թուղթ միաբանից ս. Էջմիածնի առ կայսր ռուսաց:*

Ամենալուսափայլ տիրապետող մեծ թագաւոր կայսր Ալէքսանդր Պաւլովիչ ինքնակալ ամենայն ռուսաց Ամէնողորմած թագաւոր։

Ցետ Աստուծոյ մի միայնակ յոյս և ապաւէն հոգևորականաց և մարմնաւորականաց բազում ազգաց քրիստոնէից։

Պարտաւորիմք զմեզ և զիշխեր աննդիւտ բարբառով օրհնել զանգին կեանս ամէնողորմած թագաւորիդ և փրկչիդ մերում, և զաթոռ սուրբ կայսերութեան ամենայն ռուսաց. և առաւել ևս պարտաւորիմք անդադար քերանով մատուցանել առաջի աթոռոյ ողորմութեան ձեր զշնորհակալութիւնս գնահատած երկրպագութեամբ. փոխանակ զի նմանեալ Աստուծոյ փրկչին աչխարհի, երկրորդ Փրկիչ եղէք մեզ։

Քանզի ով Ամենաբարեպաշտ քրիստոսազօր թագաւոր՝ յառաջագոյն իսկ աղաղակ ողորմութեան մեր և համօրէն հայոց ազգին Արարատեան լուսամբ, թէ ըստ փոքու մասին հասուցեալ լոցեն ի քաղցրալուր լուսկն մեծութեան ձեր՝ աղգալիսեալ և արժանաժառանգ կաթուղիկոսն ամենայն հայոց՝ Դանիէլ զրկեալ և նեղեալ բազմաչարչար Սրբազան պատրիարգն և առաջինն մերումս միաբանութեան՝ Ռուսաստանու հայոց առաջնորդ գերապատիւ Եփրեմ սրբազան արք եպիսկոպոսն, և հարազատ պօզդանն ակրութեան ձերոյ և վէքիլն ազգի մերոյ և Արարատեան Աթոռոյն վեհապնեալ Մինէ Լազրիչ Լազրեան երևելի իչխան հայոց, և յոյժ եղեալ իցէ Ամենողորմած մեծութեան ձեր, թէ գնարդ անձնասէր գաւ և անձնընծայ եղև Դավիթ կրօնաւոր, և գործակցութեամբ Ցովսէփ պատրիարգի աչակերտ Գրիգոր վարդապետի ընդդէմ կանոնաց առաքելոց և հայրապետաց սրբոց՝ և ներհակ կամաց ընտրութեան հոգևորականաց և մարմնաւորականաց ազգի հայոց՝ վատնութեամբ գրամոց ի ձեռն կաչառաց վեր ի վայր տապալեալ զամենայն բարեկարգութիւն ազգի և եկեղեցւոյ Հայաստանեայց. յանիչատակից գաթոռ պատրիարգութեան ըընտրութեամբ հեթանոսաց. և այնուհետև զամենայն զհոգևորականս և զմարմնաւորականս Արարատեան առեալ զչն իւրոց անիրաւութեանց, յառաջ և յետոյ եկաց ինքն ըստ սաղմոսողին՝ յամենայն ճանապարհս որ չ է բարի, և գործեալ զամենայն չարութիւն առանց ձանձրանալոյ, յաւել ևս ըստ հաճոյից իւրոց առանց ահին Աստուծոյ գրել ի բերանոյ հոգևորականաց և մարմնաւորականաց վասն ապօրինաւորութեան իւրոյ զջատագովութիւնս բոլորովիմք սուտս՝ առ ամենայն տեզիս, մինչև յանդգնեցաւ բազմիցս և անպատկառաբար գրել ի սարսափելի դուռն ողորմութեան և զամենեսին զնոսա՝ ետ մեզ կնքել և ստորագրել սաստկութեամբ անողորմ գանից և տանջանաց։

Ո՛չ է ի ծածուկ յամենալուսափայլ մեծութենէդ ձեր՝ նաև այն, որ հզօրացուցեալ ըզբըռնութիւն իւր ի վերայ մեծի և փոքու անալցելոյ ազգիս հայոց՝ յետ ամենայն անբարի գործոց իւրոց, զարժանընտիր ամենասուտական փափագելի Դանիէլ պատրիարգն ամենայն հայոց, զկնի անօրինակ բազմամեայ տանջանաց և չարչարանաց՝ մատնեաց ի ձեռս հեթանոսաց, որ այժմ ահաւասիկ է ի գերութեան յերկիր բարբարոսաց՝ և որպէս յայտնեմք մեք ճշմարտապէս, մերձ էր ժամանակ՝ յորում զամենեսին զմեզ սպառեալ էր չարաչար և զառն մահուամբ։

Իսկ արդ օրհնեմք զանուն մարդասէր արարչին Աստուծոյ՝ և օրհնեմք զանգին կեանս փրկողիդ և ազատողիդ զկեանս մեր Աստուածագութ թագաւորիդ մերում. զի ըստ Ամէ-

*) Անընթեռնելի

նողորմած բարեհաճութեան կայսերականի մեծութեան ձեր՝ քաչասիրտ հզօր կուսակալն կողմանցս և մեծագործ յաղթող զօրապետ պաչծառափալլ կնիալ Պաւլ Դիմիտրիչ Ցիցիանովն՝ եկեալ ժամանեալ անդ ի յԱրարատ բարձր վառաւորադոյն զօրօք ռուսաց. նոր եղեալ մեզ Մովսէս փրկեալ յեգիպտական գերութենէ և ապրեցոյց զկեանս հոգևորականաց և մարմնաւորականաց բազմաց Արարատեան երկրին. այլ և ազատեալ ի թշնամեաց վտանգէ զառ ձեռն եկեալ մատնիս սրբոց և զզարդս տաճարի Արարատեան Աթոռոյն մերոյ Էջմիածնի. և յամի 1804, յամսեանն սեպտեմբերի, նման Ցեսու Նաւեալ քաչազօր զօրութեամբ բերեալ անվտանգ՝ զամենեսին առ հասարակ ապահովեցոյց ընդ տիեզերատարած ամենաման հովանեաւ սուրբ կայսերութեան ձերոյ։ Նոյնպէս և ի ներկայ յաչմ րութեան ձերոյ։ Նոյնպէս և ի ներկայ յաչմամի՝ յամսեանն մայիսի, կրկնակի մեծացուցեալ ի վերայ մեր զողորմութիւն ձերինդ կայսերականի մեծութեան, հասոյց մեզ պարգև երկնաձիր ի մեծագոյն մխիթարութիւն ամենայն ազգի հայոց, զմիակ մխիթարութիւն ողջոյն ազգովին՝ և լի եմք յուսով՝ թէ ըստ առատութեան չնորհաց ողորմութեան Աստուծոյ հասելոյ ի վերայ մեր, որպէս փրկեաց զմեզ և զլիչեալ սրբութիւնսն և զզարդս եկեղեցական հզօրիդ աչ մեծաչաւոր կայսերութեան ձեր և կարօղ բազում ամենողորմած տերութեան ձեր ի ձեռն քահանայից և զբաղաւորաց ձերոյ և բարերարի մերոյ Ցաղէն զօրապետի ձերոյ և բարերարի մերոյ պաչծառափալլ կնեալ Պաւլ Դիմիտրիչ Ցիցիանովի նոյնպէս փրկեսցէ և զերկիր հայրենեաց մերոց և զբերիատոսահիմն աթոռ սբ. Էջմիածնի, և ազատեսցէ ի գերութենէ զԱստուածընտիր սրբազան պատրիարգն Դանիէլ, և անթերի լրութեամբ՝ ամենայն եկեղեցւոյ Հայաստանեայց վայելեսցուք առ հասարակ զմեծ փրկութիւն ի փառս Աստուածոյ և ծառայութիւն մեծաչուք սուրբ կայսերութեան ձեր։

Ապաքէն զոր չնորհակալութիւն՝ կամ զոր գոհունակութիւն վոխանակ ալչափ առատացեալ ողորմութեանդ՝ ամենողորմած թագաւորիդ մերում կարօղ իցեմք մատուցանել գաւորիդ մերում կարօղ իցեմք մատուցանել առաջի աթոռոյ ողորմութեան ձերոյ. բայց առաջի աթոռոյ ողորմութեան ձերոյ. բայց միայն զաղօթս առ բարձրեալ Աստուած վերամատուցանելով, ամենեքեան միաբերան բազկատարած մաղթանօք ասեմք միաձայնութեամբ՝ հաստատուն պահեսցէ տէր Աստուած աթոռ բարերար կայսերութեան ամենայն ռուսաց յաւիտեանս-յաւիտենից. և տացէ ամենողորմած թագաւորիդ մերում զառղջ կեանս երկայն աւուրբ և տարածեսցէ զիչխանութիւն բարերար կայսերութեան ձերոյ՝ ի ծովէ մինչև ի ծով և ի գետոյ մինչև ի ծագս աչխարհի ըստ հոգևնոյազ մարգարէութեանն. Սաղ։

Այլ և վստահացեալ յամենառատ ողորմութիւնս ձեր, խնդրեմք զարձեալ, յաթոռոյ ողորմութեան ձերոյ՝ զնամս և զողորմութիւնս ձեր կայսերականի մեծութեան առ թիւնս ձերոյ կայսերականի մեծութեան առ աթոռն սուրբ Էջմիածին անարատեան աթոռն սուրբ Էջմիածին անապաղելի ունիլ, և ամենողորմածաբար սպասել ունիլ, և ամենողորմածաբար սպասելով՝ հայել մեզ պարգևել անդուադարձ զքաղցր ակնարկութիւն ձեր ի վերայ գերեալ և վչտացեալ սրբազնակատար Դանիէլ պատրիարգին ամենայն հայոցս, և վերայ ծայրագունին մերումս միաբանութեան բարձրապատիւ Եփրեմ արքեպիսկոպոսին Ռուսաստանու հայոց որ ընտրելագոյն է ի մէջ համայն հոգևորականաց ընդհանուր հայոց. նաև ի վերայ Մինէ Լազրիչ Լազրեան հայոց. զոր որպէս Դավիթ եհաղնեալ իչխանին հայոց՝

ՃԼԲ. Ծոմը վասն ընդհանուր ապաշխարութեան:

Ասաց Տէրն Մովսէսի. Ասա՛ ցբնակիչսն Իսրայէլի եւ ասասցես ցնոսա. Ամենայն մարդ կամ կին որ արասցէ ինչ յամենայն մեղաց մարդկան, եւ անհաւատ լինիցի Տեառն, եւ յանցցէ անձն այն, եւ խոստովանեսցի զմեղսն զոր արարին, եւ հատուսցէ զվնասն զոր գործեաց, եւ զհինգերորդ մասն յաւելցէ ի վերայ, եւ տացէ զայն ամենայն տեառն քահանային. եւ զխոյն քաւութեան մատուսցէ ի վերայ նորա, եւ քաւեսցէ նմա. եւ թողցի նմա մեղքն զոր գործեաց:

Եւ եթէ ոչ իցէ մարդ որ հատուսցէ զվնասն, հատուսցէ տեառն քահանային, եւ խոյն քաւութեան մատուսցէ ի վերայ նորա, եւ քաւեսցէ նմա. եւ թողցի նմա մեղքն զոր գործեաց:

Եւ ամենայն ընծայ ամենայն սրբոյ որ մատուսցէ որդիք Իսրայէլի քահանային, նորա լիցի. եւ ամենայն ընծայ որ մատուսցէ մարդ սրբոյ, նորա լիցի:

Եւ ամենայն մարդ որ ինչ առցէ սրբոյ, նորա լիցի:

Եւ ասաց Տէր ցՄովսէս՝ եւ ասէ. Խօսեա՛ ցորդիսն Իսրայէլի,

Ես ոչ միայն չեմ ուզում, որ ինձ ասեն «Ամենամեծ հայ գրողը», այլև ամենայն ուժով հակառակ եմ դրան։ Ես ուզում եմ, որ ինձ ասեն՝ «Ամենամեծ հայ ընթերցողը»։ Ես ուզում եմ, որ ինձ ասեն՝ «Ամենամեծ հայ ունկնդիրը»։ Ես ուզում եմ, որ ինձ ասեն՝ «Ամենամեծ հայ ուսանողը»։ Ես ուզում եմ, որ ինձ ասեն՝ «Ամենամեծ հայ ուսուցիչը»։ Ես ուզում եմ, որ ինձ ասեն՝ «Ամենամեծ հայ աշակերտը»։ Ես ուզում եմ, որ ինձ ասեն՝ «Ամենամեծ հայ ծնողը»։ Ես ուզում եմ, որ ինձ ասեն՝ «Ամենամեծ հայ զավակը»։ Ես ուզում եմ, որ ինձ ասեն՝ «Ամենամեծ հայ հայրը»։ Ես ուզում եմ, որ ինձ ասեն՝ «Ամենամեծ հայ մայրը»։ Ես ուզում եմ, որ ինձ ասեն՝ «Ամենամեծ հայ եղբայրը»։ Ես ուզում եմ, որ ինձ ասեն՝ «Ամենամեծ հայ քույրը»։ Ես ուզում եմ, որ ինձ ասեն՝ «Ամենամեծ հայ ամուսինը»։ Ես ուզում եմ, որ ինձ ասեն՝ «Ամենամեծ հայ կնոջը»։ Ես ուզում եմ, որ ինձ ասեն՝ «Ամենամեծ հայ մարդը»։ Ես ուզում եմ, որ ինձ ասեն՝ «Ամենամեծ հայ մարդկային էակը»։ Ես ուզում եմ, որ ինձ ասեն՝ «Ամենամեծ հայ կենդանին»։ Ես ուզում եմ, որ ինձ ասեն՝ «Ամենամեծ հայ բույսը»։ Ես ուզում եմ, որ ինձ ասեն՝ «Ամենամեծ հայ հանքանյութը»։ Ես ուզում եմ, որ ինձ ասեն՝ «Ամենամեծ հայ մոլորակը»։ Ես ուզում եմ, որ ինձ ասեն՝ «Ամենամեծ հայ արեգակնային համակարգը»։ Ես ուզում եմ, որ ինձ ասեն՝ «Ամենամեծ հայ գալակտիկան»։ Ես ուզում եմ, որ ինձ ասեն՝ «Ամենամեծ հայ տիեզերքը»։ Ես ուզում եմ, որ ինձ ասեն՝ «Ամենամեծ հայ ոչինչը»։ Ես ուզում եմ, որ ինձ ասեն՝ «Ամենամեծ հայ ամենայնը»։ Ես ուզում եմ, որ ինձ ասեն՝ «Ամենամեծ հայ Աստվածը»։ Ես ուզում եմ, որ ինձ ասեն՝ «Ամենամեծ հայ Աստվածների Աստվածը»։ Ես ուզում եմ, որ ինձ ասեն՝ «Ամենամեծ հայ Տերերի Տեր»։ Ես ուզում եմ, որ ինձ ասեն՝ «Ամենամեծ հայ Թագավորների Թագավոր»։ Ես ուզում եմ, որ ինձ ասեն՝ «Ամենամեծ հայ Ամենակարող»։ Ես ուզում եմ, որ ինձ ասեն՝ «Ամենամեծ հայ Ամենագոր»։ Ես ուզում եմ, որ ինձ ասեն՝ «Ամենամեծ հայ Ամենագետ»։ Ես ուզում եմ, որ ինձ ասեն՝ «Ամենամեծ հայ Ամենաներկա»։ Ես ուզում եմ, որ ինձ ասեն՝ «Ամենամեծ հայ Ամենասուրբ»։ Ես ուզում եմ, որ ինձ ասեն՝ «Ամենամեծ հայ Ամենաբարի»։ Ես ուզում եմ, որ ինձ ասեն՝ «Ամենամեծ հայ Ամենասեր»։ Ես ուզում եմ, որ ինձ ասեն՝ «Ամենամեծ հայ Ամենակատար»։ Ես ուզում եմ, որ ինձ ասեն՝ «Ամենամեծ հայ Ամենաիմաստուն»։ Ես ուզում եմ, որ ինձ ասեն՝ «Ամենամեծ հայ Ամենագութ»։ Ես ուզում եմ, որ ինձ ասեն՝ «Ամենամեծ հայ Ամենաողորմած»։ Ես ուզում եմ, որ ինձ ասեն՝ «Ամենամեծ հայ Ամենաքաղցր»։ Ես ուզում եմ, որ ինձ ասեն՝ «Ամենամեծ հայ Ամենահամեղ»։ Ես ուզում եմ, որ ինձ ասեն՝ «Ամենամեծ հայ Ամենաանուշ»։ Ես ուզում եմ, որ ինձ ասեն՝ «Ամենամեծ հայ Ամենահոտավետ»։ Ես ուզում եմ, որ ինձ ասեն՝ «Ամենամեծ հայ Ամենագեղեցիկ»։ Ես ուզում եմ, որ ինձ ասեն՝ «Ամենամեծ հայ Ամենահրաշալի»։ Ես ուզում եմ, որ ինձ ասեն՝ «Ամենամեծ հայ Ամենաանհասկանալի»։ Ես ուզում եմ, որ ինձ ասեն՝ «Ամենամեծ հայ Ամենաանբացատրել

է գալ, և նա արգելեալ է, վասն այնորիկ և մեք արգիլեցաք. եթէ կամիք զսորա գալն, յայտնեցէք մեզ՝ զի ուղևորիցեմք, խեղճ մարդ է, և այլն և այլն։ Արդ՝ այն մնծն թէ զիարդ է կամելոց, և զինչ է ջուղայ տալոց սոյն մեծին, ոչ գիտեմք, բայց և սակաս ևս չենան նոյնութեամբ ի խօսս իւրեանց, զորոց և մեք ոչինչ հակառանամք. որպէս և սոյն այս մեծ՝ յառաջն զինչ խօսեցաւ ընդ մեզ՝ և զորպիսի յոյս ետ՝ առ ի առնել զխորակէշն ըստ կամս մեր, լեալ զինչ է գրեալ առ վիշեալ Ղազընապովն. բայց ոչ միայն սա, այլ միւս մեծամեծք են այսպէս, որք զկնի վախճանման կնիազին արդարասիրի՝ ըստ ախորժակաց իւրեանց առնեն զամենայն ինչ, հալելով յաւէտ յարծաթս՝ քան ի դատաստանական օրի նացն արդարութիւն. մեք իրաւի մինչև յայսօր բաւականապէս աշխատասիրեալ եմք, և գրեթէ յաչաց ամենից մեծամեծաց՝ թէ ռուսաց, թէ վրաց, և թէ հայոց՝ անկեալ եմք խաղառ՝ ցուցանելով զներհակութիւն՝ առ ի չտալոյ զմուտ յայդ կոյս հոգևորականաց, որք անխափան պատահեցեալք են, և մեծամեծքս առաջադրեալ են մեզ զալսպիսիս, և մեք չեմք կամեցեալ. սարգենիս ևս թէպէտ հոգւով չափ ջանալոց եմք արգելուլ զնորալէնն, բայց այլ իմն կերպ է եղելոց բանն, ո գիտէ, թերևս կամ նոյն մեծն հրաման տացէ սմա դալ, և կամ սոքա կամիցին ուղևորել, և մեք չկարիցեմք խօսիլ ի հարկէ յառաջանալոց է մեծ գլխացաւութիւն։ Ուրեմն հարկաւորի և ձեզ լինիլ նախահոգ. զոր ինչ խօսելիք և գրելիք ունիք, առնել զայնս փութով առ վրոյիշեալ Ղազընապովն, և զգուշացուցանել զնա. վասն խորալէլին չասեմք միայն, այլ և վասն ամենայն հոգևորականաց, որք որպէս մինչ ցարդ, նոյնպէս և յայսմհետէ չեմնիցին համարձակութիւն մատնելոյ յայդ երկիր. վերջապէս խնդրեմք դարձեալ՝ ծանուցանել մեզ փութով զինչ ինչ հոգացողութիւն լինիցի վասն կողմանցս, և զորպէսն նորոգ նաչալնիկին, որ աչք մեր ի ճանապարհն է։ Եւ այլն՝ բաղձալով ամենայն չնորհաւանդութեամբ բարերջանկութեան ձերում, մնամ ծայրագոյն ի Տանս վրաց՝ խոնարհ աղօթարար ձերդ վեհապանութեան ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ արք եպիսկոպոս Թիֆլիսոյ հայոց

1806. ե յուլիսի 10։

ի Թիֆլիզ։

ՃՀԸ. *Կոնդակ Դանիէլ կաթուղիկոսի առ Նիբրեմ արք եպիսկոպոս։*

Յիսուսի Քրիստոսի ծառայ Դանիէլ կաթուղիկոս հայոց և ծայրագոյն պատրիարգ առաքելական եկեղեցւոյ Քրիստոսի և Քրիստոսանման աթոռոյն սրբոյ Էջմիածնի, որ կապեալս եմ գերի ի ձեռս հեթանոսաց. սիրեցեալ եղբօր իմոյ առաքելաչափիլ առաջնորդի հիւսիսային հայոց բարձրապատիւ Եփրեմ սրբազան արքեպիսկոպոսի մատուցանեմ ողջոյն Քրիստոսական։

Ի սէր ինդալ.

Յանկալի է ինձ լուր ողջունի ձեր և առաւելապէս միխիթարեալ եմ հոգւով բարեբեթեան մնծասէր եղբայրութեան ձեր, որով մինչ ցարդ առանց խնայելոյ ի պատուական անձն ձեր ճգնեցայք վասն օրինաց մերոց և վասն պայծառութեան Սիօնի սրբոյ Մայր Աթոռոյ Էջմիածնի, առ որ ունիմ միշտ առ ձեզ չնորհակալութիւն անթերի՝ հանդերձ լիաբերան խնդրաձայնիւք մաղթանաց վասն հոգւոց ձերոց և մարմնոյ։ Այլ սակայն չուժ զգալի է ինձ և սարսեցուցանէ զիս քանն Տէրունի թէ պարտ էր քեզ արկանել զարծաթն իմ ի սեղանաւորս և ես եկեալ տոկոսիւք պահանջէի զինն՝ ամին իրի ի բանտէ ատի գերութեան իմոյ՝ զոր ինչ պարտակատնութիւն լինի համարէի յաղագս չինութեան եկեղեցւոյ, վերահաստատութեան սրբոյ Էջմիածնի և պայծառութեան համօրէն ազգի գրեցի առ հասարակութիւն միաբանութեան մերում առաջի արարեալ նոցա վերականգնել զօրէնս և կանօնս տարց սրբոց։ Այլ քանզի մեք ի կապանս գտմէ, ոչ կարողնամք ասելի քան զոր գրեցաքն մատուցանել զօժանդակութիւն և կամ խնամ տանել առ հիմնաւորելոյ ի նոսա զգրեալսն, նմին իրի որովհետև, նոյն սրբազամար միաբանութիւն սրբոյ աթոռոյն մերոյ ընդ իս և զձեզ էին ընտրեալ ի կաթուղիկոսութիւն հայոց՝ որոց այժմ ևս առ ունիմք զձեզ ի սրտի մերում ի նմին համարմանն, նամանաւանդ զի և դուք իսկ չնորհօքն Աստուծոյ զարգացեալ և լմատութեամբ և պատուով ընտրելագոյն և առաջին էք ամենայն հոգևորականաց համօրէն հայոց ազգիս մերոյ,

վասնորոյ ըստ կրկին գերարժանաւորութեան սեպհական անձին ձերոյ նոր ևս տամք մեք զլծաթութիւն հոգւոյ մերոյ ոչ որպէս վասնորդի և պատակերի, այլ որպէս նոյն իսկ իսկական անձին իմոյ, և լուսամ զի և դուք ըստ քնաձիր բարութեան Ջարուց ձերոց, առաւել քան զիս փութասջիք հանգուցանել զհոգի իմ և տալ լինձ մխիթարութիւն ի կեանս և ի մահ։ Ապաքէն առաջի առնեմ ձեզ նախապէս զի որպէս լինձ, նոյնպէս և քեզ՝ առելի աղեխին անձնապանծ մոլի նախագահութիւնք և ամենայն ինքնահաճ եղականն կամապաշտութիւնք, որք ոչ վայելին հոգևորականաց, այլ որպէս և գրեալ եմ ի հասարակական թուղթն իմ, կալեալ ի ձեռս մտաց քոց զղիրս պաշտօնի յորս կոչեցեալդ էք, զիջիք հաստատուն ի սրտի ձերում, թագաւորեցուցանել զօրինս և մուծանել ընդ իշխանութեամբ նորուն նաև զսեպհական իսկ անձն ձեր։ Եւ ապա խորհրդակցիլ ըստ այնմ ընդ վեհապանիլ հարազատին մերում աղաչ Մինասայ Եղիազարեան որ փոխանորդ է մեր ի գրանն ողորմութեան, յայտնիջիք զսակաս գիր ուր և որոց արժանն լիցէ, հրատարակելով զինքեանս յամենայն ազգի սերում. և ի կատարելոյ յամենայն ազգի սերում. և ի կատարելոյ զիջիք խորհրդածութիւն ընդ վեհապանիլ զայս պէս խորհրդածելոյ ընդ վեհապանիլն զայս պատահանելս և հարկաւորելս առ հասատատելով և ճոխացուցանելով զնոսին, և այնպէս ապա զնախազազափարն և կամ զօրինակն հասարակական գրոյն, հանդերձ օրինակաւ սոյն գրեցելոյս առ ձեզ առաքելոչիք առ սրբազամար միաբանութիւնն և ի կողմանէ ձեր հաստատելով զնոսին զամենայն ինչ, զոր ինչ և զոր ոք և կամիցիք, կացուցչիք ի մէջի նոցա փոխանակ ձեր, և չանկուած եղեալ օր լսա օրէ մատուցչիք նոցա զնպատատատարութիւն հարկաւորացն, զի զօրասցին և տիրեսցին օրէնքն, որով և եղիցի խոլատկումն բռնութեան եղական կամաց. և բարձումն հեթանոսացն պատճաճեալ յանդգնութեանց և մնծասցի փառքն Աստուծոյ ի հանդիսի հոգևորականաց, ուսուցչաց ի հանդիսի հոգևորականաց, ուսուցչաց առաջ բղխեսցեն ամենայն բարիք որք բարեպաշտութեամբ զնոգևորականս և զմարմնաւորս պահեսցեն ազգի մերում և պայծառացուսցեն զեկեղեցի սուրբ և ցանկալի աթոռն Էջմիածին և մեք նովաւ թէպէտ և ոչ բազմացն, ակն ունիմք թերևս ըստ երկուցն ընկալցուք

զչահ քանքարացն յամենատատ ողորմութենէն Աստուծոյ։ Ողջ լեր

Դանիէլ կաթողիկոս հայոց

(գրեցի իմով ձեռամբ)

1806 յուլիսի 10

ի Մարտակերտ։

ՃՀԹ. *Թուղթ Մելիք Ջիմշիդի Մելիք Շահնազարեան առ իշխան (Մինաս Եղիազարեան՞)*

Վեհազնեալ իշխան

Իմ ողորմած տէր,

Թէպէտ յառաջ քան զայս քանի գրով գրեալ եմ առ վեհազնութիւն ձեր զպատասխանիս գրութեանց ձերոց, իսկ որովհետև ոչ գիտեմ հասանելն այնոցիկ առ ձեզ, վասնորոյ գիտեմ համապատասխանեմ այնց ամենից զոր այսօր հարցանէք։

Որով նախ տամիք թէ զիարդ ոչ լիցի զանուն մեր ի չարս իշխանացն վրաց յառաջագնելոց ի մէջ պատերազմի, առ այս առեմ թալիոցիս, թէ և մեք մելիքունքս խամաչեալ առաւել քան զնոքա յատակացաք ի մէջ պատերազմի, և սառելոյ գոն պարգևաց և չնորհաց ևս էաք արժանի, սակայն արմատացեալ նախանձն ի սրտի հանգուցեալ քնիազ Ցիցիանովի առ ազգն Հ.յոց, ոչ թոյլատրեցին նմա բացայայտել առ ամենագթած կայսերն զզղջունեայ ծառայութիւնս և զջանս մեր, զորս յոյժ ազաք, որպէս ի ժամ առնուն Գանձակու և նոյնպէս և ի յուղևորակս յելիանու և Շիրակաւ, ուր տեսանելով զի միայն ընդ զօրաց անուն, ւեր տեսանելով զի միայն ընդ զօրաց իմ ց բարւոք կարգադրութեամբ և անակընկալ ծառայող Տէրութեան ամենայն Ռուսաստան, հարկադրեալ իրաւանց՝ խոստացաւ խնդրել ի կայսերէն վասն իմ զղրօչակս, զորս ստացեալ էի քարց կարծեաց եթէ ոչ պատահեցաւ ինձ այնպիսի ապերջանկութիւն։

Զկնի մնացան նորին գտանելով իմ ասա, և գիտելով զամենայն չար խոկմանս պարսից առ ի ա՛րացուցանել զնորաբնաց աչխարհն Ղարաբաղու, նաև գրութեամբ զքանի մի գիտաւորութիւնս իմ Ցնաձն զնեղրալ Մալիոր Նէվէցաւովին և գնացի ևս նէրալ Մալիոր Նէվէցաւովին և վերացեալ ընդ զօրացն յարոյն Շուչուայ և վերացեալ ընդ զօրացն

ռուստաց. պարսիկք լսելով զմահն քնիազ Ցիցիանովին բազմաթիւ զօրօք ընդ յառաջ ընթացուեցամք Աբաս Միրզայ որդւոյն Բաբախանի, արտուրանօք ժամանեցին ի Ղարաբաղ և միացան ընդ համայն տաճկաց անդ բնակելոցդ, և յառաջադրեցին սրախողխողել զամենայն զօրս ռուստաց և հայոց յամրոցն գտանելոց, առ որ համաձայնէր և տիրապետողն Իբրահիմ խան, որով ընկալաւ պատիժս ըստ արժանւոյն. յայսմ միջոցի ղէներալ մայոր Նէսվէտայովն հաւանեալ ղդիտաւորութիւնս իմ առաքէ զՏրօյէկցի պօլկն ի Ղարաբաղ յօգնութիւն զօրացն ռուստաց անդ գտանելոյ որով եկեալ ի Գանձակ առնու ընդ ինքեան զկարակին պօլկօվնիկ ընդ զօրօք և աճապարեն առ յօգնութիւն մեզ, և գոլով նոցա տակաւին ի ճանապարհի, գրեն առ իս ընդ առաջել նոցա զօրօք իմովք, ըստ որոյ թողեալ իմ զբաւական զօրս ընդ միացեալ զօրացն ռուստաց առ ի պահպանութիւն Ամրոցին, դնացի զօրօք և միացայ ընդ նոսա և զկնի երից աւուրց ի միասին պատերազմեցաք և յօգնականութեամբն ամենաբարձրեալն Աստուծոյ կատարեալ յաղթահարեցաք զթշնամիս մեր և յետս դարձուցաք, այնպիսի լինի արշաւանօք մինչ զի 20 հազար արք հնձելազօրք սարսափելի երկիւղիւ անցին ընդ գետն Երասխ.

Զկնէրալ մայիօր Նէբալսինն Շէֆին նոյնպէս Տրօյիցկի պօլկի պօլկովնիկ Կարէգին Շէֆն Եագրիպօլկի, տեսանելով ի մէջ պատերազմի զքաջութիւն զօրաց իմոց, և զնաւատարմութիւն իմ (որով հասուցանէի զպաշարս վասն զօրացն ռուստաց ի ժամ պակասութեան հացի և ցուցանէի զայլ բազմադիմի ծառայութիւնս) յոժ հաւանեցան, և մանրամասնաբար դրելով զայսոսիկ ամենայն հաւատարմութիւնս և ջծառայութիւնս իմ առ նոյն զէնէրալ մայիօր Նէսվէտայովն՝ խնդրեցին ներկայացուցանել առաջի ամենողորմած Կայսերն մերոյ, սակայն ըստ ապերջանկութեան իմոյ ոչ պիտեմ թէ ձրոյ պատճառաւ ոչ ներկայացոյց, որոյ աղագաւ ի գալն իմ աստ խնդիր ժառուցի նորին պայծառափայլութեան գրաֆ Իւան Վասիլևիչ Գուսուզովին, որ և ակն ունիմ ի սէր ձեր և աղգին մերոյ (որոյ ցուցանէ խնամս) վարձատրեսցէ ինձ վասն այնց ամենից զոր արարի եթէ յօգնութիւն Տեառն ամենակալի և վեհաղնութեան ձերոյ՝ ժամանեսցէ ի վերայ իմ.

Երկրորդ՝ գրէք թէ զինարդ ոչ կալմ ք զդունդ. առ այս պարտիք հաւաստի լինել որ դիւրին կարէաք զայս առնել թարց օգնականութեան ումեք, (եթէ ունիցիմ առաջին փարթամութիւնս և զժողովուրդս, որք ի պատճառս գալստեան Աղայ Մահմադ խանին՝ սովու՝ և ժանտախտի ցիր և ցան եղեն ի Շրուանն և ի Վրացատուն, քանզի հայրն իմ և նախնիքն մեր միշտ ունեցեալ են առ ընթեր իւրեանց զայնպիսի գունդք զորս զոք պահանջէք լինէին, ըստորում երկիրն Ղարաբաղու տիրապետեալ են ինքեանք և բոլոր հայք և տաճիկք հպատակք են լեալ նոցա.

Ուստի՝ եթէ վեհաղնութիւն ձեր բազձաք ղի ազգքն հայոց զերծցի համանգամայն ի բռնութենէ բարբարոսաց և համաժողովեցին ի բնիկ հայրենիս իւրեանց՝ և ունիցին զգունդս և բարւոքապէս ծառայեսցեն երկրորդ փրկչին իւրեանց Ամենագթած Կայսերն մերոյ, ուրեմն խնդրեա զի նախ հրամայեսցէ վերադառնալ ի բնիկ հայրենիս իւրեանց ամենայն ցիր և ցան եղեալ ժողովուրդքն մեր ի Շրուանու և ի Վրացատուս. Երկրորդ ազատ լինել նոցա ամենայն հարկապահանջութեանց և ի ծանրութեանց երեք ամ ժամանակաւ, երրորդ՝ ազգն հայոց մի լիցին ի ներքոյ իշխանութեան տաճկաց, ըստ որում նոքա ոչ կարեն մնալ միշտ ի հաւատարմութեան առ տէրութիւնս Քրիստոսապատակ Կայսերն մերոյ, այլ ջանան օր ըստ օրէ նուազեցուցանել զազգն հայոց՝ առ ի դիւրապէս ներգործել զչար դիտաւորութիւնս իւրեանց և չորրորդ՝ չնորհեսցէ գումարս՝ որով կարողացաք պատրաստել զզէնս վասն կազմելի գնդին, զի առանց իմիք կարօտ պատրաստի լիցին ի յապաղել պատերազմանս ընդ զօրացն ռուսաց մինչ ցներասխ գետն. Զայսպիսի ողորմութիւն առնելով ամենագթած Կայսրն մեր, արդարև՝ վերանորոգելոց է զզօրութիւնս ազգին հայոց և հարկադրելոց է նոցա յամենայն ուրեքէ զալ և բնակիլ ի ներքոյ ամենաքաղցր հովանաւորութեան իւրոյ Կայսերական Մեծութեան.

Ես ոչ հարկաւոր համարիմ խնդրել ի վեհաղնութենէ ձերմէ յողոքանակել առ կառավարութիւն սորին, ըստ որում զուք հաղարա-

պատիկ քան զիս չանալք սակս պայծառութեան ազգիս հայոց, և ի տուէ և ի գիշերի միշտ ի նոյնն պարապէք, ուրեմն թարց խնդրանաց՝ անձանձիր հետևելոց էք առ ի կատարումն գործոյս, և թողլոց էք ի վերայ աչխարհի լիչատակ և արձան զայսպիսի բարերարութիւնս ձեր ազգին մերոյ, վերջապէս խնդրեմ ի վեհաղնութենէ ձերմէ ծանուցանել լինձ զիարդութենէ անձինդ պատուական.

Եւ այլն անթերի վերապատուութեամբ և կատարեալ անձնաժատոյցութեամբ ունիմ պատիւս մնալ

Ձերդ Վեհաղնութեան

Ողորմած Տեառնդ իմոյ

Ամենախոնարհ ծառայ

ՄԵԼԻՔ ՋԻՄՇԻԴ ՄԵԼԻՔ ՇԱՀՆԱԶԱՐԵՆՑ

Դեկտեմբեր 2-ին

1806 թուին

Թիֆլիզ.

Պայծառ իշխան Մելիք Ջիմշիդն գրեալ զայս լղեալ էր առ իս, զի վկայեցից զատուգութիւն իրացն, վասն որոյ ընթերցեալ վկայեմ այսպէս, որ նա ի վեր անդր գրեալ ծառայ. և կարող է սա միայն գունդ կազմել և կատարել զամենայն բազմազիմի ծառայութիւնս եթէ տրիցի սմա ի Նորին կայսերական Մեծութենէ այնոքիկ օգնութիւնքդ զոր խնդրէ ի վեր անդր.

Ծայրագոյն ի Տանս վրաց՝

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ Արքեպիսկոպոս

ամենայն Հայոց Վրացատանս

ՃԶ. Թուղթ Յովհաննէս արք եպիսկոպոսի Վրաստանի առ իշխան Մինաս Նղիազարեան:

Քրիստոսիս զօրացեալ իշխան հայոց վեհագնեալ աղալ:

Ողորմած և բարերար տէր մեր.

Առ վեհաղնութիւնդ երկիցս և երիցս գրեալ եմք զվաղվաղ յորմէ հետէ մտեալ է աստ Աստուածասէր օրհնեալ պայծառափայլ դրաֆն,՝ և բաւականապէս ծանուցեալ եմք զառատութիւն ողորմածութեան նորին՝ և զմեծութիւն սիրոյն և յարգանացն զոր ցուցեալ է և ցուցանէ առ մեզ. առ որ արդարև գոհ եմք յոյժ զնմանէ մինչև ցանհունս.

Այժմեան որպիսութիւն մեր է ի լաւութեան և ի բարօրութեան ողորմութեամբ տեառն և չնորհիւ պատկերի նորին կայսերական մեծութեանն. զի կամք մեք ի բարեկարգութեան, և սիրագութեամբ միաբանութիւն մեր յամենայնի ողջունեն զսէր և զվառզութիւն. Բայց որ այսպէս ի միոյ կողմանէ ողորմի մեզ Աստուած՝ պարգևելով մեզ նէ ողորմի մեզ Աստուած՝ պարգևելով մեզ նէ ողորմի մեզ Աստուած՝ պարգևելով մեզ նէ զայսպիսի ողորմած և առատաձեռնամ տէր զայսպիսի ողորմած և առատաձեռնամ տէր զնորին պայծառափայլութիւն՝ և զայսպիսի աւուրս բարօրութեան, ի միասին կողմանէ ևս տակաւին ոչ յաջողէ. քանզի թէ ձրչաի և ձրչաքան անտանելի հոգ է սրտի մերում մարդկան անտանելի հոգ է սրտի մերում մարդկան մօքելի վիճակ տառապանաց բազմաչարչար սրբազան հայրապետին մերոյ, քաջ յայտնի է վեհաղնութեանդ. սակայն ձրչաի և խորհիմք՝ ձրչաի և մտածեմք՝ անկարանամք զեղս ազատութեան նորա հնարել. որով երևի թէ թիւ մեզաց մերոց լրացեալ է, և տակաւին ձեռն Տեառն բարձրացեալ է. Աստամանն Մարազայու մինչ եկն աստ յնրևան, և համբաւ էհան՝ թէ բերել տալոց է զորբութիւն նորա, մեք ևս յատուկ մարդ առաքեցաք, և թուղթ զրեցաք յնրևան՝ առ քաջ վերահասութիւն բանին. և ընկալաք զթուղթ ի խանէն՝ որ խոստացեալ էր այնպէս, թէ բերել տալոց եմ, ի լուսնի Զ, ի տեղս լինելոց է. և զմեզ ևս խնդրեալ էր գնալ առ ինքն, զի բերան առ բերան խօսեալով՝ հասցեսցէ զբանն, որպէս չառաջ քան զայս գրեալ եմք լիապէս առ վեհաղնութիւնդ, և զօրինակն թղթոյ նորա ևս առաքեալ. Եւ զի արարև թէպէտ պատրաստ եմք անձամբ լինել ղոհ վասն սրբութեան նորին, բայց նել ղոհ վասն սրբութեան նորին, բայց խնդրէն խանին զմեզ համարեաք՝ թէ ի գիտէ, պարսկական խորամանկութիւն էցէ, և հասկացուցեալ մեր կառավարչացն տեղւոյս, նոքա ևս նոյնպէս համարեցան, և ասացին մեզ՝ համբերեա ցպայմանագրեալ օրն, և տես՝ բերել տալոց է գնա. թէ ոչ. Եւ զի սոքա ալպէս առաջադրեցին, և մեզ ևս անկարելի էր առանց գիտութեան սոցա գնալ յայն կողմն. վասնորոյ մնալով մնացաք՝ մինչև ե. ան պայմանագրեալ օրն, և սրբազանն մեր ոչ երևեցաւ. ապա կրկին առաքեցաք զմարդ

ինքսին, և ընտանեաց մեր ի մեռելոց, որ ի մահ առաքեն, մահուանէ ոչ հարուցանեն, ոչ ինչ ցաւ պատճառեն մեր ապառնի կենաց, ոչ ինչ ցաւոցանեն մեզ ի գերեզմանի, ոչ ինչ ի գոյքն մեր ի մեռելոցն ոչ ինչ ելանեն, ոչ ինչ ի մեզ ի մեռելոցն պահանջեն, ոչ ինչ ի մեռելոցն ի մեզ ժառանգեն, ոչ ինչ ի մեռելոցն ի մեզ ի ժառանգութիւն գան

1807

ՃՀՔ. *Նորին Դանիէլի առ Յովհաննէս արք եպիսկոպոս Վրաստանի։*

Իմ փոխանորդ և կայսերական բարեհաճութեամբ հաստատեալ ծայրագոյն կառավարիչ բոլոր հայոցն Վրացստանու և եղիսաբեթապոլու և խմէրէթու տեառնդ Յոհաննէս Արք եպիսկոպոսիդ սիրով ողջոյն։

Զան զայս յառաջ ձեռամբ Ստեփանին և Մելքոնին յղեալ հանդերձդ ընկալայ գրովդ բայց քիւրքն անյայտ է տուեալ էին Միրզայ Ռստումին և ասէ թէ յետ առնին և հետ տարին և ոմանք ասեն՝ թէ առ ինքն է. և այնպէս անտես լինէն գնացին Թէհրան. և յառաջ քան զայս Ամէնէտ խանն մէկ թէսկերայ էր գրեալ թէ այժմ չահզադային ընծայ տուր և մուխթասայ չանձդ առ որ տարին երեք ղբօտ Երևանու խանին հատուցանես և ղավզ առնես և թէ տարին մի անգամ ես չահզադային ընծայ ղրկիր երեք մաքլիֆն ես չանձս չառի Միրզայ Ռստումն տագնապի մարդ յղել որ երկու հազար խոստացեալդ այլ անուամբ զայն բերել տայ և ում կամի տայ դիտեմ որ չես տար. դէպի զայս բերան առնուլ չկարէ բառնութենէ բէյլիլամիչ [33]) արեր Յոհաննէս Ազալի հարազատ փեսայ պարոն Առաքելս որոյ տունն կամ որ ինչ պատմեցէ հաւատարիմ լիցի. և գնալոց է Հաշտարխան ի գալն իւր յայդր ամենայն յարգանօք և սիրով ընկալեալ չահեսջիր և ամենայն բանիցն միւթաւհջի [34]) լիր և որքան պատուել ինձ է համարիցեալ ըստ որում և ես ի տան իւրում պատուիմ. և քան զայս յառաջ առ գրաքն և առ քեզ ձեռն եղեալ գրեանքն չղնցի չուսամ թէ հասեալ լցեն բայց ազդեցին թէ ի ճանապարհին բանան գրեանքն այլ չդիտեմ ղպեաչն թէ ուռուսներն ի հարկէ որպէս լինի քեզ հասանելոց է և ես չիւարեալ և սարակուսնալ մնամ զալտեան էլչոցն չատ յամեցան չդիտեմ թէ վասն էր քիւրքն էլ այնպէս կրակն ընկաւ չդիտեմ թէ առ ով կայ զղբաչի խարճ չէ գին չեն տար և գինն եթէ գինչ է չդիտեմք եթէ կարելի է գրեա. և ցանկամ թէ որով կերպիւ և իցէ աթոռն գտանիլ և ազատիլ ի մէջոյ հերձանոսայ. ողջ լեր ամենայն ցնծութեամբ ի սէր ԴԱՆԻԷԼ կաթողիկոսիս ամենայն հայոց որ եմ աղօթարար վասն կենաց և բարեյաջողութեան ձերոյ.

Գրեցաւ ի ՌՄՕՋ և ի մարտի ԺԵ.

Ի Թավրէզ.

Սիրեկան եղբարցն իմոց տեառն Գրիգոր պաարիարգին և Բարսեղ արք եպիսկոպոսին Կարբեցի Օվանէս և Փիլիպպոս վարդապետացն և բոլոր միաբանից սիրով ողջոյն տամ։

ՃՀԶ. *Տուղի Մինասայ Աղազարեան առ Շիրեմ արք եպիսկոպոս։*

Բարձր Սրբազնագունեղ Հայր
Ողորմած Տէր.

Նորագոյն դիւրացանելիք բարձր սրբազնութեան ձերոյ ներկայ միջոցիս ալ էր, ի համալնիցս բազձալի Դանիէլ Աստուածընտիր կաթուղիկոսէն ընկալայ նամակ չնորհալի գծեալ սիրալի մատամբ լուրովք. զպատասխանն մեր ուրախ և խոնարհութեամբ յայտնեալ եմ և խնդրեալ եմ որ երբ Աստուծով Թավրիզու գալոց լինի նախ դէպի բամբակ կամ Գեանճայ Թիֆլիզ գայ՝ որ լսեալ մեր զօրօքն և օգնականութեամբ ի սուրբ Աթոռն գնացցէ որ մի լիցի թշնամութեամբ չարեացն մի կերպիւ վնաս պատահեսցէ. այժմ Թիֆլիզ փոյթ է հաստատեալ կարող ես Սբրբազնութեանդ ես գրել զոր ինչ և կամեցիս։

Սինօթ հաստատութեանն և Սրբազնութեանդ փոխանորդ կարգեալ է գրաքն հանդերձ Հնդկաց հասարակութեանն որ կալցերին վերայ գրովս թարգմանեալ տուեալ եմ Վիկտոր Պաւլիչին որովհետև կայսրն այժմ գնացեալ է այնպէս առանց պատասխանի մնացեալ է։

Զոր ինչ պատկանի Գրիգոր սևակրէն տեղս գրաքիցն ոչինչ լուծումն չեմ ստացած. Ներսէս վարդապետն Մոլդավի և Վալոխի ուզարկելդ բարի է, եթէ հնար լինիցէ որ Սրբազնութիւնդ փոքր ժամանակաւ լինիդ կարողանալիր գնալն չատ բարեգոյն էր լինելոց. ապա ես Միխելսոնին և Ալէքսանդր Նելոց. ապա ես Միխելսոնին և Ալէքսանդր եգորչին գիր եմ գրեալ ուղարկած եմ Գրիգորիպոլ որ թէ Սրբազնութիւնդ տեղդ չգտանես Մանուէլ վարդապետն ըստանալէն ուզարկի չատուկ մարդով որ փութով նոցա հասանի. Սրբազնութիւնդ ևս կամիս կրկին Միխելսոնին առաւել Սոկօլովին գիր գրես որովհետև նորա էլ բաւական սևակրի գործքն և բանի որպիսութիւնն չայտնի է։

Սրբազան հօրս մարտի 21ին . . . . . .

Հանդերձ մաղխթրաթի և հասարակութեանն դրելով եղբօրս վանն կտակի դրամին տեղիդ տալոյ և կարգադրելոց եմ որ դրամն հասուսանելոց և կարգադրելոց եմ որ դրամն հասուսանելոց և կարգադրելոց եմ որ դրամն հասուսանելոց

ՃՀԸ. *Դանիէլ կաթողիկոսի առ Յովհաննէս արք եպիսկոպոս վրաստանու։*

Իմ փոխանորդ և կայսերականն բարեհաճութեամբ հաստատեալ ծայրագոյն կառավարիչ բոլոր հայոցն Վրացոանու և Ելիսաբէթպօլու և Իմէրէթու Տէառնդ Յօհաննէս արք եպիսկոպոսիդ կարօտիւ սիրոյ ողջոյն ի Տէր։

Ցելանելն իմ ի Թավրիզու փայկաւ զբրեցի առ քեզ զքիր և այժմ եկեալ յԵրևան բարեհամբոյր Հիւսէին սարդարի ձեռնտուութեամբն հանեալ զԴաւիթ հայր սուրբն զամենայնն մեզ յանձնեալ եկեալ նստաք ի սուրբ Աթոռն փառաւորութեամբ. և մեծամ օժանդակութեան քոյ. գրեցի Դուդովիչին որպէս և կամքն էր պարսից տէրութեանն զի զժողովուրդն բոլոր երկրիս հրամայեսցէ գալ յերկիրն իւրեանց նմանապէս և միաբանքն և արդ դու եթէ կամիս զկնոջս իմ և զփառաւորութիւն դուն գործեալ հաճեցուսցես զԴուդովիչն տալ կատարումն խնդրուածոց իմոց առանց որոյ ոչ լինի կեալն իմ, և տեղդ կալանաւորեալ խանքն արձակեսցեն գալ առիս զի ես քէֆիլ եմ եղեալ [35]) թաւադներն յղել յայդր որք յայս երկու և երեք օրս գալոց են յՈրմու Երևան. և վասն Ջառնիչանցի խաչատուրին չհզադէն բռնեցնում է Միրզայ Բզուրգին Գուդովիչն զրեալ խնդրեսցէ և մանամաւանդ որպէս և իցէ հաճի Նավրուզալու եղբօրորդի Ջէյնալ Աբդինն յայդր ի կալանէ ժամ մի յառաջ արձակել տուր և առաքեա զի հաճի Նավրուզալու սայլն չատ էհաս մեզ, և կրկին և կրկին աղերսեմ զի Էլիկի գալուն Ջանակուռ լեցիս հանել հրաման Մէլիքին և Իւղբաչուն նմանապէս. և մեր անձնական հարկաւորն է զմիաբանան հատուցանել լինձ, և ամենայն կալք սրբոյ Աթոռոյս որ յայդր են թէ առաջին և թէ երկրորդ տարեալքն մինչև ասղի չափ բանն լղեա. զօմէշ եղն ուղտ ձի և ջորի որքան և ինչք զոն առաքեա զի ես բարձրացուցից եղէց առաջի ամենեցուն. առանց կնոջդ ամենայն բանս խափանէ յայդրէն ակն ունիմ կնիքդ չինել և փորել տաս և յղես, մոմն ժողովել տուր և Ղազախ իւղ և պանրի նոսրրակ յղեա. Դևանջալ երկակի նոսրրակ իմաստասէր զրկիր. և եթէ կամի կնիքդ իւղեզ ես առաքեցից։

չահզադէլին և Միրզայ Բզուրգին Ամամդ խանին և տեղոյս սարդարին ընծայ հարկաւորի տարակուսեալ եմ երկու մեծ տօպրակ և մէկ արխալուղով ոսկի են տարեալ ընդ ամենայն կալից առաքեա. ասան ասան Էլլիկի զալոն աչխատիր և լինձ միամտութեան գիր յղոն աչխատիր և լինձ միամտութեան գիր կնիքդ չուտով հասս. Մելքոնն յղեցի զրէ կնիքդ չուտով հասս. Մելքոնն յղեցի թէ Գուդովիչի մօտն կուզարկես դու գիտես և թէ ոչ գիրը չուտով հասս և պատասխանի խնդրես բևեռնքդ ընդ միաբանիցն յղեա և ասա սարդարն առ Գուդովիչն առ Մելիք Իւղբաչին առ միաբանան և առ Էլլիկն գիր զրեսց միամտութեան տացես լինքեանց և միամտեցուսցես ի գալ բոլոր միաբանիցն սիրով ողջոյն մատուցես լիս կողմանէն և ողջ լեր ամենայն ցնծութեամբ ի տէր Դ.Ա.Ն.Ի.Է.Լ

կաթողիկոսիս հայոց և սրբոյ Էջմիածնի։

Գրեցաւ ի 1807 և ի մայիսի 18 ի սուրբ Էջմիածին.

Ղազախու իւղ և պանրի նոսրրակին պատուիրեա դանացու տախտակ ժ. քեռն և թաբախ և այլ հաջաթք հաւաքեսցէ և կրկին ող լեր ի սէր իմ։

Ջփիլիպոս վարդապետն օր մի յառաջ լինձ հասս թէև զալան ևս։

ՃՀԹ. *Մելքիսեդեկ քահանայի Ղամազեան առ վեր. իշխ. Մինաս Եղիազարեան (*)։*

Վեհագնեալ Տէր իմ և խնամակալ.

Ծարաւի հոգի իմ զովացաւ, մինչ զտի զքիր ողորմած Տէառնդ իմոյ և լուայ զառողջութիւն Անդին Անձինդ, զինչ քան զայս՝ աւելի մխիթարութիւն սրտիս։

Ցանցեալ փոսին Սրբազան հայրապետի մինչ ի լերևան հասանելն ծանուցի, ներկայիս վաճառականք եկին և հաւաստի եղև, որ ինչ ժամանակն Դանիէլ հայրապետն մրտանում է լերևան, իսկոյն Դաւիթն մինճաս հանդիսիս լառաջընթաց է լինում, խաչով աւետով, ապա լերևան նստոյ սարդարն որ շատ ողորմած է՝ Դանիէլին վերաչ. չանի և չահզադի ռաղամներն կարթում է Դաւիթի առաջևն, թէ ալտուհան կաթուղիկոսն Դաւ-

նիէլն է, դու որպէս ծառայ պարտիս հնազանդիլ. այդ մատանիդ խաչդ և զաւազանդ պարտիս չանձնել սմա. Դաւիթն պատասխան չտայ, իմ կարգս ոչ չգիտէ և տուած և խանում է, իմ կարգս ոչ չգիտէ և տուած և խանում է, իմ կարգս ոչ չհզադէն. այլ էջմիածնայ միաբանից ևս կերթամ էջմիածին. և տեղն միաբանից մօտ կը մատուցանեմ, սարդարի հետ գնում են էջմիածին. իսկոյն Դաւիթն խաչն վզէն հանում է և կաթուղիկոսական մատանին լիր ձեռաց, ի ծունկ խոնարհեալ մատուցանում է Սրբազան հայրապետին Դանիէլի. և տեղ-ուոյն միաբանքն ձայնում են կեցցէ Արքայ. լետ որոյ՝ Դաւիթն միաբանաց հետ յառաջ ընկած տանում են յեկեղեցին և Դանիէլ Սբրբազանն կաթուղիկոսարանումն կանգնեցնում են. եւ Դաւիթն միաբանայ կարգում է կանգնած. սարդարն լաւ պատուական ձի է փեչքաչ անում Սրբազան Դանիէլին. փառք ամենաղօրին Աստուծոյ, որ այս ձայնն մեր ականջն հասաւ. վեհաղնութեանդ աչքն լոյս լիցի. Աստուած վարձանատոյց եղիցի, որ ինչ աչխատանս կրեցիր, յուսամք այս քանի օրում կարմիր կնքով կոնդակն ստանամք և մատուցանեմք հրամանոցդ. Սահակ եղբայրս և այլ բոլոր ընտանիք յոյժ խոնարհաբար ողջոյն և ծառայութիւնս մատուցանեն. և

Ընդ վեհագնեալ Տէառնդ

ի 1807 յունիսի իմոյ մշտապատրաստ պաշտօնեայ. նուաստ քահանայ

2 ին ի Թիֆլիզ. Մելքիսեդ Ղամազեան.

ՃՀԱ. *Ներսէս աբեղայի առ Գրիգոր վարդապետ։*

Ցառաջագոյն ի Բրիատոս սիրեցեալ և չնորհօք նորին պատուեալ՝ ճարտարապետ Գրիգոր վարդապետ և Կավալեր։

Եթէ ոչ առ ոտն կոխիցի, և զարձեալ երգիծուցանիցն սիրելիդ, ողջունէի արդեօք զձեզ։

Բայց և այնպէս հաւատամ, թէ բժշկէ զմիտս քո սէր Բրիատոս և նորոգէ զարձեալ ի նոյն նմանութիւնն, որ ոչ կամի զմահ մեղաւորին, այլ զդառնալն ի չարութեան ճանապարհէն և զկեալն։ Վասնորոյ ոչ խնայեմ զքեզ հոգևնորապէս յունկնս ձեր ի զբոց սրբոց. մինչ քարոզէ առաքեալն թէ հաւատք ի լսելոյ են, և լուր ի բանէն Քրիստոսի։

Անառակն ի չեռին թշուառութենէ՝ և աւազակն ի կօրտեան վերջին կիտէ ողորմութիւն գտեալ ի չնորհացն Աստուծոյ, ապրեցան։

Նոյն է տէր, և նոյն ողորմութիւն նորա. բայց միայն պիտոյ է զղացումն և բերան. որ զղացեալ արժանապէս, լիչեսցէ ըստ բանն. որ զղացեալ արժանապէս, լիչեսցէ ըստ առաքինոյն զտուն հացալից հօր իւրոյ, և բարեաւեսցէ զհրաչալին զայն բարբառ՝ որ զերկինս զղրդեալ՝ զԱստուած հայր հանդերձ զօրութեամբ և իչխանութեամբք երկիր փութացոյց, և զեզն պարարակ՝ զմիածին որդին ի խաչ բարձրացոյց. չայր մեղայ յերկինս և առաջի քո։ եւ ըստ երկրորդին՝ մոցէ ի կըչիւ մաց՝ և զարանակալեսցէ զոնեալին զայն զարանակալութիւն, որ զհրեչտակն Աստուծոյ կողոպտեալ՝ խլեաց զբոցեղէն սուր նորա և էառ աւար զթագն արքայութեան, քաչաքար ապաստակեալ է զրախտն զինուք արդարութեան բանից իւրոց. մեք արժանի որոց գործեցաքն, առնումք զնաւացուցմն, իսկ սա ապիրատ լինչ ոչ գործեաց։

Ապաքէն ի սկիզբն քանից՝ առաջի առնեմ զերանաւէտ վարդապետութիւն սրբոյն Պօղոսի որ ասէ. չգիտեցեալ, զի քաղցրութիւնն Աստուծոյ զքեզ յապաչխարութիւն առնէ։ Եւ ապացէս ապա՝ մատչիմ ի գլուխ բանիդ խոսց։

Ինուննդ ազնուութեան հոգւոյ, և բըղխմունք բարութեան սրտի ձերոյ՝ գայթ, և մունք և խլրատնք, և որք ի սակի են սոցա՝ հանդիսացան արժանապէս ըստ հաճոյ ձեր, և մեք տեսաք և զմայլեցաք ընդ գեղեցիկ չարակարգութիւն ազնուիկ, և ընդ կայտառութիւն և պարումն նոցին ի դաշտ սպիտակավայլ թզթոց, զոր չարահիւսեալ էիք քաղցրաբան վարդապետութեամբ վայելուչ ունայնացեալ չնորհացն որք ի ձեզ։

Արժան համարեցաք ստանալ և ունել զպատկերս նոցին, առ լինելով ձեզ յաչէրժան կան միշտաակ առաջի ծանօթից ձերոց և անծանօթից, զի վերկոսին միանգամայն չահեսցին վասն ձեր. այն զի վասն առաջնոյն զբոյն էր, որպէս հարազատ զնմանութիւն հօրն

Ինչպես հայտնի է, Ալեքսանդրապոլի գավառի Նալբանդ գյուղում 23։ Նոյեմբերին 13։ ին մի տարեց մարդ է մահացել։ Նրա մահվան պատճառների մասին տարբեր լուրեր են տարածվում։ Ոմանք ասում են, թե նա ինքնասպան է եղել, ուրիշներ էլ պնդում են, թե նրան սպանել են։ Ինչ էլ որ լինի, մեռելը գտնում են իր տան մոտ։ Ոստիկանությունը հետաքննություն է սկսում։ Ենթադրվում է, որ սպանությունը կատարել է մեռելի հարևանը՝ Ղազարոսը։ Ոստիկանները ձերբակալում են Ղազարոսին։ Նրան տանում են Ալեքսանդրապոլ։ Ղազարոսի ընտանիքը, որ ունի 5 երեխա, մնում է առանց հացի։ Ղազարոսի կինը, որ հղի է, ստիպված է լինում գնալ հարևանների մոտ և հաց մուրալ։ Ղազարոսի կինը ասում է, որ ինքը ոչ մի մեղք չունի։ Ղազարոսի կինը ասում է, որ ինքը ոչ մի մեղք չունի։ Ղազարոսի կինը ասում է, որ ինքը ոչ մի մեղք չունի։

Ալեքսանդրապոլի գավառում հացի գները շատ են թանկացել։ Ալեքսանդրապոլի գավառում հացի գները շատ են թանկացել։ Ալեքսանդրապոլի գավառում հացի գները շատ են թանկացել։

Ալեքսանդրապոլի գավառում հացի գները շատ են թանկացել։ Ալեքսանդրապոլի գավառում հացի գները շատ են թանկացել։ Ալեքսանդրապոլի գավառում հացի գները շատ են թանկացել։

Ալեքսանդրապոլի գավառում հացի գները շատ են թանկացել։ Ալեքսանդրապոլի գավառում հացի գները շատ են թանկացել։ Ալեքսանդրապոլի գավառում հացի գները շատ են թանկացել։

Ալեքսանդրապոլի գավառում հացի գները շատ են թանկացել։ Ալեքսանդրապոլի գավառում հացի գները շատ են թանկացել։ Ալեքսանդրապոլի գավառում հացի գները շատ են թանկացել։

Ալեքսանդրապոլի գավառում հացի գները շատ են թանկացել։ Ալեքսանդրապոլի գավառում հացի գները շատ են թանկացել։ Ալեքսանդրապոլի գավառում հացի գները շատ են թանկացել։

Ալեքսանդրապոլի գավառում հացի գները շատ են թանկացել։ Ալեքսանդրապոլի գավառում հացի գները շատ են թանկացել։ Ալեքսանդրապոլի գավառում հացի գները շատ են թանկացել։

Ալեքսանդրապոլի գավառում հացի գները շատ են թանկացել։ Ալեքսանդրապոլի գավառում հացի գները շատ են թանկացել։ Ալեքսանդրապոլի գավառում հացի գները շատ են թանկացել։

ղեկավարությունը, որ ամեն ինչ անում էր ժողովրդի ուշադրությունը շեղելու համար իրական հարցերից, ստիպված էր ընդունել ժողովրդի պահանջները։ Ընդդիմության ներկայացուցիչները ստիպեցին կառավարությանը հրաժարվել ռազմական դատարանների ստեղծման մտադրությունից

Ես ինչ եմ ասում, ասում եմ ձեզ, որ ես ինքս էլ ոչ մի բան չգիտեմ, ոչ մի բան չեմ հասկանում, ոչ մի բան չեմ հավատում, ոչ մի բան չեմ ուզում, ոչ մի բան չեմ սիրում, ոչ մի բան չեմ ատում, ոչ մի բան չեմ ուզ

իմոց առ ձեզ ընդ այժմ զբաղմութիւն վիճակիս, իսկ վասն որ զի զիր ձեր որ առ իս եղեալ էիք բաց ի որի պատուիրի իշխանացն Պօթիչանոս զի րնթերցցին նախ, և ապա տայցեն մեզ. և զօրինակն ևս յղեալ էիք ա մենայն քաղաքս գտանիցեալ հայոց. ևս զօրինակն աւելորդ համարեցայ յղել, այլ զսոյն յղեցի ի Սչով ընդ զրոյն որ առ սիրելի ա ռաջնորդ ընտրեալն ի ձէնջ Գրիգոր վարդապետն զի անդ ընթերցցին և առաքեսցեն ի Պօթիչան ընդ զրոյ նոցա. և ի նոյանէ ևս խնդրեցի զի հաստատցեն առ Գրիգոր վարդապետն. որպէսզի և նա հաստատեսցէ առ ձեզ. և այս վասն այնորիկ զի ծանիցիք թէ՝ որ բաց յղելոյ վճարեն վճարեցաւ ձեզ համաձայն բանից Աստուծոյն Պօղոսի. այլոցն ևս հարկաւ վճարէ Աստուածն Պօղոսի. զի բանք նորա ոչ անցանեն։

Այդ դուք լուարուք զիմաստութիւն, և լերուք իմաստունք. և զճշմարտութիւնն Աստուծոյ մի փոխանակիք ընդ ստութեան, զի այն ոչ օգուտ ձեր է։

Ասէ Աստուածն Պօղոսի. վայ որ ասիցէ զչարն բարի, և զբարին չար, և Սողոմոն իմաստունն գրէ, որ արդար համարի զանիրաւն, և անիրաւ զարդարն, պիղծք են և գարշելիք երկոքին առաջի տեառն. և զարձեալ՝ թէ որ ասէ զամբարիշտն թէ արդար է, անիծեալ ի ժողովրդոց եղիցի և ատեցեալ ազգաց, իսկ որք յանդիմանեն զամբարիշտն, նոքա լաւք եղիցին, և ի վերայ նոցա եկեսցէ օրհնութիւն։

Պօղոսի լուարուք, նա զինչ ասէ. Արժանի են ասէ մահու ոչ միայն որք զչարն գործեն, այլ և որք օգնական լինին չարագործաց։

Մի ուրեմն լինիք զիւրաքանչիւր, և մի մոլորիք զհետ տեառնէն աչաց մերոյ ձերոյ, այլ լուարուք Պօղոսի՝ որ ասէ հոգւով հառաչէք, տեառն ծառայեցէք, և մի լինիք իմաստունք յանձինս ձեր. այլ հաւատացէք ամենիմաստ սուրբ Աւետարանին Քրիստոսի, ուր գրեալ է՝ թէ ի բերանոյ երկուց և երից վիճից հաստատեսցի ամենայն բան։

Եւ ահա մատուցի ձեզ վասն ամենայն բանից իմոց զօրինակս բազումս յառաջ քան զայս՝ այլ գրով. զօրինակ Ամէնա-

զորմած զրամատի՝ այսինքն սիրելի Տերին Կայսերական Մեծութեանն ամենայն ռուսաց, որով կարող էք զուք քննել ի մէջ ձեր և ի մէջ Մեծ Կայսերութեանն ամենայն ռուսաց. և եթէ արժան համարեսջիք ճանաչել զնա ամենայն մեծարանօք և խորհրդակցօք իւրովք ձեզ չափով խելացի և բան գիտող համարիլ. հաւատարիմ թուեսցի ձեզ բան իմ յաղագս օծնելի Հայրապետին Տեառն Դանիէլ Ամասեացւոյ Աթոռակալիս ամենայն հայոց. և բարձր Սրբազան Եփրեմ Արք եպիսկոպոսի։

Այլ և զօրինակ երկուց հրովարտակաց Տերին Կայսերութեանն որոց միովքն արտաքսեալ են ի սահմանաց ռուսաց զՊրիգոր վարդապետն, և միւսովքն վերադարձուցեալ զնա. և եթէ ընդունիցիք զվկայութիւն տէրութեան ռուսաց, տեսանէք անտի զԴաւիթն սուտ կաթուղիկոս, և զՊրիգորն վարդապետ միայն և ոչ եպիսկոպոս. և նոքօք հաւատարիմ թուեսցին բանք իմ և բանք բազմութեան ժողովոյն վասն Դաւթի և Գրիգորի ազգակործան վատ անձն լինելոյն, և արժանապէս դատապարտութիւն ընկալնելոյն յաւիտենական կապանօք Աստուածապարգև իշխանութեանն Արք եպիսկոպոսաց, եպիսկոպոսաց և այլոց։

Եւ ի վերայ այնոցիկ՝ վասն Դաւթի զմի փոքր գիր միաբանութեանն սրբոյ Էջմիածնի. և զմի փոքր գիր հաստատութեանն Գրիգորիայ հայոց վասն գովասանութեան Գրիգորի նորոգ յօրինեալ. և յոլսամ թէ բաւականասջիք նոքօք. ըստ որում գրեալ է Աստուածն Պօղոսի՝ որ ի փոքրն հաւատարիմ է, և ի բազմին հաւատարիմ է. և որ ի փոքրն անիրաւ է, և ի բազմին անիրաւ է։

Եւ վասն այլ տարակուսութեանց եթէ ունիցիք, զուք տեղեկացէք ըստ որում մարդիկք էք, և այնպէս ապա վասն ամենայն գրութեանց ձերոց ծաներուք, զի բնաւքն են անտեղիք։

Եւ ի վերայ ամենայնի այսոցիկ՝ առ բոլորալիս ազատ կացուցանելոյ զանձն իմ ի պարտաւորութենէ բարեպաշտ սիրելեացդ մերոց հարազատ զաւակացդ սրբոյ Լուսաւորչին, զոր ասաց Աստուածն Պօղոսի վասն ոչ լռազգաց բանի սուրբ Աւետարանութեանն իւրում. ա՛յն թէ՝ իմ եթէ չէր եկեալ և խօսեցեալ ընդ նոսա. մեղ չիք ոչ զոյր նոցա. բայց զանցի՛ն եկն և խօսեցայ. և նոքա

ոչ լուան. չէք պատճառ վասն մեզաց իւրեանց

Ջնորհն և ևս ասեմ ձեզ ա՛ն. մինչև ցայժմ անգիտութեան մեղք ձեր թեթև լինէին ի վերայ ձեր, իսկ արդ զի լսէք, եթէ ոչ իմասջիք, և ոչ ի միտ առնուցուք, յոյժ ծանրասցի գոյն լինելոց է մեղք ձեր. ըստ բանի Աստուծոյն Պօղոսի՝ թէ որ ոք գիտիցէ զբարին և ոչ առնիցէ, մեղք են նմա։

Ողջ լերուք և ողորմութիւն տեառն ետուն ձեզ ընդ միշտ։

Պաշտօնեալ սրբոյ էջմիածնի և Սրբազնագոյն Դանիէլ
1807 յունիսի 8 կաթուղիկոսի և բարձր Սըրբազան Եփրեմ Արք եպիսկոպոսի՝ խոնարհ աղօթարար բարեկամ վասն ձեր նուաստ աբեղայ ՆԵՐՍԷՍ։

ՃԶԹ. Դանիէլի կաթուղիկոսի առ Մ՚ի-նաս եղիազարեան իշխան։

Ցիսուսի Քրիստոսի ծառայ տէր Դանիէլ կաթուղիկոս և ծայրագոյն պարիարգ ամենայն հայոց՝ առաքելական սուրբ եկեղեցւոյս Քրիստոսի. Նաև լուսանկար երկնահաս ղէտ մեծի աթոռոյս սրբոյ էջմիածնի յորմէ հոգևորական սուրբ սիրով և Աստուածային ամենառատ օրհնութեամբ ժամանեցեալ ողջոյն տիրական հոգեղուարճ չնորհիս Քրիստոսէ աւէտ սուրբ տեղւոյս և պահպանողական զօրութեամբ հրաշալի սրբութեանդ և նշխարաբերութեամբ հրաշալի սրբութեանդ և վերամնծայ ցըն սրբոց՝ որք աստ. ի վերայ գերամնծայ և ընտրելագոյն յատուկ սիրելւոյս մերոյ և ամենահարազատ վեքիլիդ և անձնագիր որդւոյդ սրբոյ աթոռոյս՝ բարեհաչակեալ Աստուածասէր չքեղափառ և վեհագնեալ իշխանիդ հայոց, գերապատիւ ազգս Մինասիդ և անդ հայոց, գերապատիւ ազգս Մինասիդ և ամենեցուն որք ընդ օրհնեալ յարկաւ ձեր՝ ընտանեացս, բարեկամաց, սիրելեաց, և ազգատանեաց, բարեկամաց, սիրելեաց, և ազգականաց՝ խնդալ ի տէր մեր Ցիսուս Քրիստոս լարագուարճ բերկրութեամբ ամէն։

Ընդունք սէր՝ ողորմութիւն և խ. զաղթիւն ամենասուրբ երրորդութեան Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն սրբոյ իջանել հանգիրել ի վերայ հոգւոց և մարմնոց ձերոց, և ընդ ձեզ բնակեցի լաւիտեան, և զարդարել պայծառացուցանել բազմազան երջանկութեամբ ամէն։

Եւ ընդ սիրասնո էր ողջունի և օրհնութեանս Աստուածայնոյ՝ գիտութիւն լիցի վեհաղնութեան ձերում զի օրհնեալ է Աստուած՝ որ զամենայն սիրելիսն իւր նախ իբրև զոսկի և զարծաթ արկանէ ի բովս փորձութեան և ապա արժան համարեալ վերընդունի ի հաճոյս բարիարար և օրհնեալ կամաց իւրոց՝ ըստ որոց և զմեզս անարժանաւորութիւն յայտաքանի ամս պահեաց ի բովս զանազան փորձութեանց այսոցիքս ի բանտս, ի կապանս, ի սով և ի նախասիրս, ի գերութիւնս և յայլ պէս պէս նեղութիւնս, այլ այժմ վերընկալաւ ի հաճոյս իւր, քանզի այսպիսի մարդասիրական ողորմութեամբ նորին, և ներդործութեամբ ամենաքաղցր չնչոյ օդատափառ ամենազորման մեծ ✠ ռուսաց ընկալեալ զՔրիստոս և զազգամի չահէն պարսից և շնդատայէն գազ զազատութիւն լամենայնի. և եկեալ նստաք ի սուրբ գահս մենայնի. մալիս 12 ի հոկտեմբերի Միածնէջ. մալիս 12 ի հոկտեմբերի Միածնէջ. բանաւոր հօտին Քրիստոսի առ ի լրումն փափաքելի ըղձի ձերոյ, և ամենայն չատափաքելի ըղձի ձերոյ, և ամենայն չատագոյնս ճշմարտութեան և կատ ինչ աւուրց գովացն ճշմարտութեան և կատ ինչ աւուրց գովացն ճշմարտութեան՝ եկին ի Թիֆլիզու և գալատեան մերոյ այր՝ եկին ի Թիֆլիզու և գալատեան մերոյ այր՝ պանդխտացեալ միաբանքն սրբոյ գահիս, պանդխտացեալ միաբանքն սրբոյ գահիս, Բարսեղ արքեպիսկոպոսն հանդերձ այլ եպիսկոպոսօք, վարդապետօք, և այլ աստիճանաւորօք թէպէտ և քանի մի ևս չէին և. ճանաւորօք թէպէտ և քանի մի ևս չէին և. կալ ի պատճառս ամառնայ՝ն եղանակի, կալ ի պատճառս ամառնայ՝ն եղանակի, այժմ անլռելի զոհաբանութեամբ մի սրան ի մրտին վերատաքնմք զվախչական փառաբանութիւն ևս այնմ՝ որ ի սպառել բարեացն և նուիրեալն ժամու պիտի միչա հրաշագործել յանակնկալն ժամու պիտի միչա հրաշագործել յանակնկալն, և օրհնմք անդադար զամենայնական կալի կատս ճշմարիտ պատկերի նորին ամենազորման մեծի ✠ և զամենայն զօրս և զ՝ըրապատս նորին. այլ՝ զորդան սրբոյ Աթոռոյս ի հարկէ վազ ուրուն պան սրբոյ Աթոռոյս ի հարկէ վազ ուրուն լեալ է վեհաղնութիւն ձեր՝ որ ամենայնիւ լեալ է վեհաղնութիւն ձեր՝ որ ամենայնիւ յամենայնի գատարկացեալ է իսպառ. Դաւիթ յամենայնի գատարկացեալ է իսպառ. Դաւիթ եպիսկոպոսն թէ որքան վանենաց՝ զայն եպիսկոպոսն թէ որքան վանենաց՝ զայն ի թիւս և ի համար արկանել անկարելի է և ի թիւս և ի համար արկանել անկարելի է և լուսանցոզի կնիքդ Ցիսուսեանդ ի գանձն լուսանցոզի կնիքդ Ցիսուսեանդ ի գանձն իւր ներկեալ զոր ինչ եկեղեցական անօթք և իւր ներկեալ զոր ինչ եկեղեցական անօթք և զգեստք առեալ էր ընդ ինքեան, այնոքիկ զգեստք առեալ էր ընդ ինքեան, այնոքիկ կան ի Թիֆլիզ ի գանձարանն կայսերական. կան ի Թիֆլիզ ի գանձարանն կայսերական. իսկ որք արտաքոյ եկեղեցական իրաց ինչք

բազումք անկեալ են ի ձեռս այլոց, այնքանի ամենայն ի կորուստ են մատնեալ և չիտ ալ. սրբ որ Նեսվիտասյոմն եննեալն զօրօք հանդերձ՝ եկեալ ի սուրբ Աթոռս, յայնմ միջոցի ևս ի կորուստ մատնեցաւ մեծ հարստութիւն սրբոյ տանս. զի իրաւի գալստեամբ նորին՝ զոր ինչ տարեալ էին ասեն, թէ զդուստրս ոսկւոյ և արծաթոյ և թէ զայլ ինչս բազում յոյժ և մեծագին և ի պատուական իրաց համարեալ թէ ի տանէն մինն հաղիւ ուրեմն է հասեալ Թիֆլիս գանձարանն կայսերական քան ի սուրբ Գեղարդէն և յայլ սրբութենանց և եկեղեցական իրաց. ահա այսպէս յամենայնի զատարկացեալ է սուրբ տունս և չը. քաւորեաւ, և զրեթէ ոչ գոյ այնքան որով գոնէ օրական ապրուստ արասցուք խղճալի աղքատ միաբանիցս, և ի վերայ այսր ամենայնի երկրիս ժողովուրդքն ևս տարագրելք կան ի Թիֆլիզ յայլ չրջակայս նորին. և սրբոյ տանս չինութիւն և պայծառութիւն ըստ մեծի մասին նոցին օգնականութեամբ լինէր. այժմ նոքա ևս հնռացեալ կան ի վայրս օ. տարութեան. և յուսահատ չունիմք բնաւ մեզ օգնական յայսմ նեղութեան և սղութեան ժամանակիս. վասնորոյ ստիպեալ ի հարկէ խընդիր մատուցաք պայծառափայլ մեծ կուսակալին, զի չնորհ արարեալ վերադարձուցէ զամենայն կալան սրբոյ գահիս զեղեալս ի գանձարանն կայսերական և զամենայն մերաքաղեալ ժողովուրդն երկրիս որով չինութիւն և պայծառութիւն լինիցէր աւերակ սրբոյ աթոռոյս, այլ նորին պայծառափայլութիւն զայս մեզ արձուցեալ մեզ պատասխանի թէ առանց հրամանի մեծի ✠ իմոյ ոչ եմ կատարելոց զայդ խնդիրս. Ուրեմն խնդրեմք և ձերդ վեհաղնութենէ զի դուք ևս ըստ չերմեռանդութեան ձերոյ առ սուրբ աթոռս և առ մեզ, զիարդ և իցէ թէ ի ողորմութեան դուռն խնդրեք տալով և թէ այլ ինչ կերպիւ հոգ տարջիք յամենայնի. որ օր յառաջ կատարեսցին ասացեալ խնդիրք մեր զի մի աւեր մնասցէ սուրբ աթոռս. և մի լիցուք մեք ամօթով առաջի ազգի մերոյ և միաբանութեան և առ այս լսկ տէրութիւն պարսից ուղեորեաց զմեզ ասի ի սուրբ յաթոռ հայրապետական, որպէս թէ մեք զոր ինչ խնդրեցաք ի տէրութենէն ուռւսաց վասն չինութեան երկրիս և սուրբ տանս՝ ուներն կատարել վաղվաղակի. ապաքէն փոյթ մեծ կալչիք ի հնարաւորել զայս և ի կատարումն բերել, որով արդարև ունիք վայելել յաւետեան ժամանակաց զչնորհս սրբոյ աթոռոյս և զօրհնութիւնս մեր հանդերձ պարտաւորական չնորհակալութեամբ. եթէ զորպէսզի Գաւիթ արքեպիսկոպոսին հարցանէք կալ նստեալ ի լսել իւրում իրրև զմի ի պատուաւոր եպիսկոպոսաց հնազանդեալ մեզ ըստ ամենայնի, զոր և յարգեմք և պատուեմք դեր քան զարժանն՝ չլիչելով քնաւ գոնէ զմի ի յարարմանցն ի վերջոյ խնդրիմ դադարեցանել փութով զպատասխանի գրոյս. ծանուցանելով և զքաղցրալուր համբաւն առողջութեան ձերոյ՝ յորում յաւէտ փափագելով մընամ ամենայնէրմէռանդ խոնարհ ագօթարար ձեր վեհաղնութեան

ԴԱՆԻԷԼ կաթողիկոս ամենայն հայոց և սրբոյ էջմիածնի.

1807 յուլիս 10
ս. Էջմիածին.

ՃԶ. *Մահներարձն Յովհաննէս արհղայի առ Դանիէլ կաթուղիկոս։*

*** Վեհապետ

Արամեան սեռի ամենառաջ պատուական գլխոյդ խորհրդականի երջանիկ Տեառնդ լմոյ և հօր հասարակաց աստուածարեալ սրբազան *** իդ եթերաճեմ ներբանացդ խոնարհական համբոյր։

Ցնծալից բերկրանօք երկիցս գրեալ և աւետեալ ունիմք մի գինի միոյ ներ ամուսս, ամենամեծ սրբազնութեան ձերոյ ղյաջող գործառնութեանս մերմէ ի ձեռն Գասպար դեր յարդոյ ամիրային յուսամ ընկալեալդ, և ըստ ամենայնի մտաղիւրիլդ և ըստ որում, ի սոյնմ աւուր ևս առ հարկին թաթար ումն եւլանէր և գայր ի բանակն՝ հարկ իմն իմանալով և կարի պատչաճաւոր գաս թուղթ գրել առ սրբութիւն ձեր փութացաք երթորդելով ղդործառնութենէս ծանուցումն. վասնորոյ ասեմ խնդութեամբ սրտի՝ ուրախ լինել ըստ ամենայնի՝ զի տեառն ձեռնտուութեամբ և չնորհիւ գերաժեծար փառեալ Աղնաւորեան Կարապետ Ամիրային և միւս բարեհոգի Ամիրային, զոր ինչ կատարեցաւ, առանց այլ և այլ նեղչական ընթացից, և զգոն ուրախ սրտիւ և չամակամ ընդունակութեամբ, որ և ասա կինքցուցեալ զմէհտէրն կիշեցաւ ևս ի չնկեղեցին զպատ. առ դանուն Սրբոյն *** իդ մերոյ ի 13 ամսոյս ի ըղձանաւթ եկեղեցիան և գրեցաւ ի քոլոր քաղաքս ևս կիշատակել զպատառ զանձ ձեր, և մանաւանդ թէ զՀերմէն Պէրէմն նուն ձեր, և մանաւանդ թէ զՀերմէն Պէրէմն ևս ասա առևալ ընդ մեզ ունիմք զսուրբմն ևս ասա առևալ ընդ մեզ ունիմք զսուրբմն առամք առնուլ և զիսին արեգակաիաչլս առնել. և զմեր ճանապարհն հոգն լինել. չնորհ ուսնիմք ի պատրարտ հօրէս՝ զի մնծաս սիտրով ընկալեալ սքճնազարդ խըլալիք վառաւորեաց զմեզ և ի վարդավառ կիւրակէին ևս զվերկագործ պատարագն ևս մատուցանել ի Աստուածամայր սուրբ եկեղեցին, թէև յառաջագրութեամբ առնն Աղնաւականի կնքեցաւ սայն չնորհ, և անաւասիկ կամք ի առաս չնորհ մարդասիրութեան իսկականի տարագաւոր մարդասիրութեան իսկականի տարագաւոր. սից և քարեպաշտ չտակացեալ ամիրապետաց. և յուսամք, ի սկիզբն չորստասի ամսոյս առաւոտուն, ի սկիզբն չորստասի ամսոյս առաւոտուն, զի սկսցի ուղեւորել զիմել առ տի ելանել և ի վերայ Բայազիդու զիմել առ ոտս սրբութեան ձերոյ, Գալան Աբրահամն Թէպէտ զլանն քարի առեալ վեր երև իբրև ղղջացեալ, զինքն ցուցանէ՝ այլ ի ներքուստ տակաւին ունի դչարիս բորբոքեալ՝ ի ձեռն պատրիարգ բազմանձաթ արձուցոյ, այլ յոյս մեծ ունիմք որ իբրև զմառալ այնք հնարք դիւականք ոչնչացին առաչի հոգմոյն չնորհաց քանին մարդացելոյ, գ աացաք թէ սոյն ոչ ինչն ընդ ալոց ուրումն, ի ծածուկ զգիրս լինի գրեալ և ընդ թաթարաս ընդ այդր ղրեալ և կամ առ չանն ի ձեռն Գազիացւոց գնացաս նին առաքեալ, զի թերևս այնու չրչիւղ զբանն որ Աստուծով չէ լինելոց, այլ թէ մնծագոյս վանդ չինքանց տան աւելալ. տակաւին չէր եկեալ ի վիճակն իւր խոհական այս վան խառնակութեան կոմսանցս, այլ ապա սեալ մնալ ի դէպ ժամս և մինչև գնեբողական գիր ձեր մատուցաք, հազիւ ընալոյս այս սկսաւ գիմել ի թէմիրն, այլ սա կայն խորհեալ ընդ Աղնաւուրեան գնահրալ Կարապետ Ամիրային զկնդակն Գաւթալ առեալ զմեն գիր ի պատրիարգէն ստացաս ի վկայուման բանին մինչև կրկին ի սրբազան վհէդ գկնդակս ընկալցի ըստ այմ և Ուռւսաստանէ նաւրակ Սահակ վարպետին արամնալ նաւրակ Սահակ վարպետին արա-

բաւ երկու ձ հատ կնքեալ գիր էր յղեալ Գաւիթ արքին. ի յառաջն առ ձեռն յիշեալ Աբրահամին գրել ըստ կամաց ուր և ծրպէս հարկնէ զայն ևս կամքնք առնուլ ի ձեռաց, ծանր կրեցաւ ի չկնա մեծագոր Ամիրային կրկին զԱբրահամ պետն ի թիմերն հրամայելդ վան պղտրութեան մատց սորին որ զղջումն բերէ՝ այլ պարտ ուրեմն էր ըստ յառաջնոյ օրինին քաղաքիս նուիրակին յանձնել՝ այլ զանց այնու արարիալ թողաւ զկնի խորհել և մին հնարիւք սայ ընդ յայդր քարչել և սրբոյ Աթոռոյդ և սրբազան *** իդ հարազատ ծառայ և քաղաքիս Պօլսոյ նուիրակ Աբրահամ Արծուս յանձնեալ, որ մնք գալոց գլխովինն ծանուցանելոց կաք՝ այլ արդիս առ ի զգուշացուցանել նախածրեցաւ՝ ուրեմն իմանալով զո կեցցես ի ողջութեան և ի անձնալով զո կեցցես ի ողջութեան և ի անձեալ զուարճութիւն սրտի, ի հրճուանս սրտի չսի զուարճութիւն սրտի, ի հրճուանս սրտի գնաւրեալ զո մանաւանդ 80չանոն գնոին ծառայի զո մանաւանդ 80չանոն գնոին ծառայի իբր արի՛ ի 1256, Յուլիսի 27 ի Պօլիս և ի պատրիարգարանս։

ՃԶ. *Թուղթ ս. Մեսրոպի առ Դանիէլ կաթուղիկոս։*

Երից երանեալ բազմաչարչար կնդակն նախատակ և Աստուածակոչ կաթուղիկոս առ մենայն ազգիս հայոց, և իմ քաղմերաթաս հոգեզար ծնող՝ ծերունի մայս և երէցկին աղաչեմ և որք ընդ իս հարազատք են, անանխընդ և որք ընդ իս հարազատք են, անանխընդ աթոռ հաստատ Սրբոյ Էջմիածնի Աբրահամ աթոռ հաստատ Սրբոյ Էջմիածնի Աբրահամ աստուածհրաւէր Սուրբ Փեսալիդ զմաքուր զարչապարս համբուրեմք։

Ցուխամեալ միջոցիս բազում անգամ ընթերցեալ էի զդիր կաթուղիկէից երջանիկ Հայրապետացն Յակոբայ, հաստատ և յուսով Աւագքելոյն Յակոբայ, հաստատ և յուսով սպասէի կատարման գրելոցն. փութ բարեբարին Աստուծոյ, որ յուսալի՝ պարզ լուեալ ի գրութենոյ Ներսէս չնորհալւոյ վարդապետին Նարեկացւոյ, որոյ վասն աչօք իսպառ մեծ հաւատարմէ, որոյ վասն աչօք իսպառ մեծ հաւատարմէ, որոյ վասն աչօք իսպառ մեծ հաւատարմէ

ցօհաննու դիտապետի տանն վրաստանու կենդանի նահատակի, և ամենայն Սրբոյ ան միաբանից զՍուրբ աջըն կրկին չնորհաւորութեամբ համբուրեմ. Գիտեմ զբնածին Ամն նագօրովագութ պատուական հայրութենանդ բարուց առեալ զճաշակ, որ ոչ թողու զվհդ չնարցանել ուր՝ կամ ո՛րպէս լինելոյ վիճակն ծառայի անպիտան տէր Մեսրոպի... յորմէս զտեղեկութիւն, ամենահոնարհաբար թողում Տէրութենանդ ի Ներսէս քանիբուն վարդապետէ իմանալ. Վասնզի ի սուրբ տօնի զատկիս որ ի թիւ Փրկչիս 1807. Եկեալ ի սահմանս Գերմանացւոց ի քաղաքն Սչով, զկոյտ ատ եղեալ ժողովրդեանս հայոց զիրացն անցելոց, և զանօրէնութիւնան չէք Դաւթի և չէք Գրիգորի և նմանեանց նոցին. Որով ծանեան ժողովուրդ տեղւոյս զճշմարտութիւնն քաց ի մեծ պարոնէն՝ վարդերէն՝ Յուրութէն՝ Խաչերեսէն և ի տէր Մարտիրոս սուտ եղբօրէն մերմէ. զորոց սակաւն ի բազմայ ունիք լսել ի գրութեանցս առ Ներսէս չնորհափայլ վարդապետն և ի պատճէնից չեպիսկոպոսին Գրիգորի, որ մինչև ցայսօր սպասէ ի Պօլիս չան առ ի գալ ի Սչով և ես ըստ ամենայնի պատրաստ եմ ոչ թողում գալ ի Սչով և փառի Թրեատ կամ լինել չառաջնորդ ի վանքն սուրբ Օգսէնտ որ ի Սչով. Բայց Ֆօն Բռանդուլեանց բարեպաշտօն իշխանապետ պատուելի աղաչայ Լուսաղէն՝ աղաչայ Գրիգոր՝ աղաչայ Վարդերէս և ամենայն աստուածասէր ժողովրդք, լուսով սպասեն զի եպիսկոպոսական ճոխութեամբ առաքեսցես զներսէս չնորհածին վարդապետդ աստ. զի ինքն եկեալ ուղղեսցէ զամենայն. Ողջ լեր պատասկան իշխանութեամբդ՝ ի պարծանս աղգիս և ի մխիթարութիւն տրտում տէր ՄՆՍՐՕՊԻՆ.

1807. յոգոստոսի Է.
ի Սչով.

ՃՂԲ. *Աղայ Մինասն յայտնէ Նիկոլայ սրբազանին վասն զԴաւիթին արժանի վարելոյ զնել ընդ ապաշխարութեամբ. յորելոյ զկայս. վասն ոչ գրելոյ սրբազանի առ Գ. եւ այլ ինչ հարկաւորութիւնք.*

Բացը սրբազնագունեղ հայր
իմ ողորմած տէր

Անցեալ ամսի որ է օգոստոս 25-էն չնորհեալ Թ. տղին հանդերձ սրբազնակատար կամուղիկոսի գրած թէսկիրէ, կամ, ռէստոր, ինչ, բանէր, վասն, ընծայի համար ամսոյս 14 ին ընկալայ. առողջութեանդ տեղեկացայ չնորհակալ եմ.

Սիրելի Ներսէս վարդապետի, ճանապարհորդելդ գրես չատ բարի է, և նորայ հաւատարիմ անձն պիտոյ է, տացէ աէր որ փուտով հասանի, առաւել որ փոքր ի չատէ տեղիս գրութիւնն տեղեակ է, ըզպուշացուցանելոց է ես երևի որ չափիցն ավելի բարի է որ օձաբարոյ Դավիթին փառասիրութեամբ մոան գնա ես պահում է, Յովանէս վարդապետն գրում է որ չարն ծածուկ պիր է գըրած. էլ կրկին որ 4, հազար թուման Շահզաման և 2. հազար թուման Միրզա Բօզօրկին որ եթէ կամին կրկին իւրն հաստատել ուրեմն, օձն պահելն թիւն է, և կարելի է ապագայն վնաս վերաբերի. ես գրեցի որ բռվանդակ եպիսկոպոսիւք, եթէ, կարելի է հըրամայել դատն և իւր, չարագործն և քակտումն աթոռոյ հատնեն. և հաստատուն. ապա 5 կամ 10 տարի, ի տեղի ապաշխարանաց արդիլեն, եպիսկոպոսական գործից և թակն բառնան ողորկեն Նախիջևանայ սուրբ Խաչ վանքն կամ Ղռիմու մնալ ապաշխարի, լետոյ թողութիւն և արձակումն տան, թէ ոչ գոզացաց փողն կարծեօք որ մինչի այժմ էլ բաւական ունենալ ինձ զարմացումն է տալիս էլ ուրչն կամքն. էս ել եմ գրած որ ես ծերացել եմ եթէ կրկին փոխարկութիւն է ելած ես էլ մտաւորելոց չեմ, որ այժմ պարտին կատարել լինելն կառավարութեանն, վասն ապագային.

Զար Գրիգորին Մօլտավիու լետ բերելն կամ լատարկութիւնն ծանուցանելն հրամայես բարի է ես էլ տեղիցս գրած եմ, ապա կարծեմ որ փախչի դէբիվէնիս ազուշացուցանել, մի լիցի խափի ժողովի փախչի և եթէ չես բերեն խօշ. կատարել պարտէ հոգան առնել.

Նես գրում օրինակն օրհնութեանն թղթոյն որ ես սրբազնակատարիցն ընտացել եմ ողորկեցի, վկայութեամբ տեղոյն հոգևոր կառավարութեանն որ եթէ կամիս հարկ

համարես ողորկես, Մօլդավիայ և Գրիգորիապօլ. որ ավելի հատատութիւնն տաս, մինչի կոնդակի ըստանալն.

Ես յառաջ քան գրածովս ես ավել ոտաթ չխոս և դուբրին եմ գնալ. ածէք գըրովն այլ զատէրէ ապա գուբրին, սըշաթ, չխոս, էս քանի օրումս ողորկելոց եմ Մօզդօկ, կամ Թիֆլիզ. զառ մախուռ կամ զառ ճոթեղէն տեղս չի գտնվում Մօսկովումն չգիտեմ գրած եմ և սամսրի համարէլ գրածիմ Մօսդովվին որ չտեսի, եթէ կարելի է առնելն. ողորկի, ինչ որ կարելորէ լետևելոց եմ, զարմանք մի բան է որ կաթուղիկոսն մինչ այժմ տեղս կայսերին և իշխանացն գիր չի գրում քաւական է որ.....ըցմունքին առած, թէ որով գիր չի գրում.... ես էլ տեղս սպասելով մնացել եմ.

Տիրայոս Ոհանին գրեցի Մօսկով որ պակեն և հոգևոր կառավարութեանն վերայ գրած հրամանն էլ ողորկեցի միայն 500 ռուբլին դրամն կամ այլ դրութիւնքն որ հրամայել էր ես հատուկ գրով գրեցի որովհետև սրբազանտ իմոյց կամացնէս ավելալ. ներս սրբազանտ իմոյց կամացնէս ավելալ. ներս հել ապա սեղան գնալն արգելել լիցի. և էլ խոն ռոճիկն որ ըստանում էր ատն, և նկեղեցու տանն մին օթախ տան, ինչ պիտի անել. սղալութիւնէ և լինքն էլ փոքր խենթ է.

Զախար Իվանիչն ես Մօսկով գնալես թէ որ էլ լինձ ըստիպեին, հրամայելոց եմ պակեն, ըստ հրամանի Պողոսի, թէ լաւ է առնանալ, քան թէ չեռնուլ, և էապես փոքր սղալանացն պարտիմ միչակ աչօք նալել.

Ներսէս վարդապետիս աղգական տղան լերփ գալ ընկալելոց ես. և տալոց եմ ուսման.

Սինօթ հատատելոյն և այլ բարի գըրութեանն գրեանքն որ ուղարկածիր տեղս տվածի գրաֆ կոչուբէյն և նալ ողորկած էր լինօստրանի միխայրին բանն էնպես մնաց, և ես էլ թող եմ տված. այժմ որ սրբազան Դանիելն աթոռն ժառանգելոյ օրինաւոր կաթուղիկոս գոլով այժմ պարտէ գրութիւնն կարգելն, և լինքն էլ Մարաղու գրածն պարտէ նորմէ գրի, կամ տեղէ կարգադրութիւնն առնի. հատատի և տեղս ծանուցումն առնի ոչ թէ խորհուրդ կամ հրաման խնդրի. լերի հատատեցին և տեղս ծանուցումն ես բանն ավարտէ լինելոյ.

Ես յոյս ունիմ որ թէ Բարայ ցակոբ վարդապետին լիացումնեն տված, համարձակ կարող է Բաղդատ թողեալ նուիրակութեամբն գալ աթոռն և Բալաքիտու կամ մօտ քաղաքգալ աթոռն ես մեծ մուտկին ստանալոց և Հընդներիցն էլ մեծ մուտկին ստանալոց և Հընդկաց աչխարհն էլ մեռոնով լավ համեստ մարդ ողորկիցն կրկին մեծ արթունքով լեռ տէ գառնալոց. թողղ Պօլիս և այլ տեղ ուրիմն պարտէ ազուշացուցանել որ աթոռի գրութիւնն կարգադրեն առաւել, որ առանց լարկավորութեանց եպիսկոպոս չձեռնադրի որ ավել աթոռին ծանրութիւն լինի.

Ղռիմու վանքի գրութիւնն ինչ կերպ կառավարութեանն արթիւնքն, ցանքն կամ այլոց պղտաբերութիւնն խնդրեմ ինձ գըրել, Թաթէոս վարդապետն ինչ է անում կամ չէ. Թաթէոս վարդապետն ինչ է անում կամ չինութիւնն ինչպես է, բարի գրութիւն չինութիւնն է և սիրով ողջոյն աչն ինձ ուրախութիւն է և սիրով ողջոյն աչն կու համբուրեմ.

Կէտումս ստացայ սրբազանիտ գրեանքն հանդերձ Մատրասու գրերովն գալու փոստին պատասխան գրելոց եմ, կաթուղիկոսի գրի կոպեն առանց կառավարութեանն վկայութեանն ողորկեցի եթէ ինչ կարկն է կամիս տեղս կարելի է հոգալն.

1807. սեպ" 26. Ամեմ սրբազան հօրս խոնարհ փոքր ծառայ ՄԻՆԱՍ
Ս, Պ.-Բուրք ԱՂԱԶԱՐԵԱՆ

ՃՂԳ. *Դանիէլ կաթուղիկոս առ զրաֆ (՞):*

Պայծառափայլ Գրաֆ
Իմ Ողորմած Տէր

Անկշռելի ցաւակրութիւն Ձեր՝ որ վասն տառապեալ Սրբոյ Աթոռոյս Արարատեան և սակս վշտամաշ ծերունւոյս, մի գիճի միոյ ժամանելով ի լսելի իմ, ի գրութեանց արժանի նավալել գիտեն ընդ հովանեաւ քաղցր Տէրութեանդ վիճակեցեալ Ազգին հայոց Եփրատեայ Աբգ եպիսկոպոսին և վէքիլին Սրբոյ Աթոռոյս բարձր բարեծնունդ Մինէ Լազրէվ Լազրեանին, սրբեր զարտասր լերեսաց և սփոփել միխիթարեր զվշտագնեալ ծերունիս, մինչ եհաս ժամ՝ որ բաւ համարիցով ամենակարողին Աստուծոյ այսքան տալաձիլ ժամանակ տքնելն իմ ի գանազան բովս փորձութեանց

ձութեան, զարձոյց զսիրտ պարսից իշխողին և որդւոյ նորին ի քաղցր ակնածութիւնս, որոյ հրամանաւ՝ առեալ զիս ի Դաւրէժ քաղաքէ՝ ի բանտէ դերութեան իմոյ մուծին ի լամենացանկալին հոգւոյս ի սուրբ տաճարն Արարատեան, և բազմեցուցին ի վերայ հայրապետական Աթոռոյս. յորմէ զրկեցեալն էի վաղն որոյ աճապարելով իմ այսու խոնարհ լայտարարութեամբ ի ձեռն ՁԵր Մեծիքանեղ ազնիւ Աւագ քահանային. որպէս առ ամէնողորմ Աթոռ Նորին Կայսերականի Մեծութեանն զկնի Աստուծոյ յուսոյն և ապաւէնին համայն տառապեալ քրիստոնէից, նմանպէս և առ Պայծառափայլութիւնն ձեր, մատուցանեմ զԱմենաջերմեռանդ չնորհակալութիւնս իմ հանդերձ լիարբան գոհացողութեամբ, ընդ որս և օրհնեմ զպատուականացոյն կեանս ձեր, և ոչ երբէք մոռանամ զանմահ բարերարութիւնս Ձեր։

Արդ ոչ ճշմարտաւէր Պայծառափայլ Իշխան. զի որպէս մարգարէն երանութիւնս տայր ազգին Իսրայէլացւոց թէ երանի է մեզ Իսրայէլ՝ զի հաճոյքն Աստուծոյ ծանեմ մեր են։ Այսպէս և ես ամենանուաստս հովիւս՝ զնոյն երանութիւնն կարդալով ի վերայ խղճալի ազգին իմոյ՝ ունիմ աւետիս մատուցանել թէ երանի է մեզ որդիք Ցարեթեան. զի հաճոյն և սիրելին յԱյս Աստուծոյն երկրաւորի՝ ամենազթած Կայսերն Մեծի, Նորին Պայծառափայլութիւնն ծանօթ և բարերար մեր է։

Ուրեմն անվերկբայ յուսամ, զի որ ինչ վէրքիւն մեր և Սրբոյ Աթոռոյս Մինէ Լազարիւն վասն օգտի և բարեգրութեան բան ինչ առաջարկեսցէ ձերդ պայծառափայլութեանն, զայն ամենայն իբր զառաջարկութիւն մեր համարելով չնորհ ունիցի՛ք միջնորդել առ Օգոստափառ կայսրն, զի զայն հետայն ևս՝ որ ինչ ողորմութիւնք բղխեցին յամենողորմ Աթոռոյն, զայն ամենայն ձերդ չնորհ և բարերարութիւն վարկանելոյ համբ։

Որ և հանելով իմ յաղօթս յարաժամ վասն երկարութեան անդին կենաց նորին ինքնակալութեանն և ձեր.

Մնամ իմ ողորմած ՁԵր պայծառափայլութեանն

Ցամի 1807 հոկ Խոնարհ ազօթարար պաշտօնեմբերի 30 ի նեայ Դանիէլ պատրիարգ սուրբ Էջմիածնին ամենայն հայոց։

1808

ՃՂՊ. *Ի սրբազան Դանիէլ պատրիարգէ առ ի Եաշ, ի Փոթիշան, ի Սչով, ի Բուգրէշ, ի Փոքշան, եւ յՕրսման ընակեալ հայոյ զրեալ օրհնութեան եւ հարցման կոնդակի համառօտ պիտանիքն յիմանն կոնդակի համառօտ պիտանիքն յիմանն*

շատակին աստ։

Զկնի օրհնութենանց եւ այլոց այսպէս ասէ։

Այլ սիրելիք մեր ի Տէր. որքան այն ամենայն ճշմարտութեան չատագովութիւնք ձեր, եղեն մխիթարիչք բազմավիշտ սրտի մերում և հոգւոյ. Գրեթէ առաւել քան զայն եղեն նորոգիչք վիրաց և ցաւոց մերոց այս ամենայն օգնականութիւնք ձեր և օժանդակութիւն խաբէութեան և սուտութեան ընդդէմ միատարր խազազութեան և սիրոյ, որ ի յատնել ճշմարտութեանն սիրեալ տարածեալ ձեռաւ ասա ի հոգիս և ի սիրտս համօրէն մերազնէից։ Ապա պիտ էր, զիարդ կարաց տանել քրիստոնէական խղճմտանք ձեր, զի լսեալ և տեսանելոյ ձեր զդատաստանական վճիռ եկեղեցական հարեալ ի վերայ Գրիգորը վարդապետի մեծապոյն ժողովով, և բազմավարդապետաց վարդապետաց և քահանայից, վերատին ընդունելիք դուք զնա, ոչ միայն որպէս վարդապետ, այլ և եպիսկոպոս և առաջնորդ լերկրի ձերում։

Ո՞րպէս ոչ ցաւեցան սիրտք ձեր յաղագս եկեղեցւոյ Հայաստանեայց, զի դուք անպատուհաս զնա, լաւ համարեցիք պատուել զնորդեալն ի նմանէ, ոչ ապաքէն արգելեալ նա եկեղեցական դատաստանաւ, զրկեալ յամենայն հոգևորական պաշտօնէ։ Ցայր սակս թէպէտ արժան էր մեզ լինել վրէժխնդիրք հոգևորական սուրբ օրինաց, բայց խնայելով ձեզ ի հասարակութիւն ձեր այսու օրհնութեան կոնդակաւ մերով հրամայեցաք միայն զնա արգասցէ սրբոյ Աթոռոյս և մեր բարձր արժանապատիւ Մանուէլ վարդապետն, որ յաջորդ է ի Գրիգորիոյն, մերձ կողմանցդ, որպէս զի նա եկեալ վերահասու լիցի ամենայնի, որպէս զի ևս

ՃՂԵ. *Դանիէլ կաթողիկոսի առ Ներսէս վարդապետ։*

Յիսուսի Քրիստոսի ծառայ Տէր Դանիէլ կաթուղիկոս և ծայրագոյն պատրիարգ ամենայն Հայոց Առաքելականի եկեղեցւոյս Քրիստոսի և լուսանկար Աթոռոյս Էջմիածնի, Ցորմէ սիրով սրբոյ հոգւոյն և Քրիստոսական ողջունիւս ծանիր ազնիւ սիրելիդ իմ և հարազատ որդի սրբոյ Աթոռոյս Ներսէս Ատուածածիմատ վարդապետ զի ի Մօղաօքու և Յիսէթալու գրեալ գրեանք հասին առ իս և ահա ըստ գրեցելոյդ Մօլդովալու քաղաքացն և այն Բ քահանայից արգելման գրեանքն գրեալ լղեցի. և դու լայր դեամբարով թողեալ իրքըդ տես թէ այնպէս կալ և զոմանս ի կալից և Քիւթիւրի Թագն և գաւազանն բեր ընդ քեզ և ի միաբանից լայր կացօղքն և չեկօղքն չեն կարգաւոր ի միաբանութենէս մերմէ. և Յօհաննէս Առաջնորդին քամբակ լղեցաք և քանի մի բարթի երես ընծայացու էր առեալ 53 թումանի ավելացեալ փողն հեասպ արա առ և փիլոնացու չլիակլու խառալ կազէթ և չուխացուք առ և ընդ քեզ բեր. բիլօր ջահից համար քան չէիր լալոնեալ սրբազան Եփրեմ Արքեպիսկոպոսին զրէ որ հասուցանէ Օհաննէս Առաջնորդին իրատէ յանդգնութեան ճանապարհէն դառնալ Աթոռոյս նեղութիւնն չատ է. պակասութիւնն առաւել անձնական կարիքն չի հոգա Աթոռոյս լաւութեանն հետեւի. ողջ լեր ամենայն ցնծութեամբ ի սէր իմ, որ գրեցի ի 1808 և ի մարտի 1 ի սուրբ Էջմիածին։

ՃՂԶ. *Դանիէլ կաթուղիկոսի առ Դաւիթ քահանայ։*

Յիսուսի Քրիստոսի ծառայ Տէր Դանիէլ կաթուղիկոս և ծայրագոյն պատրիարգ ամենայն հայոց՝ Առաքելականի եկեղեցւոյս Քրիստոսի, նաև Քրիստոսակերտ մնծի Աթոռոյս՝ սրբոյ Էջմիածնի։

Ցորմէ սիրով և օրհնութեամբ բազմաց, և կենսաձիր սուրբ ողջունիս ծանիր սիրելի և հոգևոր որդեակ մեր և հարազատ զաւակ սրբոյ Աթոռոյս արժանապատիւ Տէր Դաւիթ խոհեմառատ քահանայ։ Զայր հաւատարիմ գոթծ է գտանել. գրէ իմաստունն Սողոմոն, արդ՝ սիրելին մեր և գերապատիւ Առաջնորդն քաղաքիդ՝ Յօհաննէս Արքեպիսկոպոսն որպէս գիտէաք և մեք յառաջմէ իսկ անտի, այժմ ևս գրեալ էր զճշմարիտ հարազատութենէդ, զոր ունիս հաստատուն առ լուսատու ծնօղս քոյ՝ մայր սուրբ Աթոռս և առ մեզ հոգևոր Հայրութիւն։ Որ և վասն այգպիսի հաւատարմութեան քո՝ որպէս կարգեալ էր զքեզ վերակացու ի վերայ ճորտիցն ս. Աթոռոյս, նոյնպէս և մեք ասու օրհնութեան նամակաւ մերով կարգեալ հաստատեցաք ի դոյն գործ։ Որով պատուիրեմք ուրեմն, զի ըստ հարազատութեան քում յամենայնի ժուղալէթ լիցիս ամենայն ճորտիցն սրբոյ Աթոռոյս՝ (Հախ)վերդովին և ի յորդւոց նորին, ըստ որում չնորհեցաք դոցա յատկապէս զկոնդակ ազատութեան և Թարխանութեան, որպէս և չնորհեալ էր նախնի սուրբ Հայրապետն մեր տէր Աստուածատուր կաթուղիկոսն դոցին նախնեացն՝ Հախվերդիւին և որդւոյ նորա Ցարութիւնին։ Եւ ի միւս ճորտիցն ևս ի պահանջելդ զհատուցանելի ճորտական նուէրս իւրեանց, աւելի ինչ մի պահանջեսցես քան զոր իւրեանց առաջին սովորութիւնն է. և զայս ևս որքան կարելին է, սիրով և քաղցրութեամբ, և մի քնաւ նեղութիւն տալցես, զի մի զզուեալ ցիր ուցան լիցին աստ և անդ, ահա ասու կերպիւ մոդալէթ լեալ գործոյդ, առաւել ևս մնծացի հարազատութիւն քո ի լերկինս և ի լերկրի։ Որ և ըստ այմ Հրամանի մերոյ կատարելով ոգջ լեր ի Տէր, զօրացեալ ի պահպանողական Աջ Նորին. Ամէն։

Դանիէլ կաթուղիկոս ամենայն Հայոց և ծայրագոյն պատրիարգ սրբոյ Էջմիածնի.

1808, ապրիլի 10
ի սուրբ Էջմիածին։

ՃՂԹ. *Դանիէլ կաթուղիկոսի առ Փիլիպ Վասիլիչ։*

Բարձր բարեծնունդ Փիլիպ Վասիլիչ.
Բարեպաշտ սիրելի մեր,

Յիսուսի Քրիստոսի . . . . . .
Հոգևորական սիրով և Աստուածային բազմապատիկ օրհնութեամբ Քրիստոսական ողջոյն նուիրեմք և հանդերձ աղօթիւք մաղթեմք յԱստուծոյ բարձրելոյ բարձրագոյն փառաւորութեամբ հոգւով և մարմնով պահպանել զձեզ ընդ հովանեաւ աջոյ ձեռին իւրոյ։

Ի բանից և ի գրութենից մերոց հարազատից՝ լայնեցաք մեզ հարազատութիւն ձեր առ Յիսուս Քրիստոս պարծանքն հաւատացելոց առ ամենաողորմած ինքնակալն կայսր ակնկալութիւն ամենայն անայլելոյ քրիստոնէից, և առ յանձն եղեալն ձեզ յաղթականի և սուրբ պատկերի նորա, նոյն Քրիստոսի և սուրբ պատկերի նորա, ըստ որոյ ահա այս քանի ամ վկայեալ հաստատութեամբ և քրիստոնէավայելուչ բարեմտութեամբ առանց ձանձրանալոյ զաշխատանս ձեր այր բարի՝ և բարերար առ խղճալի հասարակաց ողջոյն Քրիստոսի և Աստուածային պաշտօնին ձեզ յանձնեցելոյ մնծատարական պաշտօնին ձեզ յանձնեցելոյ մնծատարական պաշտօնին ձեզ յանձնեցելոյ մնծատարական

պիսկոպոս վրացստանու հայոց, և առ ժողովուրդս մեր և յամենայն կարևոր պատահմունս լինել նոցա օգնական ըստ կալոզութեան։

Ողջ լերուք և մնք նմա և միմեանս ճշմարիտ պատուելութեամբ վասն բարձր բարեծնունդ սիրելւոյդ աղօթարար միշտ։

Դանիէլ կաթուղիկոս հայոց։

ի 1808 ապրիլի 12,
ի Ամոռ Արարատեան
ս. Էջմիածնի։

ՃԻԹ. *Դանիէլ կաթուղիկոսի առ զրաճ Կոստովիչն վասն վերի թաւադացն Թիֆլիզոյ։*

Պայծառափայլ զրաճ Իվան Վասիլիչ,
. . . . . Ողջոյնս տէր։

Ցխոսել . . . . . մեծաւ յարդութեամբ մատուցանեմք ողջոյն Քրիստոսական և հանդերձ աղօթիւք մաղթեմք յԱստուծոյ վասն ձեր զերկարաբութիւն կենաց կատարեալ ուրախութեամբ հոգւոյ և մարմնոյ։

Գրեալ էիք վասն գերի տաճկաց ղբանին Թողալ կամելոյդ, զի և բարեբարոյ Հիւսէյնն Սարդարն Թողացու զչորս թաւադսըն որք աստ ի տուրբ Ամոռս կան ի մէջ արուեստաց և արտմութեան։

Այժմ ահա լիշեալ Սարդարն Երևանու առաջադրեալ էր մեզ՝ և մեք յայտնեմք ձեռըմ պայծառափայլութեան, որպէս զի փըրկութիւն կամելով այս ողորմելի թաւադ գերեացն, հրամայեսջիք կանխաւ բերել ի Բամպակ առ գերդաստանց ենարալ Նազիխաւոլն զաճիկան զոր խոստացեալ էք Թողուլ, և յորժամ նոքա ժամանեսցեն առ լիշեալ ենարալն, մեք ևս աստ երաչխի եղեալ գրով մեծաղան Սարդարին առաքեմք նախ զԹաւադսն ի Բամբակ առ Նազիխաւոլն և ապա բերեալ զտաճիկն յանձնեմք Սարդարին և զձեռագիր մեր առնուցումք։

Ողջ լերուք ի տէր և մեք նմա և միմեանս վասն կենաց և վասն բարեյաջողութեան ձեռըդ պայծառափայլութեան

1808, ապրիլի 12 աւուրն, ի վերադաս ամոռ ս. Էջմիածնի։

Խոնարհ աղօթարար Դանիէլ, կաթուղիկոս ամենայն հայոց։

Մ. *Դանիէլ կաթողիկոսի առ զրաճ Կոստովիչն վասն յղկոյ զգերի թաւադացն։*

Պայծառափայլ զրաճ Իվան Վասիլիչ.
Ողջոյնս տէր.

Մեծաչուք և վեհափառ Շահն Պարսից և նորին ժառանգ Աբաս Միրզայն իշխող Ատրպատականի և բոլոր զօրապետք և զօրք նոքա նկատելով զմեծ զղջմունքին հզօրիդ Ինքնակալ Կայսերութեան ամենայն ռուսաց լինել ի վերայ մեր, բարձրագոյն չքով առաքեցին զմեզ յԱմոռս սուրբ Էջմիածնի ուր կամք անտասիկ և աղօթեմք վասն կենաց նորին ամենազորմած սուրբ Կայսերութեան և վեհասուրբութեան զօրապետաց և զօրաց նորին։

Նոյնպէս և բարեբարոյ մեծազան սարդարն նոցին Հիւսէյն խան՝ համաձայն այլոցն նոյնպէս համարելով վասն մեր, մեծաւ յուսով մի՛ջնորդ էարկ զմեզ առ Պայծառափայլութիւն ձեր վասն Ավդուլլայ խանին և այլոցն՝ խոստանալով փախանակ նոցին արձակել և ինքն զգերի թաւադսն, որք չէին և չեն ի մեծի համարման առաջի տերանց իւրեանց թէ մնալ անդրին այնոքիկ յարգելանս յղկոյր։

Այլ քանզի ընդդէմ այնպիսի համարման նոցա մեք ամօթով մնացաք առաջ լինքեանց, եղիցի կամեցողութիւն ձեր օրհնել՝ և պայծառափայլութիւն ձեր լինիջիք ողջ։

Իսկ զի գրեալ էիք առ մեզ և առ Հիւսէյն խան Սարդարն յառաջադրելով զայլ չորից տաճկաց արձակումն, արտասուք ողորմելի թաւադացն և ասդ և ազազակ նոցա անասնելի կերպիւ հղեն վասնորոյ Քրիստոնէական պարտաւորութիւն համարելով ի վերայ մեր ձեռագրով երաչխաւոր եղաք առ բարեբարոյ Սարդարն և ուղղութեամբ զչորս թաւադսն զի զաղատութիւն իւրեանց գտանել մխիթարեսցին։

Խնդրեմ արեմն՝ զի վաղվաղակի և պայ-

ծառափայլութիւն ձեր առաքել հաճեսջիք պիտոյացեալ արծն՝ զի և մեք ևս առնել զգիր երաչխաւորութեան մերոյ ազատ լիցուք ի վտանգէ։ Ողջ լեր Տէրամբ. և մեք եմք և մնամք վասն կենաց ձերոյ պայծառափայլութեան

խոնարհ աղօթարար Դանիէլ, կաթուղիկոս ամենայն Հայոց։

1808, ապրիլի 14 աւուրն
ի սուրբ Էջմիածին։

ՄԱ. *Դանիէլ կաթուղիկոսի առ Հաղըքատու պարոն եւ Թիֆլիզու ուսզրնիսուղն վարշալ Թաւադ Զալ Դաւթի որդի Բարաթովն։*

Ցարմէ ժամանակի գիր սիրոյ ողջունի և բազմապատիկ օրհնութեան ի վերայ բարեպաշտ սիրելւոյդ մերոյ և հարազատ բարեկամիդ սրբոյ Ամոռս մերում Էջմիածնի և սուրբ Նշանի վանից Հաղբատոյ՝ պայծառափայլ կենալ և մարշալ ուզղին Թիֆլիզու ախտալարնի սավեանիկ Զալ Դաւթեան Բարաթովիդ և բարեպաշտուդի կնիալինա Մարիամ մօրդ և բարեպաշտուդի կնիալինա Անա կենակցոյդ սրբալս լինել ի Տէր։

Շնորհք և երկնաւոր խաղաղութիւն Ամոռս հօրէ և ի Տեառնէ մերմէ Յիսուսէ Քրիստոսէ, և կենդանարար սրբոյ հոգւոյն բազմացի ի վերայ հոգւոյ և մարմնոյ ձերոյ, և չնորհաշատրդիալ պայծառութեամբ պահպանեսցէ ընդ երկայն աւուրս ամէն։

Թէպէտ ի վաղուց հետէ յայտնի են մեզ ջերմեռանդութիւնք ի Քրիստոս հանդերձեալ նախնեաց ձերոց եղելոց առ մեծահռչակ սուրբ Նշան վանքն Հաղբատայ՝ որք սիրապէս հոգացող և ջերմեռանդ են լեալ միշտ սերնդոյ ի սերունդ վասն հաստատութեան և պայծառութեան չքեղաշէն վանիցն այնորիկ, առ որս և բազմիցս ի նախնի յաջորդաց մերոց Սրբազնակատար Հայրապետաց գերագահ Ամոռս Արարատեան գրեցեալք են զանազան կոնդակս, և նամակք հոգևորական չնորհաց և օրհնութեանց, և ամենայն միաբանից նոքին վիշեալ վանիցն Հաղբատայ եղեալ են վասն բարեբարոյ իւրեանց կենդանեաց և ննջեցելոց պայծառ ազգատոհմութեանց ձերոց միշտ աղօթարարք։ Ալ և այժմ մինչ ժամանեալ առ մեզ ողջոյնք որդեակն մեր և հարազատ զաւակն սրբոյ Ամոռոյս Ներսէս վարդապետն մատոյց մեզ զգիր պայծառութեանդ նշանակօղ սիրոյ և բարեպաշտութեան ձերոյ և համաքատակ նախնեացդ բազձանացդ ի սակս նորոգութեան և պայծառութեան վանիցն Հաղբատայ. ընդ նմին և զմիածադոյն չնորհակալութիւնս յաղագս մեծագոյն մարդասիրութեան ձերոյ ի գործ արկելոյ առ իմն. որովք առաւելապէս ուրախ կեալ առ իմն. որովք առաւելապէս ուրախ կեալ առ ինքն. որովք առաւելապէս ուրախ կեալ առ ինքն. որովք առաւելապէս ուրախ կեալ առ ինք

ՄԳ. Հիսուսին կոչում Մուսաց ար-
Դատիչ կամարկու:

Ի Փ. Ֆարիզ ապրի-
լիի 30 ին:
1808:

Մինչեւ այսօր դժգոհու-
մեր ոչնչից:
Նիկողայոս Կոկիկ:

Ծիտաւո... Ցորդ ժամանակ հարց
կուտայ հիմնադիր ու կառուց-
ման ամենայն պարագայից վրայ
ու ամենայն մանրամասնու-
թեանց վրայ: Ես ալ ուզեցի
ձեզի գրել այդ մասին, որ-
պէսզի ինձ ալ ձեր կարծի-
քերէն օգտուելու ձեռնհասու-
թիւն տաք: Ես ալ ձեզ կ՚ըսեմ
թէ ինչ որ ձեր ուզածն է,
ես ալ նոյնն եմ ուզեր: Ես
ձեզ կ՚ըսեմ թէ ինչ որ ես
կ՚ուզեմ, ձեր ալ նոյնն ու-
զելը կ՚ուզեմ: Ես ձեզ կ՚ըսեմ
թէ ինչ որ ես կ՚ուզեմ, ձեր
ալ նոյնն ուզելը կ՚ուզեմ:
Ես ձեզ կ՚ըսեմ թէ ինչ որ ես
կ՚ուզեմ, ձեր ալ նոյնն ուզե-
լ

պատճառս այնպիսի վատաբախտութեան գործոց, այլ և ի վերայ այնորիկ լրացաւ ահագին մի ցաւ ի սուրբ աթոռս եմք և տագնապին դրամոյ միով չհատուցութիւն չեմք կարողացեալ արդիւնացուցանել յաղագս սրբոյ աթոռոյս։

Եւ երկրորդ՝ ցի գիտէք և դուք թէ ընդ ամենայն տեղիս ամենայն կալք սրբոյ աթոռոյն Էջմիածնի եթէ մեծ և եթէ փոքր՝ բոլորեքեան զանազան պատճառաւ ի զանազան անձանց հայոց ժողովրդեան յառաջ եկեալ են ի սկզբանէ հետէ, և վասն բազմացըն յամենայն ժամանակի անպակաս գոլոյն կերպակերպ տարաձայնութիւն յամենայն ուրեք, որոց ամենեցուն բաւականացուցիչ պատասխանի աթոռակալոց լսողաց հաճոյական այն է միշտ, թէ օրինաւոր կերպիւ մոանեզն կարգս յիշատակաց տաճարին Աստուծոյ, անհնար է առանց հոգևորական մեծ վշտաւոր կարող լինել ումեք հանել միւս անդամ ի կարգէ յիշատակաց սրբոյ տաճարին որպիսի և իցէ պատճառաւ, և այս պատասխանի այնքան ունի զեղչ ի մէջ ամենայն աղագաց, մինչև եթէ ի վերայ այսորիկ չկինդին տկարացեալ քառասրբ Պարսից և Օսմանցւոց համարեալ թէ թիւղ մի տեղի ոչ յօժարեն թողուլ մնալ կանուն սրբոյ աթոռոյս վանորոյ և ամենայն Հայրապետաց և բոլոր հաւատարմաց սրբոյ աթոռոյս օրէնք է քանական առաւելապէս զգուշութիւն ի գործ ածել ի վերայ ամենայն այսպիսի պատահանաց։

Այսորիկ աղագաւ որովհետև մեք քնաւ չունիմք զտեղեկութիւն վասն որպիսութեան տանն Կուզա Պաւթի ոչ էր կարելի գրել այժմ միանգամայն վասն չնորհելոյ զնոյն Թաւադ Պաւթի Զօլաղեան եղբօր կինդինեալ գերազանցուհի կենակցի ձերոյ։

Այլ դրեցաք ըստ այմ առ հաւատարիմն սրբոյ աթոռոյս և մեր գերապատիւ Յոհաննէս արքեպիսկոպոսն Վրացաստանու հայոց ծանուցանել մեզ վասն այնորիկ, յորժամ եթէ չկինդիցի վանդատար վասն չհատուցութեան կատարելութեանց սրբոյ աթոռոյս, կարելի լինի չնորհնել ըստ հաճոյս ձեր. իսկ եթէ վանդատար, յուսամ թէ և դուք ոչ հաճիցիք ընդ փոքր չհատուցութիւն ազգակցի ձերոյ որ լինելոց իցէ պատճառ յախտանական մեծագոյն վշտաց սրբոյ Էջմիածնի, և ունիցիք զմեզ անմեղադրելի։

Ողջ լեր, և զօրութիւն սրբոյ Դեղարդեանն և սրբոյ իջման տեղւոյս Քրիստոսի եղիցի ընդ ձեզ միշտ ամէն։

ՄԵ. *Առ Նապօլիոն խաչապատակ ինքնակալ Օզոստոս կայսր Փրանցայու սիրող բարևպաշտութեան։*

Ամենողորմած թագաւոր և պաշտպան եկեղեցւոյ հաւատացելոց։

Աղօթարար ցանկալի կենացդ և ճիտուսի Քրիստոսի ծառայ Դանիէլ կաթուղիկոս ամենայն հայոց և ծայրագոյն պատրիարգ Ա-րարատեան աթոռոյն սրբոյ Էջմիածնի, իմանալոյն զօրութեամբ ներկայացեալ առաջի բարձրագոյն փառաց սրբոյ թագաւորութեան ձերոյ խոնարհ երկրպագութեամբ զնոդև պատկան օրինութիւնս հանդերձ Քրիստոսական ողջունիւ ձեզ մաղթեցանեմք։

Յաւիտենից ժամանակաց կայսերք Հռոմայեցւոց մեծագոյն գթասիրութեամբ բարեբար և ողորմած են եղեալ միշտ թագաւորաց և քահանայապետաց Հայոց և ողջոյն ազգի նոցա և մինչև ցայսօր ժամանակի անմոռաց ունի հիշողի Հայաստանեաց և պարծի նովաւ միշտ, բայց ի բազմանալ անտանելի նեղութեանց և աշխարհակործան մեծամեծ խռովութեանց չնաչալ և մանաւանդ յաշխարհս Հայոց որ օր ըստ օրէ զրկեալ յամենայն բարեբաստութեանց, ահա ձ աւար ամբ են, զի վասն ժամանելոյ ի յետին նուաստութիւն իւրեւ ի մոռացօնս եմք յամենալուսափայլ մտաց հաստատակամ կայսերաց Հռոմայեցւոց։

Ուրախ եմք և առաւելապէս զոհանամք զնաստուծոյ և զանպատում չնորհաց ողորմութեան նորա զի բարեբար ակնարկութեամբ նորա առ մեզ՝ եկն ի սմին ժամանակի Բրիստասէր ամենա Արարատեան խոհեմութեամբ և իմաստութեամբ հանչակեցեալ գնացան ձերոյ մեծահրաման կայսերութեան առ բարեբարոյ և ազգմածագոյն բարձրաստիճան Շանն հզօրաց Պարսից և առ յատուկ պաշտպանն սրբոյ աթոռոյս մերում Աբգաս Միր-

զայ որդի նորա ողորմութեամբ և մարդասիրութեամբ և իմաստութեամբ զերապատուեալ բարձր բարեճնունդ արեգական նչանակիր Ժօմպաթիստ Բուասօ, զոր կարեմք հանգուցանատիալ ընդունել նչան մեծագոյն ողորմութեան Աստուծոյ, որպէս երբեմն հայրն աչխարհի զաղաւնին յորժամ ի տապան անդր տատանեալ ծփիւր ի ներսս աչխարհահեղձուց ջուրց։

Լա. ևս կարէ պատմել զմեզ յիշեալ գեսպանն ամենաողորմած աստուածատիպ սուրբ կայսերութեան, այլ մեք վստահացեալ Աստուածատուէ ողորմութիւն ձեր՝ և ի բարերար ակնարկութիւնս նախնի աթոռակալաց ձերոց աստէն ի ծագս տիեզերաց ի ծունկս անկեալ առաջի ամենաողորմած աթոռոյ ձերոյ բարձրագոյն կայսերութեան որ պէս աթոռակալի Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ, յանձն առնեմք չնորհաց աչխարհատարած ողորմութեան և մարդասիրութեան ձերոյ և զաթոռս Արարատեան և զամենայն գնոգևորականս և զմարմնաւորականս հայոց և ամենախոնարհաբար խնդրեմք, զի ո ր և տարածեսցի ողորմութիւն աթոռոյ ձերոյ կայսերական մեծութեան, հզիցի հովանի ազգի և եկեղեցւոյ Հայաստանեայց։

Ողջ լեր ամենողորմած օգոստոս սուրբ կայսր և մեք չուսուց մեծաս միամբ ողջոյն ազգաս ազօթարար վասն անդին կենաց ձերոց և ընտանի բոլոր պալատի ձերում։

Օգոստոս ինքնակալ, ձերոյ բարձրագոյն ամենաողորմած կայսերութեան խոնարհ ծառայ և ազօթարար կաթուղիկոս ամենայն հայոց և ծայրագոյն պատրիարգ Արարատեան սրբոյ աթոռոյն սրբոյ Էջմիածնի, Դանիէլ։

Օրինակ հասցէին սոյն մուսավատիա։

Նորին կայսերական Մեծութեան ինքնակալի Ֆրանցայու և գրալի Խաալիոյ օգոստափառ մեծ Նապալիոն ամենաողորմած թագաւորի մերում։

Ցամենափառաւոր պալատն իւրոյ կայսերական բարձրութեան։

ՄԶ. *Մեծ Նապօլէոն տիեզերահռչակեալ կայսերն Փրանցայու ամենահնոտնեալ՝ մեծագոյն փառաց եւ պատուոյ արժանաւոր Ժօմպալիոտ Բուասօ Նշանակիր արեգական։*

Ողորմած Տէր։

Ուրախ եմք գալստեամբ ձեր ի լուսանկար քրիստոսահիմն Աթոռս ամենայն Հայոց ի սուրբ Էջմիածին. ուրախ է և ինքն իմանալապէս և տաճարն Աստուծոյ, զի ընկալաւ զնորեչատիկ ամենաողորմած կայսեր որով կարէ ունել զպարծանս։

Ջերմեռանդութիւն մեր մեծ է յոյժ, որպէս և կարող ես զղալ, բայց զի ախանտես եղեր մեծագոյն աւերութեան հաւատոյ եմք եղեր մեծագոյն աւերութեան հաւատոյ եմք թէ ցաւակից ես մեզ. մատուցաք ձեզ ոչ որպէս արժանաւոր, յորմէ այժմ անձեռնպէս պարզև արժանաւոր, յորմէ այժմ անձեռնհաս եմք, այլ միայն ի նչան մեծագոյն սիրոյ և ուրախութեան մերոյ և յիշատակ բարեկամութեան զմի մատանի զմրուխտ և զմի ակակալ արծաթեալ բաժակ ջրոյ։

Զօրս ընկալեալս սիրով և վայելեացիս հանդերձ օրհնութեամբ Սրբոցն որք աստ և հոգևորական չնօրհօք սրբոյ Տաճարիս Աստուածայնոյ։ Տէր ընդ քեզ եղիցի և սէր սրբոյ Տաճարիս մնասցէ ի սրտի ձերում անմոռաց։

Ողջ լեր և մեք եմք և միամբ ամենայն միաբանութեամբ աղօթարար վասն յաջողութեան ճանապարհի յառաջադրութեան ձերոյ։

Դանիէլ Կաթուղիկոս ամենայն Հայոց

Զսոյն գիր ընդ թարգմանի և մատանւոյն ինքնին մատոյց սրբազանն ի ներկայութեան իւրում վասն որոյ հասցէ ոչ ունի։

(Որ ի քաղաքն Մարսիլիա էր)։

ՄԷ. *Քաջ խորհրդական մեծ կայսերութեան Փրանցայու եւ մինիստր հաղորդական մեծ իշխան Փօլատայ եւ օրինաց մեծ իշխան Փօլատալիս։*

Ողորմած Տէր և բարեբար յուսացողաց Ազօթարար ձեր և

Յիսուսի Քրիստոսի ծառայ Դանիէլ կաթուղիկոս ամենայն Հայոց և ծայրագոյն Պատ-

բիարզ Աբրահամեան Ամենայն Սրբոյ Էջմիածնի զողջոյն Ցիսուսահանդ մատուցանեմ աստուածային բաղմապատիկ օրհնութեամբ ի տէր խնդալ։

Բարերարութիւնք և մարդասիրութիւնք իշխանաց Հռոմէացւոց առ ազգս Հայոց յաւուրս նախնեաց ձերոց՝ երևելի են յոյժ։ Բայց յորմէ հետէ բարձաւ տէրութիւն և թագաւորութիւն յազգէ մերմէ և հզօրացաւ իշխանութիւն գերչաց մերոց, ըստ ողբերգութեան ազգմոցին՝ մինչև ցայսօր ժամանակի մինչ իսպառ մոռացեալ եղաք ի սրտէ սրպէս զմոռանալ յաւիտենից և համարեցաք սրպէս զանօթ կորուսեալ։

Գոհանամք զԱստուծոյ անսխալական Տեառնէ մերմէ զի ի սմին ժամանակի բարերար ակնարկութեամբ իւրով ուղղեաց առ մեզ զճանապարհ խոհեմութեամբ և իմաստութեամբ բարեհաճեցաւ արևգական նշանակիր Ժօմպաթիստ Բուասսօ գեսպանի անպարտելի հզօրեղ կայսերութեան Ֆրանցայու առ բարեմիտ և առատաձեռնամ բարձրագահ Շահն Պարսից և առ յատուկ պաշտպանն և բարերարն Աբրահամեան Ամենայն Հայոց սրբոյ Էջմիածնի բարեբարոյ և քաղցրագոյժ Աբգար Միրզայ որդի և ժառանգն նորա։

Համարիմք թէ բացեալ իցեն մեզ դրունք ողորմութեան ամենողորմած Աստուծոյ, վասն որոյ զուարճութեամբ հոգւով մերով փութամք ներկայանալ ձերում փառաւորութեան ի ձեռն սոյն այս քարտիսի՝ զոր մատուցանեմք ձեզ իբրև զնախկին պատուղ Ջերմեռանդութեան սիրոյ մերոյ։

Զամենայն որպիսութիւն մեր և Աբրահամեան սրբոյ Ամենայն կալէ քաւականապէս յայտնել ձեզ լինել գեսպանն, որ եղև ականատես և է գիր կենդանի, մեք միայն յուսալի զոր ունիմք ի լիշատակարանաց նախնեաց մերոց՝ վասնահանդէս խնդրել միայն զի բարերար ակնարկութիւն հոգւոյ ձերում ի պատիւ Քրիստոսական սուրբ հաւատոյ տարածեալ առ մեզ սիրով մատուցչիք առ նորին ամենազորմած կայսերութիւն զդիր մեր զոր ընդ ստամ ի ձեռն լիշեալ գեսպանին մատուցաք խոնարհութեամբ։

Հաւատով առնիմք զձեզ զի լիշատակութիւն բարերարութեան ձեր յաւիտեան ժամանակաց ընդ առաջնոց նախնեաց ձերոց ունիցիք անմոռանալի առ ամենայն ազգս Հայոց։

Եւ մեք նովաւ հանդերձ եմք և ունիմք զամենայն աւուրս կենաց մերոց աղօթարար վասն կենաց ձերոց։

Ողորմած Տէր ձերոյ բարեբուսթեան խոնարհ աղօթաւ Ամենայն Հայոց։

1808, յունիսի 16, ի սբ. Էջմիածին որ ի Արարատ։

Յերեսն սոյն թղթոյ։

Նորին բարձր գերազանցութեան մեծ կայսերութեան Ֆրանցայու քաջ խորհրդական և մինիստր հաւատոյ և օրինաց, փորատալիս մեծ իշխան ողորմած Տեառն մերում։

ՄԸ. *Առ կայսրն զերմանացւոց խնդիր վասն հրովարտակի, զի քաց յայնցանէ, որք ունիցին զգիր ի պատրիարգէն Արարատեան, այլ որ ի կարգաւորաց հայոց մի՛ կարող լիցի մտանել ի մէջ հայոց եղելոց ի սահմանս տէրութեան իւրոյ։*

Ամենալուսափայլ սիրող ինքնակալ տէր կայսր Հռոմայ և Գերմանիոյ Ֆրանց երկրորդ։

Ամենազորմած թագաւոր և պաշտպան հաւատացելոց։

Աղօթարար անգին կենացդ և Ցիսուսի Քրիստոսի ծառայ Պանիէլ կաթուղիկոս ամենայն հայոց և ծայրագոյն պատրիարգ Արարատեան Ամենայն սրբոյ Էջմիածնի ամենախոնարհ երկրպագութեամբ զվիճակն օրհնութիւնս հանդերձ լիաւաւանդ ողջունիս ձեզ մատուցանեմք։

Սէր և խնամակալութիւն կայսերաց Հռոմէացւոց առ թագաւորս և առ քահանայապետս և առ ամենայն հաստատութիւն ազգի հայոց տարածեալ առաւութեամբ յաւիտենից ժամանակաց, լիշատակագրութեամբ նախնեացն մերոց՝ այսօր ևս նկրտիմք առ ամենայն ազգս հայոց զմիմ մխիթարութիւն։

Այլ քանզի օր ըստ օրէ տիրաց անբախտութիւն ի վերայ ամենայն հայրենեաց հայոց՝ բարձաւ թագաւորական ճոխութիւն,

մատնեցաւ քահանայապետութիւն լանատնելի սուրբ կայսերութեան ձերոյ տարածեալ նայն տառապանս ընդ բռնութեամբ բարբարոսաց և ցրուեցաւ ամենայն ազգն հայոց լիրեսս աշխարհի երկրի իբրև զոչխարս որոց ոչ իցէ մեծն երկրի իբրև զոչխարս որոց ոչ իցէ հովիւ. պակասեցաւ ամենայն միխիթարութիւն ամենայն հասարակութեան հոգևորականաց և մարմնաւորականաց հայոց մինչ իսպառ և մարմնաւորականաց հայոց մինչ իսպառ և եղաք առ հասարակ ըստ մարգարէութեան բանի՝ որպէս մեռեալ լաւութենից և որպէս զանօթ կորուսեալ, մոռացեալ ի սրտէ ամենայն մեծաց և փոքունց բարերարացն հարց մերոց։

Այլ գոհանամք զԱստուծոյ զի որպէս ներիս մանկունսն ի մէջ զգալի հրոյն Բաբելոնի նոյնպէս և զմանկունսն եկեղեցւոյ Հայաստանեայց ի մէջ իմանալի հրոյ բարբարոսական բռնութեանց՝ պահպանէ մինչև ցայսօր ուղղափառ խոստովանութեամբ սուրբ առաքելական եկեղեցի։

Շնորհ ունիմք և զմեծ ողորմութենէ աստուածագութ կայսերութեան ամենազորմած աթոռոյ Աստուածագութ կայսերութեան ամենայն Ռուսաց, զի ի հարկէ ամենայն հետէ յատուկ մարդասիրութեամբ հոգևորականաց և մարմնաւորականաց զմեծ ապահովութիւն։

Ի ձեռն ամենազորմած հրովարտակի իւրոյ յուսադրեալ զկաթուղիկոսն ամենայն հայոց և զիշխանսն և զքաջազունս, և զազնուազունս, և զամենայն ազգն հայոց՝ առնել ի ներքոյ բարձրագոյն խնամոց և հովանաւորութեան իւրոյ, և զամենայն ազգն հայոց եղեալս ի տէրութեան իւրում զաւանութեամբ Գրիգորի Պարթևի յանձնելով ի ներքոյ կարգաղրութեան Արարատեան Աթոռոյ Կաթուղիկոսին ամենայն հայոց հոգևորական կանոնաւ և եկեղեցական կարգաւ տարածեալ առ ամենայն կուսակալս սահմանաց տէրութեան իւրոյ զյատուկ հրովարտակ, ոչ ընդունել ի ներքս ի սահմանս նոցա զոք ի կարգաւորաց Հայոց որպիսիս և իցէ տարբանաւ առանց վկայական գրոց Արարատեան կաթուղիկոսին և այսպէս չնորհեաց ամենայն հայոց մերձաւորաց զմեծ խաղաղութիւն և հեռաւորաց զմեծագոյն մխիթարութիւն։

Առաւելապէս մխիթարեալ լինիմք զի և ամենազորմած հովանաւորութիւն Աթոռոյ սուրբ կայսերութեան ձերոյ տարածեալ նայն պէս ի վերայ հայոց եղելոց ի սահմանս տէրութեան ձերոյ ի Սչով քաղաք և յայլ և այլ տեղիս, ապահովացուցեալ է զնոսա ոչ սակաւ։

Բայց սակայն այս 30 ամ լինի յորմէ հետէ չէ եղեալ ի նոսա ալցելութիւն Արարատեան Ամենայն հայոց և կաթուղիկոսին ամենայն հայոց, և չէ հանդիպեալ ի մէջ նոցա եպիսկոպոս կամ վարդապետ քարոզիչ և վերատեսուչ և եկեղեցական կարգաց, և չեն սուչ հաստատել և եկեղեցական կարգաց, և չեն ունեցեալ զիմաստուն քահանայ կամ օրէնուն եցեալ զիմաստուն քահանայ կամ օրէնուն եցեալ զիմաստուն քահանայ կամ օրէնուն ե

ռել զմեծ ողորմութիւն ձեր առ ամենեսին. և յանձնել ի ներքոյ կարգադրութեան Արարատեան Աթոռոյ կաթուղիկոսին ամենայն Հայոց հոգևորական կանոնօք և եկեղեցական կարգօք զաղգն Հայոց եղեալս ի տէրութեան ձերում դաւանութեամբ սրբոյ եկեղեցւոյ Հայաստանեայց. և հրամայել տամանակալաց՝ ղի առանց վկայական գրոյ կաթուղիկոսին Արարատեան Աթոռոյ մի ոք ի հոգևորականաց հայոց ունողաց ղպատանութիւն եկեղեցւոյ Հայաստանեայց ընկալցին ի ներքս ի սահմանս սուրբ կայսերութեան ձերոյ, և չնորհել նոցինպէս զբարձրհրաման մեծ հրովարտակ հաստատեալ մեծ կնքով ամէնօգոստափառ կայսերութեան ձերոյ առ ի պահպանել ի տաճարի Աթոռոյն Արարատեան վասն յաւիտենական լիշատակի ողորմութեան և բարեհաճութեան ձերոյ։

Ողջ լեր Ամենողորմած Օգոստոս Կայսր՝ և ողորմութեամբ Աստուծոյ երկնաւորի եղիցին աւուրք ձեր երկար երկնից, Ամէն.

Ամենաողորմած Թագաւոր. Ձերոյ Կայսերական Բարձրութեան խոնարհ ծառայ և աղօթարար Դանիէլ կաթուղիկոս ամենայն Հայոց։

Ցամի 1808, ամսեանն..
ի սուրբ Աթոռն Արարատեան
Էջմիածին։

ՐԹ. Դանիէլ կաթուղիկոսի առ կայսր Ալէքսանդր Պաւլովիչ։

Ամենողորմած Թագաւոր կայսր ինքնակալ ամենայն Ռուսաց Ալէքսանդր Պաւլովիչ

Տէր և ազատիչն Արարատեան Աթոռոյն և ամենայն հոգևորականաց և մարմնաւորականաց հայոց

Աղօթարար Ձեր և

Ցիսուսի Քրիստոսի ծառայ Դանիէլ կաթուղիկոս ամենայն Հայոց և Պատրիարգ Արարատեան Աթոռոյն սրբոյ Էջմիածնի խոնարհ երկրպագութեամբ նուիրեմ զողջոյն Քրիստոսական աստուածային բազմապատիկ օրհնութեամբ։

Սուրբ կայսերութիւն Ձեր գիտէ լաւագոյն զամենայն անցսն զորս անցոյց Պաւլոս կաթուղիկոսն անուանեալն ընդ ամենայն ազգն Հայոց և ընդ սուրբ Աթոռն Էջմիածին և զոլոր միաբանութիւն նորին, զորս զամենեսին աւերեաց չարաչար լուժ. Այժմ ևս մինչդեռ մեք կենդանի եմք, նոյնպէս անկեալ ի զրուն բարբարոսաց խոստանայ նոցա զկաշառս զի վերստին ստացի զբռնաւորական իշխանութիւնն իւր։

Այլ զի լայտնի է Ձերում Կայսերական մեծութեան զի յամենայն հոգևորականաց և մարմնաւորականաց հայոց ընդ իս և Եփրեմ Արքեպիսկոպոս դերապատիւ Առաջնորդն Հայոց Ռուսաստանու ընտրեցեալ է յառաջադոյն, մեք ևս յատկացուցեալ եմք զնա փոխանորդ մեզ. վասնորոյ ամենախոնարհաբար խնդրեմք զԱթոռոյ ողորմութեան Ձերոյ հրամայել առաջին կառավարչին Վրացոյ անու, զի թէ հանդիպեսցի մեզ մեռանել, իսկոյն զրեսցէ առ Երևանու պարսից սպարապետն ևս և առ Շահզատայն, զի զվաւերն մի ևս միւս անգամ յառաջ բերցեն ի բռնաւորութեան իւրում։

Եւ սուրբ կայսերութիւն Ձեր ողորմութիւն առնելով Աթոռոյն և բոլոր ազգին Հայոց բարեհաճեսջիք զգերապատիւ Եփրեմ Արքեպիսկոպոսն արժանացուցանել Պատրիարգական Աթոռոյ Արարատեան։

Եւ վասն Դաւթի, որպէս յառաջագոյն, նոյնպէս և յայսմհետէ մի լիցի ընդունելի առաջի սուրբ կայսերութեան Ձերոյ որպէս և իցէ զրութիւն, զի որպէս յառաջ, նոյնպէս և այժմ՝ թէ դասինիցէ զժամանակ, գրեցուցանէք ըստ հաճոյս իւր ի ձեռն բռնութեան եպիսկոպոսաց, վարդապետաց և ամենեցուն, զորոց բաց ի ձէնջ, ոչ զոյ այլ օգնական։ Ողջ լեր Ամենողորմած կայսր, և միք եմք և մնամք

Ձերոյ մեծութեան
Ամենախոնարհ ծառայ և աղօթարար
Դանիէլ կաթուղիկոս ամենայն Հայոց

1808 յուլիսի 4
ի սուրբ Էջմիածին։

ՄԺ. *Դարձեալ առ նորին կայսերական մեծութիւն վասն առաջնորդ կարգելոյ զնփրեմ՝ սրբազան արքեպիսկոպոսն առաջնորդն Ռուսաստանու Հայոց։*

Ամենողորմած Թագաւոր. Ձերոյ կայսերական Բարձրութեան խոնարհ ծառայ և աղօթարար Դանիէլ կաթուղիկոս ամենայն Հայոց և Պատրիարգ Արարատեան Աթոռոյ սրբոյ Էջմիածնի. Քրիստոսական ողջոյն և բազմապատիկ օրհնութիւն նուիրեմ խոնարհ երկրպագութեամբ։

Յայտնի է լինքն իսկ՝ զի որպէս ոչ ուղիղ ընթանայ նաւ առանց հմուտ նաւավարի, այնպէս և ոչ եկեղեցին Աստուծոյ կարէ ունել ուղիղ կառավարութիւն առանց օրէնսդէտ հանճարեղ առաջնորդի։

Վասնորոյ քանզի այս 30 ամ առանց վերատեսչութեան է եկեղեցի հայոց որք գտանին ի ներքոյ հովանաւորութեան ձերոյ ի քաղաքն Սկով զի մինչ խապառ սիրեցան մեզ մեք՝ յաղագս ամենեսին անփոյթ լինելոյ վասն նոցա հարկադրեալ եղէ այժմ կացուցանել նոցա առաջնորդ զիմոխանորդն իմ և զառաջնորդն ամենայն հայոցն Ռուսաստանու զերապատիւ Եփրեմ սրբազան արքեպիսկոպոսն որ գլխաւորադոյնն է ամենայն հոգևորականաց հայոց, և մերովս կաթուղիկոսական կոնդակաւ յանձնեցաք նմա զհոգևորական վերատեսչութիւն ամենայն ազգին Հայոց որք գտանիցին ի ներքոյ լծանութեամբ ձերոյ հովանաւորութեան։

Խնդրեմ ամենախոնարհաբար զի և ձեր բազում կայսերական բարձրութիւն ամենողորմածաբար բարեհաճութեամբ չնորհեսջիք զհաստատել փոխանորդին մերոյ զբարձրահրաման հրովարտակ վասն համարձակ վարելոյ զամենայն գործս հոգևորականս և եկեղեցականս պատկանեալս առաջնորդութեան իւրոյ ըստ կանոնաց եկեղեցւոյ Հայաստանեայց։ Եւ հրամանել ամենայն կայսերական կառավարչաց և վերակացուաց ձեռնտու լինել նմա և առ ի նմանէ կարգեալ գործակալացն, յորժամ խնդիր լինիցի ի նոցանէ առ ի քննութիւն պատահմունս հարկաւորացն որք վերաբերին առ հոգևորական կառավարութիւն։

Արդարև չնորհ մեծ առնես որով և զբոլոր եկեղեցի Հայաստանեայց պարտաւորեսցես ամենաողորմած աթոռոյ սուրբ կայսերութեան ձերոյ մինչ յաւիտեան։

Ողջ լեր օծեալդ Աստուծոյ՝ Օգոստոս ինքնակալ և որ էօծն զձեզ պահպանեսցէ զթագաւորութիւն ձեր անվաղճան։

Ամենաողորմած Թագաւոր՝ ձերոյ կայսերական բարձրութեան ամենախոնարհ ծառայ և աղօթարար Դանիէլ կաթուղիկոս ամենայն Հայոց։

Ցամի Ցեառն 1808. յանուանն յուլիսի յաթոռն ամենայն հայոց ի սուրբ էջմիածին որ յԱրարատն

ՄԺՍ. *Առ Ազրաքինեայ Միխայէլովնայն ի Պետրբուրգ։*

Ցորմէ ժամանեցի թուղթ սիրոյ, քրիստոսասիր ողջունի, Աստուածալից օրհնութեան, և անկիւճ չնորհակալութեան սրտի հանդերձ լիացուցիչ չնորհօք սուրբ հոգւոյն զօրացուցիչ պարգևօք սուրբ իշման տեղոյս Քրիստոսի և հրաշագործ արազահաս օժանդակութեամբ սրբութեանցն և սուրբ մասանց և կենդանի նշխարաց սրբոցն Աստուծոյ և հաճոյացեալ ծառայից նորա. որք աստ կան ժողովեալ ի վերայ սիրելի և հոգևոր զաւակի մերոյ, և չերմեռանդ համաստազարդ զաւակիդ սուրբ դահին, իշխանուհի Ազրաքինեայ Սրբասէր Մեծութեդ, որում և լիցի ի Քրիստոս ամս խնդալ միշտ ողջառոյն բերկրանօք.

(Շնորհք).

Եւ ընդ ողջունիս և օրհնալիր չնորհակալութեանս, գիտութիւն լիցի մեծահաւատ դստերդ մերոյ. ամենայն առաքինի ըստ իւր առաքինական մրցմանց ունի պսակաւորիլ յԱստուծոյ և ի մարդկանէ. այն՝ որ վասն մարմնաւոր պատուոյ և փառաց է, մարմնաւորապէս միայն վարձատրի, իսկ նա՝ որ վասն հաւատոյ, և վասն չնութեան սուրբ եկեղեցւոյն Քրիստոսի, և վասն փառաւոր անուան

նորա ձգնել, ոչ միայն մարմնաւորապէս յաղթանակօղ նչանաւ պանծալ մարմնաւորապէս պսակազարդի, այլ և՝ ի յերկինս յաւիտեանս յաւիտենից ընդ Քրիստոսի թագաւորէ։ Արդ՝ դու մնծուհիդ օրհնեալ՝ իշխանուհիդ և զերազանցուհիդ պանծալի դուստրդ մեր հոգևոր վառեալ Աստուածային սիրով և հաւատով եղեալ նախանձախնդիր Աստուածային իրաւանց և արդարութեանց՝ յայս քանի ամս ճգնեցար իբրև ճգնաւոր Քրիստոսի վասն պայծառութեան սուրբ հաւատոյս մերոյ և վասն վայելչութեան զերազան Աթոռոյս քրիստոսանչէն բանիւք, գործովք արդեամբք և ճշմարտութեամբ, որպէս բազմիցս ունի մեզ յայտնեալ լիալիր երկար գովաբանութեամբք յարգապատիւ եղբայրն մեր Եփրեմ սրբազան Արք եպիսկոպոսն. այլ զի չունիմք պատկանաւոր ինչ մարմնական ի արիստուր երախտեաց. և բազմամեայ՝ երկարատև աչխատանաց, և հոգևոր մրցմանց ձերոց, վասնորոյ այսու սիրալիր՝ գոհաբանութեամբ, շնորհակալութեամբ և օրհնութեամբ ևս հանդերձ աղօթիւք վերամատուցանեմք զաղերս մաղթանաց ի բարձունս, զի Քրիստոս գլուխն եկեղեցւոյ որոյ յանուն սրբոսէր և աղբասէր մերդ մեր հոգևոր նահատակեցեալ վասն հաստատութեան սրբոյ եկեղեցւոյ պսակազարդեալ պայծառացուսցէ զհոգի զմիտս և զմարմին քոյ ի պարծանս սուրբ հաւատոյ և եկեղեցւոյ իւրոյ, լուսաւորելով յարքայութեան իւրում և զհոգիս ննջեցելոցն քոց ծնողաց և ազգականաց. յորոց դու ծաղիկդ ընտիր՝ անուշահոտ խնկաւորեցար Փիտեմ, զի և յառաջագոյն իսկ ոչ վասն ուժիք խնդրեանց, այլ միայն ի մեծութենէ հաւատոյ և սիրոյն Աստուծոյ ի ձեզ տպաւորեցելոյ յորդորեալ այսքան հանդէս առաքինութեան պանծալի կացուցեր առաքինութեան պանծալի կացուցեր առաքի ազգաց և ազանց, այլ և այժմ ոչ անդէպ համարիմք յորդորել և խրախուսել զմեզդ մեր հոգևոր, զի զովին բարեպաշտական ջերմեռանդութեամբ և Աստուածասիրութեամբ կացցես և մնասցես հանապազ յաւազով Աստուածծաւալելոյն ուղղութեան և ճշմարտութեան, և ձեռնտու միշտ փոխանորդին սերոյ Եփրեմ Սրբազան Արք եպիսկոպոսին և ամենայն յաւազակաց ճշմարտութեան հաւատոյ օրինաց և եկեղեցւոյ Հայաստանեայց։ Եւ զիտասջիք առանց երկմտութեան զի վարձք ձեր ոչ կորնչին ոչ յերկինս և ոչ յերկրի, իսկ զանկեղծ հաւատարմութիւն ձեր պարիւք որպէս ցարդ, նմին օրինակ անպակաս և աննուազ և յամենայն ժամ առնել ի սրբոյ Աթոռոյս, ի մէնջ. և մանաւանդ ի փոխանորդէն մերմէ ընծրևմայ սրբազան Արհուն, մնալով յաւազով և բարերար զուսար մայր Աթոռոյս Էջմիածնի, և հոգևոր հարցս զի քեզ վառաք և պարծանք յաւելցին, որ և շնորհք սուրբ հոգւոյն Աստուծոյ, և օրհնութիւնք ի գլուխ ձեր զեզցին. որ և շնորհօք ս. հոգւոյն Աստուծոյ և օրհնութիւն բարձրելոյն եկաւորեալ հովանացոյլ քեզ իշխանուհւոյդ և զօրութիւն Քրիստոսի և սրբոյ իշխան տեղւոյս պահեսցէ զքեզ ի չարէ, Ամէն։

Բարեհոգմիկ և մեծարգի ազգականաց սիրելեաց և բարեկամաց ձերոց Յիսուսաձիր ողջոյն և օրհնութիւն առաքեմ. և խնամոց տեառն ամենակալին չանձն առնեմ. որով լիցին զօրացեալ և պահպանեցեալ։

Ցամի տեառն 1808,
ի յուլիսի.
ի սուրբ Էջմիածին, որ յԱրարատ։

ՄԺԲ. *Կոնդակ օրհնութեան եւ ժողովարարութեան վասն Արզուման անուն ուրումն Սպահանցւոյ ի վերայ Ղարսայ, Կարնոյ, Թօխաթու եւ Բաղդատու. որ անկեալ ընդ ծանր ծանր հարկապահանջութեամբ, հասեալ էր ի յետին թշուառութիւն. եւ զերկու որդիսն իւր զբաւ եղեալ Աճ Թումանի առ տաճիկ պարսիկս մի տարի վատային, ինքն զայս կոնդակ առեալ զնաց ի ժողովարարութիւն։*

Ցորմէ ժամանեալ հասցէ զիր սիրոյ, խուզիմ օրհնութեան, նամակ Քրիստոսական սուրբ ողջունի, և կոնդակ չնորհաց սուրբ

հոգւոյն Աստուծոյ, հանդերձ գերազօր չնորհօք սուրբ Էջմեան տեղւոյս Քրիստոսի և առ մենայն սրբութեանց, որք ի սմա ի վերայ սիրելի և հոգևոր որդւոցդ մերոց, և լուսաժնունդ զաւակացդ սրբոյ և մեծի Աթոռոյս Էջմիածնի, բարեպաշտից և Աստուածասիրաց, Քրիստոսիս զօրացեալ և բարձր բազկաւ նորին զարդացելոց, հարազատաց և առաքինական բարեգործութեամբք առ լցեալ ժողովրդոյդ մերոց, որք կայք բնակեալք ի Քրիստոսահաստատ և յԱստուածախնամ քաղաքդ ի Կարին և ի բոլոր չրջակայս գորին Աերաստիա, ի յԱկն, ի յԱպուչեհր, ի Բենկան, ի յԱրապկեր, ի Մատէն, ի Մաչկեր, ի յԱմասիա, ի Մարվան, ի Կեսարիա, ի Նկատ, ի Գելվելի, ի Նիկիսար, ի Սնապ, ի Ցունիա, ի Սամսոն, ի Պաֆրա, և յայլ ամենայն չրջակայս, ի զաւառսդ և ի գիւղօրէս և յամենայն ատենս գոցին. ի Բաղդատ և ի չրջակայս նորին, յորս կաւուցեալ եկեղեցեաց և եկեղեցականաց դասուց, նախ սրբոյ և մեծի աթոռոյս Էջմիածնի ծայրագոյն նուիրակաց, և ապա չարչապատիւ առաչնորդաց և բոլոր սրբազան քահանայից, աշնուազարմ իչխանաւորաց և ամենայն ի Քրիստոս հաւատացելոցդ, որոց ամենից եղիցի ի սէր խնդալ ի Քրիստոս Յիսուս ի յոյն ամենցունս, Ամէն։

Որոց և գիտութիւն լիցի. զի ամենայն որ կարէ օգնել և ոչ օգնէ, մեռուցանէ, յայտնի է ամենիւդ աղքատութիւն և թշուառութիւն մերազնէից, որք ամենայնութեք. մանաւանդ՝ որք կան քնակեալք ի Պարսկաստան, թող զալ ամենայն տառապանս, որովք ազգ մեր տառապի զանազան և ազգի ազգի հարկապահանջութեամբ և թշուառացեալ նեղի և սոսկաման կորնչի. որք չունելով զայլ ևս ինչս հատուցանելոյ, զրկին և զանձինս իւրեանց եղեալ ի գրաւ, առ ժամն թէպէտ ազատին, բայց յետոյ մինչ անկարանան ի վճարել ի հատուց հանեալ՝ կորուսանին զհոգիս առնմամբ Քրիստոսի գնեալ ծառայից, որոց և դիտաւորութիւնն ի հարկապահանջութեան այս է զուտ բոլորին. Ցորպիսի փորձանս ասաց մեզ Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս. որ և ինքն տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս. որ և ինքն տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս զձեզ և զանենայն ծաղկեալ զաւակունս ձեր փրկեալ ազատեսցէ ըստ հոգւոյ և ըստ մարմնոյ յայնպիսի և յայլ ամենայն չար գործոց և բնակութեան ձերում հովանի և պարսպող և ի փորձանաց աղօթիւք ամենայն պատեսցէ և ի փորձանաց աղօթիւք ամենայն սրբոց։ Եւ լսա արդ և ողորմութեանց ձերոց՝ լցուսցէ զձեզ և զառն ձեր երկնային օրհնութեամբ, բարութեամբ և առատ ողորմութեամբ, լուսաւորելով և զհոգիս ննջեցեալ նախ յԱստուած, և ապա ի յառատաձեռնութիւն ողորմածացդ։ Եւ մեք ոչ կարելով անտես առնել զիրաւացի արտասուս սոցին, և ոչ բոլորովիմբ կարելիք լինիլ տուաք ինքեան զայս թուղթ չրջաբերական ի վերայ սիրելեացդ որով և չորդորիմք զամենեսեան սիրով և մարդասիրութեամբ վչտացեալ կից լինել վչտացելոյս և առատ ողորմութեամբ օգնել անկելոյս ի փորձանս. և աղաւաղութեան սրաճեռ լինել ողորմելի երկրէից սորին, որք իբրև զգառինս փղոցին ի գայլոց. և զհոգիս ձեր կարօտութեան և առատաձեռնութեան ձեր կարօտին, զի ազատեալ խառնեսցին ի հօտս Քրիստոսի

զարդիս. և յամենայն կողմանց վարդապետք և ժողովուրդք գան և լինու երկիր մեր և սուրբ Աթոռս չինութեամբ և ողորմութեամբ բարձրելոյն։ Այժմ զայս գրեմ քեզ հարկաւորապէս, սոյն թղթաբեր Արզուման անուն Սպահանցիս գոլով մեծատուն՝ անկեալ է այժմ ընդ ծանր ծանր հարկապահանջութեամբ և ի ներքոյ արբաբի և հասեալ է ի յեհին չքաւորութիւնն։ Բայց յայոց՝ և զերկու որդիսն իւր վասն Աձ Թումանի եղեալ է ի գրաւ առ պարսիկս մի սարի վառասով, և այլն. Յովակիմ վարդապետ լաւ գիտէ զդա. զուս ըստ իւր պատմութեան կարես ճանաչել. վասնորոյ կոնդակ օրհնութեան և ժողովարարութեան առեալ ի ձեռս դորա առաքեցաք յատկապէս առ քեզ այսու յանձնարարական գրով, որով և պատուիրեմք քեզ՝ զի որովհետև ինքն այր խղճաբարոյ է, վասնորոյ զուս պարտս ամենայն կերպիւ օժանդակ և օգնական լինիլ փորձանաւորիդ գրելով յամենայն վիճակս քոյ Առաջնորդաց յաջորդաց Աւագ երիցանց, իշխանաց ծանօթիցդ և անծանօթիցդ՝ և յորդորել զամենեսեան՝ կամաւ և յօժարութեամբ ձեռն կարկառել կարօտաւորիդ և կարեկցել տնանկիդ։ Նմին իրի յատկապէս ի վերայ վիճակի քոյ տուաք զկոնդակն, զի զուս յատկապէս մարդասիրեսցես առ դա։ Կատարելով քոյ գայս մեր քեզ պատուէր, ողջ լեր Քրիստոսի։ և զօրացեալ չնորհիւ նորին։

1803. ի յուլիսի
ի սուրբ Էջմիածին։

ՄԺԳ. *Առ եպարքոս Գօրնեակիին որ եկն փոխանակ Նեվրեւտայովին սահմանակալ կողմանցն Բասնակու։*

Հաւատարիմ սահմանակալ Մեծ կայսերութեանն ամենայն ռուսաց գերազանց եպարքոս Սիմօն Անդրէեւիչ

աղօթարար ձեր և Ցիսուսի Քրիստոսի ծառայ Դանիէլ կաթողիկոս ամենայն Հայոց և ծայրագոյն պատրիարգ Սրբոյ Էջմիածնի Արարատեան Աթոռոյն մեծաւ սիրով մատուցանեմ զողջոյն և օրհնութիւն Ցիսուսեան։

Գրեցեալն ի ձերին գերազանցութենէ յամսոյս 14, որով ծանուցեալ էիք մեզ վասն առողջութեան ձերոյ և վասն կարգեալ լինելոյ ի տեղի ի Քրիստոս հանդուցեալ ենարալ Նեվեռտայովին, ընկալաք ի 17 սոյն ամսոյ և յոյժ ուրախացաք. փոխանակ զի յուսամք հաստատուն կերպիւ՝ թէ որպէս նորին գերազանցութիւնն ողորմած և բարերար էր ի վերայ հայոց ազգի մերոյ, նոյնպէս և զուք լինիջիք ողորմած և բարերար առ նոսա. առաւել ևս ի վերայ պանդխտաց նոր եկելոցն, որք բազում կերպիւ զրկեալ և ողորմելի են։

Հարցեալ էիք զմեր առողջութենէն և Սրբոյ Էջմիածնի պայծառութենէն։ Ոչ կարեմք ոչ զանոյ առնել ծանուցանել ձերոյ գերազանցութեան ընդ սոյն գրաբերացս։ Մեք չնորհօքն Աստուծոյ առողջութեամբ եմք և Սուրբ Աթոռս Արարատեան նախ ի չնորհացն Աստուծոյ ասպա ի քաղցր աղերսարկութենէ բարձրասիճան Շահին և Շահզադէին՝ և առաւել ևս սրբոյ Աթոռոյ մերոյ յատուկ պաշտպան և իմ յատկեղ բարերար Հիւսէյն խան մեծահամբաւ սարտարին, յոյժ խաղաղութեամբ և աջողութեամբ կամք։

Իրաւի այսպիսի ապահովութիւն չէ տեսեալ երբէք, ոչ թէ միայն Սուրբ Էջմիածնի Աթոռն, այլ և ոչ իսկ բոլոր երկիրն Երևանու, որոյ այսպէս ապահովացուցանողն է Գովլէթլու Հիւսէյն խան Սարտարն, որ է այր բարեսիրտ և յոյժ հաւատարիմ բարեկամ իւրոց։ Հանդուցեալ Նեվեռտայովն ճչմարիտ կերպիւ բարեկամութիւն առնէր և մեր հզօր սարտարն ևս նոյնպէս ճչմարիտ բարեկամ էր նմա, որպէս զուք ևս կարող էք ընդկատել լաւագոյն որ այսքան ժամանակ զօրօք նստեալ մեր ի սահմանս ձեր, ոչ մեծ և ոչ փոքր վնաս չէ հասուցեալ ոչ բնակչաց սահմանաց ձերոց, և ոչ ճանապարհորդաց որք դան և գնան միշտ այսի աստ։

Ես կարող եմ հաւատարմացուցանել ձեզ՝ թէ ընդ ձեզ ևս նոյնպէս հաւատարիմ բարեկամութիւն է առնելոց Հիւսէյնն խան բարեսէր սարտարն, եթէ զուք ևս նման հանդուցեալ նախորդին ձերոյ ճչմարիտ բանիւ և հարազատութեան գործով բարեկամութիւն առնելոց իցէք։

և այլն ինձամ

Ձերոյ գերազանցութեան բարեացակամ և աղօթարար

1808 օգոստ" 3։ Սրբոյ Աննայի առաջնորդ աստիճանի նչանակիր դանիել պատրիարգ ամենայն հայոց։

ՄԺԴ. *Թուղթ շնորհակալութեան առ կայսրն ամենայն Ռուսաց, վասն դահակալութեան եւ աստեղն շնորհեցելոյ՝ 1808։*

Օգոստափառ ինքնակալ մեծ թագաւոր կայսր ամենայն ռուսաց Ալէքսանդր Պաւլովիչ։

Ամենաողորմած յոյս և պաշտպան ամենայն անայցելոյս քրիստոնէից։

Անգին կենաց ձերոյ աղօթարար և Ցիսուսի Քրիստոսի ծառայ Դանիէլ կաթողիկոս ամենայն հայոց և ծայրագոյն պատրիարգ Արարատեան աթոռոյն սրբոյ Էջմիածնի թեան ձերոյ զանպատում չնորհակալութիւնս լիաբերան օրհնութեամբ հանդերձ բրիստոնեական ողջունիս ձեզ մատուցանեմ։

Լի է երկիր ամենայն փառօք մեծութեան տիեզերատարած գերազօր կայսերութեան ձերոյ, լցաք և մեք ի փառաց անտի զոր Աստուածպարգեւ մարդասիրութեամբ տարածեալ առ մեզ յամենաողորմած Աթոռոյ մեծոյ ծնութեան ձերոյ ճոխացուցիք զմեզ մեծագոյն փառօք և պատուօք զարդարեալ զմեզ պանծալի նչանաւ սրբոյն Աննայի առաջնորդ աստիճանի և երկնաւոր ճաճանչագեղ աստեղ զորս ի 12 երորդ աւուրն յուլիսի ամսոյ ներկայ ամիս, հանդերձ ի 30 երորդ աւուր ապրիլի գրեցեալ ամենաողորմած պարգևագրով բարերար և սուրբ կայսերութեան ձերոյ ստացաք ի ձեռն առաջին կառավարչին Վրացաստանի կոմսին Գ. Նչանաց կրօղ ևնարաւ ֆիլիմանչալ գրաֆ Ի. վան Վասիլիչ Կուտուվիչի՝ ոչ չարաչար արժանաւորաց մերոց, այլ մանաւանդ ծառայութեանց մերոց, այլ մանաւանդ չարաչար մեծ ողորմութեան և մարդասիրութեան օծելոյդ Աստուծոյ։

Եւ ոչ այսչափ միայն՝ այլ և մեծագոյն ողորմութեան և մարդասիրութեան ձեր չափ նեցիք զիս ժառանգաւոր արժանացուցանելոյ համանգամայն մեծ ողորմութեան ձերում զերկոսեանն ի հաւատարմաց մերոց զփոխանորդն իմ Եփրեմ գերապատիւ արքեպիսկոպոսն Ռուսաստանու հայոց, և զնարազատն իմ Յօհաննէս արքեպիսկոպոսն Վրացաստանու հայոց կապելով ի գլուխս նոցա զպակ բռնիչ անթ պատուական խաչին։

Այժմ ըստ մարգարէին առաւելապէս բարձրացաւ գլուխ իմ հանդէպ հակառակորդաց իմոց, առ որ և զնորայն ձայն բարձրացուցեալ ազաղակեմ, ձվ է որպէս Աստուածամայն սուրբ կայսրն իմ և տէրն իմ ի ծայրս հիւսիսոյ բազմեալ և զնորայն տեսանէ ի ծագս տիեզերաց, և փառարան տեսանէ ի ծագս տիեզերաց, և փառաւոր առնէ յարևելս և ի հիւսիս, Սաղաձիճ» ընդ նմին և զերգ սրբոյն Աստուածածնի» ընդ նմին և զերգ սրբոյն Աստուածածնին՝ աղաչեմք զԱստուած որպէս զի նա ինքն յերկնից յամուռոյ փառաց իւրոց առատաձեռնեսցէ ի ձեզ ևս քան զնս բոլոր առատաձեռնեսցէ ի ձեզ ևս քան զնս առաւելագոյն փառս և ճոխութիւնս և ամենայն բարեաւ իւրով եղիցի հովանի ի վերնաղօր բարեաւ իւրով եղիցի հովանի ի վերնայ ամենաողորմած Աթոռոյ սուրբ կայսրբութեան ձերոյ և պահպանեսցէ զանգիվ կեանս ձեր հանդերձ բոլոր ժառանգակցօք իւրապարգև պալատան ձերոյ ընդ երկայն աւուրս հզօր և բարձր թագաւորութեամբ աւուրս հզօր և բարձր թագաւորութեամբ ամէն։

Ողջ լեր ամենալուսափայլ Օգոստոս ինքնակալ և մեք եմք և ինամք ողջոյն աղաչեմք զայս

Ամենաողորմած սուրբ թագաւորութեան ձերոյ ամենախոնարհ և չքնաղ աղախին Աննա

1808. օգոստոսի 11 ի Քրիստոսանվէն աթոռն ամենայն հայոց ս. Էջմիածին որ Արարատ։

ՄԻԶ. *Առ կայսր Ռուսաց Ներսիսեան Սինօղին։*

Ամենաողջմած ինքնակալ Օգոստափառ Թագաւոր և կայսր ամենայն Ռուսաց Ալէքսանդր Պաւլովիչ։

Խնամող և պաշտպան եկեղեցեաց հաւատացելոց ի Քրիստոս Աստուած։

Անգին կենաց ձերոց աղօթարար և Յիսուսի Քրիստոսի ծառայ Դանիէլ կաթուղիկոս ամենայն հայոց և ծայրագոյն պատրիարգ Արարատեան Աթոռոյն Սրբոյ Էջմիածնի խոնարհ երկրպագութեամբ նուիրեմ զողջոյն քրիստոսական ամեն աջկրմունդ օրհնութեամբ։

Ոչ է ի ծածուկ յամենալուսափայլ գիտութենէ տիեզերաքննին սուրբ կայսերութեան ձերոյ զի զեկեղեցի Հայաստանեայց ի սուրբ Լուսաւորչէ հայոց Գրիգորէ մեծէ Պարթեւէ մինչև ցայսօր ժամանակի զկառավարութիւն իւր ունի ի վերայ կանոնաց սրբոց առաքելոցն Քրիստոսի և ուղղափառ հայրապետաց սրբոց. սակայն, մինչ հզօրացաւ բարբարոսական բռնութիւն ի Հայաստան աշխարհ, խանդարումն եղև ինչ ինչ առ նոցանէ կանոնեալ քրիստոնէավայելուչ բարեկարգութենանց՝ ընդ որս և ի բարեկարգութեան կառավարիչ սուրբ ժողովոյն հոգևորականաց ի պատճառս որոյ և բազում վնասք և աւերութիւնք չառաջ եկին ազգի և եկեղեցւոյ Հայաստանեայց։

Յաղագս որոյ մինչ և մեք անձամբ կրեալ զվնասն այնորիկ էաք ի գերութեան յերկիր Պարսից ի Մարտագ քաղաք, կամակառանդեցաք գրով ամենայն հոգևորականաց սրբոյ Էջմիածնի և յանձնեցաք զնոցաբարձութիւն փոխանորդին մերում գերապատիւ Եփրեմ արք եպիսկոպոսի հայոցն Ռուսաստանու և գործակատարին մերում հարազատ հպատակին տէրութեան ձերոյ Մինասայ Ներսիսեանն զի նոքա կարզագրեցեն և ամենողորմած բարեհաճութեամբ ձեր հաստատեսցեն և հրատարակեսցեն։

Այլ քանզի բարերար ակնարկութեամբ ձեր և ողորմութեամբ Տեառն Աստուծոյ ազատութիւն զաք մեք, մեզէն անտեսիկ կարգագրեցաք զնոյն բարեկարգութեան կառավարիչ առաքելատունդ սուրբ ժողովն հոգևորականաց և ամենահոնարհաբար խընդրեմք ի բարերար սուրբ կայսերութենէդ ձեր զի բարեհաճեսջիք ամենաողորմած բարձրագոյն հրամանն յատուկ հրովարտակաւ տալ զանգըղրգելի հաստատութիւն այնմիկ ի ներքոյ վերատեսչութեան օրինաւոր ծայրագոյն պատրիարգի ամենայն հայոց, և զկանոնագիտորն և զհոգևորական կառավարութիւնն ամենայն հայոց հզելոց ընդ հովանեաւ քրիստոսատիպ բարերար կայսերութեան ձերոյ յանձնել ի ներքոյ կարգադրութեան սուրբ ժողովոյն բարձրագոյն խորհրդարանի Աթարատեան Աթոռոյն սրբոյ Էջմիածնի կանոնօք և ծիսիւ հայոց։

Մեծ են ողորմութիւնք աթոռոյ ամենամեծ կայսերութեան ամենայն ռուսաց ի վերայ սղղի և եկեղեցւոյ հայոց և առաւել ևս մեծանան սոյաւ. առ որ և մեք ողջոյն աղդաւ եմք և մեամբ ամենաջերմեռանդ հպատակութեամբ.

Կարող և բարձր Օգոստոս սուրբ կայսր ձերոյ մեծութեան

1808 օգոստոսի 16ին

11։ Ամենախոնարհ ծառայ և աղօթարար։

ՄԻԺ. *Դանիէլ կաթուղիկոսի առ Յովհաննէս, Հայրապետ եւ Նահապետ առաջին Աւետնեան ի Բայազիտ։*

Յիսուսի Քրիստոսի ծառայ տէր Դանիէլ կաթուղիկոս և ծայրագոյն պատրիարգ ամենայն հայոց առաքելական եկեղեցւոյս Քրիստոսի, և մեծի Աթոռոյս սրբոյ Էջմիածնի։

Յորմէ Աստուածային բազմաւ օրհնութեամբ և սիրով մատուցի ողջոյն Քրիստոսական հաւատարիմ և օգտաչան որդւոցդ սրբոյ աթոռոյս և յատկեղ սիրելեացդ մերոց՝ Քրիստոսասէր և բարեպաշտ Յովհաննէս Հայրապետ և Նահապետ գերապատիւ ազգիդդ Բայազետ ընդ երկար ժամանակս՝ որ սրբոյ աթոռոյս կալսն ի տան ձերում ամենայն հաւատարմութեամբ պահպանելով աշխատեցեալ հոգւով չափ, արդարև առ այդ ամենայն ժամ

օրհնաբանեալ եմք զձեզ և զամենայն ձերայինսն։ Իսկ այժմ ևս առ հաստացանելոյ զայնս ի սուրբ աթոռս թէ որքան չանացիալ էիք, զայն ամենայն ևս պատմաբանեցին լիովին տեղապահ Բարսեղ արք եպիսկոպոսն և ներաչս եպիսկոպոս հոգեծին և սիրելի որդեակն մեր, բերելով ընդ ինքեանս զայն ամենայն առ ի ձէնջ պահպանեալ իրան սրբոյ աթոռոյս, որով իրաւի առաւել ևս չնորհակալ եղեալ զմեծագոյն հարազատութենէ ձերմէ՝ օրհնեցաք լիաբերան օրհնութեամբ, և խընդրեցաք լինել ձեզ ըստ հոգւոյ և ըստ մարմնոյ՝ օրհնեսցէ իւր անսպառելի օրհնութեամբն, և հովանի ունելով միշտ ի վերայ ձեր զշնորհ սրբոյ աթոռոյս, վերկեսցէ զձեզ հանդերձ ձերայնովքն յամենայն չար, և լցուսցէ ամենայն յաջողուածովք բարեաց յերկինս և յերկրի։

Թէպէտ մեք չունէաք բնաւ կարծիս՝ թէ Դօվլաթիլու փաշայն զայն մեկ բնաւ արծաթեղէնան լեռս ձգէ և չհոգաս հասանիլ, բայց ըստ որում արարեալ է, այժմ չունիմք ինչ առել մեզ, այլ միայն զուք չանաջիք նայնպէս, որ զայն ևս առ յիւր տեղն հասուցանէք, յայնժամ գիտասցէ, զի ոչ՝ չայնժամ գիտասցէ, զի այդ այս օձախոս վախուզի ապրանք լինելով, ոչ միայն ևս, այլ թագաւորք և բոլոր հայոց ազգ մեր իսանլոց են և պահանջելոց են ի դմանէ։ Բայց զի ևս մեր բարեկամութենն հաստատ պահել կամելով, ոչ կամիմ բնաւ՝ զի այնպէս լիցին. այլ սիրով և բարիկամութեամբ՝ ապա թէ ոչ՝ ինքն գիտէ. Ողջ լերուք զօրութեամբ Տեառն Աստուծոյ, ամէն։

1808 օգոստ. 20.
ի սուրբ Էջմիածին։

ՄԻԾ. *Դանիէլ կաթուղիկոսի առ Մինաս Նեղիազարեան։*

Յիսուսի Քրիստոսի ծառայ Տէր Դանիէլ կաթուղիկոս և ծայրագոյն պատրիարգ ամենայն հայոց առաքելական եկեղեցւոյ Քրիստոսի և Քրիստոսասիրեաց Աթոռոյն Սրբոյ Էջմիածնի, լեռնալ սիրով և աստուածային բազմապատիկ օրհնութեամբ Քրիստոսական ողջոյն մատուցանեմք ամենաջերմեռանդ սիրելւոյդ մերում վեհազնեալ Ազալ Մինաս Նեղազարեան հարազատ որդւոյ սուրբ Լուսաւորչին և մեծերախտ բարերարիդ և պաշտպանիդ մայր Աթոռոյ նորա, եւ յայտ առնեմք, զի ըստ նախնի չերմեռանդութեան մեծապատիւ վանից մերոյ զոր ի ժամանակի գերութեան մերոյ ի Մարտագէ զրեալ առաքեալ էի առ փոխանորդն իմ գերապատիւ Եփրեմ սրբազան արք եպիսկոպոսն և առ վեհազնեալ ամենահաւատարիմ գործակատարդ սրբոյ Էջմիածնի և մեր՝ յայտնել ուր տարին իցէ և կարգադրել զսուրբ ժողով հոգևորականաց յազգս կառավարութեան հոգևորական գործոց համաձայն առաքելական կանոնաց, այժմ անաւասիկ մեզէն կարգադրեալ զնոյն ի 25 մայիսի՝ ամենայն նախնարհաբար յայտնեցաք գրով նորին Կայսերականի Մեծութեան ամենայն ռուսաց և առաջին կառավարչին վ.յացանու պալատի ամենայն ռուսաց Կոստանդնուպոլսոյ՝ զայն զիր կըրկնան

պատ և արեւոյն որպէս Նաւատորն Նեղոսի ընդ քեզ ելեալ ընդ քո տէրն ընդ Փարաւոնն Եգիպտացւոց թագաւորն։

1808. օգոստոս 21. ՊԱՊԱՆ ԿԱՊԱՆՑԻ ի տարի Երկրաշարժ. առաջին պատերազմ

ՄԱԹ. Թուրքն օրհնեալն ի Հնդս զնաս-տիս ծառայութիւն ի սպասաւորսն իմ կամ ծառանայն ի սպասաւորսն իմ. որով բարեպաշտ ձեզնէ նոցին. որով ընտրեալ էին ծոռնոյ գնացեալ ընդ ամենայն տան իմ։ Ես ասեմ ձեզ ճշմարտութիւն ի ես ասեմ ձեզ ճշմարտութիւն ի ես ասեմ ձեզ ճշմարտութիւն ի

Ասաւ և մեզ ի 21 յունվարի գրեցաք մեր ընթերցողաց զայս մասին, որ իբր ի Պետերբուրգէ գրեալ էր, և ոչ ինչ ստոյգ գիտեաք, թէ արդեօք ճշմարիտ էր, եւ կամ ոչ։ Այժմ ահա ստանամք ի Վենետիկէ, որ ի 1808, Օգոստոս 9 գրեալ, եւ ասէ այսպէս.

«Ի Թիֆլիս ամենայն ինչ ի վերայ էր, զի Իմամ Ղուլի Խան, որդի Ալի Մուրատ Խանին Ավարացւոց, որ ի Պետերբուրգ էր, եկեալ էր ի Թիֆլիս, եւ ի Ռուսաց կողմանէ ուղարկեալ էր առ Ալի Մուրատ Խան, հայր իւր, զի հաշտեցուսցէ զնա ընդ Ռուսաց կայսրութեան։ Եւ ինքն ի Թիֆլիսէ ելեալ գնաց ի Ղարաբաղ, եւ ի Շուշի եկեալ հանդիպեցաւ հօր իւրում, որ ի Ղարաբաղ էր գալեալ։ Եւ ի Շուշի ի միասին եղեալ հաշտեցան ընդ Ռուսաց կայսրութեան, եւ ինքն Ալի Մուրատ Խան ի Շուշի եկեալ ի Թիֆլիս գնաց առ Գրիգորի Պետրովիչ Կնեազ Գուդովիչ, որ ի Թիֆլիս էր, եւ ի Թիֆլիս ի տան Գրիգորի Պետրովիչ Կնեազ Գուդովիչ հանդիպեցաւ Ալի Մուրատ Խան հօր իւրում, եւ ի միասին եղեալ ի Թիֆլիս ի տան Գրիգորի Պետրովիչ Կնեազ Գուդովիչ հաշտեցան ընդ Ռուսաց կայսրութեան։ Եւ ի Թիֆլիս ի տան Գրիգորի Պետրովիչ Կնեազ Գուդովիչ ի միասին եղեալ հայր և որդի, Ալի Մուրատ Խան և Իմամ Ղուլի Խան, ի Թիֆլիսէ ելեալ գնացին ի Ղարաբաղ, եւ ի Շուշի եկեալ ի Ղարաբաղ գնացին։ Եւ ի Ղարաբաղ ի Շուշի ի միասին եղեալ հայր և որդի, Ալի Մուրատ Խան և Իմամ Ղուլի Խան,

զիազարեանն, հանդերձ ամենահոնարհ խնդրագրով առ նորին կայսերական մեծութիւն որպէս զի համաձայն ամենաողորմած Վրաստանին չնորհեցելոյ Աթոռոյ ծայրագոյն պատրիարգին ամենայն հայոց, յաղագս ամենայն հոգևորականաց և հոգևորական գործոց հայոց, ամենողորմած բարեհաճութեամբ չնորհեսցէ և զբարձրագոյն հրովարտակ յաղագս լինելոյ հաստատուն ի ներքոյ վերատեսչութեան ծայրագոյն պատրիարգի ամենայն հայոց բարեկարգութեան կառավարիչ սուրբ ժողովոյն հոգևորականաց Արարատեան աթոռոյն, և զկանոնիսօրն և զամենայն հոգևորական կառավարութիւնսն հայոց եղելոց ի սէրութեան Ռուսաց, յանձնելոցէ ի ներքոյ կարգագրութեան սուրբ ժողովոյն բարձրագոյն խորհրդարանի Արարատեան աթոռոյ կանոնօք և ծխիւ հայոց։

Բազում են բարերարութիւնք ձեր առ մեզ և այս աչխատութիւնք ձերոյ պալծառափայլութեան յաղագս ազատելոյ զազգն և զեկեղեցի Հայոց ի վիճասուց անխիղճ և սանձարձակ կամակոր անձանց մնալ ձեզ անջընջելի վիշատակ մինչև յաւիտեան։

Ողջ լեր և մեք համ և մնամք ջնորհառնդութեամբ հոգւոյ մերոյ։

Ողորմած տէր ձերոյ պալծառափայլութեան ամենահոնարհ ծառայ և աղօթարար ԴԱՆԻԷԼ, կաթուղիկոս ամենայն հայոց։

1808. օգոստոս 23

ՄԻՊ. *ի Թիֆլիզ առ Յովհաննէս արքեպիսկոպոսն։*

Ցիտաւի Քրիստոսի... Բազում սիրով մատուցանեմ ողջոյն Քրիստոսաւանդ սիրեցեալ հարազատիդ մերում գերյարգոյ Յովհաննէս արքեպիսկոպոս Թիֆլիզու հայոց։ Եւ լայս առնեմ, զի դիր ձեր ընդ բազում գրութեանց քահանայից և ժողովրդոց իշխանաց քաղաքիդ ընկալաք ի ձեռն Մկրտչին և ծանեաք զամենայն։ Բայց հաճոյ եղև մեզ, զի առաքացի վերանորոգութիւն հրաշագործ վանացն Հաղբատայ, ուստի խորհուրդ բարձրագոյն խորհրդարանին չայն եգիտ զվճիռ ըստ որոյ բարեհաճութիւն եղև առաքել առ ձեզ զօրինակ մի, զոր պարտիս տալ օրինակել նմանութեամբ ձերումդ զրագրի և ապա որպէս և գրեալ եմք սիրելեացն մերոց սրբազան Գրիգոր արքեպիսկոպոսի նախորդ պատրիարգի Պօլսոյ և արժանապատիւ խաչակիր գործակալ սէր Ղազար աւագ քահանայի և սէր Մելիքսէթ և սէր Մովսէս արժանապատիւ աւագ քահանայից, այնպէս և մեզ սուրբ եկեղեցւոյ ի ներկայութեան նոցա համբուրել զսուրբ խաչն և զսուրբ Աւետարանն և երդնուլ նոքօք զգրեալ երդումն և ձեռագրել զնոյն ձեռամբ ձերով. զոր և նոքա ձեռագրեալ ըստ օրինի վանն վիակ լինելոյն այնմիկ դրպէս ցուցանեմ օրինակն, վերադարձուցիք կանխաւ՝ լինս ի սուրբ աթոռս՝ յորժամ առաքեսցուք զկնդակն առաջնորդութեան Հաղբատայ վիճակին. նոր իմն թուի սոյն առաջնորդութիւն, և իրաւի նոր է. քանզի և նորոգութիւն բարձրագոյն խորհրդարանին նոր է. և վանն բարւոք կառավարութեան նորագունից պէտք են, զի հինն օր ըստ օրէ նուազեալ՝ յետին աստիճան խանդարման էած ած թէ զսուրբ վանսն Հաղբատա, այլ և զսո բրգ կաթուղիկէն Էջմիածնի իսկ, որ պարծանք և մայր է եկեղեցեացս։

Եւ մի ընդդէմ իմն թուեսցէ ձեզ, զի ած վանն ձեր է այս, այլ վանն ապագային՝ զի յորդեսցի չափ առաքինեաց և լառաջ երկեսցեն բարիք ի բարեկարգ կառավարութեանց։

Ողջ լեր և զօրութիւն տեառն Աստուծոյ եղիցի ընդ ձեզ միշտ, ամէն։

1808 օգոստ. 23։

ի սուրբ Էջմ.

ՄԻԵ. *Դանիէլ կաթուղիկոս առ զրաճ Դուզովիչ։*

Պալծառափայլ գրաճ Իվան վասիլիչ։

Ողորմած ՏԷր։

Դիտեմ զի չնորհ ունիք առաւելապէս ի վերայ իմ և ի վերայ գերապատիւ եղբօր իմոյ Եփրեմ Արք եպիսկոպոսին Ռուսաստանու հայոց։ վասնորոյ խոնարհաբար յայտնեմ ձերոյ պալծառափայլութեան զի որովհետև ժողով հոգևորականաց և մարմնաւորականաց Արարատեան Աթոռոյն և գաւառին յամի 1800, ընդ մեզ և զնփրեմ Արք եպիսկոպոսն ընտրեալ էին արժանաւոր Աթոռոյ կաթուղիկոսութեան ամենայն հայոց, և առօրհնեալ էին զդիր ընտրութեան այնմիկ ամեդրեալ էին զդիր ընտրութեան այնմիկ ամենայն ազգն Հայոց, այժմ ըստ որում առաւելաւ ակարութիւն ի վերոյ իմ, ահա մինդոն օրինակաւ առ նորին Կայսերական Մեծութիւն ամենահանդարտաբար գրեալ զնդիր երեք հատ, մինն յղեցի ի ձեռս սրբազան Եփրեմ Արք եպիսկոպոս եղբօրն իմոյ, մինն առ հարազատ Աթոռոյս Մինասս Եպիսկոպոս Վէքիլն սրբոյ Աթոռոյս Մինասս Եպիսկոպոսի Վէքիլն սրբոյ Աթոռոյս Մայր Տաճարին, և զմինն ընդ այժմ մատուցանեմ ձերոյ պալծառափայլութեան և խնդրեմ, զի չատուկ ազդարարութեան չնորհ ձեր տարածելով ի վերայ իմ և ի վերայ սրբոյ Աթոռոյն Արարատեան և ամենայն հոգևորականաց, և մարմնաւորականաց հայոց, հաճեսջիք մատուցանել զնդիր իմառ Նորին Կայսերական Մեծութիւն և մինչդորդութիւն առնել՝ զի վաղվաղակի ճանապարհորդեսցէ առ սուրբ Աթոռն Արարատեան զյանկալի Եղբայրն իմ Եփրեմ Արք եպիսկոպոսն արժանաւոր պատուով կաթուղիկոսութեան ամենայն Հայոց։

Եւ ես եթէ մեռանիցիմ և եթէ կենդանի լինիցիմ զիմ չերմեռանդութեամբ օրհնութիւն հանդերձ խնդրաւածովք իմովք առ Աթոռն Աթոռոյս Մինասս Եպիսկոպոսի Վէքիլն սրբոյ Աթոռոյս Մայր Տաճարին, և զմինն ընդ այժմ մատուցանեմ ձերոյ պալծառափայլութեան և խնդրեմ, զի չատուկ ազդարարութեան չնորհ ձեր տարածելով ի վերայ իմ և ի վերայ սրբոյ Աթոռոյն Արարատեան և ամենայն հոգևորականաց, և մարմնաւորականաց հայոց, հաճեսջիք մատուցանել զնդիր իմառ Նորին Կայսերական Մեծութիւն և մինչդորդութիւն առնել՝ զի վաղվաղակի ճանապարհորդեսցէ առ սուրբ Աթոռն Արարատեան զյանկալի Եղբայրն իմ Եփրեմ Արք եպիսկոպոսն արժանաւոր պատուով կաթուղիկոսութեան ամենայն Հայոց։

Եւ ես եթէ մեռանիցիմ և եթէ կենդանի լինիցիմ զիմ չերմեռանդութեամբ օրհնութիւն հանդերձ խնդրաւածովք իմովք առ Աթոռն հանդերձ խնդրաւածովք իմովք առ Աթոռն Աթոռոյս Մինասս Եպիսկոպոսի Վէքիլն սրբոյ Աթոռոյս Մայր Տաճարին, և զմինն ընդ այժմ մատուցանեմ ձերոյ պալծառափայլութեան և խնդրեմ, զի չատուկ ազդարարութեան չնորհ ձեր տարածելով ի վերայ իմ և ի վերայ սրբոյ Աթոռոյն Արարատեան և ամենայն հոգևորականաց, և մարմնաւորականաց հայոց, հաճեսջիք մատուցանել զնդիր իմառ Նորին Կայսերական Մեծութիւն և մինչդորդութիւն առնել՝ զի վաղվաղակի ճանապարհորդեսցէ առ սուրբ Աթոռն Արարատեան զյանկալի Եղբայրն իմ Եփրեմ Արք եպիսկոպոսն արժանաւոր պատուով կաթուղիկոսութեան ամենայն Հայոց։

Եւ ես եթէ մեռանիցիմ և եթէ կենդանի լինիցիմ զիմ չերմեռանդութեամբ օրհնութիւն հանդերձ խնդրաւածովք իմովք առ Աթոռն հանդերձ խնդրաւածովք իմովք առ Աթոռն ձերոց և վանն տան հօր ձերոյ։

Ողորմած ՏԷր ձերոյ պալծառափայլութեան խոնարհ ծառայ ԴԱՆԻԷԼ, կաթուղիկոս ամենայն Հայոց։

1808 օգոստոս ի ս. Էջմիածնի։

ՄԻԶ. *Առ զրաճ Նիկոլայ Բումինցովն ի պատասխանի զրելոյ իւրոյ յաղագս կաւալերին եւ աստղն եւ վասն ժամանելոյ առ ինքն զգիր սրբազնակատար տեառն մ'երում։*

Բարձր խորհրդական գերազօր կայսերութեան ամենայն ռուսաց պալծառափայլ գրաճ։

Ողորմած տէր
Աղօթարար ձեր և

Ցիտաւի Քրիստոսի . . . . . մատուցանեմ ողջոյն Քրիստոսական Աստուածային նեմ զողջոյն Քրիստոսիմբ։

բազմապատիկ օրհնութեամբ։

Գիր ձերոյ պալծառափայլութեան գրեալ յամենայն ապրիլի 30 երորդ աւուրն յամի 1808 ընդ ամենողորմած պարզևագիրոյ նորին կայսերական մեծութեան և Աստուածպահպան մարդասիրութեամբ չնորհեցեալ նորոգութիւն մարդասիրութեամբ չնորհեցեալ նորոգութիւն մարդասիրութեամբ չնորհեցեալ նորոգութիւն

ն. կայսերականի մեծութեան, և վասն բոլոր պատճառն նորա ի դաւթեա տան տեառն և ի մէջ Քրիստոսասիրին տաճարի սրբոյ էջմիածնին։

Շնորհակալ եմք վասն ամենայնի յատկապէս և զպաշտառափայլութենէ ձեր և օրհնեմք զկեանս ձեր և որոց ձեր են զի նոյնպէս մարդասիրութեամբ բարիբար եղեալ մեզ սիրէք զայցելութիւն մեր և ուրախ լինիք ի վերայ ողորմութեանցն եղելոց ի վերայ իմ և ի վերայ հոգևորականաց իմոց և համօրէն աղգի հայոց, որք գին են պատուական սուրբ արեանն Քրիստոսի և առ սմօտ ողորմութեան ամենայն ուստաց միայն ունին զայցելութեան իւրեանց։

Վերամատուցանեմք զաղաչանս ի բարձունս զի տէր պահեսցէ զձեզ՝ և տէր ընկալցի զձեզ աջոյ ձեռամբն իւրով և զինդիրս առ պաշտառափայլութիւն ձեր զի անհնազեղի ունիցիք զնորս ձեր առ մեզ, առ չի չեալ վիճանորդն մեր, առ հոգաբարձուն ամենայն հարկաւոր գործոց սրբոյ աթոռոյս մերում վեհաղնեալ Մինաս Եղիազարեան և առ ամենայն հոգևորականս և մարմնաւորականս հայոց ազգի, առ որս յոյն Քրիստոսի լոր հաւատացեալն եմք, հաւատարիմ է առ մեզ թէ մարմնապէս և հոգեպէս կատարել ունիցի առ ձեզ զբան սուրբ աւետարանութեան իւրոյ զոր արարիք փոքրկանց այսցիկ լինձ արարիք, և այլն։

Ողորմած տէր, Ձերոյ պաշտառափայլութեան ամենա-
1808. օգոստ. խնայր ծառայ և չերմե-
ի ս. էջմիածին ռանդութեամբ հոգւով միշտ
որ յԱրարատ աղօթարար Դանիէլ կաթողիկոս ամենայն Հայոց։

ԱԻԼ. *Առ Գրաճ Գուդովիչն վասն կաւատլերին զորս ինքն էր յղեալ։*

Պաշտառափայլ Գրաճ Իվան Վասիլիչ.

Ողորմած Տէր.

Ա.ղօթարար ձեր և
Ցեառնաբ Քրիստոսի . . . . . .
Աստուածային քաղմապարիկ օրհնութեամբ մատուցանեմ զողջոյն Քրիստոսական։

Եչան առաջնեկորդ ասպիճանիր սրբոյն Աննալի և ճառնչազեղ աստղ հանդերձ ամենողորմած պարգևագրով նորին կայսերականի մեծութեան ի 30 երորդ աւուր ամենանն ապրիլի սոյնոյ ամի ընդ նամակաց արտաքին իրակութեանց նախարար տեառն Գրաֆ Րումեանցովի և ձերոյ պաշտառափայլութեան ժամանեցին առ մեզ ի 12 երորդ աւուրն յուլիսի որոց ընդ յառաջ եղեալ եկեղեցական հանդիսի բազմութեամբ հոգևորականաց և մարմնաւորականաց երթօք հոգևորօք և հնչեցուցմամբ զանգակաց մուծաք ի Քրիստոսասիրին տաճար Ցեառն ի սուրբ էջմիածին և առաջի անեղական բեմի իջման սուրբ տեղւոյն մատուցեալ զամենաչքերմեռանդ երկրպագութիւնս թագաւորին թագաւորաց Աստուծոյ երկնաւորի խնդրելոցաք զերկարութիւն անդին կենաց նորին կայսերականի մեծութեան և զհաստատութիւն ամենողորմած Աթոռոյ բարերար կայսերութեան ամենայն Ռուսաց, և մխաձայն ամենեքեան առ պատումբ զաւրձութեամբ և լիաբերան չնորհակալութեամբ օրհնելով զամենաբարերար կայսր և զիշխաւորն մեր և զբոլոր պալատն հանդերձ զօրօք և զօրապետօք ընկալաք ի գլուխս որպէս զպարգև երկնաւորս և կրեցաք ըստ օրինի գաւրս երկուս։

Ցերրորդումն աւուր առաքեցաք զկաւաներն և զաստղն առ բարեբարոյ իշխողն երկրիս Հիւսէին խան սպարապետն զօրաց Պարսից, և նա խորհուրդ եհան մեզ ոչ կրել զնոսա մինչև լայնեսցէ մեծ իշխողին կոզմանցն խոհական Ապպաս միրզայ Շահզատային և այնպէս գրեաց ինքն և լայնեսցէ և ընկալեալ զհաճութիւն նորա հանդերձ ուրախութեամբ առ նոսին ծանուցց մեզ և հրամայեաց կրել համարձակապէս ըստ որոյ և մեք կրեմք և կրեսցուք անվրէպ ձանիւ սաղմոսելով միշտ առ Աստուած Տէր կեցո զքաղբերարն մեր զամէնողորմած կայսրն ամենայն Ռուսաց և լոր մեզ յաւուր յորում կարդասցուք առ քեզ։

Գիտեմք և հաւատամ եմք զի միշնորդ այն մեծի ողորմութեան եղելոյ ի վերայ մեր պաշտառափայլութիւն ձեր էք, վասնորոյ առաւելապէս չնորհակալութիւն հանդերձ լիաբերան օրհնութեամբ յանձնապէս ձեզ մատուցանեմք։

Շնորհակալ եմք մեծապէս և յաղագս

վեհ մարդասիրութեան ձերոյ սրով առաւել ևս մեծ արարեալ զբարերարութիւն առ մեզ պակել եառաք նախ զղլուխս հարազատին մերոյ զերապատիւ Յօհաննէս արք եպիսկոպոսի Հայոցն Ռուսաստանու բուխանեմ պատուական խաչիս։

Ոչ մոռանամք զբարերարութիւն ձերոյ պաշտառափայլութեան և խնդրեմք, զի և զուք անհուագեղի ունիցիք զնոսն մարդասիրութիւն։

Ամենախոնարհաբար մատուցաք առ նորին կայսերական մեծութիւն և առ նախարարն արտաքին իրակութեանց Գրաֆ Րումեանցովն զզրեանս յաղագս չնորհակալութեան մերոյ և խնդրեմք զի պաշտառափայլութիւն ձեր չ'որհ ունիցիք մեզ մատուցանել ի գուռն ազորմութեան։

Ողջ լեր և մեք եմք և մնամք ամենայն միաբանութեամբ հոգևորականաց և մարմնաւորականաց հայոց մանկունաւոր գոնարհագրական հանդերձ ազօթարար վասն անդին կենաց նորին կայսերականի մեծութեան և վասն պաշտառափայլ բարերարիդ մերոյ։

1808. օգոստոսի Ողորմած Տէր ձերոյ պաշտա-
ի սուրբ էջ. ռափայլութեան ամենախո-
միածին որ յԱ- նարհ ծառայ և աղօթարար
րարատ. Դանիէլ կաթողիկոս ամենայն Հայոց։

ԱԻԼ. *Առ կայսրն խնդիր վասն յղելոյ զՇիրեամ արք եպիսկոպոսն յաղագս նստուցանելոյ յաթոռ կաթողիկոսութեան։*

Ամենապատուական ինքնակալ կայսր ա-
մենայ Ռուսաց Ալէքսանդր Պաւլովիչ.

Ամենաղորմած և ի
կենկալութիւն հոգևորակա-
նաց և մարմնաւորականաց
Հայոց։

Մեծ են ողորմութիւնք ձերոյ կայսերականն Մեծութեան ի վերայ իմ և ի վերայ սրբոյ Աթոռոյս Արարատեան, վասն որոյ քանզի ողջոյս ծանրանայ հիւանդութիւն ի վերայ իմ ամենախոնարհաբար խնդրեմ ի սուրբ կայսերութենէ ձերոյ, զի որովհետև ժողովք հոգևորականաց և մարմնաւորականաց սրբոյ էջմիածնի և Արարատեան գաւառին ընդ իս և զգերապատիւ եղբայրն իմ Սիրեմ արք եպիսկոպոսն ընտրեալ էին արժանաւոր Աթոռոյ կաթողիկոսութեան ամենայն հայոց յամի 1800, և ամենայն ազգն Հայոց ատորդրեալ են զնոյն որպէս յայտնի եղեալ ի տիեզերաքննին սուրբ կայսերութեան ձերոյ ի վաղուց ամենողորմած մարդասիրութեամբ բարեհաճեսջիք առաքել զնա կանխաւ Աթոռն Արարատեան առ մեզ։

Եւ եթէ լինիցի, զի արժանի եղէց տեսանել զնա, բախտաւոր համարիմ զիս նստուցանել զնա ի տեղի իմ յաթոռ կաթողիկոսութեան սրբոյ էջմիածնի մինչդեռ իցեմ կենդանի, իսկ եթէ օրհաս մահուն կանխաւ ժամանեսցէ ի վերայ իմ, խնդիր է իմ յամենողորմած սրբոյ էջմիածնի զերծած սուրբ կայսերութենէ ձերոյ արժանացուցանել զնա Աթոռոյ կաթողիկոսութեան Արարատեան ի տեղի իմ։

1808 օգոստ. Ամենողորմած սուրբ թագաւոր, ձերոյ կայսերական մեծութեան. խոնարհ ծառայ և աղօթարար Դանիէլ կաթողիկոս ամենայն հայոց։

ՄԻԹ. *Ի ուղղ օրհնութեան և չնորհակալութեան Ջուղայու հայապահպանութեան վասն չնորհատուրութեան նոցին. և վասն միամտութեան, թէ ոչ ոք կարէ առնել զնեզ տէրունի։*

Ցորմէ ժամանեալ հասեալ թուղթ հայրական սիրոյ, կոնդակ անգրանիկ օրհնութեան, և նամակ սրկնաւոր միաբար քրիստոնական սուրբ ազգնեն, հանդերձ Շնորհօք տօսական սուրբ ազգնեն, հանդերձ Շնորհօք սուրբ հոգւոյն Աստուծոյ և սուրբ էջմեան տեղւոյս Քրիստոսի և ամենայն սքանչելարար զօրութեամբք և օժանդակութեամբք սրբութեանց և սուրբ վասանց և հրաշագործ նըշխարաց սրբոց, որք աստ կան զետեղեալք նախ ի վերայ սիրելի և հոգևոր որդւոյդ մերոյ և չնորհածին զաւակիդ սուրբ գահոյս մեծի, և հրաշալի Ամենաբիւրիչ վանիցդ Ջուղա արժանաւոր Առաջնորդ Ցարութիւն

ձգնաղղեաց վարդապետիդ և չնորհափալլ եպիսկոպոսիդ. և բոլոր ուխտի մանկանց սուրբ վանիցդ իմաստնասաց վարդապետաց և ամենայն հոգևորականաց, ընդ որս և սրբասնուէր քահանայիդ և նիկոդեմական դասուց և ապա բարձրապատիւ իշխանաց, քաջատոհմիկ ազնուականաց, բարեպաշտ մնծատանց, հարազատ երէցփոխաց և դռնէապետաց, Ամատաճատէր վաճառականաց, մնծահռչակ արհեստաւորաց, և այլ առ հասարակ ժողովրդականացդ խմբիւ ազանց և կանանց, ծերոց և տղայոց, երիտասարդաց և կուսից և ամենայն չափու և հասակի ի Քրիստոս Ցիսուս հաւատացելոցդ եղիցի ի տէր խնդալ յարատևաբար բերկրանօք. Ամէն։

(Շնորհք)։

Եւ ընդ սիրոյ և քրիստոսապարգև ողջունիս ծանուցումն եղիցի սիրելի և հոգևոր որդւոցդ մերոց և լուսաւորչածին զաւակացդ սրբոյ մեծի Ամթռուս Էջմիածնի. Զի Թուղթ ձեր բազմակնիք և աղդի աղդի բարեպաշտական Ջնմռեռանդութեամբ լցեալ հանգիլ և Շնորհաւորութեամբ ժամանեալ առ մեզ, մխիթարեաց զարտասխախիթ սիրտ մեր, և գիտացեալ զմնծագոյն հաւատ ձեր, որ առ Աստուած, և զդերազանց բարեպաշտական բարեմասնութիւնք, և ամենապատակ Ջնմռեռանդութիւն առ սուրբ Ամթռուս քրիստոսակիր և առ մերս հոգևոր հայրութիւն, զոհացաք զԱստուծոյ որ սքանչելեօք իմն զամենազօր բազուկ իւր կարօղ և բարձր տարածեաց ի վերայ իւրակերտ սուրբ տաճարի և ի վերայ զահակալիս սորին և ի վերայ խըղճալի աղդիս մերոյ՝ պարգևեաց սմա զվերանորոգութիւն, և մեզ ազատութիւն անակնուռնելի, և ձեզ վշտակից մեզ հաւատարիմ զաւակացդ ուրախութիւն սրտի. ուստի ազօթիւք բոլոր միաբանութեամբ առաջի սուրբ Ամթռուս և Աստուածածնիս տեղւոյս առ ակր կանխեցաք և կանխեմք հանապազ վերկել զսուրբ Ամթռուս և զԱստուածին զորիս սորին յապազդալից դիպուածոց տալով նորանոր պէսպէս բարիս և վերանորոգութիւն սուրբ Ամթռուս և ամենայն խաչատակ վանորէից և նիկոդեմացեաց մերոց ազօթիւք ամենայն սրբոց. յորմէ և հայցեցաք և հայցեմք միշտ. զի պահեցէ զմնծահռչակ սուրբ զահիս բարերաձիկ յաջողութեամբք հանդերձ ամենայն ձերայնովք զաւակօք և ընտանեօք վերկելով յամենայն փորձանաց. և զնոգիս ձեր ևս զարդարեսցէ հաւատով լուսով և սիրով լցեալ առ մենայն բարեպաշտութեամբ. լուսաւորելով և զնոգիս ամենայն ննջեցելոց ձերոց տալով նոցա զնանդիստ յաւիտենական. Պատուիրեմք սիրելեացդ մերոց կալ միալ ձեզ յաւմհատ ի գոն սէր, ի գոն հարազատ որդիութիւն և ի գոն բարեպաշտական գործս, և առաւելուլ օր քան զօր ի պայծառութիւն սուրբ Ամթռուս, և մխիթարութիւն վշտակիր սրտի մերում. Գիտացաք և զմահ Գէորգ վարդապետին, աէր ընդ հաճոյացեալն իւր պսակաւորեսցէ՝ տալով զբարի կնդանութիւն մնացելոցն ի չինութեան պահել զսուրբ տաճարն Աստուծոյ. Եւ վասն Փիլիպպոս վարդապետ որդւոյն մերոյ զայս գրեմք ձեզ. զի որովհետև ճանապարհն երկար է, և բազում ժամանակք են, յորմէհետէ ազօրմելի ժողովուրդքն Քեսաբուլի կան անմխիթար զրկեալ յամենայն հոգևորական կարգաց և պաշտամանց. և զա ևս միանգամայնն է առեալ կամս զայդ ճանապարհորդութիւն ի փառս Աստուծոյ. վասնորոյ պարտ և արժան է ամենայն իրօք Թարց այլ և այլս խորհելոյ զիմել առ նոսա, և մխիթար լինիլ նոցա ընդ Ցարութիւն վարդապետին. և ուսուցանել զմանկունս նոցա, և յետ ժամանակաց՝ մինն ի նոցունց բերցէ զուսանել մանկունսն ի սուրբ Ամթռուս կամ ի վանս ձեր, զի ձեռնադրեալ քահանայացեն. և զժողովուրդն կառավարեսցեն ոչ կարօտեալ միւսոյ մարդաւորի։ Իսկ ձեռագիրն զոր ցուցանէք ի Թղթի ձերում, և զորմէ գրէքն առեալ ի վարդապետաց ձերոց, մեք ոչինչ գիտեմք զայնմանէ, զի մեք ևկեալ ի սուրբ Ամթռուս զադ ամենայն ինչ սորին ցրուեալ։ Եւ բազում հարցմամբ ի խնդիր եղեալ նմին ձեռագրին ոչ կարացաք զասնել, վասնորոյ զայս գրեմք ձեզ որպէս և Հնդկաստանի օրհնեալ ժողովրդոցն գրեցաք երկար՝ զի առօղն և առօրն այնպիսի Թզմով և Թուղթք նոցին ևս եթէ յայտնեսցին յետ ժամանակաց խռտանք են և անընդունելիք։ Եւ որպէս անօրինեալ են նախնիք և հաստատեալ, մնք ևս զնոյն նզովիւք հաստատեալ ամրափակեմք միալ յաւմհատ և յաւիտեանս յաւիտենից ձեզ և ամենայն ժողովրդոց Հնդկաստանի Թմ և վճռակ սուրբ Ամենափրկիչ վանից ձերոց,

մեք հետևող եմք նախնեացն կանոնաց և ոչ խանդարիչ նոցին. առ այդ ամենայն կերպիւ լերուք դուք ամենեքին միամիտ, ոչ ոք կարէ հանել զձեզ ի վանից ձերոց։ Բայց ընդ այս յոյժ զարմանամք. Թէ զիարդ իշխեցին Ցարութիւն և Գէորգ վարդապետքն ձեր արտաքոյ օրինաց և նախնեացն քարի աւանդութեանց և սահմանադրութեանց վասն վարդապետաց և ուսումնարանութեանց վասն վարդապետաց և պատուոյ իւրեանց տալ առանց ձեր գիտութեան, ինքնագլուխ և ինքնակամ զայնպիսի ձեռագիր. և եթէ տուեալ են, վասն էր չյայտնապէս ոչ խոստովանին, զի հետևեսցուք և գոցուք. եթէ կամաւ զայն գործեցին պարտաւորք են ամենայն կերպիւ և եթէ ակամայ՝ կրկին և կրկին վատ են արարեալ, որք վասն եպիսկոպոսութեան իւրեանց վաճառեալ են զսուրբ վանքն և զվիճակ նորին, և եթէ բռնի առին ի գոցունց, զայն չյանդգնէս առնացն, զի գիտացուք։ Զայնս գրեցաք և առացին, զի գիտասցուք։ Զայնս գրեցաք և առ Ցարութիւն վարդապետ առաջնորդն ձեր. զայս այսպէս գիտացեալ՝ չյանձնեմք զձեզ առան Աստուծոյ. և չնորհք սուրբ հոգւոյն Աստուծոյ և սուրբ իշխան տեղւոյս Քրիստոսի եղիցի ընդ ձեզ, Ամէն։ Գրեցաւ չամի առաջին 1808. յօգոստոսի

ի մայր Ամթռուս ամենայն հայոց ի սուրբ Էջմիածին։

ՄԼ. *Առ Սամուրզուզ Ոսկանն ի նոր Ջուղայ քարեկամ սրբազանին։*

Ցարմէ սիրով սուրբ հոգւոյն Աստուծոյ քրիստոսաճիր ողջունիս և Աստուածալին օր հնութեամբ հանդերձ գերազօր չնորհօք սուրբ իշխան տեղւոյս նորին ծանիր սիրելի և հոգևոր որդի մեր և ճչմարիտ բարեկամ, և հաւատ զաւակ սրբոյ և մնծի Ամթռուս միաժ. նախչի բարեպաշտ և մնծահաւատ օրհնեալ Աղայ Ոսկան, զի Թուղթ քո գրեալ յապրիլի 20. ընկալաք Թզմով ծերունի Ցարութիւն ճգնազգեաց եպիսկոպոսին. որով գիտացեալ առաւել ևս զհաստատ սէր քոյ և զճչմարիտ որդիութիւն առ մեզ և առ սուրբ գահս Աստուածածէջ որպէս և յառաջ քան զայս ի Թուրեցաք ևս ի վերայ չերմեռանդ գրուածոց քոց։ Ցիրաւի՝ ըստ խոստման մերում և առաքելութեան հայրական մեր սիրոյ արժան էր մեզ կանխել առ քեզ օրհնութեամբ և սիրոյ և օրհնութեան նամակաւ, այլ սակայն բազում հոգք և զբաղմունք ի ներքուստ և յարտաքուստ ոչ Թէ մոռացուցին զանմոռանալիդ, այլ ոչ ետուն ժամանակ անդորր մատչել առ սիրելիդ իմ արժանաւոր չնորհակալութեամբ։ Եւ զի՝ զոր իբրև ճչմարիտ բարեկամ, և սիրելի, և ամենահաւատարիմ զաւակ ընտիր, ըստ որում յառաջեցեր քան զմեզ ի գրութիւն և ի սէր, վանորոյ՝ օրհնեմք գրութիւն և ի սէր, վանորոյ՝ օրհնեմք զկեանս քոյ. և հայցեմք ևս յԱստուծոյ, զի պահեսցէ զքեզ առողջութեամբ, յաջողութեամբք, և լցեալ և զարդացեալ հոգևոր և մարմնաւոր բարութեամբք և բերկրութեամբք վրկելով յամենայն չարէ ի զուարթութիւն սրտի մերում։ Արդ՝ պատուիրեմք սիրելւոյդ մերում կալ և մնալ ի գոն ճչմարիտ որդիութեան և ի կատարեալ սէր միչտ՝ գրելով երբեմն երբեմն զառողջութենդ և զկողմանցդ որպիսութենէ, և մխիթար առնել զմեզ ուրախարար լզմովդ, որ ազագաւ ունիս ընդունել ի մենջ զօրհնութիւն զովութեամբ։ Ահա Թուղթ սիրոյ և խաղաղութեան և Թուղթեան գրեցի առ Ցարութիւն վարդապետ սիրելին մեր և հաւատարիմ զաւակն սրբոյ Աթռուս՝ հաստատելով ի նմին զառաջնորդութիւնն միանգամայն և զեպիսկոպոսութիւնն, պատուիրելով մնալ ի հաւատարմութեան և ի չատագովութեան. և ևս գրեցաւ և կոնդակ մի օրհնութեան առ օրհնել ժողովուրդն Ջուղայու առ սիրելի և մտերիմ որդիսն սըբզբոյ Աթռուս և մեր. և զինդիրս նոցին ամենայն նպաստաւոր սրտիւ կատարեցաք, որպէս ունիք նպաստաւոր սրտիւ կատարեցաք, որպէս ունիք գիտել ի Ցարութիւն վարդապետ սիրելւոյն մերմէ, զայսքանս գիտացեալ, և ի սէրդ հաստատուն մնացեալ ողջ լեր Քրիստոսիւ և զօրացեալ և չաջողեցեալ նոավաւ և չնորհօք սուրբ հոգւոյն Աստուծոյ և Քրիստոսակերտ սուրբ զահիս եղիցի ընդ ձեզ և ընդ քոյդ ամենայն տանիս եղիցի ընդ ձեզ և ընդ քոյդ ամենայն Ամէն։ Գրեցաւ 1808, յօգոստոսի

Ի մայր Ամթռուս ամենայն հայոց ի սուրբ Էջմիածին։

ՄԼԱ. *Առ Ղարաղաշ Դանիէլն։*

Ցորմէ սիրով սուրբ հոգւոյն Աստուծոյ, կենարար չնորհօք և օրհնութեամբ Աստուածային, և սուրբ ողջունիս ճիսուսի ժամանեսցի նամակ սիրոյ, օրհնութեան և չնորհակալութեան ի վերայ բարեպաշտ և Աստուածասէր աղնիւ օրհնեալ Ղարաղաշ աղայ Դանիէլիդ, և Աստուածահաստատ տան քումդ և ամենայն Քրիստոսիս զօրացեալ ընտանեացդ որոց որոց ամենիւն եղիցի ի տէր խնդալ քերկրանօք։ (Շնորհք)։

Որում և գիտութիւն լիցի, ի գրութեանց փոխանորդին մերոյ Եփրեմայ սրբազան արք եպիսկոպոսին զերապատիւ եղբօր մերոյ միշտ գիտացեալ եմ զմեծահաւատ Ջերմեռանդութիւնդ առ Աստուած և առ սուրբ ախթոռս բարձրագահ և զպաշտպանութիւնս օրինացդ Աստուծոյ, և օրհնեալ զքեզ, այժմ ևս լիաւիր իմացաք գալստեամբ սիրելի որդւոյն մերոյ Ներսէս նորապսակ եպիսկոպոսին զանազան չնորհակալութեամբ. տէր օրհնեսցէ զքեզ և զտուն քոյ զհաւատ և զբարեպաշտութիւն քոյ, և հաւատացէ քեզ զբարիս խաղաղ կենդանութեամբ և բարեյաջողութեամբ փրկելով յամենայն փորձանաց. Այլ և պատմեաց մեզ նոյն Ներսէս վարդապետն զհաստատութիւն խորհրդեան վասն վարժարանին և վարժապետին յազգս լուսաւորութեան ազգիս և որդւոց նորին. լիրաւի քան զամենայն ինչ զայդ մեծ բարի և պարգև վարկուցեալ և փառք և պարծանք անուան քոյ և նախնեաց քոց. եւ բախտաւորութիւն մեծ Քրիստոսահաստատ տան քոյ յորում եղեալ է հիմնադրութիւնն բարերջանկութեան ազգիս մերոյ, և այլն, ուրախացաք լոյժ և լոյժ. և օրհնեցաք, և օրհնեմք իսկ զքեզմեռանդ զաւակդ սրբոյ զահիս. զսա որում ցանկացօղ ես իմաստութեան. և պայծառութեան ազգիս, և սիրոյ ուսմանց և իմաստնոց։ Արդ՝ սիրելդն ոչ պակէ զմարդ, այլ վախճանն է, որ նրանելի առնէ։ Փութա ուստի՝ առ վախճանն, և ուշ դիր կատարածին, որով ոչ միայն ի մարդկանէ գովիս, և զչնորհ սուրբ զահիս և զօրհնութիւն մեր վայելես, այլ և՝ Աստուծոյ՝ որ տէրն է գիտութեանց, ունիս վարձատրիլ արժանապէս և սա և ի հանդերձելումն։ Լուաք և զգովելի իմաստասիրութենէդ որով և զերկուս բարեաժառանգ զաւակունս ձեր և զսիրական հոգևոր որդեակն մեր զկարապետ Ջէլէպին և զՔէդոդոռոս Ջէլէպին ոչ խնայելով ի մեծագոյն ծախսն տարեալ էք յուսումնարան լայնքան հեռաւոր վայրն։ Առաւելապէս ուրախ եմք առ այն մանաւանդ և օրհնեմք զձեզ և զչնորհատուն Ջէլէպին զանազան օրհնութեամբ զոր և ինքն ՏԷր օրհնեսցէ. Ամէն։ Նաև՝ զմի գլուխ չաքարն զընծայդ մեր որդի Ներսէս վարդապետին, նա առ մեզ եկեր, և մեզ մատոյց, և մեք օրհնելով և գովութեամբ ընդ զգալի քաղցրութեան, և գոհացեալ և զօրաւ քոյ քաղցրութիւն վայելեալ, չնորհակալ եմք, և պատուիրեմք իսկ՝ մնալ այժմ և առ յապայ գովիլն քաղցրութեամբ առ եկեղեցի Հայաստանեայց առ սուրբ ախթոռ լուսածին ծնօղս ձեր՝ առ մեզ և առ փոխանորդն մեր զերապատիւ Եփրեմ արքեպիսկոպոսն պատկանելոյ հարազատութեամբ. որովք միշտ արժանաւոր որդի գտանիցիս չնորհացն Աստուծոյ և սրբոյ գահիս նորին և մեր և մարգարիտութիւն տեառն Աստուծոյ հանդերձ զօրութեամբ սրբոյ իշման տեղւոյս Քրիստոսի եղիցի ընդ քեզ և ընդ քոյսն ամենայն, Ամէն։

1809. յօգոստոսի
ի սուրբ էջմիածին։

ՄԼԲ. *Առ աղայ Ղարաղաշն ի Ղրիմ։*

Ցորմէ ժամանեսցի թուղթ սիրոյ, ողջունի, օրհնութեան և Աստուածային պահպանութեան, հանդերձ զերազօր չնորհօք սրբոյ իշման տեղւոյս Քրիստոսի ի վերայ սիրելի և հոգևոր որդւոցդ մերում և հարազատ և հաւատարիմ զաւակիդ սրբոյ գահիս Քրիստոսիս տերամբ զօրացեալ Աստուածասէր և բարեպաշտոն աղայ Ղարաղաշ Յօհաննէսին, և Քրիստոսահաստատ բարելից տան քոյ, և աղտուտն իշխանուհի մեծահաւատ կենակիցին քոյ Դալիանէ սիկնօղլն և ծաղկեալ և փթթեալ բարեբողբոջ որդւոց քոց Յակոբեան Միքայէլ և Սահակ Ջէլէպեացն և սիրատուն դստերցդ Հռիփսիմէ, Մարիամ, Մամաճան, Նարին և Կատարինէ պարկեշտուհեաց և որոց ձեր են խնդալ ի տէր (Շնորհք)։

Ամենայն բարեպաշտութիւնք քոյ, բարեգործութիւնք, հիւրասիրութիւն, ողորմութիւն, առատաձեռնութիւն, պատուաղրութիւն հոգևորականաց, ել կիւզ առ Աստուած, և սէր առ մարդիկ հանդերձ խոնարհ մարդավարութեամբ յայտնի լինելով մեզ լուժ առաւելութեամբ ի կրկին և կրկին գլուխեանց մնծարգի եղբօր մերոյ տեառն Եփրեմայ սրբազան արքեպիսկոպոսին և մեր փոխանորդին, ամենայն բաւականութեամբ սրտի օրհնէ, և զաւակդ արժանաւոր օրհնութեամբ, և օրհնեմք իսկ՝ գիտացեալ եմք զմնծադոյն հաւատարմութիւնդ, սէրդ, որդիական ջերմեռանդութիւնդ առ հաւատալ մեզս քոյ սուրբ ախթոռս բարձրագահ և առ մերս հոգևոր հայրութիւն թէ ի կապանս և թէ լալագութիւնս նըս. որոյ վասն ամենից և չնորհակալ եմք առ մնծապէս գոհութեամբ և գովութեամբ զքէն և զամենայն հոգևոր աչխատութեանց քոց, պատուիրելով մնալ յամենայն ժամ ի գոյն սէր, հաւատարմութիւն և ի կատարեալ հարազատութիւն որպէս կալաք և ևս, ոչ թողուլդ առանց լիշատակութեան և զմնծ խորհուրդն այն, որ հանդիպեալ է ի տան բարեմասնութեամբ իշխանիդ յաւուր պսակաւորութեան սիրելի եղբօրն մերոյ պարոն Եփրեմեան սիրելի եղբօրն մերոյ պարոն Եփրեմեան սիրելի եղբօրն մերոյ պարոն Եփրեմ

ճոխացուսցէ տալով խաղաղ և բարեբջանիկ բարեկենդանութիւն փեզ աղնիւ սիրելւոյդ մերում և Քրիստոսասաստատ բարելից տան քոյ և բոլոր ընտանեաց քոց. և վրկեսցէ նոյն տէր բարեխնամ բարեպաշտութեամբ զարդարեալ որդիդ իմ հանդերձ քոյոնովքն ամենիքուքբ յամենայն պատահարաց չոգւոյ և մարմնոյ։ Արժան էր քեզապետի քաղցր և սիրական որդ ոյ յառաջ քան զամենայն օրհնութեան կոնդակաւ ուրախ առնել, և զչնորհակալութիւն մեր յայտնել թէև այլ՝ ոչ լինելով ձեռնհաս՝ վասն բազմադիմի ձախող դիպուածոց վերահասելոց մեզ և Քրիստոսասիրեաց սուրբ տաճարիս փառաւորողի, որոյ վասն և կայաք ի սուգ և յարտասուս, և այլն. չեզև մեզ զայն ի գործ դնել. այժմ մինչ խաղաղացաք տղրմութեամբն Քրիստոսի, և ժամանակս ևս մեզ սիրեցեալ որդին մեր Ներսէս նորապսակ եպիսկոպոսն և քաղաք գովութեամբ և գոհութեամբ պատմեաց զամենայն մարդասիրութեանց ձերոց. մանաւանդ՝ զմեծ հաւատ և զսէր իշխանութեդ հոգևոր զաստիարակ մերոյ Հրիփսիմէի, վասնորոյ հայկ համարեցաք մեզ այսու օրհնալիր և սիրալից նամակաւ մասնիլ առ ջերմեռանդ որդիդ իմ, և չնորհաց սրբոյ իշման տեղւոյս Քրիստոսի արժանիս առնել, որով և պատուիրեմ սիրելացդ իմոց մնալ ի գոյն, և ամենայն հարկաւորեալ ժամս իրրև զարեգակն փայլփլել ի պարծանս անուան ձերոյ, և յուրախութիւն սրբոյ մերում, որով և յամենայն ժամ ունիք վայելել զօրհնութիւն սուրբ գանիս մեծի և գնալական սէր մեր։ Ողջ լեր Քրիստոսիս քոյոնովք. և չնորհք սուրբ հոգւոյն Աստուծոյ և օրհնութիւն ամենայն սրբոց նորին ևկեսցէ առ ձեզ. Ամէն։

Գրեցաւ յամի տեառն
1808. յոգոստոսի
ի սուրբ էջմ՛.

ՄԼԳ. *Առ հաստարակութիւն Շօրակալայ վասն տէր Սարգիս քահանային. զոր կամէին ինքեանց եւ Ղազախու վանից Առաջնորդ կարգել, բայց քացասացաք։*

Ցարմն ժամանելոցն թուղթ սիրոյ, ողջոյնի, օրհնութեան հանդերձ Շնորհօք Աստուածածնէ սուրբ տեղւոյս Քրիստոսի ի վերայ սիրելի և հոգևոր որդւոյդ մերոյ, և հարազատ զաւակդ սրբոյ Աթոռոյս էջմիածնի սրբ կայք բնակեալք ի Շիրակաւան, որ և Շօրակալ, և ի Պլչաղ. խոնեմամիալ քահանայիցդ բարեպաշտ իշխանացդ, հաւատարիմ երիցփոխացդ և ամենատերանց. մնծաձատաւտ ժողովրդոցդ մերոց, և այլ առ հասարակ մնծացդ և փոքունն, որոց ամենից եղիցի ի տէր խընդալ ողեզուարճ բերկրանօք։

(Շնորհք),

Որոց և գիտութիւն լիցի. զի թուղթ որ վասն տէր Սարգիս քահանային և վասն Առաջնորդութեան նորին Պլչախու անապատին ընկալաք, որով և դիտացեալ զկընդիր հաւատարմութեան ձերոյ՝ զայս զրովք ձեզ սիրելեացդ հայրաբար իբր խրատ և պատուէր, զի լիրաւի որպէս զուգ, նոյնպէս և մնք փափագիմք ոչ միայն վերանորոգութեան դոյն հրաշալի անապատիդ և փառաւոր վանիդդ, այլ և՝ ամենայն վանօրէից և եկեղեցեացն Քրիստոսի որք ամայացեալ՝ վերին այցելութեան կարօտին, որոց և տէր ինքն որ կարող է յամենայնի, պայծառութիւն և չինութիւն տացէ խնդրուածովք բազմութեան սրբոց։ Բայց որովհետև՝ ըստ իմաստնոյն բանի ամենայնի ժամ է և ժամանակ վասն որոյ և զուգ պարագ էիք զժամանակն և զպատշաճաւոր միջոցն ընտրել։ Եւ ապա մեզ զայզպիսիս առաջադրել. զի լաւ է ցանկալ չինութեան զօրին, և օրինաւոր է խնդիր ձեր. զսէր Սարգիս խոհեմամիտ քահանայ սիրելի որդին մեր ևս ըստ վկայութեան բազմացդ ընկալաք հայրական սիրով իբրև զմի ի միաբանից մերոց հարազատ որդի սուրբ գահիս. և այնպէս ծանեաք, բայց զինչ օգուտ, որ երկրի խռովութիւն և պատերազմաց ձայնքն, և բնակչաց նեղութիւն և աղքատութիւն, և աշխարհի մերոյ անհանգստութիւն և գառնութիւն ժամանակիս ամենայն կերպիւ

արգելուն զմեզ ի բարի խորհրդոց մերոց և առաջադրութեանց և չուարեցուցանեն իսկ՝ աչխարհ մեր վրդովեալ, ժողովուրդք մերք ան և ցիր եղեալ յամենայն ծագս աչխարհի. մնացեալքն ևս աղքատ և հացի կարօտ, ոչ միայն զքակեալն զեկեղեցեան ոչ կարեմք շինել, այլ և չէն մնացեալն ևս օրըստօրէ քակտի և աւերի յաղագս անմարդաբնակ լինելոյն աչխարհիս մերոյ։ Տակաւին և մեք ոչ գիտեմք թէ զինչ պարտիմք կրել և զորքան ցաւս յապագայն, և զինչ է պատահելոց մեզ և որպիսի թշուառութիւնք զալոց են ի վերայ մեր և երկրի մերոյ, և որքան մեծաց տառապանաց ենթարկելոց եմք մեք և աչխարհ մեր. յորժամ Աստուած քաղցրասցի ի վերայ խըղճալի երկրի մերում, և յայց ելցէ տառապեալ ժողովրդոց մերոց, և քաղցրացուցեալ զսիրտ թագաւորաց հաստատեսցէ ի մէջ նոցա զզճալի խաղաղութիւն և զնչաւութիւն, և երկիր մեր զերծ լինիցի յարշաւանաց և յաւերմանց ասպատակող զօրաց թշնամեաց, յայնժամ զբարի խնդութեամբ և զգովեալի խորհուրդս ձեր ամենայօժար սրտիս կատարեցուք, և չինութեան և պայծառութեան սուրբ վանիցդ ձեռն ի գործ արկցուք Շնորհօքն Քրիստոսի և ողորմութեամբ նորին։ Ուստի՝ զրեմ սիրելի որդւոյդ իմոց ապասել առ ժամանակ մի երկայնամտութեամբ, և սիրել վերին այցելութեան բարձրելոյն և աղօթել վասն չինութեան երկրիս. ահա այս է բարին և օգտակար ձեր և մեր, և պատչաճն ժամանակիս, զորս զրեցի ճչմարտութեամբ և պարտիք անվրդով սրտիս և սրբական հաւատարութեամբ ընկալնուլ։ Որ և՝ չնորհք սուրբ հոգւոյն Աստուծոյ, և սուրբ իշման տեղւոյս Քրիստոսի եղիցի ձեզ և որդւոց ձերոց, տանց և բնակութեանց ձերոց հովանի և պատսպարան յամենայն ժամ, Ամէն։

Գրեցաւ յամի տեառն 1808, Օգոստոսի

Ի մայր Աթոռս ամենայն հայոց ի սուրբ էջմիածին։

ՄԼԴ. *Ս. ժողովն Արարատեան առ գուտուվիշն վասն Եփրեմ սրբազանին։*

Պայծառափայլ գրաճ Իսան վարիչ։

Ողորմած տէր.

Խոնարհաբար յայտնեմք ձերում պայծառափայլութեան, զի յամի 1800 յետ առ Քրիստոս հանգստեանն սրբազան կաթուղիկոսին ամենայն հայոց տեառն Դաւիթ սուրբ կոսին ամենայն հայոց տեառն Դաւիթ սուրբ ժողով հոգևորականաց և մարմնաւորականաց Արարատեան աթոռոյն և գաւառին ընտրեաց վասն կաթուղիկոսութեան ամենայն հայոց նախ՝ զերապատիւ Դանիէլ կաթուղիկոսապա զառաջնորդն Ռուսաստանու հայոց սրբազան Եփրեմ արքեպ՛ւսկոպոսն, բայց զի անձնասէր և փառամոլ անձինք ի մէջ մըտին, յայտնի է ձերում պայծառափայլութեան, զի սուրբ աթոռն Էջմիածնի սաստկապես աւերեցաւ, և բոլոր միաբանք նորա ցիր և ցան եղեն՝ և ամենայն հայոց ազգն կրեաց զմեծ նեղութիւն։

Շնորհակալ եմք զմեծ ողորմութենէ Նորին կայսերական մեծութեան, զի այս տարի մի աւելի ազատեցաք Դանիէլ սրբազնակատար կաթուղիկոսն և ժողովեցան բազմաթիւք գրուեալ հոգևորականաց և եղև ընտրութիւնք զրուեալ հոգևորականաց և եղև ընտրութիւնք զրուեալ հոգևորականաց և եղև ընտրութիւնք զ

պիսկոպոսն, առ ամենայն հոգևորականս և մարմնաւորականս Հայոցն Ռուսաստանու և վրացոյանու և առ վեհաղնեայ աղալ Մինասն Եղիազարեան, վասն կանխաւ զալոյ Եփրեմ արքեպիսկոպոսին, քանզի լոյժ ցանկալ սրբազնակատար Դանիէլ կաթուղիկոսն ի կենդանութեան իւրում նատուցանել զնա ի տեղի իւր։

Խնդրեմք ի պայծառափայլութենէ ձեր, զի ուր հարկն իցէ յայտնեսցես զայս խնդիր մեր և ձեռնտու լիցիս, զի Եփրեմ արքեպիսկոպոսն եկեսցէ չուտով. և օր յառաջ վասն այսորիկ չնորհակալութիւն գրեսցես առ բարերարոյ Հիւսէին խան Սարդարն, և ծանուցանելով վասն յայտնելոյդ նորին կալ երաշխեան մեծութեան զդիրն իւր, պատուիրեսցես ունել ևս խնամ ունել և ապահովութեամբ պահպանել սուրբ աթոռն և վմիաբանութիւնն մինչ ցգալ նորոգ կաթուղիկոսացուին մերում։ Քանզի գիտէք թէ, միմիայն ի հովանաւորութիւն նորին կայսերական մեծութեան կալ հաստատել աթոռն Արարատեան և մեք ամենեքեան։

Օգոստոս։

ՄԼԶ. *Առ կայսրն դարձեալ վասն Դրիզոր սեւակրին։*

Ամենաողորմած թագաւոր կայսր ինքնակալ ամենայն Ռուսաց Ալէքսանդր Պաւլովիչ։

Տէր և ապաւէն Արարատեան Աթոռոյն և ամենայն հոգևորականաց և մարմնաւորականաց Հայոց։

Անդին կենաց ձերոց աղօթարար և Ցիսուսի Քրիստոսի . . . . . զողջոյն Քրիստոսական հանդերձ Յերմեռանդ օրհնութեամբ մատուցանեմք ամենախոնարհ երկրպագութեամբ։

Ատաւածապսպի ամենողորմած բարերար ակնարկութեամբ ձեր՝ մեր և ամենայն հոգևորականաց մերոց ծանր առապանքն և նեղութիւնքն փոխարկեալ եղեն ի քաւական ապահովութիւն և վասն կատարելագոյն ապահովութեան մերոյ ևս, լոյս մեր առաւելապէս հաստատուն է առ ամենաբաւական և անդառնալի մեծ ողորմութիւն ձեր։

Սակայն ընդ սրբոյ Աթոռոյս Արարատեան և ազգի հայոց մի առ մի անթուելի են և բաւարարութիւն անկարելի է. ի վերայ այնոցիկ վերոտին հակառակորդք և պատճառքն ամենայն ընդասուց առանց ղղջանալոյ և անհանգիստ. զոր օրինակ աստ միշտ կաթուղիկոս անուանեալն Գաւիթ որքան կարողանալ առանձինն զրով և բանիւ զրդռէ զՆեթանոսացն իշխանաւորս և հարազատն և խորհրդատուն նորա Դրիգոր վարդապետ անուանեալն որ բնակի ի Դրիզորոպոլ նոյնպէս բանիւ և գրով խռովէ զժողովուրդն հայոց, որոյ ահա ի մերձակայ ժամանակի ի կողմանս Մոլտավիոյ խռովութիւն սերմանելոյ գրուածոյ օրինակքն ստորագրութեամբ հայոց քահանայից և երևելի ժողովրդոց տեղւոյն առ մեզ են, ուր ի վերայ ամենայնի քահանայ մի ազնուազգ Կոստանդնուպոլսեցի Մեսրոպ անուն զոր լաւութ լինելոյ մեր անդ ի Կոստանդնուպոլիս անուանեալ պատրիարգ վասն արժանաւորութեան անձին և բաւականութեան դիտութեան արժան համարեցաք ձեռնադրելոյ զնա ի քահանայ վասն բարւօք կառավարութեան ժողովրդեանն Աչովայու, Դրիգոր վարդապետ անուանեալն այն որ յառաջ քան զքանի ամս դասապարտեալ եկեղեցական դատաստանաւ ի ժողովոյ աւելի քան 100 արք եպիսկոպոսաց, եպիսկոպոսաց, և վարդապետաց արգելեալ կալ յամենայն հոգևոր պաշտօնէ, գնացեալ ի Սչով, հրատարակեալ է զինքն եպիսկոպոս և զքահանայն ի մէջ ժողովրդեան իւրոյ զրպարտեալ է գրով և բանիւ և առաջի կառավարչացն հպատակաց ակրութեան Վերմանացւոց թէ տեղեկացեալ է Մեսրոպ քահանայն այն և լուսոյ վախճանական եկեալ առնէ քահանայութիւնն անդէն առ որ այնքան է բարձրացուցեալ աղմուկ և խռովութիւն ի մէջ ժողովրդեան Հայոց և Վերմանացի կառավարչացն մինչև ձերոյնն մայր քահանային ի սասկուիննէ երկիւղն մահացեալ է զորմէ թէ կամիցիք լիապէս կարող էք հասու լինել ի փոխանորդէն մերմէ Եփրեմ արք եպիսկոպոսէ և ի գործակատարէն սրբոյ Աթոռոյս Հաւատարիմ հպատակէ Տէրութեան ձերոյ Մինասայ Եղիազարեան։

Վասնորոյ ամենախոնարհաբար խնդրեմ սիրելութեամբ ձեր բարձրանրաման հրովարտակաւ հրամայել զի զԴրիզոր վարդապետն այն առաքեսցեն ի սահմանս Թիֆլիզոյ ի հաչակաւոր Հայոց վանքն Հաղբատու մնալ անդէն ի ներքոյ վերատեսչութեան պատուելի առաջնորդի լիչեալ վանիցն և Հայոցն վրացոյանու սահմանաց ծովեզերեայս Սրբ եպիսկոպոսի արժանաւոր եղելոյ ձերումդ կայսերական մեծ ողորմութեան և կրկին պարգևաց պնակի և բռլիանթի խաչի։

Եւ յորժամ նա եկեսցէ անդ և տէր մի արասցէ յամենայն փրկութիւն և ազատութիւն Աթոռոյ և հայրենեաց Հայոց, մեք ևս զԴաւիթն առաքեմք անդ ի լիչեալ վանսն զի դարձեսցին զնասք երկուց խռովարար անհանգիստ հոգևորականացն, և լինիցի անդէն քննութիւն զոնէ մերայն վասն գանձուց սրբոյ Աթոռոյն ոսկւոյ և արծաթոյ և՛ականց պատուականաց զորս կորուսեալ են մեծ դատարանականաց զորս կորուսեալ են մեծ դատմաբ, և ասա ի ներքոյ բարբարոսական իշխանութեան օրոնելն զնոցանէ կարէ լինել առ իմ չարաչար աւերութեան Աթոռոյ և ազդի հայոց։

Օգոստոս։

ՄԼԵ. *Առ պուտովիչն վասն առաքելոյ գթութեան մեր Դուխոմլի։*

Պայծառափայլ գրաճ Իվան Վասիլիչ։

Ողորմած տէր։

Աղօթարար ձեր և Ցիսուսի Քրիստոսի ծառայ Դանիէլ կաթուղիկոս ամենայն հայոց և ծայրագոյն պատրիարգ Արարատեան աթոռոյ սրբոյ Էջմիածնի, բազում օրհնութեամբ մատուցանեմ զողջոյն Քրիստոսական։

Աչս անա տարի մի է՝ զի զբազում զբաղանս իմ չդնել է Ռուսաստան առ փոխարինել իմ Եփրեմ արքեպիսկոպոսն վասն հոգևորն իմ նորոգ կաթուղիկոսացուին մերում դեռ բարեզրութեան հայոց ժողովրդեանն եղելոյ ի զանազան քաղաքս և ընկալալ զնա ի ներքոյ հովանաւորութեան իմոյ, զի բազում չայնցանէ չեն ժամանեալք։

Վասնորոյ ոչ ի ծախսն խնայելով այլ վասն անկորուստ հասանելոյ հոգևորական զբրուածոց մերոց յազգս հոգևորական բարերդրութեան հայոց ժողովրդեանն մերում ս. Էջմիածնի հայոց զհոնդկական մեր գրեցեալս, վասն քրիստոնէական կարգաց, առաքել դուխովնի կնքով մերով և խնդրեմք ի պայծառափայլութենէ ձեր հրամայել փոչմեսուրին Թիֆլիզոյ զի ընկալցի զնոյնս և փոքր կալցի վասն անկորուստ ժամանելոյ նոցա։

Այլ և մի փակէք առ փոխանորդն իմ Եփրեմ սրբազան արքեպիսկոպոսն և մի առ վեհաղնեայ աղալ Մինասն վստահացայ զնել ի փակէթի ձերում, յորս զոն թուղթք առ ամենաողորմած կայսրն մեր վասն հաստատելոյ զմեր կարգադրեալ սուրբ ժողովն հոգևորականաց, և առ կայսրն Վերմանացւոց վասն զնիբեմ արքեպիսկոպոսն կարգելոյ առաջնորդ ի վերայ ժողովրդեան հայոց եղեռնոց ի սահմանս նորա՝ խնդրեմ չնորհս ունել հաստատացնել զայնս առ նոսա, այնպէս զի և կարախաչեան կարևոր չափով լաւագոյն պահեսցեն։

Ողջ լեր և մարդասիրութիւն և ողորմութիւն տեառն առատել եղիցի ի վերայ ձեր ամէն։

Օգոստոս։

ՄԼԸ. *Ի Սարդարէն առ Եփրեմ սրբազան։*

ᵖᵖᵖ Եփրեմ սրբազան

Մեծապատի և բարձր աստիճանի փառաց և ճախութեան արժանի հաստատուն երանաւոր սիրելութեան յատկացեալդ ի մեծամեծաց ժողովրդոյն Ցիսուսի՝ խնդ պատուաւորացն քրիստոնէից ծայրագոյն արքեպիսկոպոս ᵖᵖᵖ լեր միշտ յարգութեամբ և խաղաղութեամբ ըստ խնդրուածոց կամաց քոց։

Զկնի ողջունիս յայտ լիցի, որովհետև մեծամեծաց կաթուղիկոսաց գլուխն աչր Դանիէլ կաթուղիկոսն այր ձեր է և տիպարութեամբ ցուցանելոյ և ամենայն մարդ ճանաչելոց է զմեզ, Աստուած մի արասցէ եթէ չակելոց է զմեզ, Աստուած մի արասցէ եթէ վերոյիշեալ պատուաւոր կաթուղիկոսն վախճանեսցի, Էջմիածնի աթոռն առանց գլխոյ և առանց կաթուղիկոսի է մնալոց։ Որովհետև

յառաջին օրն միաբանութիւնք վարդապետացն և ազգն հայոց զկերպատուելիդ ընդ բարձր աստիճանաւոր տէր Դանիէլ կաթուղիկոսին յազգս կաթուղիկոսութեան ընտրեալ էին, տէր Դանիէլ կաթուղիկոսն Աթոռ հայրապետութեան վերահաստատեցաւ և զերապատուելիդ Ննաց յաչխարհ տէրութեան Թագաւորին Ռուսաց, ահա ըստ կտակի տէր Դանիէլ կաթուղիկոսին և խնդրանօք բոլոր միաբան վարդապետացն վերոյիշեալ բարձրապատիւ՝ զերապատուելոյդ զրիմք և յայտ առնեմք, որ ըստ ամենայնի մխամիտ և անհոգ լինիցիս, զի զկնի վախճանի տէր Դանիէլ կաթուղիկոսին՝ կաթուղիկոսութեան ամոռն Էջմիածնի ձերում բարձր աստիճանաւորութեան է յանձնեցեալ, երդնում յՍնունն Աստուծոյ բարձրելոյն՝ որ տիրօղ ատօղ աշխարհի բարձրագունեղ՝ երանելի՝ և չուք Աստուածային ամենասրբոյ Շանն մեր և սրբաբանկնցաղ և երկնաղօր բարձրագոյ Շանդատային զԴաւիթ վարդապետն մեռեալ են համարեալ, որ ամենեցուն յուսոյ և ակնկալութեան ճանապարհ ունէ զոյ վասն նորա, որ կարողանալ կաթուղիկոսութիւնն խնդրել ըստ ամենայնի միամիտ և յանձնառս լինելով, և կենցաղս առ Աթոռն, որ ոզորմութեամբ Աստուծոյ ամենայն միաբանքն ըստ կամաց զերապատուելոյդ է կատարելոց։ Չարկապրիմ ուրեմն, որպէս զրեալ եմ առ քեզ, զնոյնն կատարող լինիս, այլ երկարաբանութիւնն ունէ կամեցաք առնել, և ևս միշտ ողջ ի սէր մեր։

ՄԼԹ. *Ի Սարդարէն առ արքազան Տէրս մեր վասն պատժոյ Դաւթին։*

Մեծագահի և բարձր աստիճանի փառաց և ճոխութեան արժանի՝ զլուխ և մեծ Ազգին Քրիստոսի և իսկն պատուական ժողովրդոցն Ցիսուսի մեծամեծ կաթուղիկոսացն կաթուղիկոս Տէր Դանիէլ լեր միշտ ճոխութեամբ, ողջութեամբ և խաղաղութեամբ մնալով յամենայն փորձութենէ ազատ։

Ցկնի ողջունիս յայտ լիցի, վասն մեզ. պարտ գտանելոյն Դաւիթ վարդապետին պատժեալ էիք զնա, և մեզ ծանուցեալ։ Ուրախեան յաղագս խնդրուածոց բոլոր ազգին հայոց՝ ինքնակալ և ամենազորմ լուսավորիչ Շանդատայն արեգակնափայլ հրովարտակաւ բարձր աստիճանաւորիդ հաստատեալ վերանատիլ յաթոռ հայրապետութեան, զի Քրիստոսասպաշտ ազգի կանոնաւն և նախնի թագաւորաց հրովարտակի զօրութեամբն որպէս նախնի կաթուղիկոսունքն բոլոր վարդապետաց և քահանայից կնքմիածնի և այլ Հայկազնեայց սեռի տէր և իշխող են եղեալ, զպարտաւորն պատժելով, և զարժանսն պատուոյ պատուելով, և որովհետև Դաւիթ վարդապետն ձերում բարձրագունեղութեան կամացն ընդդէմ և սինօթի վճռատաւութեան հակառակ ընթացեալ էր՝ զմօրուսն նորին ածելիւով պատժեալ էիք զնա, ի տարիէ պարտաւորն արժան է պատժոյ, և տարազատ հաւատարիմն արժանաւոր է սիրոյ և յարգութեան. քանզի ըստ որում կաթուղիկոսութիւն վարդապետաց և քահանայից և բոլոր ազգին հայոց ձերում բարձր աստիճանաւորութեան է յանձին, ով ոք և արժանի է պատժոյ՝ պատժեսջիք, ով ոք արժանի է սիրոյ և պատուոյ՝ պատուեսջիք ըստ սահմանի և կանոնի յաթոռ կաթուղիկոսութեան ձերում հաստատ և ըստ ամենայնի զվճիռն Սինօթի յառաջացուցանող լինիջիք, և ոչ ոք կարէ ձերում բարձր աստիճանաւորութեան հրամանին և Սինօթի վճռատաւութեան ընդդիմանալ. ըստ ամենայնի յանդգնող լինիջիք, զայսոսիկ զամենայն հարկ համարեալ զրեցի և կնքեցի։

Թարգմանիչ Թղթոյս ի պարսկական դրութենէ առ ի լեզու և ի զիր հայոց ամենանվաստ ծառայ սրբոյ Աթոռոյն Էջմիածնի Միրզա Թէոս Մէլիք Մինասեան Սադաթ բէկենց Կամսարական իշխան Արշարունեաց հայրենի դաւառի։

ՄԼՈ. *Թուղթ օրհնութեան և շնորհակալութեան ի պետրսբուրգ առ Ալէքսանդր Մահարիչ Խուտապաշումն։*

Ցորմէ ժամանեալ հասեք Թուղթ հայրական սիրոյ, ողջունի, օրհնութեան և շնորհակալութեան հանդերձ զերազօր Շնորհօք բարձրագոյ Աթոռոյս սրբոյ Քրիստոսիկիի

ի վերայ Ջերմեռանդ և մեծահաւատ սիրելի և հարազատ որդւոյդ մերում, և օգտակոն և բարեսէր զաւակիդ Աստուածակիր տուրը զահիս մեծի տերամբ Քրիստոսիս զօրացեալ և մեծացեալ աղնիւ պարոն Ալէքսանդրիդ։ Եւ ի վերայ Քրիստոսասնունդ տան քոյ և բնակութեան և ի վերայ ամենայն զերդաստանի քումի իշխանութեան մօրդ, աղնուականի տանուտղդ, ծաղկափթիթ Աստուծով օրհնեալ զաւակացդ, և ամենեցուն, որք քոյ են, որոց և եղիցի ձիւնակոփ Քրիստոսիս խնդալ յարաղարճ քերատսիս Քրիստոսիս խնդալ յարաղարճ քերականօք։ (Շնորհք)։

Որում և գիտութիւն լիցի. ամենայն հարազատ որդի օրհնի յԱստուծոյ և ի մարդ կանէ և ամենայն առաքինի անձն պատկի նոյնպէս ի յերկինս և յերկրի։ Արդ՝ զոր սիրելի որդիդ մեր ըստ հարազատութեանդ և ըստ առաքինական բարեմասնութեանդ ունիս վարձատիր և օրհնել ի բարձրելոյն և ի մարդոց, զի ըստ ճշմարիտ հաւատոյդ, զոր ունիս առ Աստուած, ըստ արիութեանդ, որով և նահատակիս վասն հաւատոյ և նորին պաշտաւնութեան, ըստ կատարեալ սիրոյդ, զոր ունիս առ սուրբ եկեղեցիան Քրիստոսի մանաւանդ առ գլուխն ամենայն եկեղեցեաց բարձրագոյն Աթոռն արարատեան, ըստ արդարութեանդ, որով զնետ երթաս իրաւանդ և ուղղութեանդ յոր և հանդիսացեալդ եք այժմ և յառաջ քան զայս իսկ. ըստ վշտակցութեանդ, որով իբրև որդի Ջերմեռանդ՝ վշտասիր և ցաւակից եք լեալ մեզ ի պանդխտութեան և ի գերութեան մերում, և ըստ ազգի ազգի հարազատութեան և հաւատարիմ որդեսիրութեանդ որ առ փոխանորդն իմ Եփրեմ սրբազան Արքեպիսկոպոսն նորդն իմ Եփրեմ սրբազան Արքեպիսկոպոսն և առաւել վասն մեծագոյն աշխատանացդ ի թարգմանութեան բանից և ողջոյց ի քաղաքակրթութեան բանից և ողջոյց ի քաղաքակրթութեան նի ամ այդր, և այլն, վերոյ արժանապէս ունիք վարձատիր և յԱստուծոյ և բազմապատիկ չնորհակալութեամբ օրհնել ի սրբոյ իջ տ

Ցամի Տեառն 1808 ի սեպտ. ի Բարձրագահ Աթոռս ամենայն Հայոց ի սուրբ Էջմիածին որ ի Արարատ։

ՄԻՍԿ. *Առ Աւետիկ Դրիգորիճ Սերոբեցւակովն օրհնութիւն եւ շնորհակալութիւն։*

Ցիսուսի Քրիստոսի . . . սիրով սուրբ հոգւոյն Աստուծոյ, և երկնաւոր խաղաղութեամբ զողջոյն Քրիստոսական և օրհնութիւն բարձրելոյն մատուցանեմ զերազնիւս սիրելւոյդ մերում բարձր բարեծնունդ Աղայ Աւետիք հոգևոր զաւակիդ Քրիստոսակէզ բարձրագահ Աթոռոյս Հայաստանեայց, և մեր իսկ, որում և յայտ առնեմ, զի որպէ իմաստուն ուրախ առնէ զհայր. ամենայն իրօք խոստովանեալ է սուն այս ճշմարիտ ապացուցութիւն։ Արդ՝ որպէս մարմնաւոր հարք ուրախ լինին ընդ իմաստուն որդի իւրեանց, նոյն գունակ և մեք գոլով հոգևոր ծնողք ուրախ լինիմք և խնդամք իսկ ի վերայ իմաստութեան հոգևոր որդւոց մերոց, և զուարճանամք մեծապէս, յորժամ լսեմք, թէ հոգևոր զաւակք մեր ճշմարտութեամբ զկնի ուղղութեան ընթանան։ Ուրախ եմք ուսանի՝ զի ունիմք իմաստուն որդի զձեզ և խնդամք այլ և ի վերայ ուղիղ չաւղաց և բարւոք գնացից ձերոց։ Քանզի՝ ի գրութենից նփրեմայ սրբազան Արքեպիսկոպոս վիճանորդին մերոյ գիտացեալ գլուխեմութիւն, գՀնճար և զչրջանկատ հակւոդութիւն ձեր զառնելոջ և զբանիւք, որ է գործ զքօն, հանճարեղ, և կորովամիտ առն, զուղղութիւն սրտի, զպարզութիւն մտաց և զարդարութիւն կամաց սիրելի և գերապատիւ որդւոյդ մերում, և զայլս այսպիսիս՝ մտադիւր յօժարակամ և ախորժանօք ոգւոյ ուրախացաք զուարթացաք և օրհնեցաք անդ ի գերութեան յօտարութեան, և օրհնեմք իսկ ի խաղաղութեան յանդորրու զքեզ զհոհեմ որպիդ մեր և արժանաւոր զաւակդ սիրոյ և շնորհաց. զոր տէր օրհնելով օրհնեսցէ և բարձրացուսցէ գոլիւք ընչիւք, հարստութեամբ և մեծութեամբ. և ամենայն բարութեամբ լցուսցէ՝ փրկելով յամենայն փորձանաց. և պարգեւելով զխաղաղ ամս բազումս յօգուտ և ի շինութիւն սուրբ եկեղեցւոյն իւրոյ։ Այլև՝ յայտնի է մեզ քոյդ վչտակցութիւն մեզ, Յատագովութիւնդ վասն պայծառութեան սուրբ տաճարիս մեծի, ճշմարտասիրութիւնդ վասն իրաւանց և արդարութեանց տեառն. մեծագոյն սէրդ և հաւատդ առ պաշտպանութիւնս օրինաց և կանոնաց սրբազան հարց և հայրապետաց, սէրդ որդիութիւնդ և ազգի ազգի օժանդակութեամբ ձեռնտուութիւնդ վերոյիշեալ փոխանորդին մերոյ Եփրեմայ Արք եպիսկոպոսին, որք արդարև մեծարգի են յոչ յայս մեր և անմոռանալի այսքիկ քոյ մեծագործութիւնք ի միտս ականատեսաց, և վարձատրելիք իսկ անշուշտ ի հանդիսապէսն բոլորեցուննց։ Պատուիրեմք ուրեմն՝ գերայարգ սիրելւոյդ մերոյ՝ մնալ ի դոյնն, կալ հաստատուն, և յաճելով օր ըստ օրէ ևս քան զևս և առատանալ և առաւելուլ գոցանօք, զի ընկալցիս զվարձս ի յերկինս յառատապարգև ձեռանէ բարձրելոյն և գօրհնութիւնս և շնորհս ի սուրբ հոգւոյն Աստուծոյ և ի սրբոյ իշման տեղւոյս Քրիստոսի և գշնորհակալութիւնս գովութեամբք ի մէնջ. ողջ լեր ի Քրիստոս և գօրութիւն նորին պահեսցէ զքեզ ի չարէ, Ամէն։

Ցամի տ՚առն 1808. ի սեպ՚. ի սուրբ Աթոռս ամենայն Հայոց ի սուրբ Էջմիածին, որ ի Արարատ։

ՄԻՍԿ. *Առ Գրիգոր տէր Ստեփաննոսի նորընծայ վարդապետն Սարգիս Դադեանէ։*

Ցորմէ ժամանեսցի քոյդ սիրոյ, ողջունի, և օրհնութեան հանդերձ շնորհօք և պարգեւօք սուրբ հոգւոյն Աստուծոյ և սրբոյ իշման տեղւոյս Քրիստոսի ի վերայ սիրելի և հոգևոր որդւոյդ մերոյ և հարազատ զաւակիդ Բարձրագահ Հայաստանեայց սուրբ եկեղեցւոյս տեառնէ Քրիստոսի օրհնակ Աղինի պարոն Սարգիս բարեպաշտիդ. և որոց ընդ քեզ են, որոյ եղիցի ի տէր խնդալ յարատեւ ուրախ առնել զոհրաթախիծ սիրտ ձեր վչտահար։ Զսոյնս մատակարարեաց և մեզ տէր, զի երբեմն մինչ ի գերութեան յօտարութեան մաչեցան ոսկերք մեր և զրաժակ բարեաց մաչեցան ոսկերք մեր և զրաժակ բարեաց կուլեան ընկալեալ ի ձեռանէ տեառնէ ի սուգ էաք սգաւորեալ վասն ազգիս և վասն սուրբ տաճարիս Քրիստոսի և խրթնութեան նորին և բարեզարդութեանց, այսօր անա տօն ուրախութեան կատարեմք ի նաւակատիս սուրբ եկեղեցւոյս Հայաստանեայց գերագահ Աթոռոյս Աստուածաթիկի՝ տեառնէդով՝ զի ըստ կայծնամաքրին նայեալ զան չամենայն կողմնացն վարեալ և ցրուեալ միաբանք սորին ձագախառն երամովին, որով հանդերձ անա ազատութեամբ օրհնեմք զբարձրեալն, որ առնէ զանգնելս, զմեծամեծս և զդիւրաւանէ զանգնելս, զմեծամեծս և զդիւրաւակերս, որոց ոչ գոյ թիւ, ուրախ եմք դարձեալ ի վերայ ճշմարտասիրութեան հարազատութեան և Յատագովութեան սիրելի որդւոյդ մերում վասն պայծառութեան Աթոռոյս մեծի ի վերայ պաշտպանութեանդ օրինաց և կանոնաց սրբազան հարց և ի վերայ վչտակցութեանդ վչտաց և տառապանաց մերոց, ցութեանդ վչտաց և տառապանաց մերոց, զորս զամենայն լիապէս գրեալ ծանուցեալ զորս զամենայն լիապէս գրեալ ծանուցեալ էր մեզ գերապատիւ Եփրեմ սրբազան Արք եպիսկոպոսէն։ Պատուիրեմք ի վերջոյ սիրելւոյդ մերում մնալ ի դոյն որդիութեան և անվերջանալիս առնել զնարեկութիւնս և զաղերսանս առ Աստուած, ի մէնջ և ի մեզ ի սրբոյ Աթոռոյս

ՔԼՈՒԽ. *Առ ազնուտէր տիկին Աննա Իվանովնայն քոյր Գաւառբինէ Իվանովնիին։*

Յորմէ ժամանակէ հասցէ նամակ երկնաւոր օրհնութենեն, Քրիստոսական սուրբ ողջունէն, սիրոյ սուրբ հոգւոյն Աստուծոյ, և բազմապատիկ չնորհակալութենեն հանդերձ գերազօր չնորհօք սուրբ իշմեն տեղւոյն Քրիստոսի ի վերայ բարեպաշտ Աստուածատէր և առաքինազարդ հոգւոյդ գաւերդ մերոյ աչերամբ Քրիստոսիս օրհնեցեալ մեծուհի ազնուհի Աննա իշխանուհւոյդ, և Քրիստոսասիրամ տան քոյ և բնակութենեն, և ամենեցուն, որք քոյ են, որոց և եղիցի խնդալ ի Քրիստոս Յիսուս ի տէր մեր։

(Շնորհք)։

Որում և գիտութիւն լիցի, զի արժան էր իսառնչ մատչիլ առ ձեզ օրհնութիւնամբ և չնորհակալութեամբ, այլ զոլով ի գերութեան ի պանդխտութենեն, և զկնի ապատութեանս Շնորհօքն Քրիստոսի անարժ և ի դանադան զբաղմունս ի սուրբ Աթոռս՝ ունելով վիչտս ներքուստ և արտաքուստ, և նլով առանել վշտահար և տխրաթախիծ, և այլն, նմին իրի՝ ոչ եղև մեզ առ այն ժամանակ. բայց այժմ մինչ ողորմութեամբն Քրիստոսի ազատ կամք, պարտ և արժան համարիցաք աչսս սիրայոյս օրհնաբաց բերմով զմեծ չնորհակալութիւն սրտի մերոյ յայտնել ձերումդ սրտիութենեն, զի չէ վայելուչ լռութիւն ընդունել և զաղբիւրն թողուլ լքանել։ Արդ՝ ըստ այմ մեծութեն սիկինն Քրիստոսիս Քրիստոս օրհնեալ, և իշխանուհի գերազնուհի Կամբիչն գերահռչակ, սրբոյ աթոռոյս և մեր իսկ բարերար և մեծ խնամակալ Կատարինէ Իվանովնային[36] իբրով տարբք և զարմիք գնահատութեան և Աստուածային օրհնից ընծայեալ պատճառ և պատիճ իսկ զամենայն իրաւանս արդարութեան, որք հանին չօգուտ ազգին և ի չինութիւն սուրբ եկեղեցւոյն Քրիստոսի և գերազան աթոռոյս Աբաթատեանն, և մեք երախատրելքս և բարերարելքս ի նմանէ գանակալք և միաբանք սուրբ գանիս պարտաւորութեամբ զամենայն ժամանակս կենաց մերոց աղօթիւք և խնդրուածովք առաջէր դիմել առաջի սուրբ տաճարի իւրոյ վանն ամենայն ննջեցելոց նորին և վանն ամենայն կենդանեաց՝ տալ բարերջանիկ կեանքս, և ննջեցելոյ՝ յաւիտենական հանդիստն արդարոց, և ըստ որում դուք ևս զոլով յօրհնել չատաւիտաց լառաջ բղխեալը և հարազատ փոյր Նորին, նմին իրի և ձեզ իսկ պարտաւորութեամբ յորդոց յորդս օրհնել և չնորհակալել. զոր և տէր օրհնեսցէ և զօրացուսցէ, լցուսցէ բարութեամբ և ճոխացուսցէ հոգևոր և մարմնաւոր վայելչութեամբք՝ փրկելով ի չարէ և պահելով ի խաղաղութեան, և զնդիս բարի ծնողաց և նախնեաց ձերոց պայծառ լուսով զարդարեալ՝ յարքայութիւնն իւրում պահպանեցէ՝ տալով ներումն և թողութիւն մարդկային յանցանաց նոցին։ Շնորհակալ եմք գտնել՝ որ զուք ոչ մոռանն սրբոյ աթոռոյս, և մերս հայրութեան էք հաստատիմ զուարճ օրհնել, այլ և՝ սիրեցեալ գերապատիւ փոխանորդին մերոյ Եփրեմայ սրբազան արքեպիսկոպոսին եղեալ էք յամենայն ժամ օգնական և ձեռնտու հարազատ զաւտր նորին, լինելով մխիթար նմին այդր բանիւք և արդեամբք. զորս զամենայն զբօսել ճանուցեալ էր մեզ. և մեք գիտացեալ՝ չնորհակալեցաք. և չնորհակալեմք իսկ. ոլոմ ակր եղիցի վարձահատոյց։ Այլ և պատուիրեմ հոգևոր զաւտրդ մերս մ, պահել զայն մանրմութիւն առ սուրբ աթոռս, առ մեզ, և առ Եփրեմ արքեպիսկոպոսն անպակաս սիրով որպէս ցարդ, և չնորհք սուրբ իշմեն տեղւոյն Քրիստոսի եղիցի ընդ փեզ միշտ, Ամէն։ Չալրական սիրով զողջոյն և զօրհնութիւն առաքեմ նորին գերազանցութեան գերապատիւ Սիմէօն Բէրենիկովին զոր և տեսուքն Աստուծոյ յանձն առնեմ, զի միասցէ միշտ երկար կենօք խաղաղութեամբ և բարերջանիկ բարեյաջողութեամբ, Ամէն։

Ցամի տեառն 1808, ի սեպտ՝

ի սուրբ Աթոռս Էջմիածին։

որ չԱբաթատ։

ՄԻՒՆ. *Առ Զաքարիա անիչն*[37]) *ի Մոսկուա։*

Ցիսուս Քրիստոսի . . . զողջոյն խաղաղարար, սէր սուրբ հոգւոյն Աստուծոյ և օրհնութիւն երկնաւոր՝ չնորհակալութեամբ և գովութեամբ՝ հանդերձ գերազօր չնորհօք

բարձրագոյ աթոռոյս սուրբ իշմեն տեղւոյն Քրիստոսի նուիրեալ մատուցանեմ յարգապատիւ բարձրապատիւ սիրելւոյդ մերում, մեծահաւատ և Աստուածասէր հոգևոր զաւակիդ տիրակերտ սուրբ գանուիս մեծի՝ գերազնիւ ազգ Զաքարիայ Ցերամի Քրիստոսիս օրհնելւոյդ։ Եւ Աստուածպատ տան քոյ և բարեհամբաւեալ գերդաստանի քում իշխանուհի ամուսնոյդ և ամենայն ազգականաց ընտանեաց և բարեկամաց քոց, և որք քոյ են և ընդ օրհնեալ չարիսդ քով. որոց ամենից ընդ օրհնեալ չարիսդ քով. որոց ամենից ընդ ձեզ իսկ չնորհք Աստուծոյ և պարգեւք Ամէն։

(Շնորհք)։

Որում և գիտութիւն լիցի. ոչ ոք արկանէ զձեռն զմաճաղ, և յետիսկ չիտս թէ յաջողեալ իցեն ճանապարհք իւր ասէ ճչմարիտ վարդապետն Ցիսուս Քրիստոս առաքելոց նեալ, և չիրաւի, զի չէ մարթ զմաճ արքութեան իրաւանց և արդարութեան ուքալութեան և զանդաստան մտաց և սրտի և կամաց նել, և զանդաստան մտաց և սրտի և կամաց հոգւոյ հերիկ և զսերմանիս հաւատոյ չտոյ և ի սիրոյ և առաքինական բարեմասնութենանց անդ սերմանել, որով և երկնաքաղ քացի դանձն կացուցանել. և տալ կտս չաչխարհ և ի հիչատութիւն նորին թէ չաջողին իւր դործք. զի մարմին ցանկալ հակառակ հոգւոյ Ուրեմն որ ուշ եղեալ է յերկնային երանելոց գաւառն ժամանել և ընդ երկնալինս նեղեաց գաւառն ժամանել և ընդ երկնալինս պարել, պարտի թողուլ լքանել զաչխարհ և որ ի նմա, և ամենայն ոգւով և սրտիս զանդրդեալ չանալ հաստիլ է նպատակն վրիպութեան և լինիլ ըստ խոստմանդն չայնժամ այր մեծ և պատուական և արժանաւոր վարձուց մեծաց, զի բարերար է Աստուած ի վերայ համբերողաց, և անձն որ խնդրէ զնա գտցէ զնա. նա զի՝ ոչ օգ պահի, եթէ ոչ ըստ օրինի մարտիցէ ընդ մարմին իւր և ընդ աշխարհս, և ոչ ի բաց զարձուսցէ զաչս իւր չայնց և ի վայելից նոցին, զի մարմին ըստ Սողոմոնի ծանրացուցանէ զոգի. և չարկ հոգևոր զմիտս բազմահոգս։ Արդ՝ այսոքիկ առաքելոց ի հոգի քով և ի սիրտ ծակիկալ բարեմնոյն ի հոգի քով և ի սիրտ ծակիկալ բարեդատաճալ տեսանի. քանզի՝ իրրև այր առաքինի և բարեխնդիր ի բազում ամս ընդ գերեզման և բարեխնդիր ի բազում ամս ընդ գերեզման բռնչակ մնծամամբաւեալ տան չուտահոգի աղալ Եղիսաբեան աղալ Յովհաննիսի և ընդ դերազանցուհի մեծուհի քեռ ձերոյ Կատարինէ բրինէ Իվանովնային զամենայն ինչ առ ոտն հարեալ և զխոչ և զիսուք առաքինութեան վանն արքայութեան և վանն սուրբ հատառոյս քրիստոնէական և վանն պայծառութեան Հայաստանեայց սուրբ եկեղեցւոյս Նորին ի բաց արարեալ՝ ճգնեցար աչխատեցար չամենայն զօրութենէ և ի մտաց, և արարեր զմեզ միաբանութեամբ ձեզ գոհարանս. և թողէք լիչատակս արժանիս զանուն բարի ընդ աչխոհիկ, որք ի հանդէս հաւատոյ փորձել ընտիր գտան. որպէս զայսոհիկ զամենայնն, և զայս սոյնպիսիս գրեալ ծանուցեալ էր մեզ Եփրեմ սրբազան արքեպիսկոպոս գերապատիւ փոխանորդն մեր, և մեք չնորհակալութեամբ սրտի օրհնեցաք և օրհնեմք իսկ զդարեցապարտ կենաս ձեր, զոր տէր օրհնեսցէ. և զբազում պարագաս ասաց չնորհեսցէ ձեզ ըստ բարի վաստակոց ձերոց, հնսցէ ձեզ ըստ բարի վաստակոց ձերոց, Յորդորեմ այլ և ի վերջոյ զպատուական սիրտդ իմ առատանալ գօքօք, և առատելուլ բելիդ իմ առատանալ գօքօք, և առատելուլ բելիդ իմ առատանալ գօքօք, և առատելուլ բելի

Յովակիմ արքեպիսկոպոս։
1808 սեպտ. 5 Յօհաննէս եպիսկոպոս։
ի բարձրագոյն Ստեփաննոս արքեպիսկոպոս։
խորհրդարանն։ Աւէտիս արքեպիսկոպոս։
Ներսէս եպիսկոպոս։
Ռէթէոս եպիսկոպոս։

ՄԻՍՔ. *Թուղթ միաբանից Մ. Աթոռոյ առ Դանիէլ կաթուղիկոս։*

Սրբազնաբնակիր հայրապետի մերում տեառն Դանիէլի ընդհանրական կաթուղիկոսի և սուրբ Ժողովոյն բարձրագոյն խորհրդարանի խոնարհ երկրպագութեամբ մատուցանեմք ողջոյնս։

Սաղարկն քոյ միաբանք սրբոյ էջմիածնի, եպիսկոպոսք և վարդապետք։

Յայտնի է ամենայն աշխարհի, զի յետ վախճանի Ղուկաս սրբազնակատար կաթուղիկոսին, ժողով հոգևորականաց և մարմնաւորականաց սրբոյ Աթոռոյս և ամենայն երկրիս մերոյ, ընտրեցաք վասն կաթուղիկոսութեան սրբոյ աթոռոյս՝ զարբուխիւն ձեր և զնփրեմ արքեպիսկոպոսն Ռուսաստանու հայոց։ Բայց քանզի՝ Դաւիթն ի ձեռն զանազան հնարից, նատաւ բռնութեամբ յաթոռ կաթուղիկոսութեան, հալք և տաճիկք տեսին ամենեքին, զի ճոխ Աթոռն էջմիածնի աւերեցաւ, մեծ գանձն կորեաւ, միաբանք ցրուեցան, ամենայն չինուածք և այգիք քակիցան, և բոլորապէս ի վերջին աւերութիւն էհաս սուրբ Աթոռն մեր։ Շնորհակալ եմք զմեծ ողորմութենէն Աստուծոյ, զի զնէք էարկ ի սիրտ բարեբարոյ և բարձրատուիճան Հիւսէյնին խան Սարդարին, ցաւեցաւ վասն աւերութեան սրբոյ Աթոռոյ մերում և արդ ալար մեծաչուք Շահղատային վասն ազատութեան ձերոյ։ Շնորհակալ եմք և օրհնեմք զկեանս Աստուծով զօրացեալ Ապաս Միրզայ Շահղատային, զի վերահաս եղեալ զրպարտութեան Դաւթի վասն ձեր՝ ազատեաց զձեզ և արժանացոյց ըստ ըղձի ամենայն հոյոց ազգին, նատիլ յաթոռ կաթուղիկոսութեան։ Մեք ևս տեսանելով զայսպիսի ողորմածութիւնս բազմապէս Շահղատային և Հիւսէյնի խան Սարդարին, յորժամ ընկալաք զգիր հրամանի ձերոյ՝ հանդերձ օրինակաւ դրոյ Հիւսէյին խան Սարդարին, եղեալ իւրաքանչիւրքս ի զանազան քաղաքաց յորս վախճուցեալ էաք, եկաք ժողովեցաք ի սուրբ Աթոռս, զի թերևս ի մէջ սրբոյ Աթոռոյս մերում վառ ճրագ զըտանիցի։ Այլ քանզի սրբազնակատար տէրդ մեր ի հիւանդութեան կայ, տացէ տէր զի երկարեսցին աւուրք ձեր, այլ ըստ որում ի մահկանացու վիճակի կամք ամենեքեանս գիտէք լաւապէս, զի զուք և Դուլաթլու Հիւսէյնին խան Սարդարն էք պատճառ եղեալ ժողովելոյ զմեզ ի սուրբ Աթոռս, վասնորոյ խոնարհաբար խնդրեմք, զի թէպէտ ժողովելոյ պատճառ էք եղեալ, մեր մահուան պատճառ չկամիջիք լինել. այլ կամ ի ձեր կենդանութեան ժամանակս հաստատուն գրով Շահղատային և Հիւսէյին խան Սարդարին միամտութիւն տայջիք մեզ, որ յետ ձեր՝ մեր կաթուղիկոսն Եփրեմ սրբազանն լինիցի, զոր ընդ ձեզ ամենայն միաբանութեամբ ընտրեալ եմք յառաջագոյն և մեր մահէրն ևս է ի ձեռս նորա. և յայտնեալ է ամենայն ազգին հայոց ևս, և կայսերն Ռուսաց և այլոց թագաւորաց, և ընկալեալ է յամենեցունց. և այսպէս բարւոք միամտութիւն տալ մեզ, որ Դաւթին միւս անգամ ամենևին չլինիցի իշխանութիւն կաթուղիկոսական. և կամ թէ ողորմութիւն առնելով ազատութիւն արասջիք մեզ և հրաման տայջիք, զի գնացուք ուր և կարօղ լինիցիմք պահպանել զկեանս մեր։

Ցամի տեառն 1808։
սեպտեմբերի 5,
ի սուրբ Էջմիածին։

Ներսէսի Ստեփաննոս արքեպիսկոպոս։ Մարտիրոս եպիսկոպոս։ Յօհաննէս եպիսկոպոս։ Գրիգոր եպիսկոպոս։ Յակոբ եպիսկոպոս։ Պօղոս վարդապետ։ Մատթէոս վարդապետ։ Անտոն վարդապետ։ Ղուկաս վարդապետ։ Մարկոս վարդապետ։ Ահարոն վարդապետ։ Ստեփան վարդապետ։ Միքրիչ վարդապետ։ Գէորգ աբեղայ։ Յակոբ վարդապետ։ Ներսէս վարդապետ։ Սահակ աբեղայ։ Աւետիք վարդապետ։ Գրիգոր վարդապետ։ Յակոբ վարդապետ։ Ստեփան վարդապետ, և Ստեփան աբեղայ։

ՄԻՍՔ. *Թուղթ Ներսէս եպիսկոպոսի առ Գաբրիէլ և Յօհաննէս իշխանան։*

Գերապատիւ իշխանք հայոց Գաբրիէլ
և Յօհաննէս

Ողորմած տեարք մեր.

Վարդան հարազատն ձեր եկն, և խնդրեաց ի մէնջ յայտնել ձեզ վասն սրբազան կաթուղիկոսին. սրբազանն այս երկու ամիս ի տակաւութեան մէջ կայ, և օր քան զօր սաստկացաւ տակաւութիւնն մինչ ցայսօր, և Աստուած գիտէ ողջանալն կամ առողջանալն. ի վերայ ապրիլի Դաւիթ հայրն զանկնդան անկեաց, և յամսոյս 5. ըն եկն բժիշկ մի Թոքալ Յօհան անուն Նորգեցի, և նստեալ առաջի սրբազանին խնդրեաց զբժշկարան և խոստացաւ յուշանալ անդ զլաւն սրբազանին և զդեղն նորա, վասն ապրիլի զԳրիգոր վարդապետն յղեալ առ Դաւիթ հայրն խնդրեցաք զբժշկարանն, և ոչ եատ, զարձեալ առաքեցաք սուրբ ժողովն ի միասին եկեալ, զրեաց առ Դաւիթ հայրն և խնդրեաց զկիրքն, և նա առնարգեաց զժողովն և զարձոյց զԳրիգոր եպիսկոպոսն դատարկ։

Յայնժամ միաբանք ևս ժողովեալ էին, և դիր արշալի ունէին ի ձեռս իւրեանց, վասն մատուցանելոյ սրբազանին թէ կամ մեզ ձանձրացեալ, և կամ թէ Սարդարի և Շահղադայի նամբ, և կամ թէ Սարդարի և Շահղադայի միամտութիւն տուր, որ Դաւիթն չլինի ամենևին կաթուղիկոս, և սրբազան եփրեմն լինի կաթուղիկոս ետ ձեր, և մինչդեռ նոքա զայս խնդրէին և խապարն լսեցին որ երեք անգամ մարդ գնաց, և Դաւիթն բժշկարանն չտուաւ, ամենեքեան միաբան դիմեալ ի վերայ Դաւիթն վանականք և աշխարհական ձեռնկալ և ջարդելով բերեալ ի ներսն. իսկոյն աբեղայք թափեալ ի վերայ դերձակի մկրատն խլեալ ի ձեռաց դերձակին կարեցին զմորուքն ողորմելոյն, և վերջապէս ևս բովանդակ ածիլեալ մեծացուցին զբանն։ Երկրորդ օրն եկն սարդարն ի վանքն ի տես սրբազանին, և առաքեաց զմարդ մի ի տես Դաւթին, և խնդրեաց թէ՝ ինձ խոստացած փեշկաշդ տուր. որ հանեմ զքեզ ի բանտէ, և նա զարձեալ խոստացաւ. վասնորոյ և ահա միրզայ Թադէոսն մնասուկ է ի վերայ նորա, և Բաբայէգն ի վերայ ողորմելի Բարպղին չարչարեն զնոսա և զրամ խնդրեն, և չգիտեմ, թէ ուր իցէ եզերլոց։ Բայց ի վերայ ապրիլի քարերարոյ սարդարն միամտութիւն տուաւ միաբանից գրով, և երդուեցաւ թէ Դաւթին անհնար է միւսանգամ կաթուղիկոսութիւն. և միւս ևս Թէլիղայ ևս տուաւ պիտոսութիւն. և մինչ ևս Թէլիղայ ևս տուաւ թէ՝ գրկեցէք որ եփրեմ Հայր Սրբազանն գայ, և ինքն ևս երդմամբ միամտացուցանէ զնա զի գայցէ, և այժմ պատրաստեն մանէր և Ատուած ողորմեսցի մեզ և ձեզ ամէն։

Սեպտեմբեր 12։ ի սուրբ Էջմիածին։

Նուաստ ես պիսկոպոս ՆԵՐՍԷՍ

Սորին նախատիպն տեսի, և համեմատ նմին արատագրեցի Աւագ քահանայ Մելքիսեդեկ Վ.ամազեան.

Ես ևս ի սորին օրինակէն օրինակեցի համեմատ նմին, նուաստ ծառայ

Եղիազ Խաչերեանց։

Գիրս ստացաք Դեկտեմբերի 25-ին.

ՄԻՍՔ. *Գրութիւն կառավարութեան Վրաստանու առ Յովհաննէս արքեպիսկոպոս Վրատեանի։*

(Թարգմանութիւն)

Նորին բարձր սրբազնութեան ծառայ դոյն ի տանն վրաց ի վերայ հոգևորականացն հայոց Յովհաննէս արքեպիսկոպոսին։

Վաղուց ի վեր ստանալ կառավարութեան իմոյ պատճառ եղեալ է, զի ի վերայ մեր ի վերայ ողորմելի Բարպղին չարչարեն զնոսա և զրամ խնդրեն, և չգիտեմ, թէ ուր իցէ եզերլոց։ Բայց ի վերայ ապրիլի քարերարոյ սարդարն միամտութիւն տուաւ միաբանից գրով, և երդուեցաւ թէ՝ գրկեցէք որ եփրեմ Հայր Սրբազանն գայ, և ինքն ևս երդմամբ միամտացուցանէ զնա զի գայցէ, և այժմ պատրաստեն մանէր և Ատուած ողորմեսցի մեզ և ձեզ ամէն։

Սեպտեմբեր 12։ ի սուրբ Էջմիածին։

Նուաստ ես պիսկոպոս ՆԵՐՍԷՍ

Սորին նախատիպն տեսի, և համեմատ նմին արատագրեցի Աւագ քահանայ Մելքիսեդեկ Վ.ամազեան.

Ես ևս ի սորին օրինակէն օրինակեցի համեմատ նմին, նուաստ ծառայ

Եղիազ Խաչերեանց։

Գիրս ստացաք Դեկտեմբերի 25-ին.

ՄԻՍՔ. *Գրութիւն կառավարութեան Վրաստանու առ Յովհաննէս արքեպիսկոպոս Վրատեանի։*

(Թարգմանութիւն)

Նորին բարձր սրբազնութեան ծառայ դոյն ի տանն վրաց ի վերայ հոգևորականացն հայոց Յովհաննէս արքեպիսկոպոսին։

Վաղուց ի վեր ստանալ կառավարութեան իմոյ պատճառ եղեալ է, զի ի վերայ մեր ի վերայ ողորմելի Բարպղին չարչարեն զնոսա և զրամ խնդրեն, և չգիտեմ, թէ ուր իցէ եզերլոց։ Բայց ի վերայ ապրիլի քարերարոյ սարդարն միամտութիւն տուաւ միաբանից գրով, և երդուեցաւ թէ՝ գրկեցէք որ եփրեմ Հայր Սրբազանն գայ, և ինքն ևս երդմամբ միամտացուցանէ զնա զի գայցէ, և այժմ պատրաստեն մանէր և Ատուած ողորմեսցի մեզ և ձեզ ամէն։

Սեպտեմբեր 12։ ի սուրբ Էջմիածին։

Նուաստ ես պիսկոպոս ՆԵՐՍԷՍ

Սորին նախատիպն տեսի, և համեմատ նմին արատագրեցի Աւագ քահանայ Մելքիսեդեկ Վ.ամազեան.

Ես ևս ի սորին օրինակէն օրինակեցի համեմատ նմին, նուաստ ծառայ

Եղիազ Խաչերեանց։

Գիրս ստացաք Դեկտեմբերի 25-ին.

նուն նորին պայծառափայլութեանն կայցեւ յուլիսի յալամ ամեայ յաղագս ապատ կացուցանելոյ զհամայն ի վրացաւն եղեալ քահանայն և սարկաւագանն նաև համայն ի սոյն ասպիճանի աննենս մնիկ ցարդ ի ներքոյ ծառայութեան վրաց իշխանաց և ազնուաց գահանգեալն համայն կամենատաց կապիտան իսպրաւնիկայ մօվրաւց և Թիֆլիզու Պօլիցմէյստերին հրամայել հրովարտակաւ յաղագս հրատարակելոյ ի հաւատացեալ նոցա նահանգս քաղաքս ի գիւղօրայս իակ վասն յաւէտ ներպղդելոյ իշխանաց և ազնուաց նմանապէս և վինքանց հոգևորական ասպիճանաւորաց և ծառայողաց կախին պատճէնս բարձրագոյն անուանի հրովարտակի ընդ նմին նաև զմարգմանութիւնս ի բարբառս վրաց հրապարակական տեղիան ի վերայ սնանց յայտնելով ընդ այնըմ համայն իշխանաց և ազնուաց թէ նորին պայծառափայլութիւն ներկ նոցա ունիլ զքահանայն իւրեանց սակայն այնու կերպիւ որ նոքայ և զնատնիքն նոցին լինիցին ապատ ի ծառայութենէ և հարկատուութեանց և որպէս զի զայս ամենայն նաև ի կողմանէ հոգևորական ասպիճանաւորաց ներպղդելոյ լինի ուստի ներս գնելով զկօպիան նոյնոյ ձերդ բարձր սրբազնութեանն կազմենի էկսպէտիցիան այսու ազդ առնէ և խնդրէ առնել ուստ հարկն է զհրամանագիրս որ պատցեալ պատճէնս անուանի բարձրագոյն հրամանի ի ժամանս տօնախմբութեանցն և յաւուրս կիւրակէից ի ժամ պատարագին ընդ դերձեալ լինիցի ընդ յորդորական բանիւք աղնուաց և հոգևորականաց զնաճութիւնս նորին կայսերական մեծութեաննատարգրեալ և ենականեի Ֆէդօր Չայկովկի ի պարտաւորութիւնս ատենագրիր ասոլի մեծաւոր Բատմանօվ։

Սեպտեմբերի 17-ին
1808-ին։

Մխթ. *Մնչքհանդիկ քահանայի Ղամազեան առ Սիրեմ արքեպիսկոպոս։*

Բարձր սրբազան Սիրեմ Աբգ եպիսկոպոս.

Իմ ողորմած Հայր.

Սրբազան Առաջնորդն զիւր յուզարութիւնն որ առ պայծառափայլ Գրաֆին, յանգեալ փօսային ինքն գրեալ է առ ձերդ սրբութեանդ ի հարկէ նուաւ գիտիցէք համան զորպկանն։ Նոր լուր զայս ունիմ ծանուցանել որ պայծառափայլ Գրաֆին զօրօք ժամանեալ է ի սուրբ էջմիածին, և մինչ ցարդ մեր սրբազան Առաջնորդն ևս յուսամ ժամանեալ լիցէ։ վասն Ախոռայնոցն ասեն թէ ի քերդն են մուծեալ, բայց հաւաստի գրով չունիմք։

Ցիւղպաչի պարոն Գաբրիէլին և պարոն Յօհաննիսին, առակաւին ոչ գիտակով զատէն չունէին Սրբազան Առաջնորդին, վասնորոյ ի Ղարաքիլիսա գիր լին էին գրեալ առ նա զոր բացեալ և ընթերցեալ գոհ ի միջի գրութեան լին ի Ներսէս վարդապետէն գրեցեալ առ նուաւ, զորոյ օրինակին պատշաճ համարեալ, զմի օրինակ առաքեցի առ վեհաղնեալ բարերարն. և զմի օրինակն անա յեակոյս Թիֆլիզ։ Արժան է սրբազնութեանդ փութալ ի Մօզդօք, ըստ որում այժմ մեծամեծք անցք անցանելոց են ի գաչան Արարատեան, և այլն խնդրեմ զգիր սրբազնութեանդ անպատկաս առնել։ ողջ լեր հայր պատուական և ես

Ի 1808։ Հոկտեմբերի 10։

Թիֆլիզ։

Ամենաչքմեռանդ կարօտեալ զմաքրափայլ գարշապար ձեր համբուրեմ և ցանկամ վերստին տեսութեան զորովագութ Ցեառնդ մերոյ ամենակառնարհ վեսին պաշտօնեայ։

Նուաստ քահանայ ՄԵԼՔԻՍԵԴԵԿ ՂԱՄԱՉԵԱՆՑ։

Մ. *Թուղթ միաբանից առ Գրաֆ Գուդովիչ։*

Պայծառափայլ գրաֆ Իվան Վասիլիչ։

Ողորմած տէր.

Մինչ ցայսօր ժամանակի ի ներքոյ բազում տեսութեան բարբարոսաց, նեղեալ և վշտացեալ, ուրախ եմք զի ողորմութիւն Նորին կայսերական մեծութեան հասեալ է ի վերայ մեր, և յուսով եմք, թէ յայտնեալ ողորմութիւնդ վայելել զիւազազութիւն մեծ։

Բայց այժմ ամենազօրն Աստուած բարեխնամեան՝ ոչ սիրէ զխաղաղութիւն մեր, վասն որոյ չանայ, զի վտանգեսցէ զնոյն, քանզի ամենապատուելի Գանիէլ սրբազան պատրիարգն ի 25 մայիսի կարզազրեալ է վասն բռնակարգութեան սրբոյ էջմիածնի զսուրբ ժողով հոգևորականաց և յայտնեալ է Նորին կայսերական մեծութեան և ձերոյ պայծառափայլութեան և ամենայն հոգևորականաց և մարմնաւորական հայոց եղելոց ի Պետերաւրկ, և ի Կոստանդնուպօլիսն, և ի վերայ այնմիկ կառավարութեան երդմնեցուցեալ զմեզ զամենեսին և ինքն ևս երդուեալ։

Այժմ մինչ լսելի եղև վասն մահու Գրանիէլ կաթուղիկոսին, մին ի Նորին հայազատից ի բաց մոռացեալ զերդումն իւր զոր երդուեալ է վասն այնորիկ, յուժ վշտացոյց զմեզ ամենեսին և վշտացուցանէ ևս՝ եթէ ոչ ողորմութիւն ձեր լինիցի ի վերայ մեր։

Խնդրեմք ուրեմն, թէ չէ ընդունելի ձերոյ պայծառափայլութեան զկարզադրս թիւնս սրբազան Գանիէլի և զերդումն Նորա՝ և մեր ի վերայ այնմիկ, տրամայել մեզ ջրով երթալ ի կացեք հաստատուն մինչև ցյաջորդել Նորին կայսերական մեծութեան սրբոյ աթոռոյս, ասաց մեզ հեռանալ ի սրբոյ աթոռոյս, ապա թէ ոչ ողորմութիւն առնել և տրամայել վասն լինքն վիշակ սրբազանն և ամենայն միաբանութիւնք, մատուցեալ են զխնդիր առ Նորին կայսերական մեծութիւն և առ պայծառափայլութիւն ձեր և մի լինիցի ոք հակառակ այնմիկ։

Ողորմած տէր ձերոյ պայծառափայլութեան խոնարհ ազօթարար։

1808 հոկտ. 23.
ի ս. էջմիածին։

Մ.Ա. *Դրութիւն Սարդարին Երևանու առ գրաֆ Գուդովիչ։*

Ցայնմ օրէն որ ես ակի յերեան տաճարըն էջմիածնայ, որ է տեղիք երկրպագութեան, հին և մեծ վինուածք է յայսմիկ կերդրիս, ի վերայ այնմիկ, հրամայել մեզ ջրով երթալ ի կացեք հաստատուն մինչև ցյաջորդել նոր կայսերական մեծութեան սրբոյ աթոռոյս, ասաց մեզ հեռանալ ի սրբոյ աթոռոյս, ապա թէ ոչ ողորմութիւն առնել և հրամայել վասն լինքն վիշակ սրբազանն և ամենայն միաբանութիւնք, մատուցեալ են զխնդիր առ Նորին կայսերական մեծութիւն և առ պայծառափայլութիւն ձեր և մի լինիցի ոք հակառակ այնմիկ։

Ողորմած տէր ձերոյ պայծառափայլութեան խոնարհ ազօթարար։

1808 հոկտ. 23.
ի ս. էջմիածին։

Մ.Ա. *Դրութիւն Սարդարին Երևանու առ գրաֆ Գուդովիչ։*

Ցայնմ օրէն որ ես ակի յերեան տաճարըն էջմիածնայ, որ է տեղիք երկրպագութեան, հին և մեծ վինուածք է յայսմիկ կերդրիս, ի վերայ այնմիկ, հրամայել մեզ ջրով երթալ ի ռասիաթէ, և ի մ[illegible] վարդապետաց և ծառայից դատարկ տեսեալ, և հայհոյեալ ի նա՝ հարցուցաք պատճառն առերման, թէ վասն էր վիճաստական եղեն միաբանք և չինուիլնք սորա. լսեցին եղև որ բոլոր ազգն հայոց մեծամեծք և փոքունք վրդովեալ էին ի կաթուղիկոսութենէ Գաբրիէլ վարդապետին, և խնդրէին զԴանիէլ սրբազանն ի կաթուղիկոսութիւն։ Եալց երևանայ առաջին խանէրն իւրեանց տպատութեան համան Գաբրիէլ կաշառատութեանն զրաւեցան, և հակառակեցան, և կարդեցին զնա յաթոռ կաթուղիկոսութեան, վասն այս պատճառի վարդապետքն և հարազատքն և բնակիչքն էջմիածնայ առեալ զգլուխս իւրեանց եղեն վիճաստականք. մեզ զաս, էսչափ նախանձն ու խառվութիւն որ Պրացատու և երևանու մէջն եղև, պատճառն Գաբրիէլ կաթուղիկոսութիւնն էր, քանզի Գաբրիէլ կաթուղիկոսի համար այսպիսի ի հնոց ժամանակէ կառուցեալ տաճարն, որ հազար տիրոջ հարիւր տասնեալ տաճարն, որ հազար տիրոջ հարիւր տասնեալ տաճարն, որ հազար տիրոջ հարիւր տասն

ջուան նման, ամէն մարդ իր գործին վերայ հաստատ լինի, որ օրէ օր Աթոռն պայծառանայ. եթէ երկու թագաւորաց մէջն սէր և հաշտութիւն կլինի. և մեր և ձեր մէջն զանազանութիւն չկայ, չինութիւն և պայծառութիւն աթոռոյն ձերն է, իսկ թէ՝ մի արասչէ Աստուած, թշնամութիւն լինի, որ կողմն որ՝ յաջողութիւն գտանի Աթոռն չէն և պայծառ պէտք է. եթէ հաշտութիւն լինի և թէ՝ թշնամութիւն՝ բարին այն է՝ որ Աթոռն չէն և պայծառ լինի, մէկ էլ էս՝ որ սուն հազար հինդ հարիւր տարէն տաճարն մինչ ի հիմայ այսպէս խարխլայ ամալի չէ էլած, միայն թէ՝ քոյդ ժամանակի լինելն քոյդ անուանն լսվիղ չէ. քանզի այս վառ անունն յաւիտեան յաւիտենից կըմնայ հալրաթար վարդապետաց, միաբանից և ռայթից տատիկ հրաման տաք, մինչև որ՝ յառաջ քան զայս Արդուլահ խան աղալին, և Քարիմ բէգը, և Ռահիմ բէգն, որ իմ թաւրանս են, զարարաղցի Իբրահիմ խանի մօտն էլչութեան վին ուղարկած, նա էլ նոցա թանիջէր տալի, տա ալ էր չիխտուրին, էն ժամանակէն մինչի հիմայ նոքա փաթալի բէգի տղային հետն տեղդ բանտարկեալ կան, էէչ մին ժամանակ էլչուն բանդ չին ձգի անօգուտ բանի, պիտի որ իզին տաք, և առաքէք, մեք էլ նոցա փոխարէնն չորս հինգ անձն, որ վրայատնու թաւադնիրէցն բանդում կան, որն որ կամէնաք մուբադիս կանեմք, և ուզարկեմք առ քեզ, ողջ լեր։ *)

Ես Մէլիք Մինասի որդի Միրզայ Թադէոս ի թուրքաց լեզուէ ի հայ բարբառ թարգմանեցի։

*) Այս պրոմիները թուական չունի. բայց պարզ է որ գրուած է 1808 թուին Դանիէլի կենդանութեան ժամանակ։

1809

Մ Ծ Ռ. *Դրութիւն Եփրեմ արքեպիսկոպոսին առ Հիւսէին խան Երեւանու։*

Ամենապատուոր և վերապատուելի բարձր աստիճան՝ իշխանութեամբ պերճացեալ՝ արդարքննին մեծ կառավարիչ, և կուսակալ Երեւանու և տանն Արարատեան հզօրագոյն Հիւսէյին։

Իմ ողորմած Տէր։

Արեգակնափայլ մաքուր սրտի ձեր հզօր իշխանի ճառագայթից չողշողումն, ի վերայն խնամոց վերակոչմանէ ձեր կառավարիչ Երեւանու և Արարատու, իսկ և իսկ ծաղկել ծաւալեցաւ ի վերայ հնազոյն գերազանց պատուելի մանաստրին հայոց էջմիածնի և արդարաքննին սուրբ սրտիդ զգօն զաւազութեանն երեւեցաւ յայնժամ առ Թիֆլիզու փերզմարշալն զրեցեալ նամակաւդ յաղագս վերազարձման երանելի Դանիէլ Պատրիարքին։

Արդարև՝ յայնմ օրէ մինչև ցայժմ որպէս արիւն պայծառ յայտնի է մեզ ամենեցուն, որ գերապատուելի հզօր կուսակալդ յաւուրս խնամակալ և բարերար եղեալ լիշեալ մեծ մանաստրին մերմէ՝ ազատիչ և պաշտպան երանելի հայրապետին Դանիէլի. որով պարտաւորեցեր զբոլոր խոհական անձինն ազգին մերոյ, լինիլ չերմեռանդ ազօթարար վասն ամենապատուելի կենաց և յաջողութեան ձերոյ։ Իսկ և այժմ վերստաւոյ լինելով համայն անպաշտպան արարմանց հոգևորականին Դաւթի, և աւերման լիշեալ մեծ մանաստրին, նաև անբաւ խռովութեան և տարաձայնութեանն ազգին մերոյ՝ և հոգևորականացն, բարեհաճեալ էք չնորհիւ Ամենազորմած Օգնականին վասն Արարատական Շաղի և Շահզատալի հզօր զօրութեամբ, երկնաձիր օրհնեալ հրամանաւդ՝ սասանեցուցանել զխռովութեան վարտակաւն՝ և տալ խաղաղութիւն և բարեկարգութիւն, և տալ խաղաղութիւն և բարեկարգութիւն բոլոր ազգին մերոյ. յանկալի մեծ մանաստրին էջմիածնի. որև տեղւոյն բարձրագոյն սինոթի պատուելի եպիսկոպոսունք և վարդապետք ծանուցեալ են մեզ անբաւ չնորհաց զիզումն հզօրագոյն Շահզատալի՝ և ձեր զերապատիւ յատուկ բարերարի ի վերայ մեր. յուսամ ի մերձ աւուրցս երբ եկեալ ժամանեսցէ առ մեզ այլի առաքեցեալ Ռէքեոս եպիսկոպոսն, ներկայացուցանելով նոքա մեզ զողորմութեամբ բարձրագոյն հրովարտակն Շահզատալին և զերամանագիրն բարերարիդ մերոյ, յայնժամ պարտաւորիմք հանդերձ մանաւրօքն յայտնել և Ռուսեան Մեծի կայսերութեան զի եմ յուսով թէ Ամենազորմածաբար ունի համաձայնիլ ինքնակալ կայսրն բարեհաճութեան ձերում մեծութեանդ։

Արդ այժմ յառաջ քան զժամանել Ռէքեոս եպիսկոպոսի, փութամ այսու ամենայնիւ առաքել առ քեզ յատուկ բարերարիդ և օգնականդ առաքի յատուկ բարերարիդ և օգնականդ առաքի յատուկ բարերարիդ և օգնականդ զոսանափառ Շահզատալին, հայցել յատկապէս զի արդարև մինչև ցայժմ ի նախնեաց ձերոց զի արդարև մինչև ցայժմ ի նախնեաց ձերոց ազատովութեամբ Ամենազորմած խնամօք պահպանել և զչիշեալ մանաստրէն և զհոգևորականն, և զազգն մեր. նոյն զթութեան և չնորհիւ այժմ ևս առաւել խնամեալ պահպանել ի ներքոյ հովանաւորութեան հզօր նեոչիք ի ներքոյ հովանաւորութեան հզօր թևոց ձերոց, և առաքինադրութեամբ թագաւորեցոյ ձերոց, և առաքինադրութեամբ թագաւորեցոյ ձերոց, և առաքինադրութեամբ թագաւորեցոյ

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

ՅԱՒԵԼՈՒԱԾՆԵՐ, ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԵՒ ՅԱՆԿ ՅԱՏՈՒԿ ԱՆՈՒԱՆՑ

ՄԱԳ. *Նորին Եփրեմի առ Շահզադայն Պարսկաստանի։*

Ամենաողորմած և Օգոստափառ թագաւոր ընդհանուր Պարսկաստանի և տանն Արևելեան ծիրանածին Շահզատեղիդ դարչապալատն հետից

Ամենախոնարհ խնդիր։

Ամենողորմած Մեծ թագաւորիդ յերջանիկ նախնեացն մինչև ցայժմ օր ըստ օրէ առատացեալ են չնորհն և ողորմութիւն ի վերայ հնագոյն Ամենապատուելի Աթոռոյ Էջմիածնի բոլոր հոգևորականաց և համայն հայոց ազգին որք ընդ սէրս թեամբ Մեծի թագաւորութեանն ձեր կան պահպանեցեալք. այդ որպէս արեգակն պայծառ տեսանելի է ի մէջ աշխարհի։

Մանաւանդ ևս ի ներհակ պատահմանց ժամանակի երիցս ազգաս ընտրեալ երանելի հայրապետին մերոյ Դանիէլ կաթուղիկոսին որ իւր ազգակից հոգևորական եղբօրէ Դաւիթ անուանեալ յեպիսկոպոսէ այնքան ընդունայն տառապանս և անպատուութիւնս կրեաց մի միայն ձերդ յԱմենողորմած Աթոռոյ և ի մեծ թագաւորութենէդ ընկալաւ պատուելի անձին իւրոյ անդորրութիւն՝ պատիւ, և ըստ բաղձանաց ազգին մերոյ գիշխանութիւն, որ առ այդ Ամենողորմած և արդարաքննին իրաւաբարութեան թագաւորութեան ձեր պարտաւոր եղեն ամենայն հայոց ազգի պատուելի՝ երևելի և իմաստուն անձինքըն և մանաւանդ հոգևորականքս ըստ հարկադրութեան օրինաց մերոց պարտականգոյաք լինել աղօթող անդին կենաց և բարեկարգ Մեծի թագաւորութեան ձերոյ։

Արդ Ամենողորմած Տէր և թագաւոր, զկնի նախապիշեալ ծոլամտին առատացեալ չնորհացն ձեր ի վերայ զերապատուելի մանաստրի և հոգևոր Աթոռոյն հայոց. այժմ ևս քան զևս առաւել բարեհաճելով ձեր հեղուլ և զեղուլ զանբաւ զթութիւն և զողորմութիւն ի վերայ Արևելեան Հայոց ազգին և բոլոր հոգևորականաց որ զկնի հարման մահու զանգակի երանելի Պետրոսին Դանիէլի ամենաքաջագոյ հոգւով ունկնդիր եղեալ խնդարկ խնդրանաց եպիսկոպոսաց, վարպետաց և բոլոր հայոց յաղագս նորոգ կաթուղիկոս ընտրութեան, և բարեհաճելով ազդարամատոյց զրոյ նոցին սիրեալ ծառայիդ անբաւ զեղումն ձեր ի վերայ իմս տկար և անարժան անձին, որ արդարև բազում պարապալուք չեմ բաւական ես այնմ մեծի աստիճանի և պատուոյ, սակայն հարկադրեալ ի բազմութենէ հրաւիրանացն կամայ և ակամայ յանձնառու լինիմք այնպիսի ծանր լծոյն, ապաւինելով նախ յԱստուած և երկրորդ Ամենողորմած թագաւորիդ մերոյ յուսադրութեան ողորմութեան չնորհին ամօթալից չլինիլ։

Բայց որպէս ծանուցին մեզ զերապատիւ մանաստրն բարձրագոյն սինօթի կառավարիչ ընտրեալ եպիսկոպոսունքն և վարդապետքն, նմանապէս ծանուցեալ են որ ի Թիֆլիզ եղեալ մեծ կուսակալ պայծառափայլ փերթմարչալին, և նորին պայծառափայլութիւնն զբարեհաճութիւնն ձերոյ թագաւորութեան յայտնելով նորին կայսերականի Մեծութեան ամենայն Ռուսաստանեայց, որ և կայսերական Մեծութիւն նորին համաձայնելով բարեհաճութեան մեծի թագաւորիդ, ապասէ զալըստեան հրաւիրակ և պատգամաբեր Ռէթէոս եպիսկոպոսի, որ Ամենողորմածաբար առաքեցէ զմեզ ի կառավարութիւն զերապատուելի Աթոռոյ Էջմիածնի։

Առ այս՝ ամենայնկրմեռանդագոյն, սոյն հայկազանութիւն ամենախոնարհ խնդրանօք իմովք՝ անկանիլ առաջի Աթոռոյն հզօր թագաւորութեան ձերոյ, և հայցել որպէս մինչև ցայժմ պեղեալ են չնորհք և ողորմութիւն ձեր ի վերայ յիշեալ մանաստրին և ողորմելի ազգին մերոյ, նմանապէս և այժմ՝ ըստ յուսադրութեան երկնազօր հրովարտակին ձերոյ, պահպանել զնոյն հնագոյն վանքն Հայոց և զԱզգն ի ներքոյ հովանաւորութեան և լայնատարած խնամոյն ձեր յանդորր խաղաղութեան որով և իմս անարժանութիւն համարձակեալ վերնախնամ պահպանութեանն Մեծի թագաւորութեանն ձերոյ՝ հղից զանձն իմ ի կառավարութիւն յիշեալ մանաստրին, և ի կատարեալ հնազանդութիւն և ի ծառայութիւն ձերում երկնապարգև թագաւորութեանն։

Ողջ լիր Օգոստափառ Մեծ թագաւոր, Ձերում Օգոստափառ թագաւորութեան որ եմ և միշտ ամենախոնարհ և ջերմեռանդ աղօթարար ծառայ ԵՓՐԵՄ Արք եպիսկոպոս հայոցն Ռուսաստանու։

1809 Մայիսի 13։ Ի Նոր Նախիջևան։

ՅԱԻԵԼՈՒԱԾ

Ա.

Շրջաբերական թուղթ Տ. Ստեփաննոս քահանայի Ջ. Յարութիւնեան։

Գերապ Պատվելի ի լազս Աղնուագմե
ծար ի սեռս և ի պայծառացեալս ի Ժողովս
հալոց պայծառ իչխանք բարեպաշտութեանն
ծնունդք և բարեսէր Շառաւիղք մեծահա-
ւատ պարոնայք Կալկաթու Ջիւդու Սետապե
տու և Դաքուս։

Իմ ողորմած տեարք և բարիարար
եղբայրք և անդին քաղցր և ա-
խորժ բարեկամք։

1. Ի բազմաժամանակեալ սիրատարփ
կարօտուս սոսկալ հարկաւորեցայ քան
զանձամբ ներկայանալս յայդր խոնարհական
թխտովս մատչիլ առաջի ողորմած տիարդդ
խոց և յատկապէս բարերարացդ ազգիս հա-
յոց։

2. Ուստի ահա զիմ խոնարհ սղջունս
հանդերձ Աստուածային օրհնութեամբն մա-
տուցանեմ արժանաւոր և պայծառ իչխա-
նացդ, որոց հզիցի խնդալ ի տէր Յիսուս
ըստ հոգւոյ և ըստ մարմնոյ Ամէն։

3. Ես հաւատամ և հաւատալ եմ զձէնդ,
զի թէև ըստ Աստուածատուր պարգևացն և
ըստ արժանաւորութեան ձեր ի գովելի յաջո-
ղութիւնս և յուրախութիւնս կայք, սակայն
ի նոյնս ոչ երբէք մոռանայք զտառապեալ
ազգն ձեր (որք նեղին և մաշին ի հեռաւոր
տեղիս ի զանազան ձախողակի պատահանաց)
այլ միշտ ցաւակցաբար ցանկալք հարցանել
զնոցանէ, և տեղեկանալ զկացութենանց նո-
ցին ուրեմն լցէ թէ ի վազուց հետէ լուեալ
իցէք զմասնաւոր ինչ զորպիսութենէ և զան-
ձինն ի Վռիմս եղեալ ժողովրդոյն հալոց։

4. Որոց աղագաւ ահա նուաստ ծառայս
առաքեցալ վերամբարձ հրամանաւ սրբազան
կաթուղիկոսին ամենայն հայոց և յորոյ-
կան թղթովն զեւերջանիկ առաջնորդին Ջու-
զայու ընդ այն և աղերսական խոնարհ թըղ-
թովք ուստաց հրկրի հալոց ազգին առաջ-
նորդ Յովսէփ արհի եպիսկոպոսին գալ ի յո-
րոս ողորմածացդ և ծանուցանել լրայկս զո-
րս ողորմելութիւնս նոցին. և կամ ի զիմաց նոյն
ղրկելութիւնս նոցին. և կամ իմ, ահա այս
ողորմելի ժողովրդեանն և կամ իմ, ահա այս
հրր ւդ տարի է որ ելեալ եմ անտի, և հա-
զիւ տարի է որ հասեալ եմ ի ճանա-
պարհի մնծն Պօլիս, 5 ամիս, ի Հալաբ 9 ա-
միս, ի Պասրայ 3 ամիս, անտի ընդ սրբոյն
միս, ի Պասրայ նաւիբակին եկի ի Բանդար, և
ներսաղկմայ նաւիբակին եկի ի Բանդար, և
մինչ նայ յայդ կողմունս գալը, ես խափանե-
ցի զդ՚ւ, զի մի գուցէ ծանրութիւն ինչ
բերիցեմ ժող վ դեանն, և ասա ես սրբոյ էջ-
միածն նաւիբակն պատահեցաւ վանորայ
ինացի ասա ձեռք կցեալ մինչ սա ելցէ՝
ինացի ասա ձեռք կցեալ մինչ ես ինալոց եմ սա-
յետ ելանելոյ սորայ, զիա ես ինալոց եմ սա-
կս բարեսէր լինելոցն և մօսեմ չունելոյս.
ապա տեսից թէ երբ յաջողեսցէ Աստուած
զալս. այլ մինչ երկար միջոց ունիմ մինչ
տալ հասանիլս և երկիւղ փորձութիւնն բա-
զում և յոյժ հաւատալի գուցէ, թէ ոչ կարի-
ցեմ արժանաւորիլ պայծառ տեսութեանն ձե-
րում և լինձ դիպած ինչ պատահիցի վանոր-
րոյ սոյն թղթովս համարձակիմ խօսիլ սա-
կաւ ինչ ընդ ազգասէր պարոնացդդ իմ և
խնդրեմ ներել։

5. Ինի քաղաքն հալոց, որ պայծառա-
ցեալ էր թագաւորաւ և կաթուղիկոսիւ, յո-
րում մինչի 110000 տուն հալոց ազգ բնա-
կէին. որ մինչ սկսաւ աւերիլ և մանիլ ի
ձեռս թաթարաց գրուեցան օր աւուր բնա-
կիչքն, ոմանք դէպ ի Նախիջևան, ոմանք ի
Թիֆլիզ, ոմանք ի վան, և ոմանք ի Ցակ-
նայ ձորն փախան, և մնացեալ վերջինն
50000 տուն անցին ընդ գուռն ալանաց գը-

ղեկավարությունը պարտավոր է ապահովել ամեն մի ուսանողի համար ուսման ընթացքում ստեղծագործական աշխատանքի լայն հնարավորություններ, ինչպես նաև ուսանողների ինքնուրույն աշխատանքի համար անհրաժեշտ պայմաններ։

6. Ուսման տևողությունը ուսանողների համար սահմանվում է 4 տարի։ Ուսանողները, որոնք ավարտել են միջնակարգ դպրոցի 10 դասարանները, կարող են ընդունվել ուսման 2-րդ կուրսը։ Ուսման տևողությունը նրանց համար սահմանվում է 3 տարի։

7. Ֆակուլտետ ընդունվելու համար դիմորդները ներկայացնում են հետևյալ փաստաթղթերը՝

ա) հայտ՝ ուղղված ֆակուլտետի դեկանատի անունով,

բ) ինքնակենսագրություն,

գ) միջնակարգ դպրոցի ավարտական վկայականի բնօրինակը,

դ) բժշկական տեղեկանք՝ ձև № 286/ու,

ե) 4 լուսանկար՝ 3×4 սմ չափսի,

զ) ռազմական գրքույկ (զինվորական տարիքի տղաների համար),

է) ծննդյան վկայականի պատճենը։

8. Ֆակուլտետ ընդունվելու համար դիմորդները ենթարկվում են մրցութային քննությունների՝ ֆիզիկայից, քիմիայից և կենսաբանությունից։ Քննությունները կազմակերպվում են ուսումնական տարվա ընթացքում՝ ըստ ուսումնական պլանի։ Քննությունների ժամանակացույցը հաստատվում է ֆակուլտետի դեկանատի կողմից։

9. Ընդունելության քննությունները կազմակերպվում են հանձնաժողովների կողմից, որոնք ստեղծվում են ՀՀ առողջապահության նախարարության կողմից։ Հանձնաժողովի կազմում ընդգրկվում են ֆակուլտետի դասախոսներ, գիտական աշխատողներ և բժիշկներ։ Հանձնաժողովի նախագահը նշանակվում է ՀՀ առողջապահության նախարարի հրամանով։

10. Ուսման նվազագույն վճարը որոշվում է ՀՀ կառավարության կողմից։ Ուսման վճարը կարող է փոխվել ուսումնական տարվա ընթացքում՝ կախված գնաճի մակարդակից։ Ուսման վճարը կարող է վճարվել ամսական, եռամսյակային կամ կիսամյակային կտրվածքով։ Ուսման վճարը չի վերադարձվում, եթե ուսանողը հրաժարվում է ուսումից կամ հեռացվում է կարգապահական խախտումների համար։

11. Ի դեպ ընդունելության քննությունների ընթացքում ուսանողները կարող են օգտվել հանրակացարանային տեղերից, որոնք տրամադրվում են ուսման վճարի 50%-ով։ Հանրակացարանային տեղերի քանակը սահմանափակ է և կազմում է ընդամենը 500 տեղ։ Հանրակացարանային տեղերը տրամադրվում են ըստ հերթականության՝ հաշվի առնելով ուսանողների սոցիալական կարիքները։

12. Ֆակուլտետի ուսումնական պլանը նախատեսում է ուսանողների համար պարտադիր զինվորական պատրաստություն։ Զինվորական պատրաստության դասընթացները անցկացվում են ռազմական ամբիոնի կողմից։ Ուսանողները, որոնք ավարտել են զինվորական պատրաստության դասընթացները, ստանում են զինվորական մասնագիտություն և կոչում։

Ընդունելության քննությունները կազմակերպվում են հետևյալ ժամանակացույցով՝ հուլիսի 15-ից մինչև օգոստոսի 10-ը։ Քննությունների ճշգրիտ ժամանակացույցը հրապարակվում է ֆակուլտետի տեղեկատվական տախտակին և ֆակուլտետի կայքում՝ քննությունների սկսվելուց առնվազն 10 օր առաջ։

13. Ֆակուլտետ ընդունվելու համար դիմորդները ներկայացնում են հետևյալ փաստաթղթերը՝

ա) հայտ՝ ուղղված ֆակուլտետի դեկանատի անունով,

բ) ինքնակենսագրություն,

գ) միջնակարգ դպրոցի ավարտական վկայականի բնօրինակը,

դ) բժշկական տեղեկանք՝ ձև № 286/ու,

ե) 4 լուսանկար՝ 3×4 սմ չափսի,

զ) ռազմական գրքույկ (զինվորական տարիքի տղաների համար),

է) ծննդյան վկայականի պատճենը։

14. Ֆակուլտետ ընդունվելու համար դիմորդները ենթարկվում են մրցութային քննությունների՝ ֆիզիկայից, քիմիայից և կենսաբանությունից։ Քննությունները կազմակերպվում են ուսումնական տարվա ընթացքում՝ ըստ ուսումնական պլանի։ Քննությունների ժամանակացույցը հաստատվում է ֆակուլտետի դեկանատի կողմից։

15. Ընդունելության քննությունները կազմակերպվում են հանձնաժողովների կողմից, որոնք ստեղծվում են ՀՀ առողջապահության նախարարության կողմից։ Հանձնաժողովի կազմում ընդգրկվում են ֆակուլտետի դասախոսներ, գիտական աշխատողներ և բժիշկներ։ Հանձնաժողովի նախագահը նշանակվում է ՀՀ առողջապահության նախարարի հրամանով։

16. Ուսման նվազագույն վճարը որոշվում է ՀՀ կառավարության կողմից։ Ուսման վճարը կարող է փոխվել ուսումնական տարվա ընթացքում՝ կախված գնաճի մակարդակից։ Ուսման վճարը կարող է վճարվել ամսական, եռամսյակային կամ կիսամյակային կտրվածքով։ Ուսման վճարը չի վերադարձվում, եթե ուսանողը հրաժարվում է ուսումից կամ հեռացվում է կարգապահական խախտումների համար։

17. Ֆակուլտետ ընդունվելու համար դիմորդները ներկայացնում են հետևյալ փաստաթղթերը՝

ա) հայտ՝ ուղղված ֆակուլտետի դեկանատի անունով,

բ) ինքնակենսագրություն,

գ) միջնակարգ դպրոցի ավարտական վկայականի բնօրինակը,

դ) բժշկական տեղեկանք՝ ձև № 286/ու,

ե) 4 լուսանկար՝ 3×4 սմ չափսի,

զ) ռազմական գրքույկ (զինվորական տարիքի տղաների համար),

է) ծննդյան վկայականի պատճենը։

տարեկան հարկերի մասին, որոնք ամեն տարի պետք է վճարեին Ռուսաստանի գանձարանին։

13. Դրանից և այլ պատճառներից էլ ծագում էր մեծ դժգոհություն ժողովրդի մեջ հատկապես հոգևորականության դեմ, որը ոչ միայն ազատված էր հարկերից, այլև ստանում էր 3000 ռուբլուց ավելի տարեկան աշխատավարձ։ Ժողովրդի մեջ տարածված էր այն կարծիքը, թե հոգևորականները հարստանում են ոչ թե աստծո, այլ ժողովրդի հաշվին։ Ուստի ամենուրեք հնչում էին պահանջներ՝ հոգևորականության հարստությունը բռնագրավել և ծախսել ժողովրդի կարիքների համար։ Ժողովրդի մեջ տարածված էր նաև այն կարծիքը, թե ցարը ոչ միայն հոգևորականության, այլև ամբողջ ժողովրդի հարստությունն է յուրացրել։ Ժողովրդի մեջ տարածված էր նաև այն կարծիքը, թե ցարը, ազնվականները և հոգևորականները ժողովրդի հաշվին ապրում են ուրախ ու զվարճալի կյանքով։ Ժողովրդի մեջ տարածված էր նաև այն կարծիքը, թե ցարը, ազնվականները և հոգևորականները ժողովրդի հաշվին ապրում են ուրախ ու զվարճալի կյանքով։

14. Ըս չատասխանելով այդ հարցերին, որ ժողովուրդը ուղղում էր ցարին, Եկատերինա II-ը հայտարարեց, որ ինքը ոչ միայն չի պատրաստվում ազատել գյուղացիներին ճորտատիրական կախվածությունից, այլև ավելի է ամրապնդելու նրանց վրա ճորտատիրական կախվածությունը։ Նա հայտարարեց, որ ինքը ոչ միայն չի պատրաստվում ազատել գյուղացիներին ճորտատիրական կախվածությունից, այլև ավելի է ամրապնդելու նրանց վրա ճորտատիրական կախվածությունը։ Նա հայտարարեց, որ ինքը ոչ միայն չի պատրաստվում ազատել գյուղացիներին ճորտատիրական կախվածությունից, այլև ավելի է ամրապնդելու նրանց վրա ճորտատիրական կախվածությունը։ Նա հայտարարեց, որ ինքը ոչ միայն չի պատրաստվում ազատել գյուղացիներին ճորտատիրական կախվածությունից, այլև ավելի է ամրապնդելու նրանց վրա ճորտատիրական կախվածությունը։

15. Մրց դրան նրանց մեջ ոչ միայն չէր նվազում, այլև աճում էր դժգոհությունը ճորտատիրական կախվածության դեմ։ Գյուղացիները ոչ միայն չէին ցանկանում կատարել իրենց տերերի հրամանները, այլև ավելի հաճախ էին դիմում ապստամբության։ Գյուղացիները ոչ միայն չէին ցանկանում կատարել իրենց տերերի հրամանները, այլև ավելի հաճախ էին դիմում ապստամբության։ Գյուղացիները ոչ միայն չէին ցանկանում կատարել իրենց տերերի հրամանները, այլև ավելի հաճախ էին դիմում ապստամբության։ Գյուղացիները ոչ միայն չէին ցանկանում կատարել իրենց տերերի հրամանները, այլև ավելի հաճախ էին դիմում ապստամբության։

16. Ինչպես և նախկինում, ճորտերի ապստամբությունները ճնշվում էին դաժանորեն։ Ապստամբների ղեկավարները ենթարկվում էին ահավոր տանջանքների, ապա մահապատժի։ Ապստամբների ղեկավարները ենթարկվում էին ահավոր տանջանքների, ապա մահապատժի։ Ապստամբների ղեկավարները ենթարկվում էին ահավոր տանջանքների, ապա մահապատժի։ Ապստամբների ղեկավարները ենթարկվում էին ահավոր տանջանքների, ապա մահապատժի։

17. Ինչ վերաբերում է ժողովրդական զանգվածների վիճակին, ապա նրանք ենթարկվում էին ոչ միայն ֆեոդալական, այլև ազգային ճնշման։ Ռուսաստանի ժողովրդական զանգվածները ենթարկվում էին ոչ միայն ֆեոդալական, այլև ազգային ճնշման։ Ռուսաստանի ժողովրդական զանգվածները ենթարկվում էին ոչ միայն ֆեոդալական, այլև ազգային ճնշման։ Ռուսաստանի ժողովրդական զանգվածները ենթարկվում էին ոչ միայն ֆեոդալական, այլև ազգային ճնշման։

18. Մրց դրան նրանց մեջ ոչ միայն չէր նվազում, այլև աճում էր դժգոհությունը ճորտատիրական կախվածության դեմ։ Գյուղացիները ոչ միայն չէին ցանկանում կատարել իրենց տերերի հրամանները, այլև ավելի հաճախ էին դիմում ապստամբության։ Գյուղացիները ոչ միայն չէին ցանկանում կատարել իրենց տերերի հրամանները, այլև ավելի հաճախ էին դիմում ապստամբության։ Գյուղացիները ոչ միայն չէին ցանկանում կատարել իրենց տերերի հրամանները, այլև ավելի հաճախ էին դիմում ապստամբության։ Գյուղացիները ոչ միայն չէին ցանկանում կատարել իրենց տերերի հրամանները, այլև ավելի հաճախ էին դիմում ապստամբության։

միւս եկեղեցւոյն ոչ տալին, այլ իւրաքանչիւրոցն յատուկ էր գալն, մինչ տեսնէին աղգն մեր ուրախ սրտիւ վառս տալին Աստուծոյ վասն պայծառութեանն աղգին, ընդ որոց և ես ուրախանայի, բայց յաւուր միում մինչ ելանէի յեկեղեցւոյն, պատահեցաւ ոմն յարենացւոց հետևոզ հալազգ և ի սուրբ գրոց զբան ինչ հարցանէր և ոչ կարացի տալ զպատասխանին ընդ այն և պատահեցաւ, զի աղգէն մերմէ զմի ոմն աղքատ վասըն թագաւորական հարկին ի բանդ արկին, որ և իսկոյն ուրախութիւն իմ ի տրտմութիւն փոխարկեցաւ և մոռացայ զպայծառութիւնն զարդարեալ ոյմոցն, քանզի տեսի, զի ոչ դիս իմաստնացոյց նոյն զարդարանքն և ոչ զեղբարն իմ ազատեաց ի բանտէն։

19. Ապա զինչ օգուտ մեզ տեսանելոք ի զարդարելոյ անտի, մինչ տեսանելոք զտաճարան զայնս բոլորովին ի ձեռս անհաւատից կայ և չուրջանակի նոյն եկեղեցւոյն ՃՇնամիք բնակին, զինչ զարմանք է եթէ յաւուր միում մինչ ուռճիկ զօրաց նոցին պահասիցի և կամ ՚ի նեղ սիրեն ինչ անկցին, յայնժամ զնարատութիւնս մեր նոքա գօրացն իւրեանց բաժանեսցին և ի վերայ մեր սուր առնուցուն։

20. Եթէ առաջին նախնիքն մեր այսպէս ժողովէին զօր իւ լեցի ես ոչ հաւատամ ուր է ապա այօքան ժամանակից ժողովեալն, դիտեմ զի ասելոց են, թէ անօրէնքն կազդապետին չոչ արդար իրաւունք են Աստուծոյ, վասն էր ժողովեմք և պահեմք մնծաւ աքնութեամբ, զի անօրէնքն կողոպտեսցեն, ոչ ապաքէն որպէս առաջին ժողովեալն կազդապետին, նոյնպէս և այժմուս առնելոց են, այս զինչ հաւատաք են, որ այնքան անօթ ժողովեմք, որ մինչև պահել տարակուսեմք և մնծամեծ ծախս առնեմք յատկապէս վասն պահարան չինելոյ, զոր արարէք զիրաւունս, լաւ է զայն առլի ժողովածն մանրել և կերակրիլ զսովալս կամ ազատել զդերեալս կամ չինել զՃիւանդանոցս և զաղքատանոցս թէ այնպէս ժողովել և պահել վասն օգնականութեան ՃՇնամեաց յանցեալ տարօրէն, անօրէն լազգին եկն ի վրացատուն և մինչ երեք հազար քրիստոնեալ գերի արարին և ի հաւատոց հանեցին. գնոսա ազատելն հաճոյ էր Աստուծոյ թէ զտաճարի որմերն զարդարելն ի պահարանի պահելն. յամենայն տեղիս ուր և չրջեալ եմք տեսանեմ յամենայն եկեղեցիս, քանզ հարկս որն առլի ժողովեն դիտաչս և գոսկիս և զարլս. այս յաւապէս յայտնի է ձեզ, զի իւրաքանչիւր եկեղեցին մին սկիզ բաւական է, քանզի իւրաքանչիւր աւուր մին պատարագ մատչի, նոյնպէս և խաչն և բուրվառն և աւետարանն, ապա որ օրինօք ժողովեմք անպիտանաբար չդիտեմ։

21. Գարեհ գանձս ժողովէր և մինչև ի հօրէն Աղէքսանդր Իճ ևս առնոյր գտարեկան հարկս, իսկ Աղէքսանդր ներհակ գանձուցի, զ՚մասատութիւն ժողովէր ի լոսս Արիստոտէլ փիլիսոփային աքնել վ, տեսցուք թէ զինչ եղև վախճանն, ոչ ապաքէն Աղէքսանդրը իմաստութեամբն զԴարեհ եսպան, զգանձերն էառ և զամենայն թագաւորութիւնս նորա իւրեան ծառայ արար, նոյնպէս այսօր արբայեցիք զիմաստութիւնս ժողովեն և ի նոյնս կրթին և պայծառանան, իսկ մեք զարծաթս և զոսկեակիս ժողովիմք. ինձ երեի պատահումն Դարեհի կայ առաջի մեր. թէ ինձ ոչ հաւատալք արգէն իսկ ցուցից ձեզ զնշանս. արբայեցիքն իւրեանց ճշմարտութեամբ զինչ կամին խօսին և գրին, ուր կամին չրջին և նստին, թէև հալածանօք յաւելուն զժողովուրդս և իւրեանց աշխատասիրութեամբն այսօր հարուստ են քան զմեզ, և կարծիմ թէ զանոնալն զոր մեք աչխատանօք ժողովեմք, ի վերայ նոցա ևս իշխեսցեն ժամանակաւ, եթէ մեք այսպէս թմրեալ մըննալցեմք։

22. Ահա մեք իրրև ոգեպ հովիւ ոչ երբեք զգաստանամք և ոչ չարժիմք ի նախանձ, քանզի ի տեղի կորացեալ զաւազանն, որ է հնարն գիտութեան զիմաստութիւնս և զզրաստանն արհամարհեմք և միայն զգաւազանն զարդ ընդեմք ոսկով և արծաթով ի տեղի քաջքր և անոյշ սուլըչի և ձայնի, որ է հոգևոր վարդապետութիւն զրանադրանաց քարինս արձակեմք փոխանակ հացալից պարկին, որ է չունչն ուսրբ գրոց, արծաթով և ոսկով բեռնաւորեմք, այսպէս ամենայն նչան բարի հովուութեան ի ներհակն եմք փոխեալ և այնու զժողովուրդն մեր նուագիցուցանեմք, արժան է մարդոյ զձմարիտն ասել, արբայեցիքն վասն այսպիսի հետազոտութեան որք արի են ի գործս իւրեանց և ոչ դադարին աշխատելոյն զովք լիք են, թէև ամօթ է ինձ գնոսա գովելն, իսկ մեք մնծ նախատանաց եմք արժանի վասն ծուլութեան և ապատութեան, վարկասիրութեան մերոյ, քանզի նոքա չարաչարն և նոքա ապեն և մեք ըմբռնեմք, նոքա գործեն, աշխատեն և մեք ուտեմք, ոչ ոչ, ասդ մեզ, զի մեր այսպէս մեծ ապդ գոլով և մեր ապդն այսքան պղծրամած լինելով և մեր ապդի մէջն այսքան վանօրայք և աթոռք կան մեր մէջն մըն տեղ պղրատուն չկայ, որպէս ոչ պատահիմք, չդիտեմք, եթէ մեք մինչև ցայսօր զապդն մեր այնպէս կրթոզիչք և այնպէս քարոզէաք նոցա վարն չհաս էատեան պղրատան, որպէս որ այժմ քարոզեմք վասն պծամիկն չիշատակի տալոյն, ևս հաւատամ որ հարստատ պղրատան կլինիլ ապդի մերում, քանզ ժողովուրդքն մեզ ոչ գոյ, քանզի ժողովուրդքն միայն այնպէս գիտեն, թէ ապդի պայծառութիւն կամ նշխեցելոց օգուտն արծաթեայ չիւատակի տալն է, որպէս որ լուեալ են, ով է քարոզեալ նոցա, թէ ապդի հարստութիւնն և պայծառութիւն զպրատունքն են, տպարանն է, աղքատանոցն և հիւանդանոցն են։

23. Ապա ուրեմն լաւ է իմաստութիւն, քան զսնծութիւն բազում, եթէ կամիք զաստութիւն ապդիս մերում իմաստութեան դնետ երթիցուք, եթէ հնար իցէ ամենայն տեղիս զպրատուն բացցուք, իսպանեսցուք զայն որ բազում ՃՇնամիս ունի և կերակուր զայն որ բազում ՃՇնամիս ունի և կերակուր է ցեցոց և զոզոց և չինեսցուք զայն, զոր չէ կարէ գոզն գողանալ և ոչ ցեցն ուտել։

24. Արդ ով ողորմած տեարք իմ, զայսոսիկ մինչ համարձակեցայ և գրեցի, ոչ որպէս իմաստուն կշռելով գիս և զձեզ անդէս համարելով ուսուցանել կամիմ, այլ որպէս իմաստնոց լիցումն ածիմ և լաւապէս գիտեմ զի և զուք մլիա զայս խորհիք, որովհետև ես հաւատալ չեմ, թէ ձեր պայծառ տեսութեան կարեմ արժանանալ, որ զեմ առ զեմ լեսուս աղաչիցեմ, վանորոյ սոյն ՃՇտուվս զիմ ցաւակցութիւնն յայտնեցի, զի գուցէ թէ ես ի ճանապարհիս այս զկնասս իմ. ի պատահեցայ, յայնժամ զուք ողորմած տեարքդ իմ իբրև հարազատ բարեկամք և ազգէդ վերոյիշեալ առաքելաշաւիղ արին եպիսկոպոսի բարի յառաջադրութեան ձեռն տու լինիջիք, որպէս նոյնպէս զուք և օրն նեաց որոց և ամենայն բնառանեաց ձերոց մերում ուր և տեսանիցեն և լսիցեն, սկսեալ այսմիսի ազդասգատ գործք օգնական լինիլ նոցա և մի զանց առնել կամ ասել, թէ ազգ ոչ է ի վիճակի մերում, մեք ամենեքեանս մի ազգ եմք և ուրախութիւն մեր առնասրակ է։

25. Ցետ այսր ամենայնի ես հաւատամ, զի զայս ամենայն բարիս և զան զգրեալսն

աւելի կամիք վասն ազգիս հալոց և ցանկալք մեշտ կատարել և հաւատամ եմ, զի Աստուծոյ օգնականութեամբն կարող էք ապա մինչ կամիք և կարող էք, ոչ ոք կայ արգելոյ, ուրեմն ողորմեցարուք և ի գործ չարժեցէք, այնքան աղքատաց բազմութեան կամ Ղովսայ և Ցոբայ և տալ զնդրեվիս ժողովելով ի մէջի ձերում զողորմութիւն և առաքել ողորմելեաց։

Այսու ամենայնիւ ես մրնամ վասն հասարակ ազգիս մերոյ իմոյ միշտ զբարիս հալցօղ և աղօթարար ամենանուաստ ծառայ Սահակ քահանայ տէր Ցարութիւնեանց։

Մարտսում ամսոր 11 թիվը 1788 Բեսլէմովսին

Սակաւս ասելին համառաս տեսի և զբոյս ցաւոց ցակոբի որդի տէր Բաղդասարս ի կալկաթա։

Բ.

Հանրագիր Թիֆլիսի հասարակութեան առ Միաբանութիւն ս. Էջմիածնի։

Հոգևորք հարք, և սիրելիք մեր։

Արի և պանծալի սրբազան Եպիսկոպոսունք, Արժանագով Վանքարեզ վարդապետք, և առ հասարակ միաբանութիւնք սբերդոյ և մեծի Աստուածեան Աթոռոյդ։

ի սուգ և ի տրտմութիւն, յաղագս օրհասի ե-
րանելի Հայրապետին մերոյ, և դիմածագունեղ
Հօրն հասարակաց, և Քրիստոնէական յուսով
տալով կամացն Աստուծոյ՝ զհանդիսական
պաշտօնս և մաղթանս՝ նմա վիրամատուցաք
որ կոչեացն զնա ի կոչումն երանելեաց, ի
նպատս և թոչակ ճանապարհորդողին առ նա։
Զի դիմութեամբ ընկալելով, ի դաս երջանիկ
Հայրապետաց, և ի Պարս սրբոց դասա-
կարգեալ հանդուցեալ ի լոյս երեսաց իւ-
րոցն և զձեզ և զմեզ՝ զարտասղեաց զոր
դիան նորին, պահելով ի խաղաղութեան՝
սփոփեալ միխիթարեսցէ ի սիրտ և ի հոգի
բերկրութեան։ Արդ՝ զկնի այսց՝ մեք ըստ
մերոյ որդիական հարազատութեան, մտերմա-
բար հետևելով օգտի և չահու սրբոյ Աթոռոյդ
մնծի, և ձերդ անխարդախ միաբան կալոյն
և բարեբաբար վարիլոյն։ Սապէս՝ և Քրիս-
տոսաղօր բարձրագունեղ Արքայս մեր, Բա-
բինեան հոգատարութեամբ որ միշտ զօգուտն
սրբոյ Աթոռոյդ կամի և ջանայ, անա գրեալ
նմա ևս առ ձեզ, նախ զմխիթարականն, և
ապա զօգտաչանն բանք, զդոյչ տալով ձեզ,
դի մի գուցէ տարաճպնութիւն ինչ անկցի
ի ձեզ, յորմէ յառաջասցի պակասութիւն աղ-
դի և եկեղեցեաց մերոց, որպէս և առ պան-
ծալի Արևին Մինաս Եպիսկոպոսին գրեաց,
զի միաչունչ և համակամ եղեալ, զոյն ինչ
միջոց վարեսջիք բան խրատու և հրամանի
նորին, մինչև որպէս գիտեմք և վկայեմք մեք,
և աչխարհ ընդհանուր, զի Յովսէփ սրբազան
Արք եպիսկոպոսն, ամենայնիւ և ամենայնի,
ունի զպատիւ զեղվի և զարժանաւորութիւն,
և գուք ընտրել զնա ի գահակալութիւն սբբ-
րոյ Աթոռոյդ։ Որպէս զի յառաջասցի պաշ-
ծառութիւն աղդի և հաւատոյ, չինութիւն և
արդիւնաւորութիւն սրբոյ Աթոռոյդ, և բարւոք
կառավարութիւն, և յաւուրս միխիթարութիւն
միաբանութեան ձերում։ Իսկ և զընտրանս
և զհամահաւութիւն ձեր առ այս, ասա բա-
րոպտնեզութեան սորին, և անդ ուր և հարկն
ծանուցանել վութալ, և մի կաղալ ի վերոյ
այսր։ Զի մեք ըստ մերում պարտականու-
թեան և ըստ բերման ժամանակիս այսպէս
բարեդատեալ՝ և զձեզ յորդորեցաք։ Եւ զայլ
հանդամանս գրելոց և ասելոց, թողումք
ի պատմել և ծանուցանել, իւնամադնեալ
տեառն Միրիչքարբաչի Յովսէփ Աղային, և
տէր Սահակն Աւագ քահանային, որք ա-
ռաքեցան առ ձեզ, ի Բարձրագունեղ Ար-
քայէս մերմէ։ Մնամք միշտ ի մաերմութեան
սրբոյ Աթոռոյդ, ցանկալով օրհնութեան ձե-
րոյ։ Ցամի 1801։ Եւ ի յունվարի ամսոյ 11։ ի
Թիֆլիզ։

1. Թիֆլիզու Մելիք և տանուտէր Պաչէն
Բէհբուդով.
2. Մէհրաբ աղայ.
3. Ազա Փիլիճան.
4. Սահակ Բաստամեան.
5. Դէորդ Ղուզանեան.
6. Գէորդ դի Եսայեան Սամուէլ Փարէզու-
զեան.
7. Գէորդ Եսայեան.
8. Նուառա Յովսէփ Մունթօյեան.
9. Թօրգին Բէգին Ստէփին.
10. Մարտիրոս Բուձդուլեան.
11. Գասպար Մէլիք Սահակեան.
12. Բաղդասար դի Յովհաննէս Անի Աղեան.
13. Կնիք.
14. Նվաստ չիսալի դի Մկրտում Թաղօեան.
15. Թիորգի Նազարբէգեան.
16. Փիլիպենց Ցեսային.
17. Յոհաննէս Թամամչեան.
18. Պապալ Շահրուդաղեան.
19. Պետրոս Ջօհրաբեան.
20. Յարութիւն Սարգսեան.
21. Կնիք.
22. Սուլխան Դիւան.
23. Դիւան Եօանէ Բէգիթաբեգեան.
24. Թօքչի բաշունաչիք Գէորգ Սարգսեան Ա-
մատունի.
25. Պետրոս Արչեան.
26. Շահղուլի Բաչբէուէքեան.
27. Մոիվան Էսա-Բէգիթարէգօ.
28. Մինաթբից (՞)
29. Զալ Նգուլեան.
30. Սահիան Մէլիքեան.
31. Յովսէփ Միլախվար Ղօրղանեան.
32. Բիրթվէ Դիվան.
33. Գաբրիէլ Ղօրղանեան.
34. Փարսադան Ղօրղանեան.
35. Նիկողայոս Զաքարաբէգեան.
36. Հաղբատաւ սրբոյ վանից Առաջնորդ Սար-
գիս Արքեպիսկոպոս.
37. Սրբոյ Էջմիածնայ գործակալ տէր Օ-
վանէզ.
38. Նորաշէնու եկեղ. ըսպասաւոր տէր Կա.
39. Փէթրհէմոյ եկեղեցւոյ ըսպասաւոր տէր
Սարգիս.
40. Մօղնու սուրբ եկեղեցու սպասաւոր տէր
Յիսայի.
41. Տէր Օհան տէր վարդանեան.
42. Ջգրաշէնու եկեղեցու սպասաւոր տէր
Սիմէօն.
43. Տէր Մովսէս տէր Սարգիսեան.
44. Սահակաշէնու Աւագ քահանայ Տ. Թ.
45. Սուրբ Նշանի եկեղեցու սպասաւոր տէր
Նիկողայոս.
46. Գործակալ տէր Աբրահամ.
47. Մէլիք Ջմշիդ Մէլիք Շահնազարեան.
48. Մէլիք Ալոյ Մէլիք Յօսէփեան.

Публичная библ

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1. Ալթը ճեմահաթ—վեց անձինք.
2. Խաթթը Շէրիֆ—Օսմանեան տէրութեան
արքունի հրովարտակ է.
3. Մահթապ—պահանջ.
4. Կուրիէլ—Կուրիէր—սուրհանդակ.
5. ✠ Այս նշանը տեղ տեղ կհանդիպի Գիր-
ւանների մէջ. ուսուց կայսեր առաւել պա-
տուած լինելու համար՝ նոցա անուններըը
գրութեան մէջ չատ տեղ չկեզնեզնելու համար՝
միանգամ գրում էին գրութեան ճակատին
✠ նչանով. և գրութեան ընթացքում փո-
խանակ կայսեր անունը տալու՝ գնում էին
նոյն նչանը.
6. Փաստալ նչանակում է տումակ.
7. Դաւիթ կաթողիկոսի հակառակորդ Դա-
նիէլեանները իրանց գրագրութեան մէջ Դաւ-
թին անուանում էին «Դաւիչ». այս ինքն
դաւ սարքով.
8. Նորա հախին՝ նչանակում է նորա հա-
մար.
9. Արգուհալ նչանակում է աղերսագիր.
10. Պէրաթ կոչւում է Արքունական հրա
վարտակը.
11. Խատէմլի, գատէմլի. տաճկ. նչանակում է
բարեբաղդ.
12. Բուհաովչիկ. ռուս. նչանակում է խոտո-
վարար.
13. Կնուտ. ռուս. նչ. մարակ.
14. Ելչի, աւելի ճիշտը՝ էլչի. նչանակում է
դեսպան.
15. Ջօրբայութեամբ. ուզում է ասել՝ ուժով.
16. Կիւրմիկիչի տաճկ. նչանակում է մաք-
սաւոր.
17. Խզմէթ. նչ. ծառայութիւն.
18. Մանափ, մանուալ—պաշտօն.
19. Արքունի վառօդապետ Օսմանեան տէրու-
թեան Տաս Առաքել ամենայն, որից Տաթեան
կամ Տատեան մնծատոհմ տուն, որի շա-
ռաւիղները ալժմ ևս կան Կ. Պոլիս։
20. Հնծեալ ձիու ետևից տարուող երկրորդ
երկվար։
21. Թիֆլիսեցի Սահվաննոս քահանայ Տէր
Յարութիւնեանը կ։ Պոլսի խաստիւղի Տ. Յա-
կոբ քահանայի հարն էր, որի փեսան էր
Խան գիւղի տ. Գէորգ քահ. Արծրունին։ Ժա-
մանակի նչանաւոր անձերից մնկն էր Տ. Սահ-
վաննոս քահանան, նա Յովսէփ Արղութեանց
արքեպիսկոպոսի աչ թևն էր և եռանդուն
գործակիցը իր բոլոր գործառնութեանց մէջ,
Յովսէփը 1783 ին Տ՛ր Սահվաննոս անունով
մի խոհեմ և բարեսիրտ քահանայ ուղար-
կեց Հնդկաստան, որ իր կառավարելի գըպ-
րատան և տպարանի համար հանդամա-
կութիւն անէ այնտեղի հայերի մէջ, բայց
քահանան ճանապարհին վախճանուելով՝ ա-
ռաջնորդը սպիտակած եղաւ ուղարկել իր
սիրելի և չնորհալի տէր Սահվաննոս տէր
Յարութիւնեանցին նոյն նպատակով։ Սա ե-
րեք տարի ճանապարհորդելով և ճանապար-
ներք տարի ճանապարհորդելով և ճանապար-
հին՝ Պոլիս, Հալեբ, Բասրա, Բանդար և՝
հինդկ. Պոլիս, Հալեբ, Բասրա, Բանդար և՝
այլն ամեն տեղ ամիսներով արգելուած մնա-
լին ամեն տեղ ամիսներով արգելուած մնա-
լով վերջապես հասնում է Մադրաս, որտե-
ղից «1788 մայր (սեպտեմբեր) Ի հկլար նաւամ»
մի ընդարձակ և սրտառուչ չերջարերական է
ուղղում «կալկամու, Զիչրու, Սեռաբատու և
Դաքաւչիչանաց և պարոնպէից, որ խիստ հե-
տաքրքրական լինելով՝ տպում ենք գրքիս
մէջ որպէս յաւելուած։ Հնդկաստանի նպաս-
տաւոր քաղաքներից վերադառնալուց յետոյ
գնաց Կ. Պոլիս, ուր ձեռնատու եղաւ Դաւթի
կաթողիկոսութեան, որպէս նորա ջերմ կու-
սակից և վախճանեցաւ այնտեղ 1805 թուի

յուլիսի 5-ին։

22. Ջամին. նշ. երաչխաւոր.

23. Տիւտիւկ նոյն ինչ որ դիւղիւկ, տաճկ. փոքր սրինգ.

24. Ինթիզամ—նշ. կապալով վեր առնող.

25. Շըհխաւոր. Ինսպէկտոր բառի աղաւաղումն է. նշանակում է տեսուչ.

26. Դարմանները են. պէտք է լինի թարգմանել են։

27. Թամիզ—նեղանալ.

28. Պէտք է լինի թէքլիֆ, որ տաճկերէն նշանակում է առաջարկել.

29. Մելքիսեդ քահ. Տ. Առաքելեան Վաղարշապատի ազգանունը Թիֆլիսի քահանայ էր։ 1795 թ. Թիֆլիսի աւերման ժամանակ վախաւ Մոսկուա և այնտեղ քահանայագործութիւն անելով՝ չատ մօտ էր Լազարեան իշխաններին և այդ կողմից նա մեծ դեր կատարեց Պանիէլ կաթուղիկոսի խնդրում նըպաստ ստրաւ։

30. Այս իշխան Էլիզբար Էրիսթաւովի մասին գրուած է այս թղթի միւս երեսին մի այլ գրչով. վերջ վարլամ Արքիերի եղբայր քենազ Էլիզբարին զոր լաւ ճանաչես (որ աստէն գնալ ի Թիֆլիզ) նա գրէ ի Մօղոկ ուրումն բարեկամի ի վրացերէնն այսպէս, որ այս վերջին գիրն է քան զբոլորեցունցս։

31. Վրաստանի ՅովհաննէսԱրքեպիսկոպոսի այդ առաջարկութիւնը վերաբերուած է «Բարձրագոյն Խորհրդարանին» կամ «սինոդոսի» հաստատութեանն, որի մասին Պանիէլ կաթուղիկոսն արդէն գիւմում էր առել առս կառավարութեան՝ ս. Էջմիածնի հաւատարմատար Մինաս աղալ Լազարեանի միջոցով։ Սինոդոսի մասին մանրամասնութիւններ տես «Պէտան Հ. պատմութեան» գլուխ Ա.—Բ.։

32. Տիրացու Գէորգ Մելքիսեդեկեանը երջ. Սիմէօն կաթուղիկոսի եղբօր որդին էր, որ իրան անուանում էր Խուբեանց, իսկ տեղ տեղ էլ Պաւշեանց կամ Խաղբակեանց, համարելով իրան այդ ցեղից սերուած։ Այս մասին մենք երկարօրէն գրել ենք «Պէտան Հայոց պատմ. Գ. գրքում Սիմէօն կաթուղիկոսի կենսագրութեան մէջ (էջ խբ—կա)։ Երևանի իշխանները 1805 թուին Մոսկուա են ուղարկում այդ դրութեամբ Գէորգին թէ որպէս պատգամաւոր իրանց կողմից և թէ իշխան Մինաս Եղիազարեանի մօտ մի պաշտօն ստանալու յուսով. յայտնի չէ գործ գտաւ այնտեղ նա թէ ոչ, բայց գիտենք, որ մեծ մայրաքաղաքներում մի քանի տարի, ուր և երկասիրից իւր «1779—1809 թ. Հայաստանի նըշանաւոր անցքերի նկարագրութիւնը», որի ռուսկէնը Յովսէփ սարկ. Յովհաննիսեանի թարգմանութեամբ 1811 թուին լոյս տեսաւ Ս. Պ. բուրգ, և այլ քանի մի աշխատութիւններ, որոնք մնում են տակաւին անտիպ։

33. Ինչէմիշ անել՝ գաբառօ ?) տուողներ։

34. Միւրահաճիլէր, տաճկ. նշ. գնահատիր, արժէքը որոշիր։

35. Քէֆիլ եմ եղեալ՝ նշ. երաչխաւոր եմ եղած։

36. Կատարին է Իվանովեան է մեծանուն Յովհաննէս Լազարեանի կինը և Յովհաննէս Միրզախանեանի դուստրը. իսկ Աննա Իվանովնան ս. Կատարինէի քոյրն էր։ Կատարինէ Լազարեանը ծնուած է 1750 թ. ապրիլ 1-ին և վախճանուած 1819 թ. օգոստոսի 18-ին անժառանգ. թաղուած է Ս. Պետերբուրգի Հայոց Ս. Յարութեան եկեղեցում։

37. Ջախար Իվանիչ Միրզախանեանցը Յովհաննէս Լազարեանի կին Կատարինէի եղբայրն էր։

ՅԱՆԿ ՅԱՏՈՒԿ ԱՆՈՒԱՆՑ

Արզար Արշամայ Թագաւոր Հայոց 290.
Արդիլայ խան 323. 544.
Արիմելիկով 550.
Արրահամ աբեղայ 359.
— արքեպս. Աստապատեցի 317. 375.
— — Տաճեացի, Սիւնեաց 317—349. 365. 396—98.
— Բահաթրեանց 113.
— Եպիսկոպոս 172. 173. 300.
— — առաջն. ս. Սահակայ 235.
— — Դերջանու. 234. 250.
— կաթուղիկոս 140 223.
— — Կրետացի 140. 223.
— վարդ. 65. 66. 122 203. 227. 247. 345. 351. 366—71. 401.
— քահանայ ս. Կարապ. եկ. 234.
Ադրաֆինեայ Միխայէլովիչ ի պ. Բ. 562.
Ադամ վարդ. 400. 401. 445. 446.
Ազիա, Ասիա 427. 552. 582.
Ազատին փաշայ Կարնոյ 364.
Ալէքս բահ. 459.
Ալէքսան, Ալէքսիանոս արքեպիսկ. ժամբրնեղ 122. 299. 317. 619.
Ալէքսանդր արքայորդի վրաց 456.
— Եզոբիչ Տօրօլով 506. 507.
— Իօանիչ Վաւրնցով գրաֆ 276. 280—83. 318. 326. 358.
— վարդ. 122.
Ախալցխայ 182. 197. 258. 325. 360. 361. 373. 374.
Ակկարոն 108.
Ակն 197. 565.
Ահմադ խան Մարաղայու 328. 353. 354. 371. 373. 423. 424. 438. 498. 499. 502. 503. 508.
Աղայ Մահմատ խան 380. 496.
Աղպղաղի 423.
Աղասի եէնիչէրի 294.
Աղրակ 71.
Աղէքսանդր Աղաբաբեան 476.
— Մակարիչ Խուդաբաշեան 297. 318. 610.
— Պաւլովիչ կայսր 83. 90. 109. 113. 271. 274. 281. 290. 324. 388. 470. 477. 483. 514. 559. 569. 571. 580. 589. 603.
— վարդ. 247. 250.
Ամասիա 565.
Ամենափրկիչ վանք Ջուղայու 576. 577. 590—592.
Ամիրեանք 198.
Անապ 565.
Անատօլ—իա 400. 408.
Անգրէաս Արքեպ. 81. 84. 92. 95. 295.
— — գրագիր 116. 299. 317.
Անի 378.
Աննա Բարաթով իշխ. 545.
— Իվանովնա 615.
— Սամուէլովնա Խուդաբաշեան 610.
Անտիոքայ ժողով 460.
Անտոն եպիսկ. Մանակկերտու 234.
— վարդ. 180. 197. 203. 235. 247. 250. 260. 300.
— — Հիւրընկալ 219.
Աշխէն տիկին 219.
Աշտարակ 266. 446.
Աշտարխան, տես Հաշտարխան։
Աշրաֆ խան 463.
Ապաս Միրզայ որդի Բարախանի 489. 495. 544. 552. 555. 588. 619.
Ապուչէխ 565.
Առաքել ս. բահ. Թիֆլիզայ 10. 15. 16. 27. 263.
— ժահսեսի 199.
— Մանկավարժ 351.
— վարդ. Բալու Խաչիկ վանից 235.
Ասլան աղայ 105.
— մղդսի 179.

Ասլանեան Մարտիրոս ապտ 101.
Աստուածատուր արքեպիսկ. Թօխաթ ւ 547.
— եպիսկ. 11. 46. 72. 95. 122. 137. 216. 225. 227. 299.
— Յարութիւնով 476.
— վարդ. 80. 85. 202. 203.
— — միաբ. Ջաբ. պատր. 143.
— Տէր Ցովհաննիսեան 410.
Ատրպատական 368. 369. 471. 629.
Արարկեր 197.
Արագ 190. 421. 422.
Արագցի խան 499.
Արամեան տոհմ 347. 468. 469. 473. 474. 476.
Արապետով 123.
Արապկեր 565.
Արարատեան գաւառ, երկիր, դաշտ, աշխարհ, 16. 18. 22. 67. 90. 115. 116. 158. 162. 243. 248 .253. 283. 312. 313. 319. 324. 227. 340. 390. 455. 471. 481. 483. 552. 555. 556. 581—83. 602. 629.
Արևելեայց հոգևորականք, - հայք 219. 631.
Արղուման Սպահանցի 564—67.
Արդուժայ փաշայ 155.
Արթեկ 446.
Արմաւին 547.
Արղուվեան Բարսեղ եղբօրորդի Յովսէփ կաթ. 82. 86. 517.
— իշխ. Սոլոմոն 86. 195. 342—43.
Արղուվեանք 84. 86. 436.
Արփաչայ 419.
Աւետիս եպիսկ. 225. 227.
— Սարգիսեան 113.
— քահանայ 206. 376.
Աւետիք Գրիգորիչ Սերեբրյակով 611.
— վարդ. 96. 122. 401.
— — Երեք վանից 234.
— — Ժամօրհնող 250.
Աւրանցի 365.
Աքիաօքլեանք 208.

Բաբաքէզ 622.
Բաբախան,—շուն 380. 456. 463.
Բաբայան 432.
Բագրեւանդ 219. 243. 268.
Բադայ օղլի 338.
Բամբակ բէկ,—Պատր բէկ 259. 329. 330. 367. 397. 399. 400.
Բաղդադ 534. 564. 565, 576.
Բաղէշը Իրիկիզ 201.
Բամբակ տես Փամբակ
Բամբակաձոր 443—46. 451. 463.
Բայազիտ 9. 71. 85. 102—6. 116. 120. 130. 138, 141. 150. 155. 156. 170 174. 180—3. 190. 191. 195. 198. 200.—4. 208. 243. 248. 295—97. 300. 301. 309. —12. 324. 326. 347. 362. 372. 386. 387. 399. 408. 418. 486. 529. 534. 572.
Բանտէր 14.
Բասրա 534.
Բարսղամ Վասիլիչ. նոյն և Սերեբրեակով 123. 125.
Բարդուղիմէոս արքեպ. առաջ. Իշնիմիտու 144.
— Զէյթկի 400.
Բարթելոմէոս Բիզանէ Լիարգման Խնկիլիզու 293 339.
Բարսեղ 66. 122.
— արքեպ. 81. 92. 116. 216 226. 299. 317. 370. 438. 465. 573. 618.
— եղբայր Դաւիթ կաթուղիկոսի 107. 202. 239. 512.
— եպս. 11. 46. 72. 84. 95. 122. 174. 225. 227. 411.
— կաթողիկոս 245.
— վարդ. 202. 203.
Բէգլար բէգ 438. 502.
Բէնկեան 565.
Բիլանի գեսպան Նէմսէի տես Բարթելոմէ.
Բոզրէշ, Բուբրէշ 293. 339. 512.. 514. 517. 519. 537.
Բուզալ սուլթան 415.
Բուսպայ 487.

Գաբրիէլ իւզբաշի, Հարիւրապետ 122. 154. 162. 203. 267. 463. 464. 621. 624.
— քահ. Ալաշկերտու 236.
— — Բէազիտու 236.
Գալուստ արքեպ. Նուիրակ Կ. Պոլսոյ 43. 46. 266. 269. 295. 330.
— Վ. 247. 259. 349. 363. 400.
— վարդ. Լուսարար Երեք վանից 234. 250.
— քահ. 145. 443.
Գաղիացւոց գեսպան 529.
ս. Գայիանեայ տաճար, կուսանք 12. 104.
Գայիանէ Ղարադաշ 596.
Գառնի 422.

Գասպար 359. 399.
— Ագնաւուրեան 31. 38.
— ամիրա 27. 106. 150. 528.
— Մուրադեան 113.
— վարդ. Թոմա Առաք. վանից 234. 379.
Գեանջա, Գանձակ 14. 144. 145. 146. 328. 413. 428. 438. 447. 452. 456. 457. 459. 467. 488. 494. 495. 499. 514.
Գեղամայի 322.
Գեղարդ 44. 89. 107. 137. 152. 155. 222. 224. 242. 442. 443. 446. 449. 450. 487. 527.
Գերմանացւոց երկիր, կայսր 531. 556. 604.
Գեօղալ բէկ 372.
Գեօրկի արքայ վրաց 10. 15. 115. 308. 550.
Գէորգ 127. 137. 266. 499.
— Աղայ Աղայեկով Դրմցի, նոյն՝ Եալճի Գէորգ 11. 38. 65. 95. 109. 110. 127. 129. 131. 176. 185. 186. 192. 193. 201. 205. 206. 255. 259. 291. 295. 310. 329. 330. 344. 346. 350. 352. 360. 365. 374. 396. 399.
— արքեպ. 300. 317. 369.
— եէքեպաշ 377.
— եպիսկ. Թադ. առաք. վ. 234.
— Մելքիսեթեան եղբօրորդի Սիմէոն կաթուղիկոսի 474.
— վարդ. 48. 122. 144. 592. 593.
— — Ամասիացւոց—Մարսվանու 144.
— — Իչքիլիսայի 235.
— — Էտրնու Միք. եպիսկ. 143.
— քահ. Ալաշկերտու 236.
Գիւտ պատմիչ 410.
Գոգորեան մհ. Աւետիս աղտ 101.
Գուգա Դաւիթ 550. 551.
Գուդովիչ Իվան Վասիլիչ գրաֆ 507. 508. 543. 514. 569. 574. 579. 581. 584. 586. 587. 602. 605. 622. 624. 625.
Գուտուպով Իվան Վասիլիչ գրաֆ 495.
Գրիգոր 77—79. 92. 193. 258.
— աբեղայ 98. 170.
— աղայ 31. 190.
— աղաչայ Ֆօն Բրանդալեանց 531.
— Առտուածարան 460.
— արքեպ. 116. 173. 236. 240. 249. 367. 68 70. 465.
— Խամնեցի 390.
— — Ծերունի 246.
Գրիգոր եպիսկ. 122. 123. 210. 247.
— — Բալուայ 234.
— — Բաղիշայ 234.
— — Գործակալ 218.
— — Լուսարար 11. 48. 55.
— — Շիրաչի 122.
— — Սվազու 144. 234. 250. 303.
— Թումանեան 379.
— Խուգարաշեան 610.
— Հաւկայ փաշայ Մարտիրոսի որդի 518.
— Մանուչարեան Քալայթարով 476.
— Մարկոսեան 137.
— Մօռովով 125.
— Նիկիտիչ Զայխով 123. 225. 489.
— Շոլկով 123. 125.
— Պահլաւունի 245.
— Պատրիարք Կ. Պոլսոյ 143. 148. 164. 166. 173. 195, 196. 253. 286. 291. 292. 296. 302. 301. 310. 321 324. 325. 327. 338. 411. 453. 584.
— Պարթև 557. 558. 581.
— Պօտեմկին 14.
— Ռստակէսեան 38.
— Սախապատայ, Սախկապատ 27. 38.
— վարդապետ 59. 72. 74. 75. 81—4. 102—4. 111. 112. 119. 121. 124. 125. 128. 129. 160. 171. 186.—9. 199. 241. 246. 247. 255. 256. 273. 275. 282. 284. 294. 306. 309. 317. 335. 353. 356. 375. 385—87. 393. 512. 513. 516. 519. 593. 537. 579. 604. 605.
— — Երուս. 108. 144. 192. 194.
— — Թօխաթու 144.
— — ս. Նշանի 234.
— քահ. 122.
— — Տիատինու 234.
ս. Գրիգորիս կաթ. 139, 221.
Գրիգորուպոլ 64 122. 187. 339. 513. 514, 524. 533. 538.
Գօզի Փաստրիկեան վրացի ազն. 261. 604.
Գօրգին 372. 3.
— բէկ Լիփլիսեցի ուրացեալ 422—3.

Դաղստան 622.
Դանիէլ Ղարադաշ 595.

Դանիէլ պատր. Կ. Պոլսոյ, նոյն և կաթողիկոս 3. 5. 7. 10. 12. 14—6. 22—5, 28. 29. 31—9. 42. 43. 46. 48. 64. 67. 68 79. 84. 88. 89. 93—5 99—105. 109. 113. 116. 119. 120. 124—133. 138. 140—3. 147—155. 159. 161—171. 174—186. 189. 195. 196. 199—203. 206—215. 222. 223. 228.—31. 234. 239—246. 247. 249. 252—65. 269. 271 272. 275. 277. 279. 280. 281. 283. 285—8. 293. 297. 299. 302. 303. 307. 313—5. 318. 321—33. 337. 340. 341. 343. 348. 351. 353. 355. 357. 368—70. 373. 379. 381. 385. 386. 391. 392. 398 400—3. 410. 412. 414. 419 420 421. 427. 431. 436. 438. 448 454. 477. 478. 482 492 501. 503. 504. 507—509. 514. 516—17. 525 528. 530 533. 534 537. 539. 541—43. 545. 547. 559. 569. 572. 573. 578. 579. 603. 607. 619. 625 626. 629. 631.
Դանիէլեանք 237.
Դաւիթ իշխ. ԱրզուԹեան Պօլզօրուկով 123.
Դաւիթ արքայորդի վրաց 94. 103. 137 138 241. 242. 261—2. 342. 343 377. 378.
— արքեպիսկոպոս 35. 52. 61 63. 67—72. 85. 88. 93. 94. 119.
— եպիսկ. 1. 2. 6. 10. 25. 33. 115—7. 126. 128. 139—42. 150. 151.
— — Թիֆլիսեցի, Լօռեցի, որդի ՊօրՋալէցի 149. 210—22. 266. 267. 268. 308.
— խան, որդի Կիօրկի խանի 87. 117. 124. 130. 133. 222.
— կաթ. 123. 127. 154. 170. 172. 179. 183. 184—204. 209. 212 225—36. 239—46. 248. 250 3. 5 6. 266. 276—80 287. 290—9. 309—15. 318 320. 322. 325 333. 342—49. 356—9 368. 369. 381. 384—7. 390. 396. 398. 402. 403 404—11. 419. 430. 436 439. 441. 442. 444. 445. 449. 452. 455. 464. 468. 480. 483. 487. 507—509. 514. 516. 526. 531. 532. 559. 604 605 607 608. 618. 619. 621 626.
— Մխրզա 15.
— Շամքարով 113.
— Զոլազի որդի Թաւադ 550. 551.
Դաւիթ Պարնի որդի 79
— վարդ. 25. 27. 29. 30. 46 101 106. 107. 109—112.
— բահ. 539.
Դաւրէժ 353. 371. 372. 423. 435. 438. 439 501. 504. 507. 535.
Դաքայ 575.
Դեկոս 223. 301.
Դէվէյի 565
Դէվլէթիլ, ԹօլվաԹլու խան, փաշայ 89 155. 156. 169. 170. 255. 267. 286. 322. 361. 568. 573.
Դէրբէնդ 122. 448. 458.
Դիմիտր Ուռպելեան ենարալ 550
Դիւան Մազաբեան, Յովհաննէս,—305—6.
Դուին 378. 422.
Դուշէթ 77.

Եաշ 14. 339. 511. 515. 518. 537.
Եասիյ արուեստապետ Հերակլի 146.
Եզոբոկի 384.
ԵլիսաբէԹապօլ ս. Գևանդա և Գանձակ.
Եկատերինէ Ա. Կայսրուհի 214
Եղիա Աւտալի եղբայր 300
— Խաչերեսով 622.
— վարդ. Բագրեւանդցի 234. 235.
Եղիազարեանք ս. Մինաս, Յովակիմ և Յօհաննէս Եղիազարեանք
Եղիսէ Գանձասար 351.
Ենկիջա գիւղ 374.
Ենուսէֆ վէզիր 360.
Եսայի կաթ 214
— վարդ. 122. 143. 247. 250
Երաժ Աղաբարով 476.
Երասխ 107. 422. 496.
Երէմիա ապա 195.
— Զէլէպի 339
Երևան 55. 85. 91. 127. 134. 135. 137. 154. 183. 190. 195, 203 217. 224. 225. 244 249. 286. 301. 315. 326. 328. 332. 371. 373—76. 402. 408. 414—16. 421. 438. 445. 449. 455. 458. 459. 463. 464. 468. 473. 490. 494. 499. 500. 503. 507. 508. 568. 626. 629.
— ու պյլազդիր 80.
— — խան 68. 93. 95. 117. 121. 124. 126. 151. 169. 164. 174. 181. 183. 184. 188. 198. 200. 204. 222 224.

232. 237. 241. 243. 248. 253. 285. 291—3. 309. 310. 311 320. 324 331. 340. 341. 343. 358. 385. 386. 392. 419 560
Երթէլ գէնէրալ մայիոր 317.
Երուսաղէմ 290. 549.
Եւդոկիա 89. 99. 115. 116. 241. 385. 386.
Եփրատ 219. 243. 248.
Եփրեմ արքեպ. առաջն. Ռուսաստ. Հայոց 1. 6. 8. 14. 16. 21—7. 33. 34. 42. 45 74—7. 82. 86. 92. 97. 108. 112. 115. 118. 122—26. 130. 133 144. 149. 159. 160. 163—5. 173. 176. 186. 188. 196. 201—10. 214. 237—46. 249. 252. 256. 262 269. 271—3. 282—8. 292 293. 298. 302. 304. 307. 309. 317. 326. 327. 335. 342, 356. 358. 374. 378—80. 412. 418. 438. 439. 444. 463. 474. 479. 489. 492. 501. 504. 515. 524. 530. 531. 531. 539. 560 561. 564. 570. 579—581. 585. 586. 589. 590. 595. 596. 597. 602. 603. 606. 609. 611. 612. 614. 616. 620. 623. 625. 629—32.
— սարկ. 226.
— վարդ. 30.
Եփրեմեանք 368. 398.
Եփրիկեան ԺՀ. Յակոբ 100. 109.

Զալ ԳաւԹի որդի Բաղաթով Թիֆլիսու ուեզիր սուլի մարշալ 545.
Զախար Իվանիչ ի Մոսկով 533. 616.
Զաքար Անտոնի որդի 202.
Զաքարիա պատրիարք 17. 20. 24. 35. 140. 295.
— վարդ. 122. 219. 247. 310.
— — Նարեկայ վանից 143.
Զելենքով Վլադիմիրսկի 240.
Զէյնալ Երդին Հաճի Նալբուպալու եղբօրորդի 507.
Զմիւռնիա, Իզմիր 62. 176. 195. 207. 290. 294. 402. 408
Զոհրապ Տէր Մաթէոսեան Խամով 476
Զուբով Վալերեան Ալէքսանդրիչ դրաֆ 14.
Զօհրաբ 122 378.
Էլիզբար Էրիսեմաւով իշխ. 418 419.
Էջմիածին,—միաբանք 3. 10. 11. 42. 43. 68. 84—91. 96. 97. 108. 112. 115—117. 120. 135. 149—52. 155. 157. 165. 181. 187. 190. 199 208. 214. 215. 219—22. 228—32. 240—46. 248. 261. 271. 277. 290. 298. 305. 313. 322. 324. 340. 359. 376. 378. 384. 402. 408. 418. 441. 448—52. 455. 461. 463. 470. 473. 479. 482. 492. 493. 509. 521. 538. 551. 555. 582. 586. 590. 619. 624—26. 629—32.
Էսէա բէկ 379.
Էրզրում 104. 105. 109. 201. 259. 353. 408.

Ընբստակ 179. 182.
Ըսմայէլ Թամաք 329. 330.
Թադէոս առաքեալ 290.
— — ոտ աթոռ 245.
— արքեպիսկ. 81. 92. 116. 450.
— եպիսկ. 11. 46. 84. 95. 122. 352.
— Տէրունի արևզոյ 111.
— վարդ. 77. 89. 198. 202. 534.
— — նոյն և եպ. Շուլավէրցի 110. 143.
Թաթիոս բահ. 233.
Թամուլ 353.
Թալին 441. 444.
Թամր Մահմադ փաշայ Պաթմար փաշայի որդի 36.
Թապոյ բէկ 88. 378.
Թամարա, Թամարով Վասիլ Սաենանիչ, գեսպան կ. Պոլսոյ 34. 38. 67. 104. 115. 126—28. 159. 170. 176. 252. 253. 288. 291. 292. 308. 310. 330. 347. 356. 362. 363. 390.
Թամրազ Հշիկազասի Ուռպելեանց 318. 319, 322. 324—26. 358.
Թաւրէզ ս. Դաւրէժ.
Թէհրան 372. 423. 511.
Թէմիր 529.
Թէոդորոս Զէլէպի 596.
Թիւլը 433.
Թիֆլիզ, Տփղիս 10. 12. 15. 23. 29. 31. 55. 62—6. 69. 71. 74—7. 90. 96. 98. 103. 108. 115. 117. 119. 124. 138. 140. 147. 150. 170. 172. 183. 190. 198. 222. 224. 229. 241. 250. 257. 263. 281. 284. 296. 298. 301. 303. 307—9. 315. 316. 325. 330. 339. 350. 368. 374.—79. 382. 387. 419. 424. 438. 440. 443. 449. 451. 456. 485. 504.

526. 527. 533. 540. 543. 583. 606. 623.
Թրիեստ 531.
Թոքալ Յօհան Նորգեցի բժիշկ 621.
Թոխատ 79. 85. 101. 106. 119 127. 130. 140. 141. 144. 150. 170. 288. 289. 298. 308. 359. 360. 390. 564. 565.
Թօրօս 322. 323.

Ժամպաթխտ Բուասսօ 553—55.

Իբրահիմ խան տ. Խպրահիմ.
Իղնատիոս տիրացու 227.
Իղմիր 179. 180.
Իմերէթի 328.
Ինկիլիզու ճննեբալ 293.
Իպրահիմ բէկ, խան Շուշուց 66. 417. 448. 468. 489. 495. 628.
Իսմայիլ 14.
Իսրայէլ տեղակալ Աղուանից 488. 489. 491.
Իվանէ սարգար Օրբէլեան 195. 210. 212. 213. 458.
Իվանօվ գիրքբտօր մաբսի 276.
Իտալիա 553.
Իրանու շահ 371.
Իւան Լազրովիչ 198.
— Պետրովիչ 91.
Իւչբիլիսէ կամ երեք խորան վանք 102. 104. 105. 110. 200. 268. 298. 304 372. 402. 408. 423.
Իւսուֆ փաշայ 210.
Իխխլանգ 515.

Լազարեանք տ. Մինաս, Յովակիմ և Յօհաննէս Եղիազարեանք.
Լազրով ենարալ 103. 104. 211. 342 343
Լուսաւորչի աճառ, անուն, կեղ 29. 35. 139. 218. 219. 222. 242. 314. 541.
Լուսեղէն ապայ ֆօն Բրաունդուլանայ 531.
Լօռու բերդ 417.

ս. Խաչ վանք Գրիմու 532. 534.
— — Նախիջևանի 532.
Խաչատուր Ջառնիշանցի 507.
— եպիսկ. Խարդ. առաբ. վ. 234. 235. 250.
— վարդ. 183. 235. 247.
— քահ. Վաղարշակերտու 236.
Խաչերես 531.
Խասպիւղ 182.
Խերսօնու դատաստանատուն 513.
Խոսրովկղուխտ 219.
Խորվիրապ 422.
Խոյ 532.

Ծամնդաւ 378.
Ծովը դղեակ 378.

Կալկաթա 575.
ս. Կատարինեայ Եկեղեցի 36. 37.
ս Կատարինէ Իվանովնա կին Յովհաննիսի Եղիազարեանց 147. 164. 197. 198. 392. 615. 617.
— Զէլէպի 596.
Կարապետ 126. 477.
— աբեղայ 301.
— Աղնաւուր օղլուի որդի, ամիրա Աղնաւուրեան 329. 338. 528. 529.
— Բարայեան 304.
— Դերջանենց 38.
— եպս 122. 172. 192.
— — Կեսարիոյ 234. 250
— կաթուղիկոս 140. 223.
— — Աղթամարայ 234.
— — Ուրնեցի 232.
— մայիօր 286.
— Յովհաննիսեան տ. Մանուէլ վարդ.
— Զէլէպի 596
— վարդ. 34. 35. 38. 65. 68. 69. 71—3. 103. 108—10. 128. 129. 203. 219. 224. 226. 238. 247. 257. 287—89. 352. 374. 387. 436.
— — Թադէոս առաբ. վ. 235.
— — անտես 122.
ս. — վանք 100. 200. 549.
— քահ. Ալաշկերտու 236.
Կարին 99. 126. 144. 164. 174. 177. 179—81. 183 191. 193. 197. 198. 204. 258. 296. 304. 308. 247. 359. 373. 377. 379. 392. 396. 419. 564. 565.
Կարնեցիք 182. 377.
Կարս տ. Գարս.
— նգիք 377.
Կաւալենցկի Պետր 29. 32. 34. 198. 209. 260. 261. 303. 305. 330.
Կաւակերտ 421. 422.
Կեսարիա 565.
Կերեաէ 297.

Կէչիլու գիւղ 441. 444.
Կիւղել Հիսար 402.
Կիւրեղ 80.
Կլայ 378.
Կնօրին Կարլ Փէդրիչ 67. 76. 79. 80. 83 84. 90. 104. 121. 123. 126. 128. 172. 173. 197. 198. 209. 210. 251. 287. 303. 342. 343. 374. 377. 384.
Կ. Պօլիս, Կ. Պօլսեցիք 3. 7. 13. 16—19. 22—32. 38. 39. 43 44. 51. 52. 56. 57. 60—67. 84. 88. 103—10. 114—120. 126—29 1 8. 140. 147. 150. 160. 164—66. 174—80. 183. 185. 189. 193. 197. 204. 215 230. 232. 241. 242. 245. 246. 249. 268. 286—89. 308. 310. 322. 337. 339. 356. 359. 360. 365. 373. 375—77. 381. 387. 390. 391. 401. 419. 442. 453. 461. 485. 513. 534. 582. 604. 625.
Կոմկաս 65.
Կուչուբէյ Վիքտօր Պաւլովիչ գրաֆ 317. 533.
Կուրակին Աղէքսանդր Խօրխոիչ 208. 209 262. 263. 265. 272. 273.
Կուր գետ 146.
Կուրակ գետ 449
Կօք 235.

Հադարացւոց արքայ 241. 245. 285. 291.
Հախվերդի 540.
Հախվերդով 146. 540.
Հաղբատու աճառ, 245. 545. 546. 579. 583. 605.
Հաճի 422.
Հայաստան աշխարհ 243. 244—5. 248. 370.
Հայրապետ 286. 399. 423. 477.
— աղայ Անտօնեան 572.
— Սահակեանոսեան 419. 420.
Հաշտարխան, Աստրախան 29. 44 51. 52. 55. 61. 63 70. 79. 97. 108. 118. 122. 210. 276. 353. 375. 378—94. 388. 389. 393. 488. 500. 503. 580. 622.
— ու կոնսիստորիա 76.
Հայկ բաբայ 99. 185. 258. 259. 322. 323. 374.
Հաճի Բրասայ վաճառական ի Վիէննա 293.
— Խամախէլ 373.
Հասան էֆենդի 398.
Հերակլ արքայ 90.
Հերովդէս 102.
Հիւսէին սարդար Երևանու 328. 507. 543. 568. 588. 602. 603. 619. 620. 629.
Հիւսիսոյ կողմունք, Հիւսիսական երկիր 11. 12.
Հնդիկք, Հինդ, Հնդկաստան 28. 189. 281. 287. 393. 420. 486. 505. 534. 575. 576. 592.
Հովհաննան ամիրայ 38.
Հոբաստան գետ 422.
Հոիփսիմեան վանք 21.
Հոռոմպեցւոց կայսերք 552. 556. 558.
Հռոմկլայ 378.

Ղազախ 458. 508.
Ղազար արքեպ. 105. 107. 135. 226. 227. 249.
— — Խոստովանհայր Ղուկաս կաթ. 218. 224. 301.
— — Ծերունի 246.
— կաթուղիկոս 140. 223. 244.
— Յովհաննիսեան 430.
— վարդ. 99. 100. 136. 239. 257.
— — Գործակատար Պաւլի եպիսկ. 143.
— ս. քահ. 584.
— քահ. Արծափու 236.
Ղազարապատ 135. 226. 257. 301. 371. 415.
Ղալաթիա 260.
Ղամպուր Սահակ 351.
Ղարաբաշի 170.
Ղարաղաշ ազգ ի Ղրիմ 596. 598.
Ղարապաղ 463. 494—96.
Ղարաբիլիսա 624.
Ղարս 11. 57. 71. 103. 108. 136. 174. 180. 183. 185. 191. 194. 197. 203. 204. 255. 362. 373. 374. 377. 379. 399. 408. 564.
— պ փաշայ 155. 421.
Ղափու քհՀեասի 191.
Ղկարս,—ցիք 80. 111. 112. 118. 122. 384. 388. 393.
— ու Հայոց գաւառան 335.
Ղլաղինապով եներալ Լիմիպաս 490. 491.
Ղուլի սանդուխտար 372
Ղուկաս կաթուղիկոս 4. 5. 7. 11. 12. 16. 20. 51. 85. 88. 92. 98. 112. 114. 118. 119. 140. 149. 154. 168. 214. 223. 224. 228. 246. 268. 297. 299. 308.

380. 381. 582 602. 619.
Դուժգուխ 230.
— վարդ. լուսարար. 122
— քահ. Ալաշկերտու 238.
Դպչախու վանք 600.
Դրիմ-ու Հայոց Հոգ. կառավ. 76. 310.
Դրխպուլալ 83. 418.
Դօշավանք 10. 181.

Ձաւադ 145.

Մագիաղինէ Խուդաբաշեան 610.
Մաթէոս Խալաֆով 113.
Մակար աղայ 610.
Մակարիա 210.
Մահմատ Հասան բէկ Մուզանլու 103.
— — խան Երևանու 277. 319. 328. 333. 334. 343. 356. 415. 420. 463. 582.
— — խան Նուխուայ 146.
— փաշայ Գարսայ 362. 490.
Մամաճան Զէլէպի 596.
Մամառզա բէկ 253.
Մանասէ տիրացու 17. 20 21. 24. 27. 36. 38.
Մանուէլ եպ. Վարդի Հօր վանից 234.
— վարդ. 102, 106. 110. 130. 147. 164. 195. 205. 208. 293. 294. 313. 337. 339. 351. 505. 506. 538.
Մաշկէր 565.
Մասխ լեառն 422.
Մաստարա 441 444
Մատէն 100. 104. 108. 197. 565.
Մատթէոս աղայ 487.
— վարդ. ժամասաց 122.
— տիրացու 339.
Մատրաս 534. 575.
Մարագա 438. 439. 455. 463. 499. 533. 571. 574. 582.
Մարանդ 502.
Մարգար աղայ Ապրօյեան 62. 196. 355.
— դի Գալստեանի 113.
Մարիամ Բարաձով կն 545.
— Զէլէպի 596.
Մարկոս վարդ. 122.
Մարսուան 565.
Մարտին Կոստանդինէ Հաշտարխանու վաճառական 579. 580.
Մարտիրոս 399.
— աղայ Աթոռակալ 101. 105. 189. 191. 344. 361. 362. 365. 366.
— արքեպ. Զմիւռնիոյ 129. 131. 197. 239. 265. 302. 330, 400.
— եպիսկ. 234. 290. 2 6.
— — Էջմ. 250. 291. 294. 379.
— Կոստանդինով 123.
— Յորեան 476.
— Տէր Պաւեան 113.
— վարդ. 175. 183. 195. 196. 207. 227. 259.
— — ս. Կարապետի 379.
— քահ. 518.
— — Պատաւոր 77.
Մելիք 379. 464.
— Աբրահամ 66. 103. 104. 122. 154. 162. 168. 203. 267. 305—6. 318. 332. 377. 433. 463.
— Ադով 355. 424. 431.
— Դարչին 138. 210.
— Մէճլում 146.
— Ջիմշիդ Մելիք Շահնազարեան 494. 497.
— Սահիան 191. 192.
Մելիքզադ 415.
Մելիքսեդ քահ. 123. 147. 199. 449. 500. 535. 581.
— — Տ. Առաքելեան Վամպեանց 389. 508. 623. 624.
Մելիքսեթ կամ. 29.
Մելքոն 286. 583.
— քահ. 206.
Մէհմէդուլի խան 452.
Մէհէնմէտ վէլի Իւզպաշի Թալինու 376.
Մէհրաբ աղայ 211.
Մեսրոպ 328.
— երէց 351. 530. 531. 604.
Մէմէտ վէլի սուլթան 191.
Մէնէմէն 408.
Մխէռէ վահա. 95. 109. 199. 211. 236. 239. 329. 331.
Մխայէլ Մարկիչ Բաշէսկի 540.
Մխայիլ Աստիծոտիչ Վռոնցով 283.
Մխէլսօն 505. 506.
Մինաս աղայ Եղիազարեան, Մինէ Լապչիչ Լապչեան 80. 111. 123. 125—28. 144 157. 161—65. 171. 176. 187 197. 198.

203. 271. 272. 282. 287. 292. 293. 327. 342. 359. 388. 389. 391. 392. 394. 412. 424. 425. 430. 433. 438. 440. 448 450. 453. 456 460. 464. 465. 468. 480. 482 484—86. 493. 494. 497. 504—6. 508. 525. 531. 534. 546 571. 573 574. 578 582. 585 536. 603. 604. 606.
— ամբարգար 437.
— արքեպիսկ. տեղապահ 11. 23. 29. 32. 39. 40. 48 54. 55. 66. 71. 72.
— ա. բահ. Դաւթանեան Աժդարհանու 389.
— կաթողիկոս 140. 223.
— սարկ. Յարութիւնեան Առնապոիր 77.
— վարդ. 46. 48. 173.
— քահ. 123. 147. 199.
Միջապիզ 233.
Միրզա աղայ Դաւլի 422. 423.
— Իսուբզ 328. 507. 508. 532,
— Ըրզայ Դաւլի 371. 372.
— Թադէոս, Թաղիոս 322. 622.
— Թէոս Մելիք Մինասեան Սադաթիւկեանց Կամուրջեան իշխան Արշարունեայ 618.
Միրիշբաբրաշի 26. 27.
Միւշիւ Ազամօն 195.
Միրայէլ ա. բահ. Թիֆլիզցի 263.
— Յակոբեան Զէլէպի 596.
Մխիթար բ. Ալաշկերտու 236.
Մկրտիչ արքայ Կարնկի Յովաննէսի որդի Էջմիածնեցի 444.
— Անտոնի որդի 202.
— դանձապահ 101.
— եպիսկ. 69.
— որդի Փիլիպպոս ամիրայի 103. 360.
— վարդ. 227.
— — Աբուլխայի 250.
— — ս. Կարապետու 191. 379.
— — վարժապետ 234.
— — Տեղապահ 26.
Մկրտում աղայ 80.
Մնացական 432.
Մոլդովի 505. 511. 532. 533. 579—81. 604.
Մոսկով 51. 63. 64. 125. 128. 135. 154. 176. 257. 296. 360. 362. 382. 383. 389. 391. 393. 394. 438. 506. 533.
Մովսէս վարդ. գրագիր 219.
— քահ. 203. 584.
Մուղնուց նկեղեցի Թիֆլիզի 78. 81. 172.
Մուշ Մշոյ վանք, մոպետ 100. 104. 304 349. 365.
Մուրավիով տայն. սովետնիկ 317.
Մուրատ ամիրայ 338.
Մսրեան Մկրտիչ 101.
Մօզդօկ 27. 65. 71. 75. 111. 112. 118. 122 —24. 145. 173. 384. 388. 438. 443. 533. 539. 624.
Մօռօզով 123. 533.

Յաբեթեան տոհմ 73. 536.
Յակոբ արևպայ Թուշանի որդի Էջմիածնեցի 444.
— Աղաբաբեան 113.
— աղայ 101. 190. 193. 331. 419. 455.
— — Պօղոսեան 453.
— ամիրայ Պուլապօղու 360. 397. 399.
— արքեպ. վէրին ս. Երուսաղ. 143.
— եպիսկ. 122. 218. 247. 249
— Եփրիկեան 179. 182.
— կաթողիկոս 140. 223. 244
— պատրիարք Առաուածարան 146. 237. 239.
— վ. 247. 249. 250. 301. 402.
— վարդ.,—եպս. Հնդու Նուխրակ 211. 466.
— — Պօլսեցի 226
— — Տաթևացի 250.
— ա. բ. Թիֆլիզցի 263.
ս. — ցի աչ 443. 446.
Յակոբոս մուլբասար 219.
— — վարժապետ 122. 219.
Յարութիւն աղայ 364. 366.
— եղբ. Թադէոս վարդ. 203.
— Եղիազարեան 113.
— Խուդաբաշեան 610.
— վարդ. 122. 247. 250. 592—94. 595.
— — վէրին ս. Կարապետի 143. 235. 250.
— — Տաթևու 234. 250.
— տիրացու 138.
— քահ. Բէապիտու 236.
Յոհաննէս աղա Անտոնեան 572.
Յովակիմ աղայ Եղիազարեան 80. 111. 122. 125—8. 164. 165. 198. 287. 293. 355. 388. 389. 391. 392. 437. 477.
— արքեպ. 249. 6.9.
— եպիսկ. Առաջն. Տաթևու 213.

Յովակիմ եպս. վարժապետ 122 299.
— Սպաթեղեան 477. 478.
— քահ. 80. 211.
Յովհաննէս աղայ Եղիազարեան 36. 80. 111 125 126—8. 164. 259. 287 288. 291 292. 297. 461. 466. 617.
— — Շէհէր վէբիլ մահա. Շէհէր բեհիասի 101. 105. 179. 193. 194. 354. 355.
— — Իւղբաշի 415 621 624.
— արքեպ. 30. 69. 72. 77. 84 246. 249. 300 310. 321. 370. 371 375. 390. 450. 465. 540.
— — Ակնցի կենդանի նահատակ 107. 190 203. 224. 264. 302. 32 . 327
— — գեղարդակիր 25. 33. 224.
— — եղբ. Ութեհէոս վարդ. 203.
— — Երկոտասան առաքելոց վանից 234 379.
— — Թիֆլիզու, Վրաստանի և Ելիսաւետապոլու 144. 147. 261. 285. 321 328. 411. 415. 417. 429. 433. 437. 438. 449. 452. 456 460. 464. 486. 497. 503. 507. 531 539. 542. 551. 570. 579. 583. 586. 589 605 622.
— — ս. Կարապետի 234.
— — Սամպօլցի 104. 133 138.
— — Պիւռեան 211.
— եպիսկ. 25. 79. 82. 95. 122. 227. 247. 410. 619.
— — Ամիւարդար 122.
— — Բաղիշու 379.
— — զործակալ 218.
— Խօջայ Կարնեցի 399.
— Հարիւրապետ 417
— Ղարաղաշ 596.
— Մաղաքիէեան Իւկիթարէկով 318.
— ժահեսի աղայ ի Թիֆլիզ 435. 436. 438 463.
— Պառաւաղազէ 85.
— Պատմիչ 410.
— Պատրիարք 73. 93. 109. 119. 130. 140. 144. 258. 289. 294 313. 344 345. 350. 353. 384. 385.
— Սաֆռով Պոզովեան 364. 366.
— վարդ. 27. 29. 31. 77. 80. 85 104 107. 116. 122. 129 185. 198. 207. 219. 247. 379. 416. 431.
— — Կարբեցի 104. 107 199. 300. 440. 441 444. 455. 467 490. 566.
— — Նուիրակ Գազաւիոյ 9.
— — Պատաւեան 105.
— քահ. Ալաշկերտու 236.
— — Արծափի 236.
— — վանքի 211
Յովսէփ բարվանպաշի 366.
Յովսէփ 210.
Յովսէփ եպս. Երկայնարազուկ Արզուխեանց, Նոյն և կաթողիկոս 1. 10—2. 19. 23. 26. 27. 30. 32. 36—9. 43. 44. 51 54. 58. 60. 63. 66. 68. 77. 78. 80—2. 85. 88—91. 96. 97. 103. 104. 111. 112. 115. 116. 119. 121. 124. 127—30. 140. 150. 170. 172. 178. 186. 188. 199. 214. 230. 238. 241. 246. 281. 284. 288. 297. 298. 309. 342. 353. 378. 380. 382. 384—87. 393. 394. 480.
— արքեպ. տաճիկ Շխշի որդի 267.
— Ղորդանեան 424—5.
— Մխիթարեան 10. 15.
— վարդ. առաջն. Շէպին դարահիսարու 143.
— — Գուլջանցի 234.
— — Տաթեւացի 234.
Յուլիանոս 323
Յունասեան 241.
Յունիա 565.
Յուսուփ 410.
Յուրուխ 531.
Յօհան Կիկրացի 355.

Նապար շուն 300
Նապարէխ աղայ 190. 339.
Նապիր նովքուզ 203
Նախիջևան 52. 134. 137. 154. 257 300.
— Նոր 63. 64. 122. 123. 189. 202. 387. 513.
Նահապետ աղայ Անտօնեան 572.
Նահապետ 414.
— Աբշակեան Ն. Նախիջևանցի 416. 422.
— տիրացու 137. 478.
Նապօլիոն կայսր Ֆրանչայու 552. 554.
Նարին Շէլէպի 596.
Նեսվետայով Ենարալ Սարաթովու պօլկի 441. 445. 446. 451. 452. 459. 467 488—490. 494. 495. 527. 543. 568.

Նեստոր 80.
Ներսէս արեղպ, վարդապետ, եպիսկոպոս Աշտարակցի 9. 85. 93 105. 116. 126. 129. 130. 199. 205. 235. 250. 285. 289 303. 304. 321. 322 325. 327. 329. 331. 332. 351. 355 371. 400. 410. 411. 421. 437 438. 349. 451. 452. 465. 485 505. 506 509. 515. 517. 530—32. 539. 546. 573 595. 596. 619. 621. 624.
— աղայ 331.
— եղբ. Ութեհէոս վարդ. 203.
— կաթ. 214
— Շնորհալի 139. 142. 151. 221. 245. 378. 395.
Նէմկէու գեսպան 293.
Նէպօլէոն Ենարալ մխիթ 489. 495.
Նիկիական կանոն, ժողով 217. 460
Նիկիաբ 565
Նիկոլա Պետրովիչ գրաֆ 276.
— Ռումեանցով գրաֆ 578. 586. 588 589.
Նիկողայոս ամիրայ 108. 198. 304.
— ժահեսի 126.
— Քանաքեռցի 423.
Նիկոդոս 122.
Նիկոմիդիա 296.
Նիկտա 565.
Նոր-Զուղայ 577. 593. 594
Նոեմի 439. 440. 448. 467. 489.
Նօվօրօսիյսկ 188. 317. 332. 412.

Շահնազար էար 265.
Շամախի 14. 439. 448. 468.
Շամքին աղայ 415
Շամշադին 457. 458. 463.
Շամբօր 459
Շարիֆ, Շէրիֆ փաշայ Ախալցխայու 181. 319. 322. 325. 360. 363. 365. 366.
Շարուր 52.
Շիրակ 421.
Շնորհք Մկրտիչ ամիրայ 38. 189.
Շողակաթի վանք 421.
Շուշի 439. 440. 448. 468. 489. 494.
Շրուան 494. 496.
Շօշ 456. 459.
Շօրակալ 600

Ոսկան Սամուրզուզ 423. 593.

Ովհաննէս Վարդանեան 113.
Որմի 507.
Ուռումիլ 529.
Ուռպելեան 340.
Ուսուփ վէզիր 258.

Զարըզաղ 421.
Զելէկի ագայ 207.
Զէրնով 122.
Զէչելու գիւղ ս. Կէչելու.
Զիչրայ 575.
Զիք մզիք 108.
Զոպան ամիրայ 27. 31.
Զուխուր Հասանին 277.

Պաթալ Հիւսէյն փաշայ 94.
Պայազիտ տ. Բայազիտ.
Պասրա 340.
Պարսից տէրութիւն, Պարսկաստան 14 18. 26 244. 245. 298. 314. 551. 565.
Պաւլ Պիմիտրիչ 3ի. իանով Թիֆլիզու կուսակալ տ. 3կյանով.
— Պետրովիչ կայսր 33. 214. 389.
Պաբէսեան 365.
Պաֆրա 565.
Պեսարապիա 511.
ս. Պետրբուրգ, Պետրպօլ 19. 23. 36—8. 44. 51. 63. 109. 125. 129. 130. 161. 172. 245. 254. 289. 309. 317. 330. 332. 339. 362 380. 388. 391. 393. 401. 412. 514. 608.
Պետրէ Ուռպէլեան 144.
Պետրոս ամիրա 27.
— արքեպ. վէբիլ Զաքարիա պատր. 143.
— — — Երուս. 143.
— կաթողիկոս 214.
— Գ. կայսր 283.
— Գէ Մկրտիչեան 113.
— Ժէ — 214
— Մարտիրոսեան 24. 31. 38.
— Օշականցի 260.
Պերոզ 410.
Պէկօվիչու 338.
Պէշքեթաշ 338.
Պէջրիւկտերէ 206.
Պլատոն արքեպիսկ. Հաշտարխանու 254.
Պօղոս Ալէպցի 113.
— վարդ. 22. 143.

— — Նուիրակ ս. Երուս. 144.
— Տէր Առաքելեան 113.
Պօլու 364.
Պօրանապին Ենարալ 452 5 7.

Ջաֆար Ղուլի խան 443.
Ջէզպիրջոց սուլթան 322.
Ջուղայ 575. 590.

Ռահիմ բէգ 628.
Ռէմէոս եպիսկ. 632.
— վարդ. 226. 247 265 619.
Ռուճապ փաշայ Ախալցխայու 360.
Ռումիլի 400. 580.
Ռուսաստան, ռուսք, ռուսաստայ երկիր, ռուսեան կայս, 23. 25. 29 74 81. 92 97. 98. 104. 112. 135. 145. 154 160. 176. 188. 200. 205. 215. 236. 237. 262. 331. 333. 357. 383. 387. 412. 437. 439. 485. 514. 581. 605 625. 630
— ի առաջնորդութիւն 74. 76. 171.
Ռուսաստամբեցի, որդի Մելիք Աբովի 355. 373. 424.

Սալմաստ 211.
Սահակ Ակռաղին 28 35.
— Ագպ 210.
— Ամիրա Ծերունի 27. 31. 38. 338.
— Դարձենեան 377.
— եպիսկ. Բագրեւանդցի 250.
— կաթողիկոս 141 223. 244
— Յակոբեան Զէյթցի 596.
— որդի մէլիք Աբրահամի 433.
— վարդ. 247. 529.
— — Աւետիսեան առաջն. 234. 344.
— — վէրիկ 122.
— Տէր Առաքելեան Դամատով 425.
— բահ. 335. 334.
Սամաքիա 364.
Սամուէլ նահ. Գանձակու 146.
Սամսօն 565
Սարգիս Գրիգորեան 113.
— Խայիչ եղբ Մօղոփու ա. Սահիմանոսին 612
— Մազասեան 351.
— Յարութիւնեան 113.
— Տէր Յովհաննիսեան 487.
— բահ. 600
— — Ալաշկերտու 236.
Սաֆրազ Պարիկ Ղազեան վանեցի 502.
Սեբաստիա 127. 565.
Սեաւ Լեառն 221. 245.
Սերոբէ 419 477.
Սիջամ 14.
Սէլիմ խան Նուխու 447.
— փաշայ Խամիշ օղլու 360.
Սէյիդ ախունդ 422.
Սէյդապատ 575.
Սէվան կղզի 304.
Սէրգէ Անդրկիւ Բէլլէշով 189.
Սիմէօն ամիրայ Փափազեան 309.
— արքեպ. Խոսռովանահայր 81. 116. 193. 385.
— Երեւենկով 616
— Նպ. 77. 81. 84 92. 96. 194.
— — Ալձռոակալ 11. 46. 95. 122. 191. 192. 204. 299. 317.
— կաթողիկոս 18. 31 49 96. 127. 140. 168. 214. 223. 299. 383.
— Սէրկիւզ Կեօմրիւգճի 276
— վարդ. 320.
— — վիսան Գալուստ Նուիրակի 143
— բահ. 211.
— — վազարշակերտու 235.
— բնոսրդի Յովսէփ կաթ. Արզումեան 38. 239.
Սիմոն մոգ 102. 266.
Սիւնհոդոս 115—17. 149. 157. 158. 166. 219. 221. 232. 233. 252. 373. 385 505. 533. 571. 581. 608.
Սոզոմեն եպիսկ. 122.
Սուրամ 575.
Սուրէնեան Ռուբաղ 176
Սուրիոս ագպ 321.
— բահ. 548.
Սչով 531. 537. 558 561. 604.
Սաամպօղ 371. 407. 408.
Սահիման, —նոս արիպպ 260.
— — Զօրապետի 444.
— ամիրա 195. 304 419.
— — Եղիազարեան 27 31. 38.
— — Փեկանցի 269.
— Աբբեպ. 116. 317. 444.
— — Կեսարիոյ 45.
— — Վրացի, Կոչուր որդի կամ Կուչուբեան 105 174. 175. 185. 205. 253. 294. 295. 302. 329. 373. 448. 467

— Նպ. 122. 191. 238. 239. 241. 410.
— — Թիֆլիզեցի 129.
— Շահրիմանեան բժիշկ 416.
— Շարոյեան 418
— Զէյթի 24.
— Պատատաճենց 211.
— սարկ. Ենօքեան 300.
— Վարդանով 261.
— վարդ. 99. 100. 337. 154. 179. 226. 247. 249. 374.
— — Թամգարացու 143.
— — Ջուղայեցի 28. 219.
— Տէր Նահապետեան 476.
— բահ. Ալաշկերտու 236.
— — Պիլեպօլլի Մօղոկցի 443.
— — Թօփրախղալու 236.
— — Տէր Յարութիւնեան Թիֆլիսցի 199. 202. 236. 263. 310. 361. 365. 393.
Սօղոմոն 78. 79. 83. 96. 172. 211. 383
— Կենաց, մերիշկարբաշի, Մէհթար Թարխանեան 103. 200. 210. 212 213. 378.
Սօկօլով 505.

Վան, վանեցիք 364 366. 384. 418.
Վանքի եկեղեցի 210.
Վարդան աբբեպ. 246. 249.
— վարդ. Բագէշու 235.
— — Գեղեցի 416.
— — ս. Գանիէլի 235.
— բահ. 235.
Վարդերէն 531.
Վարդերես ազաչայ փոն Բրունզուլեանց 531.
Վէսլազայով 579—81.
Վիէննայու կօնսօլ 293.
Վիկտօր Պաւլիչ Կուչուբէյ դրաճ 188. 275. 505.
Վոլթէր, Ոլաէիա 505. 511. 579. 580.
Վրաստան, վրաց աբբայ, տուն, աշխարհ, վիրք 16—20. 24. 28. 29. 33—5. 61. 65. 93. 241. 328. 342. 451. 464. 473. 496. 540. 560. 623. 626. 627.
— ու կառավարութիւն 122
Վրքանէս վարդ. 340.
Վօլկոնցկի Իշխան 425. 438.

Տաճկաց ամիրա, վանք 245. 400.
Տաճիկք 30. 409.
Տայեան Կարապետ 101.
Տարբանդ 14.
Տէվրէշ ագա 364.
Տօլստօի գէներալ Լեյտ. գրաճ 318.
Տուչկով Ենարալ 435.
Տուպասար 515.
Տվրանցի վիք 182.
Տրգատէս սեծ 219. 220. 243. 248. 285. 474.
Տփխիս ս. Թիֆլիս.

Բուսնանցով ս. Նիկոլայ գրաճ

Յիսրանով Պաւել Դիմիտ. կնեազ 188. 280. 281. 307. 318. 325. 331—4. 358. 401. 411. 413. 415—21. 424. 429. 435. 438. 443. 447. 452. 481. 483 485. 486. 495. 526.
Յեկեթա 539.

Փամբակ, Բամբակ 416. 417. 451. 459. 463. 464. 543.
Փարսադան բարօն 173.
Փափազեան 365.
Փիլոյանցց Ագպ 82. 83. 86. 87. 164. 197. 211. 374. 417. 418.
Փիլիպպոս ամիրայ 104. 106. 108. 150. 258 304. 360.
— եպիսկ. Խարբերդու 234.
— նախկին Հիւրընկալ 219.
— վարդ. 122. 247. 250. 592.
— — գրագ. Գուկ. կաթ. 218.
— — Եւդոկիացի 226.
— բահ. Ալաշկերտցի 236.
Փիշխան տաճիկ 204.
Փօխիշան 515. 517. 519. 521. 537.
Փօրտալես մինիստր Ֆրանցայու 554.

Քանաքեռ 422.
Քարցախ գետ 421.
Քեալբալի խան Նախիջեւանու 104. 154. 183. 377. 280. 319. 322. 416. 420. 463.
Քիշնեւ 514.
Քիւթիւր 28.
Քնօրին ս. Կնօրին.
Քրդստան 201.
Քօլեան Աբրահամ 364. 485. 490. 529.

ս. Օգսէնտ վանք 531.

Օհանէս Թասալով 476.
Օճախզուլի Ախբրալակի 179.
Օսմանցւոց տէրութիւն 14. 26. 63. 116. 117. 128. 134. 135. 142. 148. 155. 157. 195 200. 242. 343. 247. 252. 253. 262. 275. 287. 290. 298. 309. 311—14. 324. 326. 348. 390. 487. 551.
Օսք 435.
Օվանէս բ. 235.
Օրթագիւղ 111.
Օրօժան 537.

Փիլիպ Վաւելիչ զանձ. կայսեր 435. 511.
Փրանց Գ. կայսր Հռոմայ և թագ. զևրմ. 561.
Փօնթան Պևարսա 206.
Փոքշան 537.

19 I 27
VD

43 Թ. Ա. Խոհարարուհի, բ. տպագրութիւն ճոխացրած 1902 . . . . . — 50
44 Լումայ. գրական Հանդէս 1896 Ա գիրք . . . . . 2 —
45 Լումայ » » 1896 բ. գիրք . . . . . 2 —
46 Լումայ » » 1897 ա. գիրք . . . . . 2 —
47 Լումայ » » 189 բ. գիրք . . . . . 2 —
48 Լումայ » » 1898 ա. գիրք . . . . . 2 —
49 Լումայ » » 1898 բ. գիրք . . . . . 2 —
50 Լումայ » » 1899 ա. գիրք . . . . . 2 —
51 Լումայ » » 1899 բ. գիրք . . . . . 2 —
52 Լումայ » » 1900 ա. գիրք . . . . . 2 —
53 Լումայ » » 1900 բ. գիրք . . . . . 2 —
54 Լումայ » » 1901 ա. գիրք . . . . . 2 —
55 Լումայ » » 1901 բ. գիրք . . . . . 6 —
56 Լումայ երկամեայ գրական Հանդէս 1902—տարեկան 1 50
57 Ց. Պարոնեան, Ծիծաղ պատկերով 1899 . . . . . — 50
58 » Արևելեան առածնաբոյժ, կատակերգութիւն 1899. . . . . — 75
59 » Քաղաքավարութեան ձեռնարկը 1901 . . . . . — 25
60 Խ. Ցարուխիւնեան, Յակոբաննոս Պալասանեան . . . . . — 60
61 Ն. Տէր-Կարապետեան, Խաչատուր Աբովեան . . . . . — 30
62 Խ. Ցարուխիւնեան, Ակակերտի յուշատետրը . . . . . — 30
63 » Զգացմունքների աշխարհ . . . . . — 20
64 Ցարուխիւն Թումանեան, Մելիք-Խաչոյ . . . . . — 20
65 Մ. Եօկսիկ, Ուրացողը, Թարգմանութիւն Խաչիկ Ցարուխիւնեանց . . . . . — 25
66 1901 ս. Էջմիածնի ՀՋ դարադարձը . . . . . — 60
67 Եր. Շահազիզ, Մկրտիչ Էմին . . . . . — 60
68 Կարալէնկօ. Կոյր երաժիշտը. Թրգմ. Մուշէ Վարդապետ . . . . . — 25
69 Զորրորդ դարու Հայ եկեղեցին Ա. 1901. . . . . — 40
70 Եր. Շահազիզ. Նոր Նախիջևանի ս. Խաչ վանքը 1900 . . . . . — 25
71 Խ. Ցարուխիւնեան. Իմ օրագիրը 1900 . . . . . — 60
72 Խրիմեան Հայրիկ, Դրախտի ընտանիք 1902 . . . . . — 25
73 Մեծ Նեռսես 1901 . . . . . — 60
74 Դ. Խաչկունց, Հայոց կրօնական բանաստեղծութիւնը 1901 . . . . . — 15
75 Խ. Ցարուխիւնեան Կին վիպագիր ե. Սպերի . . . . . — 5
76 Օր. Ն. Ազանեանց (Թարգմանութիւն) Սև Հայեր. 1901 . . . . . — 40
77 Կարալէնկօ. Դատաստանի օրը. Թարգմանութիւն Մուշէ վարդապետ . . . . . — 20
78 Կ. Կոստանեանց. Շարժի տարեգրութիւնը Հայոց ՋՂ. 1902 . . . . . — —
79 Գարեգին վ. Յովսէփեան. Մանրանկարչութեան արուեստը Հայոց ՋՂ 1902 . . . . . — 20
80 Նեռսես Մեծի յաջորդներ 1902 . . . .

Մ ա մ ո ւ լ է պ ա տ ։

81 Դիւան Հայոց պատմութեան. գիրք Զ.
82 Էրկման Շաորխանի Ընտանեապետ Ֆրեգերիկ, Թարգմ. Գիւտ ա. քահանայ Ալանեանցի.
83 Պատմական պատկերներ Եր. Շահազիզի.
84 Մարտիմ Գօյրկու Ջելկաշ. Թարգմ. Մուշէ վարդապետ.
85 Քուչակ Նահապետի երգերը.
86 Կանոնը ժողովոց.
87 Կ. Կոստանեանց Եղիշէի պատմութեան ընագիրը.
88 Գ. եպ. Սրուանձտեանի երկերը.
89 Հայ գրչագիրներ.

ՀՀ Ազգային գրադարան
NL0418311

ՊԱՏՐԱՍՏ ԵՆ ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

ԴԻՒԱՆ
ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ

ՓՈՂՈՑՎԱԾՈՒԻ ՀԵՏԵՒԵԼ ՀԱՏՈՐՆԵՐԸ

Գիրք Զ. Դաւիթ կաթուղիկոս I մասն.
» Է. » » II »
» Ը. Սիմէօն » II »
» Թ. Ղուկաս » II »
» Ժ. Մանուէլ վարդ. Կիւմիւշխանեցու երկասիրութիւնք։

Հրաւիրում եմ հայրենի պրականութեամբ հետաքրքրուողներին և բարերար ազգայիններին յանձն առնել հոգալ այս կարևոր ժողովածուի որ և է մի հատորի տպագրութեան ծախքը կամ զէթ բաժանորդագրութեամբ օգնել գոյա հրատարակութեան։

1902 թուի յունուարի 1-ից Թիֆլիսում հրատարակւում է

ԼՈՒՄԱՅ

ԵՐԿԱՄԱՍԵԱՅ ՀԱՆԴԷՍԸ ՀԵՏԵՒԵԱԼ ԾՐԱԳՐՈՎ

ՆՕԹԵՐՈՒՄ ՏԸՐԻ

1. Ինքնուրոյն և ռուսերէնից ու օտար լեզուներից թարգմանուած վէպեր, պատմուածքներ և ոտանաւորներ. պյ և կենսագրութիւններ։
2. Կովկասագիտութեան վերաբերեալ ամեն տեսակ պատմական վաւերագրեր և յօդուածներ։
3. Ճանապարհորդութիւններ և ժողովրդի կենցաղի նկարագրեր։
4. Բարոյագիտական յօդուածներ։
5. Մատենախօսութիւն և կլիակա գրական երկերի։
6. Ըյլ և պյլր. տեղեկութիւններ գիտութիւնից և արուեստից։
7. Խմբագրութեան պատասխաններ և յայտարարութիւններ։

Տարեկան բաժանորդագինն է 6 ո. Ճանապարհածախսով եւ տուն հասցնելով։ Արտասահմանի համար 20 ֆրանք։

Բաժանորդագրութիւն ընդունւում է Թիֆլիսում «Լումայ»-ի խմբագրատան, Պօլիցեյսկի փողոց № 13 և կենտրոնական գրավաճառանոցում։

Խմբագրութեան հասցէն. Тифлисъ, Редакція журнала „ЛУМА“. Адресъ: Tiflis Redaction du journal „LOUMA“.

ԽՄԲԱԳԻՐ-ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՂ Գիւտ ա. քահ. Աղանեանց

ԳԻՆՆ Է 4 ԹՈՒՐԼԻ

Վաճառւում է բացառապես «Լումայ»-ի խմբագրատանը և կենտրոնական գրավաճառանոցում։

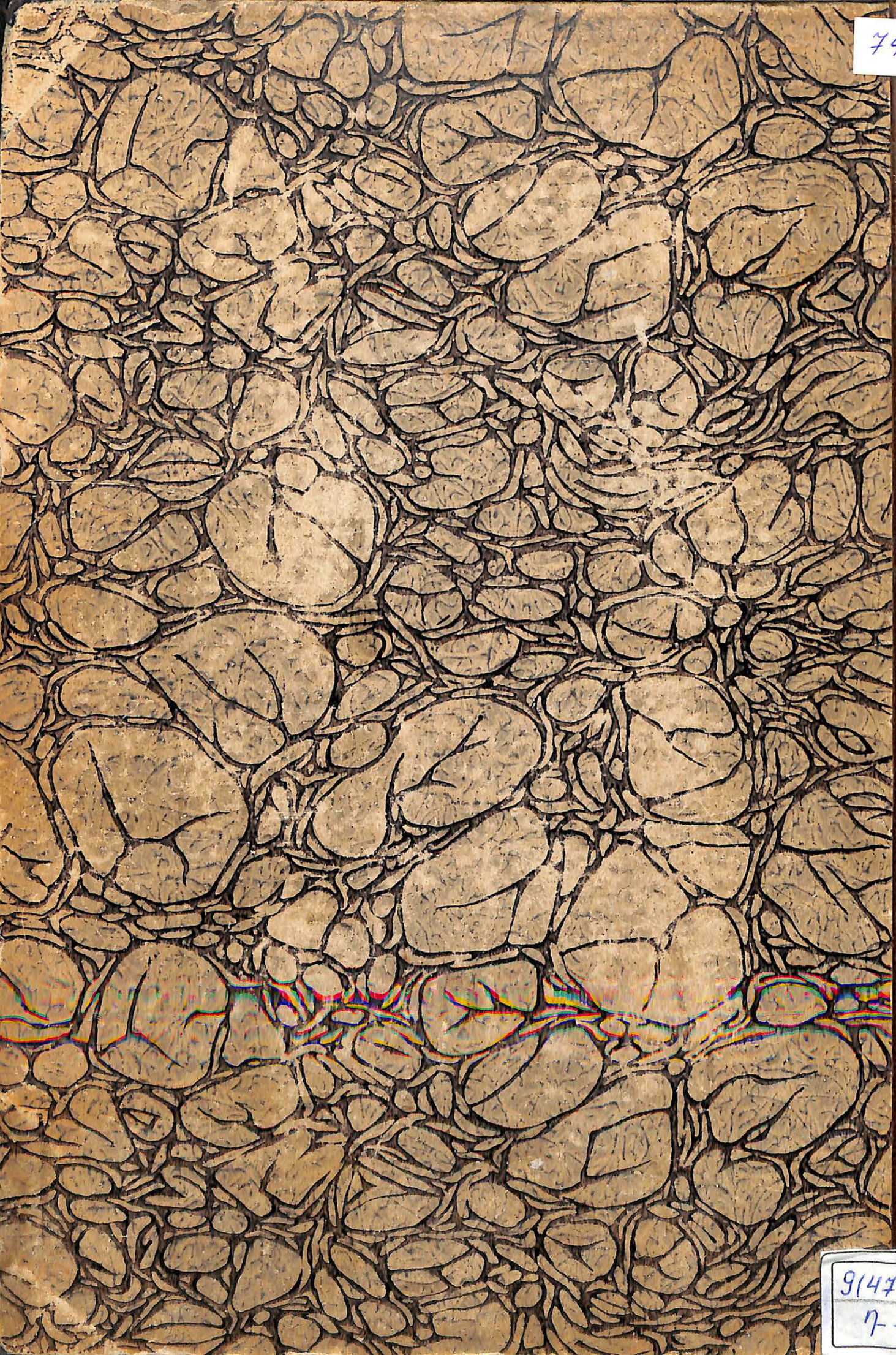

7409

9147.925)
7-52